

Antoine-Henri Jomini

A HADMŰVÉSZET KÉZIKÖNYVE

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Antoine-Henri Jomini

A HADMŰVÉSZET
KÉZIKÖNYVE

Sorozatszerkesztő
Padányi József

A *Pro Militum Artibus* sorozatban eddig megjelent művek:

TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor (szerk.):
A kínai hadtudomány klasszikusai
(Budapest: Dialóg Campus, 2018)

Raimondo MONTECUCCOLI (ford. Domokos György):
A magyarországi török háborúkról
(Budapest: Dialóg Campus, 2019)

PERJÉS Géza:
Tiszt – Képzés
(Budapest: Ludovika, 2020)

CSOMA Mózes:
Rákosi Mátyás Kórház, Észak-Korea
(Budapest: Ludovika, 2021)

SÜLI Attila (szerk.):
Jakkó László huszárszázados hadtudományi munkái
(Budapest: Ludovika, 2021)

HAUSNER Gábor (szerk.):
Hadik András válogatott hadügyi írásai
(Budapest: Ludovika, 2021)

MARKÓ Árpád:
*Kossuth Lajos hadtudományi munkálatai
törökországi emigrációja alatt (1850–1851)*
(Budapest: Ludovika, 2022)

Giorgio BASTA (ford. Nagy Levente):
*Giorgio Basta hadtudományi művei:
Emlékirata Rudolf császárhoz · A könnyűlovasság vezetéséről · A tábornagy*
(Budapest: Ludovika, 2023)

SÜLI Attila (szerk.):
Katonai szabályzatok a Kossuth-emigráció korszakából
(Budapest: Ludovika, 2023)

Antoine-Henri Jomini

A HADMŰVÉSZET KÉZIKÖNYVE

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2024

Fordította
Tótfalusi Ágnes

A fordítást az eredetivel egybevetette,
szakmailag ellenőrizte és nyelvtanilag lektorálta
Nagy Béla és Tóth Ferenc

A lábjegyzeteket írta,
a térképeket és ábrákat szerkesztette
Nagy Béla

A bevezető tanulmányt írta és az I. részt szerkesztette
Forgács Balázs

A II. részt és a Függelékét szerkesztette
Padányi József

Kiadja a Nemzeti Közszerkölátati Egyetem Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu, ludovika.hu

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt · Olvasószerkesztő: Csinta Áron
Tördelőszerkesztő: Kilián Zsolt · Korrektor: Nagy Judit

DOI: <https://doi.org/10.36250/01234>

ISBN 978-963-653-145-4 (nyomtatott)
ISBN 978-963-653-146-1 (ePDF)

ISSN 2630-9386

Hungarian translation © Tótfalusi Ágnes, 2024
Szerkesztés © Forgács Balázs, Padányi József, 2024
Bevezetés © Forgács Balázs, 2024
Jegyzetek, térképek, ábrák © Nagy Béla, 2024
© A kiadó, 2024

Minden jog védve.

TARTALOM

<i>Bevezetés</i>	9
Napóleon látnoka	9
Jomini hatása a hadtudomány fejlődésére	16
Jomini a hazai hadtudományi szakirodalomban	18
A <i>Précis de l'art de la guerre</i> (A hadművészet kézikönyve)	20
Felhasznált irodalom	26

A HADMŰVÉSZET KÉZIKÖNYVE AVAGY A STRATÉGIA, A MAGASABB TAKTIKA ÉS A KATONAPOLITIKA LEGFŐBB LÉPÉSEINEK ÚJ, ELEMZŐ LEÍRÁSA

I. RÉSZ

Előszó	33
Rövid ismertető a háború elméletének jelenlegi állapotáról és annak hasznáról	37
A hadművészet meghatározása	55
I. fejezet: A katonapolitikáról	57
<i>Első cikkely:</i> A jogok érvényesítéséért indított támadó háborúk	59
<i>Második cikkely:</i> Politikai szempontból védő, katonai szempontból támadó háborúk	60
<i>Harmadik cikkely:</i> Az érdekháborúk	61
<i>Negyedik cikkely:</i> Szövetségesekkel vagy szövetségesek nélkül vívott háborúk	61
<i>Ötödik cikkely:</i> Az intervenció háborúk	62
<i>Hatodik cikkely:</i> A hódításvágytól sarkallt vagy más okokból végrehajtott inváziós háborúk	66
<i>Hetedik cikkely:</i> Az ideológiai háborúk	69
<i>Nyolcadik cikkely:</i> A nemzeti háborúk	74
<i>Kilencedik cikkely:</i> Polgárháborúk és vallásháborúk	80
<i>Tizedik cikkely:</i> A kétfrontos háborúkról és arról a veszélyről, amelyet az egy időben indított kettős háború jelenthet	81

II. fejezet: A katonapolitikáról, avagy a háború filozófiájáról	85
<i>Tizenegyedik cikkely:</i> A katonai statisztikáról és a katonaföldrajzról	86
<i>Tizenkettedik cikkely:</i> Egyéb olyan okokról, amelyek befolyásolhatják a háború sikerét	89
<i>Tizenharmadik cikkely:</i> A katonai intézményekről	91
<i>Tizennegyedik cikkely:</i> A hadseregek vezetéséről és a hadműveletek felsőbb irányításáról	99
<i>Tizenötödik cikkely:</i> A nemzetek hadi szelleméről és a hadseregek moráljáról	107
III. fejezet: A stratégiáról	113
Meghatározás és alapelv	113
A háború alapelvéről	117
A stratégiai kombinációk	119
<i>Tizenhatodik cikkely:</i> A hadműveletek rendszeréről	119
<i>Tizenhetedik cikkely:</i> A hadműveletek hadszínteréről	122
<i>Tizennyolcadik cikkely:</i> A hadműveleti bázisokról	125
<i>Tizenkilencedik cikkely:</i> A stratégiai pontokról és vonalokról, a hadszíntér kulcspontjairól és a hadműveleti célokról	135
<i>Huszadik cikkely:</i> A hadműveleti arcvonalokról, a stratégiai arcvonalokról, a védelmi vonalokról és a stratégiai állásokról	142
<i>Huszonegyedik cikkely:</i> A hadműveleti sávokról és vonalokról	151
<i>Huszonkettedik cikkely:</i> A stratégiai vonalokról	189
<i>Huszonharmadik cikkely:</i> Milyen módon biztosítsuk a hadműveleti vonalakat átmeneti bázisok és stratégiai tartalékok segítségével?	194
<i>Huszonnegyedik cikkely:</i> A korábbi metodista háborús rendszerről és a jelenlegi mozgó háborús rendszerről	198
<i>Huszonötödik cikkely:</i> A raktárakról és a menetekkel való kapcsolatukról	205
<i>Huszonhatodik cikkely:</i> A határokról és arról, hogyan védelmezhetjük azokat erődítményekkel vagy sáncvonalakkal. Az ostromműveletekről	210
<i>Huszonhetedik cikkely:</i> A sánctáborokról, a hídfőállásokról és a stratégiához való kapcsolatukról	218
<i>Huszonnyolcadik cikkely:</i> A hegyvidéki stratégiai hadműveletekről	225
<i>Huszonkilencedik cikkely:</i> Néhány szó a nagy inváziókról és a távoli országokba irányuló hadjáratokról	234
A stratégia rövid összefoglalása	243

II. RÉSZ

IV. fejezet: A magasabb taktikáról és a csatákról	249
---	-----

TARTALOM

<i>Harmincadik cikkely:</i> A védelmi állásokról és a védelmi csatákról	250
<i>Harmincegyedik cikkely:</i> A támadó csatákról és a különféle harcrendekről	255
<i>Harminckettedik cikkely:</i> A bekerítő hadműveletekről és a csaták túl kiterjedt hadműveleteiről	271
<i>Harmincharmadik cikkely:</i> Két menetben lévő hadsereg összecsapása	275
<i>Harmincnyolcadik cikkely:</i> A hadseregek meglepetésszerű támadásairól	276
<i>Harmincötödik cikkely:</i> Az erődök, elsáncolt táborok vagy védelmi vonalak elleni nagy erejű támadásokról. A rajtaütésekről nagy általánosságban	278
V. fejezet: A különféle vegyes hadműveletek, amelyek a stratégiának és a taktikának egyaránt részét képezik	287
<i>Harminchatodik cikkely:</i> Az elterelő hadmozdulatokról és a nagy kikülönített osztagokról	287
<i>Harminchetedik cikkely:</i> A folyókon és nagy folyamokon való átkelésekről	294
<i>Harmincnyolcadik cikkely:</i> A visszavonulásokról és az üldözésekről	299
<i>Harminckilencedik cikkely:</i> Az elszállásolásokról és a téli szállásokról	312
<i>Negyvenedik cikkely:</i> A partraszállásokról	314
VI. fejezet: A logisztikáról, avagy a hadseregek mozgatásának gyakorlati tudományáról	319
<i>Negyvenegyedik cikkely:</i> Néhány szó a logisztikáról általában	319
<i>Negyvenkettedik cikkely:</i> A felderítésekről és az egyéb olyan eszközökről, amelyek segítségével pontosan megismerhetjük az ellenség mozgását	334
VII. fejezet: A csapatok harci alakzatba állításáról és a három fegyvernem egyenkénti vagy kombinált alkalmazásáról	343
<i>Negyvenharmadik cikkely:</i> A csapatok harcvonalba állításáról	344
<i>Negyvennegyedik cikkely:</i> A gyalogság felállításáról és alkalmazásáról	355
<i>Negyvenötödik cikkely:</i> A lovasságról	367
<i>Negyvenhatodik cikkely:</i> A tüzérség alkalmazásáról	379
<i>Negyvenhetedik cikkely:</i> A három fegyvernem együttes alkalmazásáról	385
Konklúzió	387

FÜGGELÉK

Rövid vázlat a legfontosabb tengeren túli hadjáratokról	393
Kiegészítés a hadművészet kézikönyvéhez	411
Stratégiai összefoglaló ő cári felsége számára (1837. március 20.)	413
Rövid írás arról, hogyan tudunk önmagunkról biztos stratégiai ítélőképességre szert tenni	421
Irodalomjegyzék	429

BEVEZETÉS

A nagy francia forradalmi és napóleoni háborúk alapvető változásokat hoztak a háborúk megvívásának gyakorlatában. Az 1792-től 1815-ig tartó mintegy negyed évszázadban – néhány évtől eltekintve – Franciaország és az ellene felsorakozott hatalmak háborúinak sora követte egymást, amely fegyveres konfliktusok a hadművészet szinte minden területén gyökeres változásokat generáltak. Átalakult a hadászat, a harcászat, a hadseregszervezés, a hadvezetés, a logisztika, kialakult a későbbi hadműveleti művészet kezdeti formája, fejlődött a haditechnika, megváltozott a társadalmak és a háborúk egymáshoz való viszonya. A waterlooi csata után a korszak katonai teoretikusai – akik többnyire maguk is részesei voltak ezeknek a hadjáratoknak – igyekeztek megvizsgálni az új háborús jelenségeket, és közülük néhányan arra tettek kísérletet, hogy összefoglaló, rendszerező jellegű művekkel tekintsék át a Napóleon nevével fémjelzett korszak hadügyi változásait. E katonai gondolkodók közül három, Károly főherceg (1771–1847), Carl von Clausewitz (1780–1831) és Antoine-Henri Jomini hadtudományi munkássága megváltoztatta a későbbi időszakok katonáinak mindennapjait, ugyanakkor irányt is szabott az őket követő hadtudósok kutatásainak is. Amíg Károly főherceg szakmunkái főleg a 19. század közepén örvendtek nagy népszerűségnek, addig Clausewitz *A háborúról* című műve mind a mai napig a hadtudományi szakirodalom egyik klasszikusának számít. Jomini sem kap ma már akkora figyelmet, mint évszázadában, pedig – ahogyan 1975-ben Peter Paret amerikai hadtörténész megfogalmazta – „a 19. századi hadtörténelem nagy részét Jomini művei figyelembevétel nélkül nem lehet megérteni”.¹

NAPÓLEON LÁTNOKA

A tábornok, hadtörténész, katonai teoretikus és szakíró Antoine-Henri Jomini 1779. március 6-án született a svájci Vaud kantonbeli Payerne-ben. Apja, Benjamin Jomini a város

¹ ALGER 1975: iii.

polgármestere volt, később a Helvét Köztársaság Nagytanácsának is tagja lett. A „sok gondot okozó, okos, de ellenszenves”² Antoine-t szülei jogi pályára szánták, őt azonban a katonaság érdekelte.³ Bár a forradalmi események miatt meghíúsultak kadétiskolai tanulmányai és az 1792-es párizsi események miatt nem lehetett tagja a Párizsban szolgáló svájci testőrgárdának sem,⁴ autodidakta módon rengeteget foglalkozott Nagy Frigyes hadművészetével, valamint az akkoriban zajló hadjáratokkal.⁵

Katonasággal kapcsolatos tervei meghíúsulása miatt Jomini érdeklődése a kereskedelem, valamint a banki tevékenység felé fordult, és 1796-ban Párizsban a Mosselmann bankházban helyezkedett el.⁶ Jominit felvillanyozták Napóleon az évi itáliai győzelmei, elemezni kezdte a franciák katonai műveleteit, és arra a megállapításra jutott, hogy bizonyos elemek – azonnali és energikus felvonulás, a gyors döntésre való törekvés, a kezdeményezés közben tartása, az erőkoncentráció, az ellenség részenkénti legyőzése – ismétlődtek az ekkor 27 éves korzikai származású tábornok műveleteiben. E hadjárat elemzése és Henry Humphrey Evans Lloyd (1718–1783), a 18. századi angol katonai szakíró hatására érlelődött meg benne az az elgondolás, hogy a hadművészet leszűkíthető néhány egyszerű alapelvvé, amely a tapasztalatból, vagyis a hadtörténelemből a dedukció módszerével szűrhető le.⁷ John Shy szerint Jomini úgy vélte, hogy „a hadtörténelem módszeres feldolgozása és elemzése fellebbentheti a fátylat a francia győzelmek titkáról”.⁸

Jomini 1798-ban visszatért Svájcba, ahol belépett a hadseregbe, és századosként a hadügy-minisztérium titkárságát vezette. 1799-ben zászlóaljparancsnoki kinevezése után részt vett a svájci milíciák megszervezésében.⁹ A teoretikus első, 1800-ban megjelent rövid írásai¹⁰ is ekkoriban születtek meg.¹¹ Egy vesztegetési botrány miatt¹² azonban kénytelen volt elhagyni hazáját, 1801-től ismét Párizsban élt, ahol a katonai felszereléseket készítő Delpont cégnél helyezkedett el.¹³

² SHY 2005: 219.

³ LECOMTE 1860: 2.

⁴ LECOMTE 1860: 2–3.

⁵ JOMINI 1973: 3.

⁶ LECOMTE 1860: 4.

⁷ DUPUY–DUPUY 1956: 174–175; LECOMTE 1860: 5; SHY 2005: 213–214.

⁸ SHY 2005: 213.

⁹ JOMINI 1973: 3; MENDOZA 2013: 733.

¹⁰ A *Bulletin helvétique*-ben megjelent írások címe: *Peut-on esperer la paix? (Reménykedhetünk a békében?) és Des formes d'un bon gouvernement (A jó kormányzás formái).*

¹¹ ALGER 1975: 1.

¹² SHY 2005: 212; Jomini állítólag játékadósságai miatt fogadott volna el bizonyos összeget egy katonai beszállító cégtől.

¹³ LECOMTE 1860: 12.

A művei keletkezési sorrendjét feltáró John I. Alger amerikai hadtörténész szerint Jomini érdeklődése 1802-től fordult a hadműveletek témája felé.¹⁴ Hadtudományi munkásságára nagy hatást gyakorolt két katonai teoretikus: az említett Lloyd, valamint az ő kritikusa, a porosz Georg Friedrich von Tempelhoff (1737–1807).¹⁵

Jomini 1803-ban kezdte el írni első és egyik legjelentősebb hadelméleti művét *Traité de grande tactique ou relation de la guerre de sept ans* (*Értekezés a magasabb harcászatról vagy beszámoló a hétéves háborúról*) címmel, amelyben Nagy Frigyes és a francia forradalom, valamint Napóleon hadművészetét hasonlította össze.¹⁶ A végül többkötetes munka első két része 1805-ben jelent meg: az 1804-ben elkészült kézirat felkeltette Michel Ney marsall érdeklődését, aki pénzt adott a mű publikálására, és Jominit segédtsítként maga mellé vette.¹⁷ Ebben a minőségében vett részt az 1805-ös hadjáratban is, ahol bebizonyosodott, hogy tökéletesen megismerte és megértette Napóleon hadászataát.¹⁸ Tevékenységének is köszönhető, hogy az 1805. október 14-én vívott elchingeni ütközet francia győzelemmel zárult, amely után az osztrák Mack tábornok október 21-én Ulmnál lerakta a fegyvert a franciák előtt. Ezután elkísérte Ney-t Tirolba, aki onnan a hivatalos jelentésekkel a császár főhadiszállására küldte segédtsítkjét. Napóleonnal az austerlitz csata után, 1805 decemberében találkozott ismét: Jomini a hivatalos iratok között átadta a császárnak a fentebb említett, frissen kiadott *Értekezés a magasabb harcászatról...* című könyvét is. Napóleon felolvastatott magának Jomini művéből. A szöveg tetszett neki, és hamarosan ezredessé léptette elő az ekkor 26 éves Jominit. A minden előzmény nélküli előléptetés azonban sok tisztt, tábornok és főleg Louis-Alexandre Berthier marsall (1753–1815) irigységét is kiváltotta.¹⁹

Jomini – akit egy idő után a „császár jósnak” is tituláltak – előre látta a Poroszország elleni háborút: 1806-ban Napóleon maga mellé rendelte, mint Nagy Frigyes, a porosz hadsereg, valamint a leendő hadszíntér jó ismerőjét.²⁰ Ekkor hangzott el életének talán legismertebb párbeszéde, amelyet a császárral folytatott, aki még Szent Ilona szigetén is emlegette az alábbi történetet. A mayence-i császári főhadiszálláson Napóleon örömeinek adott hangot, hogy olyan ember lesz mellette a hadjárat során, aki a háború igazi alapelveiről ír, és mindezt az ő uralkodása alatt teszi. Miután a császár megparancsolta Jomininek,

¹⁴ ALGER 1975: 1.

¹⁵ SHY 2005: 215.

¹⁶ ALPEJEV [é. n.].

¹⁷ ALGER 1975: 3. Zavaró a kötetek számozása: az 5. kötetet 1806-ban, a 3. kötetet 1807-ben adták ki, ekkor már *Értekezés a nagy hadműveletekről* (*Traité de [sic!] grandes opérations militaires*) címmel, a 4. kötet pedig 1809-ben jelent meg – immáron korrigált (*Traité des grandes...*) címmel. ALGER 1975: 4–6.

¹⁸ DUPUY–DUPUY 1956: 175–176; MENDOZA 2013: 733.

¹⁹ DUPUY–DUPUY 1956: 178; LECOMTE 1860: 10–II.

²⁰ ALPEJEV [é. n.].

hogy maradjon mellette, a svájci ezredes engedélyt kért Napóleontól, hogy visszatérhessen Ney marsallhoz, és magával hozhassa lovait és személyzetét, és majd 4 nap múlva Bambergben csatlakozzon az uralkodóhoz. A császár visszakérdezett:

„– Miért éppen Bambergben? Ki mondta Önnek, hogy Bambergbe fogok menni?

– Németország térképe, Felség.

– De vagy száz másik út van azon a térképen.

– Igen, Felség, de valószínű, hogy Felséged ugyanazt a manővert fogja végrehajtani a poroszok bal szárnya ellen, mint amelyet Mack jobb szárnya ellen Donawerthnél²¹ és Mélas jobb szárnya ellen a Szent Bernát-hágónál.

– Jól van – válaszolta a meglepett császár –, menjen Bambergbe, de erről senkinek egy szót se, senki sem tudhatja meg, hogy Bambergbe megyek.”²²

Jomini részt vett az 1806-os és az 1807-es hadjáratban, jelen volt a Jénánál (1806. október 14.) és az Eylau-nál (1807. február 7–8.) vívott csatákban, amelyekben tanúsított helytállása miatt a császár a Becsületrenddel tüntette ki,²³ és 1808-ban bárói rangra emelte.²⁴ Jomini hadtudományi munkássága továbbra is aktív maradt, sokat publikált, aminek köszönhetően nemzetközileg ismert katonai szakíróvá vált. A Lloyd hadtudományi munkásságából táplálkozó és a háború alapelveiről vallott nézeteit először 1806 decemberében vetette papírra, amelyek 1807-ben a sziléziai Glogauban pamflet formájában jelentek meg *Résumé des principes généraux de l'art de la guerre* (A hadművészet általános elveinek összefoglalása) címmel. Ezt az írást *L'art de la guerre* (A háború művészete) címmel 1808-ban a *Pallas: Eine Zeitschrift für Staats- und Kriegs-Kunst* című, Tübingenben kiadott német nyelvű folyóiratban is publikálták,²⁵ ahol ugyanebben az évben egy, a jénai csatáról írt tanulmányát is megjelentették – mindkettőt francia nyelven.²⁶ Jomininek ez a háború alapelveit rögzítő írása a későbbiekben megjelenő hadelméleti munkáinak pillére lett.²⁷

1808-ban a Ney vezette 6. hadtest vezérkari főnökeként részt vett a spanyolországi hadjáratban, ahol saját maga is keserű tapasztalatokat szerzett a spanyol gerillák harcáról.²⁸ 1809 nyarán elhagyta Spanyolországot, mert összekülönbözött felettesével.

²¹ Donauwörth, Bajorország.

²² DUPUY–DUPUY 1956: 178–179; SAINTE-BEUVE 1869: 51–52.

²³ WILLIAMS 1993: 1388.

²⁴ ALLÉGRET 2001.

²⁵ JOMINI 1808: 31–40.

²⁶ Relation succincte de la bataille de Jena 1808: 97–116.

²⁷ ALGER 1975: 6–7.

²⁸ SHY 2005: 232–233.

Karrierjének felívelését sokan irigykedve nézték a francia hadseregen belül (különösen a már említett, nagy befolyással bíró Berthier marsall), ami miatt az egyébként gőgös és öntelt, veszekedős és tapintatlan, arrogáns és együttműködésre képtelen Jomini²⁹ egyre inkább elszigetelődött.³⁰ Ezek után nem meglepő, hogy 1810-ben kísérletet tett arra, hogy az orosz hadseregben folytassa tovább katonai pályafutását. A párizsi orosz követ ajánlatát elfogadva tájékoztatta Berthier-t szándékáról, azonban a francia hadügyminiszter, Henri-Jacques-Guillaume Clarke (1765–1818) rábeszélte a maradásra.³¹ Más forrás szerint Napóleon erélyes szóval és börtönnel való fenyegetése tántorította el e szándékától az általa nagyra becsült Jominit.³² A francia császár elismerésének és ebből fakadó kegyének köszönhetően – ellensúlyozandó az orosz szolgálat kecsegtető lehetőségét – 1810-ben végül dandártábornokká léptették elő,³³ és ebben a rendfokozatban szolgált az 1812-es orosz-oroszországi hadjáratban is. 1811-ben megnősült, feleségül vette Adélaïde Charlotta Roselle-t (1786–1871), akivel öt gyermeket neveltek fel. Ugyanebben az évben adtak ki Párizsban hat kötetet a *Traité des grandes opérations militaires* (*Értekezés a nagy hadműveletekről*) művének második kiadásából: az első négy Nagy Frigyes, a továbbiak pedig a francia forradalom 1797-ig tartó hadjárataival foglalkoztak (a hetedik és a nyolcadik kötet csak 1816-ban jelent meg).³⁴ Ez a műve oroszul az 1810-es években és angolul 1865-ben is megjelent.³⁵

Az 1812-es oroszországi hadjáratban előbb Vilna katonai parancsnoka, majd Szmolenszk katonai kormányzója lett, ahol megtapasztalta az orosz partizánok irreguláris harcmódorát is.³⁶ Utóbbi beosztásában megismerte az ottani terepviszonyokat, tartalékokat halmozott fel, ami a Moszkvából visszavonuló *Grand Armée* számára később létfontosságúnak bizonyult. Jomini kitüntette magát a Berezinán való átkelés során: az ő javaslatára hajtották végre a franciák azt a hadicselt, amelynek köszönhetően a menekülők nagy része átjutott a folyón.³⁷ A folyón való átkelés azonban csaknem az életébe került, a hideg és az éhezés miatt a katonai teoretikus majdnem 3 hónapig lebegett élet és halál között.³⁸

²⁹ LECOMTE 1860: II.

³⁰ SHY 2005: 219.

³¹ ALLÉGRET 2001.

³² SAINTE-BEUVE 1869: II.2.

³³ SAINTE-BEUVE 1869: II.3.

³⁴ A francia forradalom küzdelmeit bemutató kötetek *Histoire critique et militaire des Campagnes de la révolution* (A forradalom hadjáratainak kritikái és katonai története) címmel jelentek meg. ALGER 1975: 8.

³⁵ Az orosz fordítás alapja a második párizsi kiadás volt. A munka harmadik francia nyelvű kiadása 1818-ban Párizsban látott napvilágot, amely az 1865-ös, New Yorkban és Londonban is megjelent angol fordítás alapját képezte. ALGER 1975: II.

³⁶ SHY 2005: 233.

³⁷ DUPUY–DUPUY 1956: 181; LECOMTE 1860: 108; ZAMOYSKI 2008: 408.

³⁸ LECOMTE 1860: II.7.

1813-ban ismét Ney mellé került: a „bátrak bátra” vezette 3. hadtest vezérkari főnökeként jelentős szerepe volt a május 20–21-i bautzeni győzelemben, amely után előljárója hadosztályparancsnoki kinevezést kért Jomini számára.³⁹ Kinevezését azonban örök ellenlábasa, Berthier megakadályozta, amiért – kihasználva az 1813. június 2-án Pleischwitzben megkötött fegyverszünetet – augusztus 14-én a svájci származású tábornok végül mégis orosz szolgálatba lépett. Az ekkorra már nemzetközileg ismert hadtörténész és katonai szakíró augusztus 16-án Prágában találkozott I. Sándor cárral, aki altábornaggyá léptette elő, és a kulmi csata (1813. augusztus 29–30.) után mint hadsegédet vette maga mellé.⁴⁰ Átállását a francia oldalon többen árulásnak tekintették, ám Napóleon – aki állítólag részben elismerte Szent Ilona szigetén a Jominivel szembeni méltatlan tetteket, másrészt a svájci származású tábornoktól nem várt teljes lojalitást Franciaország felé – megbocsátott neki.⁴¹ A dezertálás és az árulás vádja azonban egész élete során (sőt még halála után is) kísértte, maga Jomini számos későbbi publikációban védte saját igazát.⁴²

Az 1813–1814-es hadjáratban a szövetséges főparancsnok, Schwarzenberg tábornok szolgálatába rendelte a cár: ebben a minőségében vett részt a lipcsei (1813. október 16–19.), a brienne-i (1814. január 29.) csatában. Soha nem élt vissza a francia hadseregről szerzett ismereteivel: egy alkalommal a porosz királynak a Ney vezette francia 3. hadtest,⁴³ máskor egy tábornoknak a francia haderő erejét és harcrendjét firtató⁴⁴ kérdéseit is megválaszolatlanul hagyta.

1815-ben a győztesekkel tért vissza Párizsba, ahol sikertelenül próbálta megmenteni korábbi pártfogója, Ney marsall életét.⁴⁵ Részt vett a bécsi (1814–1815), az aacheni (1818) és a veronai (1822) kongresszuson, majd 1823-ban visszatért Oroszországba, ahol Miklós cárevics katonai nevelője volt.⁴⁶ 1825-től a már I. Miklós néven orosz cár katonai tanácsadójaként szolgált, 1826-ban gyalogsági tábornokká léptették elő.

Szolgálatát más módon is elismerték. A Napóleon felett aratott diadal megörökítésére még I. Sándor cár rendelte el, hogy az 1812-es hadjárat valamennyi orosz szolgálatban állt tábornokának készítsék el a portréját, s az elkészült képeket a Téli Palota katonai galériájában (ma az Ermitázs múzeum) helyezték el. Érdekesség, hogy a 332 portré közé – az egykori ellenség soraiból egyedülként – bekerült Jomini arcképe is: a George Dawe

³⁹ SHY 2005: 220.

⁴⁰ WILLIAMS 1993: 1388; I. Napóleon császár kortársa 1869: 157; Jomini tábornok 1869: 970; ALPEJEV [é. n.].

⁴¹ ALLÉGRET 2001; Jomini tábornok 1869: 970.

⁴² ALGER 1975: 9–10.

⁴³ DUPUY–DUPUY 1956: 181; SAINTE-BEUVE 1869: 158.

⁴⁴ LECOMTE 1860: 149.

⁴⁵ LECOMTE 1860: 237. Ney-t 1815. december 7-én végezték ki Párizsban.

⁴⁶ MENDOZA 2013: 733.

angol portréfestő által vélhetően 1825 körül befejezett kép elismerése Jomini 1813-tól Oroszország szolgálatában nyújtott teljesítményének.⁴⁷ Bár szülőföldjétől távol szolgált, folyamatosan figyelemmel kísérte Svájc politikai és katonai fejlődését, néhány 1820-as években írt publikációjában szót is emelt az ország függetlensége mellett.⁴⁸

Továbbra is aktívan publikált, jó stílusban megírt, részletes és emiatt forrásértékkel is bíró művei nagy népszerűségnek örvendtek a hadtörténelem iránt érdeklődő olvasók körében.⁴⁹ 1820 és 1824 között 15 kötetben foglalta össze a francia forradalmi háborúk történetét (*Histoire critique et militaire des guerres de la revolution [A forradalmi háborúk kritikai és hadtörténelme]*).

1827-ben jelent meg Párizsban – a szerző nevének feltüntetése nélkül – négykötetes műve Napóleon életéről (*Vie politique et militaire de Napoléon [Napóleon politikai és katonai élete]*): a munka érdekessége, hogy abban a mesélő maga az 1821-ben elhunyt császár, aki a Nagy Sándorból, Caesarból és Nagy Frigyesből álló bíróság előtt ismerteti hadjáratait.⁵⁰

Az 1820-as évek második felében részt vett az orosz katonai oktatás modernizálásában, aminek eredményeképpen 1832-ben elindult a képzés az – akkori nevén – Cári Katonai Akadémián Szentpéterváron.⁵¹ Jomini utoljára az 1828–1829-es orosz–török háborúban vállalt aktív csapatszolgálatot (ott volt Várna ostrománál), amely után a Szent Alekszandr Nyevszkij-renddel tüntették ki.⁵²

1830-ban a cár elrendelte a *Traité des grandes opérations militaires* című mű újabb orosz fordításának elkészítését. Ennek ürügyén Jomini egy, a háború alapelveiről szóló össze-foglaló mű írásába fogott (*Tableau analytique des principales combinaisons de la guerre et de leurs rapports avec la politique des états [Elemző leírás a háború legfontosabb összetevőiről és az államok politikájával való kapcsolatokról]*),⁵³ amely későbbi fő művének előfutára volt. Alger szerint ez a munka köti össze Jomini korai műveit és az élete fő művének számító *Précis de l'art de la guerre*-t (*A hadművészet kézikönyve*).⁵⁴

I. Miklós nagy gondot fordított fia, a későbbi II. Sándor uralkodói felkészítésére. A trónörökös 13 éves korától gondos és szerteágazó nevelést kapott az orosz romantika

⁴⁷ ALPEJEV [é. n.]; Portrait of Genrikh V. (Antoine-Henri) Jomini (1779–1869) (olajfestmény, 1825 előtt, 70 × 62,5 cm, The State Ermitage Museum). A kép orosz altábornagyi egyenruhában ábrázolja Jominit.

⁴⁸ ALGER 1975: 12.

⁴⁹ SHY 2005: 223–224.

⁵⁰ ALGER 1975: 13; ÖLVEDI 1973: 5.

⁵¹ Az intézmény 1855-ben felvette az elhunyt cár, Miklós nevét, és Miklós Vezérkari Akadémia, majd 1909-től Miklós cár Katonai Akadémia néven működött, egészen a bolsevik hatalomátvételig. Jogutódja az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői Vezérkarának Katonai Akadémiája.

⁵² ALPEJEV [é. n.].

⁵³ Ugyanebben az évben Szentpéterváron is megjelent ez a kötet. ALGER 1975: 16.

⁵⁴ ALGER 1975: 30.

egyik legnagyobb alakja, Vaszilij Andrejevics Zsukovszkij irányításával: a „történelem, orosz nyelv, matematika, fizika, filozófia, geológia, jogi ismeretek, francia, angol, német és lengyel nyelv, rajz, zene, torna, úszás, vívás, tánc” mellett a hadtudomány is szerepelt a tantárgyak között.⁵⁵ Ez utóbbi diszciplína rejtelseibe kezdetben Karl Karlovics Merder (1787–1834), az austerlitz-i csatában is részt vevő tábornok vezette be,⁵⁶ majd az ő halála után a cár 1837-ben⁵⁷ a cárevics katonai nevelését Jominire bízta, aki – hogy tankönyvvel segítse az oktatást – ekkor írta meg fő művét, a *Précis de l'art de la guerre*-t (*A hadművészet kézikönyve*), amely két kötetben, 1838-ban jelent meg Párizsban.⁵⁸ Ezt a munkát tekinthetjük a svájci származású katonai teoretikus legnagyobb hatású alkotásának, amellyel a hadtudomány rendszerét is meg kívánta alkotni. A művet Clausewitz *A háborúról* című szintézisével együtt a 19. századi katonai szakirodalom legjelentősebb alkotásának tartják a katonai szakírók.

Élete hátralevő részében elsősorban katonai szakíróként tevékenykedett, azonban a krími háborúban I. Miklós orosz cár, majd az 1859-es szárd–francia–osztrák háborúban III. Napóleon számított rá katonai tanácsadóként.⁵⁹ Hadsereg-tábornokként hagyta el Oroszországot 1855-ben, előbb Lausanne-ban, majd Brüsszelben, végül a Párizs melletti Passyban telepedett le, ahol 1869. március 22-én halt meg.

JOMINI HATÁSA A HADTUDOMÁNY FEJLŐDÉSÉRE

Hírnevének köszönhetően már életében monografikus művet írt róla barátja és tanítványa, Ferdinand Lecomte, a svájci haderő őrnagya, majd halála után nem sokkal Charles-Augustin Sainte-Beuve francia író, költő, újságíró, irodalomkritikus foglalta össze egy tanulmányban életművét. A német hadtörténész, Hans Delbrück szerint Jomini olyan tehetséges, széles olvasottságú és igen termékeny szerző volt, aki jól megértette Napóleon stratégiájának legfontosabb elemét, vagyis a döntő csata keresését,⁶⁰ így nem csoda, hogy hadtudományi munkássága meghatározta Franciaország, Oroszország és az Amerikai Egyesült Államok 19. századi katonai gondolkodását. Az utóbbi 1861–1865 közötti polgárháborújában a két szemben álló oldalon harcoló parancsnokoknak a West Point-i katonai akadémián

⁵⁵ RADZINSZKIJ 2006: 76.

⁵⁶ RADZINSZKIJ 2006: 78.

⁵⁷ ALGER 1975: 17.

⁵⁸ ALLÉGRET 2001; SAINTE-BEUVE 1869: 223–224; SHY 2005: 218.

⁵⁹ KOVÁCS 1995: 10; LECOMTE 1860: 26.

⁶⁰ DELBÜCK 1990: 453.

kizárólag az ő munkásságát tanították, pontosabban egyik munkája, a *Traité des grandes opérations militaires* (Értekezés a nagy hadműveletekről) kb. 100 oldalas összefoglalása szerepelt tananyagként.⁶¹ Így nem csoda, hogy a Jomini által lefektetett elveket (amelyek elsősorban a geometriai szabályok követésének szükségességét hangoztatták a háborúban) mind az Unió, mind a Konföderáció katonai vezetői megpróbálták átültetni a gyakorlatba.⁶² A századfordulóra elméletei azonban már túlhaladottá váltak, a hadtudomány fősodrat ekkortól – köszönhetően a Dániát 1864-ben, Ausztriát 1866-ban és Franciaországot 1870-ben legyőző porosz haderőnek és az azt irányító Helmuth von Moltkénak – Clausewitz nézetei határozták meg.⁶³

Jomini követői között kell felsorolni Alfred Thayer Mahant (1840–1914), a modern kor legnagyobb hatású haditengerészeti teoretikusát. Bár Jomini csak marginálisan foglalkozott tengerészeti kérdésekkel, Mahan mégis töle merítette az állam tengeri hatalmának 6 fő elemét,⁶⁴ amelyek fő művének, a *The Influence of Sea Power upon History 1660–1783* (A tengeri hatalom hatása a történelemre: 1660–1783) alappilléreivé váltak.⁶⁵ A hadviselés alapvető elvei inspirálhatták az olasz Giulio Douhet-t (1869–1930) is: az 1920-as években megalkotott légiuralom-elméletében a győzelem kulcsa a döntő pontok elleni, a rendelkezésre álló erők zömével végrehajtott, meglepetésszerű tömeges légitámadás volt.⁶⁶

A brit Basil Henry Liddell Hart (1885–1970) munkásságában is felfedezhetőek Jomini nézetei. A brit szakíró legnagyobb hatású, *Stratégia* című művében a hadtörténelem példáin keresztül igyekezett igazolni koncepciójának, a közvetett megközelítés elvének helyességét: az első három fejezetben az ókortól a második világháborúig, sőt a gerillaháborúk kapcsán a hidegháború első két évtizedéig felvázolt nagy ívű historikus áttekintése a svájci teoretikus kutatási módszerét tükrözi. A *Stratégia* IV. rész XX. fejezetében – amely a stratégia és a taktika sűrített lényegét rögzíti – Jominihez hasonlóan megjelenik a „háború alapelve”, azaz a „koncentráció”, pontosabban „az erő koncentrációja a gyengeséggel szemben”.⁶⁷ Az itt rögzített 8 maxima (6 pozitív és 2 negatív) a fenti alapelv gyakorlati megvalósítását hivatott elősegíteni, mind a stratégia, mind a taktika világában.⁶⁸ Liddell Hart szerint

⁶¹ WEIGLEY 1967: 243; HATTAWAY–JONES 1983: 12.

⁶² KEEGAN 2012: 163–164; WEIGLEY 1962: 55.

⁶³ FORGÁCS 2014: 733.

⁶⁴ Mahan szerint az állam tengeri hatalmának 6 fő eleme: a földrajzi helyzet, a tengerpart adottságai, a területi kiterjedés, a népesség, a nemzeti karakter és a kormányzati akarat. KAISER 2004: 121.

⁶⁵ SHY 2005: 240.

⁶⁶ SHY 2005: 242–243.

⁶⁷ LIDDELL HART 2002: 512.

⁶⁸ A 6 pozitív maxima: (1) Igazítsuk céljainkat az eszközeinkhez! (2) Tartsuk mindig eszünkben a célt! (3) Válasszuk ki a legkevésbé várható vonalat (vagy irányt)! (4) Használjuk ki a legkisebb ellenállás irányát!

ezek alkalmazása megoldhatja a siker elérésének két fő problémáját, a megingatást és a kiaknázást. A sikerre vezető háborús tevékenység számszerűsített megjelentetése, limitálása szintén Jomini hatásáról árulkodik. Érdekesség, hogy a műben sem a katonai teoretikus neve, sem nézetei nem jelennek meg.

Jominit – aki több mint 30 kötetet és számos tanulmányt hagyott az utókorra – az egyik legtermékenyebb katonai szakíróként tartja számon a hadtudomány: annak az időszaknak az egyik legnagyobb katonai gondolkodóját tisztelhetjük benne, amikor a hadtudomány a modern értelemben véve tudománnyá vált, és az egyre professzionálisabb katonai szakírók ezt munkáikkal tudatosan igyekeztek megerősíteni. Jomini Lloyd nyomán egész életében vallotta, hogy a hadművészetnek ugyanúgy megvannak az állandó és változatlan elvei, mint minden más emberi tevékenységnek. Amennyiben a hadvezér ezekkel az elvekkel tisztában van, ezek mentén cselekszik, a háború megvívása lényegesen egyszerűbbé és eredményesebbé válik. Ezen gondolata nagyban befolyásolta az utána következő katonai teoretikusok elméleteit, s ennek nyomán Jomini munkásságának hatása a mai napig tetten érhető.⁶⁹

Életművének talán legmaradandóbb alkotása a hadműveleti művészetnek a hadászat és a harcászat közé való beillesztése, azaz a hadművészet hármas tagozódásának kialakítása,⁷⁰ vagyis a „hadművészeti fogalmak tisztázása” volt.⁷¹

JOMINI A HAZAI HADTUDOMÁNYI SZAKIRODALOMBAN

Jomini hadtudományi munkásságáról magyarul már az 1830-as években olvashattak az érdeklődők. Az 1834-ben Pesten a könyvtáros Wigand Otto [sic!] által megjelentett *Közhasznu esmeretek tára* II. kötetében a „strategia” [sic!] szócikkben megjelenik Jomini neve, miszerint a svájci származású katonai szakírónak köszönhető, hogy a „hadvezérlésmesterség”-re „az újabb időben” tudományként kezdenek tekinteni. A szócikkben bírálták Jomininek a háborút leegyszerűsítő, általánosító megközelítését: a Nagy Frigyes

(5) Válasszunk olyan hadműveleti irányt, amely alternatív célpontokat kínál! (6) Gondosodjunk róla, hogy mind a tervünk, mind a hadrendünk rugalmas legyen, hozzá lehessen igazítani a körülményekhez! A 2 negatív maxima: (7) Ne vessük bele minden erőnket a csapásba, amíg az ellenfél felkészülten vár! (8) Ne újítsuk fel a támadást ugyanabban az irányban (vagy ugyanabban a formában), ha egyszer kudarcot vallottunk! LIDDELL HART 2002: 513–515.

⁶⁹ SHY 2005: 238–245.

⁷⁰ CSIKÁNY 2015: 6.

⁷¹ RÁZSÓ 1974: 90.

és Napóleon hadművészetét vizsgáló *Traité des grandes opérations militaires* című művében megfogalmazottak ugyanis csak kiragadott példák a hadtörténelemből.⁷²

Az első magyar hadtudományi folyóirat, az 1848 nyarán megjelenő *Honvédelmi Szövetség* hasábjain Raksányi Imre foglalkozott Jomini nézeteivel. Az induló periodika csupán egy előzetes bemutatkozó röpiratot (1848. március), valamint egy próbakötetet élt meg, mégis jelentős állomása volt a magyar hadtudományi gondolkodásnak, hiszen az akkori katonai gondolkodás eredményeinek rendszeres hazai közlésére vállalkozott. A próbaszám első részének⁷³ IV., *A hadi tudományok* címet viselő fejezetében Raksányi a katonapolitika tárgykörében három hadtudós, Jomini,⁷⁴ Marmont Ágost Frigyes Lajos (1774–1825) raguzai herceg és francia marsall, valamint Belle-Isle herceg (1684–1761), francia tábornagy életének rövid bemutatása után műveikből emelt ki részleteket. A folyóirat tartalomjegyzékében „orosz vezér”-ként említett Jomini művei közül Raksányi a *Tableau analytique des principales combinaisons de la guerre...*⁷⁵ címűből közölt saját fordításában részleteket.⁷⁶ A fordítás első része *A háboru politikájáról* cím alatt a háborúk hét típusát⁷⁷ mutatta be,⁷⁸ míg a második rész *A katonai politikáról, vagyis a háboru bölcseléről* címmel jelent meg.⁷⁹

Érdekesség, hogy Kossuth Lajos könyvtárában is megtalálható volt Jomini „kézikönyve”: a *L'art de la guerre* egyike volt annak a 130, zömében francia, angol és német nyelven íródott katonai tárgyú tételnek, amelyek között katonai szabályzatok és szakkönyvek, hadtörténelmi művek, valamint a kor kurrens hadtudományi szakmunkái – többek között Clausewitz és Thiebault művei – is helyet kaptak.⁸⁰

A két világháború közötti időkben sporadikusan és gyakorlatilag csupán az említés szintjén tűnik fel Jomini neve a hazai hadtudományi szakirodalomban: az Arcanum Digitális Tudománytár adatbázisa alapján az 1908 és 1930 között megjelenő *Magyar Katonai Közlöny*ben hét,⁸¹ míg az 1931 és 1944 között kiadott *Magyar Katonai Szemlé*ben négy⁸² írásban tűnik fel a teoretikus neve.

⁷² Strategia 1834: 209.

⁷³ A második rész Napóleon 1815-ös hadjáratának történetét mutatta be.

⁷⁴ RAKSÁNYI 1848: 102–103.

⁷⁵ Raksányi fordításában *Analytikai vázolata a háboru főbb kombinatioinak s azok viszonyának a statusok politikájához*. Lásd RAKSÁNYI 1848: 103.

⁷⁶ RAKSÁNYI 1848: 103–113.

⁷⁷ Támadó, védelmi, alkalmi, szövetségeseikkel vagy azok nélkül megívott, közbenjárási, berontó és nemzeti háborúk.

⁷⁸ RAKSÁNYI 1848: 103–108.

⁷⁹ RAKSÁNYI 1848: 108–113.

⁸⁰ RÁSZLAI 1988: 209.

⁸¹ Találatok az Arcanumon (Jomini): https://bit.ly/Jomini_Arcanum_1.

⁸² Találatok az Arcanumon (Jomini): https://bit.ly/Jomini_Arcanum_2.

Az 1945 utáni magyar katonai szakirodalomban Jomini neve elsősorban a reformkori magyar hadtudomány fejlődését bemutató, valamint logisztikai tárgyú hadtudományi szakcikkekben jelent meg. Előbbiekre példa Ács Tibornak a *Honvédelem* című folyóiratban publikált tanulmánya,⁸³ amelyben rögzítette, hogy a reformkorban „Napóleon, Bülow, Clausewitz, Jomini, Károly osztrák főherceg tételei befolyásolták a hadtudomány magyar művelőit”,⁸⁴ Jomini konkrétan Kiss Károly és Szontagh Gusztáv munkásságára hatott. A hadtáptörténeti munkák közül Perjés Géza 1963-ban a *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain megjelent tanulmányát⁸⁵ emeljük ki, amelyben úgy említi a svájci teoretikust, mint aki a 19. században részletesen foglalkozott a logisztika kérdéseivel, külön fejezetet (VI. fejezet: *A logisztikáról, avagy a hadseregek mozgatásának gyakorlati tudományáról*) szentelt e területnek fő művében.⁸⁶ 1966-ban – szintén a *Hadtörténelmi Közleményekben* – a Königgrätz mellett 100 évvel korábban lezajlott csatára emlékezve már a hadászat belső és külső vonaláról értekezett Perjés.⁸⁷ Megjegyezte, hogy e két fogalom megalkotója is Jomini volt, majd hozzátette, hogy a svájci teoretikusnak a tárgyban alkotott nézeteit súlyosan félreértették.⁸⁸

A rendszerváltást követő hazai hadtudományi szakirodalom alig foglalkozott Jomini munkásságával. Csupán néhányan – Kovács Jenő,⁸⁹ Buknicz Ferenc,⁹⁰ Lesták Tamás,⁹¹ valamint e tanulmány szerzője⁹² – jelentkeztek önálló tanulmányokkal a katonai teoretikusról, nézeteiről.

A PRÉCIS DE L'ART DE LA GUERRE (A HADMŰVÉSZET KÉZIKÖNYVE)

Amint fentebb rögzítettük, Jomini élete fő művét I. Miklós cár megbízásából Sándor cárevics katonai nevelése céljából állította össze. Az alkotás 1838-ban jelent meg két kötetben Párizsban, teljes címe: *Précis de l'art de la guerre, ou nouveau tableau analytique des principales combinaisons de la stratégie, de la grande tactique et de la politique militaire* (A hadművészet kézikönyve,

⁸³ ÁCS 1976.

⁸⁴ ÁCS 1976: 88.

⁸⁵ PERJÉS 1963.

⁸⁶ A magyar hadtörténész röviden össze is foglalta ezt a fejezetet. PERJÉS 1963: 221–222.

⁸⁷ PERJÉS 1966: 352–383.

⁸⁸ PERJÉS 1966: 358.

⁸⁹ KOVÁCS 1995.

⁹⁰ BUKNICZ 2001.

⁹¹ LESTÁK 2020.

⁹² FORGÁCS 2016.

avagy új elemző leírás a stratégia, a nagy harcászat és a katonapolitika legfontosabb összetevőiről). John Shy szerint a *Kézikönyv* megalkotásában szerepet játszott Carl von Clausewitz *Vom Kriege*jének 1832-es megjelenése is, amely arra ösztönözte Jominit, hogy újragondolja, és pontosítsa korábbi elképzeléseit a háborúról.⁹³ A nagyszabású alkotást szinte azonnal lefordították német (1839), spanyol (1840) és angol (1854)⁹⁴ nyelvre.

1855-ben újabb francia kiadás jelent meg Párizsban, amelyet Jomini két függelékkel egészített ki.⁹⁵ Az elsőt az orosz trónörökösnek címezte, és alapvetően katonai vezetési kérdésekkel foglalkozott, míg a második kiegészítés a tűzfegyvereknek a hadviselésre gyakorolt hatását vizsgálta. Megjegyzendő, hogy a svájci teoretikus ez utóbbi kapcsán – tévesen – úgy gondolta, hogy az akkori jelenségek nem változtatják meg az általa megfogalmazott hadviselési alapelveket. 1866-ban aztán egy harmadik kiegészítést is írt fő művéhez, amelyben az 1866-os porosz–osztrák háború hadászati és szervezési kérdéseivel foglalkozott.

Az alkotás népszerűségét világos gondolatmenete és tömör megfogalmazása, valamint szerzőjének nemzetközi hírneve és valós háborús tapasztalataiból adódó hitelessége adta. A Jomini által gondosan kiválogatott és saját elméletének igazolására citált hadtörténelmi példák segítettek az olvasót eligazodni a teória útvesztőiben, így nem véletlen, hogy korának katonai tanintézetei kiváló tankönyvet láttak a *Kézikönyv*ben, amelyre nagy szükség volt a 19. század második felének háborús időszakában.⁹⁶ A 20. századi brit szakíró, Michael Howard szerint a *Kézikönyv* a 19. század legkiválóbb katonai tankönyve, amelyet nem csupán a katonák, hanem a civilek is haszonnal forgathatnak.⁹⁷

A *hadművészet kézikönyve* 1837. március 6-án datált előszóval kezdődik, amelyben Jomini annak rövid keletkezéstörténetét rögzítette: eszerint a szerző célja olyan, a korábbi hadügyi nézeteit kiegészítő és végső formába öntő tankönyv összeállítása volt, amely méltó egy trónörökös, Sándor cárevics neveléséhez. Az alapvetően oktatási célzattal megírt munka a svájci szerző korábbi munkáján alapult, azonban mivel a témakör vizsgálatát átfogó jelleggel szándékozott elvégezni, a korábban már megírt részek kiegészítésére, valamint új fejezetek beillesztésére volt szükség.

A fentiek mellett az üzleti szempontok is kiolvashatók e rövid felvezetéből: a tankönyvet nemcsak a legfelsőbb köröknek ajánlotta, hanem a téma iránt érdeklődő olvasóknak is, s ezért alkotott új, a szerző szándékát is tükröző – egyébként rövid, közérthető és ebből

⁹³ SHY 2005: 218.

⁹⁴ Amerikában az 1862-es George H. Mendell- és William P. Craighill-féle fordítás terjedt el leginkább, amely a 19. században még öt kiadást ért meg, sőt, 1971-ben újra kiadták a West Pointon.

⁹⁵ ALGER 1975: 18.

⁹⁶ HOWARD 1967: 14.

⁹⁷ HOWARD 1967: 14.

fakadóan figyelemfelhívó, így a könyvet kereskedelmi forgalomba bocsátó kereskedők elvárásainak is megfelelő – címet a könyvhöz.

Az előszó harmadik fő üzenete az volt, hogy Jomini kísérletet tett a hadtudomány, „egy idáig kevésbé ismert tudomány” alapjainak lefektetésére. Ezt szolgálják közlése szerint azok a definíciók, amelyeket igyekezett világosan megfogalmazni és – didaktikai célból – gyakran ismételni. A teoretikus mondanivalójának alátámasztására a 18. és a 19. századi hadtörténelemből merített példákat, elsősorban azokból az eseményekből, amelyeket korábbi munkáiban feldolgozott, illetve amelyeknek saját maga is részese volt.

Az előszó után rövidebb ismertetőt találunk a *Kézikönyv*ben, amelyben Jomini a hadelmélet akkori állásáról, valamint annak gyakorlatban történő hasznosításáról értekezik. A rövid szöveg valóban szakirodalmi áttekintésnek tekinthető, azonban több is ennél. Amellett, hogy szerzője valóban sorra veszi kora és a megelőző két évszázad legfontosabb katonai teoretikusait, röviden szólva nézeteikről és értékelve főbb tételeiket, alapvetően saját álláspontját ismerteti és védi bírálóival szemben. A hadtörténelmi eseményekről szólva Jomini kifejtette, hogy azok alapos tanulmányozásának köszönhetően sikerült megalkotnia hadelméleti rendszerének alapjait. Legnagyobb „műzsája” Nagy Frigyes és Napóleon volt, és nagy hatást gyakorolt nézeteire a porosz hadtudós, Adam Dietrich Heinrich von Bülow (1757–1807) és a korábban említett Lloyd munkássága.

A nagy francia forradalmi és napóleoni háborúkat befejező 1815-ös évről szólva kijelentette, hogy sok munkanélkülivé vált katona fogott hadtudományi írásművek megalkotásához, általában oktató céllal, de gyakran ezek az írások komoly vitákat gerjesztettek a teoretikusok körében. E diskurzusokat Jomini úgy állította be, mintha ezek a szakírók az őáltala korábban megfogalmazott alapelvekkel szálltak volna vitába. A legnagyobb bírálatot Carl von Clausewitz kapta: elismerve a porosz tábornok képzettségét *A háborúról* című alkotásáról szólva a svájci teoretikus kijelentette, hogy „én igen kevés ragyogó gondolatra és jelentős fejezetre találtam ebben a tudós labirintusban”, s maró gúnnyal rögzítette: „von Clausewitz tábornok – a végeredmény alapján ítélve – lázasan dolgozott azon, hogy aláaknázza a hadtudomány alapjait.” Védőbeszédnek is beillenének ezek a saját nézeteit igazoló és másokat vádló sorok, amelyekből az is kiolvasható, hogy Jomini leegyszerűsítő nézeteit már kortársai is komoly kritikával illették. Korának hadtudományáról, a szakirodalom bőséges kínálatáról viszont elismerően nyilatkozott, aminek köszönhetően a hadtudomány mint önálló diszciplína fejlődése biztosítottá vált.

A jövő feladatairól szólva Jomini olyan hadtörténelmi munka megalkotását javasolta a hadtudomány művelőinek, amely egyben vizsgálja és összehasonlító módon elemzi a hétéves, a francia forradalmi és a napóleoni háborúk eseményeit, külön fókuszálva Nagy Frigyes, Napóleon és Wellington hadjárataira. Védelembe véve a *Kézikönyvet* és egyben nézeteit

mintegy hitvallásként úgy fogalmazott, hogy teóriáit a legtöbb katonai szakíró félreértette, mások tévesen alkalmazták, megint mások pedig téves következtetéseket vontak le azokból. Mindezek tükrében is vallotta, hogy „létezik egy kisszámú alapvetően fontos háborús alapelv, amelytől veszély nélkül nem lehet eltérni, ezzel szemben szinte minden esetben siker koronázta alkalmazásukat”. Hitet tett emellett is, hogy az élet minden tudományában külön kezelik a (jól alkalmazott) tudást és a hozzáértést, csak e kettő egysége vezet sikerre.

A rövid ismertető befejezése után még egy szövegrész került a kötetbe, amely korának hadtörténeti írásait vette górcső alá. Jomini három fő csoportra osztotta ezeket a műveket: a tiszta hadtörténetre, amelyhez sorolt könyvek sokszor szárazok és aprólékosan részletesek; a politika- és hadtörténeti művekre, amelyek bár nagyobb érdeklődési körre számíthatnak, nem eléggé részletesek; végül pedig a kritikai történetírás alkotásaira, amelyek a háborúk eseményeit és a hadelméletet vetik össze. Ez utóbbi fejlődése Jomini szerint nagyban megkönnyíti a hadtudományok oktatását az ezzel foglalkozó tanintézetekben.

A mű törzse hét fejezetből áll, amelyek a védelempolitikáról (I.), a katonapolitikáról, avagy a háborús filozófiáról (II.), a hadászatról (III.), a magasabb harcászatról és a csatákról (IV.), a hadászatnak és a harcászatnak egyaránt részét képező különféle vegyes műveletekről (V.), a logisztikáról, avagy a hadseregek mozgatásának gyakorlati tudományáról (VI.), valamint a harcba indulás előtt a csapatoknak alakzatba állításáról és a három fegyvernem (gyalogság, lovasság, tüzérség) önálló vagy kombinált alkalmazásáról (VII.) szólnak.

Az összesen 47 cikkelyt 7 fejezetbe rendezve közölte Jomini: a legtöbb, 14 cikkelyt a III. fejezet tartalmazza, míg 10 cikkely tartozik az I. fejezethez. 6 cikkely alkotja a IV. fejezetet, míg 5-5 a II., az V. és a VII. fejezetet. A logisztikáról írt fejezet mindösszesen két cikkelyből áll. Mindezek alapján kijelenthető, hogy Jomini művének legfontosabb részei a hadászat, valamint a védelempolitika témakörében írt cikkelyek. Újszerű elem volt a magasabb harcászat (mai terminológiával a hadműveleti művészet) kategóriájának megalkotása és önálló fejezetben történő tárgyalása: az egyes harcokat vizsgáló harcászat és a háború, valamint az ott alkalmazott haderő egészére tekintő hadászat közé illesztett fogalom tette teljessé a hadművészet vizsgálódási körét.⁹⁸ Ugyancsak nóvumnak számított a logisztika tárgyának minden korábbiánál részletesebb, külön fejezetben és két cikkelyben történő tárgyalása. Az I. fejezetben vizsgált és 10 cikkelyben tárgyalt védelempolitika tárgyköre bizonyítja, hogy maga is – miként Clausewitz is, akinek 1832-ben megjelent művét Jomini is olvasta – kulcsfontosságúnak tartotta a politika primátusát a hadügy felett. Művében a hadtörténelmi példákban kiemelt szerepet kapó Nagy Friggyessel és Napóleonnal mutatta be az általa ideálisnak gondolt, a politikai és a katonai irányítást is kézben tartó főparancsnokot

⁹⁸ CSIKÁNY 2015: 201.

az olvasóknak. A későbbiekben nagy vitákat kiváltó hadműveleti vonal kifejezés, amely több mint 250 alkalommal fordul elő a szövegben, szintén fontos szerepet kapott elméletében. Akárcsak porosz kortársa, ő is külön, a 8. cikkelyben (*A nemzeti háborúk*) tárgyalta a vizsgált korszak hadviselésének egyik jellegzetes és nagyon sikeres tünetét, az irregularitás jelenségét, amelyről saját maga francia szolgálatban harcolva Spanyolországban és Oroszországban szerzett keserű tapasztalatokat. Kettejüknek köszönhetően a gerilla-hadviselés elmélete bekerült a modern hadügy rendszerébe.⁹⁹

A mű konklúziójában Jomini – üzenve bírálóinak is – ismét hitet tesz az általa lefektetett alapelvek mellett, egyúttal hangsúlyozza a hadvezér döntő szerepét a katonai műveletekben. Magabiztosan jelenti ki, hogy az alapelvek legfontosabb szerepe a múlt hibáinak feltárása és azok elkerülése, és azok a jó vezető esetében a sikerhez vezető utat jelölik ki. A *Kézikönyv* toldalékaként a svájci teoretikus nagy ívű, de igen vázlatos, az ókortól 1815-ig tartó, a tengeri deszantműveleteket áttekintő szöveget közölte, amely a 40. cikkelyhez (*Partraszállásokról*) kapcsolódott szervesen.

A fordítás alapját képező könyvben három kiegészítő szöveget találunk még. Az első és legrövidebb 1849. február 6-án Brüsszelben íródott, amelyben Jomini felvezeti másik két írását. A második, 1837. március 20-ra datált szöveg I. Miklós orosz cár számára meg szerkesztett stratégiai összefoglaló, amely a tulajdonképpeni ajánlása a saját maga által összeállított *Kézikönyv*nek. A harmadik toldalék pedig a stratégiai ítélőképességgel foglalkozik, amely szerzője szerint „a legfontosabb erénye egy hadvezérnek, és amely nélkül soha nem tudná gyakorlatba átültetni a világ akár legszebb elméletét sem”.

A szövegben szereplő hadtörténelmi példák földrajzi térben történő elhelyezését Közép- (a német területekkel, Svájjal és az észak-itáliai régiókkal) és Nyugat-Európát (a mai Benelux államokat) ábrázoló térképek segítették az 1838-ban megjelent kötetekben. A harcászati és hadműveleti művészeti témákhoz – a könnyebb megértést segítő – jellemzően a különféle harcrendeket bemutató ábrák készültek. Ezeknek is köszönhetően sokan valódi *vademecumot*, azaz hasznos gyakorlati ismeretekkel teli, zsebben hordható könyvecskét láttak Jomini művében.

* * *

A *hadművészet kézikönyve* (*Précis de l'art de la guerre*) teljes magyar fordítása eddig váratott magára. Raksányi Imre 1848-ban megjelent részleges fordítása után hazánkban először 1973-ban jelentek meg belőle részletek a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia

⁹⁹ FORGÁCS 2016.

jegyzeteként, *A hadviselés alapelveiről* címmel. A fordításba az I., a III., a IV. fejezet részeit, valamint a VI. fejezet egészét válogatta be a szerző, összesen 19 cikk terjedelemben. A jegyzetbe a XXXI. cikkelyt [sic!] az eredeti, harcrendeket ábrázoló rajzokkal emelték be, ezzel is elősegítve a szöveg megértését. Bekerült még a válogatásba a konklúzió után szereplő három kiegészítő szöveg is – igaz, a második kapcsán a szerkesztők elhagyták a cárra történő utalást. Annak tükrében, hogy az eddigi legnagyobb terjedelmű magyarra való átültetés forrása egy 1939-ben Moszkvában megjelent orosz fordítás volt, amelyet Németh Gyula fordított le, ezen nem lepődhetünk meg. Az akadémiai jegyzet előtanulmányát Jominiről és életművéről, valamint annak hatásáról a szemelvényeket válogató, lektoráló és magát a kötetet is szerkesztő Ölvedi Ignác írta.¹⁰⁰

1974-ben *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai* című szemelvénygyűjteményben is találunk az egy évvel korábban megjelenteknél rövidebb terjedelmű részleteket a műből, amelyeket Perjés Géza fordított magyarra az 1855-ben megjelent francia kiadás alapján. A közölt szövegbe a teljes I. fejezet mellett csupán a II. fejezet részei kerültek be, ám ezúttal a szerző eredeti jegyzetei helyet kaptak. A válogatott szemelvény előtt itt is olvasható egy rövid életrajz és életmű Jominiről, vélhetően a fordító tollából.¹⁰¹ Érdekesség, hogy bár ebben a rövid biográfiában Jomini fő műveként *A hadművészet kézikönyve* szerepel, az utána közölt szövegrészek címeiként *A hadművészet meghatározása* található, azt a látszatot keltve, mintha ez egy másik műve lenne a svájci származású katonai szakírónak (holott ez az eredeti mű első része).

Ugyanez a jegyzetelt fordítás került be az 1985-ben kiadott *Válogatás a burzsoá hadtudományi írásokból*¹⁰² című szöveggyűjteménybe is. Ez azonban nem véletlen, hiszen a Zrínyi Katonai Kiadó az Előszó végén köszönetet mondott Kovács Jenő vezérőrnagynak és „Perjés Géza történésznek, a válogatásban és a szerkesztésben nyújtott segítségükért”.¹⁰³ A címet ebben a kresztomátiában már korrigálva találjuk.

Kovács Jenő és Jomini kapcsán érdekesség, hogy utóbbi *Kézikönyvében* tárgyalja a találkozó ütközet problematikáját (33. cikkely: *Két menetelő sereg összeütközése*), előbbi pedig 1969-ben ugyanebben a témában *Ellentmondások a hadművészet elméletében az ütközet értelmezése körül. Az ellentmondások feloldásának lehetséges útjai, különös tekintettel a hadsereg találkozó ütközet megívásának módjára* címmel védte meg kandidátusi értekezését a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián.¹⁰⁴ Talán ez is magyarázza, hogy Kovács 1993-ban

¹⁰⁰ JOMINI 1973.

¹⁰¹ JOMINI 1974.

¹⁰² JOMINI 1985.

¹⁰³ Előszó, in KOC SIS 1985: 27.

¹⁰⁴ KOVÁCS 1969.

egy konferencia-előadásában felvetette: a hazai hadtudományban a jól ismert Clausewitz mellett Antoine-Henri Jomini hadelméleti munkássága is érdemes lenne figyelmet fordítani, ugyanis az szerinte haszonnal járna a magyar hadtudomány szemléletformálásában.¹⁰⁵ Két évvel később megjelent, fent hivatkozott tanulmányában pedig megfogalmazta, hogy a hazai katonapolitikai, hadászati ismeretek gyarapodásához elengedhetetlennek tartja Jomini fő művének, *A hadművészet kézikönyvének* teljes terjedelmű magyarra fordítását.¹⁰⁶ Ezt a majdnem 30 éves adósságot törleszti most ez a kötet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- I. Napóleon császár kortársa (1869). *A Honvéd*, 3(20), 157.
- Ács Tibor (1975): A Honvédelmi Szövetség, az első magyar hadtudományi folyóirat. Adalék a XIX. századi magyar hadtudomány történetéhez. *Hadtörténelmi Közlemények*, 22(4), 689–720.
- Ács Tibor (1976): A Magyar Tudományos Akadémia és a hadtudomány 1825–1848. *Honvédelem*, 27(4), 84–95.
- ALGER, John I. (1975): *Antoine-Henri Jomini. A Bibliographical Survey*. West Point, NY: United States Military Academy.
- ALLÉGRET, Marc (2001): Jomini, Antoine Henri, Baron de. *Revue du Souvenir Napoléonien*, (434), 51–53.
Online: www.napoleon.org/en/history-of-the-two-empires/biographies/jomini-antoine-henri-baron-de
- ALPEJEV, Oleg [АЛПЕЕВ, Олег] [é. n.]: Жомини Генрих Вениаминович. Министерство обороны Российской Федерации. Online: <https://encyclopedia.mil.ru/encyclopedia/history/more.htm?id=12221255@cmsArticle>
- BUKNICZ Ferenc (2001): Antoine Henri Jomini a hadművészetről. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények*, 5(4), 88–93.
- CSIKÁNY Tamás (2015): *A szabadságharc hadművészete*. Budapest: Zrínyi.
- DELBÜCK, Hans (1990): *The Dawn of Modern Warfare. History of the Art of War. Volume IV*. Lincoln, NE: University of Nebraska.
- DUPUY, R. Ernest – DUPUY, Trevor N. (1956): *Military Heritage of America*. New York: McGraw-Hill.
- FORGÁCS Balázs (2014): Az amerikai polgárháború hadászati kérdései. *Seregszemle*, 12(1), 153–162.
- FORGÁCS Balázs (2016): Antoine Henri Jomini és a nemzeti háború. In KOLLER Boglárka – MARSAI Viktor (szerk.): *Magyarország Európában, Európa a világban*. Budapest: Dialóg Campus, 35–43.
- HATTAWAY, Herman – JONES, Archer (1983): *How the North Won. A Military History of the Civil War*. Chicago: University of Illinois.
- HOWARD, Michael (1967): Jomini and the Classical Tradition on Military Thought. In HOWARD, Michael (szerk.): *The Theory and Practice of War*. Bloomington, IN – London: Indiana University Press, 5–20.

¹⁰⁵ KOVÁCS 1994: 204.

¹⁰⁶ KOVÁCS 1995: 13.

- JOMINI, Antoine-Henri (1807): *Résumé des principes généraux de l'art de la guerre*. Glogau: [k. n.].
- JOMINI, Antoine-Henri (1808): *L'art de la guerre*. Pallas: *Eine Zeitschrift für Staats- und Kriegs-Kunst*, 1(1), 31–40.
- JOMINI, Antoine-Henri (1973): A hadviselés alapelveiről (részletek). In ÖLVEDI Ignác (szerk.): *Szemelvények a XIX. század burzsoá katonai teoretikusainak és szakíróinak műveiből, I.* Budapest: ZMKA.
- JOMINI, Antoine-Henri (1974): A hadművészet meghatározása. In GOTTFREICH László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest: Zrínyi, 568–622.
- JOMINI, Antoine-Henri (1985): A hadművészet kézikönyve (részletek). In KOCIS Bernát (szerk.): *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*. Budapest: Zrínyi, 271–322.
- Jomini tábornok (1869). *Budapesti Közlöny*, 3(76), 970.
- KAISER Ferenc (2004): Mahan és Gorskov a tengeri hatalomról. *Kard és Toll*, (2), 117–124.
- KEEGAN, John (2012): *Az amerikai polgárháború*. Ford. Molnár György. Budapest: Akadémiai.
- KOCIS Bernát szerk. (1985): *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból*. Budapest: Zrínyi, 5–27.
- KOVÁCS Jenő (1969): *Ellentmondások a hadművészet elméletében az ütközet értelmezése körül*. Az ellentmondások feloldásának lehetséges útjai, különös tekintettel a hadsereg találkozó ütközet megvívásának módjára. Kandidátusi értekezés. Budapest: Zrínyi Miklós Katonai Akadémia.
- KOVÁCS Jenő (1994): Magyarország katonai stratégiája. *Hadtudományi Tájékoztató*, (1), 199–206.
- KOVÁCS Jenő (1995): Henri Jomini, a hadtudós. *Új Honvédségi Szemle*, 49(6), 8–13.
- LECOMTE, Ferdinand (1860): *Le général Jomini. Sa vie et ses écrits*. Paris: Ch. Tanera.
- LESTÁK Tamás (2020): Jomini irreguláris hadviselésre vonatkozó nézetei és ezek lenyomata napjaink aszimmetrikus konfliktusaiban. *Hadtudományi Szemle*, 13(4), 13–20.
- LIDDELL HART, B[asil] H[enry] (2002): *Stratégia*. Ford. Soproni András. Budapest: Európa.
- MENDOZA, Alexander (2013): Jomini, Antione-Henri. In PIEHLER, G. Kurt (szerk.): *Encyclopedia of Military Science II*. Thousand Oaks, CA: Sage, 732–733.
- ÖLVEDI Ignác (1973): Jomini. In ÖLVEDI Ignác (szerk.): *Szemelvények a XIX. század burzsoá katonai teoretikusainak és szakíróinak műveiből, I.* Budapest: ZMKA, 3–8.
- PERJÉS Géza (1963): Élelemellátás, logisztika és stratégia a vasutak elterjedése előtti kétszáz esztendőben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 10(1), 216–281.
- PERJÉS Géza (1966): A hadászati belső és külső vonal viszonyának alakulása a XIX. század első felében. *Hadtörténelmi Közlemények*, 13(2), 352–383.
- RADZINSZKI, Edvard (2006): *II. Sándor. Az utolsó nagy cár*. Ford. Katona Erzsébet. Budapest: Európa.
- RAKSÁNYI Imre (1848): *Honvédelmi Szövetségnek. Kézikönyvül nyújtva a nemzetőröknek és fiatal katonáknak*. Pozsony: Belnay.
- RÁSZLAI Tibor (1988): Kossuth könyvtárának katonai könyvgyűjteménye. *Magyar Könyvszemle*, 104(2–3), 209–212.
- RÁZSÓ Gyula (1974): Bevezetés. In GOTTFREICH László et al. (szerk.): *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. Budapest: Zrínyi, 9–92.

- Relation succinte de la bataille de Jena (1808). *Pallas: Eine Zeitschrift für Staats- und Kriegs-Kunst*, 1(2), 97–116.
- SAINTE-BEUVE, C. A. (1869): *Le Général Jomini*. Paris: Michel Lévy Frères.
- SHY, John (2005): Jomini. In VESZPRÉMY László (szerk.): *A korai stratégiai gondolkodás. Tanulmányok*. Budapest: Zrínyi, 209–245.
- Strategia (1834). In *Közhasznu esmeretek tára A' Conversations-Lexicon szerint Magyarországra alkalmaztatva XI. Só – Tezel*. Pest: Wigand Otto. Online: https://adt.arcanum.com/hu/view/Lexikon_KozhasznuEsmeretekTara_11/?pg=0&layout=s
- WEIGLEY, Russell F. (1962): *Towards an American Army. Military Thought from Washington to Marshall*. New York: Columbia University Press.
- WEIGLEY, Russell F. (1967): *History of United States Army*. New York: Macmillan.
- WILLIAMS, Max Ray (1993): Jomini, Antoine Henri (1779–1869). In DUPUY, Trevor N. (szerk.): *International Military and Defense Encyclopedia III*. G–L. Washington, DC: Brassey's, 1388–1389.
- ZAMOYSKI, Adam (2008): *1812. Napóleon végzetes oroszországi hadjárata*. Ford. Komáromy Rudolf. Budapest: Park.

A HADMŰVÉSZET
KÉZIKÖNYVE

avagy

A STRATÉGIA,
A MAGASABB TAKTIKA
ÉS A KATONAPOLITIKA
LEGFŐBB LÉPÉSEINEK
ÚJ, ELEMZŐ LEÍRÁSA

I. rész

ELŐSZÓ

Talán vakmerőségnek tűnik, hogy háborúval foglalkozó művet jelentetek meg azokban az időkben, amikor kizárólag az örök béke apostolai találnak meghallgatásra. Ám nem lenne üdvös, ha a társadalom ezentúl már csak a békétől remélt gyors iparosodás és gazdasági fejlődés oltárán óhajtaná feláldozni magát. A háborúra az idők végezetéig szükséges rosszként kell tekintenünk, nem pusztán azért, mert képes felemelni vagy megmenteni egy országot, hanem azért is, mert csak a háború tudja megóvni a társadalmakat a széteséstől, ahogy azt a kiváló Ancillon¹ oly pontosan megfigyelte *Az európai politikai rendszerek fejlődésének bemutatása*² című művében.

Úgy döntöttem tehát, hogy közreadom *Kézikönyvemet*, ám előtte néhány magyarázó szót szólok az átalakulásokról, amelyeken az idők folyamán keresztülment, és ezen átalakulások okairól.

Miután Öfelsége, a Cár megparancsolta, hogy fordítsák le az *Értekezés a stratégiai hadműveletekről*³ című könyvemet, amelyet valójában soha nem sikerült végleges, befejezett formába öntenem, először is úgy döntöttem, hogy hiányosságait kitöltendő 1829-ben megjelentetem *A háború alapvető kombinációinak áttekintő elemzését*.⁴ Mivel ezt a tanulmányt némileg sietve írtam, és kizárólag abból a célból született, hogy függetlenül szolgáljon az *Értekezéshez*, nem tekinthető különálló munkának.

Ám miután a múlt évben szükségessé vált e művet némileg továbbfejlesztenem, hogy egy fenséges herceg⁵ nevelésének szolgálatába állítsam, alaposan kiegészítettem, önálló művé alakítottam, függetlenné téve ezáltal a másik két írástól.

¹ Friedrich Ancillon (1767–1837) porosz államférfi, filozófus és IV. Frigyes Vilmos porosz király nevelője.

² ANCILLON 1803.

³ A *Traité des grandes opération militaires* című munka Jomini egyik fő műve, 8 kötetes munkája, amelynek 6 kötete 1809–1811-ben Szentpéterváron jelent meg orosz fordításban. A mű a hétéves háború (1756–1763) és a francia forradalmi háborúk 1792 és 1800 közötti hadműveleteivel foglalkozik.

⁴ A *Tableau analytique des principales combinaisons de la guerre* című munka Szentpéterváron jelent meg először franciául. A párizsi kiadás „3. kiadás” megjegyzéssel 1830-ban jelent meg, a „2. kiadás” 1830-ban Szentpéterváron jelent meg ismét. I. Miklós cár az 1828–1829-es orosz–török háború után megparancsolta Jomininek, hogy készítsen kivonatot a *Traité*ből. Így keletkezett ez a mű, amelyben Jomini összefoglalja addigi hadtörténelmi feldolgozásainak elméleti megfontolásait.

⁵ A későbbi II. Sándor (1818, ur. 1855–1881) cárról van szó.

Több cikkelyt illesztettem hozzá az ideológiai háborúkról, a nemzetek közötti háborúkról, a hadműveletek felső vezetéséről, a hadsereg moráljáról, a védelmi vonalokról, a hadműveleti zónákról és vonalokról, a stratégiai tartalékokról, az ideiglenes hadműveleti bázisokról, végül a hegyi hadviselés stratégiájáról, az ellenség hadműveletei megítélésének módjáról és a nagy különítményekről, amely fejezeteknek köszönhetően gyökeresen új mű született, nem is beszélve az egyéb cikkelyeken végbevitt számtalan javításról. Mindazonáltal a változtatások ellenére művem kezdetben eredeti címe alatt jelent meg, de engedve a könyvkereskedők kérésének elfogadtam a gondolatot, hogy új címre lesz szükség, megkülönböztetésül az e művet megelőző résztanulmányoktól. Így tehát *A hadművészet kézikönyve, avagy a stratégia, a magasabb taktika és a katonapolitika legfőbb lépéseinek új, elemző leírása* címet adtam neki.

Ez a második kiadás tehát végső összefoglalása a háború legfontosabb elméleti lépéseivel kapcsolatos gondolataimnak: több érdekes új fejezetet is beillesztettem a hadműveleti bázisokról és frontokról, a hadseregek mozgatásának logisztikájával és ennek gyakorlati megvalósításával kapcsolatban, a távoli vidékeken zajló nagy kiterjedésű inváziókról, a stratégiai vonalokról, a harcvonalak átkarolását célzó manőverekről. Ezeken kívül szinte az összes fejezetben hosszabban fejtem ki az elméleteimet.

Mivel már nem akartam alaposabb kutatásokat folytatni a hadművészet egyes gyakorlati részleteivel kapcsolatban, amelyek sem az adott mű keretébe, sem céljába nem illeszkedtek volna bele, megjelöltem azokat a műveket, ahol ezek a részletek alaposabban ki vannak fejtve, már amennyire ez lehetséges. A nagy háborúkban működő elméleti kombinációk helyes alkalmazásának függvényében kellene tárgyalni ezeket a gyakorlati részleteket, de természetesen mindegyiket a maga természete, szelleme és hatékonysága alapján: és ezen a ponton válnak az alapelvek nehézkessé, és ily módon csak hozzátétőleges jelzőkövekként szolgálhatnak.

Nagy örömömre szolgálna, ha olvasóim ebben a könyvben megismerkednének a legfontosabb stratégiai kombinációk alapelveivel, és jóindulattal fogadnák a művet. Kérem, bocsássonak meg a stílusáért, főleg a technikai kifejezések állandó ismételtetéséért. Manapság, amikor olyan fontossá vált a mondatfaragás művészete, mindenkinek jogában áll nyakatekerten kifejezni magát. Ám egy bonyolult definíciókkal operáló didaktikus mű legfőbb erénye vitathatatlanul az, hogy világosan van megfogalmazva, és ezt csak úgy érhetjük el, ha gyakran ismételtetjük azokat a szavakat, sőt gondolatokat, amelyeket semmi mással nem tudunk helyettesíteni, és nem a mondatok eleganciáját tartjuk a szemünk előtt.

Talán a szememre vethetik, hogy túlságosan úrrá lett rajtam a definíciófaragás szenvedélye, de megvallom, erre kifejezetten büszke vagyok. Ugyanis ahhoz, hogy lefektessük egy ez idáig

kevésbé ismert tudomány alapjait, lényegbevágóan fontos, hogy mindenekelőtt egyezsége jussunk a különböző elemeknek adandó elnevezésekkel kapcsolatban, másképpen nem tudnák megnevezni és jellemezni őket. Nem áll szándékomban letagadni, hogy néhány definícióm hagy maga után kívánnivalót, és mivel korántsem tartom tévedhetetlennek magamat, szívesen fogadom az ennél kielégítőbb változatokat. És végezetül: gyakran hoztam fel példaként ugyanazokat a hadi eseményeket, de az olvasók kényelmének érdekében döntöttem így, hiszen ők sem a fejükben, sem a könyvtárunkban nem raktározták el az összes hadjáratot. A példaként felhozott események elegendően meg fogják világítani számukra az elméleteimet, azon olvasóknak pedig, akik otthonosabban mozognak a modern hadtörténet területén, nem fog hiányozni egy nagyobb sorozat bizonyíték.

G. J.⁶

1837. március 6.

⁶ Général Jomini.

RÖVID ISMERTETŐ A HÁBORÚ ELMÉLETÉNEK JELENLEGI ÁLLAPOTÁRÓL ÉS ANNAK HASZNÁRÓL

A hadművészet kézikönyve, amelyet most az olvasóközönség elé bocsátok, eredetileg egy fenséges herceg okítása¹ céljából íródott, és azzal hízelgek magamnak, hogy a nemrégiben beékelt számos kiegészítésnek köszönhetően méltó lesz rendeltetésére. Hogy alaposabban meg lehessen érteni a célkitűzését, azt hiszem, néhány szóban feltétlenül be kell számolnom a háború elméletének jelenlegi állapotáról. Kénytelen leszek néhány szóval kitérni saját személyemre és munkásságomra is, remélve, hogy olvasóim elnézik ezt nekem – ám igen nehezen tudtam volna kifejtetni, mi a véleményem erről a tudományról, valamint hogy milyen részt tudok magamra vállalni belőle, ha nem mondom el, hogyan értelmezem én magam ezt a területet.

Ahogy azt már leírtam az alapelvekről szóló fejezetben, amely különálló műként jelent meg 1807-ben,² a *hadművészet mindig is létezett*, és a stratégia Julius Caesar és Napóleon idejében is egyformán működött. De maga a hadművészet csak a nagy hadvezérek fejébe zárva volt jelen, és nem pontosan leírt kézikönyvekben. A háborúkról megjelent művek csak a nagy rendszer egyes részleteit mutatták be szerzőik képzeletének termékeként, általában a legapróbb (hogy ne mondjam, legjelentéktelenebb) részletekre, legérintőlegesebb pontjaira, esetleg egyetlen mozzanatra szorítkozva a taktikának, a hadművészet talán egyetlen olyan elemének, amelyet lehetetlen pontosan megfogalmazott szabályokba rendezni.

Az újabb hadtörténészek között Antoine de Pas de Feuquières,³ Jean-Charles de Folard és Puységur márki nyitotta meg ezt a pályát; Feuquières nagyon érdekes kritikai és elméleti

¹ Itt ismét a későbbi II. Sándor (1818, ur. 1855–1881) cárról van szó.

² Jomini ezt a dolgozatát (*Résumé des principes généraux de l'art de la guerre* [A hadművészet általános alapelveinek összefoglalása]) 1806 végén írta meg Poznańban, és 1807 decemberében a sziléziai Glogauban jelent meg (ahol a VI. hadtesttel állomásozott).

³ Feuquières-t kortársai nem értékelték érdemeihez méltóan, legalábbis íróként; pedig ösztönösen jól értett a stratégiához, ahogy Folard a taktikához, valamint Puységur a logisztikához. (*Jomini megjegyzése.*)

beszámolóival; Folard Polübiosz műveihez fűzött kommentárjaival és az oszlopokról⁴ szóló tanulmányával; Puységur márki pedig egy olyan munkával, amely véleményem szerint először foglalkozik a logisztikával, és először elemzi a régiek ferde harcrendjét.

Ám ezek a katonai írók művük megírása előtt nem szálltak le abba a bizonyos bányába, amelyet ki szerettek volna aknázni, ezért csak akkor tudunk pontos fogalmat alkotni arról, milyen állapotban volt a hadtudomány a 18. században, ha elolvassuk Szász Móric marsall⁵ *Álmodásaim* című könyvének előszavát.

„A háború tudománya – írja – sötétség borította tudomány, amelynek területén igen-csak bizonytalanul lépked az ember; alapját pedig a tudatlanságból fakadó megszokás és előítéletek képezik.

Minden tudománynak vannak alapelvei, a hadtudomány az egyetlen, amely nem rendelkezik ilyesmivel: a nagy hadvezérek, hiába írtak olykor-olykor, nem fogalmaztak meg elméletet; csak a beavatottak érthetik meg őket. (II.) Gusztáv Adolf kidolgozott egy módszertant, de azután hamarosan eltértek tőle, mert csak a rutint alkalmazták. És ettől kezdve csak a megszokás marad, *amelynek nem ismerjük az alapelveit.*”

Szász Móric marsall azokban az években írta ezeket a sorokat, amikor II. Nagy Frigyes⁶ még csak hangolt a hétéves háborúra a hohenfriedbergi,⁷ a soori⁸ stb. győzelmével. És a jó Szász Móric marsall, ahelyett, hogy nekiállt volna eloszlatni a sötétséget, amelyre joggal panaszkodott, azzal szórakoztatta magát, hogy kidolgozott egy rendszert, amely szerint a katonákat gyapjúzubonyba kell öltöztetni, négy sorba kell állítani, ebből két sort lándzsával felszerelni, végül olyan puskaágyúkat dolgozott ki, amelyeket *könnyű ágyúcskának* nevezett el – emezek a körülöttük elhelyezett vidám rajzocskák alapján rá is szolgáltak erre a névre.

A hétéves háborút követően azután megjelent néhány igazán jó munka: például maga Nagy Frigyes is, aki nem elégedett meg azzal, hogy nagy király, nagy hadvezér, nagy filozófus és nagy történész, tudományos igényű katonai szerzőnek is bizonyult tábornokainak adott

⁴ Itt az oszlopharcászat és a vonalharcsászat közötti vitára utal Jomini. Antoine Manassès de Pas de Feuquières (1648–1711) francia altábornagy, katonai író. Jean-Charles de Folard (1669–1752) francia katonatiszt és katonai teoretikus. Jacques François de Puységur (1665–1743) francia marsall és katonai szakíró. Folard elméletének hatásáról lásd CHAGNIOT 1997.

⁵ Szász Móric (1696–1750) Franciaország marsallja és katonai szakíró. Említett műve (*Mes rêveries*) csak halála után, 1757-ben jelent meg. Lásd újabb kiadását SAXE 2002.

⁶ II. (Nagy) Frigyes (1712, ur. 1740–1786) porosz király és hadvezér.

⁷ Hohenfriedbergi csata, 1745. június 4. Nagy Frigyes nagy győzelme a cs. kir. és a szász csapatok felett.

⁸ Soori csata, 1745. szeptember 30. Nagy Frigyes győzelme a cs. kir. csapatok felett.

utasításaival. Guichard,⁹ Turpin,¹⁰ Joly de Maizeroy,¹¹ Mesnil-Durand¹² komoly vitát folytatott a hajdani hadvezérek taktikájáról éppen úgy, mint napjaink harcászataról, és néhány érdekes értekezést írtak ebben a tárgyban. Turpin kommentárokat fűzött Montecuccoli és Publius Flavius Vegetius művéhez; De Sylva márki Piemontban, Santa-Cruz¹³ Spanyolországban szintén sikeresen vitatkozott néhány részletről, végül d’Escremeville belekezdett egy hadtudományi műbe, amelynek szintén vannak erői. De mindezek egyáltalán nem oszlatták el a sötétséget, amelyre a fontenoy-i csata¹⁴ győzedelmes hőse panaszkodott.

Valamivel később felbukkant Grimoard,¹⁵ Guibert¹⁶ és Lloyd:¹⁷ az első kettő munkái előrelépést jelentettek a taktika és a logisztika területén.¹⁸ Lloyd pedig érdekfeszítő emlékirataiban felvetett néhány nagyon fontos stratégiai kérdést, amelyeket végül sajnos belefojtott egy tonnányi, az alakulatok taktikájáról és a háború filozófiájáról szóló aprólékos részletbe. De bár a szerző egyik felvetett kérdésre sem adott olyan választ, amelyből összefüggő rendszert lehetett volna létrehozni, igazságot kell neki szolgáltatnunk, amennyiben elsőnek ő mutatta meg a jó utat. Mindenesetre a hétéves háborúról való beszámolója, amelynek csak két hadjárataról sikerült kimerítően beszámolnia, tanulságosabb volt (legalábbis számomra), mint bármely elméleti írás, amelyet korábban e háborúnak szenteltek. A hétéves háború és a francia forradalom között eltelt időszakban Németországban rengeteg többé-kevésbé sokoldalú, hosszabb-rövidebb írás jelent meg a hadtudomány különböző, másodrendű ágazatairól, amelyeket csak meglehetősen halovány fénnel világítottak meg. Tielke¹⁹ és Faesch Szászországban jelentette meg műveit, Tielke egy töredékes esszé a táborverésről,

⁹ Karl Gottlieb Guichard (1724–1775) porosz tiszt és katonai szakíró.

¹⁰ Lancelot Turpin de Crissé (1716–1793) francia tiszt és katonai író. Turpin de Crissé munkáinak magyar vonatkozásairól lásd Tóth 1997.

¹¹ Paul-Gédéon Joly de Maizeroy (1719–1780) francia katonatiszt és hadtudós, a stratégia fogalmának bevezetője.

¹² François-Jean de Mesnil-Durand (1736–1799) francia katonatiszt, taktikai szakíró.

¹³ Santa-Cruz de Marcenado (1684–1732) spanyol tábornok és katonai író.

¹⁴ Fontenoy-i csata, 1745. május 11. Szász Móríc legnagyobb győzelme.

¹⁵ Philippe-Henri de Grimoard (1753–1815) francia katonatiszt, katonai szakíró.

¹⁶ Jacques-Hippolyte de Guibert (1743–1790) francia katonatiszt, katonai szakíró. Híres munkája, az *Essai général de tactique* 1772-ben jelent meg, és egyszeriben híressé tette. Lásd újabb kiadását GUIBERT 2000.

¹⁷ Henry Humphrey Evans Lloyd (1718?–1783) katonatiszt, hadtörténész. 1781-ben jelent meg leghíresebb műve (*The History of the Late War in Germany between the King of Prussia, and of the Empress of Germany and Her Allies*), a hétéves háború első két évének hadjárataival és csatáinak leírásával és elemzésével foglalkozik. A mű második kiadásához csatolt, a háborúk általános elveiről szóló munkája a fiatal Jominire óriási hatással volt.

¹⁸ Guibert egy kiváló fejezetben, amely a menetekről szól, szinte súrolta a stratégiát, de végül nem teljesítette be a fejezet ígértét. (*Jomini saját megjegyzése.*)

¹⁹ Johann Gottlieb Tielke *Beiträge zur Kriegs-Kunst und Geschichte des Krieges von 1756 bis 1763* című művéről van szó.

a táborok és a hadállások megtámadásáról, Faesch pedig egy irányelvgyűjteményt a hadműveletek kiegészítő elemeiről. Scharnhorst²⁰ ehhez hasonló tanulmányt jelentetett meg Hannoverben; Warnery²¹ Poroszországban meglehetősen jó munkát adott ki a lovasságról; Von Holtzendorf báró pedig szintén jó könyvet a taktikai hadműveletekről. Ausztriában Khevenhüller²² gróf fogalmazott meg érdekes irányelveket a nyílt terepen folytatott háborúval és az ostromokkal kapcsolatban. De ez a sok mű együttesen sem segített általános képet kialakítani a hadtudomány magasabb szféráiról.

Nem is bukkant fel addig ilyen munka, amíg Mirabeau²³ Berlinből való visszatérése után meg nem jelentetett egy hatalmas kötetet a porosz taktikáról, amely lényegében a harclépcsők és -vonalak alakzat- és helyváltoztatásait és felfejlődését megszabó szabályzat száraz ismételtetése volt, bár a közvélemény meglehetősen ostobán ennek tulajdonította Frigyes legtöbb hadi sikerét! Bár az ehhez hasonló művek hozzájárultak e tévedés elterjedéséhez, azt is meg kell vallanunk, hogy hozzájárultak ahhoz is, hogy az 1791-es királyi ediktumban tökéletesítsék a gyalogsági szabályzatot – ez volt ugyanis az egyetlen eredmény, amelyet remélni lehetett tőle.

Íme, ilyen állapotban volt a hadtudomány a 19. század elején, amikor Porbeck, Venturini²⁴ és Bülow²⁵ megjelentetett néhány vékony füzetet a forradalom első hadjáratairól. Különösen az utóbbi keltett némi szenzációt Európában *A modern háborús szisztéma elmélete* című könyvével, amely egy zseniális ember írása, aki azonban sajnos csak műkezdeményt alkotott, amellyel nem sokat tett hozzá a Lloyd által felvázolt kérdésekhez. Ugyanebben az időben jelent meg – szintén Németországban – a szerény *Bevezetés a hadművészet tanulmányozásába* címmel La Roche-Aymon²⁶ értékes műve, amely a hadművészet összes ágának valóságos enciklopédiája, kivéve a hadászatot, amelyről

²⁰ Gerhard Johann David von Scharnhorst (1755–1813) porosz tábornagy, hadseregszervező, a porosz nemzeti hadsereg megteremtője, a tisztképző intézet igazgatója, katonai szakíró, Clausewitz mestere.

²¹ Charles-Emmanuel de Warnery (1720–1776) katonatiszt, katonai szakíró. Lásd róla újabban LANGENDORF 2019.

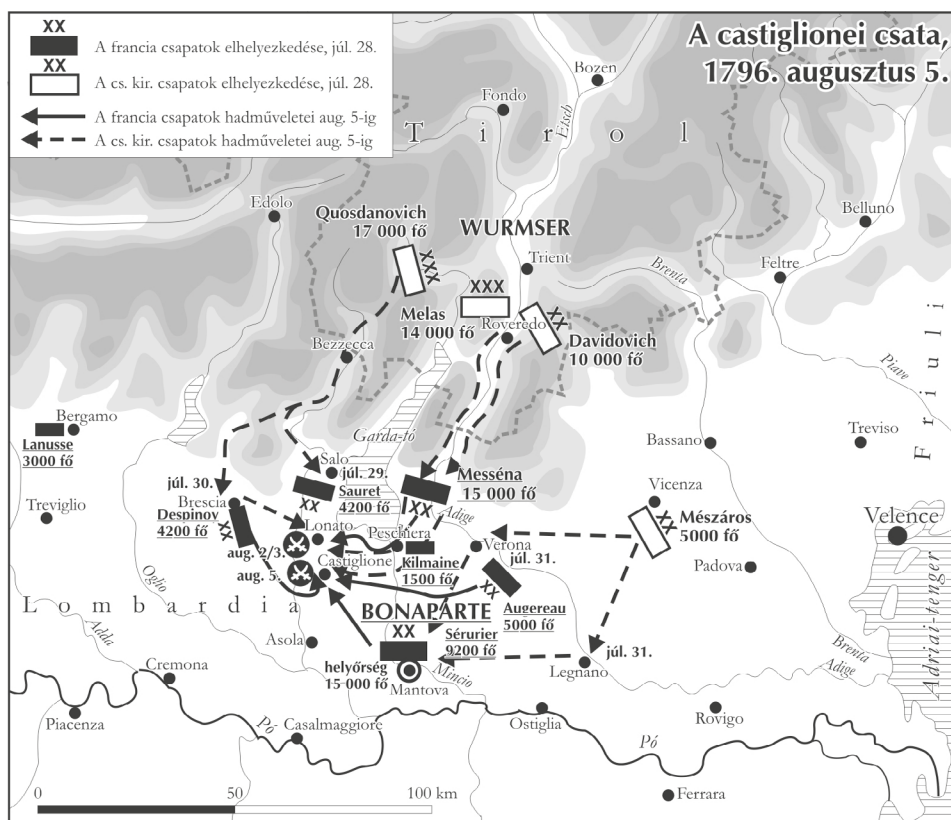
²² Ludwig Andreas von Khevenhüller (1683–1744) császári tábornagy és katonai szakíró.

²³ Honoré-Gabriel Riqueti de Mirabeau (1749–1791) francia katonatiszt, politikus, forradalmár, újságíró. MIRABEAU 1788.

²⁴ Johann Georg Julius Venturini (1772–1802) braunschweigi katonai író. Az 1800-ban megjelent *Lehrbuch der Strategie oder eigentlichen Feldherrnwissenschaft/Lehrbuch der angewandten Taktik oder eigentlichen Kriegswissenschaft*ra utal Jomini.

²⁵ Adam Heinrich Dietrich von Bülow (1757–1807) porosz katonatiszt, katonai szakíró. 1799-ben jelent meg a *Geist des neueren Kriegssystems* című munkája, amely híressé tette. Rögtön lefordították franciára és angolra.

²⁶ Antoine-Charles-Étienne-Paul de La Roche-Aymon (1775–1849) gróf, porosz szolgálatba állt francia kivándorló, 1808-ban a király parancsára adta ki hivatkozott művét: *Über den Dienst der leichten Truppen*. 1813-ban vezérőrnagy lett, 1814 után hazatért, majd altábornagy lett a francia hadseregben.

1. térkép. A castiglionei csata, 1796. augusztus 5.

alig esik benne említés. Ám e hiányossága ellenére is az egyik legteljesebb és leginkább ajánlásra méltó klasszikus mű.

E két utóbbi művet még nem ismertem, amikor zászlóaljparancsnoki rangban kilépván a svájci szolgálatból²⁷ saját erőből belevágtam a tanulásba, mohón boncolgatva a sok vitás kérdést, amely a 18. század második felében felkavarta a katonai közeget. Puységurtól kezdve egészen Mesnil-Durand-ig és Guibert-ig bezárólag e művekben nem találtam másra, mint a taktika többé-kevésbé kidolgozott *szisztémáira*, amelyek – mivel sajnálatra méltó módon mind ellentmondtak egymásnak – csak hiányos képet kínálhattak fel magáról a háborúról.

²⁷ Jomini 1801 elején hagyta el Svájcot, és ment Párizsba.

Tehát rávetettem magam a hadtörténeti munkákra, és a nagy hadvezérek hadjárataiban kerestem a megoldást, amelyre egyáltalán nem sikerült rátalálnom a korábbi szerzők által felkínált szisztémákban. Már Nagy Frigyes beszámolóinak köszönhetően is kezdtem megérteni a titkot, amelynek köszönhetően sikerült elérnie a leutheni²⁸ (lissai) csodaszámba menő győzelmet. Ugyanis észrevettem, hogy ez a titok egy nagyon egyszerű manővernek köszönhető: Nagy Frigyes erői zömét az ellenséges hadsereg egyetlen szárnya ellen vetette be; Lloyd hamarosan meg is erősített ebben a meggyőződésemben. Utána ugyanerre az okra találtam rá Napóleon első itáliai hadi sikereinél,²⁹ ebből fakadt az a gondolatom, hogy *amennyiben a stratégiában, a háború egész sakkjátláján³⁰ ugyanazt az alapelvet alkalmazzuk, amelyet Nagy Frigyes alkalmazott csatáiban, az egész hadtudomány kulcsa a kezünkbe kerül.*³¹

Ebben az igazságban továbbra sem kellett kételkednem, miután áttanulmányoztam Turenne,³² Marlborough,³³ Savoyai Eugén³⁴ hadjáratait, és összevetettem Nagy Frigyes hadjárataival, amelyeket Tempelhoff³⁵ publikált nemrégiben, megtűzdelve nagyon érdekes (bár nehézkesen megfogalmazott és túl sokszor elismételt) részletekkel. És ekkor értettem meg, hogy Szász Móríc marsallnak nagyon is igaza volt, amikor azt mondta 1750-ben, hogy még nincsenek kidolgozott hadművészeti alapelvek, és azt is láttam, hogy sok olvasója

²⁸ II. (Nagy) Frigyes talán legnagyobb győzelme 1757. december 5-én a jelentős túlerőben lévő cs. kir. csapatok felett. Leuthen ma Leszno, Lengyelország.

²⁹ Jomini itt konkrétan Bonaparte tábornok 1796. augusztus 5-i, Castiglione térségében elért győzelmére utal. Július 29-én kezdődött a túlerőben lévő cs. kir. csapatok előrenyomulása Wurmser tábornagy vezetésével, három oszlopban, a Mantovát ostromló francia csapatok ellen. Bonaparte összevont csapataival – miután Mantova ostromával felhagyott – helyi erőfölényt létrehozva egymás után megverte az egymástól elszigetelten előrenyomuló cs. kir. csapatokat, és Wurmser az Adige folyó keleti partjára szorult vissza (1. térkép). Talán nem véletlenül, Clausewitz tábornok fő művében ugyanezen hadműveletek értékelésekor tökéletesen ellenkező véleményt képviselt: szerinte Bonaparte jobban tette volna, ha nem adja fel Mantova ostromát, és cirkumvallációs vonalon várja be a túlerejű ellenséget, így biztosan visszaverte volna azt. CLAUSEWITZ 2013: 2. könyv, 5. fejezet, 144–145.

³⁰ Jomini ezt a kifejezést (*échiquier*) Napóleontól vette át.

³¹ Jomini itt abban az egyszerű módszerben látja a siker kulcsát, hogy taktikai szinten erőfeszítéseinket, helyi erőfölényt létrehozva, az ellenség egyik szárnya, stratégiai szinten pedig megfelelő stratégiai manőverrel az ellenség gyengébb része, csoportosulása ellen kell irányítanunk. Ezen alapelvének egyszerűsége elég feltűnő. Jomini ekkor 22–23 éves (1801–1802).

³² Henri de La Tour d'Auvergne de Turenne (1611–1675) Franciaország marsallja, a 17. század legnagyobb francia hadvezére. Lásd az életéről BÉRENGER 1987.

³³ John Churchill, Marlborough első hercege (1650–1722) a brit hadsereg főparancsnoka a spanyol örökösödési háborúban.

³⁴ Savoyai Eugén (1663–1736) cs. kir. tábornagy, a Habsburg Monarchia kiemelkedő hadvezére.

³⁵ Georg Friedrich von Tempelhoff (1737–1807) porosz altábornagy, katonai szakíró. *Geschichte des siebenjährigen Krieges in Deutschland* című művére utal Jomini, amely 6 kötetben jelent meg 1785–1801 között Berlinben.

félreértelmezte műve előszavát, amennyiben azt a következtetést vonták le belőle, hogy a marsall szerint efféle alapelvek egyáltalán nem is léteznek.

Meglévén győződve arról, hogy sikerült megragadnom a megfelelő nézőpontot – amelyből a háború elméletét tanulmányozni lehet, hogy felfedezhessük igazi szabályait, és elhagyhasuk a személyes rendszerek mindig ingatag területét –, a neofita szenvedélyével láttam munkához.

Az 1803-as év folyamán írtam egy kötetet,³⁶ amelyet először d'Oubril úrnak, a párizsi orosz légátus titkárának mutattam meg, majd Ney marsallnak³⁷ is. Ám éppen ekkor került a kezembe Bülow stratégiai kézikönyve, majd Lloyd történeti beszámolója, Roux-Fazillac fordításában, és ez arra készítetett, hogy más irányba induljak el. Első kísérletem egy tanító célú értekezés volt a harcrendekről, a stratégiai menetekről és a hadművelleti vonalakról; természeténél fogva szűkszavú volt, és le volt választva a történelmi idézetekről, amelyek fajtánként csoportosítva azzal a hátránnyal járnak, hogy úgy együtt bemutatva, egyetlen fejezetben szerepelnek olyan események, amelyeket egy egész évszázad választott el egymástól. Főleg Lloyd művét olvasva erősödött meg bennem a bizonyosság, hogy egy egész háborúról szóló kritikus és átgondolt beszámolónak megvan az az előnye, hogy megőrzi a folyamatosságot és az egységet a leírásban éppen úgy, mint az eseményekben, amivel nem árt az irányelvek elővezetésének, mivel egy 10 hadjáratot magába foglaló sorozat leírása során bőven be lehet mutatni, hogyan alkalmazták a háborús alapelveket.

Tűzre vetettem tehát első munkámat, és új műbe kezdtem: az volt a tervem, hogy folytatom a hétéves háború leírását, amelyet Lloydnak nem sikerült befejeznie. Ezt a módszert azért is nagyon megfelelőnek éreztem, mert még csak 24 éves voltam, kevés tapasztalattal bírtam, mégis arra készültem, hogy megtámadjak számos előítéletet, és kétségbe vonjam egyesek némileg jogtalanul bitorolt hírnevét, tehát igencsak rászorultam, hogy támogassanak maguk a hadi események, amelyeknek, hogy úgy mondjam, megengedem majd, hogy önmagukért beszéljenek. Úgyhogy végül ennél a tervemnél maradtam, amelyről egyébként úgy éreztem, hogy jobban megfelel többféle olvasói kategória igényeinek. Egy oktató szándékú tanulmány nyilvánvalóan kíváncsiabb lett volna egyrészt tankönyvként, másrészt arra, hogy egységesebben tudjam felvázolni a hadtudomány egészét, amely így némileg széttagozódva jelenik meg ezen hadjáratok leírása során. Ám mert én magam is sokkal több hasznot húztam egy jól vezetett hadjárat figyelmes tanulmányozásából, mint az összes didaktikus műből, és mert

³⁶ Jomini első munkája (*Traité des grandes opérations militaires*), amely II. Frigyes hétéves háborús hadjárait elemzi.

³⁷ Michel Ney (1769–1815) Moszkva hercege, francia marsall. Ekkor kezdődik Jomini kapcsolata Ney-jel, akinek 1804-től egyik segédtsíztje, majd 1807-től vezérkari főnöke lett. 1813 augusztusáig tartott szoros kapcsolatuk, 1815 végén sikertelenül járt közben érte I. Sándor cárnál, amikor egy felségárulási per végén egy francia királyi bíróság halálra ítélte Ney-t.

1805-ben publikált tanulmányom egyébként is magas rangú katonatiszteknek, és nem tisztjelölteknek íródott, arra a következtetésre jutottam, hogy ez az elgondolás éppen olyan megfelelő lesz számukra, mint az én számomra. Ám a még abban az évben megkezdődött ausztriai háború miatt nem tudtam olyan alaposan kidolgozni művet, mint szerettem volna, és csak tervem bizonyos részét sikerült megvalósítanom.

Néhány évvel ezután Károly főherceg³⁸ egy föliánsban bevezetőt rögtönzött a háborúkról szóló nagy művéhez, amelyben már tisztán megmutatkozott mesterségbeli zsenialitása. Ezen időkben jelent meg Wagner³⁹ ezredes tollából egy kis füzetecske a hadászatról; az őrnagy akkor osztrák szolgálatban állt; ez a tanulmány, amely tele volt okos meglátásokkal, magában hordozta az ígéretet, hogy a szerző egy napon majd valami teljesebb művet is meg fog alkotni, és a közelmúltban valóra is váltotta ezt az ígéretet. Poroszországban pedig Scharnhorst tábornok fogott bele nagy sikerrel ezen kérdések boncolgatásába.

Végül, 10 évvel az én *Értekezés a nagy hadműveletekről*⁴⁰ című könyvem megjelenése után jelent meg Károly főherceg fontos műve,⁴¹ amely két műfajt egyesített: egyszerre volt didaktikus és történeti igényű, amennyiben a főherceg egy rövid kötetben előbb felvázolta a hadászati irányelveket, majd a további négy kötetben kritikai elemzésnek vetette alá az 1796–1799 között lezajlott hadjáratokat, bemutatva ezen irányelvek alkalmazását. Ez a mű, amely épp olyan dicsőségére válik a fenséges hercegnek, mint megnyert csatái, hasznosan erősítette a hadászat tudományának alapjait, amelyről Lloyd és Bülow lebbentette fel először a fátylat, és amelynek én vázoltam fel először az alapelveit 1805-ben egy olyan fejezetben, amely a hadműveleti vonalakkal foglalkozott, és 1807-ben egy olyan fejezetben, amely a hadművészet alapelveit írta le, amely külön jelent meg a sziléziai Glogauban.

A Napóleon bukása után bekövetkező béke sok szorgos katonatisztet fosztott meg katonai tevékenységétől, ennek következményeképpen rengeteg különféle műfajú hadászati írás jelent meg hirtelen. Rogniat tábornok⁴² vitákat ébresztett azáltal, hogy újra be akarta vezetni a köztársaság időszakában működő légión, avagy hadosztályrendszert, ezzel támadva

³⁸ Habsburg-Lotharingiai Károly Lajos főherceg (1771–1847) császári tábornagy, hadszervező, katonai szakíró. Jomini itt *Grundsätze der höhern Kriegskunst für die Generale der österreichischen Armee* című, 1806-ban Bécsben megjelent művére utal. Jomini Károly főherceggel – 1814 őszén – Bécsben személyesen is megismerkedett, amikor a svájci küldöttség tagjaként és I. Sándor cár katonai tanácsadójaként részt vett a bécsi kongresszuson. Jó személyes kapcsolat alakult ki közöttük. A főherceg befolyását felhasználva lehetővé tette Jomininek az osztrák katonai forrásokba való betekintést. Jomini lázas munkára használta fel ezeket a bécsi hónapokat, így lehetősége volt a hadjáratok osztrák nézőpontú megismerésére.

³⁹ Johann Christian August Wagner (1777–1854) cs. kir. százados, majd porosz vezérőrnagy, katonai szakíró. *Grundzüge der reinen Strategie* című művére utal Jomini.

⁴⁰ *A Traité des grandes opérations militaires* című munka első kötete 1805-ben jelent meg Párizsban.

⁴¹ KARL LUDWIG 1814; 1819.

⁴² Joseph Rogniat (1776–1840) francia tábornok. ROGNIAT 1817. Lásd róla újabban COLSON 2006.

Napóleon némileg kalandor rendszerét. Németországban elsősorban az oktató célzatú művek születtek tömegesen, Bajorországban Xylander tábornoké,⁴³ Württembergben Theobaldé⁴⁴ és Mülleré, Poroszországban Wagner,⁴⁵ Decker,⁴⁶ Hoyer⁴⁷ és Valentini⁴⁸ jelentetett meg különféle könyveket, amelyek azonban lényegében csak Károly főherceg és az én alapelveim ismételtetését jelentették, alkalmazásuk némi módosításával.

Bár e szerzők közül többen is – inkább szellemesen, mint hatékonyan – megtámadták a központi hadművelleti vonalakról szóló fejezetemet, míg mások túl szűkre szabták számításait, nem akarom tőlük megvonni az elismerést, amelyre rászolgáltak, mert a legtöbb írásban kiváló megfigyelések találhatók.

Oroszországban Okunyev tábornok⁴⁹ fontos tanulmányt írt a három csapatom részleges vagy vegyes alkalmazásáról, amely a harcelmélet alapja lett, és ezáltal jó szolgálatot tett a fiatal tiszteknek.

Franciaországban Gay-Vernon,⁵⁰ Jacquinet de Presle⁵¹ és Rocquancourt jelentetett meg érdeklődésre méltó tanulmányokat.

Eközben saját tapasztalatom alapján meggyőződtem róla, hogy első művemből hiányzik egy olyan alapelvgyűjtemény, amilyen például Károly főherceg fő művének első kötetében jelent meg; ez a meggyőződés késztetett arra, hogy 1829-ben kiadjam *A hadművészet kézikönyve*⁵² első vázlatát, két érdekes cikkelyt illesztve hozzá az államok katonapolitikájáról.

Ezt az alkalmat használtam ki, hogy védelmembe vegyem a hadművelleti vonalakról szóló fejezetemben bemutatott alapelveket, amelyeket sok katonai író félreértelmezett; ez a polémia késztetett rá, hogy racionálisabb érvekkel álljak elő, miközben továbbra is a centrális hadműveletek⁵³ valós előnyeit hirdetem.

⁴³ Joseph von Xylander (1794–1854) bajor vezérőrnagy, történész. XYLANDER 1821.

⁴⁴ THEOBALD 1817.

⁴⁵ Johann Christian August Wagner (1777–1854) cs. kir. százados, majd porosz vezérőrnagy, katonai szakíró. *Betrachtungen und Erfahrungen über den Krieg und dessen Führung* című művére utal Jomini.

⁴⁶ Karl von Decker (1784–1844) porosz vezérőrnagy, katonai szakíró. DECKER 1825.

⁴⁷ Johann Gottfried von Hoyer (1767–1848) porosz vezérőrnagy és katonai szakíró. HOYER 1815.

⁴⁸ Georg Wilhelm von Valentini (1775–1834) porosz vezérőrnagy, katonai szakíró. VALENTINI 1821.

⁴⁹ Nyikolaj Alekszandrovics Okunyev (1788–1850) orosz tábornok és hadtörténész.

⁵⁰ Simon François Gay de Vernon (1760–1822) francia hadmérnök. VERNON 1805.

⁵¹ PRESLE 1829.

⁵² Lásd 10. oldal, 3. lábjegyzet.

⁵³ Jomini itt arra gondol, amikor egy hadsereg az adott hadszíntéren együtt tartott erőkkkel a kérdéses terület közepén áll, azaz belső vonalon, ellenfele pedig mintegy szélesebb arcvonalat elfoglalva, azaz külső vonalon áll. Csapásait a középpontból a kerület felé, excentrikusan érvényesíti, azaz mintegy centrális hadműveletekkel operál, ellenfele pedig pont ellenkezőleg, koncentrikusan próbál támadni. Jomini a belső vonalnak több előnyt tulajdonított.

Egy évvel a *Kézikönyv* megjelenése után meghalt Clausewitz porosz tábornok,⁵⁴ özvegyére hagyván a feladatot, hogy megjelentesse a posztumusz művet, amelyet befejezetlen vázlatként mutattak be. Ez a munka nagy szenzációt keltett Németországban, és ami engem illet, nagyon sajnálom, hogy a szerző még azelőtt írta ezt a művet, hogy megismerhette volna az én hadművészeti *Kézikönyvem*et, mert meg vagyok róla győződve, hogy bizonyos pontokon igazságot tudott volna szolgáltatni a művemnek.

Nem kétséges, hogy Clausewitz tábornok képzettsége igen alapos, és az sem, hogy stílusa könnyed; de ez a könnyű toll olykor kissé elkalandozott, és főként túl elbizakodott volt ahhoz képest, hogy egy didaktikus műnek az egyszerűség és a tisztaság kell hogy a legfőbb érdeme legyen. Ezenfelül a szerző meglehetősen szkepticizmussal fordul a hadtudomány területe felé: a mű első kötete nem más, mint a hadelmélet elleni szónoklat, holott a két további kötet tömve van elméleti irányelvekkel, ami azt bizonyítja, hogy a szerző igencsak hisz saját elméletei hatékonyságában, ellenben nem hisz a másokéban.

Ami engem illet, megvallom, én igen kevés ragyogó gondolatra és jelentős fejezetre találtam ebben a tudós labirintusban; és bár nagyon távol állok attól, hogy osszam a szerző szkepticizmusát, az övénél jobban egy mű sem hívhatta volna fel a figyelmemet a jó elméletek szükségességére és hasznosságára – ha valaha is kételkedtem volna ebben. Ám az a legfontosabb, hogy jól tudjuk megvonni a határokat, amelyeket ezeknek az elméleteknek szabunk, hogy ne essünk a tudatlanságnál is rosszabb fontoskodás hibájába;⁵⁵ és főleg, pontosan fel kell ismerni, mi is a különbség az alapelvek elmélete és a rendszerek elmélete között.

Talán azt vethetnék ellenemre, hogy *Kézikönyvem* legtöbb cikkelyében én magam is elismerem, hogy kevés abszolút szabályt lehet felállítani a különféle általa tárgyalt témákkal kapcsolatban: és én ezt az ellenvetést tiszta hittel el is fogadom, de ez vajon akkor már azt jelenti, hogy egyáltalán nincs is jelen benne teória? A 45 cikkely némelyikében olykor 10 irányelvet is felsorolok, egy másikban pedig csak egyet vagy kettőt – ez talán azt jelentené, hogy ez a mindent összevéve 150–200 irányelv nem elég ahhoz, hogy egy meglehetősen tiszteletre méltó stratégiai vagy taktikaelméleti *corpus*t összeadjon? És ha ezekhez hozzáadjuk a számos olyan utasítást, amelyhez több-kevesebb kivétel is társul, nem kapunk-e a szükségesnél is több, általam fontosnak vélt gyakorlati tételt, hogy biztos véleményt adjunk az összes háborús hadműveletről?

⁵⁴ Carl von Clausewitz (1780–1831) porosz tábornok, hadtudós. Jominivel együtt a 19. század legnagyobb katonai teoretikusa, fő műve (*Vom Kriege*) halála után, 1832-ben jelent meg. Clausewitz Jomini 1808-ban a *Pallas*ban megjelent tanulmányát olvasta, és már abban az évben reagált rá: CLAUSEWITZ 1944: 72–73.

⁵⁵ Egy tudatlan ember, akiben természetes intelligencia dolgozik, képes lehet nagy dolgokat létrehozni; de ugyanaz az ember, ha a feje tele van tömve az iskolában tanult hamis alapelvekkel és tudáلكos rendszerekkel, semmi jót nem tud létrehozni, hacsak nem felejt el mindent, amit korábban tanult. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Ugyanabban az időszakban, amikor Clausewitz tábornok – a végeredmény alapján ítélve – lázasan dolgozott azon, hogy aláaknázza a hadtudomány alapjait, ezzel ellentétes szellemiségű mű született Franciaországban, mégpedig De Ternay márki⁵⁶ munkája, egy francia emigránsé, aki angol szolgálatba állt. Ez a könyv minden kétséget kizáróan a legteljesebb, amely a harcászatról megjelent, és ha olykor a Clausewitzével ellentétes túlzásokba esik is, amennyiben olyan végrehajtási részleteket fogalmaz meg, amelyek egy háborúban gyakran véghezvihetetlenek, egy igazán fontos érdemét semmiképpen sem tagadhatjuk: hogy kiváló taktikus elme alkotása.

Ebben a felsorolásban csak az általános elméletekről ejtettem szót, kihagyva a speciális területekről szóló elméleteket. Montalembert,⁵⁷ Saint-Paul, Bousmard,⁵⁸ Carnot,⁵⁹ Aster, Blesson⁶⁰ nagy fejlődést hozott az ostromok és erődítmények hadi tudományának területén. La Roche-Aymon, Müller és Bismarck⁶¹ számos kérdést megvilágított a lovassággal kapcsolatban. Egy írásában, amelyet sajnos csak hat évvel a megjelenése után olvastam, Bismarck úgy érezte, hogy mindenáron neki kell támadnia a személyemnek és a munkásságomnak. Azt írtam ugyanis – talán túlságosan felszínesen, de egy híres tábornok tanúsága alapján –, hogy a poroszok azt vetik Bismarck szemére, hogy legutóbbi írásában a kormánynak a lovassági tábornokaihoz intézett kiadatlan utasításait másolta le. Bismarck tábornoknak természetesen jogában áll vitába szállni velem, nemcsak sértettségűtől hajtva, hiszen minden könyv azért íródik, hogy megítéljék, és vitába szálljanak vele. Ugyanakkor ahelyett, hogy a tábornok bebizonyította volna, hogy ez a vád igaztalan, és akár egyetlen érvet is felhozott volna ellene, egyszerűbbnek találta, ha sértéseket zúdít rám, amely sértésekre egy katona soha nem könyvben fog visszavágni, mert egy könyvnek van más célja is, mint személyes ügyeket összegyűjteni. Kérem, azok döntsék el ezt a vitát, akik össze tudják hasonlítani ezt a rövid ismertetőt azokkal a nevetséges törekvésekkel, amelyeket Bismarck tábornok tulajdonít nekem.

Meglehetősen különös azzal vádolni engem, miszerint azt állítottam volna, hogy előttem a hadművészet nem is létezett, mert az előbb említett, 1807-ben publikált és a katonai körökben meglehetősen sikeres *Alapelvek* egyik fejezete a következő mondattal kezdődik: „A hadművészet az idők kezdete óta létezik [...]” Mindössze azt állítottam, hogy nemigen jelentek meg olyan könyvek, amelyek az általános alapelveket hirdetnék, és a stratégia segítségével alkalmazhatóvá tennék egy hadszíntér összes kombinációjára. Mindössze

⁵⁶ Gabriel d'Arsac, Ternay márkija (1771–1813) francia katonatiszt és politikus. TERNAY 1832.

⁵⁷ Marc-René de Montalembert (1714–1800) francia tábornok, hadmérnök és katonai szakíró.

⁵⁸ Henri Jean-Baptiste de Bousmard de Chantereine (1749–1807) francia katonatiszt, politikus és katonai szakíró.

⁵⁹ Lásd később!

⁶⁰ Johann Ludwig Urban Blesson Chantereine (1790–1861) porosz katonatiszt, katonai szakíró.

⁶¹ Friedrich Wilhelm von Bismarck (1783–1860) württembergi lovassági tábornok, katonai szakíró.

annyit állítottam, hogy én tettem először kísérletet ezen elvek bemutatására, és hogy más írók utánam 10 évvel kezdtek hozzá tökéletesítésükhöz, bár a rendszer még mindig nem mondható teljesnek. Csak a rosszhiszemű egyének tagadhatják le ezen állítás igazságát.

Ráadásul soha nem mocskoltam be azzal a tollamat, hogy személyesen támadjak meg olyan szorgalmas férfiakat, akik a tudománynak szentelik életüket, és még ha nem is osztottam mindig meggyőződésükben, ezt visszafogottan és részrehajlás nélkül fogalmaztam meg, és az lenne a kívánatos, ha más is így cselekedne. De térjünk is vissza a tárgyunkra!

Gribeauval⁶² és Urtubie⁶³ óta a tüzérségnek megvan a maga kézikönyve, valamint számos különleges alkotás, amelyek közül kiemelkednek Decker, Paixhans,⁶⁴ Hoyer, Ravichio és Rouvroy művei. Ezenkívül említést érdemelnek többek között Chambray márki⁶⁵ és Okunjev tábornok vitairatai a tüzérségi tűzharcról. Az érdekes bécsi, berlini, müncheni, stuttgarti és párizsi szaklapokban megjelent cikkek szintén hozzájárultak a tárgyalt részek fejlődéséhez.⁶⁶

A hadművészetről is jelentek meg esszé-kísérletek az ókori szerzőktől egészen napjainkig. Tranchant Laverne⁶⁷ szellemesen és éles elméjűen tárgyalta a témát, ám hiányosan. Carrion-Nizas túl bőbeszédűen írt a régiekről, meglehetősen középszerűen a reneszánsztól kezdve a hétéves háborúig, és teljesen kudarcot vallott a modern rendszerek bemutatásában. Rocquancourt már nagyobb sikerrel foglalkozott ugyanezekkel a témákkal. Ciriaci porosz őrnagy és az ő követője még nagyobb sikerrel tette ezt. És végül az olasz Blanch kapitány érdekes elemzést írt a hadművészeti írásokról és a tudomány gyakorlati alkalmazásáról.

A modern írók nagy száma láttán nyugodtan állíthatjuk: ha Szász Móríc marsall visszatérne közénk, igencsak meglepődne a hadtudományi irodalom jelenlegi gazdagságán, és nem panasználja fel többé a tudományt elborító sötétséget. Ezentúl már nem fog hiányt látni jó könyvekben az, aki tanulni vágyik, hiszen ma már vannak alapelveink is, míg a 18. században csak módszerek és rendszerek álltak rendelkezésre.

Ugyanakkor nem tagadhatjuk, hogy ahhoz, hogy az elméletet olyan teljessé tegyünk, amilyenné csak lehet, hiányzik még egy fontos mű, és minden valószínűség szerint még sokáig hiányozni is fog: az egy évszázad alatt követett négy különböző háborús szisztémának,

⁶² Jean-Baptiste Vaquette de Gribeauval (1715–1789) francia tüzértiszt, altábornagy, a róla elnevezett lövegtelep kifejlesztője.

⁶³ Théodore Bernard Simon Durtubie (d'Urtubie de Rogicourt) (1741–1807) francia tüzértiszt, dandártábornok. A *Manuel de l'artilleur contenant tous les objets dont la connoissance est nécessaire aux officiers et sous-officiers de l'artillerie suivant l'approbation de M. Gribeauval* című művére utal Jomini.

⁶⁴ Henri-Joseph Paixhans (1783–1854) francia mérnökkari tábornok.

⁶⁵ Georges, marquis de Chambray (1783–1848) francia tüzértiszt, hadtörténész.

⁶⁶ Ezen írások szerzői mellett meg kell még említenünk Scheel, Wagner és Proketsch urat, akiknek nagy érdemük van abban, hogy a katonai újságírás hírnévre tett szert Ausztriában. (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁶⁷ Léger-Marie-Philippe Tranchant de Laverne (1767–1815) francia katonatiszt, író, fordító.

a hétéves háború, a forradalom első hadjáratai, Napóleon nagy hódító hadjáratai és végül Wellington hadjáratai rendszerének elmélyült elemzése. Emez összehasonlító tanulmány alapján a reguláris hadseregekkel vívott háborúkra jellemző vegyes rendszert lehetne felépíteni, amely rendszer jelen volt Nagy Frigyes és Napóleon csatáiban is, vagyis pontosabban kifejezve kettős rendszert kellene kidolgozni a két nagyhatalom közötti háború, valamint a nagy inváziók számára is. Beiktattam egy rövid áttekintést e fontos témáról a III. fejezet 21. cikkelyébe; ám mivel ez a téma egész köteteket igényelne, arra kellett szorítkoznom, hogy kijelöljem a feladatot egy olyan tudós számára, aki elég bátorságot érez hozzá, hogy megvalósítsa, és időt is tud szakítani rá – és akinek ezzel egy időben nagy örömet tud szerezni, hogy igazolását találja a vegyes szisztémák megjelenésének a legújabb hadi eseményekben.

Ám addig is, amíg ez a tudósjelölt megjelenik, e rövid áttekintést hitvallással zárom a *Kézi-könyvem*⁶⁸ vagy a legelső tanulmányom kiváltotta vitákkal kapcsolatban. Miután gondosan mérlegeltem az összes ellenük felhozott érvet, majd párhuzamba állítottam az ebben a században 30 év alatt bekövetkezett hatalmas fejlődést Clausewitz tábornok hitetlenkedésével, azt hiszem, jogomban áll levonni a következőket: egyrészt, az én eme fejlődésből következő alapelveimet és elméleteimet a legtöbb katonai író rosszul értelmezte; másrészt, némelyikük a lehető legtévesebb módon alkalmazta őket; harmadrészt, mások túlzó következtetéseket vontak le belőlük, amelyek soha nem merülhettek volna fel a fejemben, mert egy tábornoknak, aki 12 hadjáratban vett részt, *tudnia kell, hogy a háború nagy tragédia, amelyben ezernyi morális és fizikai tényező működik változó erősséggel, és amelyet nem lehet pusztán matematikai számításokká egyszerűsíteni.*

De azt is meg kell vallanom kertilés nélkül, és a 20 évnyi tapasztalat csak megerősített a következő meggyőződésemben: létezik egy kisszámú alapvetően fontos háborús alapelv, amelytől veszély nélkül nem lehet eltérni, ezzel szemben szinte minden esetben siker koronázta alkalmazásukat.

Az alkalmazási szabályok, amelyek nem működnek ezeknél az alapelveknél, szintén kisszámúak, és ha olykor módosulnak is a körülmények miatt, általában iránytűként szolgálhatnak egy hadvezérnek, hogy segítségére legyenek mindig nehéz és bonyolult feladata végrehajtásában, tudniillik, hogy sikeres hadműveletet vezényeljen le a harcok zaja és zűrzavara közepette.

A természetes tehetség a szerencsés ihletettség által néha éppen olyan jól tudja alkalmazni az alapelveket, ahogy az elméletileg képzett elme tenné; de egy egyszerű, minden tudálékoskodástól mentes, az okokra visszavezethető elmélet, amely nem lép fel az abszolút rendszer igényével, egyszerűen a néhány alapvető irányelvre épülő elmélet gyakran többet ér, mint a zsenialitás, sőt még arra is szolgálhat, hogy fejlessze az elmét, és nagyobb bizodalmat adjon neki saját sugallataiban.

⁶⁸ Jomini itt a *Tableau analytique des principales combinaisons de la guerre* című munkájára utal. Lásd 13. oldal, 38. lábjegyzet.

A hadművészettel foglalkozó összes teória közül az az egyetlen kielégítő, amely a hadtörténetre alapozva elismer bizonyos számú rendezési alapelvet, de a háború vezetésében átengedi a természetes tehetségnek a nagyobbik részt, úgy, hogy nem láncolja le ellentmondást nem tűrő szabályokkal.

Ugyanis semmi nem alkalmasabb arra, hogy megölje a természetes tehetséget, és utat nyisson a hibáknak, mint azok a pedáns teóriák, amelyek arra a hamis képzetre támaszkodnak, hogy a háború megfogható tudomány, amelynek minden hadművelete visszavezethető holmi tévedhetetlen számításokra.

Végezetül: egyes írók metafizikai és szkeptikus beállítottságú műveinek szintén nem sikerül elhittetniük, hogy a háborúban egyáltalán nem léteznek szabályok, ugyanis írásaik egyáltalán semmiféle bizonyítékot nem tudnak felmutatni azok ellen az alapelvek ellen, amelyekre a legutóbbi idők leragyogóbb hadi cselekményei épülnek, és épp azok igazolják szükségességüket, akik le akarják gyűrni őket.

Remélem, hogy e hitvallás után senki nem tudna azzal megvádolni, hogy a hadművészetből szigorúan determinált gépezetet szeretnék csinálni, ahogyan azt sem állítom, hogy az elméletek egyetlen fejezetének elolvasása után az első jöttment képes lenne elvezetni egy hadsereget. Minden tudományban, ahogy az élet minden területén is, az *ismeret* és a *tudás/képesség (savoir et savoir-faire)*⁶⁹ két egészen különböző dolog, és ha az ember gyakran csak az utóbbiban remekel is, csak a kettő egysége tud létrehozni egy kimagasló képességű embert, és biztosítja a teljes sikert. Ugyanakkor, hogy ne vádoljon senki tudálékossággal, sietek megvallani, hogy a tudás alatt én nem holmi óriási tudományos képzettséget értek – nem arról van szó, hogy *rengeteg tudásra* van szükség, hanem *jól alkalmazható* tudásra; arra a tudásra, amely a ránk bízott küldetéshez illeszkedik.

Erősen kívánom, hogy olvasóim, akik magukévá teszik ezeket az igazságokat, jóindulattal fogadják ezt az új *Kézikönyvet* – azt hiszem, bizvást állíthatom, hogy napjainkban ez a könyv a legmegfelelőbb egy herceg vagy egy államférfi okításához.

G.J.

Eredetileg nem terveztem, hogy e rövid ismertetőben beszámolok korunk hadtörténeti írásairól, mert lényegében nem illenek bele az általam tárgyalt témába. Mindazonáltal, mivel ezek a művek is hozzájárultak a tudomány fejlődéséhez, e fejlődés összetevőit elemezve engedelmeükkel mégis szólnék róluk néhány szót.

⁶⁹ Az ismeretnek tudássá/képességgé kell válnia. (*Das Wissen muss ein Können werden.*) Clausewitz pontosan ugyanezt a címet adta egyik alfejezetének, ahol a jó hadvezér tulajdonságait tárgyalja. CLAUSEWITZ 2013: 2. könyv, 2. fejezet, 46. cikkely, 127.

A tiszta hadtörténet hálátlan és nehéz műfaj, mert ahhoz, hogy hasznos legyen a szakma képviselői számára, éppolyan száraz, mint amilyen aprólékos részletekre van szükség, amelyek kihagyhatatlanok ahhoz, hogy jól meg lehessen ítélni a különböző hadállásokat és csapatmozgásokat. Ez az oka, hogy a nem egészen befejezett vázlatig, amelyet Lloyd adott a hétéves háborúról,⁷⁰ nem sok hadtörténésznek sikerült kikászálódnia a hivatalos katonai jelentések és a meglehetősen fárasztó dicshimnuszok mocsarából.

A kevés 18. századi kivétel közé sorolhatók a következők: Dumont,⁷¹ Quincy,⁷² Bourcet,⁷³ Pezay, Grimoard, Retzow és Tempelhoff. Tempelhoff egyébként valamiféle iskolát is teremtett, bár az ő munkája némileg túlterhelt a menetekkel és a táborveréssel foglalkozó részletek miatt: ezek a részletek nagyon hasznosak harc idején, de meglehetősen haszontalanok egy egész háború bemutatásakor, ugyanis szinte minden napon ugyanabban a formában ismétlődnek meg.

1792 óta Franciaországban éppúgy, mint Németországban olyan sok hadtörténeti mű jelent meg, hogy ezek pusztá felsorolása megtöltene egy rövid kötetet. Mindazonáltal e helyütt mégis megemlítem Grimoard *A forradalom hadjáratai* című munkáját, Gravert hasonló című művét, Suchet és Saint-Cyr emlékiratait, Gourgaud és Montholon töredékeit, a Beauvais tábornok felügyelete alatt létrejött *Győzelmek és hódítások* című hatalmas vállalkozást, Wagner ezredes és Kaussler ezredes *Csaták* című értékes sorozatát, Napier *Spanyolországi háború* című könyvét, Ryner *Egyiptom* című művét, Laverne Szuvorov tábornok hadjáratairól írt könyvét, Stutterheim *Részleges beszámoló* című könyvét stb.⁷⁴

Az egyszerre politikatörténeti és hadtörténeti témák több érdeklődést tudnak kelteni, de nehezebb jól kifejtetni őket, és nehezen egyeztethetőek össze az oktató céllal; hiszen, hogy ne tegyük tönkre az elbeszélés stílusát, pontosan azokat a részleteket kell kivenni belőle, amelyek egy háborúról való beszámoló igazi erényét adják.

Jó pár évszázada, egészen Napóleon bukásáig a politika- és hadtörténeti műveknek egyetlen igazán jelentős példánya született: Nagy Frigyes *Az én időm története* című műve.⁷⁵ Ez a műfaj, amely egyszerre feltételez elegáns stílust és elmélyült történeti és politikai ismereteket,

⁷⁰ LLOYD 1781.

⁷¹ Jean Dumont (1667–1727) francia történész.

⁷² Charles Sevin Quincy (1660–1728) francia hadtörténész.

⁷³ Pierre-Joseph de Bourcet (1770–1728) francia hadtörténész.

⁷⁴ Ezen a ponton említést érdemelnek még Labaume, Saintine, Mortonval, Lapenne, Lenoble, Lafaille érdekes beszámolói is, valamint Spath porosz őrnagy katalóniai beszámolója, Voldendorff báró írása a bajorországi hadjáratról, valamint rengeteg egyéb katonai írás. (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁷⁵ Több politikai történész, köztük Ancillon, idősebb Ségur, Karamsin, Guichardin, Archenholz, Schiller, Daru, Michaud, Salvandy nagy tehetséggel mesélt el számos érdekes hadműveletet, mindazonáltal nem sorolhatjuk őket a katonai írók táborába. (*Jomini saját megjegyzése.*)

katonai tehetséget is igényel az események helyes megítéléséhez. Egy hadtörténész akkor tudna tökéletes művet alkotni ebben a műfajban, ha úgy tudná leírni az egyes államok kapcsolatát és politikai érdekeit, mint Ancillon, és úgy tudná bemutatni a csatákat, mint Nagy Frigyes és Napóleon. De addig is, amíg ez a tökéletes műalkotás megszületik, nem tagadhatjuk, hogy az utóbbi 30 évben megjelent néhány jó munka is: ezek között feltétlenül említést érdemel Foy *Spanyol háborúja*, Mathieu Dumas *Hadi események kézikönyve* című írása, bár Dumas írásából hiányzik a határozott nézőpont, Fain pedig némileg részrehajló. Említésre méltóak még ifj. Ségur írásai is – ő szenvedélyes író, bölcs meglátásokkal, aki *VIII. Károly története* című művén keresztül bebizonyította, hogy némileg természetesebb stílussal el tudná venni elődeitől a történetírói pálmát a nagy évszázadban, amely egyelőre még a maga Polübioszára vár. A harmadrangúak között megemlíthetjük még Toulangeon és Servan műveit is.⁷⁶

Végül van egy harmadik műfaj is; a kritikai történetírás, amely a hadi elmélettel foglalkozik, és azon belül is azzal, hogy összehangolja a hadi eseményeket az alapelvekkel. Ennek a műfajnak Feuquières és Lloyd jelölte ki az útját, bár egészen a forradalomig nem igen akadtak követőre. Ez utóbbi műfaj kevésbé feltűnő stílusával, ám igencsak látványos eredményeivel; főleg akkor, ha a művekben megfogalmazott kritika nem viszi túlzásba a szigorúságot, ami gyakran tévedéshez és igazságtalansághoz vezetett.

Az utóbbi 20 évben ez a műfaj, mármint a félig oktató, félig kritikai célzatú hadtörténet gyorsabban fejlődött, mint a másik kettő, vagy legalábbis nagyobb sikerrel művelték, és elvitathatatlan színvonalú műveket eredményezett. A Károly főherceg által publikált hadjáratleírások, Müffling tábornok névtelen beszámolóí, Pelet, Buturlin, Clausewitz,⁷⁷ Okunjev, Valentini, Rühle von Lilienstern beszámolóí, valamint De Laborde, Koch és Chambray írásai, végül

⁷⁶ Itt most nem teszek említést a *Napóleon politikai és katonai pályafutása* című könyvről, amely a saját műve, tekintve, hogy az a szóbeszéd járja, hogy én vagyok az írója; ami pedig Norvins és Thibaudeau műveit illeti, azok egyáltalán nem katonai írások. (*Jomini saját megjegyzése.*)

A mű pontos címe: *Vie politique et militaire de Napoléon, racontée par lui-même au tribunal de César, d'Alexandre et de Frédéric.* A kötetek névtelenül jelentek meg, Jomini mint orosz tábornok nem merte a nevét adni egy olyan műhöz, amelyben főhőse iránti rajongása és tisztelete egyértelmű. Ezért Jomini Napóleon bőrébe bújva meséli el saját élete történetét. Az elbeszélő Napóleon többször tesz utalást Jomini tábornokra. A leghosszabb utalást ott adja szájába Jomini önmagáról, amikor az oroszokhoz való átállását (1813. augusztus 14.) értékelte vele, és megbocsáthatónak tartja! A szerzőséget illető minden kétség eltűnt 1839-ben, amikor Párizsban egy kiegészítés jelent meg a Napóleon-életrajz 4. kötetének XXII. fejezetéhez: *Précis politique et militaire de la campagne de 1815, pour servir de supplément et de rectification à la Vie politique et militaire de Napoléon, Paris, Anselin et Loguynon, 1839, par le général J****.*

⁷⁷ Clausewitz művei vitathatatlanul hasznosak voltak, bár gyakran nem annyira a szerző gondolatai miatt, hanem az azokra adott ellenreakciókból született gondolatok miatt. Clausewitz gondolatai még hasznosabbak lettek volna, ha kérkedő stílusa nem tette volna gyakran olvashatatlanná a szöveget. De míg mint elméleti szakember inkább kétségeket ébresztett, mint hogy nagy igazságokat fedett volna fel, hadtörténész-ként nem sok gátlással bíró imitátornak bizonyult. Azok, akik olvasták az ő tanulmánya előtt 10 évvel,

Wagner és Scheel cikkei a kiváló berlini és bécsi katonai szaklapokban többé-kevésbé mind hozzájárultak a hadtudomány fejlődéséhez. Talán nem tűnik kérdésnek, ha azt gondolom, hogy e fejlődéshez részben én is hozzájárultam *A forradalom háborúinak kritikai elemzése*⁷⁸ című hosszú munkámmal és egyéb hadtörténeti műveimmel, hiszen, mivel pontosan abból a célból írtam őket, hogy az alapelvek alkalmazásának eredményességét bizonyítsam velük, eme művek ebből a nézőpontból mutatták be a tényeket, és legalábbis ebben a viszonylatban némi sikert is arattak.⁷⁹ Ezt az állítást azokkal a csípős kritikai megjegyzésekkel is igazolhatom, amelyeket Dumesnil kapitány tett a spanyol örökösödési háborúról szóló művemre.

Az utóbbi időben szép számban megjelent oktató és történeti-kritikai műveknek köszönhetően már nem olyan nehéz a hadtudományok oktatása, és azok a katonai akadémiai tanárok, akik nem tudják, hogyan tartsanak jó órákat ezernyi megfelelő példa bemutatásával, szomorú tanárok lehetnek. Mindazonáltal ebből nem azt kell levonni, hogy már eljutottunk odáig, hogy egyetlen lépést sem kell tennünk a tökéletesedés felé. A világon semmi sem tökéletes! És ha Károly főherceg vagy Wellington elnöklése alatt összeállítanánk egy bizottságot, amelynek az évszázad legkiválóbb stratégái és taktikusai, a tüzérség és a logisztika legügyesebb tábornokai lennének a tagjai, ez a bizottság sem tudná megalkotni a tökéletes, abszolút és megváltoztathatatlan elméletet a háború minden részletéről, és főleg nem a taktikáról!⁸⁰

az 1799-es hadjáratról írt tanulmányomat, nem tagadhatják ezt az állítást, hiszen nem kevés kijelentésemet ismétli el saját művében. (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁷⁸ JOMINI 1820–1824. Az előző munkából kimaradt, a francia forradalmi háborúkkal foglalkozó köteteket Jomini 1820 és 1824 között kibővítette, és újra kiadta. Eredetileg úgy tervezte, hogy már itt kiegészíti ezt a munkáját hat kötettel, amelyek a császárság háborúinak (1804–1815) ismertetésével foglalkoztak volna, de aztán ez Napóleon életrajzi kötetébe került. A kötetek tartalma I: bevezetés; II: az 1792-es hadjárat; III: az 1793-as hadjárat, első rész; IV: az 1793-as hadjárat, második rész; V: az 1794-es hadjárat, első rész; VI: az 1794-es hadjárat, második rész; VII: az 1795-ös hadjárat; VIII: az 1796-os hadjárat, első rész; IX: az 1796-os hadjárat, második rész; X: az 1797-es és 1798-as hadjárat; XI: az 1799-es hadjárat, első rész; XII: az 1799-es hadjárat, második rész; XIII: az 1800-as hadjárat, első rész; XIV: az 1800-as hadjárat, második rész; XV: az 1802–1803-as hadjárat. Jomini nemcsak a konfliktusok hadtörténelmi (tengeri és gyarmati háború mellett), hanem politikai, diplomáciai aspektusaival is foglalkozik. 1837 és 1839 között Brüsszelben megjelent ugyanezen munka új kiadása, azonos szöveggel, de a 15 kötet 5 kötetbe kötve.

⁷⁹ Joggal vehették a szememre, hogy némelyik művem túl hosszúvá nyúlt, de a katonai beszámolók műfajában nagyon nehéz minden igényt kielégíteni: egyesek kíváncsiak az összes lehetséges részletre, mások nem kérnek belőlük. Megvallom, hogy a Tempelhoff-iskola rajongójaként túlságosan elhajoltam az első irányba. A sok részlet nagyon hasznos tud lenni, amikor egyetlen hadjáratról számolunk be, de nem jól működik egy egész háborúról való beszámoló esetén. Későbbi műveimben már kijavítottam ezt a hibámat. (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁸⁰ Az elméletalkotás nehézségéről a taktikai szinten kérdéskörében Jomini tökéletes ellentétét vallja annak, amit Clausewitz fő művében többször hangsúlyoz: a taktika sokkal kevesebb nehézséget okoz az elmélet számára, mint a stratégia. CLAUSEWITZ 2013: 2. könyv, 2. fejezet, 26. és 46. cikkely, 119, 127.

A HADMŰVÉSZET MEGHATÁROZÁSA

A hadművészetet az általános felfogás szerint öt tisztán katonai ágra szokás osztani: *stratégiára, magasabb taktikára, logisztikára, hadmérnökségre és kis taktikára*, de a hadművészetnek van egy szintén nagyon fontos része, amelyet mind ez idáig igen helytelenül kihagytak ebből a felosztásból, ez pedig a katonapolitika.¹

Bár amióta eldöntetett, hogy a tógát külön kell választani a kardtól, a katonapolitika inkább része egy államférfi tudományának, mint egy katonáénak, ennek ellenére kétséghelyezhetetlenül fontos a hadsereg főparancsnokának: ez a tudomány foglalkozik a háborút meghatározó összes kombinációval és a végrehajtandó hadműveletekkel, így tehát szükségszerűen része lesz az általunk tárgyalt tudománynak.

Ezen megfontolásokból következik, hogy a hadművészet valójában hat tisztán megkülönböztethető ágra osztható fel:

1. Katonapolitika.
2. Stratégia, vagy a tömegek mozgatásának művészete a hadszíntéren, akár az ellenség országának előzőnlése, akár a sajátunk megvédése céljából.
3. A csaták és ütközetek magasabb taktikája.
4. A logisztika vagy a hadseregmozgatás művészetének gyakorlati alkalmazása.²
5. A hadmérnökség (erődítéstan) művészete, vagyis a várostrom és a várvédelem.
6. A kis taktika.

¹ Tudomásom szerint igen kevés mű született erről a témáról: kizárólag Hay du Chastelet *Katonapolitika – Politique de la guerre* – című munkája foglalkozik a területtel. Ebben ilyeneket olvashatunk: egy hadseregnek, amely át akar kelni egy köhídon, előtte ellenőriztetnie kell a hidat néhány köművessel és építésszel, és Dareiosz sem vallott volna kudarcot, ha ahelyett, hogy minden erejével ellenáll Alexandriában, csak a fele hadseregével harcolt volna! Igencsak különös katonapolitikai elméletek! Maïzeroy-nak volt néhány szintén meglehetősen homályos gondolata arról a témáról, amelyet ő háborús dialektikának nevezett. Lloyd már komolyabb lépéseket tett a tárgybán; írása mindazonáltal meglehetősen sok kívánnivalót hagy maga után, és ő, de sokszor megcáfolták már mindenféle különleges események 1792 és 1815 között! (*Jomini saját megjegyzése.*)

² A 41. cikkelyben ki fogom fejteni, milyen megfontolások alapján beszéltek előbb a logisztikáról egy másodlagos nézőpontból; remélem, az olvasók majd hálásak lesznek nekem az új szemszögért, amelyből a kérdést megvizsgáltam. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Mindezekhez még hozzátehetnénk a háború filozófiáját, illetve morális vetületét; de ezt véleményem szerint inkább a katonapolitikával lehetne egy szekcióba osztani.

Azt ajánlom, hogy az első négy rész kombinációját vonjuk elemzés alá, mivel egyáltalán nem áll szándékunkban sem a kis taktikával, sem az erődítéstartással foglalkozni, lévén ezek külön tudományágat képeznek.

Ahhoz, hogy valakiből jó gyalogsági, tüzérségi vagy lovassági tiszt váljon, nincs szüksége arra, hogy egyforma jól ismerje a négy ágazatot; de ha valaki hadvezér vagy kiváló vezérkari tiszt akar lenni, elengedhetetlenül fontos, hogy ismerje ezeket az ágakat. Boldogok azok a tisztek, akik birtokában vannak ennek a tudásnak, és azok a kormányok, amelyek a megfelelő helyre tudják állítani ezeket a jól képzett tiszteket!

I. FEJEZET: A KATONAPOLITIKÁRÓL

E névvel illetjük azokat a megfontolásokat, amelyek révén egy államférfinak el kell döntenie, hogy mikor kedvező, célszerű, sőt kifejezetten elengedhetetlen a háború, és meg kell határoznia a különböző hadműveleteket, amelyekre szükség lesz ahhoz, hogy a háború elérje a célját.

Egy országnak abban az esetben kell háborút viselnie, ha:

- Jogait akarja érvényesíteni vagy megvédeni.
- Ki kell elégítenie valamiféle közérdeket, például kereskedelmi vagy ipari érdeket, bármit, ami elengedhetetlen egy nemzet gazdasági virágzásához.
- Támogatnia kell egy szomszédos országot, amelynek fennmaradása szükséges az ország biztonsága vagy politikai egyensúlya szempontjából.
- Eleget kell tennie valamely országgal szemben fennálló támadó- vagy védszövetségben vállalt kötelezettségeinek.
- El akar terjeszteni bizonyos elveket, vagy el akarja fojtani, vagy meg akarja védelmezni őket.
- Ki akarja terjeszteni befolyását vagy hatalmát az ország üdve szempontjából szükséges hódítások révén.
- Meg akarja védelmezni veszélybe került nemzeti függetlenségét.
- Elégtételt akar venni a megsértett nemzeti becsületért.
- Úrrá lesz rajta a hódítás örülete és a támadás szelleme.

Véleményem szerint e különböző fajtájú háborúk céljának elérésére más és más fajta hadműveletekre van szükség, a háborúk természetétől függ az is, milyen mértékű erőfeszítésre van szükség a kívánt hatás eléréséhez, és milyen mértékű lesz a harcok kiterjedése.

Nyilvánvalóan mindezek a háborúk lehetnek támadóak vagy védekező jellegűek; előfordulhat, hogy azt a felet, amely kiprovokálja a háborút, megelőzik, és végül védekezésre kényszerítik, a megtámadott fél pedig azonnal átveheti a kezdeményezést, ha idejében fel

tudott készülni a támadásra. De bekövetkezhetnek egyéb bonyodalmak is, amelyek a két fél kölcsönös helyzetéből adódhatnak:

1. Egyedül folytatunk háborút egy másik hatalommal szemben.
2. Egyedül folytatunk háborút több, egymással szövetségben álló hatalommal szemben.
3. Erős szövetséges oldalán folytatunk háborút egyedülálló ellenséggel szemben.
4. Mi vagyunk a háború fő hadviselő fele, vagy pusztán csak segítők vagyunk.
5. Ez utóbbi esetben rögtön a háború kezdetén beavatkozunk, vagy csak a küzdelem derekán, amikor az többé-kevésbé kialakult.
6. A hadszíntér lehet az ellenség országa, a szövetségese vagy a sajátunk.
7. Inváziós háború lehet a szomszédunk ellen, de akár távoli területen is, lehet ez a háború bölcs, mértéktartó, de lehet szertelen is.
8. A háború lehet nemzeti (népi), irányulhat ellenünk vagy más ellen.
9. Végül léteznek polgárháborúk és vallásháborúk, amelyek egyformán veszélyesek és sajnálatosak.

Miután eldöntetett, hogy háború lesz, magától értetődik, hogy a hadművészet alapelvei szerint kell lefolytatni, de azt látnunk kell, hogy nagy különbségek lehetnek az alkalmazott hadműveletek természetében aszerint, hogy milyen eséllyel vágunk neki a vállalkozásnak. Például: 200 ezer francia katona, aki le akarja igázni az ellenük egy emberként fellázadt Spanyolországot, nem úgy fog manőverezni, mint 200 ezer francia katona, aki Bécs vagy más főváros ellen vonul, hogy ott ők diktálhassák a békefeltételeket (1809); és Mina¹ gerilláinak a franciák, miután legyőzték őket, nem adták meg azt a tiszteletet, mint Borogyinóban a legyőzötteknek.² Nem is kell feltétlenül ilyen távoli példákkal előhozakodnunk, azt is mondhatjuk, hogy annak a bizonyos, előbb említett 200 ezer francia katonának mindenképpen le kellett rohannia Bécset, bármilyen volt is a kormányok és a lakosság magatartása a Rajna és az Inn, vagy a Duna és az Elba között. Ugyanis egy hadseregnek körülbelül mindig egyformán kell harcolnia, de nem így áll a helyzet a hadsereg fővezérével.

Ezekhez a különféle megfontolásokhoz, amelyek többé-kevésbé a politikai diplomácia területéhez tartoznak, egyebeket is hozzáadhatunk, amelyek nem kizárólag egy hadvezetéssel állnak kapcsolatban. Ezeket nevezzük a *katonapolitikának* vagy a *háború*

¹ Francisco Espoz y Mina (1781–1836) spanyol tábornok. 1808–1813 között az egyik legeredményesebb gerilla-parancsnok volt. 1823-ban Barcelonát védte a franciák ellen, 1834-ben a karlisták ellen harcolt a spanyol polgárháborúban.

² Ezt válaszként is címezhetném Proketsch őrnagynak, aki közismerten hatalmas tudása ellenére azt hitte, hogy bátran állíthatja, hogy a katonapolitikának nincsen hatása a hadműveletekre, és mindig egyformán kell vívni a háborúkat. (*Jomini saját megjegyzése.*)

filozófiájának, mert nem tartoznak kizárólagosan sem a diplomácia, sem a stratégia területéhez, mindazonáltal a lehető legfontosabbak egy kabinet, valamint egy hadsereget vezető tábornok terveinek kialakításakor. Lássunk tehát neki, és elemezzük ki a diplomáciával összefüggésben álló megfontolásokat!

ELSŐ CIKKELY:
A JOGOK ÉRVÉNYESÍTÉSÉÉRT INDÍTOTT
TÁMADÓ HÁBORÚK

Amikor egy állam jogot formál egy vele szomszédos területre, nem feltétlenül szükséges, hogy fegyveres úton követelje ki ezt. Előbb meg kell vizsgálni, hogy megfelel-e a köz érdekének, mielőtt az ország elszánja magát egy háborúra.

Egy háború akkor tekinthető igazságosnak, ha vitathatatlan jogokon alapszik, de olyan pozitív előnyöket is kínál az ország számára, amelyek arányban állnak az áldozatokkal és azokkal a kockázatokkal, amelyeknek az állam kiteszi magát. Igen ám, de napjainkban annyi vitatható, illetve vitatott jogról esik szó, hogy a legtöbb háború, legyen bár látszólag örökösödésre, végrendeletre, házasságra alapozva is, tulajdonképpen érdekháború. XIV. Lajos idejében a spanyol örökösödés jogi szempontból teljesen egyértelmű volt, hiszen ünnepélyes végrendeleten alapult, amelyet megerősítettek a családi kötelékek és a spanyol nemzet egyöntetű akarata is, mindazonáltal nem akadt ennél hevesebben vitatott jog egész Európában: és a törvényes örökösssel szemben nagy koalíció jött létre.

II. Frigyes, kihasználva, hogy háború dúl Ausztria és Franciaország között, holmi régi nemesi okmányokra hivatkozva hadsereggel hatolt be Sziléziába, és megszerezte ezt a gazdag tartományt, megkésztetve ezáltal a porosz monarchia erejét. E lépés sikere és a tét nagysága mesteri fogássá avatta az inváziót; hiszen ha Frigyes nem ért volna el sikert vele, igazságtalanság lett volna hibáztatni miatta; a vállalkozás nagysága és a jó alkalom megbocsáthatóvá tehetett egy ilyen inváziót, már amennyiben egy invázió egyáltalán megbocsátható.

Egy ehhez hasonló háborúban nincsenek általános szabályok: *tudni kell várni, és kihasználni a helyzeteket*, ez mindennek az alapja. A támadó hadműveleteknek arányban kell állniuk a kitűzött céllal. Természetesen legelőször is el kell foglalni az igényelt tartományokat; azután tovább lehet folytatni az offenzívát a körülmények és az erőviszonyok függvényében, míg érvényesíteni nem tudjuk a jogainkat, azon az úton, hogy az ellenséget a saját területén szorítjuk sarokba; minden attól függ, milyen okosan viselkedtünk szövetségeseinkkel szemben, és milyen a két fél katonai ereje. Ilyen háború esetén feltétlenül óvakodnunk kell attól, hogy felkeltsük egy harmadik fél féltékenységet, amely esetleg

a megtámadni szándékozott ellenfél védelmére kelhetne. A politika dolga, hogy előre lássa ezt az eshetőséget, és megadja az összes lehetséges biztosítékot, és ezáltal elhárítsa a harmadik fél beavatkozását.

MÁSODIK CIKKELY:
POLITIKAI SZEMPONTBÓL VÉDŐ,
KATONAI SZEMPONTBÓL TÁMADÓ HÁBORÚK

Egy állam, amikor megtámadja egy szomszédja, amely régi jogokat akar érvényesíteni valamely tartományával kapcsolatban, ritkán dönt úgy, hogy harc nélkül engedi át ezt a területet, mert meg van győződve az említett követelés jogosságáról; inkább megvédi a követelt területet; ez mindig tiszteletreméltóbb és természetesebb lépés. De ahelyett, hogy tétlenül várakozik a határon, várva a támadójára, gyakran kedvezőbb lehet számára, ha magához ragadja a kezdeményezést, vagy támadásba lendül; ilyenkor minden a szemben álló felek katonai helyzetétől függ.

Gyakran előnyösebb támadó háborút folytatni; máskor annak is vannak előnyei, ha saját területünkön várjuk be az ellenséget. Az a hatalom, amely szilárd talajon áll hazájában, amelynek nincsenek belső viszályai, és nem fél attól, hogy valamely harmadik fél lerohanja saját területén, mindig valódi előnyt fog találni abban, ha az ellenséges területen folytatja le a háborút. Először is elkerüli, hogy saját tartományaiban következzen be a pusztítás, másodszor ellensége költségére folytatja a háborút, harmadrészt minden erkölcsi tényezőt a maga oldalára állít azáltal, hogy felszítja népe lelkesedését, ráadásul rögtön a háború kezdetén megdöbbsenti az ellenséget. Másrészt viszont, ha tisztán katonai szempontból nézzük, az is biztos, hogy az a hadsereg, amely saját területén manőverezik, egy olyan sakktáblán, ahol az összes természetes vagy mesterséges akadály neki kedvez és az ő birtokában van, ahol minden manőverét szabadon, a lakosság és a hatóságok támogatásával hajthatja végre, nagy előnyökre tehet szert.

Ezek a vitathatatlanul tűnő igazságok feltehetőleg mindenféle fajta háborúra alkalmazhatóak; ám míg a stratégia elvei változatlanok is, nem így áll a helyzet a katonapolitika igazságaival, amelyek gyakran módosulhatnak egy nép erkölcsi állapotától, a helyszíntől, a hadsereg vagy az ország élén álló emberektől függően. Ezen árnyalati eltérések miatt fogadták el sokan azt a vaskos tévedést, hogy a háborúnak nincsenek állandó szabályai. Reményeim szerint be fogom bizonyítani, hogy a hadtudománynak olyan elvei vannak, amelyeket ha megsértünk, vereséget fogunk szenvedni az ügyes ellenséggel szemben: kizárólag a háború politikai és morális oldalát nem tudjuk semmiféle pozitív számításnak alávetni,

mert rájuk a valószínűségszámítás törvényei vonatkoznak. Tehát a hadművelleti tervek a körülmények figyelembevételével kell módosítani, még akkor is, ha végrehajtásuk közben hűtlenné kell válnunk a hadművészet elveihez. Abban nyilván megegyezhetünk, hogy nem úgy kell előkészíteni egy Franciaország, Ausztria vagy Oroszország elleni háborút, mint például egy törökök elleni háborút vagy bármilyen keleti náció elleni háborút, amelynek a bizonyára bátor, de fegyelmezetlen hordái feltehetőleg nem alkalmasak semmiféle rendre, nem alkalmasak semmilyen észszerű manőverre, és nincs tartásuk vereség esetén.

HARMADIK CIKKELY: AZ ÉRDEKHÁBORÚK

Amikor II. Frigyes lerohanta Sziléziát, érdekháborút folytatott. A spanyol örökösödési háború is ebbe a kategóriába esik.

Kétféle érdekháború létezik, az egyik, amikor egy erős állam azért indít háborút, hogy természetes határookra tegyen szert, vagy azért, hogy valamely fontos politikai vagy kereskedelmi előnyhöz jusson; a másik, amikor egy állam azért folytat háborút, hogy csökkentse egy veszélyes versenytárs hatalmát, vagy erőinek növekedését megakadályozza. Ám az is igaz, hogy ezek az utóbbiak az intervenciós háborúk kategóriájába is besorolhatók; kevésbé valószínű, hogy egy állam egymagában megtámadjon egy veszélyes ellenfelet; ezt leginkább csak valamiféle szövetség révén fogja megtenni, egy harmadik féllel való konfliktusból fakadóan.

De mivel ezen megfontolások kidolgozása inkább a politika, mint a háború körébe tartozik, és az ebből következő katonai hadműveletek más kategóriákba esnek, mint amelyekkel mi foglalkozunk, inkább nem említeném még azt a keveset sem, amit e tárgyról mondanék.

NEGYEDIK CIKKELY: SZÖVETSÉGESEKKEL VAGY SZÖVETSÉGESEK NÉLKÜL VÍVOTT HÁBORÚK

Magától értetődik, hogy könnyebb szövetséggel megvívni egy háborút, mint szövetséges nélkül, feltételezve, hogy a harcoló feleknek kiegyensúlyozottak az esélyeik. Egy nagy állam nyilván biztosabb lehet a háború sikerében, mint két kisebb állam, amelyek ellene szövetkeztek; ám a nagy államnak még így is inkább megéri valamely szomszédos országhoz fordulnia erősítésért, mint egyedül harcolnia; nem pusztán azért, mert csak

még erősebb lesz a szövetségese által felkínált csapatoknak köszönhetően, hanem azért is, mert így még nagyobb arányban tudja az ellenséget meggyöngíteni. Annak ugyanis nem pusztán tekintélyes seregére lesz szüksége, hogy szembeszálljon szövetségésünk egységeivel, hanem szemmel kell tartania területének azokat a részeit is, amelyek különben nem lettek volna kitéve támadásnak. A következő cikkelyek alapján megbizonyosodhatunk róla, hogy nincs olyan aprócska ellenség vagy szövetségés, amelyet egy nagy állam, legyen bármilyen félelmetes is, büntetlenül semmibe vehet: ez olyan alapigazság, amelyben egyáltalán nem kételkedhetünk, hacsak nem akarunk semmibe venni mindent, amire a történelem tanított.

ÖTÖDIK CIKKELY: AZ INTERVENCIÓS HÁBORÚK³

Az összes háború közül, amelybe egy állam belekezdhet, a legkedvezőbb és a legelőnyösebb számára, amikor már zajló küzdelemben avatkozik bele. Ennek okát nem nehéz megérteni: az állam, amely ily módon avatkozik be egy küzdelemben, közösen veti bele súlyát a mérlegbe annak az államnak a súlyával, amelynek az érdekében közbeavatkozik; akkor lép be a háborúba, amikor kedve tartja, és amikor legalkalmasabb a pillanat arra, hogy döntő befolyást gyakoroljon az eseményekre a rendelkezésére álló eszközeivel. Kétféle intervenció létezik: amikor egy állam egy szomszédos ország *belügyeibe* szándékozik beleavatkozni; a másik, amikor ugyanezen ország *külgügyeibe* avatkozik be.

Az írók soha nem tartották jogszerűnek a belügyekbe való avatkozást; most nem szálunk be a jogosságot illető vitájukba, csak annyit mondunk, hogy ez az eset bizony gyakran bekövetkezett. A rómaiak is részben az efféle intervencióknak köszönhatték nagyságukat, és a Brit Kelet-Indiai Társaság hatalma sem magyarázható meg más módon. A belügyekbe való fegyveres beavatkozás nem jár mindig egyforma sikerrel: Oroszország annak köszönheti nagyságát, hogy uralkodói több ízben beavatkoztak Lengyelország belügyeibe;⁴ Ausztria ezzel szemben majdnem belepusztult, amikor bele akart avatkozni a francia forradalom belső történéseibe. Ám az efféle megfontolások nem képezik tanulmányunk tárgyát.

A szomszéd országok külgügyeibe való beavatkozás indokoltabb, természetesebb, és talán előnyösebb is egy állam számára. Hiszen amennyire kétséges, hogy egy államnak joga van

³ Ezt a cikkelyt 1829-ben írtam. (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁴ 1764-ben a lengyel király halála után az egyik trónkövetelő, Stanisław Poniatowski II. Katalin cárnőhöz fordult segítségért. Ez adott lehetőséget arra Oroszországnak, hogy durván beleavatkozzék Lengyelország belügyeibe. A meggyengült országot aztán három nagy hatalmú szomszédja (Oroszország, Poroszország és Ausztria) három szakaszban 1795-re felosztotta egymás között.

beleavatkozni egy másik állam belügyeibe, annyira jogosnak tekinthető, hogy bele akar avatkozni azokba a konfliktusokba, amelyek a határán kívül okoznak zűrzavart és kavarodást, és veszélyt jelenthetnek az ő számára is.

Három motívuma lehet annak, ha egy állam be akar avatkozni szomszédjai külső háborúiba. Az első a támadó vagy védelmi szerződés, amely arra kötelezi, hogy támogassa szövetségesét. A második, ha fenn akarja tartani azt, amit politikai egyensúlynak nevezünk, amely a modern évszázadok terméke, és épp olyan csodálatos, mint amennyire egyszerűnek tűnik, bár ennek ellenére mégis gyakran félreértik azok, akiknek pedig a legtüzeesebb apostolainak kellett volna lenniük.⁵ A harmadik motívum, amelyért szomszédaink külső háborúiba beavatkozhatunk, nemcsak az, hogy elhárítsunk valamilyen kellemetlen következményt, hanem az is, hogy saját előnyünkre fordítsuk az eseményeket.

A történelem ezer példát tud felhozni azokról a hatalmakról, amelyek kudarcot vallottak, mert elfelejtkeztek ezekről az alapigazságokról: „Egy állam hanyatlásnak indul, amikor egy rivális állam mértéktelen növekedését eltűri, és egy állam, még ha másodrangú is, lehet a politikai mérleg nyelve, ha idejében tudja beletenni súlyát a mérleg serpenyőjébe.” Ám ennyi talán elég is lesz arra, hogy a magasabb politika szempontjából mutassuk be az intervenciós háború előnyeit.

Ami a katonai nézőpontokat illeti, egyszerűen megérthető, hogy az a hadsereg, amely harmadikként lép fel egy már zajló küzdelemben, döntő súlyú lehet. Hatása annál meghatározóbb lehet, minél jobb a földrajzi helyzete a már harcban álló felek számára. Nézzünk egy példát! 1807 telén Napóleon átkelt a Visztulán, és elkalandozott majdnem Königsbergig. Ekkor Ausztria a háta mögött volt, és az Orosz Birodalom egész tömege előtte. Ha ekkor Ausztria megindított volna 100 ezer embert Csehországból az Odera felé, minden valószínűség szerint nagy csapást mérhetett volna Napóleon hatalmára, akinek a hadserege ebben az esetben már attól is boldog lett volna, ha sikerül elérnie a Rajnát, de minden valószínűség szerint nem sikerült volna neki. Ám Ausztria jobbnak látta kivárni, míg hadserege létszámát 400 ezerre emelheti fel; két év múlva indította el a támadást ezzel a félelmetes tömeggel, és vereséget szenvedett; míg 100 ezer emberrel, ha idejében vetik be őket, biztosabban és könnyebben eldönthette volna Európa sorsát.

Ha már az intervenciók is kétféleképpen lehetnek, a belőlük következő háborúk is több fajtába sorolhatók.

⁵ Abszurd lenne hinni abban, hogy lehetséges a tökéletes politikai egyensúly. Csak viszonylagos és megközelítő egyensúlyi állapotról lehet szó. A politikának alapvetően eme egyensúly fenntartására kellene törekednie, ahogy a háború fő rendezője az, hogy a csata döntő pontján a lehető legtöbb erőt kell bevetni. Az magától értetődik, hogy a tengeri egyensúly az európai politikai egyensúly lényeges eleme. (*Jomini saját megjegyzése.*)

1. Beavatkozhatunk segítőként korábbi szerződés alapján, korlátozott létszámú, alárendelt erővel.
2. Beavatkozhatunk mint fő hadviselők, hogy támogassunk egy gyöngébb szomszédot, amelynek meg fogjuk védeni a területeit, ezáltal a hadszíntér távol lesz határainktól.
3. Szintén fő hadviselőkként avatkozunk közbe, amikor a hadszíntér a szomszédunkban van, ez több nagyhatalom koalícióját feltételezi egy másik ellen.
4. Végül beavatkozhatunk egy már zajló küzdelembe, vagy akár már a hadüzenet előtt.

Ha csak közepes kontingenssel avatkozunk be államközi szerződés alapján, akkor csak kiegészítő erő vagyunk, a hadműveleteket a fő hadviselő szabja meg. Ám ha koalíció révén, tekintélyes hadsereggel lépünk be a háborúba, egészen más a helyzet.

Az efféle háborúk katonai esélyei meglehetősen változatosak. A hétéves háborúban az orosz hadsereg lényegében Ausztria és Franciaország kisebb létszámú segédhaderejeként szerepelt; mindazonáltal északon vezető szerepet vállalt, amennyiben csapataival elfoglalta Kelet-Poroszországot: ám amikor Fermor⁶ és Szaltyikov⁷ tábornok egészen Brandenburgig vezette csapatait, akkor már az osztrák érdekek szerint cselekedtek: ezek a csapatok, messze kerülve a bázisuktól, ki voltak szolgáltatva szövetségeseik jó vagy hibás manővereinek.

Az efféle távoli vállalkozások veszélyeket hordoznak magukban, és általában nagyon kényesek a hadsereget vezető tábornok számára. Erre az 1799-es és az 1805-ös hadjárat szolgálhat szomorú példával, amelyre még visszatérünk, amikor ezeket a hadjáratokat tárgyaljuk a katonai elemzés során (a 29. cikkelyben).

E példából következik, hogy ezek a távoli vidékeken zajló intervenciók gyakran teszik ki veszélynek az ezzel megbízott hadseregeket; ám cserébe megvan az az előnyük, hogy az országot nem rohanja le olyan könnyen az ellenség, mivel a hadszíntér messze kerül az ország határaitól: ami nehézséget okozhat a hadvezérnek, nagy áldást jelent az államnak.

Az ebbe a kategóriába tartozó háborúk esetében a lehető legfontosabb, hogy *olyan hadvezért kell kiválasztani, aki egyszerre jó politikus és kiváló katona; gondosan letárgyalni a szövetségeseikkel, melyik fél mekkora részt vállal a hadműveletekből; végül meghatározni a pontos célt, amely összhangban áll a közös érdekekkel.* A legtöbb koalíció azért vallott kudarcot,

⁶ Villim Villimovics Fermor (1704–1771) orosz tábornok. A hétéves háború egyik legeredményesebb orosz hadvezére volt, 1757-ben Groß Jägersdorfnál részt vett II. Frigyes hadainak legyőzésében, az év végétől az orosz segédcsapatok főparancsnoka volt 1759-ig. 1758-ban döntetlen csatát vívott Zorndorfnál II. Frigyes csapataival.

⁷ Pjotr Szemjonovics Szaltyikov (1698–1772) orosz tábornagy. 1759 júniusától 1760 végéig az orosz segédcsapatok főparancsnoka volt a hétéves háborúban, 1759. augusztus 12-én Kunersdorfnál csapatait Loudon cs. kir. csapataival kiegészítve legyőzte II. Frigyes csapatait.

mert megfeledeztek ezekről az elővigyázatossági alapelvekről; vagy ha nem is vallottak kudarcot, keserves küzdelmet kellett folytatniuk egy összességében gyöngébb, de egységesebb hatalom ellen.

A harmadik típusú intervenciós háború, amelyről már szó esett, előnyösebb a többinél: ez az a háború, amikor egy állam minden erejével képes fellépni, a megfelelő időpontban, közel saját országhatárához. Ausztria ebben a helyzetben lett volna 1807 telén, ha ki tudta volna használni előnyös helyzetét; ugyanebben a szituációban találtatott 1813-ban is. Mivel Szászország szomszédja volt, ahol Napóleon éppen akkor egyesítette haderejét, hátulról támadta meg a franciák hadműveleti frontját az Elba folyónál, a szinte teljesen biztos győzelem tudatában 200 ezer katonát téve a mérleg serpenyőjébe: és két hónap alatt visszaszerezte itáliai uralmát és németországi befolyását, amelyet 15 éven át tartó balsikerek sorozatában elveszített. Ezen beavatkozás során nemcsak a politikai esélyek álltak Ausztria oldalán, hanem a katonaiak is a kezére játszottak; olyan előnyt ígérő körülmény, amelynél nagyobbra egy állam vezetői már nem is törekedhetnek.

A bécsi udvar annál is biztosabban érte el a sikert, hogy intervenciója nemcsak a 3. cikkelyben leírt feltételeknek felelt meg, vagyis hogy a küzdelem a határaihoz közel zajlott, így a lehető legnagyobb erőfeszítésre lehetett képes; hanem abban is, hogy már zajló küzdelemben avatkozott be, méghozzá a neki megfelelő pillanatban és rendelkezésére álló eszközei teljes súlyával. Ez a kettős előny annyira döntő lehet, hogy mint látjuk, nemcsak a nagy monarchiák, de még az egészen kis államocskák is eldönthetnek egy küzdelmet, ha megfelelő pillanatban avatkoznak bele. Két példa is elég ennek bizonyítására. 1552-ben Móric szász választófejedelem⁸ nyíltan szembe mert fordulni V. Károllyal, Spanyolország és Itália urával, a német-római császárral; Károllyal, I. Ferenc legyőzőjével, aki karmai közé kaparintotta Franciaországot. Ez a lázadás egészen Tirolig terjesztette ki a háborút, és megállította a nagy uralkodót, aki, félő volt, mindent el akart nyelni. 1706-ban Viktor Amadé, Savoya⁹ hercege, háborút indítva XIV. Lajos ellen, teljesen megváltoztatta a hadügy menetét Itáliában. A francia hadsereget az Adige folyótól kiszorította egészen Torinóig, ahol a franciák elszenvedték azt a véres vereséget, amely halhatatlanná tette Savoyai Eugén herceg nevét.

⁸ I. Móric szász választófejedelem (1521–1553) cselekedeteit – lutheránus létére is – inkább politikai, mint vallási érdekek vezették. Elárulva korábbi szövetségeseit szövetségre lépett V. Károllyal a schmalkaldeni háborúban, és cserébe 1547-től megkapta a császártól a választófejedelemi címet. 1552-ben váratlanul ellene fordult, és a protestánsok számára kedvező megegyezésre kényszerítette.

⁹ II. Viktor Amadé (1666–1732) 1675-től Savoya hercege, Szicília királya (1713–1720), Szardínia királya (1720–1730), a Szárd–Piemonti Királyság megalapítója. Kezdetben a francia politika híve volt, de 1703-ban XIV. Lajos ellen fordult. A franciák először elfoglalták hercegségét, de a torinói csatában (1706) Savoyai Eugén döntő vereséget mért rájuk.

Ó, milyen sok államférfi veszítheti el nimbuszát azok szemében, akik eltöprengtek ezen a két eseményen, és az események által felvetett fontos kérdéseken!

Ám most már eleget foglalkoztunk a kellő időben való beavatkozás kérdésével és előnyeivel; a végtelenségig sorolhatnánk a példákat, ám ezzel már nem járulhatnák jobban hozzá az olvasó meggyőzéséhez.

HATODIK CIKKELY: A HÓDÍTÁSVÁGYTÓL SARKALLT VAGY MÁS OKOKBÓL VÉGREHAJTOTT INVÁZIÓS HÁBORÚK

Mindenekelőtt fontos megjegyezni, hogy az inváziós háborúknak két, egymástól jól elkülöníthető fajtája van; az egyik, amelynek során egy állam egy szomszédos államot rohan le, és az, amelyet távoli vidéken folytatnak; ezen támadás olykor igen nagy területeken halad keresztül, amelyek lakossága lehet semleges, kétes megbízhatóságú vagy ellenséges.

Az a szomorú, hogy a hódítás szellemében fogant inváziós háborúk nem ritkán nagy előnyökkel járnak; Nagy Sándor, Caesar és pályafutásának első felében Napóleon nagyon is bebizonyította ezt. Mindazonáltal ezeknek az előnyöknek maga a természet szab határt, amelynek áthágása rendkívüli szerencsétlenséget vonhat maga után.

Kambüszész¹⁰ núbiai, Dareiosz¹¹ szkíták elleni, Crassus¹² és Julianus császár¹³ pártusokkal szembeni, végül Napóleon oroszországi hadjárata mind véres tanúságtételt adja

¹⁰ II. Kambüszész perzsa nagykirály (ur. Kr. e. 529–522) Kr. e. 525-ben elfoglalta Egyiptomot, Kr. e. 523-ban hadsereget indított Egyiptom nyugati sivatagába. A legenda szerint valahol a Nagy-homoktenger közepén homokvihar lepte meg a hadsereget, és az nyomtalanul eltűnt.

¹¹ I. Dareiosz perzsa nagykirály (ur. Kr. e. 522–486) a perzsa birodalom legnagyobb uralkodója. Kr. e. 513-ban a keleti thrákok és a geták leigázása után átkelt a Dunán, és behatolt az európai szkíták földjére. A visszavonuló nomád szkíták azonban a „felperzselt föld” taktikájával éltek: felégették földjeiket, lerombolták kútjaikat. Az ellátási gondokkal küszködő perzsa seregnek óriási veszteség mellett vissza kellett vonulnia.

¹² Marcus Licinius Crassus (Kr. e. 114–53) római politikus, hadvezér, az első triumvirátus tagja. Kr. e. 54-ben és 53-ban is átlépte az Eufráteszt a pártusok elleni hadjáratában. A második alkalommal azonban hagyta seregét a pusztaságba csalni, ahol a pártusok körülvették. Erre megkezdte visszavonulását, Carrhaenál a pártusok megtámadták, s megverték seregét, őt magát pedig csebfogással meggyilkolták. Vele együtt seregének legnagyobb része is elpusztult.

¹³ Julianus római császár (ur. 361–363) perzsák elleni hadjárata a késő antikvitás egyik legnagyobb katonai vállalkozása volt, Mezopotámiát szerette volna visszafoglalni a perzsáktól. Julianus egészen a perzsa fővárosig, Ktésziphónig nyomult előre. Ott csatát nyert, de a város ostromára nem vállalkozott. A visszavonuláskor utánpótlási gondjai adódtak, ugyanis a perzsák mindent felégették. Egy éjszakai csetepatéban a Tigris melletti Marangában halt meg.

ennek az igazságnak. Mindazonáltal azt is meg kell vallanunk, hogy Napóleonnál nem mindig a hódítás örülete volt az egyedüli mozgató erő. Személyes helyzete és Angliával folytatott küzdelme sarkallta olyan vállalkozásokra, amelyeknek az volt a nyilvánvaló célja, hogy győzedelmesen kerüljön ki ezekből a harcokból. Természetesen imádta a háborút és a háború veszélyeit, de belevonzotta a háborúba a kényszer is: vagy meghajlik Anglia előtt, vagy győzelem koronázza erőfeszítéseit. Azt mondhatnánk, hogy Napoleon azért küldetett erre a világra, hogy a tábornokoknak és az államférfiaknak megtanítsa, mi az, amit feltétlenül el kell kerülniük: győzelmei a katonai jártasság, az aktivitás és a merészség iskolapéldái; balsikerei pedig óvatosságra és önmérsékletre intenek.

Az inváziós háború, amelynek nincs elfogadható indoka, emberiség elleni támadás, így tett Dzsingisz kán; ám ha valami fontos államérdekkel vagy dicséretes indokkal igazolható, akkor akár megbocsátható, bár nem helyeselhető.

Kétségtelen, hogy az 1808-as és az 1823-as Spanyolország elleni invázió különbözik mind céljait, mind végkimenetelét illetően: az első, amelyet a hódítás szelleme diktált, és alattomosan vezettek, az egész spanyol nemzet létét fenyegette, kitervelője számára végzetesnek bizonyult. A második csupán a közérdeket fenyegető veszélyes eszmék¹⁴ ellen indult meg, és annál is inkább jól sikerülhetett, mivel a lakosság döntő többségének határozott támogatását élvezte, annak a lakosságnak, amelynek országát átmenetileg elárasztotta. Most nem próbálom ezeket a háborúkat a természetjog alapján minősíteni, az ilyen elemzés az intervenciók politikai megítélése alá tartozik. Anélkül, hogy vitatkoznunk akarnánk felettük, egyszerűen annak bizonyítására hoztuk fel e példákat, hogy nem mindig Dzsingisz kán-féle invázióról van szó. Nem elemzését szeretném adni ennek a háborúnak, pusztán egyszerű példaként idézem, azt bizonyítandó, hogy az invázió sem jár mindig iszonyatos pusztítással. Az első, amelyet idéztünk, hozzájárult Napoleon bukásához; a második helyreállította Franciaország és Spanyolország régi viszonyát, amelynek soha nem lett volna szabad megváltoznia.

Fohászkodjunk az égiekhez, hogy olyan ritkává tegye ezeket az inváziókat, amennyire csak lehetséges; ám azt is el kell ismernünk, hogy egy állam jobban teszi, ha lerohanja szomszédját, mint ha tűri, hogy őt magát támadják meg. S azt is el kell ismernünk, hogy az a legbiztosabb módja annak, hogy ne támogassuk a hódítás és az elbitorlás eszméjét, ha időben be tudunk avatkozni, hogy gátat vessünk neki.

Tehát képzeljünk el egy olyan, racionálisan kitervelt hódító háborút, amelyet nemcsak a hódítás mértéktelen vágya motivál, hanem az egészséges államérdek is – és próbáljuk

¹⁴ 1823-ban a nagyhatalmak veronai kongresszusa felhatalmazta Franciaországot, hogy katonai erővel megdöntse a liberális kormányzatot, és visszaállítsa VII. Ferdinánd spanyol király uralmát. Angoulême herceg vezetésével 100 ezer főnyi francia hadsereg tört be Spanyolországba, és leverte a spanyol hadsereget.

ezt a háborút annak a célnak a függvényében elemezni, amelyet meg akar valósítani, és azon akadályok függvényében, amelyekkel magában az országban vagy a szövetségesek révén szembesül.

Az az invázió, amelyet végsőkéig elkeseredett és minden áldozatra kész nép ellen folytatunk, amely nép ráadásul remélheti, hogy egy erős szomszéd pénzzel és haderővel támogatni fogja, igencsak kényes vállalkozás. Ennek Napóleon spanyolországi háborúja az ékes bizonyítéka, de még ennél is jobban megmutatják a francia forradalom 1792., 1793. és 1794. évi háborúi. Mert bár Franciaországot nem sikerült olyan váratlanul lerohanni, mint Spanyolországot, nem akadt olyan nagy szövetséges sem, amely a védelmére sietett volna, sőt egész Európa rárontott, szárazföldön és tengeren egyaránt.

Az efféle példákhoz képest mi érdekességet lehetne találni holmi száraz alapelvekben? Az efféle nagy események történetéből kell levonni a hadvezetési szabályokat.

Az oroszok törökországi inváziói bizonyos tekintetben a nemzeti ellenállás ugyan-ezen jeleit mutatták. Ugyanakkor be kell látnunk, hogy mások voltak a körülmények: az oszmánokat vallási gyűlöletük harcra tüzelhette, ám mivel egy náluk kétszer nagyobb létszámú görög lakosság vette körül őket, az általános felkelés során nem találtak olyan támogatásra, mint amilyenre akkor találtak volna, ha az egész birodalom muszlim lett volna, vagy ha a görögök érdekeit összekeverték volna a hódítók érdekeivel, ahogy Franciaországnak sikerült az elzásziakból a birodalom legjobb franciáit kifaragnia. Ebben az esetben a törökök is erősebbek lettek volna, de akkor már nem játszott volna szerepet vallási fanatizmusuk.

Az 1828-as háború¹⁵ bebizonyította, hogy a törökök csak határaik mentén félelmetek, ahol legharciasabb csapataikat összevonták, miközben az ország belsejében minden romba dőlt.

Amikor az invázió során a hadseregnek nincs félnivalója az ország lakosságától, és szomszédos országban zajlik, a stratégia törvényei döntenek, és ezeket kell figyelembe venni: ez tette Itália, Ausztria és Poroszország invázióit olyan gyorsá. A 29. cikkelyben fogom tárgyalni ezeket a katonai eseteket.

Ha ezzel szemben az invázió során távoli és nagy területeken kell áthatolni, hogy célhoz érjünk, sokkal inkább a politikához kell segítségért fordulni, mint a stratégiához, hogy előkészítsük a hadjárat sikerét. E siker első feltétele mindig egy őszinte és odaadó szövetség lesz egy olyan hatalommal, amely a megtámadni kívánt ország szomszédjában van, ugyanis e szomszéd őszinte és érdekelt közreműködésével nemcsak erőtbbltet nyerünk, hanem

¹⁵ Az 1828–1829. évi orosz–török háborúban Jomini személyesen vett részt. 1828 őszén jelen volt Várna ostrománál, ahol ő szerkesztette meg az oszmán helyőrséget megadásra felszólító ultimátumot, amelyhez Mack tábornok Ulm feladására felszólító ultimátumát vette alapul, 1805-ből.

biztos bázist is, ahol előre elhelyezhetjük a raktárkészletet, tábort üthetünk, megalapozhatjuk hadműveleteinket, és végül szükség esetén biztos menedékre lelhetünk. Márpedig akkor remélhetünk ilyen szövetséget, ha a hatalom, amelynek szövetségére számítunk, éppen annyira érdekelt a sikerben, mint mi magunk.

Bár a politika legfőképpen a távoli vidékeken zajló inváziók esetében fontos, egyáltalán nem mondható, hogy ne lenne hatása a szomszédos ország ellen zajló inváziós háború esetében is, hiszen az ellenséges beavatkozás véget vethet még a legragyogóbb sikersorozatnak is. Ausztria 1805-ös és 1809-es inváziója valószínűleg más fordulatot vett volna, ha Poroszország beavatkozik: az 1807. évi észak-németországi invázió is erősen függött a bécsi kabinettől. Végül az 1829-es ruméliai invázió,¹⁶ amelyet bölcs és mérsékelt politikai demarsokkal¹⁷ biztosítottak, igen kellemetlen eredménnyel is járhatott volna, ha e tárgyalásokkal nem küszöbölték volna ki már eleve a külső beavatkozás lehetőségét.¹⁸

HETEDIK CIKKELY: AZ IDEOLÓGIAI HÁBORÚK

Bár az ideológiai háborúk, a nemzeti küzdelmek és a polgárháborúk olykor egyetlen konfliktusban is összevegyülhetnek, éppen eléggé különböznek egymástól ahhoz, hogy külön kelljen tárgyalni őket.

Az ideológiai háborúk három formában jelentkezhetnek: vagy egy országon belül zajló háborúra, vagyis egy polgárháborúra korlátozódnak; vagy az országon belül és kívül is zajló háború formájában jelentkeznek; és – bár ritka esetben – az is megtörténhet, hogy egy külső hatalommal való konfliktusra szorítkoznak.

A két állam közötti¹⁹ ideológiai vagy elvekért folytatott háború az intervenciós háborúk osztályába is besorolható, mert minden esetben vagy olyan elven alapul, amelyet az egyik fél propaganda útján rá akar erőltetni egy szomszédos hatalomra, vagy olyanon, amely ellen az egyik fél harcolni akar, és el akar fojtani – ez mind a két esetben beavatkozáshoz vezet.

¹⁶ 1829-ben az orosz csapatok Dibics tábornok vezetésével átkeltek a Dunán, elfoglalták Szilisztra és Burgasz erődjét, több csatában legyőzték az oszmán csapatokat, átkeltek a Balkán-hegységen, és augusztus végére elérték Drinápolyt. 60 km-re megközelítették az oszmán fővárost, Konstantinápolyt. A szultán kénytelen volt előnytelen békét kötni.

¹⁷ *Démarche* (fr.) diplomáciai fogalom, egy vagy több állam kívánságainak vagy követeléseinek követ útján, hivatalosan történő előterjesztése.

¹⁸ Jomini itt Nagy-Britannia orosz szempontból nem kíváncsára beavatkozására utal.

¹⁹ Itt két hatalom közötti háborúról beszélek, nem belháborúról, amelyet külön cikkelyben fogok tárgyalni. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Ezek a háborúk, következzenek be vallási vagy politikai elvek alapján, egyaránt sajnálatosak, mert a nemzeti háborúkhoz hasonlóan mindig heves szenvedélyeket ébresztenek, aminek következtében gyűlölettel terhesek, kegyetlenek, rettenetesek.

Az iszlám háborúi, a keresztes háborúk, a harmincéves háború és a Liga háborúja²⁰ többé-kevésbé nyilvánvalóan mind fajtája bélyegét mutatja. Nem is kétséges, hogy a vallás néha inkább politikai ürügy vagy csak eszköz volt, mint hitelvek összecsapása. Valószínű, hogy Mohamed követőit jobban foglalkoztatta, hogy kiterjesszék birodalmukat, mint a Korán elterjesztése, és II. Fülöp sem feltétlenül azért támogatta a Ligát Franciaországban, hogy győzelemre segítse a római katolikus egyházat. Sőt, egyetérthetünk Ancelot²¹ úr azon állításával is, hogy amikor IX. Lajos²² a keresztes hadjáratot vezette Egyiptomba, szeme előtt nem annyira a Szent Sír megtalálása, hanem az Indiával kötendő kereskedelmi kapcsolatok képe lebegett.

Ám abban az esetben is, amikor a vallási hittétel nem más, mint ürügy, olykor egyben nagyon erős eszköz is, hiszen kettős feladatot tölt be: felszítja sajátjai lelkesedését, és pártütést szít. Például a svédeknek a harmincéves háborúban német földön, II. Fülöpnek pedig Franciaországban erősebb segédcsapatai voltak az ország saját hadseregénél. De az is megtörténhet, hogy a hittételnek, amelyért a harc dúl, csak ellenségei akadnak, ebben a helyzetben iszonyatos lesz a küzdelem. Ez volt a helyzet az iszlám és a keresztesek háborúiban.

A politikai elvek miatt kitört háborúk esetében körülbelül ugyanannyi esélye van a belső támogatásnak, mint az ellenállásnak. Például mindannyian emlékszünk, hogy 1792-ben láttunk olyan szélsőséges társaságokat, amelyek valóban el tudták képzelni, hogy a hírhedt *Emberi és polgári jogok nyilatkozatát* elterjeszthetik egész Európában, és a jogosan aggódó kormányok nyilvánvalóan csak az okból fogtak fegyvert, hogy a tűzhányó kráterénél állítsák meg a forrongó lávát, és ott kioltásák. De az eszköz nem volt igazán szerencsés, mert a háború és az erőszak nem a megfelelő lépés akkor, amikor meg akarunk fékezni egy olyan veszélyt, amely teljes egészében egy rövid pillanatig tartó elragadtatás keltette szenvedélyben lakozik, és minél hevesebb, annál hamarabb elmúlik. Az idő: íme, ez a gonosz szenvedélyek, felforgató elvek igazi gyógyszere. Egy felvilágosult nemzet egy pillanatig ugyan el tudja tűrni a bujto-gatók által feltüzelt tömeg igáját, de az efféle viharok elvonulnak, és újra visszatér a józan ész. A feltüzelt sokaságot külhoni erővel próbálni megállítani némiképp olyan, mintha le

²⁰ A francia vallásháborúk befejező részéről (1585–1598) van szó. Itt a Katolikus Liga a katolikus párti erők szövetsége volt.

²¹ Jacques-Arsène-François-Polycarpe Ancelot (1794–1854) francia drámaíró. Jomini itt IX. Lajos című drámájára utal.

²² IX. (Szent) Lajos francia király (ur. 1224–1270) hosszú uralkodása alatt sokat tett a királyi hatalom megerősítéséért, pártfogolta a művészeteket és a tudományokat. 1248–1250-ben Egyiptom ellen vezetett keresztes hadjáratot, 1270-ben pedig Tunisz ellen.

akarnánk zárni egy bányát abban a pillanatban, amikor a kanóc már éppen elérte a szénport, és beindította a robbanást. Nem tűnik-e bölcsebbnek hagyni, hogy felrobbanjon az akna, majd utána betömni a bombatölcsért, mint magunkat is felrobbantani a bányával együtt?²³

A francia forradalom mélyreható tanulmányozása során meggyőződtem arról, hogy ha a girondistákat és az Alkotmányozó Nemzetgyűlést nem fenyegették volna fegyverekkel, soha nem mertek volna szentségtörő kezet emelni a gyöngre, de tiszteletre méltó XVI. Lajosra. A hegypárt sohasem zúzta volna össze a girondistákat Dumouriez²⁴ tábornok katonai kudarcai és az inváziós fenyegetettség nélkül. És ha hagyták volna, hogy a pártok kedvükre egymásnak essenek, valószínű, hogy az Alkotmányozó Nemzetgyűlés, ahelyett, hogy a rettenetes Konventnek csinált volna helyet, szép lassan visszatért volna a mérsékelt monarchia alapelveihez, Franciaország ősrégi szokásainak megfelelően.

Katonai szemszögből nézve ezek a háborúk azért rettenetesek, mert az egy ország területére betörő hadsereg nemcsak az ellenség haderejével kerül szembe, hanem az elkeseredett tömegekkel is. Igaz, azt az ellenvetést tehetnénk, hogy egy párt erőszakos viselkedése éppen séggel létrehozhat egy vele szemben álló pártot is, és vitathatatlan, hogy egy vallásháború során még biztosabban megszületik ez az eredmény; ám ha egy végsőkéig elszánt párt bírja az összes erőforrást, a hadsereget, az erődöket, a fegyvereket és a lehető legnépesebb tömeget, mire mehet egy olyan párt, amely meg van fosztva ezektől az eszközöktől? Mire mehetett 100 ezer vendée-i²⁵ és 100 ezer föderalista²⁶ 1793-ban a forradalom haderejével szemben?

A történelem nem szolgálhat még egy olyan küzdelemmel, amely felérhet a francia forradalom elleni háborúval, és úgy tűnik, megmutatja, miféle veszélyeket rejt magában megtámadni egy felindult nemzetet. Ugyanakkor a szövetségesek rosszul vezetett hadműveletei is hozzájárultak a forradalom váratlan sikereihez, és csak akkor tudnánk szilárd alapelveket levonni ebből a háborúból, amennyiben elképzelhetnénk, mi történt volna, ha Dumouriez menekülése után a szövetségesek – ahelyett, hogy szétágyúzzák az erődöket, és birtokba veszik őket – levelet írtak volna az erődítmények parancsnokainak, hogy nem kell nekik sem Franciaország, sem az erődjei, sem a vitéz hadserege, majd a 200 ezer emberükkel elindultak volna Párizs felé. Lehet, hogy helyreállították volna a monarchiát, de az is megtörténhetett volna, hogy nem sikerül Párizsból visszatérniük, hacsak egy velük

²³ Jól sejtik, hogy ezt az elvet csak a nagy államokra vonatkoztatom. (*Jomini saját megjegyzése.*)

²⁴ Charles-François Dumouriez (1739–1823) francia diplomata, politikus és tábornok. 1792 augusztusától a francia északi hadsereg parancsnoka, kezdeti sikereket (Valmy, Jemappes) követően a neerwindeni veresége (1793. március 18.) után felvette a kapcsolatot az osztrákokkal. Az átállása okozta belpolitikai válság során hozták létre a Közjóléti Bizottságot, a forradalmi kormányzat legfelsőbb végrehajtó szervét.

²⁵ Vendée-i háború (1793–1796) a legnagyobb ellenforradalmi felkelés Vendée megyében.

²⁶ Föderalista felkelések: 1793 második felében a párizsi hegypárti kormányzat ellen kirobbant vidéki mozgalmak elnevezése.

összemérhető haderő nem fedezte volna őket a Rajnáig vezető visszaútukon. Ezt bizony nehéz lenne eldönteni, mivel ilyen helyzet soha nem fordult elő, és ebben az esetben minden attól függött volna, hogy kinek a pártját fogja a francia nemzet és a francia hadsereg. A feladványnak tehát két egyformán súlyos megoldása van: az 1793-as hadjárat csak az egyik irányba hozott megoldást, a másik megoldást pedig igen nehéz lenne igazolni, hiszen csak a tapasztalat dönthet ilyen kérdésekben.

Az ideológiai háborúból körülbelül ugyanolyan hadi alapelveket lehetne levonni, mint a nemzeti háborúból, ugyanakkor egy lényeges ponton különböznek tőlük: mégpedig hogy a nemzeti háborúk esetében el kell foglalni és meg kell hódítani egy másik országot, ostromolni és elfoglalni erődtímenyeit, szétzúzni hadseregét, leigázni összes tartományát, míg az ideológiai konfliktusok esetén a cél nem kifejezetten az ország leigázása, és nem kell mellékes dolgokkal foglalkoznunk, legfeljebb azzal, hogy megfelelő erővel egyenesen a cél felé haladjunk, anélkül, hogy bármely részletdolog miatt megállnánk. Ügyelnünk kell arra, hogy elkerüljünk mindent, ami felszítaná az ország lakóinak nyugtalanságát az ország függetlenségével vagy területi egységével kapcsolatban.

Az 1823-as inváziós háború Spanyolország ellen, amelyről már szót ejtettem az előző cikkelyben is, kiváló példa eme igazságokra, ellentétben a francia forradalom példájával. Természetesen némileg különbözőek voltak a körülmények, hiszen az 1792-es francia hadsereg erősebb elemekből állt össze, mint a León-szigeti²⁷ radikálisoké. A francia forradalom háborúi egyszerre voltak ideológiai háborúk, nemzeti háborúk és polgárháborúk, míg, bár az első, 1808-as Spanyolország elleni invázió nemzetek közötti háborúnak volt tekinthető, az 1823-as invázió az elvek háborúja volt nemzeti háttér nélkül, ez adja a végkimenetelek közötti óriási különbséget is.

Ami a végrehajtás²⁸ illeti, Angoulême hercegének²⁹ hadjáratát kiválóan vezették. A hadsereg nem arra vesztegette idejét, hogy minél több erődtímenyt elfoglaljon, hanem a fentebb említett elvek szerint cselekedett: miután gyors ütemben eljutott az Ebro folyóig, ott erőit megosztotta, hogy az ellenség összes erőforrását elfoglalja, mert jól tudta, hogy a népesség nagy részének támogatását élvezve nyugodtan megoszthatja

²⁷ Isla de León: Cádiz városa és az Ibériai-félsziget közötti földdarab történelmi elnevezése.

²⁸ A politikai, katonai és adminisztratív hármaskör megfelelői kényszer miatt természetesen akadtak hibák, de ezek leginkább azon kálvária következményei voltak, amelyek mindig jelen vannak egy főhadiszálláson. Ám a hadjárat levezénylése nagy dicsőségére vált Guilleminot tábornoknak, a herceg hadvezérének, akit a spanyol nép mellett a legnagyobb rész illet a sikerben.

²⁹ Louis Antoine Bourbon, Angoulême hercege (1775–1844) francia államférfi és hadvezér. Katonai pályáját Wellington herceg alatt kezdte Spanyolországban. 1823-ban a VII. Ferdinánd megsegítésére küldött hadsereg parancsnoka volt, 1824-ben a francia trón örököse lett, 1830-ban a Bourbonok elűzésével újból száműzetésre kényszerült.

erőit. Ha a parancsnokság követte volna a minisztérium utasításait, amelyek szerint a hadseregnek módszeresen el kellett volna foglalni a Pireneusok és az Ebro folyó közötti teljes területet és a várakat, hogy katonai bázisra tegyen szert, akkor talán nem érte volna el a célját, vagy legalábbis hosszú és véres harcot indított volna el, felélesztve a nemzeti büszkeséget az 1807-es háborúra emlékeztetve. De a spanyol nép lelkes fogadtatásától felbátorodva a hadsereg vezetése megértette, hogy ez inkább politikai, mint katonai művelet, és az a legfontosabb, hogy minél gyorsabban elérje célját. Akinek hasonló hadjáratot kell levezényelnie, nem árt példát vennie erről a hadműveletről, amely oly nagyon különbözött a koalíciós hadseregek 1793-as akciójától: ugyanis a francia hadsereg kevesebb mint három hónap alatt jutott el Cádiz falai alá.

Bár ami manapság zajlik az Ibériai-félszigeten,³⁰ abból olybá tűnik, hogy a politika nem tudott hasznot húzni ebből a katonai sikerből, hatékony és szilárd politikai rendszert létrehozni, ám ezért nem a hadsereget vagy vezetőit kell hibáztatni, hanem a spanyol kormányt, amely vakon elfogadva az elkeseredett reakciók tanácsait egyáltalán nem áll hivatala magaslátán. A két ellentétes érdek döntőbírójaként VII. Ferdinánd eszeveszett lendülettel vetette magát annak a pártnak a karjába, amely feltétlen hódolatot színlelt a trón iránt, de a királyi hatalmat saját érdekében akarta kihasználni, és egyáltalán nem nyugtalanította, hogy ez mit fog előidézni a jövőben. A spanyol nemzet továbbra is két ellenséges táborra volt hasadva, amelyeket pedig idővel talán nem lett volna lehetetlen megnyugtanni és összebékíteni. Ez a két tábor nemrégiben újból egymásnak rontott, ahogy én ezt már 1823-ban megjósoltam Veronában.³¹ Ez komoly figyelmeztetés: úgy tűnik, senki nem igazán alkalmas rá, hogy hasznára legyen ennek az oly szép, de olyannyira boldogtalan országnak! A történelemből sok példát tudnánk hozni annak bizonyítására, hogy a heves reakciók éppen annyira nem alkalmasak arra, hogy újjáépítsenek és megszilárdítsanak egy rendszert, mint egy forradalom. Isten adja, hogy e rettenetes konfliktusból erős és tiszteletre méltó királyi hatalom bukkanjon elő, amely megtisztult a lázadó csoportosulásoktól, olyan hatalom, amely fegyelmezett hadseregre, valamint az ország közös érdekeire támaszkodik. Egyszerűen olyan királyi hatalom, amely képes összebékíteni ezt a nyughatatlan, békétlenkedő spanyol nemzetet, amely elképesztő hibáival legalábbis egyenrangú erényeivel mindig gondot jelentett azok számára is, akikről azt gondoltuk volna, hogy a legjobb helyzetben vannak, hogy megítéljék.

³⁰ Utalás az ekkor zajló spanyol belháborúkra.

³¹ Utalás a Szent Szövetség utolsó kongresszusára, amely 1822 végén zajlott Veronában. Jomini I. Sándor cár kíséretének tagjaként vett részt a tárgyalásokon, és sürgette a francia katonai beavatkozást a spanyol liberális kormányzat ellen.

NYOLCADIK CIKKELÝ: A NEMZETI HÁBORÚK

A nemzeti háborúk, amelyekről az inváziós háborúk kapcsán is kellett már ejtenünk néhány szót, a legfélelmetesebbek mind közül. Csak azokat a háborúkat hívhatjuk így, amelyeket egy egész nép vagy legalábbis a nép nagyobbik része ellen vívnak, amely nép szenvedélyesen védelmezi függetlenségét, tehát az efféle háború minden lépése nehéz; az a hadsereg, amely behatol egy ilyen területre, csak akkora területet birtokol, ahol a táborát felveri, az ellátmányt csak fegyverrel szerezheti meg, szállítmányait mindenfelől megrámadhatják vagy elragadhatják.

Ritkán van olyan látványban része bárkinek, hogy egy egész nemzet kel fel a maga jószántából, és bár olyankor ez a küzdelem csodálatra méltóan nagyszabásúnak és nemesnek mutatkozik, olyan rettenetes következményekkel jár, hogy az emberiség érdekében azt kell kívánnunk, hogy bár sose lenne részünk hasonló látványban.³²

Egy ilyen felkelésnek számtalan, olykor éppen egymással ellentétes oka van. Egy másik ország által elnyomott rabszolganép tömegesen kel fel kormánya felszólítására, és vezetői is példát mutatnak neki azzal, hogy a mozgalom élére állnak, a népet pedig nemes szeretet mozgatja uralkodója és hazája iránt. Máskor egy fanatikusan hívó nép kel fel papjai felhívását követve; más népeket politikai elvek izgattak fel, megint mások az egyházuk intézményei iránti szent szeretet miatt rohannak az ellenség elé, hogy megvédjék azt, ami a legdrágább nekik.

A tengerek fölötti uralom nagy súllyal esik latba egy nemzeti invázió végkimenetele szempontjából: ha a felkelt nép nagy kiterjedésű partvonallal bír, vagy egy tengert uraló hatalom a szövetségese, megszászszorozódik az ellenállása ereje, nemcsak azért, mert így könnyebb táplálni a felkelés tüzeit, megijeszteni az ellenséget az ország minden olyan pontján, amelyet megszállva tart, hanem azért is, mert az ellenségnek tengeri úton nagyon nehéz utánpótláshoz jutnia.

Az ország természeti adottságai is jócskán meg tudják könnyíteni a nép védekezését; a hegyi országok népei mindig jóval veszélyesebbek. Veszélyesség szempontjából rögtön ezek után a sűrű, nagy erdőségekkel borított országok következnek a sorban.

A svájciak küzdelme az Ausztriai-ház és a burgundi herceg³³ ellen; a katalánok 1702-es és 1809-es küzdelme;³⁴ a nehézségek, amelyekkel az oroszok szembesültek, amikor le akarták

³² A későbbiekben meglátjuk, hogy ez a kívánság nem vonatkozik a népfelkelések és a katonai vezetés által eltervezett és a kormány által jóváhagyott védekező háborúk esetére. (*Jomini saját megjegyzése.*)

³³ Utalás Merész Károly (1433, ur. 1467–1477) burgundi hercegre, aki a svájciak ellen harcolva több csatát elvesztett, és a nancyi ütközetben 1477. január 5-én életét is elvesztette.

³⁴ Utalás Katalónia spanyol tartomány elszakadási mozgalmára 1712-ben, amely a spanyol örökösödési háborúhoz kapcsolódott, amikor a katalánok a spanyol nép többségének támogatását élvező V. Fülöppel

igázni a kaukázusi népeket; végül a tiroliak szakadatlan erőfeszítései³⁵ meglehetősen jól ábrázolják, hogy a hegyi népek mindig sokkal tovább ellent tudtak állni a támadásoknak, mint a síkvidékek lakói; ez egyrészt jellemükből és erkölcsükből következik, másrészt országuk természeti adottságaiból fakad. A hegyszorosok és a sűrű erdők a sziklákhoz hasonlóan segítik az efféle részleges védekezést: és a nagy vendée-i cserjés, a neves *bocage*, amely joggal lett annyira híres, szintén azt bizonyítja, hogy minden olyan vidék, amelyet zezugos utak hálózhatnak be, és amelyet sövények, árkok, csatornák szabdalnak, nehezen elfoglalható, ha vitézül védelmezik.³⁶

Azok az akadályok, amelyekkel reguláris hadseregek ideológiai és nemzeti háborúk során találkozhatnak, hatalmasok, és nagyon nehézé teszik a vezetésükkel megbízott tábornok feladatát. Az imént idézett események, továbbá Németalföld küzdelme³⁷ II. Fülöp ellen vagy az amerikaiak háborúja az angolok ellen³⁸ ennek nyilvánvaló példájával szolgál. De az a küzdelem, amelyet Vendée népe vívott a győzedelmes Köztársaság ellen, Spanyolország, Portugália és Tirol Napóleonnal szembeni védekezése, végül a moreaiak nagyon izgalmas harca³⁹ a törökök ellen, valamint Navarrai Krisztina királynő csapatai elleni küzdelme⁴⁰ még mehökkentőbb példája ennek a jelenségnek.

Ám főleg akkor jelent az ilyen háború hatalmas nehézséget, amikor az ország ellenséges népessége a fegyelmezett csapatok jelentékeny haderejére támaszkodik.⁴¹ Nekünk csak egy hadseregünk van, az ellenség oldalán ott van a hadserege és a teljesen vagy legalábbis nagy hányadában fellázadt népe; egy nép, amely mindenből fegyvert kovácsol, amelynek minden egyes tagja a vesztünkre szövetkezik, minden egyes tagjának, még a nem harcoló tagjainak is az az érdeke, hogy elpusztuljunk, és ezt bármely eszközzel kész is előmozdítani. Szinte csak azt a földet foglaltuk el, ahol a táborunkat felvertük, e tábor

(XIV. Lajos unokája) szemben Károly osztrák főherceget támogatták. 1809-ben pedig a betörő franciák ellen harcoltak.

³⁵ Utalás az 1809-es tiroli felkelésre.

³⁶ Azok a sövények és árkok, amelyek Vendée-ben elválasztják egymástól a birtokokat, minden tanyát valóságos zárt erődítménnyé alakítanak, amelynek akadályain csak a helyi lakosok tudnak áthatolni. A hagyományos sövények és árkok, bár hasznosak, nem tudják ellátni ugyanezt a szerepet. (*Jomini saját megjegyzése.*)

³⁷ Utalás a németalföldi szabadságharcra (1568–1648).

³⁸ Utalás az amerikai függetlenségi háborúra (1775–1783).

³⁹ Morea a Peloponnészoszi-félsziget régi elnevezése Dél-Görögországban.

⁴⁰ Mária Krisztina spanyol királyné, aki férje (VII. Ferdinánd) halála után 1833–1840 között régensként uralkodott. Hívei voltak az úgynevezett krisztinók, Navarra régió a karlistákat támogatta, akik Károly infánst tekintették uralkodójuknak.

⁴¹ A fegyelmezett reguláris hadsereg támogatása nélkül a népi felkeléseket mindig könnyen el lehet nyomni, bár hosszan elhúzódhatnak, mint a vendée-i utóvédharcok, de nem tudnak gátat vetni sem az invázióknak, sem az ellenség győzelmének. (*Jomini saját megjegyzése.*)

határain kívül ellenséges közegbe kerülünk, ahol megsokszorozódnak a nehézségek, amelyekbe minden lépésnél beleütközünk.

Főleg akkor lesznek mérhetetlenül nagyok ezek a nehézségek, amikor az országot erősen szétszabdallják a természeti akadályok: az összes felfegyverzett környékbeli ismeri a legkisebb ösvényt és annak minden hajlatát is, mindenhol van egy rokona, egy testvére, aki segít neki. A hadvezérek egyaránt ismerik a vidéket, és egy pillanat alatt értesülnek legapróbb hadmozdulatunkról is, a leghatékonyabb lépésekkel tudják kijátszani terveinket, míg mi, megfosztva mindenféle információtól, nem kockáztathatjuk, hogy felderítő különítményeket küldjünk ki, kizárólag puszkánk szuronyában bízhatunk, hadoszlopaink összpontosításán kívül más biztonságunk nincs, lényegében vakon cselekszünk. Minden manőverünk csalódással zárul, és amikor a leggondosabban kidolgozott hadműveletek, a leggyorsabb és legkimerítőbb menetelés után végre úgy érezzük, hogy siker koronázza erőfeszítéseinket, és villámként csaphatunk le az ellenségre, nem találjuk más nyomát, mint a kialudt tábornót. Don Quijotéhoz hasonlóan szélmalomok ellen intézünk rohamot, miközben ellenségünk éppen elvágja utánpótlást biztosító útvonalainkat, szétszórja az őrsükre otthagyt különítményeket, rajtaüt menetoszlopainkon, raktárainkon, és vészterhes háborúba taszít, amelyben szükségszerűen hosszú ideig ki kell tartanunk.

A spanyolországi hadjárat során nekem magamnak is volt részem két efféle rettenetes tapasztalatban. Amikor Ney marsall hadteste váltotta fel Soult marsall⁴² hadtestét La Coruñában, négy tüzérségi vonatszázadot Betanzos és La Coruña között állomásoztattam, négy dandár között, amelyek két-három mérföldnyire tartózkodtak. 20 mérföldes körben nem láttunk egyetlen spanyol csapatot sem, Soult még megszállva tartotta Santiago de Compostelát, Maurice Mathieu hadosztálya Ferrolban és Lugóban, Marchand hadosztálya pedig La Coruñában és Betanzosban állomásozott;⁴³ és mégis, egy szép éjszakán ezek a tüzérszázadok nyom nélkül eltűntek, lovastul, katonástul, és soha nem tudtuk meg, mi történt velük. Egyetlen tizedes menekült meg közülük, ő is sebesülten, és biztosan állította, hogy a parasztok gyilkolták le őket, papjuk vezetésével.

Négy hónappal ezután Ney marsall egyetlen hadosztállyal megindult Asztúria ellen, leereszkedett a Navia folyó völgyében, eközben Kellermann tábornok elhagyta Léont az oviedói úton. Az Asztúriát őrző Romana⁴⁴ seregeinek egy része a Navia völgyét körülvevő hegyek mögött átszivárgott, és körülbelül egy mérföldnyire megközelítette oszlopainkat

⁴² Nicolas Jean-de-Dieu Soult (1769–1851) francia marsall, Dalmácia hercege. 1808-ban a spanyolországi francia hadsereg főparancsnoka volt.

⁴³ Jomini az 1809-es spanyolországi hadjárat néhány részletét írja le.

⁴⁴ Pedro Caro y Sureda La Romana (1761–1811) spanyol tábornok, 1808-ban az asztúriai hadsereg főparancsnoka.

anélkül, hogy Ney marsall bármit is tudott volna róla. Abban a pillanatban, amikor a marsall behatolt Gijónba, Romana hadserege rávetette magát Marchand hadosztályának egész Gali-ciát őrző szétszórt ezredeire, hajsza! híján megsemmisítette őket, és csak annak köszönhetik megmenekülésüket, hogy a marsall azonnal visszatért Lugóból. A spanyol félszigeti háború ezernyi ehhez hasonló kényes jelenetet kínál. Mexikó összes aranya kevés lett volna hozzá, hogy a franciák a helyiektől információhoz jussanak, és az a kevés információ, amelyhez hozzájutottak, csak csalétek volt, hogy könnyebben lehessen csapdába csalni őket.

Nincs az a hadsereg, bármilyen harcedzett legyen is, amely sikeresen vehetné fel a küzdelmet a harcoló nép ellen, kivéve, ha olyan jelentős hadereje van, amellyel el tudja foglalni az ország minden jelentős pontját, fedezi saját összekötő vonalait, és ezenkívül további erős hadtesteket is igénybe tud venni ahhoz, hogy legyőzze az ellenséget, bárhol bukkan is az fel. De amint úgy áll a helyzet, hogy magának az ellenségnek még valamirevaló reguláris hadserege is van, amely magját alkothatja a népi ellenállásnak, miféle haderő lenne képes arra, hogy mindenütt győzedelmeskedjen, ugyanakkor hosszú összeköttetési vonalait is biztosíthassa az ellenség számos csoportja ellen?

Éppenséggel pontosan az Ibériai-félszigeten lezajlott háború tanulmányozása révén lehet megtanulni, miféle akadályokba ütközhet egy tábornok hősies csapataival egy ily módon fellázadt ország meghódításakor vagy megszállásakor. Ó, milyen hatalmas türelemre, bátorságra és milyen sok lemondásra volt szüksége Napóleon, Masséna,⁴⁵ Soult, Ney és Suchet⁴⁶ seregeinek, hogy teljes hat egész éven át ellent tudjanak állni 300-400 ezer felfegyverzett spanyollal és portugállal szemben, akiket Wellington,⁴⁷ Beresford,⁴⁸ Blake,⁴⁹ Romana, Cuesta,⁵⁰ Castaños,⁵¹ Reding⁵² és Ballesteros⁵³ reguláris seregei segítettek!

⁴⁵ André Masséna (1756–1817) Rivoli hercege, Esslingen nagyhercege, francia marsall. 1810-ban a spanyol-országi francia hadsereg főparancsnoka volt, Wellingtontól több vereséget szenvedett.

⁴⁶ Louis-Gabriel Suchet (1770–1826) Albufera hercege, francia marsall. 1808-tól Spanyolországban harcolt.

⁴⁷ Arthur Wellesley (1769–1853) Wellington hercege, brit tábornok és politikus. 1809–1814 között az Ibériai-félszigeten, 1815-ben a waterlooi hadjáratban sikeresen harcolt a franciák és Napóleon ellen. 1828–1830 között és 1834-ben brit miniszterelnök volt.

⁴⁸ William Carr Beresford (1768–1854) brit tábornok és portugál marsall. 1807-től az Ibériai-félszigeten harcolt, a portugál hadsereg újjászervezője volt.

⁴⁹ Robert Blake: brit tábornok, Gibraltar kormányzója.

⁵⁰ Gregorio García de la Cuesta (1740–1812) spanyol tábornok, a spanyol nemzetgyűlés, a Junta csapatainak főparancsnoka.

⁵¹ Francisco Javier Castaños y Aragoni (1756–1852) Bailén hercege, spanyol tábornok. 1808. július 12-én Bailénnél bekerítette, és elfogta Dupont francia tábornok hadtestét.

⁵² Alois Reding (1755–1818) spanyol lovassági tábornok, lovasrohama eldöntötte a bailéni csatát.

⁵³ Francisco López Ballesteros (1770–1853) spanyol államférfi és tábornok. 1814 után a liberális ellenzék egyik vezetője volt, az 1823-as háborúban vereséget szenvedett a francia csapatoktól, és letette a fegyvert.

Meglehetősen nehéz olyan eszközöket találni, amelyek alkalmazásával sikert lehet elérni egy ilyen háborúban: először is olyan nagyságú haderőt kell felállítani, amely arányban van az ellenállással és az akadályokkal, amelyekkel szembe kell szállnia; minden lehetséges eszközzel le kell csillapítani a nép háborgó szenvedélyét; az idő erejével ki kell meríteni az ellenséget; a politikát vegyíteni kell az engedékenységgel és a szigorúsággal, de főleg az igazságossággal – ezek a siker legfőbb elemei. IV. Henrik⁵⁴ példája a Katolikus Liga elleni háborúban, Berwick marsall⁵⁵ példája Katalóniában, Suchet példája Aragóniában és Valenciában, Hoche⁵⁶ tábornok példája Vendée-ben más típusú példa, de a körülményektől függően hasonló sikerrel lehet alkalmazni őket. A csodálatos rend és fegyelem, amelyet Dibics⁵⁷ és Paszkevics⁵⁸ tábornok seregei tanúsítottak a legutóbbi háborúban, szintén említendő példa, és nagyban hozzájárult vállalkozásuk sikeréhez.

A hatalmas akadályok miatt, amelyeket a nemzeti háború jelent az olyan hadsereg számára, amely le akarja rohanni az országot, néhány bölcselkedő elme arra a következtetésre jutott, hogy meg kellene szűnnie a másféle háborúknak, mert akkor emezek is ritkábban fordulnának elő, és mivel az ilyen háborúban nehezebben lehetne sikereket elérni, kevésbé keltenék fel az ambiciózus hadvezérek étvágját.

Ez az okoskodás inkább nyakatekert, mintsem találó, mert csak úgy tudnánk bizonyítani az elmélet helyességét, ha rábírnánk egy egész országot, hogy fegyvert akarjon ragadni, azután biztosnak kell lennünk abban, hogy ezentúl nem tör ki más, csak hódító háború, és hogy örökre eltöröltetik minden jogos, de másodlagos háború, amelynek nincs más célja, mint a politikai egyensúly megőrzése és a közérdek védelme. Mert különben mely módon lehetne eldönteni, mikor és hogyan érdemes kiváltani egy nemzeti háborút? Például ha 100 ezer német katona kelne át a Rajnán, és hatolna be Franciaországba attól az egyszerű vágytól hajtva, hogy hadseregükkel gátat vessenek Belgium meghódításának, de ezenkívül

⁵⁴ IV. Henrik francia király (1553, ur. 1589–1610) 1598-ra sikerült legyőznie a francia vallásháborúban a spanyolok által támogatott Katolikus Liga hadait.

⁵⁵ James Fitzjames (1670–1734) Berwick hercege, II. Jakab angol király törvénytelen fia. Hadvezérként francia és spanyol szolgálatban harcolt, legnagyobb sikereit a spanyol örökösödési háborúban az ibériai hadszíntéren aratta. 1714 szeptemberében bevette Barcelonát, és ezzel befejeződött a háború.

⁵⁶ Louis-Lazare Hoche (1768–1797) francia tábornok. A bresti hadsereg élén felszámolta a vendée-i és bretagne-i ellenforradalmi lázadásokat. A lakossággal szemben tanúsított mérsékelt és toleráns magatartásával 1796 nyarára sikerült biztosítani nyugaton a belső békét.

⁵⁷ Ivan Ivanovics Dibics-Zabalkanszkij (1785–1831) orosz tábornagy. Kiemelkedő szerepet játszott az 1828–1829-es török háborúban.

⁵⁸ Ivan Fjodorovics Paszkevics (1782–1856) orosz tábornagy, Jereván grófia, Varsó helytartója. 1826 és 1829 között sikeresen harcolt a Kaukázusban és Kis-Ázsiában a perzsák és a törökök ellen. 1831 júniusától a lengyel felkelés ellen harcoló orosz csapatok főparancsnoka volt. 1849 nyarán ő vezette a Magyarországra behatoló intervenciós hadsereget. 1854-ben Szilisztra ostrománál (krími háború) megsebesült.

semmilyen tervet nem forralnak Franciaország ellen – ebben az esetben talán fel kellene lázítani Elzászt, Lotaringia, Champagne és Burgundia teljes lakosságát, a férfiakat, a nőket, a gyermekeket? Valódi Zaragozát⁵⁹ csinálni minden városfallal körülvett kis településből, és ezzel kiváltani az öldökléssel, fosztogatással és gyújtogatással járó megtorlást? Ám ha nem így teszünk, tehát nem lázítjuk fel ezeket a tartományokat, és a német hadsereg néhány sikeres támadás után elfoglalja őket, akkor honnan tudhatnánk biztosan, hogy nem akarja örökre megtartani egyes részeit, holott eredetileg nem ez volt a szándéka?

Bizony, nehéz megválaszolni az így felmerült kérdéseket, és hajlamosak lennénk a nemzeti háborúk mellett dönteni; de tényleg nincsenek olyan eszközeink, amelyek segítségével elháríthatjuk az ilyen agressziót, anélkül, hogy nemzeti felkeléshez és irtóháborúhoz folyamodnánk? Vajon nem létezik középút a népi felkelések és a hajdani, hagyományos háborúk között, amelyet kizárólag csak hivatásos katonákból álló hadseregek folytattak? Vajon nem elegendő-e az ország megfelelő védelméhez, ha megszervezzük a milíciát vagy a *Landwehrt*, amelynek tagjai egyenruhát öltenek, és a kormány felhívására átvesszik a csatákban azt a szerepet, amelyet a nép szokott betölteni a harcok idején, de átvéve tőlük ezt a jogot pontos határokat vonhatnánk az irtó háború elé?

Én úgy vélem, hogy elképzelhető ilyen megoldás, és vegyes rendszert alkalmaznák a probléma megoldására. Biztos vagyok benne, hogy egy 50 ezer főből álló reguláris francia hadsereg a keleti részek nemzetőreire támaszkodva könnyedén le tudná győzni a Vogézekén áthatoló német hadsereget, amelynek létszámát a sok kikülönítés 50 ezerre csökkentené, és mikor a Meuse-höz vagy az Argonnokba⁶⁰ ér, 100 ezer embernél is több zaklatná szüntelen. Pontosan ez az út vezet ahhoz a bizonyos középúthoz, amelyet nélkülözhetetlen elvként ajánlottunk: a hadsereg népi tartalékainak előkészítéséhez. Olyan rendszer ez, amely csökkenti a terheket békeidőben, háborús időkben pedig biztosítja az ország védelmét. Ez a rendszer ugyanaz, mint amelyet Franciaország is alkalmazott 1792-ben, amelyet Ausztria is átvett 1809-ben, és amelyet egész Németországban alkalmazni kezdtek 1813-ban. Ezek után igencsak meglepődtem, hogy ez az általam bemutatott rendszer indulatos támadásoknak lett kitéve.

Végül ezt az összefoglalót azzal a kijelentéssel zárom, hogy bár nem vagyok sem utópista-emberbarát, sem zsoldosvezér, nagyon is kíváncsúnak találnám, ha az irtóháborúk kitörölnének a nemzetek törvénykönyvéből, hogy a nemzeti véderők a reguláris milíciákkal megerősítve ezentúl elegendőek legyenek ahhoz, hogy a jól megválasztott politikai szövetségekkel biztosítsák az államok függetlenségét.

⁵⁹ Utalás Zaragoza ostromára, amelynek során 1808 decembere és 1809 februárja között a francia csapatok csak rendkívül véres harcok után tudták bevenni a várost. Ők kb. 15 ezer embert, a védők kb. 50 ezer embert veszítettek.

⁶⁰ Az argonnes-i erdőbe.

Katona lévén, aki jobban szereti a becsületes és lovagi háborút a szervezett vérontásnál, megvallom, ha választanom kellene, inkább azokra a derék időkre szavaznék, amikor a francia és az angol gárda tagjai udvariasan felkínálták egymásnak a tüzelés megkezdésének jogát, ahogy ez Fontenoy-nál⁶¹ történt, és nem azokra az iszonyatos időkre, amikor Spanyolország egész területén a papok, a nők, a gyermekek gyilkolták az egységüktől elszakadt katonákat.

Ha R... tábornok⁶² szemében ez a vélemény istenkáromlásnak tűnik is, emiatt könnyen megvigasztalódom, elismerve mindazonáltal, hogy e két szélsőség között van egy kellemesebb középút, amely az összes szükségletnek megfelel: méghozzá az általam kidolgozott szisztéma, amely miatt oly sok kritika ért.

KILENCEDIK CIKKELY: POLGÁRHÁBORÚK ÉS VALLÁSHÁBORÚK

A belháborúk, ha nem állnak kapcsolatban valamilyen nemzetközi viszályal, általában elvek összeütközéséből, politikai vagy vallási véleménykülönbségekből erednek. A középkorban leggyakrabban a feudális csoportok harcát jelentették. A legsajnálatosabbak kétségkívül a vallásháborúk. Azt még csak meg lehet érteni, hogy egy ország harcba száll saját alattvalóival, hogy elnyomja az olyan lázadó csoportosulásokat, amelyek meggyengíthetnék a trón tekintélyét és a nemzet erejét gyengítő politikai pártokat; de hogy azért lövesse halomra alattvalóit, hogy a francia helyett latinul imádkozzanak, vagy elismerjék egy idegen püspök fennhatóságát, ezt bizony nehéz felfogni józan ésszel. Minden király közül kétségkívül XIV. Lajost lehet a legjobban elmarasztalni, amikor elüldözött egymilliónyi szorgalmas protestáns, akik egyébként trónra emelték XIV. Lajos őst, aki szintúgy protestáns volt, mint ők.⁶³ A vallási fanatizmus keltette háborúk még borzalmasabbak tudnak lenni, amikor külföldi háborúval olvadnak össze; olykor egészen iszonyatosak, még akkor is, ha voltaképpen családi vitákról van szó. Ami Franciaországban történt a Liga háborúi idejében, örök példának szolgálhatna a nemzeteknek és a királyoknak: alig is hihető, hogy ez a nép, amely még olyan nemes és lovagias lelketű volt I. Ferenc idején, 20 év leforgása alatt ilyen siralmasan eldurvulhasson.

⁶¹ Utalás a fontenoy-i csata (1745. május 11.) egyik jelenetére, amikor az egymást megközelítő francia és angol királyi gárdát vezető tisztek, miután üdvözölték egymást, a francia Albemarle tábornok udvariasan így szólt Churchill angol tábornokhoz: „Lőjenek előbb az angol urak!” Így előbb az angol, majd a francia gárdistavonalak hosszú sortüzeket lőttek egymásra, és csak ezután került sor a közelharcra.

⁶² Rogniat francia tábornokra utal Jomini. Lásd fentebb!

⁶³ Jomini itt arra utal, hogy XIV. Lajos 1685-ben visszavonta elődje, IV. Henrik 1598-as nantes-i ediktumát, amely szabad vallásgyakorlatot biztosított protestáns (hugenotta) alattvalóinak.

Képtelenség lenne szabályokat megfogalmazni az ilyesfajta háborúkkal kapcsolatban; csak egyetlen olyan irányelvet tudnék elképzelni, amelyben a jóérzésű embereknek meg lehetne egyezniük: összehívni a két szektát vagy a két pártot, elűzni azt az idegen személyt, aki el akarja hinteni közöttük a viszályt, majd mérsékelt hangnemben kimagyarázkodni egymás között, és szerződésben összeolvasztani a két fél kívánalmait. Valójában, amikor harmadik fél avatkozik bele egy vallási vitába, az csakis önös érdekből történhet.⁶⁴

Azt akár el is lehetne fogadni, hogy a kormány jóhiszeműen avatkozik bele egy belső konfliktusba politikai lázadás esetén, amikor a lázadás tanai veszélyeztethetik az ország társadalmi rendjét. Bár a legtöbb esetben ezek eltúlzott félelmek, és gyakran csak ürügyként szolgálnak, lehetséges, hogy az ország valóban saját létében érzi fenyegetve magát miattuk. Ám a teológiai viták esetében soha nem állhat elő ilyen helyzet, és amikor II. Fülöp beleavatkozott a Katolikus Liga ügyeibe, annak nem lehetett más oka, mint hogy meg akarta osztani Franciaországot, kiterjeszteni rá befolyását, hogy szép lassan darabokra szabadalja.

TIZEDIK CIKKELÝ:
A KÉTFRONTOS HÁBORÚKRÓL
ÉS ARRÓL A VESZÉLYRŐL,
AMELYET AZ EGY IDŐBEN INDÍTOTT
KETTŐS HÁBORÚ JELENTHET

A rómaiak híres mondása, hogy soha ne kezdjünk egyszerre két nagy háborúba, túlságosan ismert és elismert ahhoz, hogy mindenáron igazolnunk kelljen bölcsességét.

Egy állam néha rákényszerülhet, hogy egyszerre két szomszédos ország ellen viseljen háborút, de ahhoz nagyon balszerencsés körülmények kelljenek, hogy ebben az esetben ne akadjon szövetségesre is, aki segítségére sietne egyrészt saját biztonsága, másrészt a politikai egyensúly fenntartása végett. Az is nagyon ritkán fordul elő, hogy a két, egymással szövetséget kötött ellenséges ország egyformán érdekelt legyen a háborúban, és hogy teljes haderejükkel bocsátkozzanak bele. Márpedig ha az egyik csak segédcsapatokat ad a küzdelemhez, máris hagyományos háborúval van dolgunk.

⁶⁴ Wagner ezredes úr, aki *Kézikönyvem* első kiadását németre fordította, túl sarkosnak ítélte ezt a kijelentésemet, arra a támogatásra hivatkozva, amelyet Gusztáv Adolf svéd király adott a német protestánsoknak, és Erzsébet királynő a francia protestánsoknak. Az ő véleménye szerint ez a két támogatás bölcs politika eredménye volt. És ebben akár igaza is lehet, hiszen Róma és a katolikus egyház elég hevesen látott neki, hogy leuralja a világot, ami joggal ijesztette meg a svédeket, sőt az angolokat is. Ugyanakkor II. Fülöppel egészen más volt a helyzet, ráadásul az önös érdek szerepet játszhatott Gusztáv Adolf király és Erzsébet királynő számításában is. (*Jomini saját megjegyzése*)

XIV. Lajos, Nagy Frigyes, Sándor cár és Napóleon hatalmas háborúkat folytatott az ellene szövetségbe forrt Európával szemben. Amikor az efféle háború olyan szándékos agresszióból fakad, amelyet akár el is lehetett volna kerülni, kapitális hibának számít annak a félnek a részéről, aki belekezdett, de ha kényszerítő és elháríthatatlan körülmények idézték elő, akkor orvosolni kell, és igyekezni kell olyan eszközöket vagy szövetségeket hozni a háborúba, amelyek révén ki lehet egyenlíteni az erőviszonyokat.

A XIV. Lajos ellen kialakult nagy koalíció, ahogy már említettük, Spanyolországot érintő hódító tervei miatt jött létre, de szerepet játszottak benne a korábbi francia támadások is, amelyek riadóztatták a szomszédos országokat. Az ellene összeszövetkezett Európa ellen XIV. Lajos csak a bajor választófejedelem hűséges szövetségét tudta felmutatni, és egy ennél sokkal kétesebb szövetséget, Savoya hercegét – utóbbi nem is késlekedett sokáig, hamarosan ő is a szövetségesek számát növelte. Nagy Frigyes viszont kitartott a háborúban a kontinens három legerősebb monarchiájával szemben is, és ebben nem volt más segítsége, mint Anglia segélypénze és hat kis állam 50 ezres segédhada, de ellenségei széthúzása és gyengesége volt a legjobb szövetségese.

Ezt a két háborút vagy azokat, amelyeket Sándor cár viselt 1812-ben, szinte lehetetlenség volt elkerülni.

Franciaország 1793-ban egész Európával szembekerült a jakobinusok szélsőséges provokációja következtében, bár a girondisták politikai agyrémei is szerepet játszottak az eseményekben, ugyanis szerintük nyugodtan szembe lehetett szállni a föld összes királyával, hiszen az angol hajóhad úgyszólván Franciaország segítségére siet! Ezeknek az eseményeknek számíthatásoknak szörnyűsége felfordulás lett az eredménye, és csak a csodának köszönhető, hogy Franciaország épségben keveredett ki belőle.

Tehát Napóleon valamiképpen az egyedüli a modern uralkodók között, aki önszántából egyszerre kettő, sőt három, a Spanyolország, az Anglia és az Oroszország elleni rettenetes háborúba is belevágott. De például az Oroszország elleni háborúban mégiscsak számíthatott Ausztria és Poroszország részvételére, nem is beszélve Törökország és Svédország segítségéről, amelyre Napóleon talán túl nagy önhittséggel számított; ily módon tehát ez a vállalkozás mégsem volt olyan kalandorakció részéről, mint azt általában felelmegették az események gyászos fordulata után.

A korábbiak alapján megállapíthatjuk, hogy határozottan különbséget kell tennünk az olyan háború között, amelyet egyetlen ország ellen indítanak, amelyhez egy harmadik ország csatlakozik szövetségesként némi segédcsapattal, és két olyan háború között, amelyet egy ország a számára igen veszélyes helyzetben indít két erős hatalom ellen, amelyek összes haderejüket és anyagi forrásukat készek felhasználni az őket fenyegető hatalom leverésére. Például Napóleon kettős küzdelme 1809-ben, amelyet Ausztria és az Anglia

által támogatott Spanyolország ellen folytatott, távolról sem lett volna olyan nehéz számára, mintha csak egy olyan Ausztriával került volna szembe, amelyet pusztán az államközi szerződésekkel szavatolt segédcsapatok támogatnak. A küzdelmeknek ez az utóbbi fajtája a rendes háborúk osztályába sorolható.

Tehát nagy általánosságban levonhatjuk, hogy amennyire az lehetséges, el kell kerülni a kettős háborúkat. Ám ha mégis bekövetkeznek, feltétlenül el kell titkolni gyöngeségünket a szomszédos ország előtt, amíg el nem érkezik a megfelelő pillanat, amikor elégtételt vehetünk a bennünket ért sérelemért. Mindazonáltal ez a szabály nem lehet abszolút érvényű. A két fél katonai ereje, a helyi adottságok, annak lehetősége, hogy esetleg felbukkanó szövetséges segítségével ki lehet egyensúlyozni az erőviszonyokat, mind megannyi körülmény, amely befolyásolhatja a háború fenyegette állam megfontolásait. Azt hiszem, ezzel eleget tettem feladatomnak, és rámutattam az ilyen háborúk veszélyeire és ezzel egy időben bemutattam a lehetséges gyógymódokat is.

II. FEJEZET: A KATONAPOLITIKÁRÓL, AVAGY A HÁBORÚ FILOZÓFIÁJÁRÓL

A korábbiakban már elmagyaráztam, mit értek ezen elnevezés alatt: a hadseregek hadműveleteit érintő morális megfontolásokat. Bár azok a politikai kombinációk, amelyekről az imént már szót ejtettem, egyben morális kombinációk is, amelyek hatással vannak a háború vezetésére, léteznek olyan megfontolások is, amelyek nem diplomáciai jellegűek, de nem is a stratégia vagy a taktika területére tartoznak. Tehát nem tudnánk alkalmasabb elnevezést találni számukra, mint a „katonapolitikát” vagy a „háború filozófiáját”.¹

Ám szívesebben maradnék az első kifejezésnél, mert bár a „filozófia” szót éppen olyan jól lehet alkalmazni a háborúra, mint a metafizikai elmélkedésekre, olyan széles értelmezési mezőt adtak már ennek a jelentésnek, hogy némi zavart érzek, amikor ezt a két szót megpróbálom egymáshoz rendelni. Tehát emlékeztetném az olvasót, hogy *háborús politika* alatt én a diplomácia és a háború kapcsolatát értem, míg a *katonapolitika* véleményem szerint egy kormány vagy egy hadvezér katonai kombinációira vonatkozik.

A katonapolitika magába foglalhatja a haditerv esetén felmerülő összes megfontolandó szempontot, amelyek egészen mások, mint a diplomácia vagy a stratégia szempontjai. Ám mivel ezek a szempontok igen sokrétűek, ha mindegyikhez külön cikkelyt utalnék, alaposan áthágnám ennek a *Kézikönyv*nek a kereteit, és eltérnék célomtól. Jelen művemmel ugyanis nem az egész területet szeretném bemutatni, csupán azt, hogy milyen kapcsolata van a katonai hadműveletekkel.

E fontos szempontok közé sorolhatjuk a következőket: azoknak a népeknek a lelki-alkata, amelyek ellen harcba indulunk, katonai rendszerük, első vonalbeli és tartalékos képességeik, pénzügyi forrásaik, valamint hogy az ország lakói milyen szorosan kötődnek

¹ Lloyd nagyon jól tárgyalta ezt a témát emlékiratai 2. és 3. részében; a *Tábornok* és a *Szenvedélyek* című fejezet igazán kiváló: a 4. rész is tartogat érdekességeket; de ezeket nem ártana kiegészíteni, mert így nehezen igazolható Lloyd nézőpontja. Chambray márkí is érintette a témát, és nem is sikertelenül, bár sok ellenlábasa akadt; ráadásul lényegében csak Tranchant de Laverne tanait ismételgette. (*Jomini saját megjegyzése.*)

kormányukhoz, illetve az állam intézményeihez. Ezenkívül nagyon fontos szempont még az állam vezetőjének lelkialkata, a hadvezérek lelkialkata és katonai tehetsége, hogy mekkora a kormány vagy a haditanács befolyása a hadműveletek végrehajtására. Fontos ismerni az ellenséges vezérkarban uralkodó hadi szisztémát, az ellenség hadereje és felszereltsége és a saját haderőnk és felszereltségünk közötti különbséget, a lerohanni kívánt ország földrajzi adottságait és katonai statisztikáját, végül tisztában kell lenni azzal, milyen erőforrásokra támaszkodhatunk és akadályokkal szembesülhetünk az adott országban. Ezek mind olyan szempontok, amelyek nem tartoznak sem a diplomácia, sem a hadászat területére, viszont feltétlenül tekintetbe kell vennünk őket a haditerv kidolgozásakor.

Az efféle megfontolásokra nem vonatkoznak állandó szabályok, hacsak az nem, hogy a fent felsorolt szempontok közül a kormánynak egyiket sem szabad elhanyagolnia, és mindet meg kell fontolnia, amikor a haditervet felállítja. Mindazonáltal fel fogom vázolni, melyek legyenek azok a szempontok, amelyekre a kormánynak tekintettel kell lennie kombinációi kidolgozásakor.

TIZENEGYEDIK CIKKELY: A KATONAI STATISZTIKÁRÓL ÉS A KATONAFÖLDRAJZRÓL

A katonai statisztika a megtámadni kívánt ország lehetőleg teljes gazdasági és hadi eszköztárának felmérését jelenti, amelyet ellenünk fordíthat. A katonaföldrajz feladata a hadszíntér topográfiai és stratégiai szempontú leírása, az összes épített és természeti akadály felsorolásával, amelyek útjába állhatnak a vállalkozásnak, azoknak az állandó döntő pontoknak a vizsgálatával, amelyek egy határszakaszra vagy az egész országra kiterjedhetnek. Nemcsak a hadügyminisztert, hanem a hadsereg parancsnokát és a vezérkart is be kell avatni a megszerzett ismeretekbe, hogy ne tervezzék teljesen félre a hadjáratot, mint ahogy ez még napjaikban is gyakran előfordul, azon hatalmas fejlődés ellenére, amely a civilizált nemzeteknél a statisztika, a politika, a földrajz és a térképészet tudományának terén végbement. Két olyan példát hoznék fel erre, amelynek magam is tanúja voltam. Amikor 1796-ban Moreau² hadserege behatolt a Fekete-erdőbe, fel volt készülve arra, hogy ott félelmetes

² Jean Victor Moreau (1763–1813) francia tábornok, Napóleon mellett a Köztársaság legsikeresebb hadvezére. 1799-ben támogatta Napóleon államcsínyét. Legnagyobb győzelmeit az 1800. évi hadjáratban aratta, amikor a rajnai hadsereget vezette. Később megromlott a viszonya Napóleonnal, és emigrálnia kellett. 1813-ban tért vissza az Egyesült Államokból Európába, ahol csatlakozott a szövetségesekhez. I. Sándor cár katonai tanácsadójaként jelen volt a drezdai csatában (1813. augusztus 26–27.), ahol halálos sebet kapott.

hegyekbe, hegyszorosokba és erdőségekbe ütközik, feltehetőleg az ókorban elképzelt Hercynia-szerű erdőséget³ képzelt oda, amely igencsak fenyegető helynek ígérkezett. Ám meglepődve tapasztaltuk, miután felmentünk a Rajna felé lejtő széles fennsík meredek oldalán – és ráébredtünk, hogy csak a fennsík előhegységei képeznek hegyláncokat –, hogy maga a vidék a Duna forrásától egészen Donauwörthig nyúló gazdag, termékeny síkság.

A másik, ennél frissebb példa 1813-ból való: Napóleon egész hadserege, sőt maga a nagy hadvezér is Csehország belső részét magas hegységekkel szabdaltsággal képzelte el, holott egész Európában alig létezik laposabb táj, amint az ember egy napi menetel átjut a síkságot övező középhegységeken.⁴

Szinte az összes európai hadvezérnek hasonló téves elképzelése volt az egész Balkánról és az oszmánok valódi katonai erejéről országuk belső területein. Úgy tűnik, mintha Konstantinápolyból adták volna ki a jelszót, hogy szinte bevehetetlen sorompóként, a birodalom védelmezőjeként kell bemutatni ezt a hegyláncot,⁵ bár én az Alpok lakójaként soha nem osztottam ebben a téves vélekedésben. Éppen ilyen alaptalan előítéletek alapján azt is elhitték az emberek, hogy egy nép, amelynek minden tagja megállás nélkül felfegyverkezve jár, félelmetes népfelkelő sereget képezhet, és egy háborúban az utolsó szál emberig, minden erejével harcolni fog. Ám a tapasztalat bebizonyította, hogy a régi intézkedések miatt, hogy tudniillik a janicsárok elit seregeit a Duna menti határvárosokba telepítették, ezeknek a városoknak a lakói sokkal harciasabbá váltak, mint az ország belsejében lévő városok lakói, akik csak mint fegyvertelen ráják hadakoztak. Minden fantazmagóriát valódi értékén kell méltatni, az csak lenyűgöző díszletfal volt, minden szilárd támaszték nélkül, és miután lerohanták az első sorompót, meg is szűnt a káprázat. Az az igazság, hogy Mahmud szultán⁶ reformtervei hozzájárultak a régi rendszer összeomlásához, ám az idő rövideje nem adott időt egy új rendszer létrehozására, így a birodalmat meggyengült állapotban érte a támadás: mindazonáltal a tapasztalat bebizonyította, hogy egy csapatnyi állig felfegyverzett vitéz katona még nem jelent igazi, jól működő hadsereget, és nem biztosítja a nemzet védelmét.

Térjünk vissza oda, hogy milyen fontos pontosan ismerni egy birodalom katonaföldrajzát és statisztikáját! Igaz, e tudománynak még hiányoznak az alapvető tankönyvei, ezeket még ki kell dolgozni. Lloyd, aki emlékiratai 5. részében foglalkozik a témával, amikor bemutatja Európa nagy államainak határait, meglehetősen borúlátó jövődölésekbe bocsátkozik.

³ Utalás az ókori Germániát beborító óriási erdőségekre.

⁴ Jomini itt azért túloz, Csehország középső része inkább dombvidékként jellemezhető.

⁵ Jomini itt a Balkán-hegységre utal, amelyen az orosz csapatok 1829 nyarán keltek át.

⁶ II. Mahmud oszmán szultán (1785, ur. 1808–1839), a hadsereg újjászervezésében és modernizálásában nyugati tisztek segítettek.

Akadályokat lát mindenütt, például többek között úgy mutatja be Ausztria határát az Inn folyónál, Tirol és Passau között, mint ahol lehetetlen átjutni, ahol pedig, amint láttuk, 1800-ban, 1805-ben és 1809-ben Moreau és Napóleon is ügyesen manőverezett, és győzedelmeskedett 150 ezer emberrel. Lloyd legtöbb érveléséhez hasonló kritikai hozzáállással kell viszonyulnunk, ugyanis ő túl materiálisan szemlélte a dolgokat.

Bár ezeket a tudományokat még nem tanítják a katonai egyetemeken, az európai vezérkarok irattáraiban nyilván bőségesen akadnak értékes dokumentumok, amelyek a tudomány tanításának alapját képezhetnék, legalábbis a vezérkari tisztképzéssel foglalkozó iskolákban. De addig is, amíg eljön az idő, hogy néhány szorgos tiszt kihasználja ezeket a publikált vagy még kiadatlan dokumentumokat, hogy megfelelő katonai és stratégiai térképekkel örvendeztesse meg a közösséget, az utóbbi 20 évben Európa országaiban bekövetkezett hatalmas fejlődésnek köszönhetően a meglévőkhöz mi is hozzá tudunk adni néhány ragyogó térképművet. Amikor kitört a francia forradalom, a topográfiai térképezés még csak gyerekcipőben járt, hiszen Cassini topográfiai térképművén⁷ kívül csak Bakenberg munkái szolgáltak rá erre a névre. Az osztrák és porosz vezérkaroknak ugyanakkor már megvoltak a megfelelő iskolái, amelyek hamarosan meg is hozták gyűmölcsüket: azok a térképek, amelyek a közelmúltban jelentek meg Bécsben, Berlinben, Münchenben, Stuttgartban, Párizsban, vagy a kiváló Freiburg im Breisgau-i Herder Intézet térképei a jövő tábornokainak hatalmas erőforrásokat biztosítanak, amelyek még nem álltak elődeik rendelkezésére.

A katonai statisztika tudománya sem sokkal fejlettebb a katonaföldrajznál,⁸ csak hevenyészett és felszínes táblázataink vannak a tárgyban, ahol megemlítik a katonák és az állami hadihajók hozzávetőleges számát, valamint az állam feltételezett bevételeit, ám ezek messze

⁷ Jomini itt a francia állami topográfiai térképműre utal: CASSINI DE THURY 1789. 184 db M = 1:86 400 méretarányú térképszelvényen ábrázolta a Francia Királyság akkori területét. A munka (1750–1793) irányítója a Cassini térképészdinasztia 3. és 4. generációjának tagja, Cassini de Thury és fia, Jean-Dominique Cassini volt. Ehhez még annyit tehetünk hozzá, hogy a kicsit később induló porosz (Schmettau-féle felmérés 1767–1787, 270 db M = 1:50 000 méretarányú térképszelvény) és osztrák (I. katonai felmérés, 1764–1787, 3589! db M = 1:28 800 méretarányú térképszelvény) katonai-topográfiai térképművek munkálatainak volumene és részletessége meghaladta a franciáét. De mivel ezek titkosak voltak, ellentétben a nyilvános francia térképművel, természetesen nem tudhatott róluk.

⁸ A cikkely megírásának időpontja óta Rudtorfer osztrák tábornok táblázatok formájában nagyon érdekes vázlatokat jelentetett meg, amelyek részletekbe menően bemutatják egész Európa katonai helyrajzát, mindazonáltal ez a munka csak némileg hiányos kezdeménynek tekinthető. Véleményem szerint a leíró forma szerencsésebb lenne a táblázatok helyett, vagy legalábbis váltakozva kellene kezelni egyiket is, másikat is. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Amiről Jomini itt szintén nem tud, hogy nagyon részletes katonai szempontú országleírások (*Landesbeschreibungen*) is készültek például az Habsburg Monarchia területéről a már említett I. katonai felmérés során. De ezek is titkos minősítésűek voltak.

nem elegendők arra, hogy meg lehessen tudományosan alapozni egy hadjáratot. De itt nem az a célom, hogy mélyebben ismertessem ezeket a komoly tudományágakat, hanem hogy rámutassak, milyen fontos eszközök egy tervezett katonai hadművelet megtervezésénél.

TIZENKETTEDIK CIKKELY:
EGYÉB OLYAN OKOKRÓL, AMELYEK
BEFOLYÁSOLHATJÁK A HÁBORÚ SIKERÉT

Mivel a megtámadni kívánt nép heves szenvedélye jelentős akadálya lehet a háború sikerének, a hadvezérnek és a kormánynak össze kell szednie minden erejét, hogy elcsitítsa ezt a szenvedélyt. Jelenleg nincs mit hozzátennünk ahhoz, amit a témáról mondtunk a nemzeti háborúkkal foglalkozó cikkelyben.

Cserébe a hadvezérnek azért is mindent meg kell tennie, hogy fellelkesítse katonáit, és megadja nekik azt az erős motivációt, amelyet viszont az ellenség katonáinál meg akar semmisíteni. Feltehetőleg minden hadsereg ugyanakkora lelkesedésre képes, csak a nemzetek mozdítórugói és anyagi eszközei térnek el egymástól a nemzetek szellemének megfelelően. A hadvezéri ékesszólás nem egy mű témája volt, mi csak közönséges eszközként említjük. Napóleon és Paszkevics tábornok kiáltványai, ahogy a régi nagy elődökre utaltak, Szuvorov⁹ rövid beszédei, amelyeket az egyszerű emberekhez intézett – sokféle példát tudnánk felhozni ezen ékesszólásra. A spanyol katonai Junta ékes megszólalásai és a pilari Madonna csodái egészen más módon, de szintén sikerhez vezettek. Általában véve a nemes ügy és a hadvezér, aki korábbi győzelmei révén bizalmat ébreszt, fontos eszköze a hadsereg fellelkesítésének, amely a hadi sikerek feltétele lehet.

Voltak katonák, akik vitatták a lelkesedés erényeit, és a harcokban mutatott rezzenetlen hidegvérre esküdtek. Egyiknek is, másiknak is megvannak a maga előnyei és hátrányai, amelyeket nem lehet nem felismerni. A lelkesedés a legnagyobb tettekre készítet, a nehézség csak az, hogy nem könnyű tartósan fenntartani, és amikor egy lelkes csapat elveszíti bátorságát, gyorsabban lesz úrrá sorain a rendetlenség.

A szemben álló csapatok vezéreinek aktivitása és merészsége a siker vagy a kudarc olyan összetevője, amelyet lehetetlen szabályokba foglalni. A kormánynak és a hadvezérnek mindenképpen fel kell becsülnie, hogy csapatai belső értéke és harci ereje milyen viszonyban van az ellenség csapataival. Egy orosz tábornok, aki egész Európa legjobb összeállított csapatait vezeti, minden katonai manőverbe belefoghat nyílt terepen a fegyelmetlen

⁹ Alekszandr Vasziljevics Szuvorov (1730–1800) orosz generalisszimusz, a 18. század legnagyobb orosz hadvezére. 1759 és 1799 között az Orosz Birodalom minden háborújában részt vett.

és rendetlen tömegek ellen, legyenek bármilyen vitézek is azok a katonák, akik ezeknek a seregeknek a részét képezik. Az egység teszi az erőt, a rend egységet képez és fegyelemhez vezet, rend és fegyelem nélkül szemernyi esély sincs a sikerre.¹⁰ Ugyanaz az orosz tábornok, ugyanazokkal a csapatokkal, nem merne ugyanolyan manőverekre vállalkozni olyan európai csapatokkal szemben, amelyeknek hasonló a katonai képzettsége, és körülbelül olyan fegyelmezettek, mint saját csapatai. Vagyis: meg merné kockáztatni egy Mack¹¹ tábornokkal szemben azt, amire kísérletet sem merne tenni egy Napóleonnal szemben.

A kabinet hadseregére gyakorolt befolyása a hadműveletek merészségére is kihat. Az a hadvezér, akinek szellemét és karját is leláncolva tartják az udvari tanács tagjai, akik 200 mérföldre tartózkodnak a hadszíntértől, hátrányban lesz a küzdelemben azzal a hadvezérrel szemben, aki szabad belátása szerint cselekedhet.

Ami pedig a hadvezér katonai tehetségét illeti, senki nem vitathatja, hogy a győzelem egyik legbiztosabb záloga, főleg akkor, ha azt feltételezzük, hogy az egyéb körülmények kiegyenlítettek. Nyilván számtalanszor találkoztunk olyan esetekkel, amikor egy közepszerű katona vereséget mért egy nagy hadvezérre, de egy kivétel még nem erősíti a szabályt. Egy rosszul értelmezett parancs, egy váratlan esemény az ellenség táborába játszhatja át a siker minden esélyét, amelyet pedig az ügyes tábornok manővereivel készített volna elő. Ez is azok közé a véletlenek közé tartozik, amelyeket nem lehet sem előre kiszámítani, sem elkerülni. Igazságos lenne-e, ha pusztán ezért tagadnánk, hogy milyen nagy szerepe van a katonai alapelveknek és képzettségnek a szokásos körülmények között? Nyilvánvaló, hogy nem, mert ugyanez a véletlen magával hozhatta volna a katonai alapelvek legnagyobb győzelmét is, mert előfordulhatott volna az is, hogy véletlenszerűen alkalmazza az a hadsereg, amellyel szemben alkalmazni akartuk volna őket, és hogy éppen e szabályok következményeképpen lett volna övé a győzelem. Ámde, elfogadván ezen érvelés igazságát, azt a következtetést is levonhatnánk belőle, hogy érvelésünk éppen a tudomány ellen tanúskodik. Ám ez sem lenne jobban megalapozott következtetés, mert a tudomány éppen abban áll, hogy a maga javára fordítja azokat az eseteket, amelyeket képes előre látni, de nem terjedhet ki a sors

¹⁰ Bár az irreguláris csapatok mit sem érnek, amikor kizárólag belőlük áll össze a hadsereg, és ha nem is tudnának megnyerni egy csatát, azt is el kell ismernünk, hogy jó reguláris csapatok támogatójaként kivételesen hatékony segédcsatúként működhetnek. Ha nagy létszámúak, nagy bosszúságot tudnak okozni egy hadseregnek azáltal, hogy megtámadják szállítmányaikat, elvágják utánpótlási vonalaikat, és valósággal bezárva tartják táboraikban, és főleg a visszavonulást tudják katasztrófává változtatni, ahogy ezt a franciák is megtapasztalhatták 1812-ben (lásd a 45. cikkelyt). (*Jomini saját megjegyzése.*)

¹¹ Karl Mack von Leiberich (1752–1828) osztrák tábornok. Hosszú katonai karrierje után 1805-ben ő volt a Bajorországon át az Iller folyóig előrenyomuló cs. kir. csapatok tényleges parancsnoka. Hetek alatt vereséget szenvedett Napóleontól, és kénytelen volt kapitulálni csapataival Ulm erődjében. Ezzel szabaddá vált a franciák útja Bécs felé.

szeszélyeire. Éppen úgy, ahogy az ügyes manőverek által megnyert csaták száma alapján nem tudjuk előre megbecsülni a szerencsés véletleneknek köszönhetően megnyert csaták számát – tehát semmiféle józan érvet nem hozhatna fel az én állításommal szemben.

Abból, hogy egy főparancsnok ügyessége a győzelem egyik legbiztosabb eleme, könnyen kikövetkeztethetjük, hogy a hadvezér kiválasztása az államvezetés tudományának egyik legkényesebb pontja, és az egyik leglényegesebb eleme az állam katonapolitikájának. De sajnálatos módon ez a választás rengeteg kisszerű megfontolásnak van kiszolgáltatva, szerepet kaphat benne a véletlen, a szolgálati idő, a szívesség, a klikkszellem, a féltékenységek, amelyek gyakran épp annyi szerepet játszanak a választásban, mint a közérdek vagy az igazságosság. Ez egyébként olyannyira fontos téma, hogy speciális cikkelyt fogunk szentelni neki.

TIZENHARMADIK CIKKELY: A KATONAI INTÉZMÉNYEKRŐL

Az állam katonapolitikájának egyik legfontosabb része a hadsereget irányító intézmény-rendszere. A ragyogó hadsereg, amelyet közepes tehetségű férfiú vezet, képes lehet nagy dolgokat véghez vinni, a rossz hadsereg egy kiváló hadvezér irányításával szintén képes lehet ilyesmire, de még nagyobb dolgokat tudna véghez vinni, ha a csapatok kiválósága tehetséges hadvezérrel párosulna.

12 lényeges alapfeltétel megléte szükséges ahhoz, hogy egy hadsereg olyan tökéletes legyen, amennyire csak lehetséges:

1. Jó hadkiegészítő rendszer.
2. Jó összetételű állomány.
3. Jól szervezett tartalékos állomány.
4. Olyan csapatok és tisztikar, amely a hadműveletekre, a belső feladatokra és magukra a hadjáratokra egyaránt jól ki van képezve.
5. Határozott, de nem megalázó fegyelmező rendszer, az alá-fölé rendelési viszonyok és a megszabott kötelességek olyan felfogása, amelyet a szolgálat formalitásain túl minden tiszt magáénak vall.
6. A jutalmazás és a versenyeztetés gondosan kidolgozott rendszere.
7. Megfelelően képzett hadmérnökség és tüzérség.
8. Jól kigondolt és az ellenséggel szemben fölényben lévő fegyverzet, ami nemcsak a támadó, hanem a védekező fegyverzetre is vonatkozik.
9. Olyan vezérkar, amely képes jól felhasználni ezeket az elemeket, és amelynek a jól szervezett felépítése megfelel tisztjei elméleti és gyakorlati képzettségének.

10. Jól megszervezett ellátórendszer, a kórházak és általában a hadsereg igazgatásának hatékonyan megszervezett rendszere.¹²
11. A parancsnoklási viszonyok és a hadműveletek felső irányításának jó szervezettsége.
12. Szükséges a katonai szellem felébresztése.

Nem titkolhatjuk, hogy egyik feltételt sem lehet elhanyagolni súlyos következmények nélkül. Egy jól manőverező, fegyelmezett, bátor hadsereg, amelynek ugyanakkor nincsenek ügyes vezetői, és nem áll a háta mögött jelentős tartalékállomány, Napóleon hadaival szembekerülve két hét alatt veszni hagyta Poroszországot. Ezzel szemben sok esetben tanúi lehettünk, hányszor lehetett magának hálás egy ország, hogy jó hadserege van. Philipposz és Nagy Sándor előrelátását és bölcsességét dicséri, hogy létrehozták és gondos képzésben részesítették falanxjaikat, ezáltal nagyon mozgékonyá tették őket, és alkalmassá arra, hogy a lehető leggyorsabb hadműveleteket hajtsák végre – ezek a tulajdonságok tették lehetővé a makedónok számára, hogy egy maroknyi elit katonával leigázzák Perzsiát és Indiát. Nagy Frigyes édesapja¹³ katonák iránti rendkívüli szeretetének köszönhetően fiának olyan hadsereg állt a rendelkezésére, amellyel összes vállalkozását sikerre tudta vinni.

Az a kormány, amely bármilyen ürüggyel, de elhanyagolja hadseregét, az utókor szemében bünt követ el, hiszen lobogóinak és hazájának megaláztatását készíti elő, ahelyett, hogy ezzel ellentétes lépéseivel a dicsőségre készítene fel. Ám távol álljon tőlünk a gondolat, hogy a kormánynak mindent fel kell áldoznia a hadseregért! Ez abszurd kíváncsi lenne. Ám folyamatosan gondot kell viselnie rá, és ha egy trónörökös herceg nem részesül katonai nevelésben, bajosan érheti el ezt a célt, amelyet ki kell tűznie maga elé. Ebben az esetben, amely pedig sajnos túlságosan is gyakran fordul elő, az uralkodó hatalmát bölcs és előrelátó intézményekkel ajánlatos megtámogatni, amelyek élére vitathatatlanul jó hadkiegészítési és tartalékos rendszert kell állítani.

Persze léteznek olyan kormányzati formák, amelyek nem teszik mindig lehetővé az államfő számára, hogy a legjobb rendszereket alkalmazza. A Római Köztársaság és a Francia Köztársaság hadseregei, ahogy XIV. Lajos és Nagy Frigyes hadseregei is, tökéletes

¹² Az imént felsorolt feltételekhez hozzáadhatjuk még a katonák ruházkodásának és felszerelésének gondos megszervezését is, bár ez a tényező kevésbé van közvetlen hatással a harcmezőn zajló műveletekre, mint a fegyverzet, mégis hozzájárul a hadsereg fennmaradásához. Márpedig az a hadsereg, amely inkább megtartja régi katonáit, hosszú távon remélheti, hogy jelentősen jobban teljesít majd a frissen felvett és állandóan frissülő újoncok seregénél. Említettük már, hogy az angol hadsereg tökéletes példa erre a hagyományos hadseregre, de míg Anglia kincstárával nem nehéz felszerelni egy 50-60 ezer fős kis hadsereget, a helyzet jóval nehezebb a kontinens nagyhatalmai esetében, a maguk óriási seregeivel. (*Jomini saját jegyzete.*)

¹³ I. Frigyes Vilmos porosz király (1688, ur. 1713–1740) uralkodása végére jól kiképzett 80 ezer fős állandó hadsereget hozott létre.

példák arra, hogy az alapelvekben egymástól lehetőleg jobban különböző kormányok uralma alatt is kialakulhat megfelelő katonai szervezettség és bölcs hadművelleti irányítás, mindazonáltal azt sem tagadhatjuk el, hogy a jelenlegi szokásoknál a kormányzati formák a nép fegyveres erőire és milíciájának valódi értékére nagy hatással vannak.

Amint a közjavak ellenőrzése olyan emberek kezébe kerül, akiket a kicsinyes helyi érdekek vagy a klikkérdékek mozgatnak, ez az ellenőrzés nehézkesen és kicsinyesen kezd működni, olyannyira, hogy elrabolja annak a lehetőségét, hogy a háborút a végrehajtó hatalom hathatósan vezethesse, amely végrehajtó hatalmat bűnös tévedés alapján sokan hajlamosak közellenségként kezelni, ahelyett, hogy a nemzeti érdek született vezetőjeként tekintenének rá. Ugyanerre a siralmas eredményre vezethet a rosszul értelmezett szabadságjogok helytelen használata is. Ettől kezdve a nagyon is előrelátó katonai igazgatás olyan helyzetben találhatja magát, hogy nem tudna előre felkészülni egy nagy háborúra, akkor sem, ha az ország legnyilvánvalóbb érdekei diktálnák azt a távoli jövőben, akár úgy, hogy ki kellene védeni egy jobban felkészült ellenség küszöbönálló támadásait.

Hiszen előfordulhat, hogy a képviselőház tagjai, akiknek a nagy többsége nem mindig Richelieu-ból,¹⁴ Pittből¹⁵ vagy Louvois-ból¹⁶ áll, abban a könnyelmű reményben, hogy népszerűséget érnek el azon adófizetők szemében, akiktől mandátumukat kapták, holmi rosszul értelmezett gazdasági szempontokra hivatkozva engedik tönkremenni azokat az intézményeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy ütőképes, nagy létszámú, minden hadműveletre alkalmas és fegyelmezett hadsereg jöjjön létre. Ugyanis a szélsőséges emberbarátság szédítő utópiájától áthatva végül önmagukat is meggyőzik, majd meggyőzik választóikat is, hogy a béke édessége mindig előbbre való lesz a legbölcsebb háborús és politikai előrelátásnál.

Isten ments, hogy azt akarjam tanácsolni az államoknak, hogy mindig karddal a kézben, harcra készen várják a háborút! Ez hatalmas csapás lenne az emberiségre nézve, és egyébként is, csak olyan körülmények között lenne lehetséges, amelyek nem jellemzőek minden országra. Csak annyit szeretnék mondani, hogy akár átgondoltan létrehozott katonai intézményeinek, akár előrelátásának, valamint tökéletesített katonai rendszerének köszönhetően a felvilágosult kormánynak mindig készen kell állnia arra, hogy alkalmas időben képes legyen háborúzni.

¹⁴ Armand Jean du Plessis de Richelieu (1585–1642) francia államférfi, bíboros. 1624 és 1642 között XIII. Lajos francia király főminisztere, a francia nagyhatalmi politika képviselője volt.

¹⁵ Id. William Pitt (1718–1778) brit politikus. 1756 és 1761 között külügyi államtitkárként nagy szerepe volt a hétéves háború brit sikereiben, 1766 és 1768 között brit miniszterelnök volt.

¹⁶ François-Michel le Tellier de Louvois (1641–1691) 1666-ban XIV. Lajos hadügyminiszterré nevezte ki, a francia hadsereg megreformálója volt.

Bár a normál időkbén, a jogi és alkotmányos formák uralma idején azok a kormányok, amelyek alá vannak vetve a képviselőház forgandóságának, az egyéb kormányoknál kevésbé tűnnek alkalmasnak arra, hogy felállítsanak vagy előkészítsenek egy félelmetes haderőt. A nagy válságok idején a tanácskozó testületek megoldásai néha érdekes eredményekre vezettek, amelyek hozzájárultak a nemzet haderejének hatékony kibontakozásához. Ugyanakkor a történelem által felkínált kisszámú példa néhány kivételes esetre redukálható, amelyekben elvadult és heves testületi gyűléseket láthatunk, ahol a győzelem vagy halál alternatívájának szükségességét állították, ezért kihasználva a szélsőséges eszmei kavarodást, hogy a lehető legborzalmasabb eszközökkel egyszerre védjék meg a hazát és saját életüket. És e borzalmas eszközök egyike a korlátlan diktatórikus hatalom volt, amely, azzal a címszóval, hogy megvédelmezi őket, eltörölte a szabadság- és tulajdonjogokat. Így aztán a diktatúra, a legszélsőségebb és legborzalmasabb hatalommal való visszaélés szabadította fel az energiákat, és nem maguk a tanácskozó testületek. Mindaz, ami a Konventben zajlott Robespierre és a rettenetes Közjóléti Bizottság bukása után, éppen olyan jól bizonyítja ezt, mint az 1815-ös Képviselői és Főúri Kamara és a portugál népfelkelés, amelyet régensi tanács hívott életre.¹⁷ Márpedig ha a néhány kézben koncentrálódott diktatórikus hatalom mindig az utolsó szalmaszál volt a nagy válságok idején, természetesen következik a konklúzió, hogy azok az országok, amelyeket képviselőház irányít, politikailag és katonailag is kevésbé erősek, mint a tiszta monarchiák, bár egyéb, belpolitikai oldalról vitathatatlan előnyöket kínálnak.

Remélem, megbocsátják nekem, hogy megállok a *mellette és ellene* szóló érveknél, és nem vonok le határozott következtetést, mert nem tudnék hosszabban elidőzni az ilyesféle kényes témáknál anélkül, hogy elkalandoznék egy olyan küzdőtéren, amelyet művem kerete és személyes helyzetem egyaránt tilt nekem. Megelégszem annyival, hogy az államférfiak megfontolására ajánlom, akiknek talán hasznára lehet, és határozottan állítom, hogy eszem ágában sincs holmi napjainkban zajló eseményekre utalni, pusztán olyan igazságokat akarok közölni, amelyek, bár feltevések formájában lettek bemutatva, minden időkbén és minden országra érvényesek.

Főleg a hosszú békeidőszakokban fontos megőrizni a hadseregek erejét, mert ilyenkor hajlamosak rá, hogy elsatnyuljanak. Ezen időszakokban kell feltétlenül életben tartani a hadi szellemet, és nagy hadgyakorlatokat tartani, amelyek természetesen meglehetősen tökéletlen utánzatai a valódi háborúknak, de mégiscsak felkészítik a csapatokat. Nem kevésbé ösztönző az elpuhulás elkerülésére kiterjedt, hasznos védelmi munkálatokat végeztetni velük.

¹⁷ Itt Jomini az 1794-es és az 1815-ös francia és az 1807-es portugál belpolitikai eseményekre utal.

Egyike a legrosszabb szisztémáknak, ha távoli garnizonokban egymástól elszigetelve állomásoztatjuk az ezredeket, ennél kedvezőbbnek tűnik az oroszok és a poroszok mód-szere, akik állandó hadosztályokként és hadtestekként teszik ugyanezt. Általában véve napjainkban az orosz hadsereg több vonatkozásban is példának tekinthető; és ha némely szempontból az ottani gyakorlat máshol kevésbé praktikusnak és fölöslegesnek tűnik is, el kell ismernünk, hogy meglehetősen sok jó intézményt át lehetne venni onnan.

Ami a jutalmazásokat és az előléptetéseket illeti, fontos, hogy megóvjuk a szolgálati idő szerinti sorrendet, mindazonáltal ajtót nyitva az érdemekre is. Minden előléptetés három-negyedét a rangsor szerint kell kiosztani, egynegyedét pedig fenn kell tartani azon katonák számára, akik ezt katonai érdemeikkel vagy buzgalmukkal érdemelték ki. Ezzel szemben háborús időkben fel kell függeszteni a szolgálati idő szerinti besorolást, vagy a harmadára csökkenteni a szolgálati időből következő előléptetéseket, a másik kétharmadot fenntartva a kiemelkedő hőstettek és a harci buzgalom jutalmazására.

A fegyverzetben megnyilvánuló fölény is növelheti a siker esélyét a háborúban, bár ez önmagában nem elég egy csata megnyeréséhez, de hozzájárulhat a győzelemhez. Mindnyájan emlékszünk rá, hogy a francia tűzérés gyöngesége majdnem végzetesnek bizonyult Eylaunál¹⁸ és Marengónál.¹⁹ Arra is emlékezhetünk, hogy a francia nehézlovasság azért tudott győzelmet aratni, mert végre alkalmazta a mellvértet, amelyet olyan sokáig elutasított. Végül mindenki pontosan tudja, micsoda előnyt jelentett a dzsida: nyilvánvaló, hogy a szakadozva rohamra induló dzsidások nem érnek többet a huszároknál, de ha egy vonalba fejlődnek fel, már egészen más a helyzet. Milyen sokezernyi derék lovas halt meg az előítélet miatt, hogy a lándzsa semmire sem jó, mert kicsit nehezebben kezelhető a szablyánál.

A hadsereg fegyverzete feltehetőleg még igencsak tökéletesítésre szorul, és aki majd belekezd ezekbe a fejlesztésekbe, nagy hasznot biztosíthat magának. A tűzérés kevés kívánnivalót hagy maga után, de a gyalogsági és lovassági támadó- és védekezőfegyverek alaposan rászolgálnának már egy előrelátó kormány figyelmére.

Az utóbbi 20 évben megjelent találmányok alapján feltételezhető, hogy hamarosan nagy változások fognak bekövetkezni a hadseregek felépítésében, fegyverzetében, sőt magában a taktikában is. Egyedül a stratégia alapelvei nem fognak sokat változni, amelyek ugyanolyanok voltak már Scipio Africanus és Julius Caesar idejében is, mint Nagy Frigyes, Nagy Péter és Napóleon idejében, mert ezek függetlenek a fegyverfajtáktól és a csapatok felépítésétől.

¹⁸ Eylau (Kelet-Poroszország) csata, 1807. február 7–8. Napóleon óriási veszteségek árán megállította a túlerejű, Bennigsen orosz tábornok vezette orosz–porosz csapatok támadását. Első alkalommal nem aratott teljes győzelmet. Az orosz tűzérés a csata folyamán jelentős számbeli fölényben volt.

¹⁹ Marengói csata, 1800. június 14. Napóleon itt változatos és heves küzdelem után döntő győzelmet aratott Melas tábornok cs. kir. csapatai felett. A cs. kir. tűzérés a csata folyamán jelentős számbeli fölényben volt.

A pusztító eszközök rémítő gyorsasággal fejlődnek. A Congreve-rakéták, amelyeket az osztrákok a hírek szerint úgy módosítottak, hogy könnyebben lehet szabályozni pusztító erejüket és kilövésük irányát, a Henry Shrapnel-féle repeszgránát, amely a szétrobbanásakor kartácshullámot szór szerteszét, a Perkins-féle gözlöveg, amely annyi golyót tud szétszórni, mint egy egész zászlóalj, meg fogja szászszorozni a vérfürdőt, mintha az Eylau, Borogyino, Lipcse és Waterloo melletti csaták öldöklései nem tizedelték volna meg eléggé Európa népességét.

Ha az uralkodók nem rendeznek nagy kongresszust, amelynek során törvényen kívül helyezik ezeket a halálos és pusztító találmányokat, nem marad más lehetőségünk, mint mellvértbe öltöztetni a fél lovasságot, hogy gyorsabban lehessen elfoglalni ezeket a gépezeteket. És magának a gyalogságnak is újra fel kellene öltenie a középkori páncélzatot, mert enélkül egy zászlóalj már azelőtt földre kerülne, hogy elérné az ellenség első sorait. Tehát újra itt állna előttünk a híres, tetőtől talpig páncélba öltözött nehézlovasság, ahol még a lovak is páncélt viseltek.

De addig is, amíg előállnak ezek a körülmények, amelyeket egyelőre még a meglehetősen valószínűtlen eshetőségek kategóriájába sorolhatunk, az mindenesetre biztos, hogy a tüzéség és az egész pusztító tűzszergyártás olyan nagy fejlődésen ment keresztül, amely miatt felmerül, hogy talán át kellene alakítani azt a mély harcrendet, amellyel Napóleon tévútra ment. De erre a tárgyra vissza fogunk még térni a taktikáról szóló fejezetben.

Foglaljuk össze tehát néhány szóban annak a katonapolitikának az alapjait, amely szerint a bölcs kormányzatnak el kell járnia:

1. Egy trónörökös herceget politikai és katonai képzésben kell részesíteni. Tanácsadó testületeiben inkább derék hivatalnokokkal fog találkozni, mint államférfiakkal és katonákkal, arra kell hát törekednie, hogy ő maga váljon azzá.
2. Ha az uralkodó nem személyesen vezeti hadseregeit, az lesz az egyik legfontosabb kötelessége és legdrágább érdeke, hogy jó embert állítson be maga helyett, vagyis hogy birodalma dicsőségét és állama biztonságát olyan tábornokra bízza, aki a leginkább alkalmas seregei vezetésére.
3. Az állandó hadseregnek nem szabad kizárólag csak egy tekintélyes lábon állnia. Fel kell készülnie arra, hogy szükség esetén az előrelátóan megszervezett tartalékállomány segítségével meg lehessen kétszerezni a létszámát. Képzettségének és fegyverzettségének egy szinten kell állnia szervezettségével. Végül fegyverzetét legalább olyan szintre kell fejleszteni, mint a szomszédos országét, sőt akár meg is kell haladnia azt.
4. A felszerelésnek is a legjobb állapotban kell lennie, és szükséges tartalékokkal kell rendelkezni belőlük. A szomszédos országok által bevezetett hasznos tanulmányokat és újításokat feltétlenül alkalmazni kell, tekintet nélkül a kicsinyes nemzeti önérzetre.

5. Fontos, hogy bátorítani kell a katonai tudományok tanulmányozását, és megfelelően jutalmazni, éppen annyira, mint a bátorságot vagy a szorgalmat. Azokat a hadtesteket tehát, amelyeknek szükségük van erre a tudásra, becsben kell tartani, és jutalmazni kell. Ez az egyetlen módja annak, hogy mindenholon érdemes és okos férfiakat csábítsunk hozzánk.
6. A vezérkart békeidőben arra kell használni, hogy felkészítse a hadsereget minden felmerülő, lehetséges támadásra. Levéltárában sok történeti művet kell őrizni, a jelen és a jövő számára pedig az összes fellelhető statisztikai, földrajzi, topográfiai és stratégiai dokumentumot be kell gyűjteni. Tehát lényegbevágóan fontos, hogy a vezérkar vezetője és tisztjeinek egy bizonyos hányada állandóan jelen legyen a fővárosban békeidőben, és hogy a háborús egyben a vezérkar irattára is legyen, azzal a kitéttel, hogy titkos részt kell kijelölni benne azon dokumentumok számára, amelyeket el kell rejtetni a vezérkar alacsonyabb rangú tisztjei előtt.
7. Egyetlen esélyt sem szabad elmulasztani, hogy szert tegyünk a szomszédos államok katonaföldrajzi adataira és statisztikai kimutatásaira, hogy tisztában legyünk támadó és védekező anyagi és morális eszközeikkel, és így mindkét fél stratégiai esélyeivel. Ezeket a tudományos munkákat kiváló katonatisztekre kell bízni, és ki kell tüntetni őket, ha kiváló eredményeket érnek el bennük.
8. Amennyiben az állam elszánja magát a háború megindítására, akkor fel kell állítani, ha nem is egy tökéletes hadműveleti tervet, ami lehetetlen, de legalábbis egy hadműveleti szisztémát, amelyben ki kell tűzni a célt, és biztosítani kell magunknak a hadműveleti bázist, valamint az összes szükséges anyagi eszközt, amellyel támogatni lehet a vállalkozás sikerét.
9. A hadműveleti szisztémának meg kell felelnie a háborús célnak, számolnia kell az ellenség sajátosságaival, az ellenséges ország természeti és gazdasági erőforrásaival, az ország lakóival és vezetőinek jellemével, legyen szó azokról a vezetőkről, akik az ország belsejében kormányoznak, vagy azokról, akik a csatákban vezetik a népet. Úgy kell ezt a rendszert kidolgozni, hogy számot kell vetnie az ellenség szellemi és anyagi eszközeivel, végül tekintetbe kell venni azt is, milyen lehetséges szövetségek köthetnek a háború folyamán az egyik vagy a másik oldal mellett vagy velük szemben, amelyek megbonyolíthatják az esélyeket.
10. A mérlegelendő háborús esélyek felsorolásából soha nem lenne szabad kihagyni az ország gazdasági állapotát. Mindazonáltal veszélyes lenne olyan nagy fontosságot tulajdonítani neki, amelyet feltehetőleg Nagy Frigyes a maga idején. Ennek a nagy királynak nyilván igaza volt abban a korszakban, amikor a hadseregeket általában önkéntesekkel töltötték fel, tehát amikor elfogyott az utolsó tallér, elfogytak

a katonák is. De amennyiben a nemzeti felkelés jól van megszervezve, a pénz nem lesz már olyan nagy befolyással az eseményekre, legalábbis egy-két hadjárat esetében. Ha Anglia bebizonyította, hogy pénzen lehet katonákat és segédcsapatokat vásárolni, Franciaország azt mutatta meg, hogy a hazaszeretet és a becsület is katonákat terem, és hogy szükség esetén maga a háború táplálja a háborút. Nyilvánvaló, hogy Franciaország gazdag termőföldjében és hadvezérei lelkesedésében olyan átmeneti erőforrásokra lelt, amelyeket nem lehetne egy rendszer szilárd alapjának tekinteni, ám ettől még erőfeszítései igencsak lenyűgöző eredménnyel jártak. A londoni kormány számtalan szócsöve és főleg François d'Ivernois évente elhíresztelte, hogy Franciaország kudarcot fog vallani a pénzhiány miatt, miközben Napóleon 200 milliós tőkét őrizgetett a Tuileriák pincéiben, mégis folyamatosan ki tudta fizetni az állami kiadásokat és a katonák zsoldját.²⁰

Nagyon is előfordulhat, hogy egy hatalom, amely nyakig ül az aranyban, nem tudja jól megvédeni magát. Maga a történelem bizonyítja, hogy a leggazdagabb népek nem feltétlenül a legerősebbek és legboldogabbak is egyben. A haderők mérlegén a vas legalább annyit nyom, mint az arany. Ugyanakkor sietve meg kell jegyeznünk: a bölcs katonai intézményrendszer, a hazafiság, a költségvetési egyensúly, a belső gazdagság és a közbizalom szerencsés együttállása hozza létre a legerősebb államot, amely a leginkább alkalmas arra, hogy végigharcoljon egy hosszú háborút.

Külön köetre lenne szükség, hogy bemutassuk az összes olyan körülményt, amely keretében akár az aranynak, akár a vasnak köszönhetően egy nemzet több vagy kevesebb erőt tud felmutatni, és hogy bemutassuk azt a helyzetet, amikor a háború táplálja a háborút. Csak akkor tud előállni ilyen eredmény, ha egy ország átviszi hadseregét egy másik országba, és nem minden állam természetében van benne, hogy erőforrásait átengedje az ellenségnek.

Nem is elemezném tovább ezen témákat, mert nem tartoznak közvetlenül a hadművészet keretébe. A magam elé tűzött cél eléréséhez elég lesz annyi, hogy bemutatom, milyen befolyással lehetnek egy háború eltervezésekor. A bölcs államférfi tudni fogja majd, hogy a körülmények és a helyi sajátosságok miképpen módosíthatják ezt a befolyást.

Mielőtt áttérnék a stratégiával foglalkozó fejezetre, az országok katonapolitikájának rövid áttekintését néhány rövid megfigyeléssel zárnám a hadsereg főparancsnokának kiválasztásáról, a hadműveletek felső vezetéséről és arról, hogyan lehet a katonai szellemet átadni a hadseregeknek.

²⁰ Igaz, Napóleon bukása után súlyos hiány volt az államkincstárban, de nem így állt a helyzet 1811-ben: a deficit oka vereségei és a hatalmas erőfeszítések következménye volt, amelyekre rá volt kényszerítve. (Jomini saját megjegyzése.)

TIZENNEGYEDIK CIKKELY:
A HADSEREGEK VEZETÉSÉRŐL
ÉS A HADMŰVELETEK FELSŐBB IRÁNYÍTÁSÁRÓL

Sok érvet felsoroltunk már azzal kapcsolatban, milyen előnyei és hátrányai származhatnak az államnak abból, amikor az uralkodó személyesen menetel a hadsereg élén. Bármit gondoljunk is erről, az bizonyos, hogy ha az uralkodó érzi magában a képességet és Nagy Frigyes, Nagy Péter vagy Napóleon zsenialitását, akkor nemigen fogja átengedni tábornokainak a dicsőséget, hogy véghez vigyenek nagy tetteket, amelyekre ő is képes lett volna, hiszen ezzel ártana saját dicsőségének éppen úgy, mint az ország javának.

Mivel nem az a küldetésem, hogy megfejtsem, a katonakirály jobb-e az ország számára, vagy a békepárti király, lévén ez emberbaráti kérdés, amely idegen tanulmányom tárgyától, csak annyit állapítok meg, hogy hasonló katonai erények és esélyek esetén az uralkodó mindig előnyben lesz a hadvezérhez képest, aki nem az állam vezetője. Amellett, hogy az uralkodó csak önmagának felel azokért a vakmerő vállalkozásokért, amelyekbe befogott, sok mindent megtehet attól a bizonyosságtól hajtva, hogy az állam összes erőforrását felhasználhatja kitűzött célja elérésére. Ezenkívül rendelkezésére fog állni a megkegyelmezés, a jutalmazás és a büntetés lehetősége is. A nép teljes odaadással fog engedelmeskedni parancsainak vállalkozása sikere érdekében, terveit végrehajtását nem fogja megakasztani holmi féltékenykedés, vagy ha igen, csak nagyon ritkán, távol a személyétől, jelentéktelen hadszíntereken.

Íme, ez nyilvánvalóan elég sok indítók, amely arra készítheti az uralkodót, hogy maga álljon seregei élére, amint kifejezett elhivatottsága van erre, és maga a küzdelem is méltó hozzá. Ám ha távolról sem katonai génusz, gyöngé jellemű, akit könnyű befolyásolni, akkor jelenléte a hadseregnél nemcsak hogy nem jár semmi haszonnal, hanem széles teret nyit az intrikáknak. Mindenki saját haditervét fogja kínálgatni neki, és mivel nem lesz meg hozzá a szükséges tapasztalata, hogy kiválassza a legjobbat, bizalmas emberei tanácsára fog hagyatkozni. A parancsnokot, aki alatta szolgál, ez mind korlátozza és akadályozza, és képtelen lesz megfelelően kivitelezni vállalkozásait, és valami értelmet megvalósítani, még akkor is, ha egyébként megvan a tehetsége ahhoz, hogy jól levezényeljen egy háborút. Azt vethetnék ellenemre, hogy az uralkodó anélkül is jelen lehet a hadseregnél, hogy zavarná a főparancsnokot, hanem belé és csak kizárólag belé helyezi bizalmát, és segítségére van uralkodói hatalmával. Ebben az esetben az uralkodó jelenléte valóban hajtana némi hasznát, de gyakran nagy zavarodottságot is okozhat, ha a hadsereget megkerülik, vagy elvágják utánpótlási vonalaitól, és csupasz fegyverekkel kell utat vágni – milyen szomorú eredménnyel járna az uralkodó jelenléte a főhadiszálláson!

Amikor az uralkodó érzi magában az erőt, hogy személyesen a hadsereg élére álljon, de még nem bízik önmagában annyira, hogy egészen egyedül vezényelje le hadműveleteit, az lesz a legjobb megoldás, ha azt teszi, amit a porosz kormány Blücher²¹ esetében tett. Vagyis maga mellé vett két kitűnő, már korábban sikeresnek bizonyult tábornokot. Az egyiket mint a tettek emberét és egy másikat, aki a legképzettebb vezérkari tisztek közül lett kiválasztva. Ez a triász azután, ha jól megérti egymást, együtt ragyogó eredményekre képes, ahogy 1813-ban a sziléziai hadsereg²² ezt be is bizonyította.

Ugyanez a rendszer abban az esetben is megfelelő lehet, amikor egy uralkodó helyénvalónak érzi, hogy uralkodóháza valamelyik herceget jelölje ki a feladatra, ahogy ezt nem olyan régen XIV. Lajos esetében gyakran láthattuk. Ilyen esetben a herceget gyakran csak névleg nevezik ki főparancsnoknak, miközben tanácsadót jelölnek ki mellé, aki valójában vezeti a hadsereget. Ez volt a felosztás Fülöp orléans-i herceg és Marsin között a híres torinói csatában,²³ azután Burgundia hercege és Vendôme hercege között az oudenaarde-i csatában,²⁴ és azt hiszem, Ulmnál ugyanez a helyzet állt fent Ferdinánd főherceg²⁵ és Mack között is.

Ez utóbbi módszer meglehetősen szerencsétlen megoldás, mert ilyenkor senki nem felelős semmiért. Mindenki tudja, hogy Torinóban Fülöp orléans-i herceg bölcsebben döntött, mint Marsin marsall, és a királynak minden titkos hatalmát bevetve, szembemenve a csatát vezető herceg akaratával csak azt sikerült elérnie, hogy elveszítsék a csatát. Hasonló volt a helyzet Ulmban is, hiszen Frigyes főherceg több ügyességet és bátorságot mutatott, mint Mack, akit pedig mentornak jelöltek ki mellé.

²¹ Gebhard Leberecht von Blücher (1742–1819) porosz tábornagy. Hosszú katonai karrier után 1806-ban a jénai csatában altábornagyként egy lovasdandárt vezetett. Az elvesztett csata után hősies visszavonulás után Lübeck környékén francia fogságba esett. Legnagyobb sikereit 1813 és 1815 között aratta, döntő szerepe volt a szövetséges csapatok lipcsei és waterlooi győzelmeiben.

²² A sziléziai hadsereg (a csehországi hadsereg és az északi hadsereg mellett) a szövetségesek egy nagy seregcsoportja volt a 6. koalíciós háborúban. 1813 nyarán állították össze Sziléziában, porosz és orosz csapatokból állt, létszáma 105 ezer fő, főparancsnoka Blücher tábornagy volt.

²³ A torinói csata (1706. szeptember 7.) a spanyol örökösödési háború legnagyobb csatája volt Itália területén. A francia és spanyol csapatokat XIV. Lajos unokaöccse, Fülöp, Orléans hercege vezette, a középhad parancsnoka Marsin marsall volt, aki életét is vesztette a csatában. A győztes cs. kir. és birodalmi csapatokat Savoyai Eugén herceg, a savoyai csapatokat II. Viktor Amadé herceg vezette.

²⁴ Az oudenaarde-i csata (1708. július 11.) a spanyol örökösödési háború egyik legnagyobb csatája volt. A győztes angol–holland csapatokat Malborough hercege, a császári csapatokat Savoyai Eugén herceg vezette. A francia csapatok főparancsnoka Lajos, Burgundia hercege, de ténylegesen Vendôme herceg, marsall volt.

²⁵ 1805 szeptemberében az Ulm térségében összevont cs. kir. csapatok főparancsnoka Ferdinánd főherceg volt, de a hadműveleteket ténylegesen a mellé beosztott Mack tábornok, vezérkari főnök irányította. A főhercegnek sikerült 2000 lovassal a körülfért Ulmból kitörnie és Csehországba menekülnie.

Ha egy herceg olyan zseniális és tapasztalt, mint Károly főherceg, akkor teljhatalommal kell átadni neki a parancsnokságot, és biztosítani kell, hogy ő válassza meg az eszközeit. Ha még nincsenek meg a szükséges titulussai, akkor mellé lehet rendelni, mint Blücher mellé, egy jól képzett vezérkari főnököt és egy tanácsadót a kipróbált tisztek közül. De semmilyen körülmények között nem lenne bölcs dolog e segítőknek egyéb hatáskört adni a tanácsadói rangnál.

* * *

Fentebb már említettük, hogy amennyiben az uralkodó nem maga vezényli hadseregét, legfontosabb feladata lesz, hogy a megfelelő személyt bízta meg ezzel maga helyett, de sajnos nem mindig ez történik. Nem kell az ókorig visszanyúlnunk, elég a frissebb példákat felidéznünk, amelyeket XIV. Lajos és XV. Lajos évszázadai kínáltak fel nekünk. Savoyai Eugén herceget tehetsége – apró termete ellenére – korának legnagyobb hadvezérévé tette, Louvois halála után felbukkant egy Tallard,²⁶ egy Marsin,²⁷ egy Villeroy,²⁸ akik egyben Turenne, a Condé herceg²⁹ és Luxembourg herceg³⁰ követői is voltak. A későbbiekben Szász Móríc marsall után megjelent Soubise marsall³¹ és Clermont³² is. A pézsmailatú döntésektől kezdve, amelyek Madame de Pompadour és a Dubarry-félék szalonjaiban születtek, egészen addig, hogy Napóleon a korlátolt, de vitéz hadfiakhoz vonzódott, sokféle ranglétrán hághat feljebb a katona, és még egy nem annyira felvilágosult kormány számára is meglehetősen tágas tér nyílik ahhoz, hogy lehetővé tegye a racionális kinevezéseket. Ám az emberi gyöngeség ilyen vagy olyan módon minden esetben észrevehető, és a ravaszság vagy a simulékonyság gyakran erősebbnek bizonyul a valódi, de szerény vagy félénk katonai érdemnél.

²⁶ Camille d'Hostun de la Baume, Tallard hercege (1652–1728) Franciaország marsallja, államférfi. Végigharcolta XIV. Lajos háborúit, 1704-ben a höchstädti csatában angol fogságba esett.

²⁷ Ferdinand de Marsin (1656–1706) Franciaország marsallja és diplomata. XIV. Lajos hadvezéréként harcolt a pfalzi (1688–1697), majd a spanyol (1701–1714) örökösödési háborúban, 1706-ban a torinói csatában halálos sebet kapott.

²⁸ François de Neufville, Villeroy 2. hercege (1644–1730) Franciaország marsallja. XIV. Lajos hadvezéréként harcolt a pfalzi (1688–1697), majd a spanyol (1701–1714) örökösödési háborúban.

²⁹ II. Louis de Bourbon-Condé, Enghien hercege (1621–1686) királyi herceg, a 17. század egyik legnagyobb hadvezére, győzelmei során szerzett mellékneve: a Nagy Condé.

³⁰ François Henri de Montmorency-Bouteville, Luxembourg-Piney hercege (1628–1695) Franciaország marsallja, XIV. Lajos egyik legnagyobb hadvezére.

³¹ Charles de Rohan, Soubise hercege (1715–1787) Franciaország marsallja. XV. Lajos háborúiban harcolt.

³² Gaspard de Clermont-Tonnerre (1688–1781) Franciaország marsallja, amely címet a lauffeldi csatában (1747. július 2.) nyújtott teljesítményéért kapta.

Ám ha figyelmen kívül hagyjuk is az emberi szív természetéből fakadó választásokat, akkor sem tagadhatjuk, milyen nehéz egy hadvezér kiválasztása még az olyan államfők számára is, akik buzgón kívánják az ország javát. Először is ahhoz, hogy ügyes hadvezért találjon, az ország vezetőjének magának is katonának kell lennie, vagy a döntést mások ítéletére kell bízni, ami viszont kikerülhetetlenül klikkharcokhoz vezet. Magától értetődően kevesebb nehézséggel jár, ha rendelkezésre áll egy győzedelmes tábornok, aki már több csatában is bizonyított. Ugyanakkor nem minden tábornok nagy hadvezér is egyben, aki már nyert csatát (jó példa erre Jourdan,³³ Schérer³⁴ és még sokan mások), nem állhat mindig győzedelmes tábornok az állam rendelkezésére. Ebben az esetben nehezen lehet eldönteni, hogy milyen címen tartsuk többre az egyik tábornokot a másikkal. Hiszen azok, akik a régóta tartó békeidőben hosszú szolgálati idejüknek köszönhetően szépen feljutottak a ranglétra tetejére, valóban mindig alkalmasak lesznek-e a hadsereg vezetésére?

Ezenfelül az állam vezetője oly ritkán és oly rövid időre bocsátkozik valódi beszélgetésbe alattvalóival, hogy nem is lehet csodálkozni, amiért olyan nagy nehézséget jelent számára a megfelelő helyre állítani a megfelelő embereket. Tehát olykor visszaélnek az uralkodó jóhiszeműségével, akit megszedítenek a látszatok, és még lehető legjobb akarata ellenére is téves döntéseket hozhat, amiért nem is lehet szemrehányást tenni neki.

Úgy tűnik, akkor lehetne a legbiztosabban elkerülni ezt a szerencsétlenséget, ha valóra váltanánk François Fénelon *Telemaknak, az Ulisses fiának csudálatos történetei* című regényében felvetett megoldását, és megkeresnénk azt a hűséges, őszinte és nagyszívű Philoklészt, aki az uralkodó és a parancsnokságra vágyó jelöltek közötti közvetítőként a néppel való közvetlenebb kapcsolatának köszönhetően fel tudná világosítani az uralkodót afelől, hogy egyrészt tehetsége, másrészt jelleme alapján ki lenne a legjobb jelölt. De vajon ez a hűséges barát nem engedne-e maga is személyes rokonszenveinek? Le tudná-e győzni elfogultságát? Hiszen Patyomkin³⁵ nem utasította-e el Szuvorovot, megriadva külsejétől, és nem volt-e szüksége Katalin cárnőnek minden ügyességére, hogy rábízhatta a hadsereget arra a férfira, aki aztán oly sok fényes sikert aratott?

Sokan úgy tartják, hogy a közvélemény figyelembevételével lehet elérni a legjobb eredményt, de ennél nincs veszélyesebb. Nem a nép tette-e császárrá Dumouriez-t, akinek

³³ Jean-Baptiste Jourdan (1762–1833) francia katonatiszt, Napóleon marsallja (1804), a restauráció idején a felsőház tagja. A Köztársaság tábornokaként 1795-ben és 1796-ban vereséget szenvedett a cs. kir. csapatoktól.

³⁴ Barthélemy Louis Joseph Schérer (1747–1804) a Köztársaság tábornoka és hadügyminisztere (1797–1799). 1795-ben és 1799-ben az itáliai hadsereg parancsnokaként több vereséget szenvedett a cs. kir. csapatoktól.

³⁵ Grigorij Alekszandrovics Patyomkin, Tavricseszkij (tauriai, vagyis krími) herceg (1739–1791) orosz politikus és hadvezér, II. (Nagy) Katalin cárnő kegyence.

fogalma sem volt a hadvezetésről? És vajon ugyanez a nép odaállította volna-e Napóleont, akit a két direktoron kívül senki nem ismert, az itáliai hadsereg élére? Ugyanakkor nem tagadhatjuk, hogy ez a vélekedés – tudniillik, hogy a közvélemény szavára kell hallgatni –, ha nem is mindig tévedhetetlen, nem is mindig elvetendő, főleg akkor, amikor a leküzdött nagy válságok és maguk az események bizonyítják az igazságát.

A hadvezér legfontosabb erényei a következők, és ez nem is fog megváltozni soha: *erős jellem, erkölcsi bátorság, amely nagy elhatározásokhoz vezethet, azután a hidegvér és a fizikai bátorság, amellyel úrrá lesz a veszélyen.* Az ismeret csak a harmadik sorban jelenik meg, de vakok lennénk, ha nem ismernénk el, hogy nagyon hasznos segéderő. Ráadásul, ahogy már máshol elmondtam, nem holmi akadémiai tudást kell értenünk ez alatt. Kevés tudásra van szükség, de azt jól kell tudni alkalmazni, és főleg erősen magunkévá kell tenni a szabályozó elveket. E tulajdonságok után következnek a személyes jellemvonások. A bátor, igazságos, határozott és méltányos férfiú, aki képes megbecsülni a másik ember érdemeit, nem pedig féltékenykedni rá miattuk, és fel tudja használni saját dicsősége érdekében, mindig kiváló hadvezér lesz, sőt akár nagy emberré is válhat. Ám sajnos igen ritkán fordul elő, hogy egy hadvezér igyekszik elismerni az érdemeket. A középszerű szellemek mindig féltékenyek, és hajlamosak jelentéktelen személyekkel körülvetetni magukat, mert attól tartanak, hogy a külvilág szemében segítőkük érte el a sikereket. Nem tudják megérteni ugyanis, hogy szinte mindig azé a férfiúé lesz a dicsőség, akit a hadsereg élére állítottak, még akkor is, ha alig volt része a megszerzésében.

Gyakran vetődött fel a kérdés, hogy kire lehet inkább rábízni a hadsereg vezetését: arra a tábornokra, aki nagy hadvezetési tapasztalattal rendelkezik, vagy azokra a tábornokokra, akik a vezérkarból vagy a mérnökkarból kerültek ki, ám kevésbé vannak hozzászokva, hogy katonáknak parancsoljanak. Nem is lehet vita tárgya, hogy a nagy hadműveletek vezetése külön tudomány, és nagyon jól ki lehet dolgozni a hadműveleti terveket anélkül, hogy valaki személyesen akár egy ezredet is vezetett volna az ellenség ellen. Nagy Péter, Condé herceg, Nagy Frigyes és Napóleon példája bőségesen bizonyítja ezt. Tehát semmiképpen sem tagadhatjuk, a vezérkarból kikerült férfiú éppen olyan nagy hadvezér lehet, mint bárki más. De nem azért lesz képes arra, hogy a legfőbb vezetője legyen a hadseregnek, mert a vezérkarban ette meg a kenyere javát, hanem mert meg lesz benne a természetes tehetség a hadvezetéshez, valamint a megkívánt jellemerő. Sőt, így áll a helyzet a gyalogságból vagy lovasságból kikerült tábornok esetében is, adott esetben ő is éppen olyan alkalmas lesz a hadsereg vezetésére, mint egy tanult taktikus.

A kérdést tehát nyilvánvalóan nem tudjuk abszolút bizonyossággal megválaszolni, de ezen a területen is igaz, hogy a jellem dönt el mindent. Úgy juthatunk a racionális megoldáshoz, ha a közéletet választva kijelentjük:

- hogy a hadvezér, kerüljön ki akár a vezérkarból, a tüzérségből vagy a mérnökkarból, aki már egyszer vezetett hadosztályt vagy hadtestet háborúban, egyenlő esélyek esetén alkalmasabb lesz a hadvezetésre az olyan katonánál, aki csak egyetlen fegyvernem tapasztalataival bír;
- hogy a csapatokat vezénylő tábornok, aki maga is sokat foglalkozott már a háború elméletével, szintén alkalmas lesz a parancsnokságra;
- hogy a hadvezér esetében a kiváló jellem elsőbbséggel bír a megszerezhető ismeretekkel szemben;
- végül hogy a kimerítő elméleti tudás a kiváló jellemmel párosulva teszi az igazi nagy hadvezért.

* * *

Az a nehézség, amelyet a mindig jó hadvezér megválasztásának kényszere okoz, felveti azt a gondolatot, hogy nem kellene-e rátermett vezérkari főnökkel kiegészíteni, aki tanácsadóként szolgálna a vezénylő tábornoknak, és tényleges befolyást gyakorolna a hadműveletekre. Nem is kérdés, hogy a kiváló vezérkari testület, ahol fennmaradnak a kiváló hadvezetési tradíciók, mindig is hasznos és nagyon szerencsés intézmény marad. Ugyanakkor ügyelni kell rá, nehogy megjelenjenek a hamis doktrínák, hiszen ebben az esetben ez az intézmény végzetes szerepet játszhat. Amikor Nagy Frigyes megalapította a potsdami katonai akadémiát, nem sejtette, hogy az Rüchel tábornok³⁶ „*rechte Schulter vor*” (jobb váll előre) módszerébe fog torkollani, amely szerint a ferde harcrend a tévedhetetlen varázsszer a csaták megnyeréséhez. Nagy igazság, hogy gyakran csak egy lépés választja el a fenségest a nevetségéstől.

Ezenkívül nagyon gondosan el kell kerülni, hogy konfliktus alakuljon ki a főparancsnok és a vezérkari főnök között, és álljon bár a vezérkar a legelismertebb katonákból is, meg kell adni a lehetőséget a főparancsnoknak, hogy a számára legrokonszenvesebb egyéneket válassza ki. Ha erőszakkal erőltetünk rá a főparancsnokra egy vezérkari főnököt, az a hatáskörök anarchiájához fog vezetni. De az még veszélyesebb lenne, ha tehetségtelen embert választana ki bizalmasai közül, hisz ha ő maga is közepszerű katona, akit holmi

³⁶ Ez a tábornok a jénai csatában úgy találta jónak megmenteni seregét, hogy megparancsolta katonáinak, hogy jobb vállal előre vonuljanak, és így képezzenek ferde vonalat. (*Jomini saját megjegyzése.*) Ernst Wilhelm Friedrich Philipp von Rüchel (1754–1823) porosz tábornok. A jénai csata (1806. október 14.) végén elkésve beérkező Rüchel hadtestének bal fordulatával próbálta helyreállítani a megrendült porosz harcvonalat, sikertelenül. Rüchel súlyosan megsebesült. Jomini személyesen részt vett a csatában, kritikája kissé eltúlzott.

részrehajló választás vagy a véletlen helyezett a hadsereg élére, az döntésében is tükröződni fog. Az lenne a köztes megoldás, amely révén elkerülhetjük ezeket a veszélyeket, hogy a hadvezérnek felkínáljuk, hogy kiváló képességű tábornokok közül válassza ki vezérkari főnökét, de megengedjük, hogy a számára legmegfelelőbbet válassza ki.

* * *

Szinte minden hadseregnél felmerül a gondolat, hogy úgy lehetne több nyomatékot és súlyt adni a hadműveleti vezetésnek, ha rendszeres időközönként haditanácsokat hívnának össze, amelyek jó tanácsaikkal segítenék a hadvezért. Nem is kérdés: ha a hadsereg parancsnoka egy Soubise, egy Clermont, egy Mack, egyszóval közép-szerű katona, a haditanácsok felvetéseiben jobb véleményekre akadhatna sajátjainál. De milyen sikert várhatnánk olyan hadműveletektől, amelyeket nem az az egyén vezet, aki kigondolta és eltervezte őket? Hogyan is lehetne véghez vinni azt a haditervet, amelyet a hadvezér csak félig érthet, hiszen nem a saját terve?

Nekem magamnak is borzalmas tapasztalataim voltak egy főhadiszálláson egy szálnalmas sugalmazóval kapcsolatban, nálam jobban senki nem tudná megítélni ezen helyzet veszélyeit. De főleg egy haditanács közegében ölthet ez a szerep abszurd jelleget, minél nagyobb létszámú és minél magasabb rangú személyekből áll az ilyen haditanács, annál nehezebb lesz, hogy az igazság és az értelem győzelemre juthasson.

Például mit tett volna egy haditanács, amelynek tagjai között Napóleon egy tanácsadó szerepében felvetette volna az arcolei és a rivoli csata tervét, a Szent Bernát-hágón való átkelés tervét, az ulmi, a gerai és a jénai hadművelet tervét? Az óvatosak ezeket a terveket vakmerőségnek, sőt egyenesen örültségnek tartották volna, mások a végrehajtásuk során felmerülő ezernyi nehézséget sorolták volna fel, és mind elvetették volna őket. Ám ha a tanács éppenséggel elfogadta volna ezeket a terveket, és nem Napóleon próbálta volna őket megvalósítani, nem vallottak volna-e feltétlenül kudarcot?

Így tehát véleményem szerint egy haditanács szálnalmas segédeszközt jelent. Csak egyetlen esetben van előnyös oldala, amikor a tanács azonos véleményen van a főparancsnokkal. Ebben az esetben a főparancsnok több önbizalmat meríthet a haditanácstól saját döntéseivel, ráadásul bírni fogja alárendeltjei bizalmát is, így biztos lehet abban, hogy a beosztott alparancsnokok is, akiket ugyanazok a gondolatok hatnak át, mint őt, a tőlük telhető legjobban fogják vezetni a hadműveleteket. Ezt az egyetlen jót hozhatja el egy haditanács, amelynek egyébként tisztán tanácsadói szerepet kell játszania, és semmi többet. Ám amint a tökéletes megegyezés helyébe a békétlenkedés kerül, az ilyen haditanács csak rossz eredményekhez vezethet.

A fentebb kifejtett elvek után, azt hiszem, levonhatom a következtetést, hogy abban az esetben, amikor nincs a kezünk ügyében nagy hadvezér, aki már számos példáját adta kiválóságának, úgy lehet a legjobban megszervezni a hadsereg vezetését, ha:

1. Olyan vitéz, kipróbált katonára bizzuk a vezetést, aki vakmerő a harcban, és megingathatatlan a veszély esetén.
2. Kiváló képességű, őszinte és lojális vezérkari főnököt adunk mellé, akivel a főparancsnok harmonikusan tud együttműködni. Elég nagy dolog a dicsőség ahhoz, hogy egy kis részét át tudjuk engedni egy barátnak, aki közreműködött a siker előkészítésében. Így történt, hogy Blüchernek, akit Gneisenau³⁷ és Müffling³⁸ támogatott, lehetősége volt olyan dicsóséggel övezni magát, amelyre egyedül valószínűleg soha nem sikerült volna szert tennie. Természetesen az efféle kettős parancsnoklás soha nem működött volna Nagy Frigyes, Napóleon vagy Szuvorov esetében, de amennyiben nem kiváló, önmagában is megálló nagy hadvezérről van szó, valószínűleg ez a legkíváncsabb megoldás.

* * *

Mielőtt lezárnám e fontos témáról szóló elmélkedést, már csak néhány szót szólnék arról, milyen más módon lehet még befolyásolni egy hadműveletet: a kormány mellett, a fővárosban működő haditanácsok révén. Louvois sokáig Párizsból irányította XIV. Lajos seregeit, és ezt sikerrel művelte. Carnot³⁹ is Párizsból irányította a köztársasági hadseregeket: 1793-ban nagyon jól csinálta, és megmentette Franciaországot; 1794-ben kezdetben nagyon rosszul csinálta, aztán a véletlen segítségével helyrehozta hibáját; azután 1796-ban véglegesen kudarcot vallott. De Louvois és Carnot is egyedül irányította a hadműveleteket, haditanács összehívása nélkül.

³⁷ August Wilhelm Antonius Neidhardt von Gneisenau (1760–1831) porosz tábornagy és hadseregreformter. Blücher vezérkari főnökeként nagy szerepe volt a szövetségesek 1813 és 1815 közötti sikereiben (Katzbach, Lipcse, Waterloo). Szoros kapcsolatban állt Clausewitz-cel.

³⁸ Philipp Friedrich Carl Ferdinand Freiherr von Müffling (1775–1851) porosz tábornagy, katonai szakíró. 1813-ban Blücher vezérkarába volt beosztva ezredesi rendfokozatban, 1815 júniusában a brit főhadiszállásra mint porosz összekötő tiszt, és a lignyi csata után ő gondoskodott a Wellington és Blücher közötti összeköttetésről. 1820-ban a porosz hadsereg vezérkari főnöke, 1838 és 1844 között a porosz Államtanács elnöke volt.

³⁹ Lazare Nicolas Marguerite Carnot (1753–1823) francia katonatiszt, hadszervező, politikus, a forradalmi kormányzat vezető személyisége. 1793. augusztus 14-től a Közjóléti Bizottság tagja s a hadügy irányítója volt. 14 hadsereget állított fel, tehetséges tiszteket nevezett ki az élükre, megpróbálta Párizsból összehangolni hadműveleteiket. 1799 után köztársaságpartí maradt, ellenezte Napóleon egyeduralkodói törekvéseit, bukásakor, 1814-ben és 1815-ben azonban mellé állt. Mint egykori királygyilkos emigrációba kényszerült 1815 után.

A Bécsben működő udvari haditanácsnak gyakran volt feladata a hadműveletek irányítása. Egész Európában csak egy olyan hang akadt, amely e gyakorlat gyászos hatásaira figyelmeztetett, igazul vagy tévesen? Ezt csak az osztrák tábornokok tudnák eldönteni.

Az én véleményem szerint az ilyen haditanács csak egyetlen módon tud hozzájárulni a háború sikeréhez: az általános hadműveleti terv jóváhagyásával. Mint az már tudható, általános hadműveleti terv alatt én nem olyan tervet értek, amely előírja az egész hadjárat menetét, ehhez láncolva a tábornokokat, ez elkerülhetetlenül vereséget vonna maga után. Inkább olyan tervet, amely világosan megszabja a hadjárat célját, a hadműveletek támadó vagy védekező jellegét, majd az anyagi eszközöket, amelyekre egyrészt a kezdő lépésekhez, másrészt a tartalék felhalmozásához, végül egy ellenséges invázió esetén az általános mozgósításhoz szükség lesz. Nem tagadhatjuk, hogy ezeket a dolgokat meg lehet, sőt meg is kell tárgyalni egy főrangú katonákból és miniszterekből álló haditanács keretén belül. Ám egy hasonló tanács feladatának csak ezekre a tárgyakra kell korlátozódnia, mert ha olyan öntelt, hogy nemcsak annyit közöl a főparancsnokkal, hogy induljon el Bécs vagy Párizs felé, hanem azt is megszabja, hogy milyen hadműveletekkel érje el a célt, a szerencsétlen tábornok feltétlenül vereséget fog szenvedni. És a vereségért minden felelősség azokat fogja terhelni majd, akik 200 mérföldnyire az ellenségtől nem áttalják azt mondani magukról, hogy hadsereget irányítanak, pedig a hadsereget már akkor is nagyon nehéz megfelelően irányítani, amikor az ember ott van a helyszínen.

TIZENÖTÖDIK CIKKELY: A NEMZETEK HADI SZELLEMEÉRŐL ÉS A HADSEREGEK MORÁLJÁRÓL

A kormány hiába alkalmazza a legjobb szabályozást a hadsereg megszervezésekor, ha nincs gondja arra, hogy felszítsa az országban a hadi szellemet. Ha a londoni Cityben jobban kedvelik a dúsgazdag adóbérlő rangját a magas katonai rangoknál, az még elfogadható egy szigetországban, amelyet számtalan hajórajja védelmez. Ám egy kontinentális ország, ahol átveszik a londoni City vagy a párizsi tőzsde morálját, előbb vagy utóbb szomszédai zsákmányául esik. A Római Birodalom a polgári erények és a katonai szellem összeolvadásának köszönhetette dicső hatalmát, és annak, hogy ez a két erény az intézményekből átszivárgott az általános morálba is. Ám amikor búcsút mondtak ezeknek az erényeknek, és már nem tekintettek a katonai szolgálatra egyszerre dicsőséggként és kötelességgként, a birodalmat kiszolgáltatták a gót, herul és gall zsoldosoknak, így a bukás elkerülhetlenné vált. Természetesen semmiről sem szabad elfeledkezni, és mindent tisztelni kell,

ami hozzájárulhat egy ország gazdasági gyarapodásához. Sőt nagy becsben kell tartani azokat az ügyes és szorgalmas embereket is, akik ennek a virágzásnak a legfőbb alkotói, de ennek mindig alá kell rendelődni azoknak a fontos intézményeknek, amelyek a férfias és hősies erényeket bátorítva az ország erejét adják. A politika és az igazságérzet ebben meg fog egyezni, hiszen, bármit állít is Boileau, mindig *dicsőösebb lesz a Cézároknak lába nyomában találkozni az elmúlással*, mint az állami hitel forgandóságára játszva meggazdagodni a köz nyomorúságán. Balszerencsés az az ország, ahol az adóbérlő és a telhetetlen aranyüzer gazdagsága előbbre való a vitéz katona egyenruhájánál, a katonáénál, aki életét, egészségét és győzelmét is feláldozná a haza védelmében.

Elsősorban azáltal bátoríthatjuk a hadi szellemet, ha a hadsereget teljes nyilvános és társadalmi megbecsülés veszi körül. Másodsorban azzal, ha az államnak tett katonai szolgálatért cserébe előnyben részesítünk egy katonát, amint megürül egy állami hivatal, vagy egyes állások esetében megköveteljük az előzetes katonai szolgálatot. A legkomolyabb vizsgálódásra is alkalmas téma lenne összehasonlítani a régi római intézményeket az oroszországi vagy porosz gyakorlattal, majd párhuzamba állítani őket a modern utópisták elveivel, akik hevesen berzenkednek az ellen, hogy egy katonatiszt bármilyen állami szolgálatot vállaljon, és csak nagy szónokokat akarnak látni minden fontos állami hivatali pozícióban.⁴⁰

Nyilvánvalóan van számos olyan állami hivatal, amely szakirányú tanulmányokat feltételez. De nem lenne-e képes egy katonatiszt is arra a béke által felkínált szabadidejében, hogy tanulmányokat végezzen a vágyott hivatás érdekében, miután a másik, a fegyveres hivatása révén már megfizette a hazának az adóját? És ha a hivatali állásokban előszeretettel alkalmaznák azokat a tiszteteket, akik legalább a kapitányi rangig jutottak, nem lenne-e az komoly képzés, hogy a katonák feljussanak erre a rangra? És nem lenne-e komoly képzés arra is, hogy a katonatisztek garnizonjukban máshol is vágyjanak kikapcsolódást keresni, mint a színházakban és a kávéházakban?

Lehet, hogy egyesek úgy gondolják, hogy ha ilyen könnyen át lehet lépni a katonai szolgálatból a hivatali szolgálatba, az inkább ártana, mint használna a katonai szellemnek, de éppen ellenkezőleg: úgy lehetne megerősíteni, ha a katonai hivatást függetlenné tesszük az összes többi hivatástól. Eredetileg ezen elv alapján képezték ki a mamelukokat és a janicsárokat is. 7-8 éves korukban vásárolták meg őket, és abban a szellemben nevelődtek, hogy a hadseregben kell meghalniuk is. Még a jogaikra oly büszke angolok is, amikor katonának állnak, szerződésben vállalják, hogy örökre katonának is maradnak. Egy orosz

⁴⁰ Franciaországban például nem kellene kizárni a katonatiszteket a választásból, minden ezredesnek meg kellene adni a választójogot, és biztosítani kellene, hogy a tábornokok is megválaszthatók legyenek. Nem a katonatisztek lennének a legkönnyebben megvesztegethető képviselők. (*Jomini saját megjegyzése.*)

katonának pedig 25 évig kell szolgálnia, ami majdnem olyan élethosszig tartó szolgálatot jelent, amilyen az angoloké.

Az ezekhez hasonló hadseregek esetében, valamint azok esetében, amelyek önkéntes jelentkezéssel szerveződnek, talán valóban érthető, ha egyesek nem fogadják el a katonai kötelezettség és egy polgári hivatal összeolvadását. De bárhol, ahol a katonakötelezettség határozott és korlátos idejű és az egész lakosságra vonatkozik, már egészen más a helyzet, és az a római szokás, miszerint mindenkinek 10 évet le kellett szolgálnia egy légióban, mielőtt valamely hivatali szolgálatra jelentkezett, úgy tűnik, alkalmasabb lenne arra, hogy megőrizze a hadi szellemet, főleg abban az időszakban, amikor az anyagi jólétre való törekedés tűnik a társadalom uralkodó szenvedélyének.

Bárhogyan legyen is, véleményem szerint az összes lehetséges rendszerben a bölcs kormány állandó célja az kell hogy legyen, hogy nagy becsben tartsa és kívánatossá tegye a katonai szolgálatot, életben tartsa a dicsőség és az összes hadi erény szeretetét – ezáltal elkerülheti az utókor rosszallását és a Nyugatrómai Birodalom végétét.

* * *

De nem elég, ha a lakosság körében terjesztjük és erősítjük a katonai szellemet, hanem magában a hadseregben is bátorítanunk kell azt. Mire lenne jó, ha a városokban nagyra tartanák az egyenruhát, és a katonai szolgálat polgári erényként lenne elkönyvelve, ha a hadseregben nem jellemeznék a katonákat a hadi erények? Igaz, nagyszámú lenne a milíciánk, de nem lenne katonai értéke.

A hadsereg morális lelkesültsége és a hadi szellem két nagyon is különböző dolog, semmi képpen sem szabad összekeverni őket, mégis ugyanazt a hatást eredményezik. A morális lelkesültséget, mint már említettük, többé-kevésbé mulékony érzések ébresztik fel, olyanok, mint a politikai vagy vallási meggyőződés, az erős hazaszeretet. Míg a hadi szellem, amelyet az ügyes hadvezér vagy a bölcs intézmények ihlethetnek, kevésbé függ a körülményektől, és az előrelátó kormány művét dicsérheti.⁴¹

Fontos, hogy a bátorságot megjutalmazzák és megdicsérik, a katonatiszteket tiszteljék, hogy a vasfegyelem ne csak a formákban legyen jelen, hanem áthassa az érzéseket és a meggyőződéseket is.

Fontos, hogy a tisztikar és nagy általánosságban az egész hadsereg meg legyen róla győződve, hogy a lemondás, a bátorság és a kötelességtudat olyan erény, amely nélkül nem létezik tiszteletre méltó hadsereg, sem lehetséges dicsőség. Mind pontosan tudniuk kell,

⁴¹ Az a legfontosabb, hogy ez a szellem hassa át a tisztai állományt és az altiszteket is. A katonák mindig jól vannak, amikor jók a tisztjeik, és bátor a nemzetük. (*Jomini saját megegyezése.*)

hogy a határozottság a visszavonulás idején tiszteletre méltóbb, mint a lelkesedés a sikerek idején, mert nemcsak ahhoz kell bátorság, hogy egy hadállást elfoglaljunk, hanem ahhoz is, hogy egy nehéz visszavonulást végrehajtsunk a győzedelmesen előrenyomuló ellenség előtt, úgy, hogy közben összeszedettek maradunk, és felemelt fejfel szegülünk szembe vele. Az uralkodó feladata, hogy éppen úgy dicséretet adjon a rendezett visszavonulásért, mint ahogy a legszebb győzelemért tette volna.

Felkészíteni a hadsereget a kemény munkára és a sok fáradtságra, nem hagyni eltespedni a garnizonok renyhe világában békeidőben, elhíttetni tagjaival, hogy kiválóbbak az ellenségnél, de úgy, hogy közben nem becsméreljük az ellenséget, megszerettetni velük a nagy rohamokat. Egyszóval fellelkesíteni őket, harmóniában a tömegeket átható érzülettel, kitüntetni az erőnyeket, büntetni a gyöngeséget, végül megbélyegezni a gyávaságot: íme, ezekkel az eszközökkel lehet kibontakoztatni a helyes katonai szellemet.

A római légióknak főként a renyheség okozta a vesztét. A félelmetes katonák, akik még Scipio idejében sisakban, páncélban masíroztak a forró afrikai ég alatt, már túl nehéznek érezték ezeket Gallia és Germánia hideg ege alatt, és a Birodalom elveszett.

Mint már mondtam, soha nem szabad azt sugallani, hogy az ellenség érdemes a megvetésre. Ugyanis, amennyiben a sereg ádáz ellenállásba ütközik, megrendülhet a katonai morál. Napóleon, amikor Jénában beszédet intézett Lannes marsall⁴² csapataihoz, dicsérte előttük a porosz lovasságot, de azt is megjósolta, hogy semmire sem fognak menni az egyiptomi hadjárat veteránjainak bajonettjeivel szemben.

Előre fel kell készíteni a tiszteket és rajtuk keresztül a katonákat is a váratlan pánik kitörésére, amely gyakran úrrá tud lenni a legvitézesebb hadseregeken is, amikor nem fogja vissza őket a fegyelem vasmarka, és az a meggyőződés sem, hogy a csapatokban a rend fennmaradása a biztonság záloga. Nem a bátorság hiánya volt az oka, hogy Savoyai Eugén herceg Péterváradon⁴³ és Rumjancev marsall⁴⁴ Kagulban elbánt 100 ezernyi törökkel. Hanem az, hogy miután visszaszorították a török sereg rendetlen rohamát, minden egyes katona saját személye sugallatának engedelmeskedve egyedül harcolt, és teljesen felbomlott

⁴² Jean Lannes (1769–1809) francia marsall, Montebello hercege. 1796-tól Napóleon minden hadjáratában részt vett, kitüntette magát az itáliai, az egyiptomi, az ulmi hadjáratban. Döntő szerepe volt az austerlitz-i, a jénai, a friedlandi győzelemben. 1809 telén Zaragoza ostromát vezette, áprilisban részt vett a győztes eggmühli és regensburgi csatában. Május 22-én halálos sebet kapott az asperni–esslingeni csata második napján.

⁴³ Péterváradi csata, 1716. augusztus 5. Savoyai Eugén herceg legnagyobb győzelme a törökök felett az 1716–1718-as háborúban. E győzelem tette lehetővé még ebben az évben Temesvár bevételét és a Bánság visszafoglalását.

⁴⁴ Pjotr Alekszandrovics Rumjancev-Zadunajszkij (1725–1796) orosz államférfi, marsall, a 18. század egyik legkiválóbb orosz hadvezére. A hétéves háborúban (1756–1763) a poroszok ellen, az 1768–1774-es háborúban a törökök ellen harcolt. Legnagyobb győzelmét a kaguli csatában (1770. július 21.) aratta a jelentős túlerőben lévő török csapatok felett.

a rend a katonák soraiban. Egy sereg, amelyen úrrá lesz a pánik, ugyanilyen demoralizált állapotba kerül, mert miután felbomlik a rend, az egyéni döntések esetén lehetetlenné válik az összetartás és az együttműködés, a vezérek hangja sem hallatszik. Nem lehet végrehajtani azokat a hadmozdulatokat, amelyekkel folytatni akarják a harcot, és ekkor már nem marad más menedék, mint a szégyenletes megfutamodás.

Az eleven és tüzes képzeletű népek a más népeknél jobban ki vannak szolgáltatva az efféle kavarodásnak, és a déli népek szinte mindig ebbe a kategóriába tartoznak. Ezt csak az erős intézmények és az ügyes hadvezérek tudják orvosolni. Maguk a franciák is, akiknek a katonai erényeit, amennyiben a sereg jól volt vezetve, soha nem vonta kétségbe senki, gyakran váltak áldozataivá efféle fejvesztett pániknak, amit nyugodtan hívhatunk nevetségesnek. Ki ne emlékezne arra a kellemetlen, pánikszzerű rettegésre, amely Villars marsall⁴⁵ gyalogságán lett úrrá, miután megnyerte a friedlingeni csatát⁴⁶ (1702)? Ugyanez játszódott le Napóleon gyalogságában is a wagrami győzelem⁴⁷ után, miközben az ellenség már javában visszavonulóban volt. Ami még ennél is elképesztőbb: a 97. feldandáron úrrá lett zavarodottság Genova ostrománál, ahol 1500 katona menekült egy huszárszakasz elől, miközben ugyanezek a katonák két nappal később elfoglalták a Diamant erődöt, olyan hatásos rajtaütéssel, amelynek ritkán látjuk példáját a modern kori történelemben.

Pedig úgy érzem, nem lenne nehéz meggyőzni a bátor katonákat, hogy a halál gyorsabban és biztosabban csap le a rendetlen összeviasszaságban menekülőkre, mint azokra, akik együtt maradnak, és úgy néznek szembe az ellenséggel, vagy gyorsan csatlakoznak egymáshoz, még akkor is, ha csak az imént zilálták szét vonalaikat. Ebből a szempontból nézve az orosz hadsereg például szolgálhatna Európa összes hadserege számára, az a higgadtság, amelyet az összes visszavonulásakor tanúsított, éppen annyira következménye a nemzeti jellemnek, mint a katonák természetes ösztönének és a fegyelmezett, jól szabályozott intézményeknek. Valójában nem mindig a csapatok túl élénk képzelete miatt tör ki a rendetlenség, a parancshoz szokottság hiányának is nagy szerepe van ebben. Az még inkább előidézheti, ha a hadsereg parancsnoka nem tesz meg minden óvintézkedést a sereg fegyelmének fenntartása érdekében. Gyakran csodálkoztam el rajta, hogy a legtöbb tábornok milyen nemtörődömséget tud tanúsítani ezen a területen. Nem csak arról volt szó, hogy parányi logisztikai erőfeszítést sem méltóztattak tenni, hogy biztosítsák a szétszóródott különítmények vagy az elszigetelt

⁴⁵ Claude-Louis-Hector de Villars (1653–1734) Franciaország marsallja. XIV. Lajos háborúiban harcolt. Korának egyik legnagyobb hadvezére volt.

⁴⁶ A friedlingeni csata (1702. október 14.) a spanyol örökösödési háború egyik első csatája volt Bazel közelében. A csatának nem volt egyértelmű győztese.

⁴⁷ A napóleoni háborúk addigi legnagyobb csatája (1809. július 5–6.). Napóleon győzelme a Károly főherceg vezette cs. kir. főerők felett tulajdonképpen lezárta az 5. koalíciós háborút.

katonák menetvonalának biztosítását. Semmiféle rendelkezést nem hoztak azért, hogy megkönnyítsék a különböző szétszóródott egységek számára, hogy csatlakozhassanak egymáshoz, amelyek valamely váratlan pánik vagy az ellenség elháríthatatlan rohama következtében elszakadtak egymástól, hanem még sértve is érezték magukat, amikor valakiben felmerült, hogy figyelmeztesse őket ezeknek az elővigyázatossági rendszabályoknak a fontosságára. Ugyanakkor a vitathatatlan bátorság és a legszigorúbb fegyelem is gyakran tehetetlennek bizonyul, amikor gátat kellene szabni a pánik kitörésének, amelynek egyébként könnyen elejét tudná venni a hadosztályparancsnok gyülekezésre vonatkozó megfelelő intézkedésekkel. Vannak olyan helyzetek, amikor a pusztá emberi erőfeszítés kevés ahhoz, hogy fenntartsa a rendet, például amikor a sereg tagjain úrrá levő testi szenvedés érzékelténné teszi őket mindenfajta lelkesültségre, vagy amikor maga a hadvezér nem képes arra, hogy bármit is tegyen a rend helyreállítása érdekében. Ez a helyzet állt fenn az 1812-es visszavonulás alkalmával. De ezeket a kivételes eseteket nem számítva az engedelmességhez való szokottságnak, a gondos logisztikai előkészítésnek és a hadseregben uralkodó fegyelemnek köszönhetően leggyakrabban sikerülhet, ha nem is megelőzni a teljes pánikot, de legalább azonnali gyógymódot felkínálni rá.

De eljött az idő, hogy elbúcsúzzam ettől a témától, amelyről csak rövid áttekintést szerettem volna nyújtani, és végre rátérjek a tisztán katonai fogalmak vizsgálatára.

III. FEJEZET: A STRATÉGIÁRÓL

MEGHATÁROZÁS ÉS ALAPELV

A hadművészet, eltekintve azoktól a részekről, amelyeket a korábbiakban bemutatunk, továbbra is öt fő ágból tevődik össze: a stratégia, a magasabb taktika, a logisztika, a kis taktika és az erődítéstan. A már említett okoknál fogva jelen műben csak az első három részt fogjuk tárgyalni, tehát minél hamarabb fontos lenne meghatározni ezeket.

Ezt akkor tehetjük meg a legbiztosabban, ha követjük azt a sorrendet, amelyben a sereg által végrehajtandó lépések megjelennek a hadsereg vezetői előtt abban a pillanatban, amikor kitör a háború. Kezdve természetesen a legfontosabbakkal, amelyekből voltaképpen a haditerv összeáll, és ily módon folytatva éppen fordítva járunk el, mint a taktikánál, ahol a legkisebb részletekből kell kiindulni, hogy el lehessen jutni a nagy hadsereg felállításhoz és alkalmazásához.¹

Képzeljünk tehát magunk elé egy hadsereget, ahogy a hadjárat megkezdésére készül! Az lesz a hadvezér első dolga, hogy a kormánnyal együtt meghatározza, milyen természetű háborúba is kezd. Utána alaposan át kell tanulmányoznia a hadszínteret, majd egyetértésben az állam vezetőjével ki kell választania a saját és az ellenséges országhatár figyelembevételével a legalkalmasabb hadműveleti bázist.

A hadműveleti bázis, de még inkább az elérendő cél határozza meg, hogy milyen hadműveleti sávot válasszunk ki. A főparancsnok kitűzi az első elérendő célt, majd a hozzá vezető hadműveleti vonalat, legyen az akár ideiglenes, akár végleges. Ezt mindig a legkedvezőbb irányba vezessük, azaz arrafelé, ahol a legtöbb előnyt várhatjuk anélkül, hogy nagy veszélynek tennénk ki magunkat.

¹ A taktika elsajátításához először is tanulmányozni kell a peloton (félszázad) iskoláját, azután a zászlóalj iskoláját, végül pedig a harcvonalak felfejlődését kell megtanulni. Ezt követően térhetünk rá a tábori szolgálat kisebb műveleteire, aztán a tábornakra, azután a menetekre, végül a hadsereg alakzataira. De a stratégia területén legfelül, azaz a haditervnél szokás kezdeni. (*Jomini saját megjegyzése.*)

A hadseregnek, amely ezen a hadműveleti vonalon menetel, lesz hadműveleti és stratégiai arcvonala, de jól teszi, ha e mögött az arcvonal mögött védelmi vonalat is fenntart, amely támasztékul szolgál szükség esetén. Azok az átmeneti állások, amelyeket a hadsereg hadtestei elfoglalnak a hadműveleti arcvonalon vagy a védelmi vonal mentén, stratégiai állások.

Amikor a hadsereg elérkezik első támadási pontjához, és amikor az ellenség kezd ellenállást kifejteni, támadással vagy manőverrel visszavonulásra kényszeríti. Ebből a célból egy vagy két stratégiaimanőver-vonalat választ ki, amelyek átmenetiek lévén bizonyos fokig akár el is térhetnek a hadműveletek általános vonalától, amellyel egyáltalán nem szabad összekeverni őket.

A stratégiai arcvonalnak a hadműveleti bázissal való összekapcsolása céljából az előnyomulás ütemének megfelelően építjük ki a pihenőállomásokat, az élelmezési állomásokat, a raktárakat stb.

Ha a hadműveleti vonal mélységében némileg széthúzódik, és felbukkannak a közelében ellenséges egységek, amelyek nyugtalaníthatnak, akkor két választásunk van. Vagy megtámadjuk és elűzzük ezeket az ellenséges egységeket, vagy inkább folytatjuk a támadást az ellenséges hadseregig, akár úgy, hogy egyáltalán nem törődünk a kisebb, felbukkanó egységekkel, vagy csak arra szorítkozunk, hogy megfigyelés alatt tartsuk őket. Ha ezt a második megoldást választjuk, az eredmény az lesz, hogy kettős stratégiai arcvonalat kell képeznünk, és erős különítményeket kell kiküldenünk.

Amikor a hadsereg már majdnem elérte támadási célját, és az ellenség szembe akar szállni vele, bekövetkezik a csata. Amennyiben az összecsapás kimenetele kétes, megállunk, hogy újrakezdjük a küzdelmet, ám ha a sereg kivívja a győzelmet, akkor folytatjuk támadásunkat egészen addig, amíg elérjük vagy túlhaladjuk az első támadási célt, és egy második felé törünk.

Amennyiben az első célpont fontos erődített hely, megkezdődik az ostrom. Ha a hadsereg nem erős ahhoz, hogy folytassa menetét, de közben ostromló hadsereget is hagyjon maga után, akkor elfoglalhat a vár közelében egy stratégiai állást, hogy azt védelmezze. Így történt, hogy 1796-ban a francia itáliai hadsereg (franciák), amely csupán 50 ezer katonát számlált, nem tudott túljutni Mantován, és behatolni Ausztria szívébe, maga mögött hagyva 25 ezer ellenséges katonát a várban, ezenfelül pedig 40 ezer osztrák katonával állt volna szemben Tirol és Friuli kettős vonalán.

Ha viszont a hadseregnek elegendő ereje van ahhoz, hogy gyümölcsöztesse győzelmét, vagy pedig nem kell ostromba fognia, megindulhat egy még fontosabb második cél felé. Ha ez a célpont nagyobb távolságra van, sürgősen közbenső támpontot kell kialakítani, tehát ideiglenes bázist kell kiépíteni az ellenség támadásával szemben biztosított egy-két

város segítségével, amelyeket természetesen korábban már elfoglaltunk. Ellenkező esetben kis stratégiai tartalékot alakítunk ki, amely fedezi a hadsereg hátát, és hevenyészett erősítések segítségével megvédelmezi a nagy raktárakat. Amikor a hadsereg nagyobb folyókon kel át, ott sietve hídfőállásokat kell kiépíteni. Ha a hidak kőfalakkal védett városokban találhatóak, néhány sáncot kell emelnünk, hogy megnöveljük ezen hídfők védelmét, és így megkészszerezzük az ideiglenes bázis vagy az odahelyezett stratégiai tartalék szilárdságát.

Ha ezzel szemben a csatát elvesztettük, vissza kell vonulnunk bázisunk közelébe, hogy onnan új erőt meríthessünk, akár a különítmények bevonásával, akár úgy, hogy várak és meg erősített táborok segítségével megállítjuk vagy erői megosztására kényszerítjük az ellenséget.

A tél beálltával vagy elkövetkezik a téli beszállásolás, vagy pedig a hadműveleteket folytatja az a hadsereg, amelyik döntő fölénybe kerülve nem talál az ellenség védelmi vonalában nagyobb akadályokat, és ki akarja használni csillagának emelkedését. Ekkor következik be a téli hadjárat. Ez az elhatározás, amely minden esetben sok szenvedést hoz mindkét hadsereg számára, nem kínál különösebb kombinációkat, hacsak azt nem, hogy megkészszerződött aktivitást igényel a vállalkozásokban, hogy minél hamarabb el lehessen érni a leggyorsabb befejezést.

Ilyen tehát egy háború rendes menete, ilyet veszünk alapul a következőkben, amikor vizsgálat alá vesszük a különféle kombinációkat, amelyeket ezek a hadműveletek vonnak maguk után.

Az összes olyan kombináció, amelyet a hadszíntér magában foglal, a stratégia területére tartozik, a következők lesznek:

1. A hadszíntér és az általa kínált különböző kombinációk meghatározása.
2. Az ezekből a kombinációkból eredő döntő pontok és a vállalkozások legkedvezőbb irányának meghatározása.
3. Az állandó bázis és a hadműveleti sáv kiválasztása és berendezése.
4. A hadműveleti cél meghatározása, legyen akár támadó, akár védekező.
5. A hadműveleti és stratégiai arcvonalak és a védelmi vonalak meghatározása.
6. Azoknak a hadműveleti vonalaknak a kiválasztása, amelyek az állandó bázistól a hadműveleti célig vagy a hadsereg által elfoglalt stratégiai arcvonalhoz vezetnek.
7. Adott hadművelet legjobb stratégiai vonalainak kiválasztása, a különböző manőverek kiválasztása, hogy a megfelelő kombinációkba belefoglalhassuk ezeket a stratégiai vonalakat.
8. Az ideiglenes hadműveleti bázisok és stratégiai tartalékok kijelölése.
9. A hadseregmanőverek minősített menetei.
10. A raktárak viszonya a hadsereg menetéhez.

11. Az erődök mint lehetséges stratégiai eszközök: a hadsereg menedékeként vagy a menetek akadályaként – a végrehajtandó és biztosítandó ostromok.
12. Azok a pontok, ahol elsáncolt táborokat, hídfőállásokat stb. kellene kiépíteni.
13. A hasznos vagy szükséges elterelő hadműveletek és nagy különítmények.

Függetlenül ezektől a kombinációktól, amelyek főképp egy hadjárat első hadmozdulatainak általános megtervezésénél lényegesek, vannak más, vegyes jellegű hadműveletek is, amelyek az irányítás szempontjából a stratégia területéhez, végrehajtásukat illetően viszont a taktika területéhez tartoznak. Ilyenek például a folyamokon vagy folyókon való átkelések, a visszavonulások, a téli szállások, a rajtaütések, a partraszállások, a nagy menetoszlopok, szállítmányok stb.

A hadművészet második említett ága a taktika, vagyis a hadsereg manőverei a csataterén vagy az ütközet mezején és a támadás különböző alakzatai.

A harmadik ág a logisztika, avagy a hadsereg mozgatásának gyakorlata, a menetek és az alakzatok anyagi részletei, a nem elsáncolt táborok és szállások elhelyezése, egyszóval a stratégiai és taktikai kombinációk végrehajtása.

Gyakran törtek ki meglehetősen terméketlen viták azzal kapcsolatban, meg lehet-e abszolút pontossággal határozni az elválasztó vonalat, amely el tudná különíteni egymástól a tudomány különféle ágait. Erre én azt felelem, hogy a stratégia annak a tudománya, hogyan csináljunk háborút a térképen, annak a művészete, hogyan fogjuk át a háború egész hadszínterét. A taktika pedig annak a tudománya, hogyan harcoljunk a terepen, ahol lezajlik a döntő lökés, hogyan helyezzük el az egységeket a helyi adottságok alapján, és indítsuk meg őket a csatater különféle pontjain, vagyis egy négy-öt mérföldes kiterjedésű területen, méghozzá oly módon, hogy minden harcoló seregrész még a harci cselekmény tartama alatt megkaphassa a parancsokat, és végre is tudja őket hajtani. Végül a logisztika lényegében nem más, mint annak a tudománya, hogy hogyan lehet a stratégia és a taktika tudományának megvalósítását előkészíteni, és biztosítani az alkalmazását. Gyakran érték bírálatok ezt a definíciómat anélkül, hogy bárki is jobb definíciót adott volna helyette. Való igaz, hogy sok csatát döntöttek el már pusztán a stratégiai hadmozdulatok, és nem is állt másból a hadjárat, mint ilyen hadmozdulatokból; de ezen hadmozdulatoknak minden esetben csak a szétszóródott hadseregek ellen lehet helyük, amely helyzetek csak kivételes alkalmakkor fordultak elő. Márpedig az az általános meghatározás, amely a stratégián csak a nyílt csatákat érti, szintén pontatlan.²

² Lehetne azt is mondani, hogy a taktika maga az ütközet, a stratégia pedig minden, ami az ütközetet megelőzi és követi, ez alól csak az ostromok a kivételek, amelyek inkább tartoznak a stratégia területére, ami meghatározza, hogy mit kell ostrom alá venni, és hogyan kell fedezni ezeket. A stratégia dönti el, hogy hol

Így tehát, eltekintve a végrehajtás helyi rendszabályaitól, amelyek szintén a hatáskörébe tartoznak, véleményem szerint a magasabb taktika a következő témákat foglalja magába:

1. A hadállások és a védelmi csaták harcvonalainak megválasztása.
2. A támadó védekezés az ütközet alatt.
3. A különböző harcrendek vagy azok a nagy manőverek, amelyek révén meg lehet támadni egy ellenséges vonalat.
4. A két hadsereg összehatalálkozása menet közben és váratlan csatákban.
5. A hadseregeken való rajtaütések.³
6. A csapatok ütközetbe való vezetésének szabályozása.
7. Az állások és elsáncolt táborok elleni támadás.
8. Kisebbségi rajtaütések.

Az összes további hadművelet a kis taktika területére tartozik, úgymint a szállítványok, a takarmányozás, az elővéd és az utóvéd részleges harcai, maguknak a kis hadállásoknak a megtámadása, egyszóval minden, amit egy hadosztály vagy önálló különítmény hajt végre.

A HÁBORÚ ALAPELVÉRŐL

E mű legfontosabb célja annak bemutatása, hogy a háború összes hadműveletének létezik egy alapelve, amelyet minden hadi kombinációnál figyelembe kell vennünk, ha azt akarjuk, hogy jók legyenek.⁴ Az alapelv a következőkben áll:

1. A hadászati kombinációk révén egy hadsereg nagyobbik részét fokozatosan oda kell vezetni a hadszíntér döntően fontos pontjaira és – amennyire lehet – az ellenség összeköttetési vonalaira anélkül, hogy saját összeköttetési vonalainkat veszélyeztetnénk.
2. Úgy kell manőverezni, hogy hadseregünk ezen zömével szemben az ellenséges hadsereg csupán egyes részeit tudja szembeállítani.

kell alkalmazni az erőket, a logisztika viszi a helyszínre és helyezi el ott a csapatokat, a taktika határozza el, hogyan kell őket felhasználni, és a végrehajtás módját. (*Jomini saját megjegyzése.*)

³ Olyan rajtaütésekről van szó, amelyek a hadjárat kellős közepén következnek be, nem pedig a téli szállásokon végrehajtott rajtaütésekről. (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁴ Bár több hadi vállalkozás is sikert aratott, holott emez alapelvek ellenére hajtották végre, ez csak olyan esetekben fordulhatott elő, amikor az ellenség maga még jobban eltért ezektől az alapelvektől, soha nem akkor, amikor az ellenség e szabályok szerint manőverezett. Csak a fegyelmetlen bandákkal szemben szabad eltérni ezektől az alapelvektől. (*Jomini saját megjegyzése.*)

3. A csata napján taktikai manőverekkel ezt a nagyobbik részt oda kell vezetni a csata-tér döntő pontjára vagy az ellenség vonalának azon részére, amelynek az összezúzása fontos.
4. Mindezt úgy kell végrehajtani, hogy ezek a főerők ne csak jelen legyenek ezeken a döntő pontokon, hanem energikusan és összefogottan vethessük be őket, hogy hatásukat együttesen érvényesítsék.

Olyan egyszerűnek szokás találni ezt az alapelvet, hogy általában nem is maradtak el a kritikák.⁵ Azt vetették ellene, hogy könnyű azt tanácsolni, hogy a hadsereg javát vezényeljük oda a harcmező döntő pontjára, és ott a megfelelő hadműveleteket végeztessük el vele, de a művészet abban áll, hogy felismerjük, melyek is ezek a döntő pontok.

Távol álljon tőlem, hogy kétségbe vonjam eme együgyű felvetés igazságát, és elfogadom, hogy legalábbis nevetséges lenne egy efféle általános alapelvet hangoztatni úgy, hogy alkalmazása különböző lehetőségeinek megragadása céljából utólag ne csatolnám hozzá megvalósításának különféle esélyeit. Mindent megtettem tehát, hogy a szorgalmas katonatisztek számára lehetővé tegyem, hogy könnyedén meghatározhassák egy stratégiai vagy taktikai sakktábla döntő pontjait. Az alább következő 19. cikkelyben megtalálhatják e különböző pontok definícióját, a 18–22. cikkelyben megismerkedhetnek azzal is, hogy ezek a pontok milyen kapcsolatban állhatnak a háború különböző kombinációival. Azok a katonák, akik ezen fejezetek áttanulmányozása után még mindig azt gondolnák, hogy ezen döntő pontok meghatározása megoldhatatlan feladat, el kell keseredniük, mert soha nem fogják megérteni a stratégia tudományát.

Valójában a közönséges hadszíntér a legtöbb esetben csak három sávból áll: egy jobb oldaliból, egy bal oldaliból és egy középen lévőből. Ugyanígy minden sávnak, hadművelati arcvonalnak, stratégiai állásnak és védelmi vonalnak éppúgy, mint minden csata taktikai vonalának kizárólag ugyanez a felosztása, vagyis a két szélső szárny és egy közép. Márpedig mindig e három irány valamelyike lesz a kedvező, hogy eljussunk az elérendő célhoz, a másik kettő egyike többé-kevésbé el fog térni tőle, a harmadik pedig teljesen ellentétes lesz vele. Úgy tűnik, hogy miután meghatároztuk az ellenséges hadállások és földrajzi pontok és a cél viszonyát, a stratégiai hadmozdulat és a taktikai mozgás összes kérdése pusztán annak a felismerésére fog korlátozódni, hogy a siker érdekében

⁵ Hogy elébe menjek ezeknek a bírálatoknak, talán ide kellett volna illesztenem az *Értekezés a nagy hadműveletekről* című könyvem teljes záró fejezetét, amely a hadművészet általános alapelveivel foglalkozik (a 3. kiadás 35. fejezetét); de nagyon komoly okok akadályoztak meg abban, hogy első művemet megfosszam attól a fejezettől, amelyet a legnagyobb erényének tartok, és amelyet bírálóimnak legalábbis el kellett volna olvasniuk. (*Jomini saját megjegyzése.*)

jobbra, balra vagy egyenesen előre kell-e manőverezni. A választás e három igencsak egyszerű lehetőség között nem jelenthet olyan rejtvényt, amelynek megoldásáért új Szfinxhez kellene fordulnunk.

Mindazonáltal egyáltalán nem azt akarom állítani, hogy az egész hadművészet mind-össze abban áll, hogy a főerőknek ki kell jelölni a megfelelő alkalmazási irányt, de azt sem lehet tagadni, hogy ez a stratégia alapvető kérdése. A végrehajtásban felmutatott tehetség, a cselekedni tudás, a lendület és a szemmérték dolga azután, hogy kiegészítse mindazt, amit a jó kombinációk előkészítettek.

Először tehát a jelzett alapelvet a különféle stratégiai és taktikai kombinációkra fogjuk alkalmazni, majd 20 híres hadjárat történetével bebizonyítjuk, hogy a legragyogóbb sikerek és a legnagyobb vereségek nagyon kevés kivételtől eltekintve ezen alapelvek betartásából, illetve elhanyagolásából következtek be.⁶

A STRATÉGIAI KOMBINÁCIÓK

TIZENHATODIK CIKKELY: A HADMŰVELETEK RENDSZERÉRŐL

Miután elvégeztetett, hogy háború lesz, először azt kell eldönteni, hogy támadó, azaz offenzív, vagy védekező, azaz defenzív háborúról lesz szó. Ám mindenekelőtt azt kell pontosan definiálnunk, hogy mit értünk e kifejezések alatt.

Az offenzíva több formában is jelentkezhet. Ha nagy állam ellen irányul, amelynek ha nem is teljes területét, de mindenesetre nagy részét érinti, akkor *invázióról* beszélhetünk, amennyiben csak egy tartomány vagy csak egy többé-kevésbé korlátozott védelmi vonal ellen irányul, akkor rendes támadásról. Végül ha csak egyszerű támadásról van szó az ellenséges sereg valamelyik hadállása ellen, és egyetlen hadműveletre korlátozódik, akkor úgy hívjuk, hogy *kezdeményező hadmozdulat*.⁷ Mint már az előző fejezetben említettem, az offenzíva morális és politikai szempontból is szinte mindig előnyösnek számít, mert a háborút az ellenség területére viszi, megkíméli országunkat, megcsappantja az ellenség erőforrásait és növeli a miénket. Ezáltal növeli hadseregünk morálját, és gyakran félelmet

⁶ E 20 hadjáratot 50 hadi térképpel együtt megtalálhatják *A bétéves háború* című művemben, valamint *A forradalom háborúi* és a *Napoleon politikai és katonai pályafutása* című könyvemben. (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁷ Ez a megkülönböztetés esetleg túl körmönfontnak tűnhet. Véleményem szerint pontos a kifejezés, anélkül, hogy túlságosan nagy fontosságot tulajdonítanék neki, ám az biztos, hogy akár egy fél órára is magunkhoz ragadhatjuk a kezdeményezést, miközben általában védekezünk. (*Jomini saját megjegyzése.*)

ébreszt az ellenségben – bár egyben olyan hatással is lehet, hogy felkorlácsolja az ellenség lelkesedését, amikor ráébred, hogy meg kell védenie veszélyben lévő hazáját.

Katonai szempontból a támadásnak megvan a maga jó és rossz oldala is. Ha az invázió méreteit őrzi, az stratégiai szempontból *mélységében elnyúlt*, hosszú hadművelleti vonalakat teremt, amelyek mindig veszélyesnek bizonyulhatnak ellenséges területen. Az ellenséges hadszíntéren felbukkanó összes akadály, a hegyek, a folyók, a szorosok, az erődítmények mind a védelemnek kedveznek, ezáltal hátrányosak a támadásnak. Az ország lakossága és hatóságai ellenségesek lesznek az előzőlő hadsereggel szemben, ahelyett, hogy segítséget adnának. Ám ha a hadsereg sikert ér el, egészen a szíve közepébe talál az ellenségnek, megfosztva őt hadi eszközeitől, ami a küzdelem azonnali befejezését vonhatja maga után.

Ha csupán egyszerű, átmeneti hadműveletről, azaz kezdeményező hadmozdulatról van szó, a támadás szinte mindig előnyös lesz, főleg stratégiai szempontból. Ugyanis, amennyiben a hadművészet abban áll, hogy erőnket a döntő ponton alkalmazzuk, akkor nyilvánvaló, hogy akkor alkalmazzuk megfelelően az alapelvet, ha megragadjuk a kezdeményezést. Aki magához ragadta a kezdeményezést, az előre fogja tudni, hogy mit csinál, és mit akar, főerejével arra a pontra érkezik, amelyik a legalkalmasabb a csapásra. Aki viszont csak várakozik, azt mindenütt megelőzik, az ellenség saját hadserege gyenge részeire tör. Nem tudja sem azt, hogy ellensége hová összpontosítja erőfeszítéseit, sem azt, hogy milyen eszközöket használjon fel vele szemben.

A támadásnak a taktikában is vannak előnyei, de ezek kevésbé pozitívak, miután a hadműveletek nem folynak akkora körzetben, így a kezdeményező fél nem leplezheti el szándékát az ellenség elől, így az pillanatok alatt felismeri, és erős tartalékai segítségével ott helyben azonnal orvosolhatja a bajt. Ezenkívül a terep minden akadályát az ellen van, aki az ellenség felé menetel, mert hogy elérhesse ellenfele vonalait, át kell rajtuk hatolnia. Ennek alapján feltehető, hogy főleg a taktika szemszögéből nézve a két rendszer meg lehetően egyensúlyban van egymással.

Egyébként bármilyen előnyt is nyújt a támadás stratégiai és politikai szempontból, állandó jelenség, hogy nem lehet ezt a szisztémát az egész háborúra alkalmazni, hiszen abban sem lehetünk biztosak, hogy egy támadólag induló hadjárat nem fordul át védelmi háborúba.

Amint már mondtuk, a védekező háborúnak is megvannak az előnyei abban az esetben, ha bölcsen folytatjuk. A védekező háborúnak két fajtája van: a mozdulatlan vagy passzív védekezés és a visszacsapásokkal vegyített aktív védelem. Az első változat mindig veszélyes, a második viszont nagy sikereket eredményezhet. Mivel a védőháború legfőbb célja, hogy fedezze az ellenség által fenyegetett területet, nyilvánvaló, hogy minden hadműveletnek azt kell céloznia, hogy késleltesse az ellenség előrenyomulását, megzavarja tevékenységét azáltal, hogy megsokszorozza a haladását akadályozó tényezőket. Ám közben arra

is ügyelni kell, hogy a védekező hadsereg ne szenvedjen súlyos károkat. Az a fél, amely elszánja magát az invázióra, mindig valamiféle siker hatására teszi, ettől kezdve a lehető leggyorsabb befejezésére törekszik. Ezzel szemben a védekező félnek egészen addig kell hátrálnia, amíg ellenfelét meg nem gyöngítik a kényszerű kikülönítések, a menetek, a fáradtság, a nélkülözés stb.

A hadsereg szinte csak vereségek vagy a szembeszökő számbeli gyöngeség következtében kényszerül tisztán védekezésre. Ebben az esetben erődítményeire, valamint természetes és épített akadályokra támaszkodva keresi az egyensúly helyreállításának lehetőségeit, megsokszorozva az ellenség elé állítható akadályokat.

Ez a rendszer, ha nem viszik túlzásba, szintén jó esélyeket kínálhat, de csak abban az esetben, ha a hadvezér, aki úgy érezte, hogy ehhez a rendszerhez kell folyamodnia, elég józan eszű ahhoz, hogy nem hagyatkozik tehetetlen védekezésre. Vagyis nem hagyatkozik csupán arra, hogy a szilárd hadállásokban elhelyezkedő seregeivel mozdulatlanul várakozik az ellenség csapásaira. Éppen ellenkezőleg, meg kell kétszereznie aktivitását, és meg kell ragadnia minden kínálkozó alkalmat, hogy rajtaüssön az ellenség gyöngye pontjain, és ő vegye kezébe a kezdeményezést.

Ez a fajta háború, amelyet hajdanában védő-támadó⁸ háborúnak neveztem el, stratégiai és taktikai szempontból is előnyös lehet. Amennyiben egy hadsereg vezetője ezt a megoldást választja, biztosítja magának mind a két rendszer előnyeit. Egyrészt a kezdeményezés biztosította előnyöket, másrészt inkább képes lesz megragadni azt a pillanatot, amikor a legszerencsésebb lecsapnia, amikor az ellenséget olyan sakktábla közepén fogadhatja, amelyet úgy készítettek elő, hogy az ország erőforrásai és a nép támogatása is az ő segítségére lehessen.

A hétéves háború első három hadjáratában Nagy Frigyes volt a támadó fél, de a négy utolsó hadjáratban csodás példáját mutatta be a védő-támadó háborúnak. Ám azt sem lehet eltagadni, hogy hatékony támogatást nyújtottak neki ehhez ellenségei is, akik versengve kínálták fel neki a lehetőségeket és az alkalmakat, hogy sikerrel vegye át a kezdeményezést.

Wellington ugyanezt a szerepet játszotta pályafutása nagy részében Portugáliában, Spanyolországban és Belgiumban, és valószínűleg ez a szerep volt az egyetlen, amely illett a helyzetéhez. Nem olyan nehéz Fabiust⁹ játszani annak, aki szövetséges területen harcol,

⁸ Mások aktív védelemnek nevezték, amely nem annyira találó elnevezés, hiszen a védekezés lehet nagyon is aktív anélkül, hogy egyben támadó is lenne. Mindazonáltal ezt a szót is alkalmazhatjuk, hiszen nyelvtani szempontból ez a szerencsésebb. (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁹ Quintus Fabius Maximus (Kr. e. 280 k. – 203) római államférfi és hadvezér. Kr. 217-ben a Trasimenus-tónál elszenvedett római vereség után dictatorrá választották. Óvatos, halogató hadműveleteivel elérte, hogy Hannibál ne tudja kedvező helyzetét kihasználni. E döntést kerülő, óvatos, pusztán a manőverezésre épült hadviselést már az ókorban „fabiusi cunctatornak”, vagyis halogató stratégiának nevezték.

és cseppet sem kell nyugtalanodnia a főváros sorsa vagy a fenyegetett tartományok felől, egyszóval amikor kizárólag a katonai szempontokra kell tekintettel lennie.

Végeredményben vitathatatlanak tűnik, hogy a hadvezér egyik legfontosabb adottsága, hogy felváltva tudja alkalmazni ezt a két rendszert, főleg ha még egy védelmi harc kellős közepén is meg tudja ragadni a kezdeményezést.

TIZENHETEDIK CIKKELY: A HADMŰVELETEK HADSZÍNTÉRÉRŐL

A hadszíntér magában foglalja az összes helyet, ahol két hatalom összeütközhet egymással, akár saját területükön, akár egy szövetséges ország vagy egy másodrendű hatalom területén, amelyet megfélemlítéssel vagy érdekből bevontak a küzdelembe. Amikor a háborút tengeri hadműveletek is bonyolítják, akkor a háború nem szorul be egy állam határai közé, hanem magába foglalhatja mind a két féltekét, ahogyan ez XIV. Lajostól kezdve egészen napjainkig állandóan be is következik a Franciaország és Anglia közötti küzdelmek során.

Így tehát a háború hadszíntere olyan bizonytalan körvonaltól és annyira a véletlenektől függő dolog, hogy nem szabad összekeverni a hadműveletek hadszínterével, amely mindkét hadsereget minden bonyodalom nélkül magába foglalhatja.

A Franciaország és Ausztria közötti szárazföldi háború hadszíntere lehetséges, hogy egyedül Itália lesz, de Németországot és Itáliát is magában foglalhatja, ha a német fejedelmek is részt vesznek benne.

Az is előfordulhat, hogy a háborúkat egyesült hadsereg vívja, de az is lehet, hogy minden hadsereg arra kényszerül, hogy elkülönülve tevékenykedjen. Az első esetben a hadműveletek hadszínterét közös sakktáblának kell tekinteni, amelyen a hadseregeket a stratégia alapján együtt kell mozgatni a korábban közösen meghatározott cél felé. A második esetben minden egyes hadseregnek meglesz a maga külön, a másik hadseregtől független hadszíntere.

Valamely hadsereg hadszíntere alatt azt az egész területet értjük, amelyet hatalmába akar keríteni, és az összes olyan területet, amelyet meg kell védenie. Ha elszigetelten kell manővereznie, ez a hadszíntér lesz az egyetlen sakktáblája, amelyen kívül csak akkor kereshet menekvést, ha három oldalról veszik körül, de amelyen kívül óvatlanság lenne belevágnia bármilyen manőverbe, hiszen semmilyen előkészület nem történt a másik sakktáblán működő hadsereggel való együttműködésre. Ha viszont ezzel szemben a hadseregek összehangolták hadműveleteiket, akkor az egyes hadseregek elszigeteltnek vett hadszínterei tulajdonképpen a nagy sakktábla egyes sávjait képezik, amelyeket a hadviselő feleknek ugyanazon cél érdekében kell összefogniuk.

Függetlenül a terület topográfiai sajátosságaitól minden hadszíntér vagy sakktábla, amelyen egy vagy több hadsereggel kell manőverezni, a következő részekből áll:

1. Szilárd hadműveleti bázisból.
2. Fő hadműveleti célból.
3. Hadműveleti és stratégiai arcvonalakból és védelmi vonalakból.
4. Hadműveleti sávokból és vonalakból.
5. Ideiglenes stratégiai vonalakból és összeköttetési vonalakból.
6. Természetes vagy mesterséges akadályokból, amelyeket le kell győzni, illetve az ellenség útjába kell állítani.
7. Stratégiai szempontból fontos földrajzi pontokból, amelyeket támadásnál el kell foglalni, védelemnél pedig fedezni kell.
8. A tényleges bázis és a hadműveleti cél közötti alkalmi és átmeneti bázisokból.
9. Menedékhelyekből balsiker esetén.

Hogy könnyebben érthető legyen ez a felsorolás, képzeljük magunk elé, hogy Franciaország le akarja rohanni Ausztriát két-három hadsereggel, amelyeknek – miután Mainzban, a Felső-Rajnátnál és Savoyából vagy a Tengerparti Alpokból elindultak – egy parancsnok alatt kell egyesülniük. Minden olyan vidék, amelyen e három hadseregnek át kell vonulnia, valamiképpen a nagy, általános hadszíntér egy-egy sávjának fog számítani. Ám ha az itáliai hadseregnek csak Adigéig kell működnie anélkül, hogy a rajnai hadsereggel összehangolná hadműveleteit, akkor az a terület, amely az általános haditervben csak mint hadműveleti sáv jött tekintetbe, most e hadsereg egyetlen sakktáblája és hadszíntere lesz.

Ám az egyes hadszíntereken minden esetben meg kell lennie a külön hadműveleti bázisnak, a hadműveleti célnak, a hadműveleti sávoknak és a hadműveleti vonalaknak, amelyek támadásnál a bázistól a hadműveleti célig, a védelemben a hadműveleti céltól a bázisig vezetnek.

* * *

Ami azokat az épített vagy földrajzi pontokat illeti, amelyek át- meg átszelik a hadszínteret, a hadtudományban bőven találunk olyan műveket, amelyek bőségesen megtárgyalták ezek különféle stratégiai vagy taktikai sajátosságait. Az utak, a folyók, a hegyek, az erdők, a városok, amelyek menedéket nyújthatnak kisebb rajtaütés esetén, már rengeteg vita tárgyát képezték, és ezen viták során nem mindig a legtanultabb írók mutatkoztak egyben a legtisztánlátóbbnak is.

Voltak szerzők, akik különös jelentéseket tulajdonítottak az elnevezéseknek, voltak, akik ki is nyomtatták, és hangoztatták is, hogy a folyók az igazi hadműveleti vonalak!

Nos, mivel egy hadműveleti vonal nem használható úgy, ha nem kínál két-három mellékutat a hadseregnek, amelyen mozoghat a hadi vállalkozás során, és legalább egy visszavonulási útvonalat, ezek a modern kori Mózesek azt ajánlották, hogy a folyókat kell visszavonulási útvonallá alakítani! Sőt hadműveleti vonalakká! Akkor már jóval természetesebb és pontosabb lett volna azt állítani, hogy a folyók kiváló utánpótlási útvonalak, és hatékony segítségnek számítanak a jó hadműveleti vonal kialakításánál, de soha nem lehetnek maguk a hadműveleti vonalak.

Hasonló meglepetéssel tapasztalhattuk, hogy egy komoly író kijelentette: *amennyiben meg kellene tervezni egy országot olyanformán, hogy ideális hadszíntér váljon belőle, semmiképpen sem szabad közös pontba tartó utakat tervezni belé, mert ezek megkönnyítik az inváziót!* Mintha egy ország létezhetne főváros, gazdag ipari városok nélkül, és mintha az utak óhatatlanul is nem e pontok felé tartanának, ahol az egész vidék üzleti élete összepontosul magától értetődően és a körülmények erejénél fogva. Még abban az esetben is, amennyiben egész Németországot sztyeppévé változtatnánk, és a szerző szándéka szerint tökéletes hadszíntérre alakítanánk, a kereskedővárosok óhatatlanul feltámadnának, központok alakulnának ki, és az utak újra ezek felé az életet hozó artériák felé tartanának. Károly főherceg talán nem az ilyen összetartó utaknak köszönhetette, hogy 1796-ban legyőzte Jourdan marsall seregét? És ezek az utak nem kedveznek-e jobban a védekezésnek, mint a támadásnak – mivel két sereg összetartó utakon vonul vissza, hamarabb egyesülhet, mint az őket üldöző két hadsereg, és ez önmagában előidézi, hogy külön-külön verje meg őket.

Más szerzők azt állították, hogy a hegyvidéki országokban csak úgy nyüzsögnek a stratégiai pontok, e vélemény ellenzői pedig kifejtették, hogy éppen ellenkezőleg, az Alpokban kevesebb stratégiai pont kínálkozik, mint a síkságokon, cserébe viszont, mivel alig van belőlük, sokkal fontosabbak és döntőbb a szerepük.

Voltak katonai írók, akik úgy mutatták be a magashegységeket mint megannyi áthatolhatatlan kínai nagy falat, míg Napóleon a rätiai Alpokra utalva kijelentette, hogy *„egy hadsereg mindenütt áthatolhat, ahol egy ember megvetheti a lábát”*.

A hegyi háborúban hozzá hasonló tapasztalattal rendelkező tábornokok kétségkívül osztották Napóleon véleményét, amikor azt hirdették, hogy defenzív háborút viszont nehéz vívni ilyen terepen, vagy legalábbis nehéz egyesíteni a tömeges népfelkelés előnyeit a reguláris hadsereg előnyeivel, amíg az előbbi kézben tartja a csúcsokat, és nyugtalanítja az ellenséget, az utóbbi pedig a fő völgyek találkozásánál csatára kényszeríti.

Amikor rámutatunk ezekre az ellentmondásokra, egyáltalán nem a sekélyes kötekedés szelleme dolgozik bennünk, csak a vágy, hogy bemutassuk olvasóinknak, hogy a hadtudomány még egyáltalán nem érte el saját határait, és még sok tisztázandó pontot találunk benne.

Ám most nem látunk hozzá, hogy bemutassuk a hadszíntéren előforduló különféle természeti vagy mesterséges akadályok stratégiai jelentőségeit, mivel a legfontosabbakat az e fejezetben megjelenő cikkelyekben fogjuk tárgyalni a későbbiekben. Ám nagy általánosságban kijelenthetjük, hogy ezen akadályok hasznossága nagyban függ a hadvezér ügyességétől és az őt mozgató hadi szellemtől. Az a nagy hadvezér, aki átkelt a Szent Bernát-hágón, és megparancsolta a hadseregnek, hogy keljen át a Splügen-hágón, távolról sem hitt a nagy hegyláncok áthatolhatatlanságában, ám azt sem sejtette, hogy egy nyomorult, sáros patak és egy kis fallal bekerített tanya meg tudja változtatni a sorsát Waterloonál.

TIZENNYOLCADIK CIKKELY: A HADMŰVELETI BÁZISOKRÓL

A hadműveleti terv első pontja a jó bázis biztosítása. Így nevezik az állam területének azt a részét, ahonnan a hadsereg készleteit és erősítéseit beszerezheti,¹⁰ ahonnan ki kell indulnia a támadásnak, és ahol a hadsereg szükség esetén menedékre lelhet, végül amelyre támaszkodhat, amikor hazáját kell védelmeznie.

Amikor egy országhatár megfelelő természeti és mesterséges támaszpontokat kínál, azok vagy bázisként szolgálhatnak a támadáshoz, vagy védelmi vonalat képezhetnek, amikor a hadsereg arra szorítkozik, hogy megővja az országot egy inváziótól.

Ez utóbbi esetben óvatosságból hasznos egy megfelelő második vonalat is mint bázist kialakítani, hiszen lényegében a hadsereg elvileg bárhol támpontot találhat saját országán belül. Mégiscsak fontos különbség van az ország azon részei között, amelyek teljesen meg vannak fosztva a fegyverraktáraktól, az erődítményektől, a védett raktáraktól, és az olyan vidékek között, ahol sok ilyesfajta erőforrás akad, így csak ezeket tekinthetjük megbízható hadműveleti bázisnak.

Minden hadseregnek lehet egymás után több bázisa is. Például egy francia hadseregnek, amely Németországban végez hadműveleteket, az első bázisa a Rajna lesz, de a folyón túl is bárhol lehetnek bázisai, ahol szövetségesei vannak, vagy előnyösnek tartott állandó védelmi vonala. De ha visszaszorítják a Rajna mögé, új bázist alakíthat ki a Meuse folyónál vagy a Moselle folyónál, de lehet még egy harmadik bázisa a Szajnán is, egy negyedik pedig a Loire-on.

Amikor egymás után felsorolom ezeket a bázisokat, nem azt akarom állítani, hogy körülbelül párhuzamosan kell futniuk az elsővel. Éppen ellenkezőleg, gyakran alakul úgy,

¹⁰ Bár a hadműveleti bázis leggyakrabban az utánpótlás bázisa is, akadnak kivételek, legalábbis ami az élelmezést illeti. Egy olyan francia hadsereg, amely az Elba mellé van telepítve, Vesztfália és Frankföld vidékéről is beszerezheti az élelmet, bár attól még a Rajna mellett lesz az igazi bázisa. *(Jomini saját megjegyzése.)*

hogy teljes irányváltásra van szükség. Így tehát az a francia sereg, amelyet visszaszorítottak a Rajna mögé, keresheti új bázisát akár Belfortnál és Besançonnál, akár Mézières-nél és Sedannál, éppen úgy, ahogy Moszkva evakuálása után az orosz hadsereg, miután elhagyta északkeletre támaszkodó bázisát, az Oka folyó vonalára és a déli megyékre támaszkodott. Ezeknek az oldalsó bázisoknak, amelyek merőlegesek a védelmi vonalakra, gyakran döntően fontos szerepük van abban, hogy az ellenséges hadsereg ne tudjon eljutni az ország szívéig, vagy legalábbis abban, hogy meg kelljen torpannia.

Magától értetődik, hogy nem is lehetne kedvezőbbet kívánni egy olyan bázisnál, amely széles és zabolátlan folyóra támaszkodik, és mindkét partját erős erődítmények védelmezik.

Minél szélesebb a bázis, annál kevésbé könnyű fedezni, de annál nehezebb lesz az is, hogy elvágják tőle a hadsereget.

Az az ország, amelynek fővárosa vagy hatalmi központja túl közel van az országhatárhoz, kevésbé alkalmas arra, hogy elhelyezzenek közelében védőerőket, mint az, amelynek fővárosa távolabb van a határtól.

A bázis csak akkor lehet tökéletes, ha elég tágas ahhoz, hogy két-három erődítményt is ki lehessen alakítani benne, illetve ha el lehet helyezni benne a raktárakat, az élelmiszerkészleteket stb. Legalább egy körülsáncolt hídfőállással is kell rendelkeznie minden, a területén található nehezen átgázolható folyó mellett.

Egészen mostanáig általában egyetértés övezte az előbb felsorolt tulajdonságok fontosságát a bázisok kapcsán, de vannak más szempontok is, amelyekkel kapcsolatban már inkább megoszlanak a vélemények. Több író is azt állította, hogy egy bázis csak akkor lehet tökéletes, ha párhuzamos az ellenségével. Én ezt éppen ellenkezően gondolom, tudniillik, hogy az ellenség bázisára merőleges bázisok az igazán előnyösek, jelesül azok a bázisok, amelyek körülbelül merőlegesen állnak egymásra, és így beugró szöget zárnak be egymással. Az ilyen bázisból szükség esetén kettős bázist lehet létrehozni, így elfoglalja a stratégiai sakktábla két oldalát, ezáltal két visszavonulási vonalat is nyújt, és ezáltal megkönnyíti a hadműveleti vonal változtatását, amelyre a háborús esélyek váratlan változása miatt szükség lehet.

Majd 30 éve az *Értekezés a nagy hadműveletekről* című művemben már bemutattam, hogy milyen befolyást gyakorol az országhatárok iránya a bázisok és a hadműveleti vonalak irányára. Emlékezzünk rá, hogy ezeket az igazságokat különböző hadszínterekre alkalmazva olyan sakktáblákhoz hasonlítottam őket, amelyeket egyik vagy másik oldalról tenger vagy semleges nagyhatalom határol, amelyek egyaránt áthághatatlan akadályt képeznek. Nézzük, hogy fogalmaztam ebben a művemben:

„Egy hadszíntér általános elrendeződésének nagy hatása lehet arra is, hogy milyen irányba állítsuk fel a hadműveleti vonalakat (és ennek következtében a bázisokat). Valójában,

ha minden hadszíntér olyan sakktáblát képez, amelynek négy többé-kevésbé szabályos oldala van, megtörténhet, hogy a hadjárat kezdetén az egyik sereg egyetlen egyet foglal el a négy oldal közül, ahogy az is előfordulhat, hogy kettőt foglal el, miközben az ellenség csak az egyiket foglalja el, és hogy a negyedik oldal áthághatatlan akadályt jelent. Tehát ahogy felfogjuk ezt a hadszínteret – feltevésünket követve – számos egymástól nagyon elütő kombinációt találhatunk.”

Hogy jobban meg lehessen érteni ezt a gondolatot, be fogom mutatni a francia hadsereg vesztfáliai hadszínterét az 1757–1762-es időszakból, valamint Napóleon hadszínterét 1806-ból, a következő ábrákkal.

Első példánk hadszínterén az AB oldalt az Északi-tenger jelenti, a BD oldalt a Weser folyó vonala adja, amely Ferdinánd herceg¹¹ hadseregének bázisát képezte, a Majna folyó vonala képezte a CD oldalt és a francia hadsereg bázisát, az AC oldalt pedig a Rajna folyó vonala jelképezi, amelyet szintén XV. Lajos hadseregei foglaltak el.

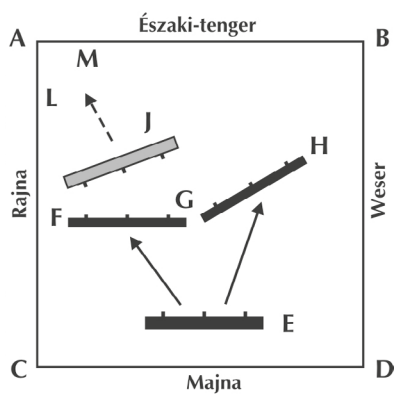
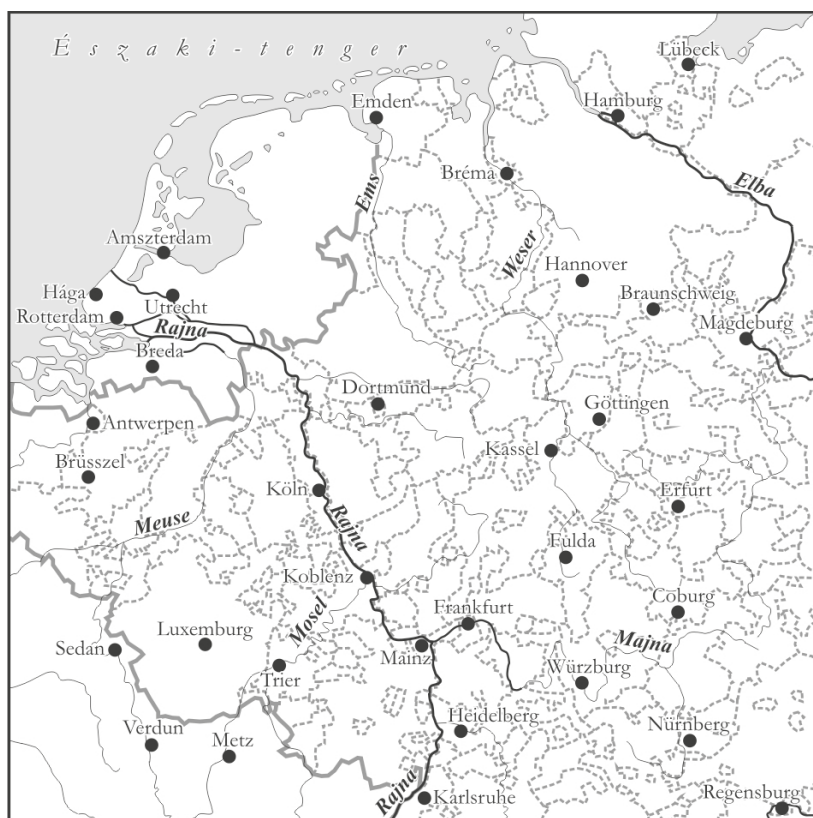
Jól látható tehát, hogy a francia hadsereg, amely támadólag lépett fel, és amelynek két oldal is az ellenőrzése alatt állt, előnyére tudta fordítani az Északi-tenger fekvését, amely a harmadik oldalt képezi, következésképpen csak a BD oldalt kellett elérnie hadműveletekkel, hogy mind a négy oldalt uralja, vagyis az ellenség bázisa és így az összeköttetési vonalai fölött megszerezze az uralmat, ahogy a 2. térkép mutatja.

A francia hadsereg (E), a CD bázis felől kiindulva, hogy elérje az FGH vonalat, elvágta a szövetséges hadsereget (J) a BD oldaltól, amely pedig a J hadsereg bázisa volt. A J hadsereget tehát beszorította az L, az A és az M alkotta háromszögbe, amelyet Emden városánál a Rajna vonala, az Ems folyó és az Északi-tenger képezett, míg a francia hadsereg (E) folyamatosan fenn tudta tartani az összeköttetést a majnai és a rajnai bázisával.

Napóleon manővere a Saale folyónál 1806-ban egészen pontosan ugyanígy volt kidolgozva. Jéna és Naumburg elfoglalásával elérte a GH vonalat, aztán megindult Halle és Dessau felé, hogy a porosz hadsereget (K) nekiszorítsa a tenger által képzett AB oldalnak. Pontosán tudjuk, hogy ez milyen eredménnyel járt (3. térkép).

Annak a nagy művészete tehát, hogy az ember jól irányítsa hadműveleti vonalait, abban áll, hogy úgy kombinálja menetét, hogy elvágja az ellenség összeköttetési vonalait, de közben ne veszítse el sajátjait. Könnyen beláthatjuk, hogy a GH vonal meghosszabbított hadállásának és az ellenség szélénél hagyott kiszögellésnek köszönhetően mindig megóvjá összeköttetéseit a CD bázissal. Pontosán ezt a módszert alkalmazta Napóleon Marengónál, Ulmnál és Jénánál.

¹¹ Ferdinand von Braunschweig-Wolfenbüttel (1721–1792) herceg, tábornagy. 1741–1757 között porosz szolgálatban harcolt az osztrák örökösödési, majd a hétéves háborúban. 1757 végén hannoveri szolgálatba lépett át, és 1762-ig a nyugati, rajnai hadszíntéren harcolt a franciák ellen.

2. térkép. A francia hadsereg vesztfáliai hadszíntere az 1757–1762-es időszakból

Amikor a hadszínteret nem szegélyezi tenger, mindig lesz a határán egy semleges nagyhatalom, amely őrizni fogja határait, és le fogja zárni a négyzet egyik oldalát. Ez persze nem lesz annyira áthághatatlan akadály, mint egy tenger, de nagy általánosságban azért akadályként kell tekinteni rá, amelyhez veszélyes lenne visszavonulni vereség esetén, viszont nagyon előnyös arrafelé szorítani az ellenséget. Egy hadsereg nem sértheti meg büntetlenül egy olyan hatalom területét, amelynek 150-200 ezer katonája van, és ha a megvert hadsereg egy cselekedne, ugyanúgy el lenne vágva bázisától.

Ha egy kisebb, gyöngébb ország határa képezné a hadszíntér egyik oldalát, valószínű, hogy hamarosan bekebeleznék, és a négyzetnek ez az oldala hátrahúzódna egy nagyhatalom határáig vagy egy tengerig.

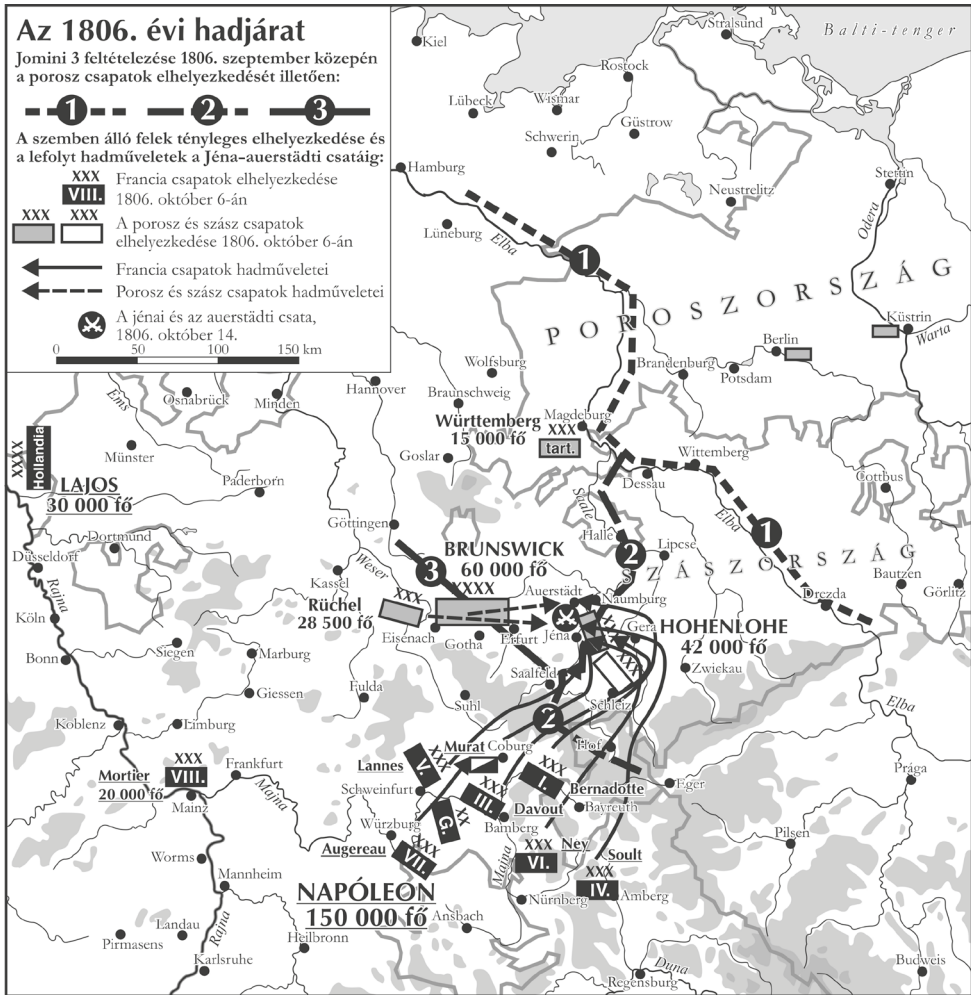
Az országhatárok alakja olykor módosíthatja a stratégiai sakktábla alakját, azaz hol paralelogrammára, hol trapézra hasonlítana, amint láttuk az előző ábra CD vonalának elhelyezkedése alapján.

Mindkét esetben még nagyobb lesz annak a hadseregnek (GH) az előnye, amely a két oldal fölött elnyerte az uralmat, és ezáltal könnyebben tud kettős bázist kialakítani, mert még könnyebben el tudja vágni az ellenséget a számára megmaradt összeszűkült bázisától, ahogy ez 1806-ban meg is történt a porosz hadsereggel (K), annak a paralelogrammának a BDJ oldalával kapcsolatban, amelyet a Rajna, az Odera és az Északi-tenger képezett Frankföld hegyvidéki határánál.

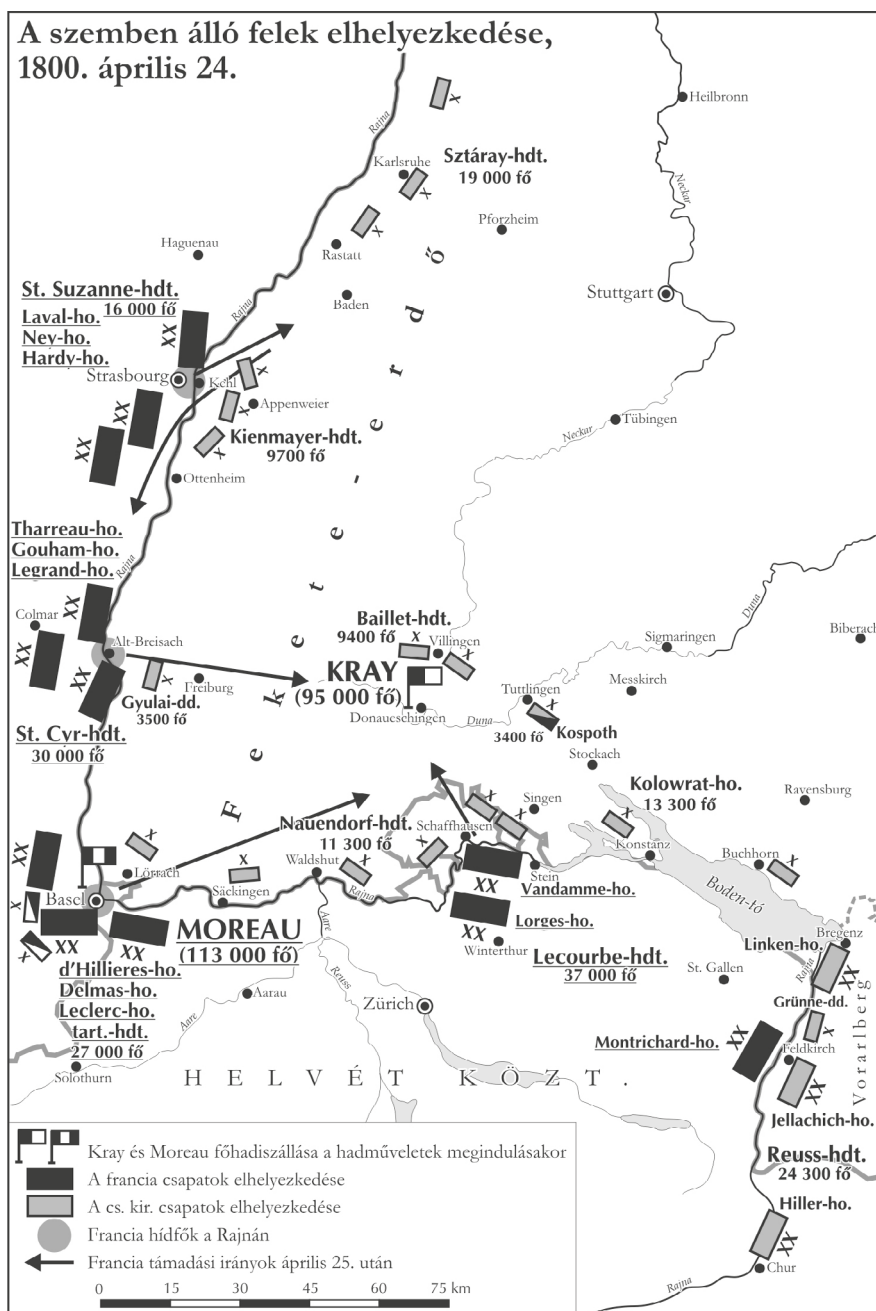
Az 1813-as csehországi bázis a korábbiakhoz hasonlóan szintén az én állításomat bizonyítja, hiszen a szövetségesek pontosan a franciák bázisára merőlegesen felállított bázisuknak köszönhetik, hogy semmissé tudták tenni a hatalmas előnyöket, amelyeket enélkül az Elba vonala biztosított volna Napóleonnak. Ez a körülmény játszotta át a hadjárat esélyeit a szövetségesek kezére. Éppen ez a helyzet állt elő 1812-ben, amikor az oroszoknak úgy sikerült végrehajtaniuk az oldalmenetüket Vjazma és Krasnoj felé, hogy merőlegesen állították fel bázisukat az Oka folyónál és Kalugánál.

Nem nehéz meggyőződnünk eme igazságokról, ha belegondolunk, hogy egy hadsereg hadműveleti arcvonala, amelynek a bázisa merőleges lenne az ellenség bázisára, ezáltal párhuzamosan állna fel az ellenség hadműveleti vonalára, tehát nagyon könnyen tudna operálni annak összeköttetési és visszavonulási vonalai ellen.

Fentebb már említettem, hogy a merőleges bázisok főleg akkor előnyösek, amikor kettős frontot hoznak létre, aszerint, ahogy ez a bemutatott ábrákon megjelenik. Természetesen bőven akadnak ellenvetések, amelyek szerint ez cseppet sincs összhangban azzal, amit máshol említettem az ellenség oldala felé kiszögellő frontok előnyeiről és a kettős hadműveleti vonalak hátrányáról kiegyensúlyozott erőviszonyok esetén (21. cikkely).

3. térkép. Napóleon manővere 1806-ban

4. térkép. A szemben álló felek elhelyezkedése 1800. április 24-én

Ez az ellenvetés inkább lenne körmönfont, mint igaz, mert a merőleges bázis nagy előnye pontosan abból fakad, hogy létrehozza ezt a kiszögellést, amely oldalról és hátulról támadja meg a hadszíntér egy részét. Egyébként a tény, hogy kétoldalú bázisunk van, nem jelenti azt, hogy mindkettőt egyforma erővel kell megszállnunk. Éppen ellenkezőleg, elegendő az egyik oldalon csak néhány megerősített pontot létrehozni, és azokat egy kis megfigyelő hadtesttel megszállni, míg a hadsereg főerejét át lehet vinni a bázis másik oldalára, ahogy ez történt is az 1800-as és az 1806-os hadjárat során. A majdnem derékszög, amelyet a Rajna folyó vonala alkot Konstanztól Bázelig, majd Bázeltől Kehlig, Moreau tábornoknak párhuzamos bázist kínált, és egy másikat, amely merőleges volt ellensége bázisára. Két hadosztályt indított balra az első bázis felé, Kehl térségébe, hogy odavonja az ellenség figyelmét, míg kilenc hadosztállyal megindult a merőleges oldal végpontjából (Bazel) a schaffhauseni oldal széle felé, ami rövid menet után elvezette Augsburg kapujához, miután a két korábban elkülönített hadosztályt is magához vonta (4. térkép).

1806-ban Napóleonnak is megvolt a dupla bázisa a Majnán és a Rajnán, amelyek majdnem derékszögű beszőgellést hoztak létre. Napóleon meglegedett azzal, hogy ott hagyta Mortier¹² hadtestét a párhuzamos oldalon, vagyis a Rajna vonalán, miközben főerejével elfoglalta a merőleges oldal szélét, elvágva ezáltal a poroszok visszavonulási vonalait Geránál és Naumburnál.¹³

Bár számos meggyőző eset bizonyítja, hogy azok a kétoldalú bázisok számítanak a legjobbnak, amelyek közül az egyik körülbelül merőleges az ellenség bázisára, azt is el kell ismerni, hogy abban az esetben, amikor híján vagyunk az ilyen bázisnak, ezt részben a stratégiai arcvonal változtatásával lehet pótolni, ahogy ezt majd látni fogjuk a 20. cikkelyben.

* * *

Van egy nem kevésbé fontos kérdés azzal kapcsolatban is, hogy mi a legmegfelelőbb irány a azoknak a hadműveleti bázisoknak, amelyeket a tengerparton állítottak fel, amelyek szintén súlyos tévedésekre adtak lehetőséget, mert amennyire kedvezőek lehetnek az egyik hadsereg számára, annyi veszélyt tartogatnak egy másik hadsereg számára, ahogy erről már meg is bizonyosodtunk a korábban bemutatott példák alapján. Oly sokszor bebizonyosodott

¹² Édouard Adolphe Casimir Joseph Mortier (1768–1835) Treviso hercege, francia marsall. A francia forradalmi háborúban végül hadosztályparancsnokként szolgált, 1804-ben a császárság marsallja volt. 1805–1812-ben hadtestparancsnok, 1812 és 1813-ban a Fiatal Gárda parancsnoka volt. 1814-ben Marmont marsallal együtt végül átadta Párizst a szövetségeseknek.

¹³ Más szóval Napóleon átkarolta a poroszok bal szárnyát, és kényszerítette őket, hogy megfordított arc-vonalukkal vállaljanak csatát Jénánál.

már, hogy milyen gyakran fenyegeti ilyen bázison az a veszély a szárazföldi hadseregeket, hogy beszorítják a tengerbe, hogy nem győzők csodálkozni, amikor azt hallom, hogy valaki a tengerparton felállított bázis erőnyeit dicséri, pedig az csak egy szigetlakó nép hadserege számára lehet előnyös. Amikor Wellington Portugália és Spanyolország segítségére sietett flottájával, nem is találhatott volna jobb bázist a lisszaboninál, egészen pontosan a Torres Vedras-félszigeti bázisnál,¹⁴ amely a szárazföld felől a fővárosba vezető utakat fedezte. Itt a Tajo folyó és a tenger partvidéke nem egyszerűen a két szárnyat védelmezte, hanem visszavonulási útvonalat is kínált, hiszen Wellington csak hajóval hajthatta végre a visszavonulást.

Elszédülve azoktól az előnyöktől, amelyeket a híres Torres Vedras-i erősített bázis kínált az angol hadvezérnek, és csak a hatásokból kiindulva, és nem tekintve vissza az okokra is sok, egyébként nagy tudású hadvezér nem is próbált elképzelni jó bázisokat a tengerparton berendezetteken kívül, amelyek elhelyezkedésüknél fogva könnyű utánpótlást biztosíthatnak a hadseregnek, és védhetik szárnyait mindenféle támadástól is. Olyan fokra hágott az elvakultság, hogy Phull tábornok¹⁵ 1812-ben kijelentette, hogy Riga lenne az oroszok természetes bázisa, ami valóságos stratégiai szentségtörés, bár jelenlétemben is hirdette az egyik legnevesebb francia tábornokok egyike.

Az efféle elméletektől megszédült Carrion-Nizas ezredes¹⁶ még azt is ki merte nyomtatni, hogy Napóleonnak 1813-ban a fél hadseregét Csehországba kellett volna vezényelnie, és 150 ezer katonát az Elba torkolatához, Hamburghoz vezetnie! Carrion-Nizas elfeledkezett arról, hogy egy szárazföldi hadsereg számára a legelső szabály, hogy a tengerrel ellentétes oldalon lévő bázisra kell támaszkodnia, vagyis olyan frontra, amely a sereget a katonai adottságai és a lakossága által felkínált lehetőségek középpontjába állítja, amelytől el lenne választva és vágva, ha azt a súlyos hibát követné el, hogy a tengerre támaszkodik.

Egy szigetlakó állam hadseregének, amely a szárazföldön manőverezik, természetesen homlokegyenest ellenkezően kell kombinálnia, méghozzá azért, hogy pontosan ugyanazt

¹⁴ 1809 októbere és 1810 szeptembere között brit irányítással kiépített rendkívül erős erődrendszer Lisszabon védelmére. Kb. 40 km hosszúságban kiépített rendszer, 152 erődből állt és kb. 35 ezer portugál, spanyol és brit katona védte, míg a védelmi vonal mögött is nagy tartalékok álltak rendelkezésére Wellington hercegnek. 1810 és 1811 folyamán sikeresen megállította Masséna francia marsall csapatainak előrenyomulását.

¹⁵ Karl Ludwig August Friedrich von Phull (1757–1826) tábornok porosz és orosz szolgálatban. 1806-ban a porosz vezérkar főnöke, a jénai–auerstädti katasztrófa után átlépett az orosz hadseregbe. Elnyerte I. Sándor orosz cár bizalmát, és 1812-ben vitatott szerepe volt abban, hogy az orosz hadsereg visszavonult az ország belsejébe, a felperzselt föld stratégiáját alkalmazva.

¹⁶ Henri de Carrion-Nizas (1767–1841) francia katonatiszt. Az 1807 és 1815 közötti hadjáratokban vett részt, 1815. július 5-én ideiglenes marsalli kinevezést kapott Párizs védelmének nyújtott szolgálataiért. Jomini az 1823-ban két kötetben megjelent hadtörténelmi munkájára hivatkozik.

az alapelvet alkalmazza, amely szerint egy seregnek olyan pontokon kell kialakítania bázisát, ahol összes háborús eszköze támogatását élvezi, ám ugyanakkor biztos menedéket is talál.

Az a hatalom, amely egyaránt erős tengeren és szárazföldön, amelynek hajórajai uralnák a szomszédos tengert, 40-50 ezres létszámú hadsereget nyugodtan állomásoztathat a tengerparton, jól védett menedéket és mindenféle utánpótlást tudván kínálni neki. Ám örütség lenne egy hasonló bázison 150 ezres létszámú szárazföldi hadsereget elhelyezni, ha ennek fegyelmezett és létszámban körülbelül megegyező hadsereg ellen kell harcba szállnia.

Ugyanakkor, mivel minden alapelv alól van kivétel, van olyan eset, amikor előnyös lehet eltérni az előbb bemutatott szabálytól, és a tenger mellé tenni át a hadműveleteket. Amikor olyan ellenféllel van dolgunk, amely nem igazán félelmetes, ami a harcot illeti, és kifejezetten uraljuk a tengert, tehát sokkal könnyebben tudunk utánpótláshoz jutni erről az oldalról, mint a szárazföld felől. Bár igen ritkán fordul elő, hogy egyszerre legyen adott ez a három feltétel, ez a helyzet állt elő a törökországi háborúban 1828-ban és 1829-ben. A hadsereg figyelme teljesen Várna és Burgasz felé fordult, miközben Sument¹⁷ csak megfigyelték – ám az efféle rendszert máskor nem lehetett volna alkalmazni egy európai hadsereggel szemben, még akkor sem, ha a tengert uraljuk, mert a teljes bukás veszélyével járhatott volna.

Bármit mondjanak is a semmittevők, akik azt állítják, hogy ők döntenek a birodalmak sorsa fölött, ezt a háborút meglehetősen jól vezényelték le, néhány hibát leszámítva. Egyrészt gondunk volt arra, hogy fedezzük magunkat, elfoglaltuk Bräila, Várna és Szilisztra erődjét, és létrehoztunk egy raktárt Szozopolban. Miután megfelelően kialakítottuk a bázist, egyenesen megindultunk Edirne felé, ami korábban örütség lett volna. Ha a sereg 1828-ban nem indult volna olyan messziről, vagy ha két hónappal tovább tartott volna ki a jó idő, ezzel az első hadjáratnál véget is ért volna az egész háború.

* * *

Az állandó bázisokon kívül, amelyeket egy sereg általában saját határain állít fel, vagy legalábbis olyan szövetséges országában, amelyre számíthat, vannak ideiglenes és átmeneti bázisok is, amelyek az ellenséges ország területén folytatott hadjáratoktól függenek. Mivel ezek általában csak átmeneti támaszpontokat jelentenek, külön cikkelyben fogunk róla néhány szót mondani, hogy elkerülhessük az elnevezések hasonlóságából fakadó félreértéseket (23. cikkely).

¹⁷ Sumen erődtített város bevétele nem sikerült az orosz csapatoknak az erős török helyőrség és az utánpótlási nehézségek miatt.

TIZENKILENCEDIK CIKKELY:
A STRATÉGIAI PONTOKRÓL ÉS VONALAKRÓL,
A HADSZÍNTÉR KULCSPONTJAIRÓL
ÉS A HADMŰVELETI CÉLOKRÓL

Különböző természetű stratégiai vonalak és pontok léteznek. Egyesek pusztán az elhelyezkedésükkel szolgáltak rá az elnevezésre, és ebből következik jelentőségük a hadműveletek sakktábláján, ezek tehát állandó jellegű stratégiai földrajzi pontok. A stratégiai pontok másik részének fontosságát az szabja meg, milyen viszonyban vannak az ellenség elhelyezkedésével, valamint az ellene tervezett hadműveletekkel. *Ezek tehát a hadművelet stratégiai pontjai*, és mint ilyenek, teljesen esetlegesek. Végül vannak olyan stratégiai pontok és vonalak, amelyek másodlagos fontosságúak, és olyanok is, amelyek jelentősége egyszersmind igen nagy és állandó. Ezeket neveztem el *döntő stratégiai pontoknak*.

Igyekszem ezeket a kapcsolatokat éppen olyan érthetően elmagyarázni, ahogy a fejemben élnek, ami nem mindig olyan könnyű feladat, mint azt az ilyen témák esetén gondolni szokás.

A hadszíntér minden olyan pontja, amely hadi fontossággal bír, akár azért, mert a közlekedési hálózat központjában fekszik, akár valamely katonai intézmények vagy erődtések közelében, amelyeknek közvetett vagy közvetlen befolyása van a stratégiai sakktáblára, területi vagy földrajzi stratégiai pontnak fog számítani.

Egy híres tábornok ezzel szemben azt hirdeti, hogy nem minden pont számít stratégiai pontnak, amely megfelel az imént felsorolt feltételeknek, csak abban az esetben, ha tervezett vállalkozásunkhoz képest nem esik kedvező irányba. Kérem, nézzék el nekem, hogy vitába szállok ezzel a véleménnyel, ám egy stratégiai pont mindig természeténél fogva az, és még egy olyan is, amely távolabb lesz az első hadmozdulatok hatáskörétől, az események váratlan fordulatából következően bármikor bevonódhat a hadi eseményekbe, és nem várt fontosságra tehet szert. Tehát e tábornoknak véleményem szerint pontosabb lett volna úgy fogalmaznia, hogy nem minden stratégiai pont döntő pont is egyben.

Épp így a stratégiai vonalak is vagy földrajzi helyzetüknél fogva azok, vagy csupán az ideiglenes hadműveletekhez való viszonyuk miatt. Az elsőket is két alosztályba lehet sorolni, vannak azok a földrajzi vonalak, amelyek állandó fontosságuk miatt tartoznak a hadszíntér döntő pontjaihoz,¹⁸ és azok, amelyek csak azért számítanak fontosnak, mert két stratégiai pontot kötnek össze egymással.

¹⁸ Talán nyelvi önkényességgel fognak megvádolni, mert *döntő pontnak* vagy *cél*nak nevezem a vonalakat, márpedig egy pont soha nem lehet vonal. Azt hiszem, olvasóim előtt nem kell azzal védekezni, hogy a célpont nem geometriai értelemben vett pontot jelent, hanem nyelvtani fordulatot, amely azt az elérendő célt jelenti, amelyet a hadsereg kitűz maga elé. És ha vitatják a *döntő* kifejezést is, tekintve, hogy egy pont

Attól tartva, hogy összekeverjük ezeket a különféle tárgyakat, külön cikkelyben fogjuk tárgyalni azokat a stratégiai vonalakat, amelyek valamilyen összetett manőverhez kapcsolódnak, és jelen cikkelyben csak azoknak a hadműveleti sávoknak a *döntő pontjaival* foglalkozunk, amelyeken a vállalkozások végbemennek.

Bár szoros kapcsolat van e kétfajta pont között, tekintve, hogy minden hadműveleti cél szükségszerűen a hadszíntér döntő pontjává válik, mégis különbséget kell tenni köztük, mert nem minden döntő pont lesz egyben a hadműveletek célpontja is. Előbb tehát igyekszem pontosan meghatározni, mit értek döntő pont alatt, hogy azután könnyebben meghatározhassam a célpontokat.

Azt hiszem, nyugodtan hívhatjuk *döntő stratégiai pontoknak* azokat, amelyekről gyanítható, hogy jelentős befolyást gyakorolnak akár a hadjárat egészére, akár egyetlen hadmozdulatra. Minden olyan pont, amelynek földrajzi elhelyezkedése és művi úton szerzett előnyei elősegítik egy hadműveleti arcvonat vagy védelmi vonal megtámadását vagy védelmét, ezek közé a stratégiai pontok közé sorolható, és köztük is első helyen az előnyösen fekvő gyülekezőhelyek állnak.

Tehát a hadszíntérnek különféle döntő stratégiai pontjai lehetnek. Az elsők azok a földrajzi pontok vagy vonalak, amelyek minden körülmények között alapvető fontosságúak, és ez magának a sakktáblának az alakjából adódik. Vegyük példának a franciák belgiumi hadszínterét! Magától értetődő, hogy amely fél meg tudja szerezni a Meuse folyó feletti uralmat, annak sokkal több esélye lesz megkaparintani az országot, hiszen a Meuse és az Északi-tenger közé bezárt és átkarolt ellenfele nem fogadhatná el a csatát párhuzamosan a tengerrel anélkül, hogy ne tenné ki magát a teljes megsemmisülés veszélyének.¹⁹ Ugyanígy a Duna völgyében is egész sora van a fontos pontoknak, ezért is szokás ezeket Dél-Németország kulcsainak tekinteni.

Azok is döntő földrajzi pontnak számítanak, amelyek több völgy csomópontja vagy az országot beborító közlekedési hálózat középpontjai felett uralkodnak. Lyon például fontos stratégiai pont, mert a Rhône és a Saône völgye fölött uralkodik, és mert Franciaországot Itáliával, valamint a déli és a keleti részeket összekötő közlekedési vonalak találkozásánál fekszik. De döntő stratégiai ponttá csak az esetben válna, ha erős vár vagy elszáncolt tábor lenne ott, valamint hídfőállások lennének benne.

önmagában ritkán lehet döntő pont, be lehet helyettesíteni a *fontos* szóval is, bár nem fejezi ki ugyanolyan erővel a gondolatot, amelyhez kapcsolom. Azt hiszem, fölösleges kifejteni, hogy egy pont nem lehet döntő, csak annyiban, amennyiben a hadműveletek abban a körzetben folynak, ahol hatással lehet az eredményre. (*Jomini saját megjegyzése.*)

¹⁹ Ez az elv csak a szárazföldi államok hadseregére érvényes, és nem az angolokra, akiknek antwerpeni és ostende-i bázisuk birtokában semmi félnivalójuk sem lehet a Meuse vonalának elfoglalása miatt. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Lipcse vitathatatlanul stratégiai pont, mivel Észak-Németország összes közlekedési vonalának találkozásánál fekszik. Ha ezt a várost megerődítenék, az egy folyó mindkét oldalán terülven el majdhogynem az ország kulcsa lehetne (ha egy országnak lenne kulcsa, és ha ez a jelképes kifejezés bármi mást is jelentene, mint egy döntő pontot).

Minden főváros, miután az országutak találkozásánál fekszik, ilyenformán döntő stratégiai pontnak számít, nemcsak ez oknál fogva, hanem egyéb statisztikai és politikai okoknál fogva is, amelyek hozzájárulnak fontosságához.

Ezek a pontokon kívül ott vannak a hegyvidékek hágói, amelyek az egyedüli járható utak egy hadsereg számára. Ezek a földrajzi pontok döntőek lehetnek az országot veszélyeztető hadi vállalkozás esetén. Tudjuk, hogy milyen nagy jelentősége volt 1800-ban a Bard-szorosnak, amelyet a kis erődítmény védelmezett.²⁰

A döntő pontok második fajtáját a manőverekhez kötődő esetleges pontok jelentik, amelyek viszonylagosak, és a két fél csapatainak elhelyezkedésétől függenek. Ilyen volt például, amikor Karl Mack tábornok 1805-ben Ulmnál vonta össze csapatait, Morvaország felől várva a szövetséges orosz csapatokat. Az ő megtámadásához megfelelő döntő pont Donauwörth vagy Alsó-Lech volt, hiszen ha az ellenségnek ezt előbb sikerül elfoglalnia, elvághatta volna a visszavonulási útvonalat Ausztria és a támogatásra érkező szövetséges sereg felé. Ezzel szemben, amikor 1800-ban Kray Pál tábornok ugyanebben a helyzetben találta magát Ulmnál, nem Csehország irányából számított segítségre, hanem Tirolból, és számíthatott Melas tábornok Itáliában győztes seregére is. Ezúttal tehát nem Donauwörthnél volt az a pont, ahol meg kellett támadni a seregét, hanem éppen ellenkező irányban, Schaffhausennél, mert így lehetett hátba támadni hadműveleti arcvonalát, elvágni visszavonulási útvonalait, elszigetelni szövetséges hadseregétől éppen úgy, mint bázisától, a Majnán túlra szorítva vissza őt. Ugyanebben az 1800-as hadjáratban Bonaparte első hadműveleti célja az volt, hogy a Szent Bernát-hágón keresztül lecsapjon Melas tábornok jobb szárnyára, hogy aztán megszerezze hátsó összeköttetési vonalait. Véleményem szerint a Szent Bernát-hágó, Ivrea és Piacenza csak Melas tábornok Nizza felé tartó menetelése miatt vált döntő stratégiai ponttá.

Általános alapelvnek tekinthetjük, hogy a manőverek döntő pontjai az ellenséges hadsereg szárnyainál találhatók, ahol könnyebben el lehet azt vágni bázistól és támogató hadseregeitől, anélkül, hogy magunkat ugyanennek a veszélynek tennénk ki. Mindig előnyben kell részesíteni a tengerrel átellenes szárnyat, mert amennyire előnyös az ellenséget odaszorítani a tengerhez, éppoly veszélyes magunkat kitenni hasonló kockázatnak, ha csak nem valamely szigetországi és számbelileg gyengébb hadsereggel van dolgunk.

²⁰ 1800 májusában az alberedai erődöt Bernkopfkapitány 300 osztrák és 100 piemonti katonával két hétig védte a francia csapatok óriási túlerejével szemben, így lassította Napóleon hadseregének átkelését az Alpokon.

Ebben az esetben ugyanis azon kell igyekeznünk, hogy elvágjuk hajóitól, még akkor is, ha ez néha veszélyekkel járhat.

Ha az ellenség hadserege szétszórt felállításban van, vagy nagyon hosszú vonal mentén széthúzódik, akkor a döntő pont közepén van. Miután ide behatolva még jobban fokozzuk az ellenség megosztottságát, azaz megkésztesszük gyöngeségét, nem vitás, hogy ezek az egyenként megtámadott csapatok megsemmisülnek.

A csatatér döntő pontját meghatározó tényezők:

1. A terep adottságai.
2. A helyi adottságok és a hadsereg által kitűzött stratégiai cél összeegyeztetése.
3. A szemben álló felek térbeli, egymáshoz viszonyított elhelyezkedése.

De nem szeretnék előre kitérni a taktikai kombinációk kérdésére, hiszen ezeket a csatákról szóló fejezetben fogjuk majd tárgyalni.

A hadműveleti célokról

Ugyanaz igaz a hadműveleti célokra, ami az azt megelőzőkre is. Vannak a manővereknek hadműveleti céljai, de vannak földrajzilag adottak is, például egy fontos erődítmény, egy folyó vonala, egy hadműveleti arcvonala, amelyek jó védelmi vonalakat vagy támpontokat kínálnak a későbbi hadi vállalkozásokhoz. Miután azonban még egy földrajzilag adott hadműveleti cél kiválasztása is kombináció, amely a hadműveletek osztályába sorolható, sokkal pontosabb lenne, ha úgy fogalmaznánk, hogy míg a földrajzi célpontok csak a területhez tartozó pontokat jelölik, a manőverekhez fűződő hadműveleti célok kizárólag az ezeket elfoglaló ellenséges erőkhez kötődnek.

A stratégiában egy hadjárat célja határozza meg a hadműveleti célt. Ha ez a cél offenzív, a hadműveleti cél az ellenséges főváros vagy egy olyan tartomány elfoglalása lesz, amelynek elvesztése békekötésre készítheti az ellenséget. Az inváziós háborúban a támadó fél általában a főváros elfoglalását tűzi ki céljául. Mindenesetre e főváros földrajzi helyzete, a hadviselő felek politikai viszonya a szomszédos hatalmakkal, kölcsönös erőforrásaik számos olyan kombinációt eredményezhetnek, amelyek lényegében idegenek a taktikától, mégis nagyon szorosan kötődnek a hadműveleti tervhez, és azt is eldönthetik, hogy egy hadsereg számára kívánatos-e eljutni az ellenséges fővárosig, vagy inkább tartózkodnia kell ettől.

Ez utóbbi esetben a hadműveleti cél irányulhatna a hadműveleti arcvonala valamelyik része vagy a védelem vonala ellen, ahol néhány olyan fontos erődítmény van, amelynek

a megszerzése biztosíthatná a hadsereg számára az elfoglalt terület birtoklását. Például ha Franciaország egy Ausztria ellen vívott háborúban lerohanná Itáliát, az lenne az első hadműveleti célja, hogy elérje a Ticino és a Pó folyó vonalát, a második célpontja pedig Mantova és az Adige folyó vonala lehetne.

Védelemben a hadműveleti cél nem az a pont lesz, amelyet a hadsereg meg szeretne hódítani, hanem egy olyan, amelyet meg szeretne védelmezni. Mivel általában a főváros szokott lenni a hatalom fészke, ez lesz a védelem legfőbb hadműveleti célja. De létezhetnek ennél közelebbi célok is, mint az első védelmi vonal és az első hadműveleti bázis védelme. Például egy francia hadseregnek, amely a védelemre szorítkozik a Rajna vonala mögött, az lesz az első hadműveleti célja, hogy megakadályozza az ellenség átkelését a folyón. Ha az ellenségnek sikerülne átjutnia a folyón, arra fog törekedni, hogy megsegítse az ostromlott elzászi várakat. A második hadműveleti célja pedig az lesz, hogy megvédelmezze a Meuse és a Moselle folyó fölött létrehozott első hadműveleti bázist, és ezt a célt oldalsó állásból éppen úgy elérheti, mint szemből történő védekezéssel.

Ami a manőverek hadműveleti célját illeti, tehát azokat, amelyek főleg az ellenséges hadseregek megsemmisítésére vagy felbomlasztására irányulnak, igazi fontosságukat azzal ítéljük meg, amit feljebb már mondtunk az ugyanebbe a kategóriába tartozó döntő pontokról. Bizonyos fokig e pontok helyes megválasztásában áll a hadvezér legfontosabb képessége és nagy sikerei legbiztosabb záloga. Az legalábbis bizonyos, hogy ez a képesség volt Napóleon vitathatatlanul legnagyobb erőssége. Fittyet hányva a régi gyakorlatra, amely egy-két erődítmény vagy egy kis szomszédos provincia elfoglalását irányozta elő, láthatólag meg volt győződve arról, hogy nagy sikerekre csak akkor számíthat, ha feldarabolja és megsemmisíti az ellenséges hadsereget, biztos lévén abban, hogy az államok vagy a tartományok önmaguktól összeomlanak, amikor már nem lesz olyan jól szervezett hadseregük, amely megvédelmezi őket.²¹ Egyetlen biztos szempillantással felmérni, miféle esélyeket kínálnak a hadszíntér különböző sávjai; fő erőit koncentrikusan rendezve elirányítani a sereget abba a sávba, amely nyilvánvalóan a legkedvezőbb lesz; minden egyes részletet megtudni az ellenséges erők megközelítő pozícióiról; aztán villámsebesen rárontani a hadsereg centrumára, ha a hadsereg meg volt osztva, vagy két szárnyára, ami legközvetlenebbül elvezet a hátsó összeköttetési vonalaihoz, az ellenséget átkarolni, elvágni, felmorzsolni, a végsőkéig üldözni, szétartató irányú mozgást kényszerítve rá; majd nem engedni el, csak miután teljesen megsemmisítettük és szétszórtuk. Íme,

²¹ Kivételként említhetnénk itt a spanyolországi háborút és az összes nemzeti háborút. Ugyanakkor egy jól szervezett hadsereg – akár idegen, akár nemzeti hadsereg – segítsége nélkül az ország lakossága hosszu távon kudarcot vallana hősieis küzdelmével. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Napóleon első hadjáratai ezt a rendszerintát kínálják, vagy legalábbis ennek a kedvenc szisztémájának az alapját.

Igaz ugyan, hogy amikor később Napóleon ugyanezt a szisztémát alkalmazta Oroszország hatalmas távolságaira és barátságtalan vidékeire, ezek a manőverek nem működtek olyan sikerrel, mint Németországban. Mindazonáltal el kell ismernünk, hogy a háborúnak ez a módja nem felel meg minden hadvezér képességének, és nem is alkalmazható minden vidéken és minden körülmények között, esélyei mégis a legnagyobbak, és valóban a hadművészet elveinek alkalmazására épülnek. Az, hogy Napóleon túlzásba vitte ennek a rendszernek az alkalmazását, nem teheti semmissé azokat a valódi előnyöket, amelyeket várhatunk tőle, ha határt tudunk szabni a sikereknek, és a vállalkozást össze tudjuk hangolni a katonai erőviszonyokkal és a szomszédos népekkel.

Az alapelvek, amelyeket meg lehetne fogalmazni e fontos stratégiai hadműveletekkel kapcsolatban, szinte teljesen ugyanazok, mint amelyeket a döntő pontokkal kapcsolatban említettünk, és amelyeket később majd ki is fejtünk, amikor a hadműveleti vonalak kiválasztásáról értekezünk (21. cikkely).

Ami a hadműveleti célok kiválasztását illeti, rendszerint minden a háború céljától, a háború jellegétől függ, amelyet a körülmények vagy a kormányok akarata szab meg számára, végül a szemben álló felek háborús eszközei is befolyásolják. Számos alkalommal, amikor jelentős okok követelik, hogy semmit se bízunk a véletlenre, okosabb, ha a hadjárat célját néhány részleges előny megszerzésére korlátozzuk, nem törekedve másra, mint néhány város elfoglalására, vagy hogy az ellenséget kis határ menti tartományai kiürítésére kényszerítsük. Máskor viszont, amikor éppen ellenkezőleg, úgy érezzük, hogy jó esélyünk van a nagy siker elérésére, akkor, mint Napóleonnak, az ellenséges hadsereg elpusztítására kell gondolnunk. Egyáltalán nem ajánlanánk az ulmihoz vagy a jénaihoz hasonló manővereket olyan hadsereg számára, amelynek egyetlen célja Antwerpen ostroma. Egészen más okok miatt, de nem lett volna okos dolog ilyen tanácsolni a Nemanon átkelt és a határaitól 500 mérföldre levő francia hadseregnek sem, mert a kudarc esélye bőségesen felülmúlta volna az összes előnyt, amelyet ettől a manővertől várhatott.

Van még egy sajátos fajta a hadműveleti céloknak, amelyet egyáltalán nem szabad elhallgatnunk. Ebbe azok tartoznak, amelyek célja ugyan valamilyen katonai pont, mégis inkább kapcsolódnak a politikai, mintsem a stratégiai kombinációkhoz. Koalíció esetén például nagyon ritka, hogy ezek a célkitűzések ne játszanának nagyon fontos szerepet, befolyásolva a hadműveleteket és a kormányok terveit, tehát nyugodtan hívhatjuk őket *politikai hadműveleti céloknak*.

Valójában azon a bensőséges kapcsolaton kívül, amely a háború előkészítése szempontjából a háború és a politika között fennáll, szinte minden hadjáratban felbukkannak olyan

katonai vállalkozások, amelyeket azért terveztek el, hogy kielégítsenek holmi politikai elvárásokat. Ezek a vállalkozások olykor lehetnek nagyon is fontosak, máskor ellenben nagyon nem racionálisak, amelyek stratégiai szempontból nézve inkább vezetnek súlyos hibákhoz, mint hasznos hadműveletekhez. Ennek az esetnek itt most csak két példáját említenénk: Frigyes yorki herceg²² 1793-as Dunkerque elleni hadjárata során, amelyet egyedül az angolok megszokott, tengeri és kereskedelmi érdekekre beállt látásmódja ösztönzött, a szövetségesek hadműveleteinek divergens irányt adott, ami a vesztüket okozta, és ezt a hadműveleti célt semmilyen katonai megfontolás nem indokolta. Ugyanennek a hercegnek a londoni kabinet hasonló indokok alapján végrehajtott hollandiai vállalkozása 1799-ben, amelyet ezenkívül Ausztria Belgium irányában táplált hátsó gondolatai csak még jobban előmozdítottak, szintén gyászosan sikerült, hiszen ez tette szükségessé Károly főherceg menetét Zürichből Mannheim felé, márpedig ez a hadművelet pontosan ellentétes volt a szövetségesek akkori érdekeivel.

Ezek az események is azt bizonyítják, hogy a politikai hadműveleti célok kiválasztását alá kell rendelni a stratégia érdekeinek, legalábbis addig, amíg a fő katonai kérdéseket el nem döntik a fegyverek.

Egyébként ez a téma olyan széles és olyan bonyolult, hogy értelmetlenség lenne szabályokat kényszeríteni rá. Egyetlen szabályt említhetnék, amelyet már említettem: ezt a szabályt vagy úgy lehet a gyakorlatba átültetni, hogy a hadjárat során elfogadott politikai hadműveleti célok összhangban legyenek a stratégia alapelveivel, vagy úgy, hogy a döntő győzelem utánra kell a célokat halasztani. Ha a két említett eseményre alkalmazzuk ezt az alapelvet, láthatjuk, hogy 1793-ban Cambrainál vagy Franciaország szívében kellett volna Dunkerque-et meghódítani, és Hollandiát is ily módon kellett volna 1799-ben felszabadítani. Vagyis a hadseregek erejét a határ egy döntő pontján egyesíteni, és innen mérni a hatalmas csapásokat. Egyébként az ilyen természetű hadjáratok szinte mind a nagy elterelő hadműveletek osztályába tartoznak, amelyeknek majd külön cikkelyt szentelünk.

²² Prince Frederick Augustus, York hercege (1763–1827) brit tábornagy, III. György brit uralkodó második fia. 1793-ban tábornokként a Belgiumban harcoló brit–hannoveri csapatok parancsnoka volt, Dunkerque ostroma során vereséget szenvedett a francia csapatoktól. 1795-ben ennek ellenére tábornaggá nevezték ki, és a brit csapatok főparancsnoka lett. 1799-ben ő vezette a brit–orosz csapatokat Hollandiában, de ott újra vereséget szenvedett. Később jelentős szerepe volt a brit hadsereg reformjában.

HUSZADIK CIKKELY:
A HADMŰVELETI ARCVONALAKRÓL,
A STRATÉGIAI ARCVONALAKRÓL,
A VÉDELMI VONALAKRÓL ÉS A STRATÉGIAI ÁLLÁSOKRÓL

Vannak a hadtudománynak bizonyos pontjai, amelyek között olyan nagy a hasonlóság, hogy gyakran kísértésbe esünk, hogy ugyanazon dolognak tekintsük őket, holott alapjaikban különböznek egymástól.

Ezek közé tartoznak a hadműveleti arcvonalak, a stratégiai arcvonalak, a védelmi vonalak és a stratégiai állások. Miután ebben a cikkelyben megvizsgáljuk őket, meggyőződhetünk a közöttük meglévő szoros kapcsolatokról és különbségekről, és megérthetjük, milyen indítatásból tárgyaljuk őket közös cikkelyben.

A hadműveleti arcvonalak és a stratégiai arcvonalak

Attól fogva, hogy a hadsereg akár védelmi, akár támadó szándékkal felállt a sakktábla ráeső sávjában, általában stratégiai állásokat foglal el. Később kifejtem, mit kell érteni ezen elnevezés alatt.

Az arcvonalnak azt a részét, amelyet a hadsereg elfoglal, és amely az ellenség felé néz, stratégiai frontnak fogjuk nevezni. A sakktábla azon részét, ahonnan az ellenség feltehetően egy-két napi menettel elérheti az arcvonalnak ezt a részét, hadműveleti arcvonalnak nevezzük.

E két arcvonal – a stratégiai és a hadműveleti – között olyan erős a hasonlóság, hogy nem kevés katona össze is szokta tévesztetni őket, hol az egyik, hol a másik elnevezést alkalmazva mind a kettőre. Ám szigorúan tekintve a kérdést vitathatatlan, hogy a stratégiai arcvonal elnevezés jobban illik arra, amely a hadsereg által valóban elfoglalt hadállásokat jelenti, míg a hadműveleti arcvonal kifejezés jobban jellemzi a földrajzi területet, amely elválasztja egymástól a két hadsereget, és egy- vagy kétmenetnyi távolságra van stratégiai arcvonaluk mindkét szárnyától – vagyis ahol valószínűleg meg fognak ütközni egymással.

Ez olyannyira észszerűnek látszik, hogy cseppet sem haboznék szentesíteni ezt a kettős definíciót, ha nem tartanék a vádtól, hogy pusztá szörszálhasogatásból túlságosan ragaszkodom holmi terminológiai finomságokhoz, hiszen valószínű, hogy a gyakorlati alkalmazás során a legtöbb író továbbra sem fogja a két fogalmat megkülönböztetni egymástól, és vegyesen fogják használni az elnevezést, hogy megfogalmazzák ugyanazt a gondolatot. Beérem tehát azzal, hogy jelzem, mi a különbség a két kifejezés jelentése között, és a magam részéről ragaszkodom hozzájuk, amennyire lehet.

Amikor eljön a pillanat, és hamarosan kezdetét veszi a hadjárat, a két hadsereg egyike úgy fog dönteni, hogy bevárja az ellenséget. Ettől kezdve gondja lesz rá, hogy többé-kevésbé előkészített védelmi vonala legyen, amely lehet akár a stratégiai arcvonal, akár egy attól kicsit hátrább húzódó vonal. Ebből természetesen következik, hogy ez a stratégiai arcvonal néha olyan formát ölt, mintha védelmi vonal is lenne egyben. Ez az eset fordult elő 1795-ben és 1796-ban a Rajna vonalán, amely egyszerre szolgált védelmi vonalul az osztrákok számára éppen úgy, mint a franciák számára, miközben a két fél stratégiai arcvonala és hadművelleti arcvonala is a folyó volt. Valószínűleg ez az oka, hogy oly gyakran keverik össze ezt a három vonalat, pedig bármilyen gyakran esnek is egybe ugyanazon a vidéken, mégiscsak teljesen különböző dolgok. Ugyanis a hadseregnek nincs mindig védelmi vonala, főleg akkor nem, amikor lerohan egy országot. Stratégiai arcvonala sincs, amikor erői egy táborban vannak egyesítve, ám hadművelleti arcvonala mindig van.

Mivel a példák nagy száma csakis világosabbá teheti a demonstrációt, idézek itt még kettőt, hogy jobban fel tudjuk mérni a különbségeket. Amikor 1813. augusztus közepén kiújultak a harcok, Napóleon általános hadművelleti arcvonala először Hamburgtól Wittenbergig húzódott. Napóleon innentől egészen Glogauig és Breslauig követte a szövetségesek vonalát, azután a jobb szárny már Löwenbergben volt, majd hirtelen irányt változtatva hátrafelé hajlott Csehország határa felé, egészen Drezdáig. A francia haderő négy csoportban helyezkedett el ezen a széles arcvonalon, és stratégiai pozíciói belül vagy a központban voltak, és három különböző irányba nézett arcvonalluk. Majd miután a hadsereg visszahúzódott az Elba mögé, valódi védelmi vonala csak Wittenberg és Drezda között húzódott, és hátul Marienbergnél reteszállása volt. Ugyanis Hamburg, sőt Magdeburg is, már kívül esett stratégiai sakkterületén, és Napóleon vereséget szenvedett volna, ha úgy határoz, hogy arra a területre is kiterjeszti a hadműveleteket.

Napóleon 1796-os, Mantova melletti hadállását fogom felhozni második példaként. Hadművelleti arcvonala valójában a Bergamói-hegységtől egészen az Adriai-tengerig húzódott, míg védelmének valóságos vonala a szükség hatására az Adige folyón húzódott a Garda-tó és Legnano között, majd a Mincio folyón Peschiera és Mantova között, míg stratégiai arcvonala a hadsereg pozícióinak megfelelően változott.

Azt hiszem, sértő lenne olvasóimra nézve, ha túl sokáig akadékoskodnék ezzel a kérdéssel kapcsolatban, és miután bemutattam a háromféle front közötti különbséget, nem marad más hátra, mint hogy egyenként megvizsgáljuk őket, és bemutassuk kevés közös alapelveket, és azokat, amelyek külön-külön jellemzik őket.

Mivel tehát a hadművelleti arcvonal az a földrajzi terület, amely elválasztja egymástól a két hadsereget, és amelyen sor kerülhet az összeütközésre, az esetek nagy részében párhuzamosan húzódik a bázissal. A tényleges stratégiai arcvonal, amely valamelyest

szűkebb teret foglal magába, mint az esetleges vagy feltételezhető hadművelleti arcvonal, ugyanebbe az irányba fog állni, és általában úgy rendezik be, hogy keresztezze a fő hadművelleti vonalat, és oly módon húzódjon túl a hadművelleti vonal két szárnyán, hogy amennyire lehet, fedezze azt.

Mindazonáltal a stratégiai arcvonal irányát módosíthatják a haditervek és az ellenség támadásai is, és elég gyakran fordul elő, hogy a hadsereg vezetőjének a bázisra merőlegesen kell felállítania, és a kezdeti hadművelleti vonalakkal párhuzamosan kell vezetnie.

A stratégiai arcvonal megváltoztatása egyike a legfontosabb nagy manővereknek. Amikor ugyanis a bázisra merőlegesen alakítjuk ki, a sakktábla két oldalának leszünk az urai, és így a hadsereget majdnem olyan kedvező helyzetbe hozzuk, mintha kétoldalú bázisa lenne, ahogy ezt már el is magyaráztam a 18. cikkelyben.

Amikor Napóleon Eylau felé menetelt,²³ stratégiai arcvonalát ezek a sajátosságok jellemezték. Hadművelleti sarokpontja Varsó és Toruń volt, amely helyzet a Visztula folyót átmeneti bázissá tette. Az arcvonal tehát párhuzamosan haladt a Narew folyóval, innen indult Napóleon Sierockra, Pułtusokra és Ostrołękára támaszkodva, hogy jobb szárnyával úgy manőverezzen, hogy viasszaszorítsa az oroszokat Elbingre és a Balti-tengerre. Az ilyen esetekben a stratégiai arcvonal, amennyiben egy támpontra tesz szert ezen az új irányán, az imént említett előnyökhöz jut. Csak azt nem szabad szem elől téveszteni, hogy hasonló manővernél a hadseregnek biztosnak kell lennie abban, hogy szükség esetén vissza is tud térni az átmeneti bázisra. Ami azt jelenti, hogy ennek a bázisnak feltétlenül meg kell hosszabbodnia a stratégiai arcvonal mögött, és ilyenformán fedezve kell lennie. Napóleonnak, amikor a Narew folyó felől Allensteinen keresztül megindult Eylau felé, bal szárnya mögött ott volt a toruńi bázisa, és a hadsereg arcvonalától még távolabb prágai és varsói hídfőállása. Ilyenformán teljesen biztosítva voltak hátsó összeköttetési vonalai, míg Bennigsen tábornok²⁴ hadseregét, mivel Bennigsen kénytelen volt szembefordulni Napóleon hadseregével, és harcát a Balti-tengerrel párhuzamosan kellett felállítania, az a veszély fenyegette, hogy elvágják bázisától, és be tudták szorítani a Visztula folyó torkolatába. Napóleon 1806-ban nem kevésbé fontos stratégiai arcvonalváltást hajtott végre Geráról Jénára és Naumburgra való menetében. Moreau tábornok is hasonlóan tett 1800-ban, amikor Illerből jobb szárnyával vonult Augsburgon és Dillingenen át, szembefordulva

²³ Jomini itt a francia és az orosz–porosz hadsereg 1807-es háborújának eseményeit írja le, amelynek tetőpontja az eylaui és a friedlandi csata volt, és a tilisíti békével végződött.

²⁴ Gróf Levin August Theophil von Bennigsen (1745–1826) orosz tábornok. Hannoveri szolgálat után 1764-ben átlépett az orosz hadseregbe, 1806 októberétől a Poroszországba benyomuló orosz segédcsapatok főparancsnoka volt a tilisíti békekötésig. 1812-ben orosz vezérkari főnök volt, részt vett a borogyinói csatában. Hadseregparancsnokként vett részt az 1813-as és az 1814-es hadjáratban.

a Dunával és Franciaországgal, ezáltal arra kényszerítve Kray Pált,²⁵ hogy híres ulmi elzárt táborát kiürítse.

A stratégiai arcvonalnak mindig lehet ilyen, a bázisra merőleges irányt adni. Akár pillanatnyi arcvonal-változtatással, csak egy néhány napos hadművelet céljából, akár meghatározatlan időre alkalmazva, abból a célból, hogy ki lehessen használni az egyes tereprészek kínálta előnyöket, hogy döntő csapást mérhessünk egy hadseregre, vagy a hadseregnek jó védelmi vonalakat vagy sarokpontokat biztosítsunk, amelyek szinte felérnek egy valóságos bázissal.

Gyakran előfordul, hogy a hadsereg két stratégiai arcvonalat kénytelen kialakítani, vagy a hadszíntér földrajzi adottságai miatt, vagy mert fontos, hogy jó védelmet lehessen nyújtani a mélységében kiterjedt támadó hadműveleti vonal szárnyai biztosítására. Az első esetre példaként felhozhatjuk a törökországi és a spanyolországi határt. Azoknak a hadseregeknek, amelyek be akarnak jutni a Balkánra, vagy át akarnak jutni az Ebro folyó vonalán, kettős arcvonalat kell kialakítaniuk. Az első esetben azért, hogy szembe tudjanak fordulni a Duna völgyének vonalával, a második esetben azért, hogy szembe tudjanak szállni a Zaragozából vagy Leónból érkező erőkkel.

Minden valamelyest tágas vidék többé-kevésbé erre kényszeríti a hadsereget. Például a Duna völgyében előnyomuló francia hadseregnek állandóan kettős arcvonalat kell képeznie akár Csehország, akár Tirol felé, ha az osztrákok ezekbe a tartományokba elég erős seregeket vezényelnek ahhoz, hogy komoly aggodalmat keltsenek. Csak azok az országok képeznek ez alól kivételt, amelyek igen kis határvonalon érintkeznek az ellenséges országgal, tekintve, hogy azokat a hadtesteket, amelyeket visszavonulás alkalmával itt hagynak, hogy fenyegetse az ellenség szárnyait, könnyen elvághatják a hadseregtől, és fogságba eshetnek. A kettős stratégiai arcvonal felállítása támadó hadsereg számára az egyik legnagyobb haszontalanságok egyike, mert ez erős különítmények kiküldésére kényszeríti, ami bizonyos pontig mindig veszélyt hordoz magában, ahogy később ezt majd bemutatjuk (a 36. cikkelyben).

Magától értetődik, hogy az imént elmondottak a két állam közötti reguláris háborúkra vonatkoznak. Ugyanis mivel egy nemzeti háborúban vagy belháborúban a harcok szinte az ország egész területére kiterjednek, ilyenformán a módszerrel nem lehet felvázolni az arcvonalakat. Mindazonáltal egy hadsereg minden nagyobb csoportjának, amely ugyan részleges, de meghatározott célért harcol, szinte minden esetben van saját stratégiai

²⁵ Kray Pál (1735–1804) a cs. kir. hadsereg tábornoka. A hétéves háborúban (1756–1763), az utolsó osztrák–török háborúban (1787–1791) és a francia forradalmi háborúban harcolt. 1799-ben az itáliai cs. kir. csapatok főparancsnoka volt, több csatában legyőzte a francia csapatokat. 1800 elején Károly főherceg utóda volt a németországi cs. kir. csapatok élén, de itt már nem tudott sikereket elérni Moreau francia csapataival szemben.

arcvonala, amelyet a terep adottságai éppen annyira meghatároznak majd, mint azoknak az ellenséges erőknek a csoportosítása, amelyek ellen összevont erőkkel harcolnia kell. Például a spanyolországi háborúban Suchet-nek Katalóniában és Massénának Portugáliában is megvolt a maga stratégiai arcvonala, bár a nagy hadsereg²⁶ hadtesteinek nem volt ilyen meghatározott arcvonalkuk.

A védelmi vonalakról

A védelmi vonalak különböző természetűek lehetnek: stratégiai és taktikai védelmi vonalak. A stratégiai védelmi vonalak között léteznek állandó vonalak, amelyek az ország védelmi rendszerének részei, mint például a megerősített határvonalak, és olyanok, amelyek csak esetiek, és csak a hadsereg átmeneti állapotához kötődnek.

Az országhatárok állandó védelmi vonalnak számítanak, amikor a természeti és épített akadályok keverékét jelentik, ilyenek a nagy hegyláncok, a folyamok és az erődítmények, amelyek szorosan összekapcsolódó rendszert hoznak létre. Például az Alpok hegyláncai Piemont és Franciaország között védelmi vonalnak számítanak, mivel a járható átkelők erődökkel vannak lezárva, amelyek nagy akadályokat gördíthetnek egy hadsereg tevékenysége elé, és miután ez a hadsereg előbukkant a szorosokból, további erődítményekbe ütközik Piemont különböző völgyeinek kijáratánál. Bizonyos szempontból a Rajnát, az Oderát és az Elbát is lehet állandó védelmi vonalnak tekinteni, az ezeket védelmező fontos erődítmények miatt.

Ám ezek a kombinációk inkább tartoznak az erődítményrendszerek, mint egy hadjárat hadműveleteinek témájába, ezért az erődítmények cikkelyében, a 26. cikkelyben fogunk bővebben kitérni rájuk.

Ami az *alkalomszerű/ideiglenes védelmi vonalakat* illeti, azt mondhatjuk, hogy minden valamennyire is széles folyóra, minden hegyláncra és hegyszorosra, amelynek támadható szárnyain néhány ideiglenes védmű található, tekinthetünk egyszerre stratégiai és taktikai védelmi vonalként, mert arra szolgálnak, hogy néhány napon keresztül képesek legyenek feltartani az ellenséget, és arra kényszeríteni, hogy eltérjen eltervezett útirányától, és kevésbé nehéz átjárót keressen. Ebben az esetben ezek az ideiglenes védelmi vonalak nyilvánvaló stratégiai előnyöket nyújtanak, ám ha az ellenség szemből és nagy erőkkel támadja őket,

²⁶ A *La Grande Armée* megnevezésről 1805. augusztus 26-ai rendelet intézkedett. Ekkor hét gyalogoshadtestből és egy tartalék lovashadtestből állt ez a császári francia hadsereg. Itt Jomini az első, 1805–1808-as nagy hadseregre utal, a második nagy hadsereg megnevezést 1811 februárjától használták az Oroszország elleni hadjáratra felállított csapatokra, de 1812 után már nem.

akkor taktikai előnyökkel is szolgálnak, mert mindig nehezebb megverni egy hadsereget egy folyó mögött, esetleg egy természet vagy emberi kéz által létrehozott erődítés mögött, mint a nyílt terepen.

Mindazonáltal nem kell eltúlozni ezt a taktikai előnyt, mert ebben az esetben a pozíciós rendszer csapdájába esnénk (*starke Positionen*), amely már oly sok hadsereg pusztulását okozta. Mert bármilyen nehéz is egy védekező tábor megközelítése, az bizonyos, hogy az a fél, amely passzívan várja az ellenfél csapásait, végül rajta fog veszíteni.²⁷ Egyébként mivel minden olyan pozícióba nehéz bejutni,²⁸ amelyet a természet erősít meg, éppen olyan nehéz kijutni is belőlük, tehát az ellenség kisszámú egységgel is őrizni tudja a kijáratot, és a védekező fél erejénél kisebb erővel is be tudja szorítani a védőket. Ez történt a szászokkal a pirnai táborban²⁹ és Wurmser hadseregével Mantovában.

A stratégiai állásokról

A hadseregek bizonyos elrendezését stratégiai hadállásnak nevezhetjük, megkülönböztetve a taktikai vagy harcállásoktól. Stratégiai hadállásnak számítanak azok, amelyeket megadott időre vesz fel a hadsereg, hogy nagyobb kiterjedést adjon hadműveleti arcvonalának, mint amekkorát csak a harchoz venne fel. Az összes olyan hadállás, amelyet folyó vagy védelmi vonal mögött vettek fel, amelynél a hadosztályok bizonyos távolságra vannak egymástól, stratégiai hadállásnak számít. Azok, amelyeket Napóleon hadserege vett fel Rivoliban, Veronában és Legnagóban, hogy felügyelje az Adige folyót, vagy azok a hadállások, amelyeket Napóleon 1813-ban Szászországban és Sziléziában felvett a védelmi vonala előtt, mind stratégiai hadállások voltak. De azok voltak az angol–porosz sereg hadállásai is a belga határon a lignyi csata előtt (1815-ben) és Masséna marsall hadállásai is 1799-ben az Albis-hegyen a Limmat folyó és az Aar folyó mentén. Még a téli szállások is, még ha zsúfoltak is, és az ellenséghez közel helyezkednek is el, anélkül, hogy fegyverszünetet kötöttek volna, szintén stratégiai hadállásnak számítanak. Ilyenek voltak Napóleon téli szállásai is a Pasłęka folyó mentén 1807 telén. Még azok a naponta változó hadállások is, amelyeket a sereg

²⁷ Meg kell jegyezmem, hogy nem a megerősített táborokról van itt szó, amelyek nagyon különböznek ezektől. Ezt a témát a 27. cikkelyben fogjuk tárgyalni. (*Jomini saját megjegyzése.*)

²⁸ Ezen a ponton táborverésre alkalmas pozíciókról, és nem a harcmezőn felvett pozíciókról van szó, a harci pozíciókat a magasabb taktikáról szóló 30. cikkelyben fogjuk tárgyalni. (*Jomini saját megjegyzése.*)

²⁹ Jomini itt a hétéves háború (1756–1763) kezdetén lejátszódó eseményekre utal. 1756. augusztus 29-én a porosz csapatok váratlanul átlépték Szászország határát. A szász katonai vezetés úgy döntött, hogy csapataival az Elba melletti Pirnánál megerősített táborba vonul. A poroszok szeptember 10-ére körülférték a táborot, és sikertelen kitérés kísérletek után a kb. 15 ezer fős szász hadsereg október 16-án kapitulált.

a menetek során vesz fel – amelyek az ellenség hatótávolságán kívül vannak, és amelyeket néha azért vesznek fel, hogy megtévesszék az ellenséget, vagy hogy megkönnyítsék saját mozgásukat –, szintén stratégiai hadállásnak számítanak.

Látjuk tehát, hogy ezt az elnevezést alkalmazni lehet az összes olyan helyzetre, amelybe hadsereg kerülhet, akár azért, hogy egyszerre több pontot is fedezni tudjon, akár azért, hogy valamiféle megfigyelő vonalat hozzon létre, akár azért, hogy az ellenséget egyszerűen bevárja. Végül a stratégiai hadállás kategóriájába esnek az egy védelmi vonalon elhelyezkedő hadállások, a kettős hadművelati arcvonalon felállított hadtestek, amelyek egy ostromot fedeznek, miközben a hadsereg a másik oldalon folytat hadműveleteket, egyszóval csaknem minden olyan nagy különítmény, amelyet a hadsereg jelentős részéből állítottak össze.

* * *

Igen kevés szabályt lehet az előbb felsorolt különböző témákkal kapcsolatban felállítani, mert a frontok, a védelmi vonalak és a stratégiai hadállások szinte mindig a végtelenül változatos helyi adottságokkal összeadódó körülményektől függenek.

De mindegyik esetben alapvető szabály, hogy biztos összeköttetési vonalaknak kell összekapcsolniuk a hadművelati vonal különböző pontjait.

A védekezés során igencsak előnyös, ha a stratégiai frontok és a védelmi vonalak oldal-szárnyain és középső részén is kiterjedt természeti vagy épített akadályok helyezkednek el, amelyek támpontként működhetnek. Azokat a támpontokat, amelyek stratégiai arcvonalként működnek, stratégiai sarokpontnak is szokás nevezni, vannak azonban ideiglenes bázisok, amelyek csak adott időszakig működnek, azokat nem szabad összetéveszteni ezekkel az úgynevezett hadművelati sarokpontokkal. Például az 1796-os hadjáratban Verona csodálatos stratégiai sarokpontot kínált az összes hadi vállalkozásnak, amelyet Napóleon nyolc hónapon át Mantova körül folytatott. 1813-ban Drezda volt összes csapatmozdulata sarokpontja. Ezek a pontok lehetnek állandó vagy ideiglenes katonai erődtítmények is.

A hadművelati sarokpontok olyan mobil hadtestek, amelyeket a hadsereg hagy hátra egyes elfoglalt pontokon, amelyeket nagyon fontos megtartania, miközben a hadsereg zöme tovább folytatja a nagy hadműveleteket. Például Ney marsall hadteste volt a sarokpontja annak a stratégiai hadművelletnek, amelyet Napóleon Donauwörthön és Augsburgon át vezetett, hogy Mack tábornokot elvágja visszavonulási vonalától. Ez az öt hadosztályból álló megerősített hadtest fedezte Ulmot, és őrizte a Duna bal partját.³⁰ Ám amint a manőver

³⁰ Jomini hosszú katonai pályafutásának első háborús tapasztalatát szerezte itt. Itt villantotta fel először gyakorlati körülmények között stratégiai éleslátását. Amikor 1805. október elején Mack cs. kir. csapatainak Ulm térségében történő átkarolása a befejezéshez közeledett, Ney marsall VI. hadteste kapta feladatát,

véget ér, a hadművelleti sarokpont is megszűnik létezni, ezzel szemben a stratégiai sarokpont szilárd, a stratégiai és taktikai előnyöket önmagában egyesítő és az egész hadjárat idejére támpontként szolgáló pont.

Ami a védelmi vonalakat illeti, véleményem szerint ezeknek az a legkívánatosabb erénye, hogy olyan kevésbé legyenek kiterjedtek, amennyire csak lehetséges, mert minél jobban összehúzódnak, a hadsereg annál jobban tudja fedezni ezeket, ha visszavonulásra kényszerül. Az is szerencsés, ha a stratégiai arcvonal kiterjedése elég szűkre szabott, hogy a megfelelő ponton a lehető leggyorsabban össze lehessen gyűjteni az arcvonalat képező egységeket. A hadművelleti arcvonallal nem egészen így áll a helyzet, mert ha ez a front túlságosan összehúzódik, a támadó hadsereg nehezen tud olyan stratégiai manővereket véghez vinni, amelyek nagy eredményekhez vezetnek, tekintve, hogy ez az összeszűkülő front a védekező sereg számára felkínálja a lehetőséget, hogy rövidebb fronton kelljen védekeznie. De a túl széles hadművelleti arcvonal sem kínál kedvező feltételeket a támadó stratégiai hadműveletek számára. A túl nagy kiterjedés az ellenségnek, ha nem is jó védelmi vonalat kínálna fel, de legalább elég széles teret ahhoz, hogy kivonja magát a jól kidolgozott stratégiai hadmozdulat eredményei alól. Így például a szép marengói, ulmi és jénai hadműveletnek nem lett volna hasonló eredménye olyan kiterjedt hadszíntéren, mint az 1812-es orosz-országi volt, mert az orosz hadsereg, elvágva fő visszavonulási útvonalától, találhatott volna másikat is, visszavonulva egy olyan hadművelleti sávba, amely különbözött volna attól, amelyben eredetileg manőverezett.

A stratégiai állások néhány dologtól eltekintve ugyanezeket a kombinációkat kínálják. Minden hasonló hadállás leglényegesebb feltétele, hogy koncentráltabb legyen, mint

hogy az esetleg a Duna bal partján bekövetkező osztrák kitörési kísérleteket megakadályozza. Október 9-én Ney a günzburgi Duna-hídát elfoglalta, és 5 hadosztályból álló hadtestét a Duna két partján állította fel. Ekkor azonban Napóleontól új parancsot kapott, aki az új hírek alapján Mack kitörését dél, azaz Tirol felé várta. Október 10-én Murat marsall, aki Ney felettese volt ekkor, megjelenve a VI. hadtest szállásán, az új menetintézkedések kiadását követelte a császár akaratának megfelelően, hogy az egész hadtest keljen át a Duna jobb partjára. Erre Ney Jomini biztatására nem volt hajlandó. A fiatal Jomini meg volt győződve arról, hogy ezzel lehetővé tennék a cs. kir. csapatok kitörését Ulmból. A vita elhúzódott, a hadtest átcsoportosítását elhalasztották egy nappal. Október 11-én aztán megindult az ulmi cs. kir. csapatok kitörése a Duna bal partján, ahol Jomini várta. Ott egyedül a Dupont-hadosztály állomásozott, de a túlerejű cs. kir. csapatok sikereik ellenére visszavonultak Ulmba. Ney a még át nem csoportosított hadosztályok egy részével azonnal Dupont segítségére sietett. Jomini kapta feladatul a többi hadosztály menetének megszervezését. Késő este érkezett meg sietve Napoleon Kissendorfba, a VI. hadtest főhadiszállására, hogy az új helyzetnek megfelelően megakadályozza korábbi parancsa végrehajtását. Itt találkozott először Jomini a császárral, és személyesen nyugtatta meg, hogy az egész VI. hadtest már úton van a kitörés végleges visszaverésére. Az október 14-én Elchingen, Albeck és Michelsberg térségében lefolyt csatában Ney immár képes volt teljesen visszaverni a kitörést, és csak kisebb csapatrészek tudtak elmenekülni Csehország felé. A maradék, Ulmban rekedt cs. kir. csapatok élén aztán Mack október 17-én kapitulált.

az ellenségnek azok az erői, amelyekkel szembe kell szállnia, így a hadsereg egyes részeinek könnyű és biztos összeköttetése legyen egymással, hogy gyorsan össze tudjanak gyűlni, hogy az ellenség ne legyen képes ellenállni az idejekorán így összevont csapatoknak. Így körülbelül kiegyensúlyozott erőviszonyok esetén mindig a centrális vagy belső hadállás lesz kívánatosabb a külső hadállásoknál, mivel ez utóbbiak szükségszerűen sokkal szélesebb arcvonalon vannak szétszóródva, és mindig veszélyes erők szétagolódását idézhetik elő. A stratégiai állást képező egységek nagy mozgékonyága is hozzájárulhat a hadállás biztonságához, sőt az ellenséggel szembeni fölényhez is, azáltal, hogy váltogatva és fokozatosan vetik be erőiket a hadszíntér különböző pontjain. Végül a hadsereg csak akkor tud biztosan elfoglalni egy stratégiai hadállást, ha gondoskodik egy-két előre felderített taktikai állásról, ahol össze tudja vonni a hadsereget, fogadni tudja az ellenséget, és meg tud vele küzdeni minden rendelkezésére álló erejével, miután az ellenség tervei már lelepleződtek. Napóleon is így készítette elő a csatamezőt Rivolinál és Austerlitznél, Wellington Waterloonál, Károly főherceg pedig Wagramnál.

Akár táborozik a hadsereg, akár talál az állásaihoz közel megfelelő szállásokat, ahová legalább a haderejének egy részét elhelyezheti, a hadvezérnek arra feltétlenül ügyelnie kell, hogy hadállásai ne legyenek túlságosan széthúzva az arcvonalon. Erre az a kialakítás tűnik a legmegfelelőbbnek, amelyet valamiképpen stratégiai négyszögnek nevezhetnénk, amelynek három körülbelül egyforma hosszú oldala van, hiszen a különböző hadosztályoknak csak egyetlen közepes teret kell befutniuk, hogy a négyszög bármelyik pontjáról eljussanak a közös központhoz, amelyet arra szántak, hogy felfogja az ellenség fő csapását.

Egyébként, mivel ezek a stratégiai állások csaknem az összes háborús kombinációval összefüggenek, minden olyan cikkelyben felbukkannak, amelyben ezeket a kombinációkat tárgyaljuk, tehát semmilyen fontos megjegyzést nem tudnánk hozzátenni ehhez a tárgyhoz úgy, hogy a fölösleges ismételtetés hibájába ne esnénk.

Ám mielőtt még elbúcsúznék ettől a témától, amely gyakran összekeveredik más kombinációkkal, szólnom kell még néhány szót a stratégiai védelmi vonalokról. Vitathatatlan, hogy minden ilyen védelmi vonalnak van egy különleges pontja, amely gyülekezési pontként szolgálhat a taktikai védelem számára, amikor komolyan szembe kell szállni az ellenséggel, amelynek sikerült áttörnie a stratégiai hadállás arcvonalán. Például egy hadseregnek, amelynek egy folyó jelentékeny szakaszát kell ellenőriznie, de nincs annyi hadereje, hogy az egész szakaszt megvédelmezze, ezen vonal központja mögött jó előre kiválasztott harmezővel kell rendelkeznie, hogy ugyanott felderítő egységeit és teljes haderejét összegyűjtve támadhasson az ellenségre. Ám most semmit sem akarok mondani a harcállásokról, mert a taktika területére tartoznak, a 30. cikkelyben fogom tárgyalni őket, ugyanis jelen esetben csak a stratégiai védelmi vonalokról van szó.

Ez utóbbihoz már csak egyetlen megjegyzést szeretnék fűzni. A támadásban lévő hadseregnek, amely azzal a szándékkal hatol be egy másik országba, hogy uralma alá hajtja, vagy akár csak ideiglenesen megszállja, mindig óvatosan kell cselekednie, bármilyen fényes sikereket is aratott a korábbiakban, és jó védelmi vonalat kell kialakítania, amely védelmet nyújt számára szükség esetén, amikor egy váratlan ellentámadás megváltoztatja az események menetét. Mi most itt csak azokra a vonalakra szorítkozunk, amelyek az időszakos vagy eseti bázisok témájához tartoznak, amelyet a 23. cikkelyben fejtünk majd ki, itt beérjük azzal, hogy megemlítsük őket e rövid vázlat során. Egy olyan tudományágban, ahol minden részlet ilyen szoros kapcsolatban áll egymással, ezek az ismételtetések kiküszöbölhetetlen kellemetlenségnek számítanak.

HUSZONEGYEDIK CIKKELY: *A HADMŰVELETI SÁVOKRÓL ÉS VONALAKRÓL*

Hadműveleti sáv alatt az általános hadszíntér bizonyos területét értjük, amelyen a hadsereg egy határozott cél érdekében átvonul, tevékenykedjen akár elszigetelten, akár úgy, hogy segéderőként lép fel. Például az 1796-os francia hadjárat tervben Itália volt a jobb szárny hadműveleti sávja, Bajorország a centrum hadműveleti sávja (rajnai és moselle-i hadsereg), végül Frankföld volt a bal szárny hadműveleti sávja (sambre-i és meuse-i hadsereg).

Egy hadműveleti sáv – akár a vidék földrajzi adottságai miatt, akár azért, mert kevés járható út akad rajta egy hadsereg számára – néha nem áll másból, mint egyetlen hadműveleti vonalból. Ám ez ritka eset, és egy sávban általában több hadműveleti vonal is található, amelyek száma részben a hadvezér terveitől függ, részben a nagy közlekedési útvonalaktól, amelyeket a hadszíntér kínál.

Mindazonáltal ebből nem azt kell levonnunk, hogy minden út egyben hadműveleti vonal is, aszerint, hogy milyen fordulatot tudnak venni a háború eseményei, minden kezdetben még nem elfoglalt, jó minőségű út egy időszakra átalakulhat hadműveleti vonallá. De amennyiben csak felderítő egységek járnak rajta, vagy olyan irányba tart, hogy kívül esik a fontosabb hadműveletek hatáskörén, furcsa ötlet lenne összetévesztetni egy valódi hadműveleti vonallal. Ezenkívül három-négy járható út, amely legfeljebb egy-két napi menetre van egymástól, és közös hadműveleti arcvonallal felé tart, nem fog három hadműveleti vonalat képezni. Ez az elnevezés ugyanis olyan teret jelöl, amely elég széles ahhoz, hogy egy hadsereg közepe, bal szárnya és jobb szárnya is tudjon rajta mozogni úgy, hogy a centrum és a két szárny egy-két napnyi menettávolságra legyen egymástól, ám ez legalább három-négy olyan út meglétét feltételezi, amely a hadműveleti arcvonallal vezet.

Ebből azt vonhatjuk le, hogy bár a hadműveleti sáv és a hadműveleti vonal kifejezést idáig össze szokták keverni, és gyakran így, összetévesztve szokták alkalmazni, ugyanez a kavarodás állt fenn a hadműveleti vonalakkal, a stratégiai vonalakkal és az alkalmi összeköttetési vonalakkal kapcsolatban is.

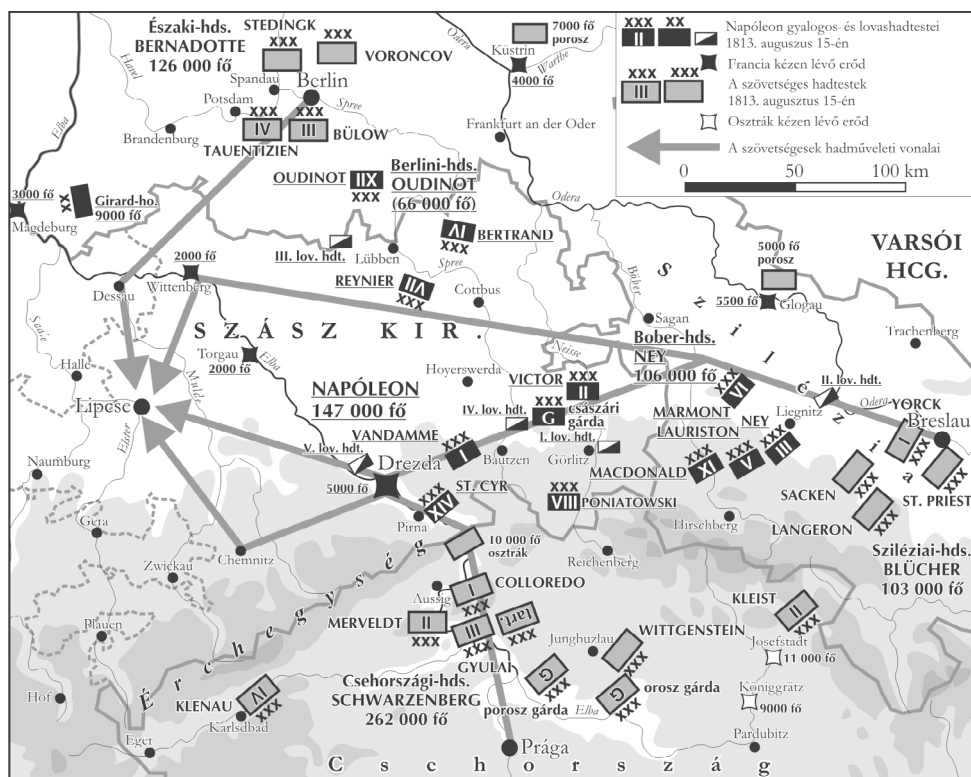
Tehát én úgy hiszem, hogy a *hadműveleti sáv* kifejezést a hadszíntér egy nagy területének jelölésére kell alkalmazni. A *hadműveleti vonal* kifejezés e nagy terület azon részére vonatkozik, amelyet a hadsereg átfog vállalkozásai során, akár úgy, hogy több, akár úgy, hogy csak egy úton menetel. A *stratégiai vonal* kifejezés pedig azokat a fontos vonalakat jelöli, amelyek összekötik a hadszíntér különféle, döntő pontjait, vagy egyiket a másikkal, vagy a hadsereg hadműveleti arcvonalaival. Végül ugyanezen okból ezen a néven nevezzük azokat a vonalakat is, amelyeken a hadsereg menetelni fog, hogy elérjen az egyik ilyen pontra, vagy elinduljon egy döntő manőverre, amikor rövid időre eltér fő hadműveleti vonalától. Végül az *összeköttetési vonal* azoknak a jól járható utaknak a neve lesz, amelyek össze fogják kötni egymással a hadsereg azon részeit, amelyek szétszótlottak a hadműveleti sávban.³¹

De nézzünk egy újabb példát, így jobban megérthetjük ezeket a fogalmakat! 1813-ban, miután Ausztriának sikerült tető alá hoznia a Napóleon elleni nagy koalíciót, három szövetséges hadseregnek kellett lerohannia Szászországot, egy negyediknek Bajorországot, egy ötödiknek pedig Itáliát. Így tehát Szászország, pontosabban fogalmazva a Drezda, Magdeburg és Breslau közrefogta terület jelentette a főerők *hadműveleti sávját*. Ennek az övezetnek három *hadműveleti vonala* volt, amelyek mindegyike Lipcsébe, a célpontba vezetett. Az első vonal a csehországi hadseregé volt, amely az Érchegységen át Drezdán és Chemnitzen keresztül vezetett Lipcsébe. A második a sziléziai hadsereg hadműveleti vonala volt, amely Breslauból Drezdán vagy Wittenbergen keresztül vezetett Lipcse felé. A harmadik hadműveleti vonal a svéd koronaherceg hadműveleti vonala volt, amely Berlinből indult, és Dessau érintésével ugyanabba a célpontba vezetett. Mindegyik hadsereg két-három párhuzamos úton haladt, amelyek nem voltak távol egymástól, mégsem mondhatnánk, hogy három hadműveleti vonaluk volt (5. térkép).

Remélem, e példával sikerült bebizonyítanom, hogy ez az elnevezés nem illeszthető rá minden útra, amely egy hadszíntéren található, hanem ennek a hadszíntérnek csak arra a darabjára, amelyet a hadvezér tervei magukba foglalnak, és ahová irányítja hadi erejét. Ez a vonal lesz a fő hadműveleti vonala, vagyis az, amelyen a főerők menetelni fognak, ahová berendezi pihenőállomásait, lépcsőzetesen elhelyezi fegyver- és élelmiszer-utánpótlásait, és amelyet szükség esetén visszavonulási útvonalként is használhat.

³¹ Ez a definíció, amely valamennyire különbözik attól, amelyet kezdetben alkalmaztam, úgy érzem, kielégíti az összes követelményt, és jelen cikkelyben és az ezután következőben fokozatosan tovább tudom fejteni. (Jomini saját megjegyzése.)

III. FEJEZET: A STRATÉGIÁRÓL

5. térkép. A lipcsei csata (1813) hadműveleti vonalai

Azt hiszem, ezzel eléggé sikerült megvilágítanom a különbségeket, már csak annyi van hátra, hogy beszéljünk a tudományos elméletekről, amelyek ezekhez a külsődleges vonalakhoz kötődnek, hiszen azok a számítások, amelyeknek elő kell készíteniük e vonalak kiválasztását, berendezését és főleg irányát, a haditerv talán legfontosabb részei.

Próbálván egyetlen szóval megkülönböztetni a külsődleges vonalakat a hadművészet összes, az anyagi vonalakhoz kötődő kombinációjától, ez utóbbiaknak a *manőverező vonalak*, az előbbiekné a *területi vonalak* nevet adtam. Véleményem szerint ez volt a legjobb módja annak, hogy egyetlen szakszerű kifejezéssel összefoglaljam a különböző stratégiai koncepciókat, amelyeket a hadvezér ki tud dolgozni, hogy a lehető legügyesebben, az alapelvekhez legjobban illő módon és a legjobb eredmény érdekében választhassa ki hadműveleti vonalait. Ugyanis, mivel ezeket a koncepciókat úgy is lehet tekinteni mint számtalan, egymástól különböző manővert, a manőverező vonalak elnevezésnél nem is lehetne találóbbat kigondolni.

Mindazonáltal, mivel sok katona, ahelyett, hogy fogékony lenne a szóban rejlő átvitt értelemre, egyszerűbbnek találta, ha azt a triviális igazságot szegezi szembe velem, hogy egy vonal soha nem lehet manőver. Szívesen lemondok erről a hagyományos elnevezésről, és ettől kezdve csak azokra az ideiglenes stratégiai vonalakra fogom alkalmazni, amelyeket szívesen használnak egy átmeneti manőver során. Vigyázni kell, hogy ezeket a vonalakat ne tévesszük össze az igazi hadműveleti vonallal, amely a 22. cikkely témáját képezi majd.

A hadműveleti vonalak kiválasztásával és irányával kapcsolatos stratégiai kombinációk

Bár a hadműveleti sáv kiválasztása meglehetősen korlátozott számú kombinációt kínál – mivel minden hadszíntéren legfeljebb két-három ilyen sáv található –, és előnyei leggyakrabban a helyszíni adottságoktól függenek, ez nem feltétlenül igaz a hadműveleti vonalakra, hiszen az ellenség különböző hadállásaival, a stratégiai sakktábla többé-kevésbé számos összekötő vonalával és a hadvezér által előírányzott manőverekkel való kapcsolatuk mind megannyi, egymástól eltérő osztályba sorolja őket, amelyek ezen kapcsolatok alapján nyerik el elnevezésüket.

Egyszerű hadműveleti vonalaknak nevezem azokat, amelyeket a hadsereg követ a határ ugyanazon iránya felé anélkül, hogy nagy, kikülönített hadtesteket hozna létre.

Kettős hadműveleti vonalnak nevezem azokat, amelyeket két, egymástól függetlenül operáló hadsereg követ ugyanazon határ irányába, vagy azokat is, amelyeket két, körülbelül egyforma erejű és közös parancsnoknak engedelmeskedő, egymástól nagy távolságban operáló hadsereg követ hosszú időn keresztül.³²

³² Ezt a definíciót is érték kritikák, és mivel valóban félreértésekre adhat okot, azt hiszem, alaposabban el kell magyaráznom.

Először is, nem szabad elfelejteni, hogy itt manőverező vonalokról van szó, vagyis kombinációkról, és nem holmi széles utakról. Ezenkívül meg kell érteni, hogy amikor egy hadsereg két-három – egymástól nem nagy távolságra lévő – úton menetel úgy, hogy kétszer 24 óránként egyesül, ezek az útvonalak nem számítanak manőverező hadműveleti vonalaknak. Amikor Moreau és Jourdan csapatai egymástól függetlenül behatoltak Németországba egy-egy 70 ezres sereggel, természetesen kettős manőverező vonalat alkottak (1796). De egy francia hadsereg, amelynek egy különítménye az Alsó-Rajnáról menetel a Majna felé, míg öt-hat másik hadtest eközben a Felső-Rajna felől menetel Ulm felé, nem fog kettős hadműveleti vonalat alkotni abban az értelemben, amelyet én adok a kifejezésnek, amikor egy manőverről beszélek (1805). De maga Napóleon is, amikor hét hadtestet összevont, hogy Bambergben át Gerába meneteljen, miközben Mortier egyetlen hadresttel Kassel felé menetelt, hogy elfoglalja Hessent, és oldalról fedezze a fő hadműveletet, csak egyetlen általános hadműveleti vonalat használt egy különítménnyel (1806). A területi vonalat ugyan két sugár alkotta, de nem volt szó kettős hadműveletről. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Azokat nevezzük *belső hadműveleti vonalaknak*, amelyeket egy vagy két hadsereg hoz létre, hogy szembeszálljanak több ellenséges csoportosulással, de amelyeknek olyan irányt adnak, hogy össze tudják vonni a különböző hadtesteket, és össze tudják kötni hadműveleteiket még azelőtt, hogy az ellenségnek alkalma lenne nagyobb csoportot bevetni ellenük.³³

A *külső hadműveleti vonalak* éppen ellentétes helyzetet mutatnak be. Ezek a vonalak azok, amelyeket a hadsereg egy időben alakít ki mindkét szárnyán, egy vagy több ellenséges hadsereggel szemben.

A *koncentrikus vonalak* több hadműveleti vonalat jelentenek, amelyek egymástól távol lévő pontokról indulnak, hogy végül ugyanazon pontba érkezzenek, amely lehet az ellenség bázisa előtt vagy mögött.

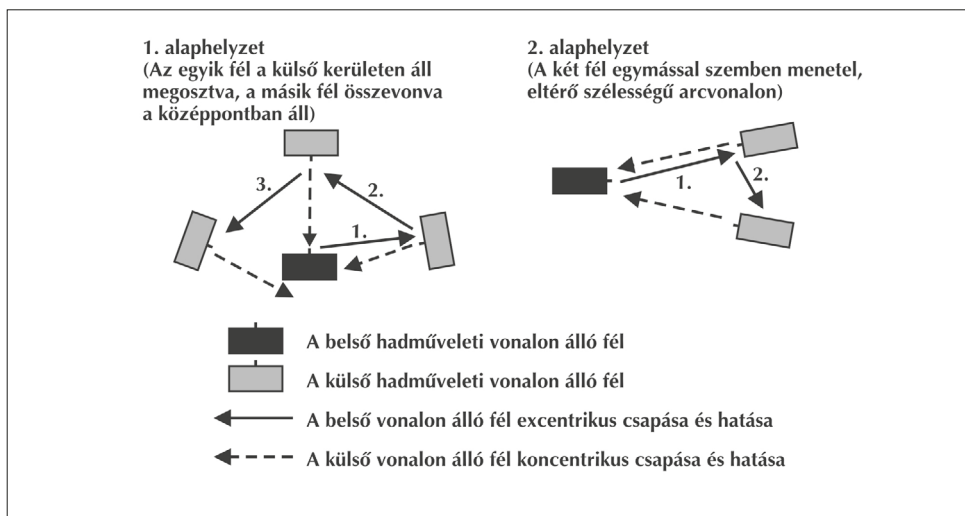
Excentrikus vonalaknak nevezzük azokat, amelyeket egyetlen csoportosítás vesz fel, amely adott pontból kiindulva többfelé oszolva széttartó irányokba vezet³⁴ (1. ábra).

A *mély hadműveleti vonalak* azok, amelyek bázisukból kiindulva nagy kiterjedésű területet átfogva jutnak el céljukhoz.

A *másodlagos (vagy mellék-) hadműveleti vonal* kifejezéssel két hadsereg egymáshoz való kapcsolatát jelölöm, amikor olyan hatósugarban manővereznek, ahol kölcsönösen segítséget tudnak nyújtani egymásnak. Például 1796-ban a sambre-i és meuse-i hadsereg hadműveleti vonala a rajnai hadsereg másodlagos hadműveleti vonala volt, 1812-ben Bagratyion hadserege Barclay hadseregének másodlagos hadműveleti vonalán haladt.

³³ Néhány német író azt állította, hogy én összekeverem a központi állásokat (*centrale Stellungen*) a hadműveleti vonallal. Ám ebben tévednek, mert előfordulhat, hogy a hadseregnek van központi hadállása két ellenséges hadtest jelenlétében is, de nincs *belső hadműveleti vonala* – ez két különböző dolog. Mások pedig kijelentették, hogy alkalmazhattam volna a *hadműveleti sugár* kifejezést is annak a leírására, amit én kettős hadműveleti vonalnak hívok. Ami ez utóbbi kritikáimra vonatkozóan, az ő érvelésük némileg megfontolandóbb, főleg akkor, ha a hadszínteret körként képzeljük el, de mivel minden sugár vonal is egyben, véleményem szerint itt csak szavakon lovagolunk. (*Jomini saját megjegyzése.*)

³⁴ A könnyebb érthetőség kedvéért összefoglaljuk ezeket a fogalmakat. A hadseregek menet közbeni megosztásának és csatához való összevonásának egymással ellentétes követelményeket támasztó problémájának megoldására tett kísérletet itt Jomini, új fogalmak bevezetésével. *Külső hadműveleti vonalon* mozog egy vagy több hadsereg, amikor a hadszíntér, esetleg egy egész kontinens középpontjához képest a kerületen áll megosztva. *Belső hadműveleti vonalon* pedig azt értjük, amikor a hadsereg együtt tartott erőkkel a kérdéses terület úgymond középpontjában áll. A gyakoribb eset az, amikor két egymással szemben menetelő hadsereg esetében *külső hadműveleti vonalon* operál az, amelyik több párhuzamos utat használva szélesebb arcvonalon nyomul előre, a *belső hadműveleti vonalon* pedig az a fél operál, amelyik egy menetvonalat használ, vagy ha többet is, arcvonala kiterjedése akkor is keskenyebb, mint ellenfeléé. A *külső hadműveleti vonalon* levő fél hatását a kerületből a középpont felé, azaz *koncentrikus vonalon*, a *belső hadműveleti vonalon* levő pedig mintegy a középpontból kifelé, azaz *excentrikus vonal* mentén érvényesíti.

1. ábra. Magyarázat a hadműveleti vonalak fogalmához

Az ideiglenes hadműveleti vonalakat olyan események alakítják ki, amelyek megváltoztatták az eredeti haditervet, és új irányt adtak a hadműveleteknek. Ezek az utóbbiak ritkák, ám igen fontosak. Általában csak a zseniális és tevékeny hadvezér képes ezeket jól kihasználni.

Végül ehhez a felsoroláshoz hozzátehetjük még az ideiglenes hadműveleti vonalakat és a végleges hadműveleti vonalakat is. Az első kifejezés azokat a hadműveleti vonalakat jelöli, amelyeken a hadsereg elindul első döntő vállalkozására, hogy aztán végleges jelleget adjon neki az első sikerek után. Ám úgy tűnik, e két hadműveletivonal-fajta legalább annyira az esetleges stratégiai vonalak, mint a hadműveleti vonalak osztályába tartozik.

Definícióim alapján is kivüláglik, hogy elméleteim milyen nagy mértékben eltérnek elődeim elméleteitől. Ugyanis korábban csak anyagi, megfogható szempontból vizsgálták ezeket a vonalakat. Henry Lloyd és Bülow³⁵ báró csak az élelmiszer- és készletraktárakkal való kapcsolatukban tulajdonított értéket nekik, Bülow még azt is kijelentette, hogy *miután a sereg már tábort vert a raktárai mellett, nem beszélhetünk többé a hadműveleti vonalról*. A következő példa önmagában elég lesz hozzá, hogy elsöpörje ezt az ellentmondásos állítást. Tételezzünk fel két hadsereget, amelyek már tábort vertek, az egyik a Felső-Rajná, a másik Düsseldorf előtt vagy a határ bármely másik pontján! Feltételezem, hogy nagy raktárai közvetlenül a folyón túl lesznek, hiszen vita nélkül ez számít a lehető legbiztosabb, legelőnyösebb és legközelebbi állásnak. Ezeknek

³⁵ Von Bülow 1799-ben megjelent *Geist des neueren Kriegssystems* című munkájáról van szó.

a hadseregeknek lesz támadó és védelmi céljuk is, és ettől kezdve vitathatatlanul lesznek hadműveleti vonalaik is, amelyek illeszkedni fognak a különféle eltervezett hadi vállalkozásokhoz.

1. Lesz védelmi területi vonaluk, amely abból a pontból indul, ahol éppen tartózkodnak, és elvezet egészen a másodvonal azon pontjáig, amelyet meg kell védelmeznüik. Márpedig ha az ellenség megveti lábát abban a sávban, amely a két pontot elválasztja egymástól, el lesznek vágva egymástól. Melas tábornoknak egyévnnyi muníciója lett volna Alessandriában, ha nem vágták volna el az útját a Mincio folyó melletti hadállásától, amint a győzedelmes ellenség elfoglalta a Pó folyó vonalát.³⁶
2. Amennyiben az ellenség úgy koncentrálja erőit, hogy egymás után leverje ezeket a hadseregeket, az egyszerű hadműveleti vonallal szemben kettős hadműveleti vonalat fog felállítani. Ám amennyiben az ellenség is két hadtestet hoz létre, és úgy irányítja őket, hogy gyorsan egyesíteni tudja serege hadoszlopait, a mi seregünknek kettős külső hadműveleti vonalat kell a két belső hadműveleti vonallal szemben felállítania.

Bülow pontosabban fogalmazott volna, ha azt mondja, hogy az a hadsereg, amely saját hazájában manőverezik, kevésbé függ eredeti hadműveleti vonalától, mint ha idegen földön viselne háborút. Hiszen hazája területén sok olyan, számára előnyös támpontot talál, amelyet egy hadműveleti vonal felállításakor keresni szokás. Ezt a hadműveleti vonalat el is engedheti anélkül, hogy nagyobb veszélynek tenné ki magát, ami természetesen nem jelenti azt, hogy egyáltalán nincs szüksége hadműveleti vonalra.

Úgy tűnik tehát, hogy Bülow meglehetősen ingatag alapról indítja az elmélkedést, ami művéből szükségszerűen kihallatszik, és ezért foglal magába olykor téves alapelveket. Mindazonáltal fel fogok vázolni közülük néhányat, amely némileg jobban összeegyeztethetőnek tűnik az általános hadi elvekkel, és úgy próbálom őket vitathatatlan bizonyítékokkal alátámasztani, hogy felidézem a 18. század utolsó háborúinak hadműveleti vonalairól szóló elemzésemet. Ehhez kizárólag a francia forradalom háborúira szorítkozom (egyben olykor visszautalva a hétéves háború elemzésére is, amelyet az *Értekezés a nagy hadműveletekről*³⁷ című művem 14. fejezetéből emelek át). E két elemzés segítségével pontosabban ki tudom fejteni, mit gondolok a témáról, ami véleményem szerint az alapvető stratégiai kombinációk alapját képezi.

³⁶ Azt hiszem, fölösleges vitatni ezt az állítást, ugyanis Melas tábornoknak, miután megfosztották az utánpótlástól, beszorult Bormida, a Tanaro folyó és a Pó folyó közé, és alig tudott futárokat vagy felderítőket fogadni, végül fel kellett volna fednie állásait, vagy kapitulálnia kellett volna, ha nem segítették volna meg szorult helyzetében. (*Jomini saját megjegyzése.*)

A marengói csata (1800. június 14.) utáni helyzetről van szó itt.

³⁷ A *Traité des grandes opérations militaires* című munka Jomini egyik fő műve. A 8 kötetes munka a hétéves háború (1756–1763) és a francia forradalmi háborúk 1792 és 1800 közötti hadműveleteivel foglalkozik.

*Észrevételek a francia forradalom háborúinak
hadműveleti vonalairól*

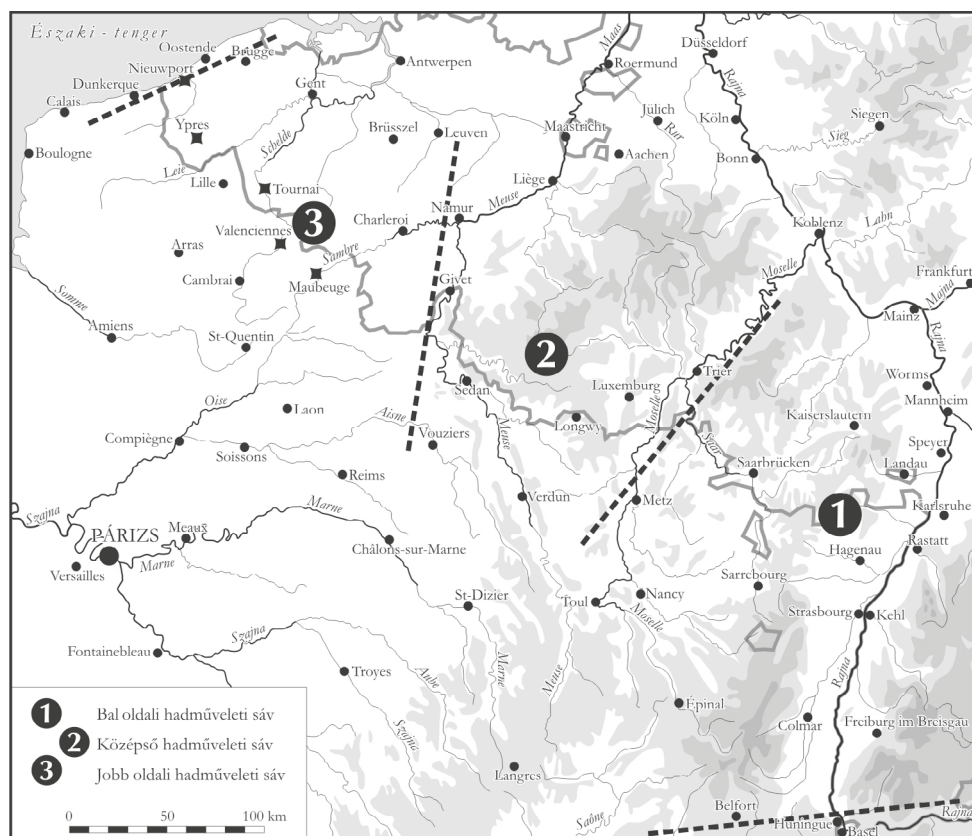
Az oly változatos esélyekkel kecsegtető borzalmas küzdelem kezdetén csak Poroszország és Ausztria volt Franciaország tulajdonképpeni ellensége, Itáliára – tekintve, hogy ez az ország túl messze volt a céloktól – pusztán azért terjedt át a hadszíntér, hogy a felek ott is kölcsönösen megfigyelhessék egymást. A hadműveleti vonalak kiterjedése, beleértve az Huningue-től Dunkerque-ig terjedő területet, három fő sávból állt: a jobb oldaliból, amely magába foglalta a Rajna vonalát Huningue-től Landauig, majd onnan a Moselle-ig; a középsőből, amelyet a Moselle és a Meuse folyó közötti sáv jelentett; és a bal oldaliból, amely a Givet-től Dunkerque-ig vezető határt foglalta magába (6. térkép).

Amikor 1792 áprilisában a Francia Köztársaság hadat üzent a császárnak, az volt a szándéka, hogy megelőzi ellenségei egyesülését. Ekkor 100 ezer katonája volt az imént említett három sáv területén, míg az osztrákoknak pusztán 35 ezer katonája állomásozott Belgiumban. Ezek után nagyon nehéz megérteni, mi akadályozta meg a franciákat abban, hogy megpróbálják elfoglalni ezt a vidéket, ahol nem sok ellenállásba ütköztek volna. Négy hónap telt el Franciaország hadüzenete és a szövetséges erők összegyülekezése között. Mindazonáltal nem lehetetlen, hogy a Belgium elleni invázió akadályozta meg a Champagne tartomány elleni inváziót. Miután a porosz király felmérte Franciaország valódi erejét, talán elgondolkodott, hogy érdemes-e feláldoznia seregeit azért a másodlagos célért, hogy valamiféle új kormányzatot erőltessen rá. Ha ez a champagne-i invázió nem olyan következménnyel jár, amelyet mindenki várt tőle, mivel magyarázhatta volna a porosz király, hogy nem változtatta meg Európa arculatát?

Miután a porosz csapatok július végén beérkeztek Koblenz térségébe, a franciák nyilvánvalóan nem folytathatták tovább inváziós háborújukat, a koalícióba összeállt seregeké lett ez a feladat, mind tudjuk, milyen hatékonysággal sikerült ezt teljesíteniük.

A már említett határok mentén felfejlődő francia erők létszáma addigra körülbelül 115 ezer főre emelkedett. 140 mérföld hosszan, öt hadtestbe szétszóródva lehetetlen volt, hogy ezek igazán hatékony ellenállást tudjanak kifejteni. Az ellenség a közép-re koncentrálni és kapcsolódási pontjaikra támadva könnyedén meggátolhatta őket a cselekvésben. A katonai okokhoz hozzájárultak még az államérdekek is, hiszen a kitűzött cél teljes egészében politikai volt, amelyet csak gyors és erőteljes hadműveletekkel lehetett elérni. A Moselle és a Meuse között húzódó területi vonal, amely egyben a központi területi vonalat is jelentette, kevésbé volt megerősítve, mint a határ többi része, ráadásul felkínálta a szövetségeseknek bázisul a kiváló luxemburgi erődöt is. Tehát alapos mérlegelés után lett kiválasztva, de mint majd látjuk, a megvalósítás nem felelt meg a tervnek.

III. FEJEZET: A STRATÉGIÁRÓL

6. térkép. A hadművelési sávok elhelyezkedése 1792-ben

Leginkább a bécsi udvarnak fűződött érdeke ehhez a háborúhoz a családi kapcsolatok miatt, valamint azon veszélyek miatt is, amelyeknek egyes tartományai ki lettek volna téve a kudarc esetén. Ám holmi politikai spekulációk következtében, amelyeket utólag bajosan lehetne észszerűnek minősíteni, mégis a poroszoknak engedte át a vezető szerepet. Az osztrák ház csak mintegy 30 zászlóaljjal szállt be az invázióba, 45 ezer ember maradt megfigyelőállásban Breisgauban, a Rajna mentén és Flandriában. Hol rejtőzködtek tehát azok a jelentős haderők, amelyeket Ausztria később bevetett? Milyen hasznosabb célt tűzhetek volna ki eléjük, mint hogy biztosítsák az inváziós sereg szárnyait? Ez a meglepő szisztéma – amelyért Ausztria egyébként később nagyon drágán megfizetett – nem magyarázza-e a poroszoknak azt a későbbi döntését, hogy levonultak

a színről, amelyet balszerencsájukra pontosan abban a pillanatban hagytak el, amikor éppen be kellett volna lépniük.

Azért engedem meg magamnak ezeket a hadművészettől egyébként idegen fejtegetéseket, mert itt olyan hadtestről van szó, amelynek nem Breisgaut kellett volna fedeznie, hanem a poroszok bal szárnyát azáltal, hogy szembefordul a Moselle-lel, és visszatartja Lucknert a metzi táborban. Ezenkívül azt sem lehet tagadni, hogy a porosz hadsereg hadműveletei során nem vitte bele a szükséges energiát abba, hogy biztosítsa a sikert. Meglehetősen fölöslegesen nyolc napon át nem mozdult ki kons-i táborából. Ha Les Islettes-nél elébe vágott volna Dumouriez seregének, vagy ha komolyabban megkísérelte volna elűzni onnan, még mindig meg lett volna az az előnye, hogy egyesített haderejét megindítsa több elszigetelt hadosztály ellen, egymás után leverje őket, és lehetetlenné tegye egyesülésüket. Azt hiszem, hogy Nagy Frigyes hasonló esetben igazat adott volna Dumouriez értékelésének (Dumouriez Grandprében kijelentette, hogy ha igazi nagy uralkodóval lett volna dolga, már régen vissza lenne szorítva Chalôns-en-Champagne mögé).

Az osztrákok e hadjárat során bebizonyították, hogy még át vannak itatva Daun³⁸ és Lacy³⁹ rossz rendszerével, tudniillik, hogy mindent meg kell védeni, hogy mindent megtarthassunk. Az a döntésük, hogy 20 ezer katonát állomásoztattak Breisgauban, míg a Moselle folyó és a Sarre folyó vonala mellett nem volt senki, azt bizonyítja, hogy féltek elveszíteni egy kisvárost, és hogy ez a rendszer arra kényszerítette őket, hogy létrehozzák azokat a nagy különítményeket, amelyek tönkretesznek egy hadsereget. Elfeledkeztek a szabályról, miszerint a túlnyomó erőnek mindig igazuk van, és azt hitték, hogy az egész határvonalat meg kell szállniuk ahhoz, hogy megakadályozzák a betöréseket, pedig ez éppen az a módszer, amellyel a határ minden pontját támadhatóvá teszi az ellenség számára.

Többet már nem időznék ennél a hadjáratnál, legfeljebb még azt az eseményt vizsgálnám meg, amikor Dumouriez indok nélkül felhagyott a szövetséges sereg üldözésével, hogy a háború színterét az általános sakktábla középső részéről a szélső bal szárnyra helyezze át. Egyébként nem igazán tudott célt kitűzni a manővernek, tehát Mons irányában szemből nekítámadt a szász–tescheni herceg⁴⁰ hadseregének, holott ha hadoszlopával a Meuse folyó mentén leereszkedett volna Namur felé, a herceg seregét Nieuwpoort vagy Oostende

³⁸ Leopold Joseph Maria von Daun (1705–1766) cs. kir. tábornagy, harcolt az osztrák örökösödési és a hétéves háborúban, 1758 végéről főparancsnok. Győzelmei: Kolin (1757), Hochkirch (1758). Vereségei: Liegnitz (1760), Torgau (1760).

³⁹ Franz Moritz von Lacy (1725–1801) tábornagy, több dinasztikus háború jeles cs. kir. hadvezére, 1768–1774 között az Udvari Haditanács elnöke.

⁴⁰ Albert Kázmér szász–tescheni herceg (1738–1822) szász herceg, lengyel királyi herceg, 1765–1780 között Magyarország császári helytartója, 1780-tól 1793-ig osztrák Németalföld helytartója. 1791-ben örökre fogadta Károly főherceget.

irányában beszoríthatta volna az Északi-tengerbe, s teljesen megsemmisíthette volna egy, a jemmapes-inál⁴¹ szerencsésebb csata során.

Az 1793-as hadjárat szintén példája annak, milyen hatással járhat a rossz hadműveleti vonalak kiválasztása, hiszen az osztrákoké lett a győzelem,⁴² és visszaszerezték Belgiumot, mert Dumouriez meglehetősen ügyetlenül egészen Rotterdamig meghosszabbította a hadművelet arcvonalát. A hadjárat eme pontjáig csak dicséret illetheti a koalíciós erőket. A vágy, hogy visszaszerezzék ezeket a gazdag vidékeket, igazolja hadi vállalkozásukat, amelyet igazán bölcsen irányoztak Dumouriez hosszú arcvonalának szélső jobb szárnya felé. Ám amikor Valenciennes ágyúinak védelme alá visszavetették a francia hadsereget, amely szétszóródva, anarchiába fúlva, morálisan szétesve egyáltalán nem volt olyan állapotban, hogy képes legyen az ellenállásra, vajon miért maradtak fél éven át néhány erődítmény előtt, s miért adtak időt a Közjóléti Bizottságnak, hogy újjászervezze a francia hadsereget? Ha az ember visszagondol Franciaország siralmas állapotára, arra, hogy milyen szálnalmas állapotba kerültek Dampierre⁴³ hadseregének megmaradt roncsai, nem igazán fogja fel, miért is parádézta a koalíciós seregek Flandria erődítményei előtt.

Az inváziós háború főleg akkor járhat sikerrel, amikor teljes egészében a fővárosba koncentrálódik a hatalom. Amennyiben nagy uralkodó a hadvezér, hagyományos háború esetén a főhadiszálláson lesz az ország székhelye. Ám gyenge uralkodó alatt, republikánus országban s főleg ideológiai háború esetén általában a főváros lesz a nemzet hatalmi központja.⁴⁴

Ha valaha bárki is kételkedett volna ebben az igazságban, bőséges bizonyítást nyert a forradalom háborúi során. Franciaország hatalma oly mértékben Párizsra koncentráldott, hogy az ország kétharmada az őt sanyargató kormány ellen emelte fel a felkelés zászlóját. Ha a franciák famars-i veresége⁴⁵ után a koalíciós erők hátrahagyták volna a hollandokat és a hannoverieket, hogy ők megfigyelés alatt tartsák a francia hadsereg

⁴¹ Jemmapes-i csata, 1792. november 6. A francia forradalmi hadseregek első jelentősebb győzelme a háborúban. Ezzel a győzelemmel elhárult Franciaország megszállásának veszélye, s lehetővé vált Belgium francia megszállása.

⁴² Utalás a neerwindeni csatára (1793. március 18.), ahol a cs. kir. csapatok legyőzték a Dumouriez vezette francia csapatokat. A csata következtében Belgium ismét osztrák kézre került, s megromlott a viszony Dumouriez és a Nemzeti Konvent között.

⁴³ Auguste Marie Henri Picot, marquis de Dampierre (1756–1793) francia hadosztálytábornok. Dumouriez árulása után az északi hadsereg főparancsnoka volt, 1793. május 8-án halálos sebet kapott a Condé-sur-l'Escaut-i csatában.

⁴⁴ Amikor a koalíciós erők elfoglalták Párizst, az megpecsételte Napóleon sorsát, ám ez a körülmény nem cáfolja állításomat. Napóleonnak egész Európa ellene volt, s maga a nemzet döntött úgy, hogy Napóleon ügye nem az ő ügye többé. Ha 50 ezerrel több kiszolgált katonája lett volna, az ember kíváncsi lett volna rá, hogy valóban a főváros lett volna-e a főhadiszállása. (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁴⁵ A szövetséges csapatok győzelme (1793. május 23.), amely lehetővé tette Valenciennes ostromát.

maradékait, hogy közben az angolok és a nagy osztrák hadsereg a Meuse-re, a Sarre-ra és a Moselle-re irányíthassa hadműveleteit, összehangoltan a porosz hadsereggel és a nem használt felső-rajnai hadsereg egy részével, egy 120 ezres létszámú sereg két oldalát védő hadtesttel együtt egészen biztosan fedezni tudták volna inváziójuk vonalát. Sőt, azt is gondolom, hogy anélkül, hogy megváltoztatták volna a háború irányát, még nagy veszélyeket sem kellett volna vállalni, rábízták volna a hollandokra és a hannoveriekre, hogy zárolják Maubeuge-t és Valenciennes-t, ők pedig a hadsereg főerőivel üldözőbe vehették volna Dampierre hadseregének maradékait. Ám több győzedelmes csata után is 200 ezer ember azzal volt elfoglalva, hogy ostromokat folytasson anélkül, hogy egy zsebkendőnyi területet is sikerült volna elfoglalnia. Amikor már olyan helyzetben voltak, hogy lerohanhatták volna Franciaországot, 15 vagy 16 hadtestet helyeztek el védekező hadállásban, megóvándó saját határait! Amikor Valenciennes és Mainz végül elesett, a koalíciós erők ahelyett, hogy minden haderejükkel lerohanták volna a cambrai-i táborn, excentrikusan indultak el, egyik oldalon Dunkerque-ig, a másik oldalon Landauig.

Az sem kevésbé meglepő, hogy miután a koalíciós erők a hadjárat kezdetén hatalmas erőfeszítéseket tettek a hadszíntér jobb oldalán, utána a bal szélre összpontosították erőfeszítéseiket. Így azután, míg szövetségeseik Flandriában harcoltak, a Rajna mentén állomásozó tekintélyes erők egyáltalán nem segítették őket, viszont amikor ezek az erők kezdtek invázióba, szövetségeseik viselkedtek tétlenül a Sambre folyónál. Nem jutnak eszünkbe ezekről a téves kombinációkról Soubise herceg és De Broglie⁴⁶ 1761-es lépései, valamint a hétéves háború összes hadművelete?

1794-ben azután teljesen átalakult a háború arculata. A franciák a gyötrelmes védekezésből ragyogó támadásba váltottak át. E hadjárat manővereit nyilvánvalóan alaposan kidolgozták, ám azért némileg túlzásba estek, amikor ezt új háborús szisztémaként mutatták be. Hogy meggyőződhessünk állításom igazságáról, vessünk egy pillantást azokra a hadállásokra, amelyeket a hadseregek ennek a hadjáratnak a során, illetve az 1757-es hadjárat során elfoglaltak! Látni fogjuk, hogy körülbelül egyforma hadállások voltak, és a hadvezérek is egyformán vezényelték le a hadműveleteket. A franciáknak négy hadtestük volt, amelyek két nagy hadseregben egyesültek, míg a porosz királynak négy hadosztálya volt, amelyek két hadsereget formáltak a hegyek kijáratánál. Mind a két hadsereg egy pontra koncentrált az erőit, méghozzá 1794-ben Brüsszelle, ahogy annak idején, 1757-ben Nagy Frigyes és Schwerin Prágára. Egyetlen különbség van a két terv között: a kevésbé széttöredeztet osztrák csapatoknak Flandriában kevésbé széthúzódtott hadállásuk volt, mint Browne-nak Csehországban. Ám ez a különbség egyáltalán nem az 1794-es tervet hozza

⁴⁶ Victor-François de Broglie, Broglie 2. hercege (1718–1804) Franciaország marsallja. 1759 és 1762 között a német földön harcoló francia hadsereg főparancsnoka volt. 1789 után emigrált.

ki győztesként. E tervnek nem kedvezett az sem, hogy a hadállások az Északi-tengerrel szemben voltak felállítva. A franciák, hogy átkarolhassák az osztrákok jobb szárnyát, nagy merészen beküldték Pichegru⁴⁷ tábornokot a tengerpart és az ellenséges haderők közé. Ez volt a lehető legveszélyesebb és leghibásabb parancs, amelyet nagy hadműveletek során csak adni lehet. Hasonló volt ez a hadmozdulat ahhoz, amelyet Bennigsen vezényelt le az Alsó-Visztulán, amely 1807-ben majdnem az orosz hadsereg vesztét okozta. A sors, amely a porosz seregnek jutott, amikor elvágta összeköttetési vonalaitól, és beszorították a Balti-tengerbe, újabb bizonyítéka ennek az igazságnak.

Ha Frigyes szász–coburgi herceg úgy vezette volna a hadműveletet, ahogy napjainkban szokás, nagy bajt okozhatott volna Pichegrunak, aki egy hónappal azelőtt hajtotta végre ezt a merész műveletet, hogy Jourdannak egyáltalán módjában állt volna a segítségére sietnie. A nagy osztrák hadsereg, amelyet invázióra szántak, középen volt, Landrecies előtt, és 106 zászlóaljból, valamint 150 lovasszázadból állt. Jobb szárnyán Clerfayt⁴⁸ hadteste menetelt, hogy megvédje Flandriát, bal szárnyán Kaunitz herceg hadteste, hogy megvédje Charleroi-t. Miután az osztrák sereg megnyerte a csatát Landrecies előtt, megnyíltak előtte a város kapui. Chapuis tábornoknál megtalálták a flandriai elterelő hadművelet tervét, mire *mindössze 12 zászlóaljat* indítottak el Clerfayt felé. Jóval ezután, amikor már tudomást szereztek a franciák sikereiről, a yorki herceg az osztrák sereg segítségére sietett. De mit tett ekkor a seregnek az a része, amely Landrecies előtt maradt, miután eme haderők távozása miatt kénytelen volt elhalasztani az inváziót? Talán Frigyes szász–coburgi herceg⁴⁹ nem veszítette-e el a központi pozíciója által kínált előnyöket, amikor engedte, hogy egymás után legyőzzék összes nagy különítményét, és megerősítsék a franciák jelenlétét Belgiumban? Végül nagy sokára megindult az osztrák hadsereg, miután a sereg egy részét útnak indította a Charleroi-nál tartózkodó Kaunitz herceg felé, és Cateau előtt is hagyott egy hadosztályt. Amennyiben nem szabdalták volna fel ezt a tekintélyes hadsereget, hanem rögtön Tourcoing

⁴⁷ Jean-Charles Pichegru (1761–1804) francia tábornok. 1794 januárjától az északi hadsereg parancsnoka volt, 1795 elejére elfoglalta Hollandiát. 1795 augusztusában felvette a kapcsolatot az emigrációval, gyanússá vált, és 1796 márciusában leváltották. 1797-től a királypárti ellenzék vezére volt, Guyanába deportálták, onnan 1798-ban Angliába szökött. Titokban Párizsba utazott, ahol 1804-ben elfogták. Börtönében később felakasztva találták.

⁴⁸ François Sébastien Charles Joseph de Croix, Clerfayt grófja (1733–1798) német–római császári tábornagy, a Habsburg Birodalom szolgálatában. 1792–1794 között hadtestparancsnok volt a németalföldi hadszíntéren, 1794 nyara és 1795 vége között a rajnai cs. kir. hadsereg főparancsnoka.

⁴⁹ Frigyes Józsiás szász–coburgi–saalfeldi herceg (1737–1815) cs. kir. és birodalmi tábornagy, 1792 végétől 1794 nyaráig a németalföldi cs. kir. csapatok főparancsnoka. E két év során a coburgi herceg négyszer vetette vissza a franciákat a Sambre folyón túlra és védelmezte meg Osztrák Németalföldet. A fleurusi vereség után azonban az osztrák külpolitika úgy döntött, végleg feladja a tartományt. A feldühödött herceg lemondott a főparancsnokságról.

felé indultak volna el, mindösszesen 100 zászlóaljat és 140 lovasszázadot tudtak volna oda-irányítani! Ebben vajon milyen sikert érhetett volna el Pichegru híres elterelő hadműveletével, elvágva a határoktól s beszorítva az Északi-tenger és két ellenséges erődítmény közé?

A franciák haditervéből nem csupán radikálisan hiányoztak a külső hadműveleti vonalak, de sok hiba csúszott a terv végrehajtásába is, hiszen április 26-án indult a Courtray elleni támadás, de Jourdan tábornok csak június 3-ára, több mint egy hónappal később ért Charleroi-ba. Ez kiváló alkalmat nyújthatott volna az osztrákoknak, hogy hasznot húzzanak központi helyzetükből. Azt gondolom, hogy ha a porosz hadsereg a jobb szárnyán, az osztrák hadsereg pedig a bal szárnyán tolta volna előre, vagyis mind a két szárny a Meuse folyó felé vette volna az irányt, az események egészen más fordulatot vehettek volna. Ugyanis ha elfoglalják egy széthúzódot vonal központi részét, hadoszlopuk bizonyára meg tudta volna akadályozni, hogy a francia sereg különböző egységei csatlakozzanak egymáshoz. Hagyományos, jól rendezett csatában veszélyes lehet megtámadni egy összefüggő hadműveleti vonal központi részét, amelynek megvan az az előnye, hogy egy időben élvezi hadszárnyai és a tartalékok támogatását, ám egészen másképp áll a helyzet egy 130 mérföldes hadműveleti vonal esetén.

1795-ben Poroszország és Spanyolország kivonta magát a koalícióból, így a hadszíntér a Rajna mentére szűkült, Itália pedig kinyílt Franciaország számára mint dicsőséges harcok színtere. Ebben a hadjáratban egyelőre még kettős hadműveleti vonalai voltak a franciáknak, akik Düsseldorf és Mannheim érintésével szerették volna lefolytatni a hadműveletet. Clerfayt, aki bölcsőbb volt, mint elődei, felváltva irányította az osztrák hadsereget e két célpont ellen, és olyan döntő győzelmet vívott ki Mannheimban és a mainzi vonalakon, hogy a sambre-i és meuse-i hadsereg kénytelen volt visszavonulni a Rajnán át, hogy fedezni tudja a Moselle-t, s Pichegrunek is Landau alá kellett vonulnia.

1796-ban a Rajna vonalát követő hadműveleti vonalak pontosan lemásolták az 1757-es hadműveleti vonalakat vagy az 1794-es flandriai vonalakat, de mint az előző évben is, nagyon különböző eredményt hoztak. A rajnai és a sambre-i és meuse-i hadsereg bázisuk végpontjairól indulva koncentrikus irányt felvéve nyomult a Duna felé. Mint 1794-ben, most is két külső hadműveleti vonalat alkottak. Károly főherceg, aki ügyesebb volt, mint Frigyes szász–coburgi herceg, arra használta ki belső hadműveleti vonalait, hogy közelebbi koncentrációs pontot adott nekik, majd megragadva azt a pillanatot, amikor a Duna fedezi Latour hadtestét, Moreau tábornok figyelmét kijátszva teljes haderejével nekitámadt Jourdan jobb szárnyának, és fel is örölte. A würzburgi csata eldöntötte Németország sorsát, s ez visszavonulásra kényszerítette Moreau tábornok hatalmas vonalon szóródott hadseregét is.

Bonaparte Itáliában kezdte lenyűgöző katonai karrierjét. Az volt a módszere, hogy elszigetelte egymástól a piemonti és az osztrák hadsereget, a millesimói csatának köszönhetően két külső vonalra kényszerítette, majd Mondoviban és Lodiban is megverte azokat.

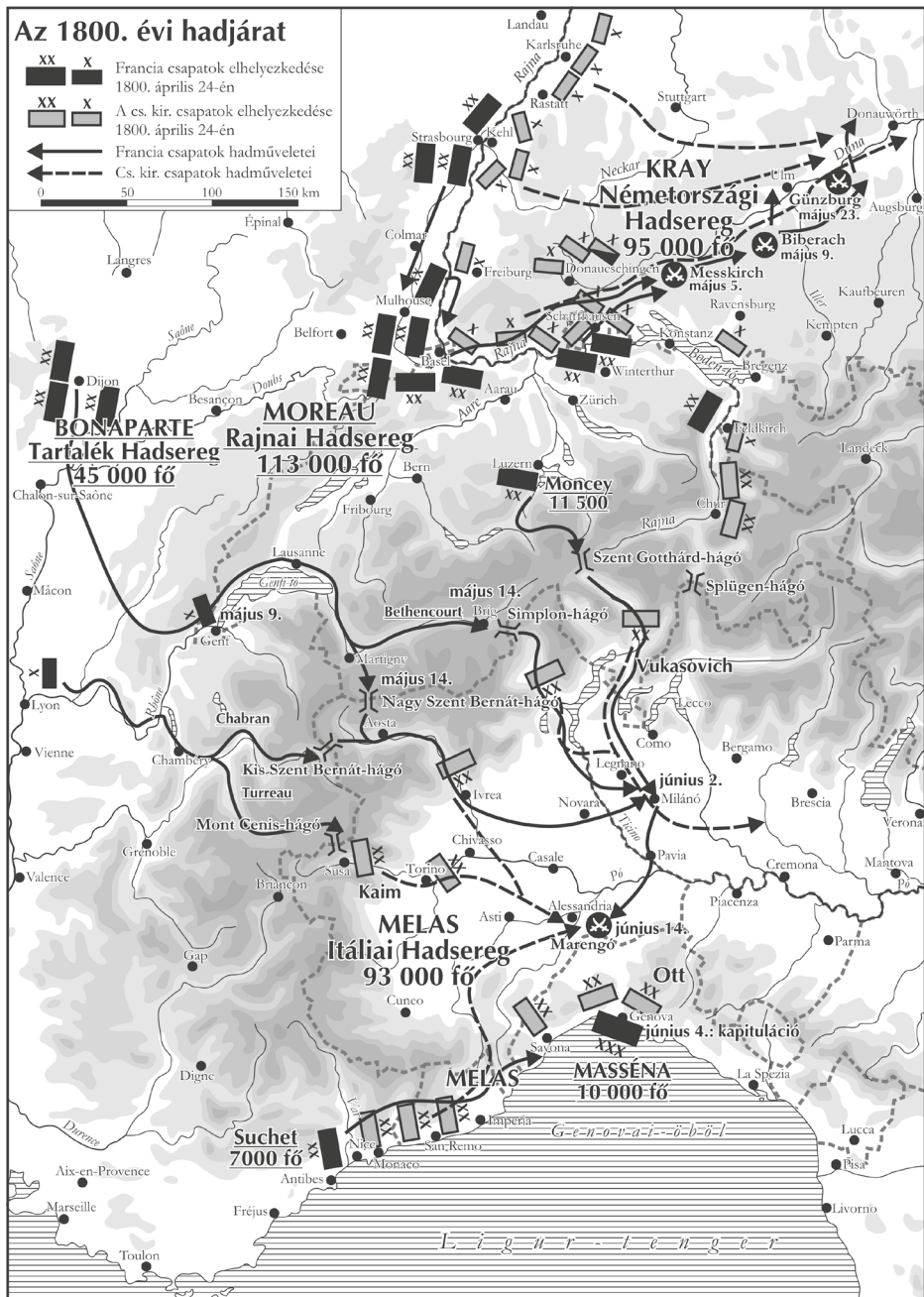
Nagyszerű hadsereg gyülekezett Tirolban, hogy megmentse Mantovát Napóleon ostroma alól, ám a hadsereg vezetői elkövették azt a hibát, hogy két külön vonalon meneteltek úgy, hogy egy tó választotta el őket egymástól. Márpedig a villám sem lehet gyorsabb a francia tábornoknál, aki odahagyta az ostromot, és hadereje nagyobbik részével a Bresciába megérkező első hadoszlopra vetette magát, megverte és visszakergette a hegyekbe. Ezután megverte a második, éppen megérkező hadoszlopot is, amelynek vissza kellett vonulnia Tirolba, hogy kapcsolatba tudjon lépni jobb szárnyával. Wurmser,⁵⁰ aki soha nem tanult a leckéből, Roveredóból és Vicenzából akarta fedezni a két hadműveleti vonalat. Napóleon, miután az első szétverte és visszakergette Lavisig, jobb felé vette az irányt, a Brenta szurdokán keresztül áttért a bal hadműveleti vonalra, s arra kényszerítette a hatalmas osztrák sereg maradványait, hogy Mantovába meneküljenek, ahol végül kénytelenek voltak kapitulálni.

1799-ben újrakezdődött a háború. A franciáknak, akik 1796-ban pedig alaposan megbűnhődtek azért, mert két külső vonalat hoztak létre, most három külső hadműveleti vonaluk is volt a Rajnán és a Dunán. A bal szárny az Alsó-Rajnárt tartotta megfigyelés alatt, a közép a Duna völgyében vonult, Svájcot pedig, amely Itália és Svábföld szomszédja, a harmadik hadsereg foglalta el, amely pontosan olyan erős volt, mint a másik kettő. *A három hadsereg csak az Inn völgyében tudott egyesülni, 80 mérföldre hadműveleti bázisuktól!* Károly főhercegnek sem volt nagyobb hadereje, de egyesítve megtámadta a központi hadsereget, le is győzte Stockachban, s a helvéciai hadsereg kénytelen volt evakuálni Graubündent és Kelet-Svájcot.

Ám a koalíciós erők a maguk részéről is ugyanazokat a hibákat követték el, mint ellenségeik, mert nem folytatták a támadást e központi védvonalon, hanem kettős hadműveleti vonalat alakítottak ki Svájcban és az Alsó-Rajnán. Svájci hadseregüket Zürichben megverték, míg rajnai hadseregük Mannheimban múlatta az időt.

Itáliában a franciák is kettős hadműveleti vonalat képeztek, 32 ezer embert foglalt le főlegesen Nápoly megszállása, miközben az Adige folyó mellett a túl gyenge hadsereg származásos vereséget szenvedett, holott ide kellett volna mérni az igazán komoly csapást. Amikor ez a nápolyi hadsereg végül visszatért északra, ismét elkövette azt a hibát, hogy ellentétes stratégiai irányt vett fel Moreau-éval. Szuворov leleményesen kihasználta a számára meghagyott központi pozíciót, nekitámadt ezen hadseregek egyikének, és úgy győzte le, hogy azok csak néhány mérföldre voltak egymástól.

⁵⁰ Dagobert Sigmund von Wurmser gróf (1724–1797) elzászi származású katonatiszt, német-római császári tábornagy. Az osztrák örökösödési és a hétéves háborúban a Francia Királyság haderejében harcolt, 1763-tól a Habsburg Birodalom szolgálatába állt. 1793–1795 között a felső-rajnai cs. kir. hadsereg parancsnokaként többnyire sikeresen harcolt a francia forradalmi haderő ellen. 1796. június végétől az itáliai cs. kir. csapatok főparancsnokaként döntő vereséget szenvedett, és Mantova erődjébe menekült. 1797. február 2-án az erőd kapitulált, és Wurmser 500 emberével szabadon távozhatott.

7. térkép. Az 1800-ban vezetett hadjárat

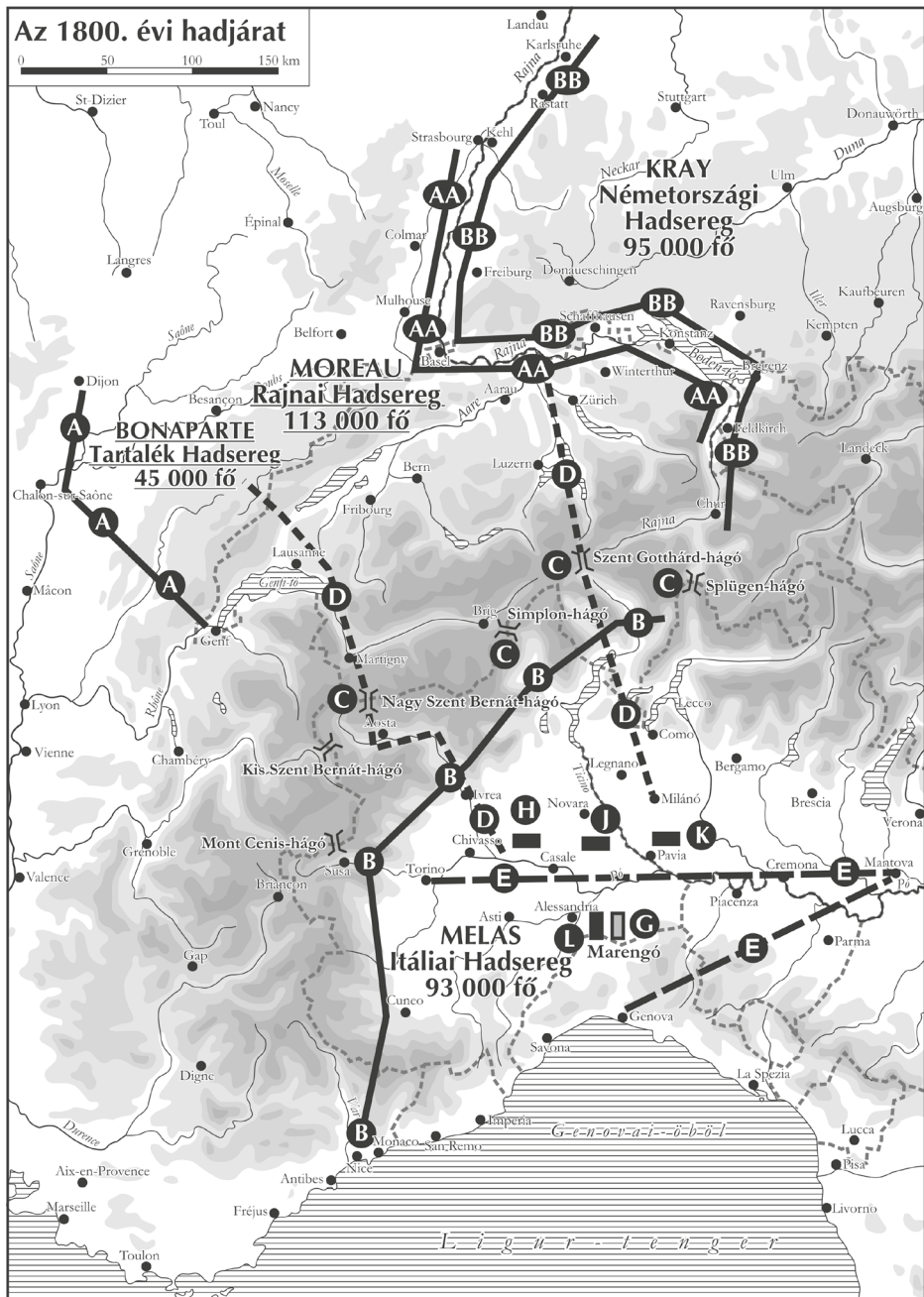
1800-ban aztán teljesen megváltozott a háború arculata. Bonaparte visszatért Egyiptomból, s ez a hadjárat új példáját mutatta a hadműveleti vonalak kombinációjának. 150 ezer katona menetelt Svájc két oldalán, az egyik oldalról megérkezett a Dunához, a másiktól pedig a Pó folyóhoz. Ez a jól kitervelt elhelyezkedés nagy területek elfoglalását tette lehetővé, és a modern kori történelem még nem szolgált hasonló kombináció példájával. A francia hadseregek két belső hadműveleti vonalat alkotva kölcsönösen támogatni tudták egymást, ezzel szemben az osztrák hadseregek kénytelenek voltak külső hadműveleti vonalakat létrehozni, így azután nem tudtak kapcsolatba lépni egymással. A tartalék hadsereg ügyesen kialakított menettel elvágta az ellenséget hadműveleti vonalától, miközben ő maga folyamatosan kapcsolatban maradhatott bázisával és a rajnai hadsereggel, amely a másodlagos vonalát alkotta⁵¹ (7. térkép).

A következő térkép mutatja be a két oldal kölcsönös helyzetét: az A és az AA vonal a tartalék hadsereg és a rajnai hadsereg hadműveleti frontját ábrázolja; a B és a BB Melas hadseregének és Kray hadseregének hadműveleti arcvonalát mutatja; a CCCC a Szent Bernát-hágón, a Simplon-átjárón, a Szent Gotthárd-hágón és a Splügenen való átkelés útvonalát; a D a tartalék hadsereg két hadműveleti vonalát mutatja; az E Melas tábornok két visszavonulási útvonalát; az LG a marengói döntő összecsapást jelöli, a HJK pedig azokat a francia hadosztályokat, amelyek a visszavonulási útvonalat fedezték. Ezen a térképen tisztán látható, hogy Melas tábornokot elvágták bázisától, a francia tábornok ennek ellenére semmit sem kockáztatott, mert megőrizte összeköttetéseit bázisával és másodlagos vonalaival (8. térkép).

Azon emlékezetes események elemzése, amelyeket az imént próbáltunk felvázolni, talán elég hozzá, hogy meggyőzze az olvasót, hogy a katonai hadműveletek során mennyire fontos a manőverező vonalak pontos megválasztása. Ugyanis semmissé tudja tenni egy elvesztett csata katasztrófáját, hiábavalóvá tehet egy inváziót, kiterjesztheti egy győzelem hozadékait s biztosíthatja egy ország meghódítását.

Összevetve egymással a leghíresebb hadjáratok kombinációit és eredményeit azt is látni fogjuk, hogy az összes olyan hadműveleti vonal, amely eredményesnek bizonyult, ahhoz az alapelvhez kötődött, amelyet több alkalommal is bemutattunk már, miszerint *az egyszerű és belső hadműveleti vonalnak az a célja, hogy a legfontosabb ponton, a stratégiai hadmozdulatok révén több hadosztályt, vagyis az ellenségénél nagyobb létszámú tömeget tudjon működésbe hozni.* S arról szintén meggyőződhetünk majd, hogy a sikertelen hadjáratok során figyelmen kívül hagyták ezeket az alapelveket, hiszen a megsokszorozódott hadműveleti vonalakon gyakrabban jöttek létre olyan gyöngye és egymástól elszigetelt csoportok, amelyeket aztán az ellenség könnyebben legyőzött.

⁵¹ Az eredeti térkép rossz grafikai kialakítású és felbontású, s ezért újat szerkesztettünk helyette. Mellékelünk még egy, az 1800. április végétől június 15-ig tartó hadműveleteket bemutató térképet is, mert Jomini többször példálózik ezzel a hadjáratral. Így van lehetséges a kettő összehasonlítására, Jomini eljárásának megítélésére.

8. térkép. A harcoló felek helyzete az 1800-ban vezetett hadjáratban

A hadművelleti vonalakkal kapcsolatos alapelvek

Az összes itt elemzett esemény alapján, és főleg azon események alapján, amelyek közvetlenül e fejezet 1805-ös publikációja után jelentek meg, a következő alapelveket lehet levonni véleményem szerint.

1. Amennyiben a hadművészet abban áll, hogy a lehető legnagyobb haderőt tudjuk a hadszíntér döntő pontján bevetni, ezt a célt a hadművelleti vonalak gondos megválasztásával tudjuk elérni a legbiztosabban, tehát tekinthetünk rá úgy, mint a jó hadművelleti terv legfőbb alkotórészére.⁵² Napóleon be is bizonyította ezt a tételt, amikor főerőinek 1805-ben Donauwörthöt, 1806-ban Gerát jelölte ki. E leleményes hadműveleteken minden katonának újból és újból el kellene gondolkodnia.
2. Az irány, amelyet ezeknek a vonalaknak követniük kell, nem egyszerűen a hadszíntér földrajzi adottságaitól függ, ahogy ezt a későbbiekben be fogjuk mutatni, hanem attól is, hogyan helyezkednek el az ellenséges erők a stratégiai sakkjáblán. *Mindazonáltal a művelet csak a centrum vagy az egyik szárny ellen irányulhat. Csak amennyiben végtelenül nagyobb a haderőnk, abban az esetben szabad középen és mind a két szárnyon egyszerre elindítani a hadmozdulatot, minden egyéb esetben ez kapitális hiba lenne.*⁵³ Általános elvnek tekinthetjük, hogy amennyiben az ellenség elköveti azt a hibát, hogy túlságosan széthúzódnó arcvonalon sorakoztatja fel haderejét, a legjobb a *manőverező vonalat* az ellenség centruma felé irányítani, ám minden más feltétel esetén, amennyiben urai vagyunk a helyzetnek, valamelyik szélső szárny felé kell irányítani a hadműveletet, onnan pedig a védelmi vonal háta mögé, s aztán az ellenség hadművelleti frontja felé.

Nemcsak abból fakadnak ennek az iránynak az előnyei, hogy ha valamelyik szárnyat támadjuk, csupán az ellenséges hadsereg egy részével kell megküzdenünk, még nagyobb előnyt jelent, hogy átkarolással, hátulról fenyegetjük az ellenség védelmi vonalát. Miután a rajnai hadsereg 1800-ban ezzel a módszerrel karolta át a védelmi vonal szélső bal szárnyát a Fekete-erdőben szinte harc nélkül, és erre a módszerre építve vívott a Duna jobb partján két olyan csatát, amely önmagában

⁵² Azt hiszem, nem árt újra és újra elmondanom, hogy soha nem fogadtam el azt a gondolatot, miszerint előre ki lehetne dolgozni egy egész hadjárat tervezetét. A haditerv csak az alapokat jelölheti ki, amely magába foglalja a meghódítandó célpontot, az általános szisztémát, amelyet követve megvalósíthatjuk a feladatot és az első hadi vállalkozást. A többi természetesen eme első hadművelet sikerétől és az általa felvetett újabb esélyektől fog függeni. (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁵³ A hadsereg nem csak akkor van fölényben a másikkal szemben, ha nagyobb létszámú. A hadvezér tehetsége, a csapatok morálja, manőverezési képessége is nagy súllyal esik a latba, tehát a hadsereg fölénye mindig viszonylagos lesz, bár a létszámbeli különbségek is igen sokat számítanak. (*Jomini saját megjegyzése.*)

talán nem volt döntő fontosságú, ám a hadműveleti vonalak helyes kiválasztása lehetővé tette a Svábföld és Bajorország elleni inváziót. Még fényesebbek voltak annak a menetnek az eredményei, amely a tartalék hadsereget a Szent Bernát-hágón és Milánón keresztül a szélső jobb szárnyhoz vezették, majd Melas tábornok hátsó összeköttetési vonalaira. Ám ezek elég ismertek ahhoz, hogy ezen a helyen ne kelljen kitérnem rájuk.

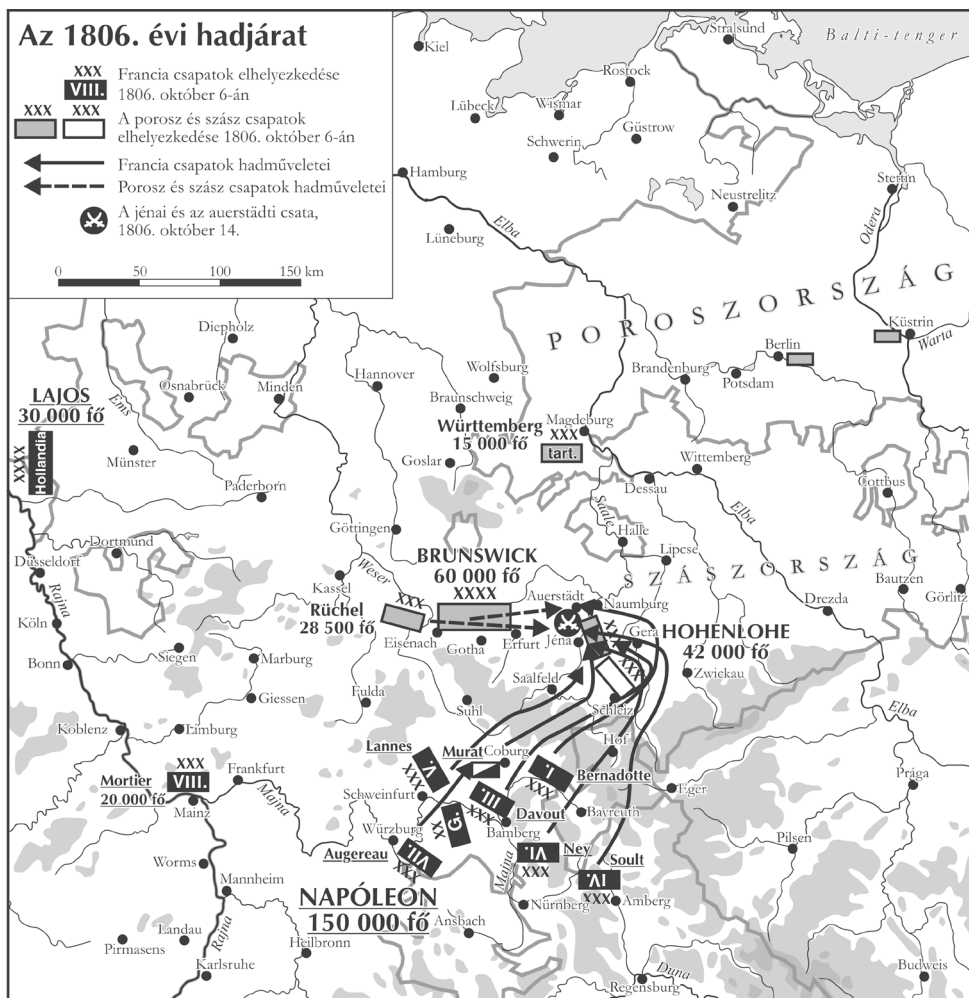
Igaz, ami igaz, a manőver, amely tökéletesen hasonlít ahhoz, amelyet az Alpok alább csatolt térképén felvázoltunk, feltűnő ellentétben áll bizonyos túl szigorú rendszerekkel, amelyek szerint az arcvonalat az ellenségre párhuzamosan kell felállítani, valamint egy hadművelet során egymásra merőleges, dupla hadműveleti vonalakra van szükség, amelyek csúcsának az ellenség stratégiai arcvonala felé kell irányulnia. Ám eleget beszéltünk már ezekről a rendszerekről, amikor arra akartuk felhívni a figyelmet, hogy az általunk bemutatott rendszerek a kívánatosabbak. Mindazonáltal, amikor felmerül a helyzet, hogy az ellenség központja felé irányítsuk a támadást, semmi sem szól az ellen, hogy Bülow derékszögrendszerét⁵⁴ alkalmazzuk, feltéve, hogy ügyet sem vetünk azokra az eltúlzott feltételekre, amelyekkel elemzői agyonterhelték az elméletet, s feltéve, hogy a kettős vonalak belső hadműveleti vonalak, ahogy ezt majd hamarosan láthatjuk is.

3. Mindazonáltal nem szabad azt hinni, hogy elég leverni egy ellenséges arcvonal valamelyik szárnyát, hogy büntetlenül hátsó összeköttetéseire vethessük magunkat, mert vannak olyan esetek, amikor e manőver következtében olyan helyzetbe kerülünk, hogy minket is elvágna összekötő vonalainktól. Úgy kerülhetjük el ezt a veszélyt, ha olyan földrajzi és stratégiai irányt szabunk hadműveleti vonalunknak, ahol a hadsereg biztosítani tudja magának a visszavonulási útvonalat, vagy szükség esetén találhat egy második útvonalat a hadszíntér másik oldalán, amelyet használhat, hogy visszatérhessen bázisára hadműveletivonal-változtatás révén, amelyről szó esik majd a későbbiekben (lásd a 12. alapelvet).

E földrajzi és stratégiai irány kiválasztása oly igen fontos összetevő, hogy önmagában a hadvezér egyik legnagyobb erényét jelenti. Engedjék meg, hogy két példával tegyem érhetőbbé állításomat.

Például ha Napóleon 1800-ban, miután átkelt a Szent Bernát-hágón, Torinón keresztül egyenesen Astinak vagy Alessandriának menetelt volna, és úgy vívta volna meg a marengói csatát, hogy előzetesen nem biztosította volna Lombardiát és a Pó folyó bal partját, jobban el lett volna vágva visszavonulási útvonalaitól, mint

⁵⁴ Bülow általánosságban kiterjedt bázist és több hadműveleti vonalat javasolt, s hogy a hadműveleti vonalak által bezárt szög a hadműveleti célnál soha ne legyen kisebb derékszögnél (90°-nál).

9. térkép. Napóleon manőverei az 1806. évi hadjáratban

Melas tábornok a sajátjaitól. De mivel szükség esetére segédpontként rendelkezésre állt a Szent Bernát-hágó melletti Casale és Pavia, az Appenninek oldalán pedig Savona és a Tenda-hágó, vereség esetén minden esélye meglett volna, hogy visszatérhessen a Var folyóhoz vagy Valais kantonba.

A másik példa: ha Napóleon az 1806-os hadjárat során Gerából egyenesen Lipcsének vonult volna, hogy ott várja be a Weimarból visszaérkező porosz hadsereget, el lett

volna vágva rajnai bázisától, ahogy Brunswick hercegét is elvágták elbai bázisától. Míg így, hogy Gerából hirtelen irányt változtatva nyugatnak indult Weimar felé, hadműveleti arcvonalát a Saalfeldhez, Schleizhez és Hofhoz vezető út elé helyezte, amelyek összeköttetési vonalként szolgáltak számára, s amelyeket így tökéletesen fedezett (9. térkép).

Tételezzük fel, ha a poroszokban felmerült volna, hogy Gera és Bayreuth közé benyomulva elvágják Napóleon visszavonulási útvonalait, akkor megnyitották volna előtte a legtermészetesebb útvonalat, a Lipcséből Frankfurtba vezető szép kocsutatót, azon kívül a 10 úton kívül, amelyek Szászországból Kasselen keresztül Koblenzbe, Kölnbe, sőt Weselbe vezetnek. Azt hiszem, ennyi példával már sikerült bizonyítanom, milyen fontosak az efféle kombinációk; ám most folytatnám az alapelvek felsorolását.

4. A bölcs manőver érdekében feltétlenül el kell kerülni, hogy két, egymástól független hadsereg haladjon ugyanazon a határon. Az efféle rendszer csak a nagy koalíciók esetében működhet, vagy akkor, amikor olyan óriási létszámú a hadsereg, hogy nem lehet egy hadműveleti sávban vezetni anélkül, hogy inkább veszélyes, mint hasznos torlódás alakulna ki. De még ebben az esetben is mindig jobb, ha ugyanazon hadvezér alá rendeljük ezeket a hadseregeket, amelyeknek valószínűleg a nagyobb hadseregnél van a főhadiszállása.
5. Az előbb bemutatott alapelvből következik, hogy egyenlő erejű haderők esetén ugyanabban a sávban az egyszerű hadműveleti vonal előnyösebb, mint a kettős hadműveleti vonal.
6. Ugyanakkor előfordulhat, hogy kettős hadműveleti vonalra lesz szükség, először is a hadszíntér alakja miatt, másodsorban pedig akkor, amikor az ellenség maga is kettős hadműveleti vonalat hoz létre, tehát hadseregünk külön-külön részeit kell szembehelyezni az ellenség egy-egy hadoszlopával.
7. Ám ebben az esetben a belső vagy centrális hadműveleti vonalak előnyösebbek lesznek a két hadműveleti vonalnál, mert annak a hadseregnek, amely belső hadműveleti vonalon helyezkedik el, minden egysége együtt tud működni egymással egy közös kombináció alapján, tehát így még az ellenség előtt összpontosítani tudja hadereje zömét, és eldöntheti a hadjárat sikerét.⁵⁵
8. Egy hadsereg, amelynek a hadműveleti vonalai ilyen előnyöket kínálnak, jól kidolgozott stratégiai hadmozdulattal képes lesz egymás után legyőzni az ellenség azon egységeit, amelyek felváltva ütköznek meg vele. Úgy biztosíthatjuk a hadmozdulat sikerét, hogy

⁵⁵ Amikor a hadsereg egységei csak néhány napi menetre vannak a főerőktől, és nem is az a szerepük, hogy az egész hadjárat során végig elszigetelten tevékenykedjenek, akkor központi stratégiai pozíciókról beszélünk, nem pedig központi hadműveleti vonalokról. (*Jomini saját megjegyzése.*)

megfigyelő hadtestet helyezünk el az ellenséges sereg azon egysége előtt, amelyet elegendő sakkban tartanunk, de szigorúan meghagyjuk megfigyelő hadtestünknek, hogy ne bocsátkozzon komoly küzdelembe, csupán a hadszíntér előnyeit kihasználva a derékhadhoz való visszavonulása közben nehezítse meg az ellenség menetét.

9. A kettős hadműveleti vonal akkor is kapóra jöhet, amikor seregünk annyival felette áll az ellenségnek, hogy akár két irányban is manőverezünk annak a veszélye nélkül, hogy bármelyik hadtestünk vereséget szenvedne az ellenségtől. A nagy erőfölény esetén hiba lenne egyetlen ponton halmozni fel a haderőt, mert így nem lehetne kihasználni a fölény előnyeit, mivel a haderő egy részének nem lenne lehetősége harcolni. Mindazonáltal kettős hadműveleti vonal kialakítása esetén bölcs dolog megfelelően megerősíteni a seregnek azt a részét, amelyik a hadszíntér adottságainál és a két fél elhelyezkedésénél fogva alkalmasabb arra, hogy ő játssza a fontosabb szerepet.
10. Az utóbbi háborúk legfontosabb eseményei két másik alapelv igazságára is bizonyítékkal szolgálnak. Az első, hogy két belső hadműveleti vonalon elhelyezkedő, egymást támogató csoportosulásnak, amelyektől bizonyos távolságra két számbeli fölényben lévő csoportosulás állomásozik, nem szabad megengednie, hogy az ellenség túl szűkös térbe szorítsa be, ahol azután egyszerre leverhetik őket, ahogy ez Napóleonnal is történt a híres lipcsei csatában.⁵⁶ A második alapelv, hogy a belső hadműveleti vonalak kialakítása során kerülni kell a másik végletet is, tudniillik, hogy egymástól túl nagy távolságra alakítjuk ki őket, attól való félelmünkben, hogy túl sok időt hagyunk az ellenség számára, hogy döntő csapást mérjen megfigyelőnek hátrahagyott hadtesteinkre. Ez csak abban az esetben lenne elfogadható, amikor a kitűzött fő cél olyan döntő fontosságú, hogy attól függ az egész háború sikere. Ez esetben meglehetősen közömbös lesz számunkra, mi is történik a kevésbé fontos pontokon.
11. Ugyanezen oknál fogva két koncentrikus hadműveleti vonal többet ér két excentrikus hadműveleti vonalnál. A koncentrikus hadműveleti vonalak jobban megfelelnek a hadászati alapelveknek, és azzal az előnnyel is járnak, hogy fedezik az összeköttetési és utánpótlási vonalakat. De hogy ne hordozzanak magukban veszélyt, úgy kell alakítani őket, hogy a különálló egységek ne hogy szembekerüljenek az ellenség egyesült erőivel még azelőtt, hogy ők maguk is végre tudnák hajtani az egyesülést. Mindazonáltal az excentrikus hadműveleti vonalak is lehetnek hasznosak, akár megnyert csata után, akár olyan stratégiai hadművelet után, amelynek révén sikerült megosztani az ellenség erőit azáltal, hogy áttörtük a centrumát. Ebben az esetben természetesen adódik, hogy

⁵⁶ A Lipcset megelőző utolsó hadműveletek során Napóleonnak valójában csak egy hadműveleti vonala volt, hadseregei pedig csupán centrális stratégiai hadállásokat foglaltak el. De az a példa, amely alkalmazható hadállásaira, alkalmazható hadműveleti vonalaira is, az alapelv ugyanaz. (*Jomini saját megjegyzése.*)

excentrikus irányt adunk hadoszlopainknak, hogy végképp szétszórjuk a legyőzötteket. Habár hadoszlopaink széttartó hadművelati vonalakon tevékenykednek, mégis belső hadművelati vonalakon maradnak, vagyis mégiscsak közelebb egymáshoz s könnyebben összegyűjthetően, mint az ellenség szétvert töredékei.

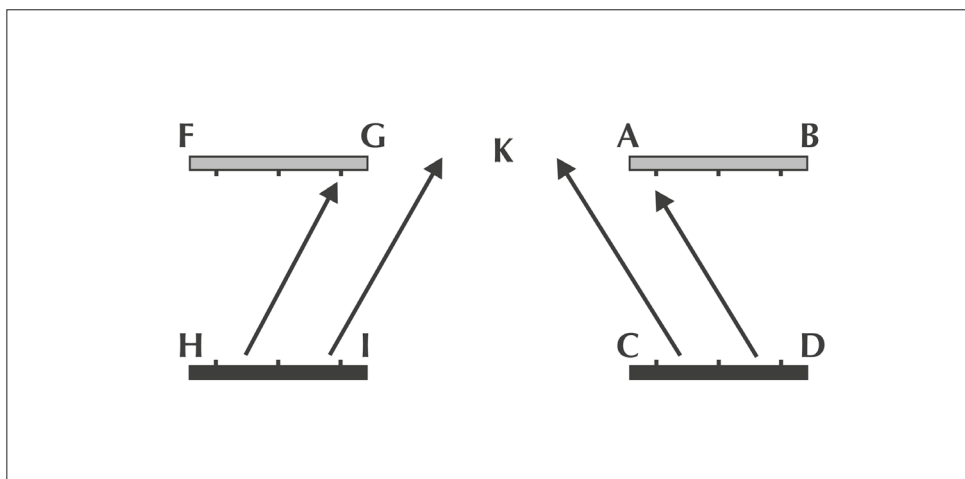
12. Olykor előfordul, hogy a hadseregnek a hadjárat közepén kell módosítania hadművelati vonalait, az ilyeneket jelöltük ideiglenes hadművelati vonal néven. Az ilyenek a lehető legkényesebb és legfontosabb manővernek számítanak, amelyek jelentős eredménnyel járhatnak, de nagy vereséghez is vezethetnek, ha nem kellő bölcsességgel tervezik el őket, mert szinte mindig arra szolgálnak, hogy kirántsák a hadsereget egy nehéz helyzetből. *Értekezés a nagy hadműveletekről* című munkám X. fejezetében elemeztem egy ilyen hadművelativonal-változást, amelyet Nagy Frigyes hajtott végre, amikor felhagyott Olmütz ostromával.⁵⁷

Napóleon több ilyen változtatást is végrehajtott, ugyanis kalandos inváziói során szokása volt ilyen terveket előkészíteni, amelyek által elébe mehetett a váratlan eseményeknek. Az austerlitz-i csata során úgy döntött, hogy vereség esetén hadművelati vonalát Csehországon keresztül Passauba vagy Regensburgba vezeti át, amelynek révén új és erőforrásokban gazdag vidékre jutott volna, ahelyett, hogy újra a Bécsbe vezető hadművelati vonalat használta volna, amely csak romokat kínált volna neki, és ahol Károly főherceg elébe vághatott volna.

1814-ben azután Napóleon még vakmerőbb manőver végrehajtásába vágott bele, amelynek viszont legalább a helyszín kedvezett, ugyanis az elzászi és lotaringiai erődtítmények gyűréjén állította volna fel új bázisát, utat nyitva ezzel a koalíciós erőknek Párizs felé. Bizonyos, hogy ha Mortier és Marmont csatlakozni tudott volna hozzá, és 50 ezerrel több embere lett volna, ez a terv döntően fontos következményekkel járt volna, és díszes pecsétet nyomott volna ragyogó katonai pályafutására.

13. Ahogy már fentebb is említettem, a határok helyzete és a hadszíntér földrajzi adottságai nagy befolyással vannak arra, milyen irányt adunk a hadművelatnek, s az ebből nyerhető előnyökre is. A legelőnyösebbek a központi hadállások, amelyek kiszögellést képeznek az ellenség felé, mert természetes módon vezetnek a belső hadművelati vonalak alkalmazásához, és megkönnyítik, hogy hátulról és oldalról támadjuk meg az ellenséget. E kiszögellés oldalai tehát olyannyira fontosak, hogy a hadművészet és a természet erőforrásainak egyesítésével kell megtámadhatatlanná tennünk azokat.

⁵⁷ Jomini a hétéves háború egyik eseményére utal. 1758. április végén a porosz csapatok benyomultak Morvaországba, és május 4-én körülférték Olmütz megerődített városát. Az ostromműveletek július elejéig tartottak, de az utánpótlási nehézségek miatt a poroszoknak fel kellett hagyniuk az ostrommal, és elvonultak Csehországba. Összeköttetési vonalaikat át kellett helyezniük, amelyeket sikerült a cs. kir. csapatoknak elvágniuk.

2. ábra. Változat a hadműveleti vonalak mentén történő manőverezésre

Ha nem állnak rendelkezésre ilyen központi hadállások, a következő ábrán bemutatott hadműveleti vonalakkal lehet behelyettesíteni őket.

A CD, amely az AB hadsereg arcvonalának jobb szárnya felé manőverezik, és a HI, amely az FG hadsereg bal szárnya felé, létre fogja hozni a CK–IK két belső hadműveleti vonalat az AB és az FG külső hadműveleti vonal egy-egy szárnyán, amelyeket egymás után leverhetnek úgy, hogy egymás után vetik be saját erőiket. Ez a kombináció hozta el a hadműveleti vonalak sikerét 1796-ban, 1800-ban és 1809-ben (2. ábra).

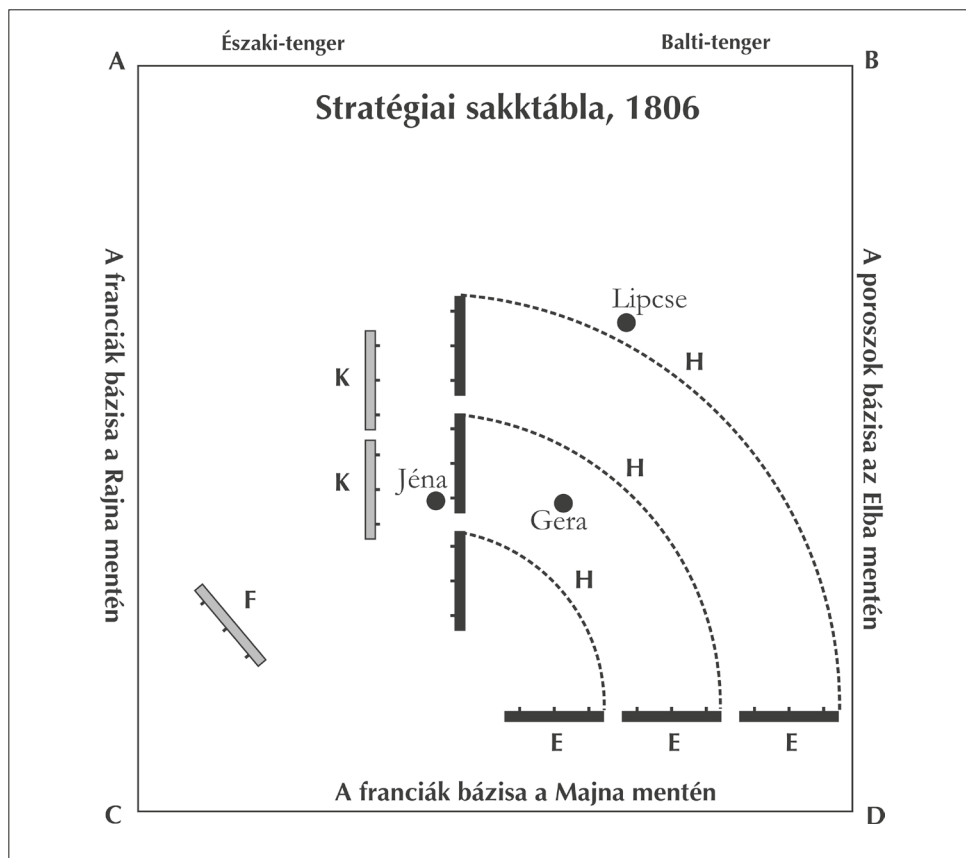
14. A bázisok általános elhelyezkedése is erősen befolyásolja, hogy milyen irányt adjunk a hadműveleti vonalnak, amely irány természetesen a két hadsereg bázisának elhelyezkedésétől fog függeni, amint erről meg is győződhetünk, ha visszagondolunk arra, amit a korábbiakban e tárgyról kifejtettem. Hiszen ha egy pillantást vetünk a 3. ábrára, láthatjuk, hogy a határok és a bázisok egybeeséséből következő legnagyobb előny, hogy – ha a bázisokat meghosszabbítjuk az ellenség támaszpontjára merőlegesen, azaz az ő hadműveleti vonalaival párhuzamosan – könnyebben meghódíthatjuk e vonalnak azt a pontját, amely az ellenséget a bázisához vezeti, így elvághatjuk tőle. Ám ha nem e döntő pont felé irányítjuk hadműveleteinket, hanem rosszul választjuk ki a hadműveleti vonal irányát, a merőlegesen felállított bázis nyújtotta előnyök mind elenyésznek. Nyilvánvaló, hogy ha az E hadsereg, amely birtokolja a kettős, AC és CD bázist, ahelyett, hogy meghosszabbítaná hadműveleti vonalát jobbra, GH felé, balra, az F pont felé indul el, elveszíti a CD bázisából fakadó stratégiai előnyöket.

Tehát, amint láttuk, a hadműveleti vonalak megfelelő iránya kiválasztásának nagy tudománya abban áll, hogy jól kell összekombinálni kapcsolatukat a bázissal és a hadsereg menetével, oly módon, hogy hatalmunkba tudjuk keríteni az ellenség összeköttetési vonalait anélkül, hogy veszélynek tennénk ki saját összeköttetési vonalainkat. Ez a legfontosabb és egyben a legnehezebb stratégiai feladat.

15. Az előbb idézett esetek mellett van még egy olyan, amely nyilvánvaló hatást gyakorol arra, hogy milyen irányt adjunk hadműveleti vonalainknak: amikor a hadjárat legfőbb vállalkozása egy folyón való átkelés, miközben jelen van egy nagyszámú és sértetlen ellenséges hadsereg is. Természetesen jól érezzük, hogy ebben az esetben nem kizárólag a hadvezér akaratától függ a hadműveleti vonal megválasztása, vagy azoktól az előnyöktől, amelyekre azáltal tehet szert, hogy megtámadja az ellenség vonalának egyes részeit, ugyanis először azt a pontot kell kiválasztani, ahonnan a lehető legbiztonságosabban át lehet jutni a folyón, és ahol adva vannak ehhez a szükséges anyagok. Amikor Jourdan tábornok 1795-ben seregével átkelt a Rajnán, Düsseldorf felé vette az irányt. Azért döntött így, amiért később, 1831-ben Paszkevics Osieknél kelt át a Visztulán, tudniillik, mert a hadseregnek nem állt rendelkezésére elegendő anyag egy pontonhíd felállításához, s a francia hadseregnek Hollandiában nagy kereskedelmi bárkákat kellett vásárolnia, és fel kellett hajóztatnia azokat a Rajnán, ahogy később az orosz hadseregnek is hajókat kellett vásárolnia Thornban és Danzigban. Poroszország semleges helyzete mindkét esetben lehetővé tette, hogy felúsztassák ezeket a hajókat anélkül, hogy az ellenség ezt megakadályozhatta volna. A franciák feltehetőleg nem számoltak ezzel a Poroszország semlegességéből következő szemponttal, amikor elindították 1795-ös és 1796-os inváziójukat, amelyek éppen azért végződtek kudarccal, mert a helyzetből következő kettős hadműveleti vonalak miatt külön-külön tudták leverni két hadoszlopukat. Paszkevics előrelátóbb volt, és csak egy mellékkülönítményt küldött át a Felső-Visztulán, és azt is csak azután, hogy a főszereg megérkezett Łowiczba.

Ha a hadseregnek elegendő katonai pontonhídanyag áll rendelkezésére, kevésbé van kiszolgáltatva a folyón való átkelés nehézségeinek. Ám ebben az esetben is azt a pontot kell kiválasztani, amely elhelyezkedésénél és az ellenséges hadsereghez való helyzeténél fogva a legtöbb esélyt kínálja a sikerhez. Az a vita, amelyet Napóleon és Moreau tábornok folytatott 1800-ban a Rajnán való átkeléssel kapcsolatban, és amelyről *A forradalom háborúinak hadtörténete* című munkám XIII. kötetében⁵⁸ beszámoltam, a legérdekesebb példája a különböző kombinációknak, amelyek felmerülhetnek eme egyszerre stratégiai és taktikai probléma során.

⁵⁸ JOMINI 1820–1824.

3. ábra. Stratégiai sakktábla, 1806

Az átkeléshez kiválasztott hely ugyanilyen nagy befolyást gyakorol arra az irányra, amelyet az első menetnek kell adni, miután végrehajtottuk az átkelést, tekintve, hogy milyen fontos megvédeni a hidakat az ellenségtől, legalábbis egy győzelemig. Bárhogyan is legyen, az átkelőhely kiválasztása mindazonáltal megköveteli az alapelvek pontos alkalmazását, hiszen végeredményben mindig egyetlen alternatívára fog korlátozódni, hogy a központ vagy valamelyik szárny irányába keljünk át. Egy összevont hadsereg, amely az átkelést az ellenséges hadsereg elnyújtott vonalának centrumánál kényszeríti ki, ezek után két excentrikus hadműveleti vonalat követve szétszakíthatja az ellenséget, s mivel a szétszakadt részek nem képesek egyesülni, nemigen merülhet fel bennük, hogy megtámadják a hidat.

Ha a folyó vonala elég rövid ahhoz, hogy az ellenséges sereg koncentráltabban együtt tudjon maradni, s ha van lehetőségünk rá, hogy az átkelés után merőleges stratégiai arcvonalat állítsunk fel a folyóra, akkor a legjobb lenne az egyik szárny irányába felállítani, hogy az ellenséges erőket szétszórva eltávolítsuk őket a híd irányából. Ám ezt a témát bővebben is kielemezzük majd a folyókon való átkelésről szóló 37. cikkelyben.

16. Létezik még egy olyan hadműveletivonal-kombináció, amelynek nem szabad említetlenül maradnia. Arról a jelentékeny különbségről van szó, amely egy, a saját országunkban felállított hadműveleti vonal és egy olyan hadműveleti vonal esélyei között áll fenn, amelyet az ellenséges országban állítottunk fel. Ezeknek az ellenséges országoknak a jellege is befolyással lehet az említett esélyekre. Ha egy hadsereg átkel az Alpokon vagy a Rajnán, hogy a háborút Itália vagy Németország területére vigye, először másodrangú államokkal találkozik. Ha feltételezzük is, hogy ezen országok vezetői szövetségben állnak egymással, a kis államoknak, valamint lakosságuknak is lehet valós esélyük, hogy hasznát húzzanak a két állam szembenállásából, tehát nem fognak olyan eltökélten és egységesen szembefordulni hadseregünkkel, mint ahogy tenné egy nagy állam vezetősége és lakossága. Ezzel szemben, ha egy német hadsereg átkel az Alpokon vagy a Rajnán, hogy behatoljon Franciaország területére, sokkal kockázatosabb és veszélynek kitettebb hadműveleti vonala lesz, mint a franciáknak, amikor behatolnak Itáliába, mert a németek Franciaország teljes haderejével kerülnek szembe, amelyet a tetterő és az akarat kovácsol egybe.⁵⁹

Az a védekező hadsereg, amely saját földjén állítja fel védelmi vonalait, mindenhol erőforrásokat szerezhet; az ország lakói, hatóságai, termékei, közraktárkészletei, sőt a fegyverraktárak is – minden őt segíti. Ám nem így áll a helyzet az ellenség-nél, legalábbis általában. Lehet, hogy nem fog minden városházán lobogó zászló szembeszállni a mi zászlónkkal, mégis ellenünk lesznek azok az előnyök, amelyeket az ellenség meríthet saját hazája tartalékaiból.

Az imént említettem, hogy a lerohanni szánt vidék jellege is befolyással van a hadműveleti vonalak esélyeire. Ugyanis bizonyos, hogy a termékeny, gazdag, iparosodott vidéken átvezető hadműveleti vonalak a támadó félnek sokkal több előnnyel szolgálnak, mint azok, amelyek terméketlenebb, kihaltabb vidékeken vezetnek át, főleg, amikor nem egy egész felkelt nép ellen kell harcolni. Hiszen ezeken a termékeny, gazdag, iparosodott vidékeken ezer olyan dolog található, amely hasznos lehet az egész hadsereg számára, miközben a terméketlenebb vidéken csak kunyhókra

⁵⁹ Gondolom, magától értetődik, hogy ebben az esetben a két nagyhatalom közötti háború esélyeiről beszélünk, és olyan helyzetről, amikor az államban belpolitikai nyugalom van. A polgárháborúk esetei kivételt jelentenek. (*Jomini saját megjegyzése.*)

és szénára akadhatalunk, és csak a lovak jutnak ennivalóhoz, de az összes többi ellátmányt magával kell hurcolnia a seregnek. Ily módon a háború nehézségei a végtelenségig nőnek, s a heves és vakmerő hadműveletek ritkábbak és sokkal kockázatosabbak lesznek. A francia hadseregek, amelyek olyan jól hozzászoktak Svábföld kényelméhez és Lombardia gazdaságához, 1806-ban kis híján elpusztultak Pułtusk sarában, és 1812-ben ott is hagyták a fogukat Litvánia mocsaras erdőségeiben.

17. Van még egy hadműveleti vonalakra vonatkozó szabály, amelynek sok író nagy fontosságot tulajdonított, és ez a szabály igaznak is tűnik holmi geometriai képletekre egyszerűsítve, de alkalmazása során inkább az utópiák osztályába sorolható. E szerint a szabály szerint minden hadműveleti vonal mindkét oldalán meg kell tisztítani a vidéket az összes ellenségtől olyan távolságban, amely megegyezik a hadműveleti vonal mélységével, mert enélkül az ellenség fenyegetést jelentene a visszavonulási vonalra. Ezt a gondolatot a következőképpen fordították le a geometria nyelvére: a hadművelet nem folytatható le biztonságosan, amíg az ellenséget nem szorítjuk ki egy félkörív szélén túlra, amely félkörív középpontja a központ (*mittelstes Subject*), sugara pedig (*Halbmesser*) egyenlő a hadműveleti vonal hosszával.

Majd e meglehetősen világos alapelv bizonyításául bemutatják, hogy egy kör külső szögei, amelynek az átmérője az ellentétes oldal, derékszögeket alkotnak, ennél fogva tehát a 90° -os szög, amelyet Bülow⁶⁰ követel meg a hadműveleti vonalaknak, a híres stratégiai *Caput-Porci* (ékalak) az egyetlen észszerű szisztéma. Ebből azután nagylelkűen levonhatjuk a következtetést, hogy mindazok, akik nem hajlandók a háborút a trigonometria alapján levezetni, mind tudatlan alakok.

Ez az oly szenvedélyesen hirdetett alapelv (metodizmus) igazán leleményesnek tűnik papíron, de szinte minden lépésnél meghazudtolják a háború eseményei. Az ország jellegét, a folyók folyását és a hegyek vonulatát, a két hadsereg moráljának állapotát, a népek hangulatát, a hadvezérek képességeit és akaraterejét nem lehet szögekkel, átmérőkkel és körökkel jellemezni. Az természetes, hogy nem lehet erős hadtesteket megtérni a visszavonulási vonalon anélkül, hogy nagy nyugtalanságot keltenének, ám ha túl szélsőségesen alkalmazzuk a dicsőített alapelvet, elveszítünk minden lehetőséget, hogy egy ellenséges országban akár egy lépést is megtegyünk előre. Tehát már azért is természetes áthágnunk ezt a szabályt, mert egyetlen olyan hadjárat sem akadt az utóbbi háborúkban, illetve Savoyai Eugén herceg és Marlborough herceg háborúiban, amely ne arról tanúskodna, hogy ezek az állítólagos matematikai szabályok mit sem érnek. Vajon Moreau tábornok nem bukkant-e fel

⁶⁰ Von Bülow 1799-ben megjelent *Geist des neueren Kriegssystems* című munkájáról van szó. Magyar kiadása: SÜLI 2021. Az itt tárgyalt alelvek kifejtése az 58–60. oldalon található ábrákkal együtt értelmezhető.

1800-ban Bécs kapuinál, miközben Füssen, Scharnitz és egész Tirol még az osztrákok kezében volt? Napóleon nem bukkant-e fel Piacenzában, miközben Torinót, Genovát és a Tenda-hágót még elfoglalva tartotta Melas tábornok serege? Végül megkérdezném, milyen geometriai alakzatot vett fel Savoyai Eugén hadserege, amikor Stradella és Asti érintésével Torino segítségére sietett, hátrahagyva a franciákat a Mincio folyónál, alig néhány mérföldre a bázisától?

Véleményem szerint ez a három esemény bőven bizonyítja, hogy a mértantudósok körzöje mindig szégyenkezni fog nemcsak a Napóleonhoz és Nagy Frigyeshez mérhető zsenik előtt, hanem az olyan nagy figurák előtt is, amilyen Szuvorov, Masséna és a többiek.

Ám Isten mentsen attól, hogy lebecsüljem a matematikai tudományokban otthonos tisztek érdemeit, akik még a csillagok röppályájának kiszámítására is megtanítottak minket. Éppen ellenkezőleg, mélységesen tiszteltem őket. De saját tapasztalataim alapján bátran állíthatom, hogy bár tudásuk nélkülözhetetlen, amikor felállítunk vagy megtámadunk egy erődítményt vagy egy körülsáncolt tábornokot, ahogy akkor is, amikor fel kell rajzolni egy térképet, s valós érdemeik vannak a gyakorlati alkalmazások kiszámításánál is, csekély segítséget tudnak nyújtani a stratégia és a magasabb taktika kombinációinál, ahol a morális megfontolások és a statika törvényei játsszák a legfőbb szerepet.⁶¹ Ám Eukleidész kiváló tanítványai közül még azoknak is el kell néha feledkezniük a geometriáról, akik a legalkalmasabbak arra, hogy elvezessenek egy hadsereget, mert csak akkor lesznek igazán jó parancsnokok. Legalábbis ezen a véleményen volt Napóleon, akinek a legragyogóbb hadműveletei mintha inkább tartoznának a költészet, mint az egzakt tudományok birodalmába. Ennek igazán egyszerű oka van, hiszen *a háború valójában szenvedélyes dráma*, és egyáltalán nem matematikai hadművelet.

Kérem, bocsássák meg nekem ezt a kis kitérőt, de komolytalan képletekkel támadtak rám, természetes hát, ha megvédem magam, és csak annyi kegyet kérek kritikusaimtól, hogy legyenek olyan méltányosak velem, amilyen méltányos én vagyok velük. Ők túl

⁶¹ Erre azt hozhatnák fel ellenvetésül, hogy a stratégia is vonalak kombinációjával jön létre, és ez igaz, de ahhoz, hogy megtudjuk, hogy ezek a vonalak a megfelelő pontba vagy szakadékba visznek-e, s kiszámoljuk a legkisebb távolságot a között a pont között, ahol vagyunk, és amelyet el akarunk érni, egyáltalán nincs szükségünk a geometriára, mert a hadi térkép sokkal hasznosabb lesz erre a célra, mint a körző. Ismertem egy tábornokot, akinek tudása szinte Laplace-éval, a nagy matematikuséval ért fel. Soha nem sikerült megértetnem vele, miért tud előnyösebb lenni az egyik stratégiai vonal a másikonál, hogyan lehetett a Meuse melletti stratégiai vonal Németalföld kulcsa, amikor ezeket a vidékeket főleg szárazföldi hadsereg védelmezi. (*Jomini saját megjegyzése.*)

módszeresnek, túl kiszámítottnak szeretnék a háborút, én elevenné, vakmerővé, zabolátlanná tenném, olykor talán túl merésszé is... *Suum quique*.⁶²

Mindazonáltal távol álljon tőlem, hogy elutasítsam az elővigyázatosságot, amely ezekből a körzövel megrajzolt szabályokból következik, mert ezeket soha nem fogjuk tudni teljesen elhanyagolni. Ám ha arra szorítkoznánk, hogy geometriai úton vezessük le a háborút, kötőféket vetnénk a legnagyobb hadvezérek zsenialitására, és a túlzott tudálékosság nyűgét kényszerítenénk rájuk. Ami engem illet, én mindig tiltakozni fogok az efféle elméletek ellen, amiképp a tudatlanság apológiája ellen is.

Észrevételek a belső vonalokról és a meghatározásomat ért támadásokról

Elnézést kérek olvasóimtól, ám egy pillanatra még elterelem figyelmüket, hogy néhány szót szóljak azokról a vitákról, amelyeknek ez a cikkely a keresztútjába került. Tétováztam, hogy ne utaljam-e ezeket a megfigyeléseket a kötet végére, de mivel fontos felvilágosításokat tartalmaznak az itt következő alapelvekkel kapcsolatban, úgy gondoltam, elhelyezhetem őket ide is.

Igen kevés egyezés volt kritikusaim észrevételeiben, hiszen egyesek néhány szó jelenítését és definícióját vitatták, mások néhány olyan nézőpontot kifogásoltak, amelyet nem igazán sikerült pontosan megérteniük, végül voltak olyanok, akik néhány fontos esemény kapcsán megragadták az alkalmat, hogy kétségbe vonják legalapvetőbb tételeimet. Egyáltalán nem nyugtalanította őket, hogy azok a feltételek, amelyek szerintük módosíthatnák ezeket a tételeket, lényegében nem is különböztek az általam bemutatottaktól, és abba sem gondoltak bele, hogy amennyiben pontosan alkalmazzuk szabályaimat, egyetlen véletlenszerű kivétel nem tudná összezúzni az évszázadok által szentesített tapasztalatokra és alapelvekre épülő tételemet.

Nem kevesen voltak e katonai írók között, akik vitatni akarván a belső vagy centrális hadműveleti vonalakkal kapcsolatos elveimet, a koalíciós erők híres lipcsei menetével hozakodtak elő, amely egy pontosan ellenkező szisztémának köszönhetette a sikerét.⁶³ Első látásra

⁶² Kinek-kinek a magáét (meg kell adni).

⁶³ Immáron 33 éve mutattam be első ízben ezeket az irányelveimet. A nemrégiben Navarrában történt események bizonyítják, hogy milyen igazak, és hogy milyen gyakran félre szokás érteni azokat az egyszerű alapelveket, amelyeken nyugszanak. Don Carlos csapatai, amelyeket három tekintélyes hadtest is fenyegetett, jelentős távolságból teljes győzelmet arattak jól kihasznált központi pozíciójuknak köszönhetően. A tudatlanok árulást kiáltanak, amikor kizárólag a mozdíthatatlan alapelvek okozták Evans vesztét. Ha a tábornokokban, akik 10 éve megállás nélkül egymást váltották Spanyolországban, valaha is felmerült volna, hogy alkalmazzák ezeket az alapelveket, nem következett volna be hasonló vereség. De az olvasás

úgy tűnik, hogy ez az emlékezetes esemény pontosan azért következett be, hogy megingassa azok hitét, akik még bíznak az alapelvekben, ám ez a csata az egyik olyan kivételnek számít, amely különlegesen ritkán bukkan fel az emberiség története során. Az is nyilvánvaló, hogy nem lehet levonni belőle olyasmit, ami szembemenne a sokezernyi egyéb hadi eseményen nyugvó szabállyal. Sőt, könnyedén be tudnánk bizonyítani azt, hogy nemhogy egyetlen érvert sem lehet levezetni a lipcsei menetből, amely cáfolná az általunk bemutatott tételeket, éppen ellenkezőleg, a tétel időtállóságát bizonyítja. Kritikusaim ugyanis elfeledkeztek róla, hogy jelentős létszámfölény esetén a nagyobb létszámú hadseregnek a kettős hadművelati vonalakat ajánlottam mint előnyösebbeket. Főleg akkor előnyösek, ha koncentrikusak, és ha úgy irányítják őket, hogy közös erőfeszítést tudnak kifejtetni az ellenséggel szemben, amint elérkezik a döntő összecsapás pillanata.⁶⁴ Márpedig Schwarzenberg,⁶⁵ Blücher, a svéd koronaherceg és Bennigsen menete és hadművelete során éppen ez a létszámbeli fölény szól az alkalmazott szisztéma mellett. Ami a kisebb létszámú sereget illeti, az csak abban az esetben tud alkalmazkodni az e fejezetben bemutatott szabályokhoz, ha az ellenség valamelyik szárnya, és nem a centruma felé fejt ki erőfeszítéseit. Ami azt is jelenti, hogy az ellenpéldaként felhozott események kétszeresen is az én elveim igaza mellett tanúskodnak.

Egyébként azt a tényt, hogy Napóleon számára végzetessé vált a Drezda és az Odera közötti centrális hadállás, a kulmi,⁶⁶ a Katzbach folyó⁶⁷ melletti és a dennewitz⁶⁸ vereségnek kell tulajdonítani, egyszóval olyan végrehajtási hibáknak, amelyek teljesen idegenek a rendszer lényegétől. Az én szisztémám szerint hevesen rá kell támadni a legfontosabb pontra a haderő nagyobbik részével, miközben a másodlagos pontokon meg kell maradni védekező állásban, erős pozíciókban vagy egy folyó túlsó oldalán, egészen addig, míg be nem visszük a döntő csapást, és a hadművelet az ellenség főerői számára totális vereséggel nem végződik, és nem áll elő olyan

és a gondolkodás túl közönséges dolognak számít az olyan emberek szemében, akik magukat megállás nélkül legyőzhetetlennek hirdetik. (Jomini saját megjegyzése.)

⁶⁴ Lásd *Értekezés a nagy hadműveletekről* című munkám 12. fejezetét! (Jomini saját megjegyzése.)

⁶⁵ Karl Philipp zu Schwarzenberg herceg (1771–1820) cs. kir. tábornagy, a lipcsei csatában a koalíciós haderő főparancsnoka, Napóleon egyik legyőzője. 1792 és 1805 között a franciák ellen harcolt, egyre magasabb beosztásban. Az 1812-es oroszországi hadjáratban Napóleon oldalán harcoló cs. kir. hadtest parancsnoka volt. 1814-ben a Franciaországba benyomuló legnagyobb hadsereg főparancsnoka volt.

⁶⁶ A Vandamme tábornok által vezetett I. francia hadtest súlyos veresége Kulm térségében (Észak-Csehország) 1813. augusztus 29–30-án. A csata végén Vandamme csapatainak nagy része (kb. 12 ezer fő és 80 löveg) kénytelen volt megadni magát a jelentős túlerőben lévő szövetséges (orosz, osztrák és porosz) csapatoknak. Vandamme és több francia főtiszt fogságba került.

⁶⁷ A MacDonald francia marsall által vezetett francia csapatok súlyos veresége a Blücher tábornagy által vezetett sziléziai hadsereg (porosz–orosz) csapataitól, 1813. augusztus 26-án.

⁶⁸ A Michel Ney marsall által vezetett francia–szász csapatok súlyos veresége a szövetséges (orosz, porosz és svéd) északi hadseregtől 1813. szeptember 6-án.

helyzet, hogy erőinket más fenyegetett pontok felé fordíthatjuk. Amint végleges vereségnek tesszük ki másodlagos haderőinket, miközben nincs velünk a hadsereg nagyobbik része, félreértettük a szisztémát. Pontosan ez a helyzet állt elő 1813-ban.

Ugyanis ha Napóleon, a drezdai győző követte volna a koalíciós erők seregeit Csehországba, akkor egyáltalán nem kellett volna elszenvednie a kulmi vereséget, hanem fenyegetően megjelenhetett volna Prága előtt, és talán fel is bomlasztotta volna a koalíciót. Elkövette azt a hibát, hogy nem zavarta meg komolyabban a visszavonulást. Ehhez a hibához hozzájárult még egy, ennél nem kevésbé súlyos hiba, mert olyan pontokon kezdett döntő csatába, ahol ő nem jelent meg személyesen serege nagyobb részével. Igaz, hogy a Katzbach folyó mellett nem követték az utasításait, amelyek szerint várakozniuk kellett volna Blücherre, és akkor támadni rá, amikor valamely vakmerő vállalkozásával maga kínálja fel az alkalmat. Éppen ellenkezőleg, MacDonald⁶⁹ tábornok elébe vágott a szövetségeseknek, egymástól elszigetelt csapatokkal kelve át olyan hegyi patakokon, amelyeket percre percre egyre nagyobbra duzzasztott az eső.

Feltételezve, hogy MacDonald azt teszi, amit előírtak neki, Napóleon pedig követi a drezdai győzelem vonalát, feltétlenül ragyogó siker koronázta volna hadművelleti tervét, amely belső hadművelleti vonalakra és stratégiai pozíciókra és egy kettős sugarú koncentrikus hadművelleti vonalra épült. Elég, ha követjük 1796-os itáliai és 1814-es franciaországi hadjárata útvonalát, és láthatjuk, milyen teljesítményt tudott elérni egy hasonló rendszer alkalmazásával.

E megállapításokhoz tegyünk hozzá egy nem kevésbé jelentős körülményt, rögtön megbizonyosodhatunk róla, milyen igazságtalanság lenne elítélni a belső vonalakat pusztán amiatt, hogy milyen sors jutott nekik Napóleon alatt Szászországban. *Ugyanis Napóleon hadművelleti arcvonalát a jobb szárnyán átkarolták, sőt oldalról és hátulról megtámadták Csehország határának földrajzi elhelyezkedése miatt,* amely eset igen ritkán szokott előfordulni. Márpedig egy olyan centrális pozíciót, amely hasonló hibákkal bír, nem lehet egy olyan pozícióval összehasonlítani, amelynek nincsenek ilyen hibái. Amikor Napóleon Itáliában, Lengyelországban, Poroszországban és Franciaországban alkalmazta ezt a rendszert, nem volt kitéve a hátát és szárnyait érő ilyen csapásoknak az ellenség részéről. Igaz, 1807-ben Ausztria fenyegetést jelenthetett a távoból, de akkor Ausztria éppen békében volt Napóleonnal, ráadásul fel sem volt fegyverkezve.

⁶⁹ Étienne Jacques Joseph Alexandre MacDonald (1765–1840) francia marsall. 1792-től részt vett a harcokban, kezdetben Dumouriez segédtisztjeként. 1796-ban már tábornok, 1798-ban a római francia csapatok főparancsnoka. 1799-ben benyomult a Nápolyi Királyságba, de Észak-Itáliába kellett vonulnia, ahol a Trebbia folyó menti csatában döntő vereséget szenvedett Szuvorovtól. 1800-tól a tartalék hadsereg parancsnoka volt, 1803 és 1809 között kegyvesztett lett Napóleonnal, és csak az 1809-es wagrami hadjáratban vett részt. 1810-ben Katalóniában, 1812-ben Oroszországban, 1813-ban Szászországban volt hadtestparancsnok.

Akkor tudunk jól megítélni egy hadműveleti szisztémát, ha a két félnek egyformák az esélyei, márpedig 1813-ban sem a földrajzi pozíciókat, sem a szemben álló felek kölcsönös erőviszonyát illetően nem így állt a helyzet. Szigorú kritikussaim már ezt az alapigazságot sem vették figyelembe, és azt is különösnek érzem, hogy a Napóleon alvezérei által elszenvedett katzbachi és dennewitz-i vereség példájával akarják összezúzni azt az alapelvet, amelynek az az egyik legfontosabb állítása, hogy az alvezéreknek egyáltalán nem szabad nagy ütközetbe bocsátkozniuk. Márpedig Napóleon alvezérei pontosan ezt tették. Hiszen miféle előnyt lehetne remélni a belső vonalakra épülő rendszertől, ha a hadseregnek azok a részei, amelyeknek a vezetői az egész sereget meggyengítették azáltal, hogy más pontok felé irányították erőfeszítéseiket, elköverték azt a hibát, hogy maguk rohantak bele egy vészes küzdelembe, ahelyett, hogy beérték volna a megfigyelő hadtest szerepével?⁷⁰ Ebben az esetben az ellenség alkalmazta az alapelvet, és nem az, aki a belső hadműveleti vonalon állt. Ráadásul a lipcsei csata után induló hadjárat hamarosan igazolta is a vitatott elvek helytállóságát. Napóleon defenzív hadjárata Champagne-ban a brienne-i csatától kezdve a párizsi csatáig tökéletesen nyilvánvaló bizonyítékát adta annak, amit én állítottam a középen tartott főerők előnyeiről.

Mindazonáltal e két híres hadjárat tapasztalatai olyan stratégiai problémát hoztak felszínre, amelyet nehéz lenne pusztán elméletekre épített állításokkal megoldani. Nem rontja-e le a bevetett központi katonatömegek előnyeit, ha ezek a főerők túl nagyszámúak? Mint Montesquieu, én is meg vagyok győződve arról, hogy a legnagyobb vállalkozások vesztét éppen az okozza, ha túl nagy erőfeszítést igényel a vállalkozásra való felkészülés, így igencsak hajlamos vagyok „de igen”-nel válaszolni erre a kérdésre. Vitathatatlanak tűnik a szememben, hogy egy 100 ezres hadsereg, amely a központi sávot foglalja el három egymástól elszigetelt hadsereggel szemben, amelyek mindegyike 30-35 ezer emberből áll, egymás után sikeresebben leveri őket, amint ezt meg tudná tenni egy 400 ezres hadsereg három 135 ezres hadsereggel szemben, s ennek több fő oka is van.

1. Például az, hogy egy 130-140 ezres hadsereggel könnyebben ellen lehet állni egy nagyobb létszámú hadseregnek, tekintve, hogy milyen nagy terület, és milyen sok idő kell hozzá, hogy egy ilyen nagy tömeget mozgásba hozzanak a csata napján.
2. Például az, hogy még ha ki is szorítanak minket a csatamezőről, legalább 100 ezernyi emberünk marad, hogy biztosítsa a rendezett, nem túl nagy veszteségekkel járó visszavonulást, úgy, hogy nem támadnak meg komolyabban, míg a két segédhadsereg egyikével való csatlakozásra várunk.

⁷⁰ Tudom jól, hogy nem lehet minden esetben kitérni a harc elől anélkül, hogy még egy vereségnél is nagyobb kudarcot idéznénk elő. Tehát MacDonald is nekitámadhatott volna Blüchernek, ha pontosabban értelmezte volna Napóleon utasításait, ám ő éppen ellenkezőleg cselekedett. Lásd *Napóleon politikai és katonai pályafutása IV. (Jomini saját megjegyzése.)*

3. Például az, hogy egy 400 ezres központi katonatömeg olyan mennyiségű élelmet, muníciót, lovat és egyéb anyagot igényel, hogy sokkal kevésbé tud mozgékonyan és könnyen átvonulni az egyik hadműveleti sávból a másikba, nem is beszélve arról, hogy milyen nehéz élelmet szerezni egy természetesen körülhatárolt vidékről egy ekkora tömeg ellátására.
4. Végül annak a két hadseregrésznek, amelyet a központi katonatömegnek ki kell állítania, hogy összecsapjon az ellenséggel annak külső hadműveleti vonalain, azzal a paranccsal, hogy csupán próbálják őket visszatartani, még mindig 80-90 ezres létszámúnak kell lennie. Ugyanis 135 ezer embert kell sakkban tartania, oly módon, hogy ha ezek a megfigyelő hadseregek azt az ostobaságot követnék el, hogy nagy csatába bocsátkoznak, vereséget szenvedhetnek, és ennek siralmas következményei bőségesen felülmúlnák a központi hadsereg által kiharcolt előnyöket.

Tekintetbe véve az összes felvetődött kétséget, ha valaha parancsolhatnék egy hadseregnek, egy percig sem haboznék, hogy belső hadműveleti vonalon indítsam el minden olyan esetben, ahol kedvezőbbnek találom ezeket a vonalakat. Vagy minden egyéb körülmény esetén olyan hadműveleti vonalat jelölnék ki számára, amely az ellenség hadműveleti arcvonalának valamelyik széléhez vezet, az előbb bemutatott alapelvek szerint. Meghagynám az ellenségeimnek azt az örömet, hogy az enyémmel ellentétes rendszer szerint manőverezzenek. Egészen addig, amíg rendelkezésünkre állhat ez a tapasztalat, engedjék meg, hogy szigorúan ragaszkodjam elképzeléseimhez, amelyeket Savoyai Eugén, Marlborough, Nagy Frigyes és Napóleon hadjárata is igazolt.

Miután már védelmembe vettem néhány vitathatatlannak tűnő alapelvet, megragadom az alkalmat, hogy feleljek néhány még kevésbé megalapozottnak tűnő megjegyzésre, amelyet nagyszerű, ám gyakran túl szenvedélyes és igazságtalan írók hoztak fel a fenti cikkellyel szemben.

Az első ilyen író Xyländer⁷¹ bajor tábornok, aki stratégiai óráin sokszor interpretálta tévesen az elméletemhez alapul szolgáló elveket. Ez az egyébként igen nagy tudású író egy füzetecskében és egy nemrégiben megjelent folyóiratcikkben beismerte, hogy igazságtalan volt, és túl élesen ítélkezett művem fölött. Azt is megvallja, hogy meg sem várta válaszcikkem megjelenését, anélkül is elismerte hibáját, bár egy második kiadásban újra megismételte tévedését.

Ez az igencsak naiv vallomás – amely dicsőségére válik – megkímél tőle, hogy megismételjem, amit e tárgyban korábban már kifejtettem. Ám mivel a tábornok műve is egyike

⁷¹ *Die Strategie und ihre Anwendung* című művére utal Jomini.

azoknak, amelyek könnyen lenyűgözik az olvasót a pozitív tudományszemlélet ortodox kifejezésformájával, a tudomány érdekében mégis kénytelen vagyok válaszolni a tábornok következő szemrehányására: *nagy kinnal-keservvel ácsoltam össze az excentrikus rendszer állványzatát, hogy végül éppen azzal ellentétes rendszernél kösse ki.*

Ismétlem, ez az ellentmondás, amelyet a tábornok olyan nagyvonalúan megelőlegezett nekem, és amely finoman szólva is következtetlenségnek számítana, egyáltalán nem is létezik. Ugyanis én sem a koncentrikus, sem az excentrikus rendszert nem javasoltam kizárólagosként. Egész életművem arra irányul, hogy bemutassa az alapelvek örök hatalmát, és bebizonyítsa, hogy csak ezen alapelvek alkalmazásával érünk el sikereket a hadműveleteknél. Márpedig az excentrikus vagy széttartó hadműveleti vonalak, ahogy a koncentrikusak is, lehetnek nagyon jók, de nagyon rosszak is, minden a szemben álló felek elhelyezkedésétől függ. Az excentrikusak például akkor jók, amikor adott középpontból induló és széttartó irányba manőverező haderő alkalmazza azokat, amely külön-külön szándékozik megsemmisíteni két ellenséges csapatrészt, amelyek két külső hadműveleti vonalon helyezkednek el. Ilyen volt Nagy Frigyes manővere, így következett be az 1757-es hadjárat végén a szép rossbachi⁷² és leutheni csata. Ilyen volt Napóleon szinte mindegyik hadművelete, az ő kedvenc manővere abban állt, hogy jól kiszámított menetek révén tekintélyes tömegeket egyesített a középén, áttörte vagy átkarolta az ellenség hadműveleti arcvonalát. Ezután excentrikusan megosztotta és az ellenség üldözésére irányította őket, amely manővernek az volt a célja, hogy teljessé tegye a legyőzött haderő megsemmisítését.⁷³

Ezzel szemben a koncentrikus hadműveleti vonalak két esetben lehetnek megfelelők:

1. Amikor arra szolgálnak, hogy olyan ponton összpontosítsák a megosztott hadsereget, amelyet egészen biztosan el tud érni az ellenség előtt.
2. Amikor arra szolgálnak, hogy közös cél felé vezessenek két hadsereget, amelyet semmiképpen sem tudna megelőzni és egyenként leverni semmilyen koncentráltabb felálló hadsereg.

De tegyük fel megfordítva a kérdést, és ekkor éppen a fordítottja lesz a következtetés. Ebből is meggyőződhetünk róla, mennyire megingathatatlanok az alapelveink, és mennyire óvakodni kell attól, hogy összekeverjük őket az egész rendszerekkel. Ugyanis ugyanezek

⁷² Rossbachi csata, 1757. november 5. II. (Nagy) Frigyes porosz király egyik legnagyobb, megsemmisítő győzelme a kétszeres túlerőben lévő francia–birodalmi német csapatok felett.

⁷³ Xyländer úr azt kevésbé fogja különösnek találni, hogy felváltva lehet alkalmazni koncentrikus és divergens hadműveleti vonalakat, ha belegondol, hogy Napóleon legszebb hadműveletei között több is volt, ahol ezt a két szisztémát Napóleon felváltva alkalmazta 24 órán belül, mint például a regensburgi csatában, 1809-ben. (*Jomini saját megjegyzése.*)

a koncentrikus hadműveletek, amelyek nagyon előnyösek tudtak lenni a fent említett körülmények között, igencsak veszélyessé válhatnak, amikor az egymással szemben álló felek eltérő pozíciójára alkalmazzák őket. Például ha két hadsereg elindul egy távoli pontról, hogy koncentrikusan rohanja meg az ellenséget, amelynek erői belső hadműveleti vonalon, egymáshoz viszonylag közel vannak összpontosítva, előfordulhat, hogy ez a menet azzal jár, hogy az ellenséges haderők hamarabb egyesülnek, mint a mi haderőink, kikerülhetetlen vereséget okozva hadseregeinknek. Ez történt Moreau és Jourdan seregével Károly főherceg csapataival szemben 1796-ban. Egyetlen pontról indulva vagy két olyan pontból indulva, amelyek közelebb vannak egymáshoz, mint Düsseldorf és Strasbourg, el lehetett volna kerülni ezt a veszélyt. Hiszen milyen sorsra jutottak Wurmser és Quosdanovich⁷⁴ koncentrikus hadoszlopai, amikor a Garda-tó két oldalán akarták elérni a Mincio folyót? Elfelejtjük-e valaha is, milyen katasztrófával járt, amikor Napóleon és Grouchy⁷⁵ tábornok megindult Brüsszel felé? Mindketten Sombreffe-ből indultak, és koncentrikusan akarták megközelíteni a várost, az egyik Quatre-Bras felől, a másik Wavre felől. Blücher és Wellington, akik belső stratégiai vonalon mozogtak, még előttük egyesült, és a szörnyű waterlooi vereség bebizonyította az egész világ számára, hogy nem lehet büntetlenül erőszakot tenni a háborúk megingathatatlan alapelvein.

Az ehhez hasonló események a világ minden okoskodásánál jobban bizonyítják, hogy egyetlen hadműveleti rendszer sem lehet jó, ha lemond az alapelvek alkalmazásáról. Nem vagyok olyan öntelt, hogy azt higgyem, én alkottam meg ezeket az alapelveket, hiszen örök idők óta fogva léteztek. Julius Caesar, Scipio, Nero consul éppen olyan jól alkalmazta ezeket, mint Marlborough vagy Savoyai Eugén, hogy a náluk nagyobbakat ne is említsem. De azt hiszem, hogy én mutattam be őket először, alkalmazásuk esélyeivel együtt, egy olyan műben, amelyben a szabályok magukból a bizonyítékokból következnek, s amelyben emez elvek alkalmazásai mindig katona olvasóim keze ügyében találhatók. A dogmatikus

⁷⁴ Peter Vitus Freiherr von Quosdanovich (1738–1802) cs. kir. altábornagy. A hétéves (1756–1763), a bajor örökösödési (1778–1779), az utolsó osztrák–török háborúban (1787–1791), valamint a francia forradalmi háborúban harcolt.

⁷⁵ Emmanuel de Grouchy (1766–1847) francia tábornok, a Napóleon által utoljára kinevezett marsall. 1792-től mint tábornok harcolt a köztársasági hadseregben. 1799-ben súlyos sebesülten osztrák fogságba esett. Kitüntette magát az 1800. évi hohlenlinden csatában, 1805–1812 között Napóleon minden hadjáratában részt vett, 1814-ben újra súlyosan megsebesült. Az 1815. június 16-i lignyi csata után ő kapta meg a jobb szárnyon lévő francia csapatok (kb. 40-50 ezer fő) vezetését. Feladata a megvert, Blücher által vezetett porosz csapatok üldözése és megsemmisítése volt. Kapott parancsát szigorúan követve nem sietett a waterlooi ágyúdörgést hallva Napóleon segítségére, miközben Blücher 3 hadtestével Wellington segítségére sietett, és eldöntötte a csatát. Grouchy nem vette észre, hogy már csak a III. porosz hadtesttel áll szemben (ennek a hadtestnek volt vezérkari főnöke Carl von Clausewitz). Grouchy-t a kortársak és Napóleon is felelősnek tartotta a végső vereségért.

kifejezésforma jobban megfelelt volna a professzoroknak, ebben biztos vagyok, de kétlem, hogy olyan világos és bizonyító erejű lett volna egy fiatal tiszt számára, mint a történelmi példákra épülő kifejezésforma, amelyet az *Értekezés a nagy hadműveletekről* című munkámban alkalmaztam.

Egyes kritikussaim odáig mentek, hogy még azért is megróttak, hogy hadműveleti vonalnak hívok nagyobb kiterjedésű felületeket, és azt állították, hogy csak a folyók számítnak igazi hadműveleti vonalnak. Ez meglehetősen különös állítás. Senki nem vetemedne arra, hogy azt állítsa, a Duna vagy a Rajna hadműveleti vonalnak számít, és egy egész hadsereg tudna manőverezni rajtuk. Ezek a folyók legfeljebb csak utánpótlási vonalak lehetnek, amelyeken beérkezhetnek a hajószállítmányok, de nem arra valók, hogy egy egész hadsereget lehessen vonultatni rajtuk, hacsak a hadsereg vezetőjének nincs olyan csodálatos képessége, hogy el tudja vezetni a hadsereget a nagy vizek közepén. Mire a kritikusom azt felelhetné, hogy ő nem is folyókról akart beszélni, hanem folyóvölgyekről. Ebben az esetben felhívnám a figyelmét, hogy a folyó és a völgy egészen más dolog, valamint hogy a völgy maga is kiterjedt terület, nem pedig vonal.

Tehát mind fizikai, mind didaktikus nézőpontból kétszeresen is pontatlan a definíció. De még ha úgy döntenénk is, hogy elfogadjuk, akkor sem tagadhatjuk, hogy egy folyónak, ahhoz, hogy egy hadsereg számára hadműveleti vonalként szolgálhasson, abba az irányba kell folynia, amerre a hadsereg is haladna, és ennek szinte mindig az ellenkezője fordul elő. A legtöbb folyó inkább szolgálhat védelmező akadályként, sorompóként, mintsem hogy hadműveleti vonalként tekintsünk rá. A Rajna védelmi vonalat jelent Franciaország számára éppen úgy, mint Németország számára. Az Al-Duna Törökország vagy Oroszország számára jelent védelmet, az Ebro Spanyolországot védi, a Rhône védelmi vonal egy olyan hadsereggel szemben, amely Itáliából indulva Franciaországnak akarna nekirontani, az Elba, az Odera, a Visztula olyan hadseregekkel szemben jelent védelmi vonalat, amelyek nyugatról kelet felé vagy keletről nyugat felé menetelnek.

Ami pedig az utakat érintő állítást illeti, az sem érvényesebb, hiszen nem mondhatjuk, hogy a Svábföldet átszelő mintegy 100 út 100 hadműveleti vonalat jelent. Út nélkül természetesen nem létezik hadműveleti vonal, de az út önmagában még nem válik hadműveleti vonallá.

Kicsit túl hosszan elidőztem a hadműveleti vonalak témakörénél, ugyanis stratégiai hadmozdulatok alapkőveként tekintek rájuk, és a hadművészet számára fontos, hogy ne hagyjuk álokoskodással hitelteleníteni. Olvasóim majd ítéletet mondanak ezekről a vitákról. Ami engem illet, az a mély megérzésem van, hogy jóhiszeműen igyekeztem előreinni a hadtudományt, és azt hiszem, önteltség nélkül hízelelhetek magamnak azzal, hogy hozzájárultam fejlődéséhez.

HUSZONKETTEDIK CIKKELY:
A STRATÉGIAI VONALAKRÓL

A 19. és a 21. cikkelyben említést tettünk már a stratégiai manőverező vonalakról, amelyek lényegükben különböznek a hadműveleti vonalaktól. Ám egyáltalán nem árt pontosan definiálni őket, mivel sok katona téveszti össze a két fogalmat.

A stratégiai vonalaknak több fajtája van, ahogy ezt már megtudhattuk a 19. cikkelyből. Jelen cikkelyben nem kell azokra a vonalakra kitérnünk, amelyek állandóak, és az ország fontos pontjaival való kapcsolatoknál fogva jelentős szerepet töltenek be, mint például a Duna vagy a Meuse folyó, az Alpok hegyláncai vagy a Balkán-hegység. Mivel ezek a vonalak a hadszíntér döntő stratégiai pontjai közé vagy a stratégiai védelmi vonalak közé sorolhatók, amelyekkel már korábban foglalkoztunk, s mivel a természet rajzolta fel, e cikkelyben nem fogjuk tárgyalni ezeket. Hiszen csupán Európa katonai földrajzának részletes kivizsgálása során és olyan leírás útján tudnánk kitérni rájuk, amely véleményem szerint egyáltalán nem illik eme *Kézikönyv* keretei közé. Károly főherceg ragyogó példáját mutatta be ennek a műfajnak Dél-Németország leírásával.⁷⁶

Az előbb említett állandó stratégiai vonalakon kívül stratégiai vonalnak hívunk minden olyan összekötő vonalat, amely a legrövidebb vagy legelőnyösebb útvonalon vezet a hadszíntér egyik fontos pontjából a másikba, például a hadsereg stratégiai pontjától az összes olyan célponthoz, amelyet a hadsereg el szeretne érni.

Bár egy hadszínteret számtalan út hálóz be, a korábbiakból következően csak azok az utak számítanak igazán fontosnak, amelyeket valamely cél elérése érdekében akarja bejárni a hadsereg, legalábbis adott periódusban. E tény segítségével könnyebben meg tudjuk ragadni, miben áll a legfőbb különbség az általános, stratégiai hadműveleti vonal között, amelyet az egész hadjárat során követünk, s az esetleges és változó stratégiai vonalak között, amilyenek a hadsereg hadműveleti vonalai lehetnek.

Végül azt is említettük már, hogy függetlenül az anyagi vagy területi stratégiai vonalaktól létezik bizonyos fajta kombinációja ezen vonalak elrendezésének és kiválasztásának, amely számos különféle manővert eredményez, ezeket a vonalakat neveztük el *stratégiai manőverező vonalaknak*.

Az a hadsereg, amelynek Németország lesz az általános hadszíntere, hadműveleti sávként választhatja az Alpok és a Duna közötti területet vagy a Duna és a Majna közötti területet, végül a Frankföld hegyei és a tenger közötti területet. Ezután a választott sávban a hadseregnek lesz egy egyszerű hadműveleti vonala vagy legfeljebb két koncentrikus hadműveleti vonala,

⁷⁶ KARL LUDWIG 1819.

belső vagy központi irányba futva, vagy külső irányba. Miközben talán 20 stratégiai vonalat is felvehet, egyiket a másik után, ahogy halad előre a hadművelete. Először is mindkét szárnyán lesz egy-egy stratégiai vonala, amely az általános hadműveleti vonalba érkezik be, ezután, ha a Duna és az Alpok közötti sávban végzi hadműveletét, mindig az események alakulásától függően választhatja akár az Ulmból Donauwörthbe vagy Regensburgba vezető hadműveleti vonalat, vagy azt, amely Ulmból Tirol felé vezet. Végül azt, amely Ulmból Nürnbergbe vagy Mainzba vezet. Az események alakulásától függ minden.

Tehát kijelenthetjük, és talán nem is tesszük ki magunkat annak a vádnak, hogy összezavarjuk a szavakat: az összes definíció, amelyet az előző cikkelyben a hadműveleti vonalaknak adtunk, szükségszerűen illeni fog a stratégiai vonalakra is, ahogy ugyanazok lesznek a belőlük következő alapelvek is. Ezeknek a vonalaknak *koncentrikusnak* kell lenniük, amikor a döntő ütközetet készítjük elő, majd *excentrikusnak* a győzelem után. A stratégiai vonalak ritkán lesznek egyszerű vonalak, hiszen a hadseregek nagyon ritkán vonulnak egyetlen úton. Ám amikor duplák, triplák, sőt négyszeresek lesznek, egyben *belső vonalnak* is kell lenniük, amennyiben a két hadsereg egyformán erős, vagy *külső vonalak* lesznek annak a hadseregnek, amelyik létszámfölényben van. Igaz, olykor-olykor el lehet térni ezeknek az alapelveknek a túl szigorú alkalmazásától. Például még egyenlő erőviszonyok esetén is elindíthatunk egy elszigetelt hadtestet egy külső irányba, amikor ezzel nagyobb kockázatok nélkül jelentős eredményt érhetünk el, de ez már a nagy különítmények témájába tartozik, amelyet majd külön cikkelyben tárgyalunk, s a hadsereg főerőire soha nem alkalmazható. Az is magától értetődik, hogy a stratégiai vonalak soha nem lehetnek belső vonalak, amikor a hadműveletek az ellenség hadműveleti arcvonalának valamelyik szárnya felé irányulnak. Ebből kiindulva láthatjuk, hogy csak azokat az alapelveket tudnánk még egyszer kifejteni, amelyeket a hadműveleti vonalakkal kapcsolatban már elővezettünk, tehát olvasóink talán nem fognak megneheztelni ránk, ha megkíméljük őket az ismétléstől, mert ők maguk is el tudják végezni az összevetést.

Van azonban még egy kérdés, amelyről feltétlenül szót kell ejtenünk. Amikor megválasztjuk pillanatnyi stratégiai vonalunkat, ügyelnünk kell rá, hogy ne hagyjuk fedezetlenül hadműveleti vonalainkat, nehogy az ellenség rajtuk üthessen. Ez csak abban az esetben elfogadható, ha valamely nagy veszélyből kell kivonnunk magunkat, vagy nagy eredményt akarunk elérni. Ám ebben az esetben is nagyon fontos, hogy a hadművelet ne tartson sokáig, és hogy készüljünk fel arra a lehetőségre, hogy elmenekülhessünk azon hirtelen bekövetkező események esetén, amikor meg kell változtatni a hadműveleti vonalainkat, mint ahogy erről már esett szó a fentiekben.

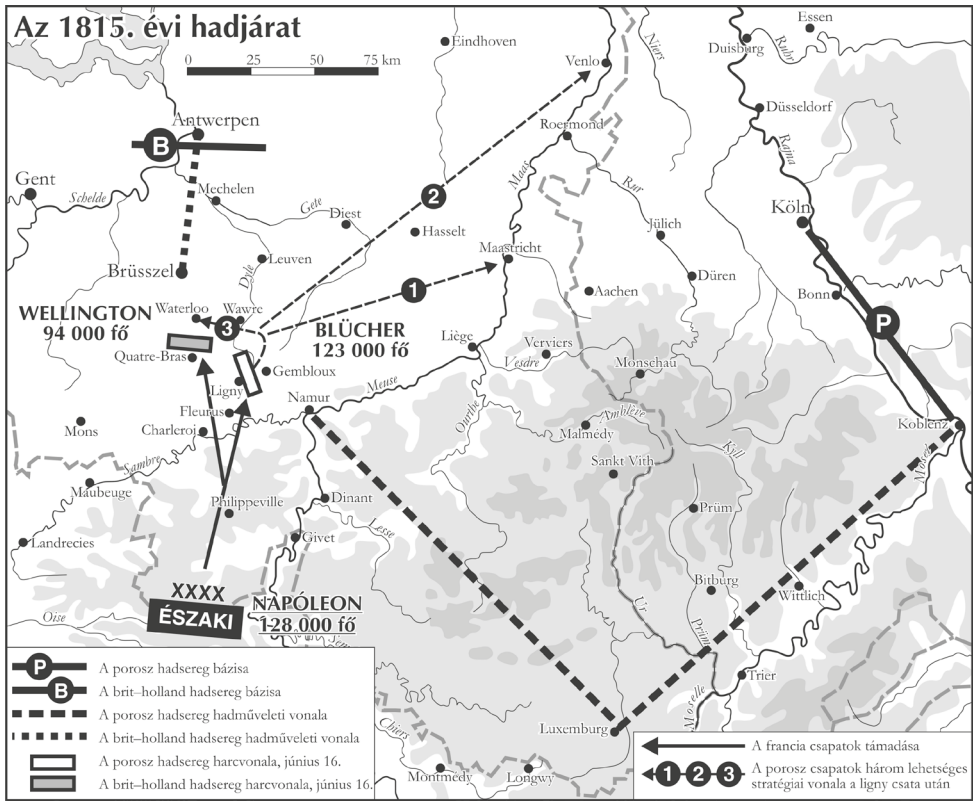
A következőkben néhány történelmi példán keresztül fogom bemutatni a stratégiai vonalak különféle kombinációit, mert így érthetjük meg őket a legjobban. Nézzük meg először

a waterlooi hadjáratot (10. térkép)! A porosz hadseregnek a Rajnánál volt a bázisa, a hadműveleti vonala Kölnből és Koblenztől Luxembourg és Namur felé vezetett. Wellingtonnak Antwerpenben volt a hadműveleti bázisa, s a Brüsszelig vezető rövid út volt hadműveleti vonala. Amikor Napóleon hirtelen rárontott Fleurusra, arra készítette Blüchert, hogy az angolok hadműveleti bázisával párhuzamosan, ne a saját hadműveleti bázisával párhuzamosan induljon csatába, úgy tűnt, saját hadműveleti bázisa miatt nem nyugtalankodott. Adott esetben ez megbocsátható volt, mert veszély esetén még mindig remélhette, hogy elérhet Weselbe, vagy legalábbis Nijmegenbe, legvégső esetben pedig Antwerpenben is kereshetett volna menedéket. De ha egy porosz hadsereg úgy követte volna el ezt a hibát, hogy nem számíthat egy tengeri szövetségesére, egészen biztosan megsemmisült volna.

Miután Lignyben Blüchert levertek, és Gembloux, majd Wavre felé viaszorították, csak három stratégiai vonal közül választhatott: az egyik Maastrichtba vezetett, a másik északabbra, Venlo felé, a harmadik pedig az angol hadsereg felé, Mont-St.-Jean irányába. Blücher nagy merészen a harmadik vonalat választotta, és a belső hadműveleti vonalak alkalmazásával győzedelmeskedett, amelyeket Napóleon talán életében először, de elhanyagolt. Mint látjuk, a Gembloux–Wavre–Mont-St.-Jean vonal a porosz hadseregnek nem volt sem hadműveleti vonala, sem harcvonala, hanem nagyon is stratégiaimanőver-vonal volt. Centrális, avagy belső hadműveleti vonalként működött, és igencsak merészen volt kiválasztva, hiszen Blücher fedezetlenül hagyta természetes hadműveleti vonalát, hogy a két szövetséges hadsereg csatlakozásában keresse a megváltást, és végeredményben éppen ezzel a döntésével engedelmesskedett a háborús alapelvek szabályainak.

Ennél kevésbé szerencsés példát is hozhatok, Ney marsall dennewitzi tevékenységét. Wittenbergből Berlin felé nyomulva a jobb szárny felé hosszabbította meg a seregét, hogy leverje az ellenség szélső bal szárnyát. Ám ezzel a hadmozdulattal az eredeti visszavonulási útvonalat kiszolgáltatta a számban és harcedzett csapatokban fölényben lévő ellenség csapásainak. Igaz, hogy az volt a feladata, hogy összekapcsolódjon Napóleon seregeivel, mivel Napóleon Herzbergen vagy Luckaun keresztül szándékozott csatlakozni Ney marsallhoz. De ebben az esetben Ney marsallnak már az első menettől kezdve meg kellett volna hoznia minden lehetséges logisztikai és taktikai óvintézkedést, hogy biztosítsa a stratégiai vonal megváltoztatásának sikerét, és e változásról értesítenie kellett volna a hadseregét is. Ám Ney semmi ilyesmit nem tett, talán feledékenységből, de talán azért, mert nem volt hajlandó elfogadni a visszavonulás lehetőségét. Mindennek a dennewitzi véres vereség volt az eredménye.

Van egy hadművelet, amely a legjobban bemutatja a különböző stratégiai vonalak kombinációját, méghozzá Napóleoné a Brenta folyó völgy szorosában 1796-ban (11. térkép). Napóleon általános hadműveleti vonala az Appenninekből indult és Veronába érkezett,

10. térkép. Waterloo, 1815

ahol véget is ért. Amikor Napóleon visszaszorította Wurmsert Roveretóba, és úgy döntött, hogy őt üldözve behatol Tirolba, benyomult az Adige folyó völgyébe egészen Trientig és Lavisig, ahol is megtudta, hogy Wurmser a Brenta-völgyön át Friuli régió felé vonult tovább, nyilvánvalóan azért, hogy elvágja visszavonulási útvonálát. Napóleon három megoldás között választhatott: az első az volt, hogy marad az Adige folyó szűk völgyében, ahol az a veszély fenyegette, hogy bármikor rajtaüthetnek; a második, hogy Veronán keresztül visszavonul, hogy elébe vágjon Wurmsernek; a harmadik, amely nagyszabású, ám vakmerő megoldásnak ígérkezett, hogy Wurmser nyomába ered a sziklás hegyekkel szegélyezett Brenta-szorosban, amelynek két kijáratát ráadásul el is torlaszolhatták az osztrák erők.

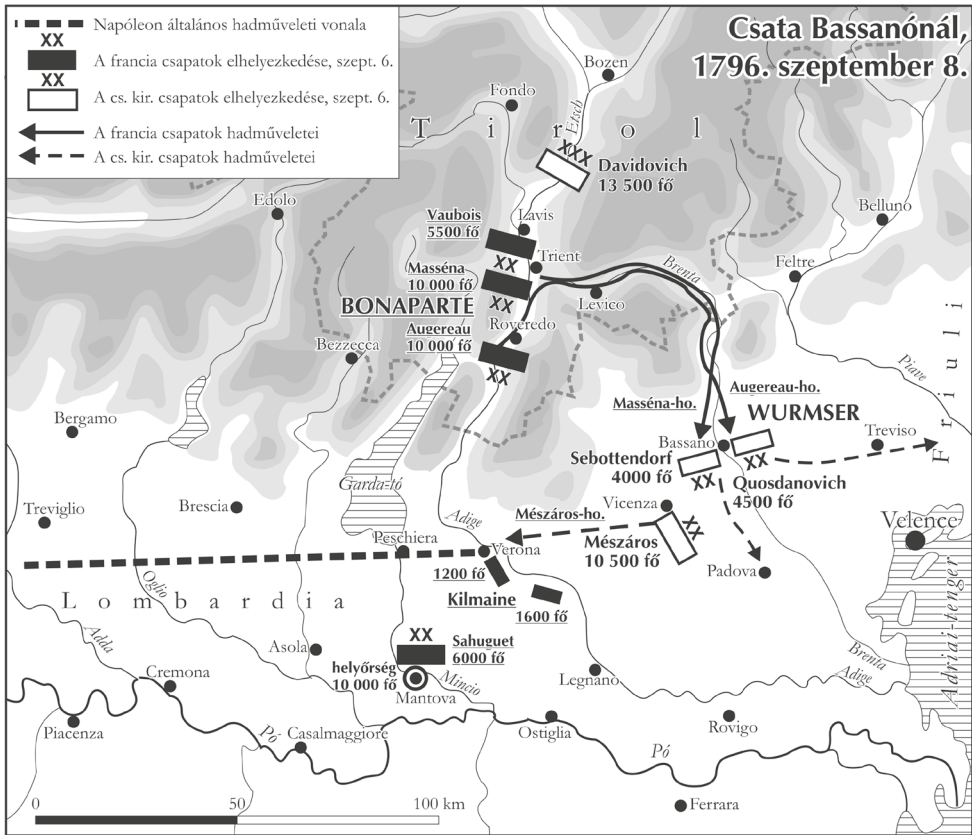
Napóleon nem olyan férfi volt, aki hosszan tétovázik, melyiket válassza a három megoldás közül. Hátrahagyta a Vaubois-hadosztályt Lavisban, hogy fedezze Trientet, és megmaradt

haderejével Bassano felé indult, mindannyian tudjuk, milyen ragyogó eredménnyel zárult ez a merész menetelés. Az igaz, hogy a Trientből Bassanóba vezető út egyáltalán nem volt a hadsereg hadműveleti vonala, ám még merészebb stratégiai manőver-vonalnak bizonyult, mint amelyet Blücher követett Wavre felé. Mindazonáltal ebben az esetben csak 3-4 napos hadműveletről volt szó, amelynek végén Napóleonra két lehetőség várt: vagy győzedelmeskedik, vagy vereséget szenved Bassanónál. Az első esetben közvetlenül összekapcsolja Veronát a hadműveleti vonalával, ellenkező esetben nagy sietve visszavonul Trientbe, ahol Vaubois hadosztályával egyesülve szintén visszavonul Verona vagy Peschiara felé. A terep nehézségei, amelyek az egyik szempontból túl merészé tették ezt a menetet, másrésről kedveztek neki, hiszen Wurmser, még ha győzött volna is Bassanónál, egyáltalán nem tudták volna megzavarni Napóleon Trientbe való visszavonulását, mivel nem volt út, amelyen elébe vághatott volna. Csak az az eset állhatott volna elő, hogy Davidović⁷⁷ osztrák tábornok, aki hadtestével Lavisban maradt, elűzi a Vaubois-hadosztályt Trientből, ami némileg megzavarhatta volna Napóleon. Ám Davidović hadteste, miután korábban megverték Roveretóban, több napig nem szerzett tudomást a francia hadsereg manővereiről, és azt híván, hogy teljesen megzavarta azt, alig gondolt arra, hogy újra belevágjon az offenzívába, míg Napóleon, aki visszaszorult Bassanóból, már visszafelé tartott Rovereto felé. Ám ha Davidović el is menetelt volna Roveretóig, maga előtt hajtva Vaubois hadosztályát, akkor is beszorult volna az Adige folyó szűk völgyében a két francia csoportosulás közé, amelyek miatt azt a sorsot szenvedte volna el, mint Vandamme tábornok Kulmnál.

Azért időztem hosszabban ennél az eseménynél, hogy bemutassam: az idő és a távolságok gondos kiszámítása, amelyhez hozzájárul a lázas hadi tevékenység is, sok látszólag óvatlan hadi vállalkozást is sikerre vihet. Ebből az a tanulság vonható le, hogy néha, rövid időszakra el lehet indítani a hadsereget olyan irányba, amely által lelepleződik a hadműveleti vonal, de meg kell tenni minden óvintézkedést, hogy az ellenség ne húzhasson hasznot ebből a körülményből. Akár úgy, hogy nagyon gyorsan visszük véghez az akciót, akár úgy, hogy valamiképpen megtévesztjük az ellenfelet, és kétségben hagyjuk afelől, hogy mi történik éppen. Mindazonáltal ezek nagyon kockázatos manőverek, és csak vészhelyzetekben szabad hozzájuk folyamodni.

Azt hiszem, meglehetősen alaposan sikerült bemutatnom a stratégiai manőverező vonalak különféle kombinációit, hogy olvasóim fel tudják becsülni a különféle fajtákat és a kiválasztásukat irányító alapelveket.

⁷⁷ Paul Freiherr von Davidović (1737–1814) cs. kir. tábornoszernagy. A hétéves (1756–1763), a bajor örökösödési (1778–1779), az utolsó osztrák–török háborúban (1787–1791), valamint a francia forradalmi és a napóleoni háborúkban harcolt.

II. térkép. A bassanói csata, 1796. szeptember 8.

HUSZONHARMADIK CIKKELÝ: MILYEN MÓDON BIZTOSÍTSUK A HADMŰVELETI VONALAKAT ÁTMENETI BÁZISOK ÉS STRATÉGIAI TARTALÉKOK SEGÍTSÉGÉVEL?

Amikor támadólag benyomulunk egy országba, ki lehet, sőt ki kell alakítanunk olyan átmeneti bázisokat, amelyek természetesen nem olyan erősek és nem olyan biztosak, mint a határainkon található bázisok, mindazonáltal átmeneti bázisként tekinthetünk rájuk. Egy folyó vonala hídfőállásokkal, egy-két várossal, amelyek védve vannak a rajtaütésektől, ahol

biztonságba lehet helyezni a hadsereg készleteit, és ahol össze tudnak gyűlni a tartalék-csapatok, kiváló ilyenfajta hadműveleti bázis lehet.

Magától értetődik, hogy ugyanez a vonal nem számítana átmeneti bázisnak, ha ellenséges erő állomásozna annak a hadműveleti vonalnak a közelében, amely ettől a feltételezett bázistól a határon lévő állandó bázishoz vezetne. Napóleon például 1813-ban jó bázist alakíthatott volna ki az Elba folyó vonalán, ha Ausztria semleges maradt volna. Ausztria azonban hadüzenetet intézett Napóleonhoz, így az Elba vonalát átkarolták, legfeljebb csak nagyon jó hadműveleti sarokpont lehetett adott hadi vállalkozás számára, de hosszú távon veszélyes lett volna, ha súlyosabb csapás éri.

Márpedig minden, az ellenséges területen megvert hadsereg, amennyiben továbbra is a megszállt országban akar maradni, bármikor ki van téve annak, hogy ellensége úgy manőverezik, hogy elvágja útját országának határaihoz. Ezek az átmeneti bázisok inkább csak átmeneti támpontként, mint valódi bázisként szolgálnak, tehát valamiképpen az ideiglenes védelmi vonalak kategóriájába tartoznak.

Bárhogyan legyen is, nem ringathatjuk magunkat abba a reménybe, hogy azon a vidéken, amelyet lerohantunk, mindig találunk olyan megerősített állásokat, amelyek védve vannak a támadásoktól, és alkalmasak arra, hogy akár átmeneti bázist is kialakítsunk rajtuk. Ebben az esetben az ilyen támaszpontot stratégiai tartalék kialakításával erősíthetjük meg, amely az új szisztéma egészen jellegzetes találmánya, megérdemli, hogy alaposabban megvizsgáljuk az előnyeit és a hátrányait.

A stratégiai tartalékokról

A tartalékok nagy szerepet játszanak az újabb háborúkban, de hajdanában nem igazán tudtuk, ez mit jelent. A kormánytól kezdve, amely felfegyverzi a nemzeti tartalékos állományt, egészen a lövészszakaszok vezetőjéig mindenkinek szüksége van tartalékra.

A nemzeti tartalékállományon kívül, amelyről a *Katonapolitika* című fejezetben ejtettünk szót (amely csak sürgős esetekben állítandó fel), a bölcs kormánynak gondja van arra, hogy jó tartalékállományt tartson fenn, amely kiegészítheti az aktív hadsereget. Később a hadvezér dönti el, hol vesse be azt, miután parancsnoksága alá került. Az államnak meglesznek a maga tartalékai, a hadseregnek is a sajátjai, s egyetlen hadtest, hadosztály, sőt különítmény sem mondana le arról, hogy neki is legyen tartaléka.

Egy hadseregnek kétféle tartalékállománya van: az, amelyik a csatavonalban áll, készen a harcra, és az, amelyet arra szántak, hogy kiegészítse a hadsereget, amely teljesen megszerveződve képes arra, hogy elfoglalja a hadszíntér egy fontos pontját, sőt stratégiai

tartalékként szolgáljon. Természetesen sok hadjáratba vágta úgy bele, és vitték sikerre, hogy efféle tartalékállományra gondoltak volna. Megszervezésük nemcsak a rendelkezésre álló eszközöktől függ, de a határok jellegétől is, s a távolságtól, amely a hadműveleti arcvonalat vagy a célt a bázistól elválasztja.

Mindazonáltal, amint elszánjuk magunkat egy vidék lerohanására, természetesen felmerül, hogy védekező pozícióba kényszerülhetünk. Márpedig ha köztes tartalékállományt állítunk a bázis és a hadműveleti arcvonal közé, abból ugyanolyan előny származhat, mint amilyet a harcoló hadsereg tartalékából nyerhetünk a csata közben, hiszen ez a köztes tartalék az ellenség által fenyegetett fontos pontokra siethet, anélkül, hogy meggyengítené a harcoló hadsereget. Igaz, az efféle tartalékok létrehozatala megkíván bizonyos számú ezredet, amelyet kénytelenek leszünk az aktív hadseregtől elkülöníteni. Ugyanakkor azt sem tagadhatjuk, hogy egy valamennyire is jelentékeny hadseregnek mindig vannak belülről mozgósítható tartalékai, kiképzendő újoncai, gyakorlatoztatásra váró milicistái, ezredek póttartalékosai, újra bevethető lábadozói. Azáltal tehát, hogy egy központi lőszer- és ruházati raktárat állítunk fel, ahol összegyűlhetnek a hadsereg beérkező és továbbinduló egységei, amelyeket néhány jó gyalogos zászlóalj hozzáadásával még stabilabbá teszünk, kiváló szolgálatokra képes tartalékot tudunk létrehozni.

Napóleon minden hadjárata során létrehozott ilyen tartalékokat még 1797-ben is. A Keleti-Alpokba való vakmerő menetelése során ott volt számára Joubert tábornok hadteste az Adige folyónál, majd később Victor tábornoknak az egyházi államból visszaérkező hadteste Verona környékén. 1805-ben Ney és Augereau hadteste felváltva játszotta ezt a szerepet Tirolban és Bajorországban, ahogy Moriter és Marmont hadteste Bécs körül.

Amikor Napóleon 1806-ban háborúba indult, hasonló tartalékokat képzett a Rajna mellett, Mortier hadteste volt az, amely Hessent hódoltatta. Ugyanekkor egy második tartalékereg is alakult Kellermann vezetésével Mainz mellett, és az fokozatosan elfoglalta a Rajna és az Elba közötti területet, miközben Mortier hadtestét Pomerániába irányították. Amikor Napóleon ugyanezen év végén úgy döntött, hogy átkel a Visztulán, nagyon bölcsen elrendelte az Elba mellett mintegy 60 ezer fős hadsereg létrehozását. Ennek az volt a feladata, hogy fedezze Hamburgot az angoloktól, s hogy visszatartsa Ausztriát, mivel annak előkészületei éppen olyan nyilvánvalóak voltak, mint érdekei.

1806-ban Halle közelében a poroszok is felállítottak ilyen tartalék haderőt, de rossz helyen. Ha az Elba mellett állították volna fel Wittenberg vagy Dessau térségében, és jól végezte volna feladatát, talán megvédhette volna a porosz hadsereget azáltal, hogy Hohenlohe hercegnek és Blüchernek időt biztosított volna arra, hogy elérjen Berlinbe, vagy legalábbis Stettinbe.

Ezek a tartalékok főleg azokon a vidékeken tudnak nagyon hasznosak lenni, ahol kettős hadművelleti arcvonalak alakulnak ki, és ebben az esetben két feladatot is betölthetnek. Megfigyelés alatt tartják a második arcvonalat és szükség esetén részt tudnak venni a főhadssereg hadműveleteiben, ha az ellenség fenyegeti a szárnyait, vagy ha egy vereség miatt vissza kell vonulnia a tartalék felé. Azt talán fölösleges is hozzátennem, hogy kerülni kell a tartalékok veszélyes kikülönítésekbe való szétszórását. Minden olyan esetben, amikor nélkülözni tudjuk ezeket a tartalékokat, meg kell kockáztatni azt, vagy legalábbis csak a raktárait használni fel. Csak a távoli vidéken zajló inváziók során vagy a saját országunk területén, inváziós fenyegetés esetén vesszük igazán hasznukat. Ha csupán öt-hat napi menettávolságra vagyunk a határtól a harc során, amikor például csak egy szomszédos tartományért harcolunk, ez a tartalék képzése teljesen felesleges. Saját országunk területén a legtöbb esetben nélkülözhetjük. Csak a nagy inváziók esetén, amikor új csapatokra van szüksége a hadseregnek, akkor lesz újra elengedhetetlenül szükséges ilyen tartalék felállítása egy elsáncolt táborban, egy nagy raktárként is szolgáló erősített hely védelmében. Az már a hadvezér tehetségétől függ, hogy az ország állapota, a hadművelleti vonalak mélysége és a megerősített pontok jellege alapján, s végül az ellenséges tartomány kiterjedése alapján megítélje, hogy szükség van-e ilyen tartalék felállítására. Ő fog dönteni a tartalék felállításáról, tud-e belőle különítményeket kiállítani, oly módon, hogy kevésbé gyöngítse meg az aktív hadsereget, amelynek egyébként is ezeken a pontokon az elit csapatait kell bevetnie.

Talán fölösleges hosszan kifejtenem, hogy ezeknek a tartalékoknak a határon lévő valódi bázis és a hadművelleti arcvonal vagy ugyanezen bázis és a hadművelleti cél közötti legfontosabb stratégiai pontokon kell elhelyezkedniük. Az erősítményeket fogják védelmezni, ha vannak már olyanok, amelyeket elfoglalt a hadsereg, vagy megfigyelik és körülzárják azokat, amelyeket még nem sikerült elfoglalni. Ha nincs egyetlen olyan erősítmény sem, amely támaszként szolgálhat e tartalékok számára, akkor elfoglalhatják magukat azzal, hogy kiépítenek néhány elsáncolt táborn vagy hídfőállást, hogy megvédelmezzék a sereg nagy raktárait, és megkettőzzék saját hadállásuk erejét.

Egyébként amit a 20. cikkelyben a hadművelleti sarokpont vonatkozásában leírtunk a védelmi vonalokról, érvényes lesz az átmeneti bázisokra és a stratégiai tartalékokra is, amelyek kétszeresen is előnyösek lesznek, amennyiben efféle jó helyen lévő hadművelleti sarokpontok állnak a rendelkezésükre.

HUSZONNEGYPEDIK CIKKELY:
A KORÁBBI METHODISTA HÁBORÚS RENDSZERRŐL
ÉS A JELENLEGI MOZGÓ HÁBORÚS RENDSZERRŐL⁷⁸

Methodista háború alatt azt a régi, módszeres, tervszerű háborút értjük, amikor a hadseregek sátrak alatt táboroztak, raktárkészleteikből és pékségeikből éltek, kölcsönösen megfigyelték egymást, az egyik megtámadott egy erődítményt, a másik megvédelmezte. Az egyik megkívánt egy kisebb tartományt, a másik úgynevezett megtámadhatatlan hadállásokban várta, hogy eltántoríthassa e céljától. Általában ez a rendszer volt gyakorlatban a középkortól egészen a francia forradalomig.⁷⁹

A forradalom idején azután igen nagy változások következtek be, ám kezdetben több, különféle szisztéma is működött egyszerre, és nem mindegyik volt a hadművészet ékköve. 1792-ben éppen úgy kezdődött a háború, ahogy 1762-ben véget ért: a francia hadseregek az erődítményeik tövében táboroztak, mire a koalíciós hadseregek is letáboroztak, hogy megostromolják őket. A Köztársaság csak 1793-ban szabadított rá 1 millió embert és 14 hadsereget az ellenségeire, amikor már kívülről és belülről is támadás alatt állt. Ekkor kénytelenek voltak más módszerhez folyamodni; ugyanis ezeknek a hadseregeknek nem voltak sem sátraik, sem zsoldjaik, sem raktáraik, meneteltek, a szabadban táboroztak, vagy beszállásolták a katonákat. Egyre nőtt a mozgékonyosságuk, amely végül a sikerük kulcsa lett. A taktika is megváltozott, mert vezéreik menetoszlopban vezették őket, hiszen a menetoszlopokat könnyebb volt irányítani, mint a felfejlődött sorokat Flandria és a Vogézek igencsak tagolt vidékén, haderejük egy részét csatárláncban vonultatták, hogy védelmezzék a hadoszlopokat.

Ez a rendszer, amely részben a körülmények hatására született, kezdetben minden várakozáson felül sikeresnek bizonyult. Megzavarta a poroszok és az osztrákok hagyományos rendszer szerint kiképzett csapatait, ahogy vezéreiket is, többek között Mack tábornokot is, akinek egyébként a coburgi herceg sikereit tulajdonították. Még nagyobb hírnévre tett szert, amikor írásos utasítást adott a hadseregnek, hogy húzza szét az arcvonalt – ezáltal gyenge erőt szegezve szembe a csatárlánccal! Szegény ember nem vette észre, hogy bár a csatárlánc emberei nagy zajt keltenek, valójában a hadoszlopok törték át a harcvonalat!

⁷⁸ A zsoldoshadseregek alkalmazásának jellegzetes formája volt a metodizmus, amelynek lényege, hogy a háborúban a fő tevékenység arra irányult, hogy az ellenfelet elvágják raktáraitól, veszélyeztessék utánpótlási vonalait, illetve ostrommal vegyék birtokba készleteit. Nagy meneteket hajtottak végre, a nyílt összeütközést kerülték. A hadtörténelem e kor háborúit határ menti háborúk, illetve „kordonhadászat” néven is említi.

⁷⁹ Jomini ezen megítélése nem teljesen igazságos. Gondoljunk csak például a 17. század harmincéves háborújának nagy hadjáratait vezető Tilly, Gusztáv Adolf, Wallenstein vagy Torstenson hadmozdulataira vagy a 18. századból Nagy Frigyes hadjárataira.

A köztársaság első hadvezérei csak jó kardforgatók voltak, és ennél nem többek. Lazare Carnot volt a hadsereg biztosa, és a Közjóléti Bizottsággal együtt hozta a döntéseket, amelyek néha jók voltak, de gyakran meglehetősen rosszak is. Ám azt is el kell ismerni, hogy Carnot-tól származik a háború egyik legjobb stratégiai manővere, amikor egymás után küldött ki válogatott tartalékcsoportokat előbb Dunkerque, majd Maubeuge és Landau felmentésére. Sikerrel, mert ezek a kis létszámú csapatok egyik megerősített állásról a másikra haladva a helyszínen összevont csapatok segítségével elűzték francia földről az ellenséget.

Mint már leírtuk, az 1794-es hadjárat rosszul indult. A körülmények hatalma irányította a moselle-i hadsereget a Sambre folyó felé, emögött nem volt holmi előre kigondolt terv – egyébként ez a manőver hozta el a győzelmet a fleurusi⁸⁰ csatában, és ennek köszönhető Belgium meghódítása.

1795-ben a franciák olyan nagy hibákat követtek el, még árulással is megvádolták őket. Ezzel szemben az osztrákok, akiknek a hadseregeit Clerfayt, Chasteler és Schmidt már jobban irányította, mint Mack és a coburgi herceg, bebizonyították, hogy sikerült megérteniük az új stratégiát.

Mindenki tudja, hogy Károly főherceg 1796-ban egyetlen menettel győzedelmeskedett Jourdan és Moreau fölött, amely menet nem volt más, mint a belső hadművelleti vonalak alkalmazása. Egészen addig a francia hadseregeknek széles arcvonalluk volt, akár azért, hogy könnyebben találjanak ellátmányt, akár azért, mert a hadvezérek úgy gondolták, akkor cselekszenek helyesen, ha az összes hadosztályukat hosszú vonalban sorakoztatják fel, s az egyes hadosztályok parancsnokaira bízták, hogy a harc során úgy vessék be ezeket a hadosztályokat, ahogy jónak látják. Tartalékban csak olyan gyenge erőket tartottak, amelyek képtelenek voltak bármit is helyrehozni, ha az ellenség e hadosztályoknak akár csak egyikét is megrendítette.

Ez volt a dolgok állása, amikor Napóleon Itáliában felbukkant. Menetei gyorsaságával már az első hadműveletek során megzavarta az osztrák és piemonti csapatokat, hiszen miután Napóleon megszabadult minden fölösleges felszereléstől, mozgékonyságban felülmúlta az összes akkori hadsereget. Egy sor menettel és stratégiai küzdelemmel meghódította a félszigetet.

Amikor 1797-ben Bécs felé nyomult, lehet, hogy elhamarkodottan cselekedett, de valószínűleg azért tette, mert tudta, hogy meg kell vernie Károly főherceget, mielőtt a Rajna felől megérkezik az erősítés.

⁸⁰ A fleurusi csata (1794. június 26.) a forradalmi háborúk döntő jelentőségű csatája, Jourdan tábornok 75 ezer fős hadserege Charleroi elfoglalása után itt mért vereséget a coburgi herceg 52 ezer fős osztrák–brit–holland hadseregére. Fleurusnál a franciák a világon elsőként használtak léggömböt felderítésre. A győzelem feleslegessé tette a terror és a forradalmi kormányzat fenntartását.

Az 1800. évi hadjárat a haditervek és a hadműveleti vonalak irányának megtervezésében még karakteresebben jelezte az új korszakot. Ebben az időszakban bukkantak fel azok a vakmerő tervek, amelyek nem kevesebbet céloztak meg, mint foglyul ejteni vagy megsemmisíteni a hadseregeket – erről egyébként már szót ejtettünk a 19. cikkelyben. A harcvonal kevésbé volt széthúzva a csatákban, és racionálisabbnak bizonyult két-három hadosztályból álló nagy hadtestekbe szervezni a hadseregeket. Az új stratégia rendszere ekkortájt érte el csúcspontját, hiszen az 1805-ös és az 1806-os hadjárat csak szükségszerű következménye volt az 1800-ban megoldott nagyobb problémának.

Ami pedig a taktikát illeti, a Napóleon által szívesen alkalmazott nagy hadoszlop – széles csatárlánc szisztéma túlságosan jól megfelelt Itália szétszabdalt vidékének ahhoz, hogy lemondjon az alkalmazásáról.

Mostanában súlyos, életbevágóan fontos kérdésre kell választ találnunk: alkalmazható-e Napóleon rendszere minden hadsereg méretre, minden időszakban, minden hadsereg, vagy éppen ellenkezőleg, az 1800 és 1809 közötti hadi eseményeket figyelembe véve nem lenne-e előnyösebb, ha a kormányok és a hadvezérek visszatérnének a methodista háborúk módszeréhez? Összevetve a hétéves háború meneteit és táborveréseit a héthetes háborúéval⁸¹ vagy azzal a három hónappal, amely 1805-ben Napóleon boulogne-i táborból való elindulását elválasztotta Morvaország síkságaira való megérkezésétől, érdemes elgondolkodni rajta, hogy tényleg előnyösebb-e Napóleon rendszere a régi, methodista háborús rendszernél.

A francia császár szisztémája a következő volt: *tíz mérföldes*⁸² menetelés, *harc*, *táborverés* és *pihenés*. Ő maga mondta nekem, hogy ezen a szisztémán kívül nem ismer más háborút.

Egyesek talán azt hozhatnák fel erre, hogy e nagy hadvezér kalandvágyó jelleméhez hozzájárult személyes pozíciója és Franciaország lakóinak lelkiállapota is. Ezért mert belevágni olyasmibe, amit más hadvezérek nem mertek volna megtenni a helyében, azok sem, akik a trónra születtek, s azok sem, akik egyszerű tábornokként kormányuk parancsára cselekedtek. Bár ez vitathatatlan, úgy érzem, a túlhajtott inváziós rendszer és a methodista háborús rendszer között létezik egy középút. Anélkül, hogy lemásolnánk Napóleon zabolátlan vakmerőségét, mégiscsak követhetjük az általa feltört utat, hiszen a methodista háborús rendszer hosszú távon már nem igazán működik, legalábbis jelentős módosításra és tökéletesítésre szorul.

Nyilvánvaló, hogy az emberiség többet fog veszíteni, mint nyerni azáltal, ha a háborúk művészete kibővül a menetszisztémával is, hiszen ezek a gyors menetek és a hatalmas, beszállásolást igénylő katonatömegek, amelyek nap nap után a megszállt területről szerzik be az ellátmányt, meglehetősen hasonlítanak azokra a rablóháborús helyzetekre, amikor a 4. és 13. század között tömegek rabolták végig Európát. Mindazonáltal kevésbé valószínű,

⁸¹ Napóleon adta ezt az elnevezést az 1806-os hadjáratnak. (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁸² 1 francia mérföld 4,452 km.

hogy túl gyorsan lemondanának erről a rendszerről, ugyanis Napóleon háborúi ráébresztették a világot egy hatalmas igazságra. Eszerint a nagy távolság többé nem jelent biztosítékot arra, hogy egy ország védve van az invázióktól, tehát ha egy ország biztonságban akarja tudni magát, komoly erődtítmény- és védelmivonal-rendszert kell kidolgoznia, megbízható tartalékos állományt és katonai intézményeket kell létrehoznia, egyszóval megbízható politikai rendszerre lesz szüksége. Ezenkívül a nép mindenütt milíciákat fog felállítani, amelyek egyre nagyobb hangsúllyal tudják támogatni a rendes hadsereget. Márpedig minél nagyobb létszámú a hadsereg, annál nagyobb szükség lesz a gyors hadműveleti rendszerekre és az események gyors kibontakozására.

Amennyiben a továbbiakban békésebb szellem uralkodik el a világ nemzetein, és a nemzettek nem a létükért fognak harcolni, hanem csak viszonylagos, kisebb érdekek miatt, például hogy kikerekítsék határvonalaikat, vagy megteremtsék az európai egyensúlyt, új nemzetközi jogrendszert lehetne kidolgozni, és talán lehetőség lenne arra, hogy a hadseregeket kiegyensúlyozottabb, kevésbé túlfűtött viszonyban lehessen tartani egymással. Ebben az esetben a két ország közötti háborúban tanúi lehetnénk, ahogy 80-100 ezres seregek küzdenének egymással vegyes háborús szisztéma alapján, amely középutat jelenthetne Napóleon vulkáni szenvedélyű inváziói és a múlt század tehetetlen *starke Positionen* rendszere között. Ám amíg ez az állapot be nem következik, el kell fogadnunk ezt a mozgó háborús rendszert, amely igen jelentős események előidézője volt, hiszen az a hadvezér, aki a hozzáértő és vállalkozó szellemű ellenséggel szemben le merne mondani róla, maga lenne e lemondás első áldozata.

* * *

A menetek tudománya alatt manapság nem csupán a logisztika következő aprólékos részleteit értjük, amelyek a vezérkar feladatainak lényeges részét képezik: kidolgozni, milyen rendben vonuljanak a csapatok az oszlopban, eltervezni az elindulásuk és érkezésük között eltelt időt, meghozni az útvonalukat illető óvintézkedéseket, kialakítani a kapcsolattartás módját a csapatok között, illetve a csapatok és a számukra kijelölt pont között. Ezeken a nagyon is anyagi részleteken kívül létezik a meneteknek olyan kombinációja, amely a nagy stratégiai műveletek kategóriájába tartozik. Például amikor Napóleon a Szent Bernát-hágón átmenetelve elvágta Melas összeköttetési vonalait, amikor 1805-ben Donauwörthön keresztülmenve elvágta Mack összeköttetési vonalait, vagy amikor 1806-ban Gerán átmenve szembefordult a poroszokkal, vagy Szuvorov menetelése, amikor rohamtempóban száguldott Torinóból a Trebbia folyóhoz MacDonaldot megelőzve, vagy amikor az orosz hadsereg Tarutyinóba, majd Krasznójbe menetelt. Ezeket mind a döntő hadműveletekhez sorolhatjuk, nem logisztikai, hanem stratégiai vonatkozásaik miatt.

Ám ha alaposabban megvizsgáljuk, ezek a menetek tulajdonképpen csak az általam már kifejtett és még bővebben is kifejtendő alapelveknek a különféle megvalósulásai, hiszen végeredményben egy szép menet nem más jelent, mint hogy el kell juttatni a főerőket egy döntő célpontba. Márpedig az a legnagyobb tudomány, hogy meghatározzuk e pontot annak alapján, amit a 19. cikkelyben már megpróbáltam bemutatni. Hiszen mi más is volt a Szent Bernát-hágón való menet, mint olyan hadműveleti vonal, amely az ellenség stratégiai arcvonalának egyik szárnyához, majd onnan visszavonulási vonalához vezetett? És mi más lett volna az ulmi és a jénai hadmozdulat, mint már megint ugyanez a manőver? Mi más volt Blücher Waterlooba való menete, mint a belső hadműveleti vonalak alkalmazása, olyan formában, ahogy a 22. cikkelyben bemutatam?

Ebből következik, hogy az összes olyan stratégiai menet vagy hadmozdulat, amely egy hadsereg főerőit egymás után az ellenség hadműveleti arcvonalának különböző pontjaira viszi, ügyes manőver lesz, ugyanis a korábban említett általános elv alkalmazását mutatja be, miszerint a hadsereg erejének nagyját az ellenséges sereg különböző részei ellen kell irányítani. Több nagyszerű példáját is mutathatjuk az ilyen típusú meneteknek. A franciák 1793. év végi menete Dunkerque-ből Landauba, valamint Napóleon 1796-os, 1809-es és 1814-es menetét.

A menetek tudományának egyik legfőbb pontja napjainkban abban áll, hogy tudni kell jól kombinálni a hadoszlopok hadmozdulatait, oly módon, hogy lehetőleg észrevétlenül el tudják foglalni a lehető legszélesebb stratégiai arcvonalat olyan hosszú ideig, amíg kívül vannak az ellenség lőtávolságán. Ezzel a módszerrel meg lehet tévesztetni az ellenséget a hadsereg igazi célját illetően, a hadsereg könnyebben és gyorsabban tud mozogni, és könnyebben talál ellátmányra is. Ám ebben az esetben meg kell hozni olyan intézkedéseket is, amelyek révén hamar egy pontba lehet gyűjteni a sereget, amikor döntő ütközetre kerül sor. Az excentrikus és koncentrikus hadmozdulatok váltogatása a nagy hadvezér igazi hitelesítő bélyege.

Ezen a ponton fölösleges lenne kitérni az összes kombinációra, hiszen alkalmazásuk révén megfelelnek az általam már felsorolt alapelveknek.

Mindazonáltal meg kell jegyeznünk, hogy létezik a menetnek olyan fajtája, amelyet oldalmenet néven szokás illetni, és amelyet nem hagyhatunk említetlenül. Ezt a menetet minden időben nagyon kockázatosnak volt szokás ítélni, anélkül, hogy valaha is kielégítően kifejtették volna a témát. Ha oldalmenet alatt olyan taktikai manővereket értünk, amelyeket az ellenséges harcvonaltól látótávolságban folytatunk le, senki nem vitatja, hogy egy oldalmenet nem tartozik a nagyon kifinomult hadműveletek közé, bár olykor siker koronázza. Ám ha hagyományos stratégiai menetről van szó, én semmi veszélyt nem látok az oldalirányba való menetelésben, feltéve, hogy nem hanyagoljuk el a legalapvetőbb logisztikai óvintézkedéseket. Az átlagos stratégiai hadmozdulat során a két ellenséges hadtestnek kétmenetnyi távolságra kell lennie egymástól (azt a távolságot számolva, amely

az előőrsöket választja el egymástól, az ellenségtől és a saját hadoszlopoktól). Ilyen esetben nem állhat fenn valódi veszély az egyik hadállásból a másikba való menetelés során.

Ugyanakkor van két olyan eset, amikor teljességgel elfogadhatatlannak tűnik az oldalmenet. Az első, amikor a hadműveleti vonalak, a stratégiai vonalak és a hadműveleti arcvonalak rendszere egyben az ellenség oldalszárnyát is jelenti a hadi vállalkozás folyamán. Ilyen volt a koalíciós seregek híres terve, amelyről 1813 augusztusában állapodtak meg Trachenbergben, a menetelés Lipcse felé, amikor a szövetségeseket cseppet sem nyugtalanította Drezda és Napóleon ott felsorakozott 250 ezer katonája. Ez a terv valószínűleg végzetes következményekkel járt volna a koalíciós erőkre nézve, ha Sándor cár nem módosított volna rajta a Jungfernteintzből hozzá intézett sürgető figyelmeztetésem miatt.⁸³ A második eset, amikor távoli és mély hadműveleti vonalunk van, amilyen Napóleoné is volt Borogyinóban, főleg akkor, amikor ez a hadműveleti vonal csak egyetlen használható visszavonulási útvonalat kínál. Az ilyen esetben súlyos hiba lenne minden olyan oldalmenet, amelynek következtében el lehet vágni a visszavonulási vonalat.

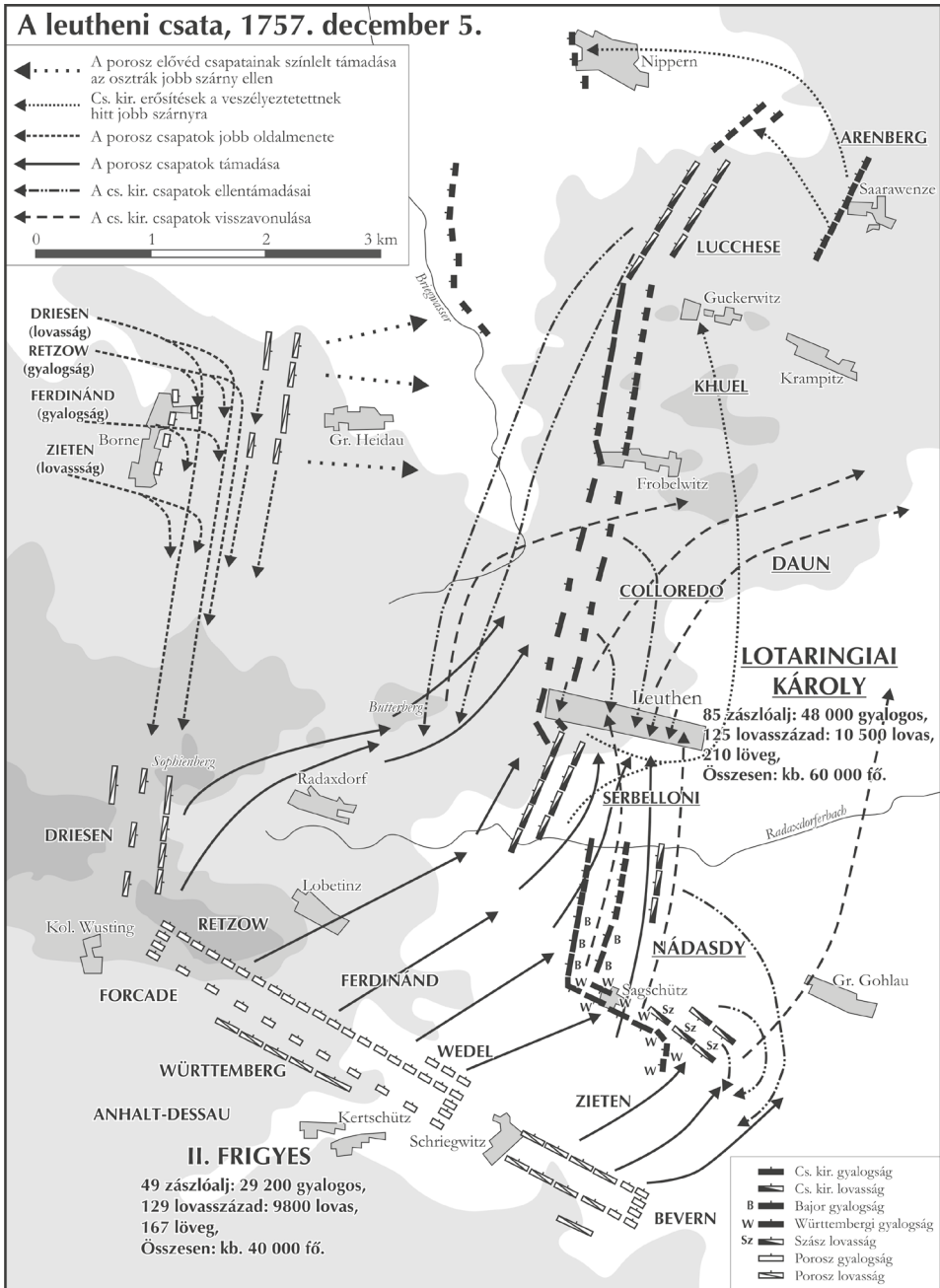
Egy olyan vidéken, ahol számos másodlagos összekötő útvonal található, kevésbé veszélyesek az oldalmenetek, mert szükség esetén, ha hátrálásra kényszerülünk, könnyen véghez lehet vinni a hadműveleti vonal változtatását. A sereg fizikai és morális állapota, a csapatokat irányító vezérek energikus vagy lanyhább természete szintén hatással lehet arra, hogy rászánja-e magát a sereg egy efféle oldalmenetre.

Egyébként az oly gyakran idézett ulmi és jénai menet is valódi oldalmenetnek számított, ahogy oldalmenet volt a Chiusella folyón át Milánó felé ugyanúgy, valamint Paszkevics menete is, amikor a Visztulán Osieknél kelt át; mindenki tudja, hogy sikerrel jártak-e.

Vannak még olyan taktikai oldalmenetek, amelyeket az ellenség szeme láttára vezényeltek le. Ney marsall megbűnhődött miatta Dennewitzben, Marmont Salamancában, Nagy Frigyes pedig Kolínban.

Ugyanakkor Nagy Frigyes leutheni csatája, amely oly nagy hírnévre tett szert a hadművészetben, valódi oldalmenetnek tekinthető (lásd *Értekezés a nagy hadműveletekről* című munkám 6. fejezetét) (12. térkép).

⁸³ Jomini 1813. augusztus 14-én, a fegyverszünet ideje alatt lépte át a francia vonalakat Sziléziában, és két nap múlva már Prágában volt. Ott találkozott I. Sándor cárral, akitől értesült a szövetséges katonai vezetők Trachenbergben elfogadott tervéről. Meggyőzte a cárt, hogy a tervet módosítani kellene, mert veszélyes lenne a csehországi hadseregnek Lipcse felé nyomulnia az Elba bal oldalán úgy, hogy közben az összes elbai átkelő francia kézen van, ugyanis a másik két hadsereg nem tudna Schwarzenberg hadserege segítségére menni, ha bajba jutna. A cár javaslatára Jungfernteintzből, Prága mellől írt erről feljegyzést Blüchernek és Bernadotte-nak. Az augusztus 22-ei zöblitzi haditanács (Schwarzenberg, Radetzky, Langenau, Toll) megvitatta Jomini feljegyzését, és módosította a tervet, így a csehországi hadsereg Drezdát támadta meg először. Itt ezekre a körülményekre utalt tömören Jomini.

12. térkép. A leutheni csata, 1757. december 5.

Mivel e menetet ügyesen fedezte a lovasság, elrejtették a dombok, s olyan hadsereg ellen folyt, amely mozdulatlanul várt a táborában, hatalmas sikerrel zárult, mert a döntő támadás pillanatában valójában Daun hadserege volt az, amelyet oldalba kaptak, és nem a király hadserege. Ezenkívül azt sem szabad elfelejteni, hogy a régi szisztémában – ami azt jelenti, hogy vonalban kell vonulni, rajtávolságban, hogy szétbontakozás nélkül könnyen végre lehessen hajtani a harcrend, „jobbra át!” vagy „balra át!” általi változtatását – az ellenséges hadsereg arcvonalával párhuzamos hadmozdulatok nem számítanak oldalmenetnek, ugyanis ebben az esetben a hadoszlopok valójában nem mások, mint a csatavonal arcvonalai.

Savoyai Eugén herceg híres menetével a torinói francia tábor körül még a leutheninél is elképesztőbb teljesítményt vitt véghez, nem kevesebb sikerrel.

Ismétlem, a különböző csatákban nem stratégiai, hanem taktikai menetekről beszélhetünk. Savoyai Eugén herceg Mantovából Torinóba való menete az évszázad egyik legnagyobb stratégiai hadművelete volt, de ez a manőver a csata előestéjén történt, abból a célból, hogy a herceg hátba támadja a francia tábornok. Egyébként az öt nap alatt bekövetkezett változások ismét bebizonyítják, hogy milyen változatos tud lenni a taktika.

Ami a menetek logisztikai oldalát illeti – bár a logisztika a hadművészetnek csak kevésbé fontos ágát jelenti –, olyan közel állnak a nagy hadműveletekhez, hogy nyugodtan lehet ezeket a végrehajtás fontos részének tekinteni, ezért azután, azt hiszem, szólnom kell róla néhány szót a 42. cikkelyben.

HUSZONÖTÖDIK CIKKELY: A RAKTÁRAKRÓL ÉS A MENETEKKEL VALÓ KAPCSOLATUKRÓL

A menetekhez legszorosabban kötődő kombinációk a raktározással kapcsolatosak, hiszen ahhoz, hogy a hadsereg gyorsan és hosszú időn át tudjon menetelni, ellátmányra van szüksége. Márpedig a nagyszámú hadsereg élelmezése, főleg ellenséges területen, az egyik legnehezebb tudomány. A hadtápparancsnoki tudásnak megvannak a maga sajátosságos vonásai, ezekbe most nem avatjuk be az olvasót, hiszen vannak ennek a tudománynak saját szakkönyvei,⁸⁴ csupán a stratégiával közös vonásai bemutatására szorítkozunk.

Az ókoriak hadtápprendszeréről nincs sok ismeretünk, mert az kevés, amit Vegetius a rómaiak intendatúrájáról írt, nemigen alkalmas rá, hogy feltárja előttünk egy ennyire bonyolult terület mozgatórugóit. Mindig is nehéz lesz felfogni azt a jelenséget, hogy

⁸⁴ Cancrin gróf, az orosz hadsereg hajdani hadtápbiztosának művét nem igazán ajánlanám, kielégítő szaknyelvet nemigen találhatnánk a hadtáp megszervezésének tudományáról. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Dareiosz és Xerxész hatalmas seregeket tudott élelmezni Thrákiában (Ruméliában), míg napjainkban 30 ezer embert is nehezen tudnánk ott élelmezni. A középkorban a bizánci császárok, a barbárok és még később a keresztes lovagok is jelentős embertömegeket is képesek voltak ellátni élelemmel.

Julius Caesar azt mondta, hogy a háborúnak kell táplálnia a háborút, s ebből általában azt szokás levonni, hogy az általa megszállt országokkal élelmezettette seregét.

A középkor egyik jellegzetes időszaka a népvándorlások kora volt. Igazán érdekes lenne megtudni, hányan is lehettek valójában a hunok, a vandálok, a gótok és a mongolok, akik egymás után átvonultak Európán, és hogyan éltek túl vándorlásukat. A keresztes háborúk seregeinek hadbiztossága is érdekes kérdéseket vet fel, de mivel e tárgyban egyáltalán nem maradtak fenn feljegyzések, meg kell elégednünk a feltételezésekkel.

A modern kori történelemben visszatérve azt kell gondolnunk, hogy I. Ferenc hadai, amikor átkeltek az Alpokon, hogy Itália termékeny földjeire eljussanak, nem vonszoltak maguk után nagy raktárkészleteket. Hiszen csak 40-50 ezer emberből álltak, s egy ilyen méretű hadseregnek nem okoz gondot, hogy élelemhez jusson a Ticino és a Pó gazdag völgyeiben.

XIV. Lajos és II. Frigyes korában a tekintélyesebb méretű hadseregek, amelyek saját határaik mellett harcoltak, rendszeresen az őket kísérő raktárak és pékségek készletéből szerezték be az élelmet. Ez nagy nehézséget okozott a hadműveletek során, hiszen csak olyan távolságra távolodhattak el raktárkészleteiktől, hogy szekéren több fordulóval is el lehessen juttatni az ellátmányt a raktártól a táborig.

A forradalom idején a szükség miatt le kellett mondani a raktárakról. A Belgiumot és Németországot elárasztó népes hadseregek katonái hol a lakosokból éltek, hol a rekvirálásokból, vagyis portyázásból és fosztogatásból. Úgy menetelni, hogy közben a hadsereg beszállásolja magát, nagyon is megoldható Belgiumban, Itáliában, Svábföldön, a Rajna és a Duna gazdag partvidékein, főleg akkor, ha a több hadoszlopban vonuló sereg létszáma nem haladja meg a 100-150 ezer főt. Ám más vidékeken már nehezebben lehet megoldani, és szinte lehetetlen feladattá válik Oroszországban, Svédországban, Lengyelországban és Törökországban. Megérthetjük, hogy egy hadsereg mennyivel sebesebben és zabolátlanabban tud haladni, amikor nem kell mással számolnia, mint katonái lábának erejével. Ez a rendszer nagy előnyöket nyújtott Napóleonnak, de ő visszaélt vele, túlzottan nagy arányban is, és olyan vidékeken is, ahol nem igazán volt alkalmazható.

Egy hadvezérnek tudnia kell a vállalkozásához kihasználni a megrámadott ország összes meglévő erőforrását. Be kell vonnia a hatóságokat, ha maradtak még ilyenek, jogos és igazságos arányú rekvirálásokat kell végrehajtania, amiért fizetnie is kell, ha maradt rá módja. Ha nem maradt hatóság, ideiglenes hatóságokat kell létrehoznia, amelyek tekintélyes polgárokból állnak, és ezeket különleges hatalommal kell felruházni. Ezután az összegyűjtött

élelmeket olyan pontokon kell összegyűjteni, amelyek a legfőbb hadműveleti vonalak alapján a legbiztosabbaknak és a legkedvezőbbeknek tűnnek a hadsereg mozgása szempontjából. A raktárkészletek kímélését úgy a legkönnyebb megoldani, ha a csapatok minél nagyobb részét falvakban és városokban szállásoljuk el oly módon, hogy kártalanítjuk a lakosságot a rájuk háruló nehézségek miatt. Az élelmen és a szalmaszál takarmányon kívül a hadseregnek a megszállt országból tartalék szekereket is be kell szereznie, hogy az ellátmány mindenhol elérkezzék, ahol állomásozni fog.

Éppen olyan nehéz lenne szabályokat megfogalmazni azzal kapcsolatban, hogy mit kell feltétlenül megtennünk, amennyiben nem alakítunk ki raktárakat, mint meghúzni az elválasztó vonalat a lehetséges és a lehetetlen között. A vidék jellege, az évszak, a hadsereg ereje, a lakosság felfogása mind szerepet kap a mérlegelésben, de általános alapelvként kimondhatjuk:

1. Olyan termékeny és sűrűn lakott vidéken, amelynek lakói nem ellenségesek, egy 100-120 ezer katonát számláló hadsereg, amely az ellenség felé menetel, de még elég messze van a céltól, tehát bátran kiterjeszkedhet az ország adott területén, nyugodtan menetelhet a hadjárat által megkívánt időn keresztül úgy, hogy az ország erőforrásaiból fedezi szükségleteit. Márpedig, mivel az első hadjárat soha nem kíván egy hónapnál több időt, miközben a hadsereg zöme végig mozgásban lesz, elég lesz tartalék készletek biztosításával gondoskodni a hadsereg felmerülő szükségleteiről. Főleg a hadsereg azon részének szükségleteiről, amelyek kénytelenek ugyanazon cél felé haladni. Például Napóleon hadseregének, amelynek a fele Ulm körül állomásozott, hogy ott bekerítse Mack csapatait, a város feladásáig kétszersültre volt szüksége, és ha nem jutott volna hozzá, a hadművelet talán elbukott volna.
2. Eközben nagy lendülettel, fáradhatatlanul össze kell gyűjtenünk az erőforrásokat, tartalék raktárakat kell kialakítanunk, hogy kielégítsük azokat a szükségleteket, amelyek a hadseregnél fellépnek a győzelem után, akár akkor, amikor megállapodik egy helyen, hogy kipihenje magát csata után, akár akkor, amikor újabb hadjáratra indul.
3. Azokat a raktárkészleteket, amelyeket vásárlás vagy rekvirálás révén halmoztunk fel egy országban, amennyire lehetséges, lépcsőzetesen kell elhelyezni három különböző körzetben. Ez egyrészt megkönnyíti a hadsereg összes szárnyának ellátását, másrészt a folyamatos rekvirálások területének minél szélesebb sávra való kiterjesztését, végül azt, hogy fedezni tudjuk a raktárakhoz vezető vonalaknak – ha nem is az egészét, de – a nagy részét. Ez utóbbi célból hasznosnak bizonyulhat, hogy a két szárny raktárjai a fő hadműveleti vonal felé konvergáló vonalakon helyezkedjenek el, amely általában a közép hadműveleti vonala is. Ennek az óvintézkedésnek két valódi haszna is lesz: először is raktárainkat megvédelmezzük az ellenség támadásaitól,

mivel megnöveljük a tőle való távolságot, másrészt megkönnyítjük hátul a koncentrikus mozgásokat, amelyeket a hadsereg végezhet, hogy a hadműveleti vonal egyetlen pontján egyesüljön, hogy hirtelen rátámadhasson az ellenségre, és megragadva a támadással a kezdeményezést így elragadja az ellenségtől pillanatnyi túlsúlyát.

4. Ritkán lakott és szikár talajú országban a hadsereg hiányt fog szenvedni a legalapvetőbb erőforrásokból is. Ebben az esetben óvatosságból nem szabad túlságosan eltávolodni a raktáraktól, és elegendő tartalék élelmet kell magunkkal hozni ahhoz, hogy szükség esetén legyen időnk visszavonulni bázisunkhoz és nagy raktárainkhoz.
5. A nemzetek közötti háborúk során, amikor a lakosság elmenekül, de előtte még mindent elpusztít, ahogy ez Spanyolországban, Portugáliában, Oroszországban és Törökországban történt, csak úgy lehet menetelni, hogy a sereg állandó raktárkészletet hordoz maga után. Ehhez az kell, hogy biztos élelmiszer-utánpótlási bázisa legyen, közel a hadműveleti arcvonalhoz, de ez a feltétel nagyon nehezé, hogy ne mondjam, lehetetlenné tud tenni egy támadó háborút.
6. Nem elég hatalmas élelmiszerkészletet felhalmozni, eszköz is kell hozzá, amellyel a hadsereg után tudjuk szállítani, és ebben áll a legnagyobb nehézség, főleg, amikor energikus és gyors manővereket kell lefolytatnunk. Úgy könnyíthetjük meg a raktárkészlet szállítását, ha könnyen szállítható élelmiszerekből állítjuk össze, olyanokból, mint a kétszersült, a rizs. Utána katonai szállítóeszközökre lesz szükség, amelyek egyesítik magukban a könnyűséget és a szilárdságot, hogy mindenféle úton képesek legyenek közlekedni. Mint már említettem, adott országból a lehető legnagyobb számú ilyen járművet be kell gyűjteni, ügyelve arra, hogy a szekerek tulajdonosaival és vezetőivel jól bánjon a hadsereg, és megvédelmezze őket. Lépcsőzetesen felállítva kell felsorakoztatni ezeket a járműveket úgy, hogy ne távolodjanak el túlságosan az otthonuktól, és azért, hogy kíméljük őket egymás utáni felhasználásukkor. Végül fontos hozzászoktatni a katonákat, hogy egyéb ellátmány hiányában néhány napon át a hátukon cipeljék a kétszersültet, a rizst, sőt akár a lisztet is.
7. A tenger közelsége nagy lehetőségeket kínál a hadsereg élelmezése szempontjából. Úgy tűnik, hogy aki úr a tengerek felett, soha nem lát hiányt semmiben. Mindazonáltal ez az előny hátrányokat is jelenthet egy nagy szárazföldi hadsereg számára. Mivel feltétlenül közel akar maradni a raktáraihoz, könnyebben hagyja magát belevonni a partvonal közelében zajló csatákba, ez pedig kegyetlen katasztrófákat hozhat számára, ha az ellenség főereje a tengerparttól távolabb lévő szárny felé irányítja hadműveleteit.⁸⁵ Ám ha túlságosan eltávolodik a tengerparttól, fennáll a veszély,

⁸⁵ Magától értetődik, hogy jelen esetben csak olyan háborúkról beszélek, amelyeket két európai nemzet vív egymással, amelyek jól tudnak manőverezni. A háborúzásban kevésbé félelmetes török vagy ázsiai

hogy elvágják összeköttetési vonalait, sőt megszerzik készleteit, így mindenfajta anyagi javat fel kell halmozni annak arányában, hogy milyen messze távolodunk el a tengerparttól.

8. Annak a szárazföldi hadseregnek, amely a tengert fogja felhasználni arra, hogy célba juttassa szállítmányait, nem szabad elfeledkeznie róla, hogy a szárazföldön is alakítson ki raktárbázist, olyan készlettel, amely független a tengeren érkezőtől, és olyan visszavonulási útvonallal, amely stratégiai arcvonala szárazföld felőli oldalának végpontján át húzódik.
9. Azok a hajózható folyók és folyamok, amelyek körülbelül párhuzamosak azokkal az utakkal, amelyek hadműveleti vonalként szolgálhatnak egy hadsereg számára, a csatornákhöz hasonlóan jelentősen meg tudják könnyíteni az élelmiszer-szállítást, és bár ezek a lehetőségek nem mérhetők azokhoz, amelyeket a tengerhajózás kínál, nagyon is értékesek. Okkal állapítottuk meg korábban, hogy azok a hadműveleti vonalak a legkedvezőbbek, amelyek párhuzamosak egy folyóval, főleg amennyiben megkönnyítik az ellátmány célba juttatását, és mentesítik a hadsereget a szárazföldi szállítás nehézségeitől. Ám szó sincs róla, hogy egy folyó önmagában hadműveleti vonal lenne. Mint már kifejtettem, nagyon fontos, hogy a hadsereg nagyobbik része távol maradjon a folyótól. Így lehet megelőzni, hogy az ellenség, amely nagy erővel megtámadta ezeket az erőket a folyóval ellentétes szárnyukon, ne hozza őket épp olyan kellemetlen helyzetbe, mintha be lennének szorítva a tengerbe. Meg kell azonban említenem, hogy egy ellenséges országban ritkán tudunk kihasználni egy folyót az élelemszállítmány célba juttatásához, akár azért, mert az ellenség elpusztítja a hajókat, akár azért, mert a portyázók meg tudják zavarani a hajók útját. Csak akkor biztosíthatnánk a szállítmány útvonalát, ha csapatrészeket sorakoztatnánk fel a folyó mindkét partjára, ami nem veszélytelen, ahogy Mortier is megtapasztalhatta Dürnsteinben.⁸⁶ Baráti vagy szövetséges országban másképpen áll a helyzet, ott egy folyó valódi előnyöket kínál.
10. Ha nem áll rendelkezésre kenyér vagy kétszersült, a lábasjóság gyakran elég, hogy kielégítse a hadsereg sürgető szükségleteit, és a sűrűn lakott vidékeken általában tartanak annyi állatot, hogy egy ideig gondoskodni lehessen utánpótlásról. Ám ezek az erőforrások egy idő után mégiscsak kimerülnek, és ez fosztogatásra sarkallja a hadsereget. Nagyon fontos tehát, hogy az összes lehetséges módon szabályozzuk

hordákkal szemben el lehet térni ezektől a szabályoktól, hiszen nekik nincs katonai képzettségük, és nem alkalmasak arra, hogy megbüntessék ellenségeiket a hibáikért. (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁸⁶ 1805. november 11-én Mortier marsall csapatainak veresége Kutuzov túlerőben lévő orosz csapataitól. A franciák ekkor kisebb flottillát állítottak fel a Dunán. Gyalogságuk és tüzérségük egy részét így szállították.

az állatok rekvirálását, vásároljuk meg őket, ha lehet, és tereltessünk egy egész csordát a hadsereg után, amelyhez a sereg menetének útvonalán kívül szerezzük be a marhákat.

Nem fejezhetném be e cikkelyt úgy, hogy ne idézzem fel Napóleon egyik mondását, amely furcsának fog tűnni, mindazonáltal megvan a maga jó oldala. A saját szájából hallottam, hogy első hadjáratai során az ellenséges hadseregek mindig olyan jól el voltak látva élelemmel, hogy amikor nem volt miből élelmeznie saját katonáit, elég volt megtámadnia az ellenség összekötterési vonalait, ott talált mindent bőségesen. Természetesen különös lenne egész szisztémát alapozni erre az elméletre, ám megmagyarázza Napóleon néhány vakmerő hadi vállalkozásának sikerét, és azt is megmutatja, mennyire el tud ütni egy valódi háború a szigorú számításokról.

HUSZONHATODIK CIKKELY: A HATÁROKRÓL ÉS ARRÓL, HOGYAN VÉDELMEZHETJÜK AZOKAT ERŐDÍTMÉNYEKSEL VAGY SÁNCVONALAKKAL. AZ OSTROMMŰVELETEKRŐL

Az erődöknek két alapvetően fontos rendeltetése van: az első, hogy fedezzék a határokat, a második, hogy elősegítsék a hadseregek hadműveleteit a hadjárat során.

Az állam határainak erősítésekkel való megvédése meghatározatlan fogalom. Nyilván, amint a védelmi vonalokról szóló cikkelyben mondtuk, vannak olyan nagy természeti akadályokkal borított területek, amelyeknek a megközelíthetősége igen nehéz, csak kevés olyan ponton keresztül lehetséges, amelyet épített erődítményekkel lehet fedezni. Ám a nyílt országokban ezt sokkal nehezebben lehet megoldani. Az Alpok és a Pireneusok hegyláncai, a Kárpátok, az Óriás-hegység, az Érchegység, a Cseh-erdő, a Fekete-erdő, a Vogézek és a Jura-hegység ezeknél alacsonyabb hegyláncai többé-kevésbé mind alkalmasak rá, hogy jó erődrendszert hozzunk létre rajtuk. (Itt nem térek ki a Kaukázusra, amely épp olyan magas, mint a Magas-Alpok, hiszen valószínűleg soha nem lesz nagy stratégiai műveletek színtere.)

Mindezek közül a Franciaország és Piemont között húzódó határ volt a legjobban fedezve. A Stura-völgyet és a Susa-völgyet, az átkelésre alkalmasnak ítélt argentièrre-i, Mont-Genèvre-i, Mont-Cenis-i hágót falazott erődökkel védelmezték, a piemonti síkságon pedig tekintélyes erődök álltak a völgyek kijáratánál, amelyek bevétele igen nehéznek tűnt.

Azonban be kell vallani, hogy ezek a remek védművek soha nem fogják tudni igazán megakadályozni, hogy egy hadsereg átkeljen az adott ponton. Először is azért, mert a völgy-szorosok kijáratánál épített kisebb erődök könnyedén bevehetők, másodsorban azért, mert egy hegyen mindig lehet találni olyan úgymond járhatatlan utakat, amelyeken a merész ellenség némi munka árán utat tud törni magának. I. Ferenc is átkelt az Alpokon, ahogy Gaillard igen szépen megörökítette, Napóleon is átjutott a Szent Bernát-hágón, végül ott van a Splügen-hágón való átkelés, amelyről Mathieu Dumas tábornok írt beszámolót – ezek az esetek ékesen bizonyítják, hogy Napóleon okkal mondta ennek a tábornoknak: *egy hadseregnek mindenütt át kell tudni kelnie, ahol egy ember megvetheti a lábát*. Ez talán némileg túlzó alapelv, de nagyon is jellemző a nagy hadvezérre, aki ezt az elvet igen nagy sikerrel alkalmazta is. Néhány szót fogunk majd mondani erről a hegyi háborúk kapcsán.

Vannak olyan vidékek, amelyeket át- meg átszönek a nagy folyók, ha nem is közvetlenül a határon haladva, de legalábbis a második vonalon. Ugyanakkor igencsak meglepő, hogy ezek a vonalak, amelyek annyira alkalmasnak tűnnek arra, hogy elválasszanak egymástól két nemzetet, anélkül, hogy elzárnák egymást a kereskedéstől, és megzavarnák a két ország viszonyát, sehol nem alkotnak igazi határvonalat. Hiszen nem lehetett azt állítani, hogy a Duna elválasztotta volna Besszarábiát az Oszmán Birodalomtól, amíg a törökök szilárdan birtokolták Moldvát. Ahogy a Rajna sem volt soha igazi határvonal Franciaország és Németország között, mivel a franciáknak sokáig voltak erődjeik a jobb parton, míg a németeknek a bal parton ott volt Mainz, Luxembourg és a manheimi és a weseli hídfőállásuk.

Mindazonáltal, bár a Duna, a Rajna, a Rhône, az Elba, az Odera, a Visztula, a Pó és az Adige sehol sem első határvonal, attól még állandó védelmi vonalként meg kell őket erősíteni minden olyan ponton, ahol kielégítő védelmi rendszert tudnak alkotni, hogy fedezzék a hadműveleti arcvonalat.

Az egyik ilyen vonal, amelyet példaként lehet felhozni, a Bajorországot Ausztriától elválasztó Inn vonala. Délen a tiroli Alpok, északon a csehországi hegyek és a Duna szegélyezi, a nem túl kiterjedt frontot Passau, Braunau és Salzburg fedezi. Lloyd némileg költőien két bevehetetlen bástyához hasonlítja ezt a határt, amelyeknek a három szép erőd kialakította bástyafala mellett várároknak ott van az egyik legszilajabb folyó. Ám némileg eltúlozta ezeket a természetes előnyöket, hiszen a „bevehetetlen” jelzőt, amellyel felékesíti őket, háromszor is véresen meghazudtolták: az 1800-as, az 1805-ös és az 1809-es hadjárat.

Az európai államok nagy része messze nem rendelkezik olyan félelmetes határvonalakkal, mint az Alpok és az Inn, azokat nyitott síkságok vagy számos ponton átjárható hegy-ségek képezik. Ám mivel nem szándékozunk Európa földrajzi térképét felvázolni, arra szorítkozunk, hogy felsoroljuk azokat az általános alapelveket, amelyek egyaránt illenek mindenfajta vidékre.

Amikor egy határ nyitott országot szegélyez, le kell mondani arról az elképzelésről, hogy formális és teljes védelmi vonallá alakítsuk úgy, hogy megszorjuk erődökkel, amelyek falainak védelme egész hadsereget igényel, és végeredményben senkit nem gátolnak meg abban, hogy behatoljon az országba. Bölcsebb dolog néhány jól kiválasztott helyen egy-egy erődöt felállítani, nem azért, hogy feltartsuk az ellenség seregét, csak hogy növeljük menete nehézségeit, miközben megóvjuk és támogatjuk a vele szemben harcoló hadsereg hadmozdulatait.

Bár igaz, hogy egy erőd önmagában soha nem tudja tökéletesen megakadályozni az ellenség hadseregének menetét, az vitathatatlan, hogy meg tudja akasztani, különítményekre kell szakadnia miatta, kerülő útvonalat kell választania. Másrészt viszont segíti saját hazája hadseregét, pontosan ellenkező hatással van rá, mint az ellenség hadseregére. Biztosítja menetét, elősegíti hadoszlopainak előnyomulását, ha folyó mellett van, fedezi raktárait, szárnyait és hadmozdulatait, végül szükség esetén menedéket kínál annak.

Az erődök tehát nyilvánvalóan hatással vannak a hadműveletekre, ám mivel felépítésük, megtámadásuk és védelmük tudománya az erődítéstan területére tartozik, a témánktól idegen lenne, ha ezeket a témákat tárgyalnánk, tehát csupán azokat a pontokat fogjuk megvizsgálni, amelyek a stratégia területét érintik.

Az első pont annak a helyszínnek a kiválasztása, ahová a legelőnyösebb erődöt építeni. A második azoknak az eseteknek a meghatározása, amikor semmibe lehet venni az erődöket, és el lehet menni mellettük, s azon eseteké, amikor feltétlenül meg kell ostromolni azokat. A harmadik pedig azokat a meglévő kapcsolatokat határozza meg, amelyek az erőd ostroma és az azt védelmező aktív hadsereg között áll fenn.

Amennyire a jól elhelyezett erőd kedvez a hadműveleteknek, ugyanannyira végzetes eredményeket idézhet elő az olyan erőd, amely kívül esik a hadműveletek irányán. Nagy terhet jelent a hadsereg számára, amelytől erőket von el, hogy őrizni kell, s teher az ország számára, amelynek kidobott pénz fizetni ezeket a katonákat. Merem állítani, hogy az európai erődök nagy része ebbe az osztályba tartozik.

Az a gondolat, hogy minden határt egymáshoz nagyon közel álló erődök láncolatával kell övezni, valóságos közveszedelem. Ám hamisan tulajdonították ezt az ideát Vauban-nak,⁸⁷ aki távolról sem szerette ezt a rendszert, sőt nagy vitában állt Louvois-val a fölöslegesen sok erődítménnyel kapcsolatban, ez a miniszter ugyanis minél többet akart. A hadművészet ezen részéhez kapcsolódó alapelveket a következőkre lehet szűkíteni.

⁸⁷ Sébastien Le Prestre, Seigneur de Vauban, később Marquis de Vauban (1633–1707) Franciaország marsallja, kora leghíresebb hadmérnöke és hadi építész volt. Összesen mintegy 160 erődítmény ki- vagy átépítésében játszott vezető szerepet.

1. Az államnak három vonalon kell felsorakoztatnia erődjait, a határtól egészen a fővárosig.⁸⁸ Három erőd az első vonalban, ugyanannyi a második vonalban és egy nagy, felfegyverzett erőd a harmadik vonalon, közel a hatalom centrumához körülbelül tökéletes védelmi rendszert hoz létre az állam határainak szinte minden részén. Ha négy hasonló frontunk van, az 24–30 erődöt jelent.

Talán azt vethetnék ellenemre, hogy ez már így is elég tekintélyes szám, például magában Ausztriában nincs is ennyi erődítmény. De azt is látni kell, hogy Franciaországnak csak a határai egyharmadán (Besançon-tól Dunkerque-ig) 40 erődje van, még hozzá úgy, hogy nincs is elegendő harmadik vonala, amely a hatalom központjába vezet. Néhány éve egy bizottság, amely azért ült össze, hogy döntsön ezekről az erődökről, úgy határozott, hogy további erődökre van szükség. Ez nem azt bizonyítja, hogy már így is túl sok van belőlük, hanem azt, hogy elkélne még néhány erőd a fontos pontokon, míg az első vonalon lévő erődöket, amelyek túlságosan össze vannak zsúfolódva, mind fenn kell tartani, ha már egyszer ott vannak. Ha azt vesszük, hogy Franciaországnak van két frontja Dunkerque-től Bázelig és Bázeltől Savoyáig, egy Savoyától Nizzáig, a Pireneusok melletti teljesen elszigetelt határon kívül és a tengerparti vonal az Atlanti-óceán partján, kiszámolhatjuk, hogy hat frontot kell megvédenie, amihez 40–50 erődre lenne szüksége. Minden katona egyetértene abban, hogy ez annyi, amennyire éppen szükség van, hiszen a svájci és az óceánparti front kevesebb erődöt igényel, mint az északkeleti front. Az a lényeg, hogy elérjék céljukat, és jól eltervezett rendszer szerint építsék ki azokat. Ausztriának azért van kevesebb erődje, mert a német birodalom kis államai veszik körül, amelyek nemhogy nem fenyegetik, hanem még saját erődjüket is rendelkezésére bocsátják. Ráadásul a mondott szám csak azt jelöli, hogy mennyi erődre van szüksége egy olyan országnak, amelynek négy, körülbelül egyforma hosszúságú határa van. A porosz monarchiát, amely hatalmas háromszöget formál Königsberg-től egészen Metz kapujáig, nem lehet ugyanúgy megerősíteni, ahogy Franciaországot, Spanyolországot vagy Ausztriát. Tehát a földrajzi adottságok, vagy egyes országok extrém kiterjedése csökkentheti vagy növelheti ezt a számot, főleg ha tengerparti erődökkel is számolni kell.

2. Az erődöket mindig stratégiai szempontból fontos pontokon kell felállítani, amely pontokat be is mutattam a 19. cikkelyben. Taktikai szempontból ragaszkodni kell hozzá, hogy lehetőleg olyan helyen építsék fel őket, amely fölött nem emelkedik magaslat, amely megkönnyítve a kitörést nehezebbé teszi az ostromzárát.

⁸⁸ Az igencsak emlékezetes 1829-es hadjárat is ezt a tételt igazolta. Ha a török portának lettek volna erős épített erődítményei a Balkán hegysorosaiban, és egy szép erődje Faki felé, soha nem értünk volna el Edirnébe, és sokkal bonyolultabban alakultak volna az események. (*Jomini saját megjegyzése.*)

3. Az erődök, amelyek a legtöbb előnnyel bírnak, akár saját védelmük szempontjából, akár azért, mert megkönnyítik a harcoló hadsereg hadműveleteit, vitathatatlanul azok, amelyek egy nagy folyó két partján fekszenek, és uralkodnak mind a két part fölött. Mainz, Koblenz, Strasbourg, beleértve Kehl is, iskolapéldája ennek a típusnak. Ha elfogadjuk ezt az igazságot, azt is el kell ismernünk, hogy azoknak az erődöknek, amelyek két nagy folyó összeolvadásánál helyezkednek el, megvan az az előnyük, hogy három hadműveleti front fölött uralkodnak, és ez még fontosabbá teszi őket (a modlini erőd is ebbe a csoportba tartozik). Mainz, amikor még megvolt neki a Gustavsburg erődítmény a Majna bal partján és a kasseli a jobb partján, egész Európa legcsodálatosabb erődített helye volt. Ám 25 ezres helyőrséget igényelt, nincs ország, amely egy ekkora erődöt fenn tudna tartani.
4. A népes és kereskedelmi városokat övező nagy erődök erőforrást kínálnak a hadsereg számára. Sokkal kedvezőbbek, mint a kisebb erődök, főleg akkor, ha lehet számítani arra, hogy a város lakói segíteni fogják a helyőrséget. Metz útját állta V. Károly egész haderejének, Lille miatt Savoyai Eugénnek és Marlboroughnak egy egész évre fel kellett függesztenie hadműveleteit, és Strasbourg számos alkalommal volt a francia hadseregek védőbástyája. A legutóbbi háborúban már legyőzték ezeket az erődöket, hiszen az egész felfegyverzett Európa Franciaországra zúdult, ám egy 150 ezer németből álló hadsereg, amellyel egy 100 ezres francia hadsereg áll szemben, valóban büntetlenül a Szajnáig nyomulhat, ügyet sem vetve az ilyen jól felfegyverzett erődökre? Ezt én azért óvakodnék kijelenteni.
5. Hajdanában az erődítmények, a táborok és a hadállások ellen vívták a háborúkat, ám az utóbbi időkben éppen ellenkezőleg, csak szervezett haderők ellen, nem sok ügyet vetve a természeti vagy teremtetett akadályokra. Ám tévedés lenne, ha kizárólag az egyik vagy a másik szisztémához ragaszkodnánk. Az igazi hadtudomány abban áll, hogy megtaláljuk a középutat a két szélsőség között. Nyilván mindig az lesz az első számú cél, hogy teljesen megverjük és szétzúzzuk az ellenség szervezett haderejét, amely megpróbál ellenállni. Hogy elérjük ezt a célkitűzést, elhaladhatunk az erődítmények mellett, ám ha csak fél sikert érünk el, óvatlanság lenne nyakló nélkül folytatni az inváziót. Egyébként minden a helyzettől és a hadseregek mindenkori erejétől, valamint a lakosság lelkiületétől függ. Ha Ausztria egyedül háborúzna Franciaországgal, nem ismétlődnének meg azok a hadműveletek, amelyeket 1814-ben, koalícióban folytatott. És az sem igazán valószínű, hogy a közeljövőben 50 ezer francia katona kockáztatná meg a Keleti-Alpokon való átkelést az osztrák monarchia szívébe, ahogy Napóleon tette 1797-ben.⁸⁹ Az efféle események a körülmények alakulásától függenek, és kivételt képeznek a szabályok alól.

⁸⁹ Ám én nem hibáztatom Napóleonot, hogy megtámadta Friault. 35 ezer osztrák volt előtte, akik a Rajna felől érkező 20 ezres erősítésre vártak. A francia tábornok még az erősítés megérkezése előtt megtámadta

6. Az előbbiekből több állítás is következik. Az erődök hasznos támaszt jelentenek, ám veszélyes lenne pusztán csak rájuk építeni a hadműveletet, mert ahelyett, hogy a harcoló hadsereget erősítenék, inkább gyöngítik, mivel megosztják. A hadsereg, amely okkal szeretné elpusztítani az ellenséges haderőket a hadjárat során, veszélytelenül behatolhat több erőd közé, ám gondosan szemmel kell tartania ezeket az erődöket. Egy hadsereg nem tud egy ellenséges országot egy Dunához, Rajnához vagy Elbához hasonló nagy folyó átkelésével lerohanni úgy, hogy ne lenne legalább egy erődje a folyó mellett, hogy visszavonulási útvonala biztosítva legyen. Ilyen erőd uraként a hadsereg folytathatja támadását, ugyanakkor ostromszereit a többi erőd egymást követő lerombolására fordíthatja, mert minél messzebbre nyomul előre az aktív hadsereg, annál inkább bízhat benne az ostromhadtest, hogy vállalkozását akadálytalanul végezheti.
7. Bár a nagy erődök több előnyt kínálnak, mint a kisebbek, amikor a lakosság barátinak számít, a kisebbek is tagadhatatlanul fontosak lehetnek, ha nem is arra, hogy felartsák az ellenséget, amely könnyedén elfoglalhatja őket, legalább arra, hogy támogassák a harcoló hadseregek hadműveleteit. A königsteini erőd éppolyan hasznos volt 1813-ban a franciák számára, mint a nagy drezdai erőd, mert hídfőállást kínált az Elbán. A hegyvidéki országokban a jó helyen lévő kisebb erődök is nagy erőddel érnek fel, mert szerepük nem az, hogy lezárják az átjárót, és nem az, hogy menedéket kínáljanak a hadseregnek. A kis Bard erődje 1800-ban kis híján megállította Napóleon hadseregét az Aosta-völgyében.
8. Mindebből következik, hogy az állam határainak minden részén jelen kell lennie egy vagy két menedéket szolgáló erődnek, másodlagos erődöknek, sőt még kisebb őrállásoknak is, amelyek megkönnyítik a harcoló hadsereg hadműveleteit. Az ország belsejében elhelyezkedő, falakkal övezett, várárokkal ellátott városok is nagyon hasznosak tudnak lenni. El lehet bennük helyezni fegyverraktárakat, pihenőállomásokat, élelemraktárakat, kórházakat, az országra támadó portyázóktól védetten, főleg akkor, ha a védelmét olyan mozgósított milíciákra bízuk, amelyek nem vonnak el erőt a hadseregtől.
9. Az olyan nagy erődök, amelyek kívül esnek a stratégiai műveletek vonalán, valóságos csapást jelentenek a hadsereg számára.
10. A tengerparton álló erődök csak a tengeri hadjáratok során válnak fontossá, vagy amikor raktérként működnek. Ám katasztrófát jelenthetnek a szárazföldi hadsereg számára, amely tévesen támaszpontként számít azokra. Bennigsen hajsza híján

a főherceget, és sikert ért el, ugyanis nem volt előtte semmi, ami veszélyeztethette volna hadseregét. A szabályok szerint manőverezett, az előzmények és a két fél pozíciójának függvényében. (*Jomini saját megjegyzése.*)

az orosz hadsereg vesztét okozta, amikor 1807-ben Königsbergre támaszkodott, mert ebben a városban könnyen jutott utánpótláshoz. Ha 1812-ben az orosz hadsereg nem Szmolenszkben koncentrálna volna erőit, hanem Dünaburgra és Rigára támaszkodott volna, azt kockáztatta volna, hogy elvágják bázisától, beszorítják a tengerbe, és megsemmisítik.

* * *

Ami az ostromműveletek és a harcoló hadsereg hadműveletei közötti kapcsolatokat illeti, ezeknek két fajtájuk van.

Ha a támadó hadsereg meg is teheti, hogy nem támadja meg azokat az erődöket, amelyek mellett elhalad, nem teheti meg, hogy nem veszi ostromzár alá, vagy legalább nem figyelgeti azokat. Abban az esetben, ha több erődöt is talál egymáshoz viszonylag közel, egy egész hadtestet hátra kell hagynia egyetlen vezér parancsnoksága alatt, aki a körülmények függvényében bevetheti azt.

Ha az inváziós hadsereg úgy dönt, hogy megtámad egy erődöt, egy elegendő létszámú hadtestet külön megbíz azzal, hogy a szabályok szerint ostromolja meg azt. Ebben az esetben a hadsereg maradék részének vagy folytatnia kell az offenzívát, vagy olyan állást kell elfoglalnia, ahonnan fedezni tudja az ostromot.

Hajdanában azt a téves rendszert alkalmazták, hogy az egész hadsereggel körülvették az erődöt, és a hadsereg teljesen eltemette magát ostromsáncokban⁹⁰ és ellensáncokban,⁹¹ amelyek éppen olyan sok pénzbe és munkába kerültek, mint maga az ostrom. A torinói vonalak híres ügye 1706-ból – amikor Savoyai Eugén herceg 40 ezer emberrel megverte a franciák jól elsáncolt hadseregét, mert bár a franciák 78 ezren voltak, hatmér földnyi erődvonalat kellett védelmezniük, tehát mindenütt kisebb létszámmal voltak jelen – éppen eléggé bemutatja, mennyire hasznavehetetlen ez a nevetséges szisztéma.

Az őszinte csodálat ellenére, amelyet az ember azon beszámolók iránt érez, amelyek azt írják le, hogy milyen munkákat vitetett véghez Julius Caesar, amikor be akarta venni Alesiát, és mindannak ellenére, amit erről Guichard állított, nincs olyan hadvezér, akiben napjainkban felmerülne, hogy ezt a példát kövesse.⁹² Ugyanakkor – bár helytelenítem az egybefüggő sáncvonalakat – azt is be kell ismerni, hogy egy ostromhadtestnek különálló erődökkel kell megerősítenie hadállása erejét, amely erődökből ellenőrizni lehet azokat a kijáratokat,

⁹⁰ Franciául *circonvallation*.

⁹¹ Franciául *contrevallation*.

⁹² Ebben az esetben csak az összefüggő vonalakról beszélek, ám soha nem szabad elhanyagolni a hadállás megerősítését különálló erődökkel. (*Jomini saját megjegyzése.*)

amelyeken keresztül kitörve a helyőrség vagy a felmentő csapatok nyugtalanságot okozhatnának a hadseregnek, ahogy Napóleon is tette Mantovában, vagy az oroszok Várnában. Bárhogyan legyen is, a tapasztalat bebizonyította, hogy a legjobban úgy tudunk fedezni egy ostromot, ha megverjük, majd a lehető legmesszebbre üldözzük az ellenségnek azon hadtesteit, amelyek megakadályozhatják az ostrom sikerét. Tehát ezt a módszert kell alkalmazni, amennyiben az ellenség létszámbeli fölénye nem jelent ebben akadályt. Ebben az esetben olyan stratégiai hadállást kell felvenni, amely fedezi azokat az utakat, amelyeken keresztül a felmentő hadsereg megérkezhet, s amint az közeledik, az ostromhadtest minél nagyobb nélkülözhető részét egyesíteni kell a megfigyelő hadsereggel, hogy a felmentő hadseregre támadhassanak, és egy erőteljes csapással eldönthessék, hogy az ostrom folytatható-e, vagy sem.

Bonaparte 1796-ban Mantova előtt olyan bölcs és ügyes hadműveletet mutatott be, hogy az minden megfigyelő hadseregnek örök példának szolgálhat. Azt tanácsoljuk az olvasóknak, hogy a forradalom háborúiról szóló részben nézzenek utána a kérdésnek.

A sáncvonalakról

Az ostromsáncokon és az ellensáncokon kívül, amelyeket fentebb már említettünk, vannak másféle sáncvonalak is, amelyek az előbbieknél még szélesebbek, még hosszabban elnyúlók, valamiképpen állandó erődítménynek számítanak, hiszen részben ezek látják el az ország határának védelmét. Amennyire előnyös lehet egy erőd vagy egy sánctábor, amelyet a célból építettek, hogy átmeneti menedéket nyújtson a hadseregnek, annyira abszurd a sáncvonalak hasonló rendszere.

Remélem, nyilvánvaló, hogy itt nem olyan rövid sáncvonalról beszélek, amely például egy szűk szurdokot zár el, amely az erődök osztályába tartozik, amilyen például a füsseni vagy a scharnitzi erőd, amelyekről már beszéltünk. Itt a több mérföldre kiterjedő vonalakról van szó, amelyek egy határszakasz egészének lezárására szolgálnak, mint például a wissembourg-iak. Védi őket a határ mellett futó Lauter folyó, jobbról a Rajnára, balról a Vogézekre támaszkodnak, tehát ezek a vonalak olybá tűnnek, mintha minden szükséges feltételnek megfelelnek, hogy védve legyenek a támadástól, mégis éppen annyiszor törték át, ahányszor megtámadták őket.

A stollhofeni vonalak, amelyek a Rajna jobb partján ugyanazt a szerepet játszották, mint a wissembourg-i vonalak a bal partján, sem jártak sokkal szerencsésebben. A Queich és a Kinzig folyó vonala ugyanerre a sorsra jutott.

A torinói (1706) és a mainzi (1795) vonal – amelyeket ugyan arra szántak, hogy ostromsáncok legyenek – teljes hasonlóságot mutat az összes lehetséges sáncvonallal, ha nem is erejüknél, de legalábbis kiterjedésükénél és elszenvedett sorsuknál fogva.

Bármilyen jól támogatják is ezeket a sáncvonalakat a természetes akadályok, igen valószínű, hogy bármilyen nagy a kiterjedésük (ami egyébként megbénítja védőiket), valószínűleg elég könnyen meg lehet kerülni őket. Ily módon eltemetkezni ilyen sáncok mögött, ahol bármikor könnyen lerohanhatják, bekeríthetik és leverhetik az embert, és ahol mindig szemből éri a támadás, holott védve lenne egy hátulról érkező támadás esetén, nyilvánvaló ostobaság, és reméljük, hogy soha többé nem fogunk visszatérni hozzá.

Mindenesetre a taktikáról szóló fejezet 35. cikkelyében teszünk majd néhány megjegyzést arról, hogyan kell megtámadni vagy védelmezni ezeket az elsővonalakat.

Am addig is hasznosnak vélem megjegyezni, hogy amennyire nevetségesnek tűnik manapság az ötlet, hogy egy hadsereg elrejtőzzék egy hosszú, kiterjedt sáncvonal mögé, olyannyira nagy ostobaság lenne elhanyagolni a független védművek használatát, amelyek által növelhetjük egy ostromhadtest erejét, egy hadállás biztonságát vagy egy hegyesoros védelmét, ami egyébként már a később tárgyalandó esetekbe tartozik.

HUSZONHETEDIK CIKKELY: A SÁNCTÁBOROKRÓL, A HÍDFŐÁLLÁSOKRÓL ÉS A STRATÉGIÁHOZ VALÓ KAPCSOLATUKRÓL

Nem ennek a cikkelynek a témája, hogy szabályokat adjak a hagyományos táborok berendezéséhez, hogy hogyan kell elővédet és hátvédet felállítani, s hogy milyen mértékben segíti egy átmeneti védmű az előőrsök védelmét. A sánc táborok egyedül a magasabb taktika, sőt a stratégia kombinációi közé tartoznak, azáltal, hogy milyen pillanatnyi segítséget tudnak nyújtani a hadseregnek.

Látni fogjuk, hogy a Nagy Frigyes 1761-ben megmentő buntzelwitzi sánc táborától kezdve az 1796-os hadjáratban igénybevevtt kehl és düsseldorfi sánc táborig milyen nagyon fontos lehet az ilyesféle menedék. 1800-ban az ulmi sánc tábor tette lehetővé Kray Pál számára, hogy egy teljes hónapra megállítsa Moreau hadseregét a Dunánál. Köztudott, hogy milyen nagy előnyökre tett szert Wellington a Torres Vedras-i sánc tábornak köszönhetően, és hogy a törökök a sumeni tábornak köszönhetően védték meg a Duna és a Balkán-hegység közötti területet.

E tárgyban az a legfőbb szabály, hogy a sánc táborot olyan ponton kell felállítani, amely egyaránt előnyös stratégiai és taktikai szempontból. A drisszai tábor azért volt 1812-ben haszontalan az oroszok számára, mert kívül esett védelmi rendszerük valódi irányán, amelynek Szmolenszk és Moszkva felé kellett elkanyarodnia, ezért néhány nap múlva el is kellett hagyniuk.

Azon már bemutatott alapelvek, amelyek szerint meghatározhatjuk a stratégiai szempontból döntő pontokat, alkalmazhatóak a sánctáborokra is, hiszen csak az ilyen pontokon érdemes felállítani azokat. Ezeknek a táboroknak változatos lehet a rendeltetése. Szolgálhatnak kiindulópontként egy támadó hadművelethez, lehetnek hídfőállások, ahonnan elindulhat a támadás a folyó túloldala felé, szolgálhatnak téli táborhelyül, végül menedékként a megvert hadsereg számára.

Ugyanakkor lehet bármilyen jó elhelyezkedése egy sánctábornak, hacsak nem olyan, mint a Torres Vedras-i sánctáboré (egy félszigeten helyezkedik el, háttal a tengerre támaszkodva, és eleve arra szánva, hogy védelmezze egy tengeri hadsereg újra behajózását), állíthatom, hogy nagyon nehéz olyan stratégiai pontot találni, amelyet az ellenség semmilyen módon ne tudna megkerülni. És amint az ilyen megerősített állást jobbról és balról is meg lehet kerülni, az ott táborozó hadsereg kénytelen lesz kivonulni belőle, különben a bekerítést kockáztatja. 1813-ban a drezdai sánctábor két hónapon át fontos támaszpontja volt Napóleonnak, ám amint lerohanták az ellenséges katonatömegek, még annyi előnyt sem nyújtott számára, amennyit egy hagyományos erőd nyújtott volna, ugyanis a tábor nagy kiterjedése miatt két hadtestnek kellett elpusztulnia élelemhiány miatt.

Ezen igazságok ellenére azt is be kell vallani, hogy a sánctáborok, amelyeket szinte csak arra szoktak létrehozni, hogy átmeneti támogatást nyújtsanak a védekező hadsereg számára, még mindig betölthetik szerepüket, akkor is, ha az ellenség stratégiai szempontból elhalad mellettük. Az a lényeg, hogy oldalról és hátulról ne lehessen megtámadni azokat, vagyis hogy minden oldalról védve legyenek a gyors támadásoktól. Az is fontos, hogy erőd közelében helyezkedjenek el, akár azért, hogy a raktárkészleteket biztonságban lehessen tudni, akár azért, hogy az erőd védelmezze a sánctábor arcvonalát vagy azon oldalát, amely a legközelebb van a visszavonulási vonalhoz.

Egy efféle sánctábor, amely egy folyó mellett helyezkedik el, tágas hídfőállással rendelkezik a folyó túlsó partján, tehát uralni tudja mind a két partot. Ha egy Mainzhoz vagy Strasbourg-hoz hasonló, erőddel bíró nagyváros van mellette, amely erőforrásokat kínál, általában igen nagy előnyöket biztosíthat a hadseregnek, de mindig csak ideiglenes menedéket fog kínálni, eszközt arra, hogy a hadsereg időt nyerjen, és összegyűjtse erejét. Amikor arról van szó, hogy el kell űzni az ellenséget, mindig át kell térni a nyílt terepen zajló hadműveletekre.

A második alapelv, amelyet ezekkel a táborokkal kapcsolatban meg lehet fogalmazni, hogy főleg abban az esetben hasznosak, ha a hadsereg saját földjén harcol, vagy hadműveleti bázisához közel. Ha egy francia hadsereg megtámadna egy körülzárt tábor az Elbán, azonnal rajtavesztene, amint a Rajna és az Elba közötti területet elfoglalná az ellenség. De még ha csak egy pillanatra is körülkerítenék egy Strasbourg-hoz közeli sánctáborban, némi segítséggel

visszaszerezhetné a kezdeményezést, és folytathatná a hadjáratot. Az ellenséges hadsereg, amelynek a sánctáborát bekerítették, Franciaország közepén harcolna, a felmentő seregek és a sánctábor saját hadserege között, tehát sietne visszafelé átkelni a Rajnán.

Mind ez idáig szigorúan stratégiai szemszögből vizsgáltuk ezeket a táborokat. Ugyanakkor több német tábornok is állította, hogy a sánctáborokat arra hozták létre, hogy fedezzék az erődöket, vagy megakadályozzák, hogy megostromolják őket, ám én ezt túl nyakatekert okoskodásnak vélem. Egy erődöt természetesen sokkal nehezebb megostromolni, amíg egy hadsereg ott táboroz a rézsűs sáncain, és az is igaz, hogy az ilyen táborok és erődök kölcsönösen támaszkodhatnak egymásra. Ám véleményem szerint a sánctábor legfőbb és igazi rendeltetése, hogy szükség esetén átmeneti menedéket kínáljon a hadseregnek, vagy támogatást nyújtson, amikor a hadsereg meg akar rohamozni egy döntő pontot egy széles folyó túlsó partján. Eltemetni a hadsereget egy erőd tövében, kitenni annak, hogy lerohanják, és elvágják pusztán azért, mert esetleg késleltetni tudná az ostromot, az én szememben örült cselekedetnek tűnik. Erre Wurmser példájával hozakodhatnának elő, mondván, hogy ő több hónappal meghosszabbította az ellenállás idejét, de kérdelem én: nem pusztult bele a hadserege? És valóban annyira hasznos volt ez az ellenállás? Én nem így gondolom, hiszen mivel az erődöt egyszer már felszabadították és ellátták utánpótlással, és az ostromágyúk az osztrákok birtokába kerültek, a támadás óhatatlanul is ostromzárrá, blokáddá alakult. Márpedig, mivel az erődöt csak kiéheztetéssel lehetett elfoglalni, Wurmsernek inkább siettetnie kellett volna a feladását, mint késleltetnie.

Az a sánctábor, amelyet az osztrákok létesítettek 1795-ben Mainz előtt, igaz, megakadályozhatta volna a város ostromát, ha a franciáknak meg lettek volna hozzá az eszközeik, legalábbis amennyiben a Rajnát nem lépték volna át már korábban. De amint e táborra ügyet sem vetve Jourdan megtámadta a Lahn folyó vonalát, Moreau pedig megindult a Fekete-erdő felé, az osztrákok kénytelenek voltak elhagyni a sánctábort, és saját védelmére bízni az erődöt. Tehát ha egy erőd olyan speciális ponton helyezkedik el, ahol egy hadsereg nem tud elhaladni anélkül, hogy megostromolná, ez a pont az egyetlen, ahol érdemes olyan célból körülsáncolt tábor felállítani, hogy megakadályozza az ostromot. Ám melyik európai erődről állíthatnánk, hogy ilyen ponton helyezkedik el?

Távol állván attól, hogy osztozzam ezeknek a német szerzőknek a véleményében, inkább egy másik fontos kérdést vetnék fel azokkal az átmenetileg létrehozott sánctáborokkal kapcsolatban, amelyek egy folyó mellett lévő erőd alatt helyezkednek el. Mi a jobb, ha a sánctábor a folyónak ugyanazon a partján helyezkedik el, mint az erőd, vagy inkább építsük a másik oldalra? Abban az esetben, amikor feltétlenül választani kell a két lehetőség között, és ha nem tudjuk úgy elhelyezni a táborot, hogy átnyúljon a folyó mindkét partjára, én habozás nélkül a második megoldásra szavaznék.

Ugyanis egy sánctábor akkor tud menedékkül szolgálni a hadseregnek, vagy támogatni az előrenyomulást, ha a folyó ellenséggel szembeni oldalán helyezkedik el. Ebben az esetben az a legnagyobb veszély, hogy az ellenség néhány mérfölddel feljebb átkel a folyón, és bekeríti sánctáborunkat. Márpedig ha az erőd ugyanazon az oldalon van, mint a tábor, egyáltalán nem lehetne hasznára, míg ha a folyó túlsó oldalán áll, éppen szemben a táborral, szinte lehetetlen lenne az erődöt is bekeríteni. Például az orosz hadsereg, amely 1812-ben 24 óráig sem tudta megtartani a drisszai táborát, hosszabban ellent tudott volna állni az ellenségnek, ha rendelkezésére állt volna egy erődítmény a Dvina folyó jobb partján, ahol menedékbe lehetett volna helyezni a sánctábor utóvédjét. Moreau például Kehlben három egész hónapon át ellenállt Károly főherceg csapatainak, ám ha Strasbourg nem állt volna ott a folyó túlsó partján, a táborát könnyen bekeríthette volna egy Rajnán átkelő hadsereg.

Igazság szerint az lenne a kíváncsú, ha a sánctábornak meglenne a maga védelme ugyanazon a parton is, és ebből a szempontból olyan erőd töltené be legjobban ezt a kettős szerepet, amely ellenőrzése alatt tartja a folyó mindkét oldalát. A nemrégiben épült koblenzi erőd egy új rendszer útját egyengeti. Ezt az új rendszert a poroszok ehhez az erődhöz alakították ki, ez az erőd magába foglalja a körülsáncolt táborok és az állandó erődök előnyeit, tehát a rendszer alaposabb vizsgálatot igényelne. Ám jelen pillanatban csak annyit állapítunk meg, hogy bár ennek a hatalmas építménynek vannak hibái, hatalmas előnyöket kínál egy olyan hadsereg számára, amely a Rajnánál kíván manőverezni.

Ugyanis a nagy folyók mellett létesített ideiglenes sánctáborok hátulütője, hogy amint már említettük, csak abban az esetben lehet hasznukat venni, ha az erődhöz képest a folyó túlsó partján találhatók. Márpedig ebben az esetben ki vannak téve az összes olyan veszélynek, amely egy hídomlásból következik. Napóleon került Esslingnél ebbe a helyzetbe a hadseregével, hiszen ki volt téve a teljes muníció- és élelemhiánynak, sőt egy támadásnak, amely támadás ellen egy ideiglenes tábor védművei nem nyújtanak mindig védelmet. Az állandó erődítménnyel ötvözött különálló erődök rendszere, amelyet Koblenz mellett is kiépítettek, azt az előnyt kínálja, hogy megóvja a hadsereget ezektől a veszedelmektől, hiszen megvédi a város raktárait, amelyek ugyanazon az oldalon vannak, mint a hadsereg, a hadsereget pedig megvédi a támadástól, legalábbis addig, amíg helyre nem állítják a hidakat. Ám ha a város a Rajna jobb partján lenne, és az ideiglenes körülsáncolt tábor a folyó bal partjára települt volna, egyáltalán nem lenne biztonságban sem a raktárkészlet, sem a hadsereg.

Ezenkívül ha Koblenz például csak hagyományos, megbízható erőd lenne előretolt védművek nélkül, egy nagy létszámú hadsereg nem találna benne könnyen menedékre, és főleg sokkal kevesebb lehetősége lenne rá, hogy az ellenséggel szemben kitörjön belőle. Bár Koblenz csodálatos település, azt azért hibájaként lehet felróni az Ehrenbreitstein erődnek,

amelynek a jobb partról kell védelmeznie, hogy túl nehéz feljutni rá, tehát már csak azért is könnyű lenne ostromzár alá venni, és egy nagyobb méretű hadsereg számára erősen vitatható lenne a kitörés.

Egy ideje meglehetősen sok szó esik egy új szisztémáról, amelyet Miksa főherceg⁹³ alkalmazott, aki téglá erődtoronyokkal övezte a linzi sánctábort.⁹⁴ Mivel én ezt a tábort csak hallomásból, illetve Allard kapitánynak⁹⁵ a *Le Spectateur militaire*-ben⁹⁶ megjelent leírásából ismerem, nem tudnék szakszerűen hozzászólni a témához. Mindössze annyit tudok, hogy gyanús, hogy a főherceg azt a toronyrendszert alkalmazta és tökéletesítette, amelyet a találékony Andreis tábornok fejlesztett ki Genovában. Biztosítottak felőle, hogy a Linzben épített erődtoronyoknak, amelyek árkokban állnak, és részü fut fel az oldalukon, nagy előnyük, hogy pásztázó és koncentrált ágyúzást tesznek lehetővé, és védve vannak az ellenség közvetlen ágyúlövéseitől. Az ilyen erődtoronyok, ha mellvéd köti össze és védelmezi őket, nagyon előnyösek a sánctáborok számára, de mindig jellemző rájuk a zárt, egybefüggő vonalak néhány hátulütője. Ha az erődtoronyok el vannak szigetelve egymástól, és időnként ideiglenes védművekkel egészítik ki őket, amelyeket a háború idejében emelnek, nyilvánvalóan többet érnek, mint egy olyan tábor, amelyet csupán előretolt kiserődök és hagyományos sáncok védenek, ám valószínűleg nem nyújtanak olyan előnyöket, mint a koblenzi különálló erődök. A linzi tábor körül 32 vagy 36 erődtorony áll, ebből 8 a Duna bal partján, egy négyszögletes erőddel, amely a Perlingsberg⁹⁷ fölött uralkodik. A jobb parton található 24 erődtorony közül hét vagy nyolc csak féltorony. E sánctábor kerülete körülbelül 10 ezer öl⁹⁸ vagy 5 mérföld.⁹⁹ A toronyok körülbelül 250 öl távolságra vannak egymástól, és később, háború esetén palánkkal védett út fogja őket összekötni egymással.

⁹³ Habsburg–Estei Miksa József főherceg (1782–1863) osztrák főherceg, magyar és cseh királyi herceg, császári tüzértábornok, erődítési szakértő. 1809-ben tábornokként harcolt Károly főherceg hadseregében a franciák ellen. A Regensburgnál elszenvedett csatavesztés során csapatával fedezte az osztrák seregek visszavonulását. Linz városánál földsáncokat kellett volna emelnie, hogy a várost védhetővé tegye, de ezt a rendelkezésre álló kevés idő miatt nem tudta végrehajtani. Ez a kudarc arra indította, hogy később – már tüzérségi dandártábornoki rangban – korszerű védműveket terveztesen a Habsburg Birodalom stratégiaiilag fontos pontjaira. Terveiből azonban csak a linzi erődtoronyok rendszere valósult meg.

⁹⁴ A linzi erődtoronyok építése 1828-ban kezdődött meg, amikor Miksa főherceg saját költségén megépítette az első erődtoronyt. 1831-től Linz városa körül erődtoronylánc kiépítése kezdődött meg, és 1838-ra fejeződött be, amikor a hadsereg átvette a létesítményeket. A toronyok olyan távolságban voltak egymástól, hogy tüzérségükkel kölcsönösen támogathatták egymást.

⁹⁵ Nelzir Allard (1798–1877) francia hadosztálytábornok, katonai szakíró, erődítési szakértő.

⁹⁶ 1826-ban alapított francia katonai szakfolyóirat. 1914-ig jelent meg.

⁹⁷ Láttam olyan katonai térképet, amelyen két-három toronnyal több látszik, mint Allard kapitány térképén. (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁹⁸ 1 öl (*la toise*) = 1,959 m.

⁹⁹ 1 mérföld (*la lieue des Postes*) = 4,288 km.

A tornyok téglából épültek, háromemeletesek, tetejükön terasz helyezkedik el, amely a legfőbb védelmet jelenti, mivel 11 darab 24 fontos ágyút is elhelyeztek rajtuk, és a felső szinten két tarackot is találunk. Ezeket a tornyokat széles és mély árokba építették, a kitermelt földből magasztott lejtőt képeztek, amely az állítások szerint az erődtornyot a közvetlen lövésektől biztonságba helyezi, ám én ezt nehéznek érzem a sík terep szempontjából, ahol a tüzéség található.

Biztosítottak róla, hogy ez a nagy védmű majdnem háromnegyedébe került annak, amennyibe a bástyákkal ellátott teljes várfal került volna, amely várfal Linzet elsőrangú erőddé tette volna. Mások viszont azt állítják, hogy legfeljebb a negyedébe került annak, amit egy teljes várfal igényelt volna, és hogy ez a tábor egészen más célt is szolgál, mint egy erőd. Ha ezt a rendszert úgy tekintjük, mintha szabályos ostrom elleni védekezésül készült volna, bizonyos, hogy nagyon hiányosnak kellene ítélnünk. Ám ha sánctáborként tekintünk rá, amely egy nagy létszámú hadseregnek menedéket és kijáratot biztosít a Duna két partja felé, nagyon is jól teljesítené a feladatot, és nagy jelentőséggel bírhatott volna egy olyan háború esetén, amilyen az 1809. évi volt. Ha ez a tábor már ebben a korszakban létezett volna, valószínűleg megmentette volna a fővárost.

Egy nagy ívű rendszer kiteljesítése érdekében talán jobb lett volna Linzet szabályos bástyasorral körülvenni, majd az erőd keleti kiszögellése és a Traun folyó torkolata között hét-nyolc toronyból álló vonalat létesíteni mindössze 2000 ölnyi kiterjedésben, és a sánctábornak csak a Duna által Linz és a Traun között alkotott nagy kanyart fenntartani. Így rendelkezésre állt volna egy elsőrangú erőd, valamint egy sánctábor a bástyák védelme alatt. Annak ellenére, hogy ez a tábor valamivel kisebb lett volna, mégis elegendő lett volna egy nagy hadsereg számára, különösen, ha megőrizték volna a bal part nyolc tornyát és Perlingsberg erődjét.

Nem fogok e tábor hiányosságairól beszélni, mert ehhez a Duna mindkét partján lévő terep pontos tervrajzára lenne szükségem, és bár sokszor elhaladtam Linz mellett, nem emlékszem elég jól a környékre ahhoz, hogy megítélhessem azt. Ellenben azt megdöbbenőnek találom, hogy Linz körül nincs legalább egy belső erődítés, amely a visszavonulást elősegítené, ha az erődtábort esetleg lerohannák. Talán azt fogják mondani, hogy egyetlen hadsereg sem tudna behatolni azok közé a tornyok közé, még akkor sem, ha kioltották volna néhány erődtorony torkolattüzét. Ezt vitatnám, mert ilyen esetben a szomszédos erődtornokok nem könnyen tudnának tüzet nyitni két, ilyen szűk térben harcoló hadseregnek anélkül, hogy a védőknek ne okoznának annyi kárt, mint magának az ellenségnek, ráadásul – ha jól tudom – az ütegeket nem lehetett a belső tér ellen irányítani. Ha pedig, miután a 7-es, a 8-as, a 9-es és a 10-es torony tüzét megbénították, nagy katonatömegek nyomultak volna be a városba, Isten a tudója, milyen

vérontásra kerülhetett volna sor, ha egy Szuvorovval vagy egy Ney-vel, vagy Iszmail vagy Friedland katonáival kellett volna megküzdeni.

Azt sem igazán értem, miért van szükség a Dunára támaszkodó 21-es, 22-es, 23-as, 24-es, 25-ös, 26-os, 27-es, 28-as és 29-es erődtoronyra, miféle partraszállástól lehetne tartani 100 ezer katona jelenlétében? Esetleg a bal parton felállított ellenséges tábori ütegektől védik a sánctábor? Egy olyan árok által védve, mint maga a Duna, szükség esetén elég lett volna szárazföldi ütegállásokat felállítani!

Egyébként Allard kapitány egyik érdekes megjegyzése azt bizonyítja, hogy ezeket az erődtornyokat jól tervezték meg abból a szempontból, hogy a lehető legnagyobb tüzerőt tudják biztosítani a támadás teljes vonalán, még kis létszámú tüzérséggel is, bár a kapitány néhány nyilvánvaló hibát is vétett a felsorolásban. Olyan hegyvidéki erődök-nél, mint a genovai (ahol először alkalmazták ezeket az erődöket más mintára), valamint a besançoni, a grenoble-i, a lyoni, a belfort-i, a briançoni, a veronai, a prágai, a salzburgi, valamint a hegyek szurdokvölgyeinek kijáratánál sorakozó erődöknél ezek az erődtornyok nagyon értékesnek bizonyulnának. Ami a linzi sánctábor nyomvonalát illeti, az némileg túl szélesnek tűnik. Ha egyetlen vonalban, a tartalékseregekkel akarnánk megvédelmezni ezt a 9-10 ezer ölnyi sávot, az legalább 150 zászlóaljat igényelne, ám valószínűleg ritkán fordulna elő, hogy mindkét partot egyszerre kellene megvédeni, és nem csak a Duna egyik oldalát. Tehát a valódi védelmi vonal alig 4000 ölnyi sávot tartalmazna, a Traun torkolatától a Felső-Dunáig, ami azt jelentené, hogy 80 zászlóaljjal a tábort jól meg lehetne védelmezni. Ha a táborban nem állomásoznának csapatok, az erődtornyok megszállásához még mindig 5000 fős helyőrségre lenne szükség, ám ezek a katonák 32 kis különítményre szétszórva képtelenek lennének bevetéseket végrehajtani.

Végül ha Bécs még mindig rendelkezne ősi várfalával, és helyőrsége elszántan védené, az ellenség kétszer is meggondolná, hogy megtámadjon két ehhez hasonló létesítményt, és teljes nyugalomban vonuljon a főváros ellen a Duna völgyében. Erre csak a Karintián keresztül vezető úton szánhatná el magát, hacsak már teljesen szét nem verték a hadsereget, mint Ulmban és Jénában történt, vagy a linzi sánctábort el nem pusztították.

A hídfőállításokról

Az összes ideiglenes megerősített tereptárgy között nincs még egy, amely olyan fontos lenne, mint a hídfőállások. Azok a nehézségek, amelyeket a folyókon és főleg a nagy folyamokon való átkelés jelenthet, amikor az ellenséggel szemben kell végrehajtani azt, elegendőek, hogy belássuk, milyen nagyon hasznos tud lenni egy hídfőállítás. Inkább le lehet mondani

egy sánc táborról, mint egy hídfőállásról, mert ha biztonságba helyezzük a hidat a támadás előtt, akkor biztosít minket az összes olyan katasztrofális veszélytől, amely bekövetkezhet egy kényszerű visszavonulás során egy folyó partján.

Amikor az ilyen hídfőállások támpontként szolgálhatnak egy kiterjedt sánc tábor számára, akkor kétszeresen is előnyösek, és háromszorosan is azok lesznek, ha magukba foglalják a túlsó partot is, mert ebben az esetben ez a két létesítmény kölcsönösen támogatni tudja egymást, és mind a két partot biztosítja. Főleges hozzátenni, hogy ezek a létesítmények főleg ellenséges területen fontosak, és minden olyan helyen, ahol nem létezik olyan állandó erőd, amely kiválthatná ezeket. Még azt is megjegyezném, hogy a sánc táborrendszer és a hídfőállásrendszer közül védelmi szempontból az utóbbi a hatékonyabb. Az első akkor kívánatosabb, amikor különálló és zárt erődítések-ből áll, míg a hídfőállások általában csak a part mentén vannak, és nyitott objektumok. Mivel az összefüggő sánc táborokat csak jelentékeny haderővel lehetne megvédelmezni teljes kiterjedésében, ha zárt objektumokból áll össze, egy gyöngye hadtest is elég hozzá, hogy támadás esetén megvédelmezze.

Mivel egyébként a sáncolások ugyanabba az osztályba tartoznak, mint a táborok, és mivel megtámadásuk és megvédelmezésük kifejezetten a taktika területére tartozik, a IV. fejezet 35. cikkelyében fogunk bővebben beszélni róla. Egyelőre legyen elég annyi, hogy szót ejtettünk stratégiák fontosságáról is.

HUSZONNYOLCADIK CIKKELY:¹⁰⁰

A HEGYVIDÉKI STRATÉGIAI HADMŰVELETEKRŐL

Nem mutatnánk be a stratégia minden arcát, ha nem adnánk rövid vázlatot arról, milyen szerepet játszhat a hegyvidéki hadműveletekben. Nem az a célunk, hogy kielemezzük a szinte bevehetetlennek tartott állások azon helyi bonyodalmait, amelyek a taktika romantikus részét képezik. Csupán azt szeretnénk bemutatni, hogy a fejezetünk cikkelyeiben felvonultatott elvek milyen mértékben vonatkoznak egy hegyvidéki ország viszonyaira.

Egy hegyvidéki ország négy teljesen különböző szempontból vizsgálható a háború kombinációiban. Lehet a háború teljes hadszíntere, vagy képezheti csak egy sávját, az is lehetséges, hogy az ország egész felszínét hegyek borítják, vagy egy hegylánc övezi, amelyen átjutva a hadsereg hatalmas és termékeny síkságokra jut el.

¹⁰⁰ Ezt a cikkelyt eredetileg a nagy különítmények bemutatására szántam, de ezt a témát speciális indíttatásból az V. fejezet 36. cikkelyébe helyeztem át, mivel valamiképpen az aktív és vegyes hadműveletek osztályába tartozik. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Svájcot, Tirolt, a Noricum-tartományokat,¹⁰¹ Törökország és Magyarország néhány tartományát, Katalóniát és Portugáliát kivéve Európa többi országa leginkább efféle, hegylánccal övezett vidékekből áll.¹⁰² Ebben az esetben ez a vidék gyötrelmesen átjárható hegyszoros, egy átmeneti akadály elhárítása után inkább előnyt, mint veszélyt jelent a sereg számára, amelynek sikerült elfoglalnia. Sőt, miután az akadályt egyszer már leküzdöttük, és a háborút a síkságon folytatjuk, a hegyláncot valamiféle ideiglenes támaszpontnak tekinthetjük, ahová szükség esetén visszavonulhatunk, és ahol ideiglenes menedékre találhatunk. Ilyen eseménynél csak arra kell ügyelnünk, nehogy az ellenség a hátunk mögé kerüljön, ha esetleg visszavonulásra kényszerülnénk.

Ez alól a szabály alól az Alpok sem jelent kivételt, a Franciaországot Olaszországtól elválasztó szakaszán. A Pireneusok, amelyeknek a hegylánc talán nem olyan magas, de nagyobb kiterjedésű, szintén ebbe a kategóriába tartozik, egyedül Katalóniában borítják nagy hegyek az ország egész felszínét egészen az Ebro folyóig, és ha a háború kizárólag erre a tartományra korlátozódna, a hadszíntér hegyvidéki volta szükségszerűen más manővereket igényelne, mintha csak egy hegylánc övezné a területet.

Magyarország tekintetben alig különbözik Lombardiától és Kasztíliatól, hiszen bár az ország keleti és északi részén a Kárpátok éppolyan erős védvonalat képeznek, mint a Pireneusok, valójában csak átmeneti akadályt jelentenek. És miután a hadsereg átjutott rajtuk, és akár a Vág folyó, akár a Nyitra folyó, akár a Tisza medencéjébe, akár Munkács mezejére érkezik, a döntő ütközeteket a Duna és a Tisza között elnyúló hatalmas síkságokon kellene megvívnia. Az egyetlen lényeges különbség, hogy míg az Alpokban és a Pireneusokban ritka, de nagyszerű utakat találunk, Magyarországon nemigen akadnak utak, vagy ha igen, szinte járhatatlanok.¹⁰³

A Kárpátok északi területe, amely talán alacsonyabb az Alpoknál és a Pireneusoknál, de mélységében kiterjedtebb, úgy tűnhet, hogy teljes egészében a hegyvidéki hadszínterek közé tartozik. Ám mivel csak az általános hadszíntér bizonyos részét képezi, és mivel kiürítése szükségessé válhat a Tisza és a Vág völgyében végrehajtandó döntő hadműveletek során, inkább az átmeneti akadályok közé sorolható. Nem hallgathatom el, hogy Magyarország megtámadása és védelme igen érdekes kettős stratégiai tanulmány tárgya lehetne.

A cseh hegységek, a Vogézek, a Fekete-erdő, bár sokkal kevésbé jelentékeny, a hegyvidékek övezetébe sorolható.

¹⁰¹ E megnevezés alatt Karintiát, Stájerországot, Krajnát és Illíriát értem. (Jomini saját megjegyzése.)

¹⁰² A Kaukázust itt nem említem, mert ezt az vidéket, amely örökös kis háború színtere, nem tanulmányozták komolyan, a birodalom nagy konfliktusaiban mindig is másodlagosnak számított, és soha nem lesz nagy stratégiai hadművelet színtere. (Jomini saját megjegyzése.)

¹⁰³ Az ország 1810-es állapotából indulok ki, nem tudom, hogy azóta történtek-e a Monarchiában az utak és a nagy stratégiai összekötő útvonalak feljavítását célzó intézkedések. (Jomini saját megjegyzése.)

Amennyiben egy Tirolhoz és Svájcához hasonló hegyvidéki ország csak a hadszíntér egyik sávját képezi, hegyeinek jelentősége csak viszonylagos, és többé-kevésbé arra szorítkozhatunk, hogy erődtímenynek tekintjük őket, hogy a völgyekben keressük a nagy kérdések eldöntését. Ám egészen más a helyzet, ha ez az ország képezi a fő stratégiai sakktáblát.

Gyakran merül fel a kérdés, hogy aki uralkodik a hegyeken, ura-e a völgyeknek is, illetve megfordítva, aki uralkodik a völgyeken, az lesz-e az úr a hegyeken is. Károly főherceg, ez a felvilágosult és hozzáértő bíró az utóbbi állítás felé hajlott, és bebizonyította, hogy Dél-Németország kulcsa a Duna völgye volt. Ugyanakkor el kell ismernünk, hogy az ilyen jellegű kérdésekre mindig a két hadsereg erőviszonya és az ország elhelyezkedése alapján lehet megadni a választ. Amennyiben 60 ezer francia nyomulna be Bajorországba, ahol jelen lenne egy ugyanilyen erejű osztrák hadsereg, amely 30 ezer katonáját Tirolba helyezné, azzal a reménnyel, hogy miután az Inn folyóhoz visszavonul, erősítésekkel helyettesítheti őket, a franciáknak elég nehéz lenne a fenti vonalig nyomulniuk úgy, hogy oldalukon olyan haderő maradna, amely uralja Scharnitz, Füssen, Kufstein és Lofens hegyi kijárait. Ám ha ez a francia hadsereg akár 120 ezer katonával rendelkezne, és elegendő hadi sikert aratott volna ahhoz, hogy biztos legyen fölényében az előtte álló hadsereggel szemben, bármikor létrehozhatna olyan különítményt, amely fedezné a tiroli kijáratokat, és ő maga egészen Linzig menetelhetne, ahogyan Moreau tette 1800-ban.

Egészen eddig melléksávként vizsgáltuk a hegyvidékeket. Ám, ha az egész háború fő hadszíntereként tekintünk rájuk, a kérdések némileg más színezetet kapnak, és bonyolultabbnak tűnnek a stratégiai kombinációk. Az 1799-ben és 1800-ban vezetett hadjáratok igen gazdagok a hadművészet ezen ágát illető tanulságokban. A róluk szóló beszámolóim során arra törekedtem, hogy ezek megértését maguknak az eseményeknek a bemutatásával könnyítsem meg. Nem tehetek mást, mint hogy az olvasót eme beszámoló tanulmányozására utalom.

Ha felidézzük azt az értekezést, amelyet a francia Direktórium meggondolatlan svájci inváziójának eredményeiről és arról a végzetes hatásról írtam, amely abból következett, hogy a harcmezőt Texeltől egészen Nápolyig kibővítve egyetlen hadszíntérre tették, nem értékelhetjük eléggé a zseniális lépést, hogy a bécsi és a párizsi kormány arra jutott a kiegyezés során, hogy 300 évre szavatolják Svájc semlegességét. Mindenki meggyőződhet erről az igazságról, ha figyelmesen tanulmányozza Károly főherceg, Szuvorov és Masséna 1799-es hadjáratát, valamint Napóleon és Moreau 1800-as, igen érdekes hadjáratát. Napóleon hadjárata a teljesen hegyvidéki területen folytatott hadjáratok tökéletes példája, Moreau-é olyan háborúban zajlott, ahol a hegyvidéki országok sorsát síkságokon kellett eldönteni.

Megpróbálok összefoglalni néhány olyan igazságot, amely ezen hadjáratok vizsgálatából következik véleményem szerint.

Amikor egy ország, amelynek teljes területét magas hegyek szabdalják, két hadsereg hadműveleteinek fő hadszínterévé válik, a stratégiai kombinációkat nem lehet teljes egészében a nyílt vidéki országokra vonatkozó elvek alapján kiszámítani.

Ugyanis ilyenkor nehezebben kivitelezhetővé, sőt olykor lehetetlenné is válnak azok az oldalirányú hadműveletek, amelyek célja az ellenség hadművelési arcvonala két szélső szárnyának legyőzése. Az ilyen vidékeken jelentős létszámú hadsereggel csak kevés völgyben lehet manőverezni, az ellenségnek pedig gondja lesz rá, hogy ezekre a helyekre elegendő számú előőrsöt állítson, hogy annyi időre megakassza az előre irányuló mozgást, amíg össze nem gyűjt annyi erőt, hogy megghiúsítsa az egész vállalkozást. És mivel az ezeket a völgyeket elválasztó előhegységekben csak olyan ösvények akadnak, amelyek nem kedveznek egy hadsereg vonulásának, ott csak könnyű csapatrészek számára lehetséges a keresztirányú mozgás.

A fontos stratégiai pontok, amelyeket a természet a nagyobb völgyek találkozásánál, vagy ha úgy tetszik, az általuk közrefogott folyók összefolyásánál jelölt ki, oly világosan rajzolódnak ki, hogy vaknak kellene lenni ahhoz, hogy elvétsük őket. Mivel pedig egy hegységben kevés ilyen pont található, ha a védekező hadsereg csapatai zömével ezeket a pontokat megszállja, a támadó, ha el akarja űzni állásaiból, közvetlen rohamra kényszerül.

Ugyanakkor – bár ritkábban és nehezebben lehet az ilyen vidékeken nagy stratégiai hadmozdulatokat megvalósítani – ez nem jelenti azt, hogy ne lennének ugyanolyan fontosak. Éppen ellenkezőleg, ha sikerül az ellenség visszavonulási útvonalán a nagy völgyek egyik ilyen összeköttetési pontját elfoglalni, az ellenség biztosabban vereséget szenved, mint a síkvidékeken, tekintve, hogy ha a visszavonulási útvonalon egy vagy két nehezen bejárható völgyoszorost elfoglalunk, gyakran elég, hogy elpusztítsunk egy egész hadsereget.

Ráadásul bár a támadó félnek csak nagy nehézségek árán sikerül elérnie a győzelmet, azt sem tagadhatjuk, hogy a védekező hadseregnek is akadnak bőven nehézségei, tekintve, hogy fedezni kell minden olyan útvonalat, amelyen keresztül az ellenség nagy létszámmal érkezhethet a döntő pontokra, s a keresztirányú menetek is nehezzé válhatnak az akadályok miatt, amikor sietve kell eljutnia a fenyegetett pontokra. Hogy jobban érthetővé tegyem, amit az imént a keresztirányú menetelésekről mondtam, és arról, hogy azokat sokkal nehezebb kivitelezni, mint a síkságokon, engedjék meg, hogy felidézzem Napóleon 1805-ös menetét, amikor Mack tábornok összeköttetéseit akarta Ulmnál elvágni. Ha ezt a menetet meg is könnyítette a Svábföldet sűrűn átszövő útrendszer; ha kivitelezhetetlen lett volna is egy hegyvidéki országban, mivel ott nem lettek volna olyan keresztirányú utak, amelyek révén Donauwörthön keresztülmenve kerülni lehetett volna Augsburgon és Memmingen áthaladva; a rengeteg út jóvoltából Mack sokkal könnyebben véghez vihette volna visszavonulását, mint ha hadseregét Svájc és Tirol valamelyik völgyében vették volna körül, ahonnan csak egyetlen úton juthatott volna ki.

Másrészt viszont a védekezésre kényszerülő hadvezér sík terepen együtt tudja tartani hadereje igen nagy részét. Ugyanis ha az ellenséges hadsereg több részre osztja erőit, hogy elfoglalja az összes utat, amelyet a hadvezér visszavonulása során igénybe vehetne, a védekező hadseregnek könnyű lesz átvágnia magát az elszigetelt hadosztályokon. Ám nagyon hegyes vidéken, ahol a hadseregnek rendszerint csak egy vagy két fő kivezető útja van, amelybe több más völgy is betorkollik az ellenség által elfoglalt terület irányában, sokkal nehezebb lesz összegyűjtenie haderejét, mert ha e völgyek közül akár egyet is elhanyagolnak, az nagy nehézségeket okozhat.

Mi sem mutatja jobban a hegyek stratégiai védelmének bonyolultságát, mint hogy milyen zavarba tud jönni az ember, ha nem is alapelvekkel, de legalább tanácsokkal kellene segítenie az ilyen feladattal megbízott hadvezért. Ha a kérdés csak egyetlen, nem túl nagy kiterjedésű, meghatározott hadművelati arcvonál védelmére vonatkozna, amely négy-öt völgyből vagy a völgyeknek a hegylánc csúcsaitól két-három kis menetben elérhető csomópontja felé futó sugarakból állna, kétségtelenül könnyebb lenne a dolog. Ebben az esetben elég lenne egy-egy jó védművet építeni minden egyes ilyen sugárra, a völgyszoros legszűkebb, tehát legnehezebben bekeríthető pontján. Azután ezen védművek által fedezve néhány gyalogos dandárt elhelyezni az átjáró védelmére, míg a fél hadseregből álló tartaléksereg, amelyet a völgyek összefutásánál elhelyeztünk, alkalmas nem lesz vagy arra, hogy támogassa a legsúlyosabban fenyegetett előőrsoket, vagy pedig arra, hogy miután egyesítettük hadoszlopainkat, rárontson a támadókra, amikor azok megpróbálnak kibontakozni a völgyből. Ha ezeken az előkészületeken túl még megfelelő utasításokat is adnánk az előőrsparancsnokoknak, akár azzal, hogy kijelöljük a gyülekezési pontokat arra az esetre, ha az ellenség áttörné a kordonvonalat, akár azzal, hogy megparancsoljuk, folytassák a hegyekben a hadműveletet az ellenség szárnyai ellen, szinte legyőzhetetlennek hihetnénk magunkat, hiszen a terep akadályai is a támadó ellen játszanak. Ám amikor egy ilyen hadművelati arcvonál mellett egy másik, majdnem ugyanilyen arcvonál található a jobb oldalon, majd egy harmadik a bal oldalon, amikor egyszerre kell védeni mindezeket az arcvonalakat, jól tudván, hogy amint elhanyagoljuk valamelyiket, az ellenség felbukkanásával rögtön el is esik, akkor a helyzet megváltozik. A védelmi vonal kiterjedésével arányosan megduplázódnak a védők nehézségei, és végül a kordonrendszerhez kell folyamodniuk, annak összes veszélyével, úgy, hogy nem is igen lehet helyette más rendszert alkalmazni.

Azonnal meggyőződhetünk ennek az állításnak az igazságáról, ha felvázoljuk azt a pozíciót, amelyet Masséna foglalt el Svájcban a seregével 1799-ben. Miután Jourdan elvesztette a stockachi csatát, Masséna tartotta a vonalat Bázeltől Schaffhausenen és Rheinecken át a Szent Gotthárd-hágóig, onnan pedig a Furca-hágón át a Mont Blanc-ig. Ellenség állt vele szemben Bazel előtt, Waldshutnál, Schaffhausennél, Feldkirchnél és Churnál.

Bellegarde tábornok hadteste a Szent Gotthárd-hágót fenyegette, az osztrák itáliai hadsereg pedig a Simplon-átjáróra és a Szent Bernát-hágóra pályázott. Hogyan is lehetne megvédeni egy ilyen hosszú vonalat? Hogyan is lehetne fedezetlenül hagyni bármelyik széles völgyet, kockáztatva, hogy mindent elveszítünk? Rheinfeldtől a Jura-hegységben Solothurnig a távolság csak két napi menet, ez volt az egérfogó két torka, ezek közé szorult be a francia hadsereg. Itt volt tehát a védelem sarokpontja. De hogy lehetett volna fedezetlenül hagyni Schaffhausent, hogyan is lehetett volna feladni Rheinecket és a Szent Gotthárd-hágót, hogyan lehetett volna megnyitni Wallist és a Bernbe vezető utat anélkül, hogy egész Svájcot átadták volna a koalíciós hadseregeknek? És ha az egész vonalat fedezni akarták volna is, akár csak dandárokkal, hol lett volna az egész hadsereg, amikor döntő csatát kell vívnia bármely ellenséggel szemben, amely esetleg felbukkan? A sík terepen összpontosítani haderőinket természetesen feladat, de egy szurdokkal borított vidéken olyan lenne, mint átadni az ország kulcsát az ellenségnek, és akkor ki tudja, milyen ponton lehetne egyesíteni egy gyengébb hadsereget anélkül, hogy az veszélybe kerülne.

Úgy tűnt, hogy abban a helyzetben, amelyben Masséna a Rajna vonala és Zürich kényszerű kiűritése után találta magát, az egyetlen stratégiai szempontból védendő pont számára a Jura-hegység vonulata volt. De ő nagy merészen mégis inkább az Albis-hegység vonalát védelmezte, amely rövidebb volt, mint a Rajna vonala, de egy igen hosszú vonalon mégis kitette őt az osztrák hadsereg esetleges csapásainak. És ha a bécsi Udvari Haditanács nem arra utasította volna Bellegarde tábornokot, hogy Le Valtin-n keresztül induljon Lombardiába, hanem arra, hogy induljon Bern ellen, és egyesítse erőit Károly főherceg erőivel, az végzetes lehetett volna Masséna számára. Ezek az események tehát azt látszanak bizonyítani, hogy bár a magas hegyekkel borított országok kedvező terepet nyújtanak a taktikai védekezés számára, nem így áll a helyzet a stratégiai védekezéssel. Mivel a sereg gyakran szétszóródni kényszerül, mozgékonyságának növelésével és a gyakori támadásra való áttéréssel kell orvosolnia ezt a kellemetlenséget.

Clausewitz tábornok, aki gyakran követ el logikai hibákat, ezzel szemben azt állítja, hogy mivel a hegyi hadviselés nehézsége a mozgásban nyilvánul meg, a védekezőnek a legkisebb mozgást is kerülnie kell, másképpen elveszíti a helyszín adta előnyeit.¹⁰⁴ Ugyanakkor végül ő maga bizonyítja be, hogy a passzív védekezés előbb-utóbb mindig kudarccal végződik, szemben az aktív támadással, ami mégiscsak azt bizonyítja, hogy a kezdeményezés nem

¹⁰⁴ Jomini ezen kifogása indokolatlan Clausewitzcel szemben. Ő *A háborúról* című művében (5. könyv, 15–17. fejezet) inkább azt állítja, hogy a védekező fél hegyi hadviselését erősen meghatározza a passzivitás, s a védő mozgása erősen korlátozva van a hegyvidéki terep miatt. Jomini svájci lévén igencsak otthonosan mozgott ebben a tárgykörben, jobban hangsúlyozza azon csomópontok fontosságát, amelyekben a völgyek találkoznak, mint Clausewitz.

kevésbé kedvező a hegyekben, mint a síkságokon. Ha kétségek merülnének fel bennünk az állítással kapcsolatban, Masséna hadjárata eloszlatná azokat, hiszen Svájcban azért tudta magát tartani, mert minden lehetséges alkalommal nekiment az ellenségnek, még akkor is, ha egészen a Grimsel-hágóig vagy a Szent Gotthárd-hágóig kellett mennie utána. 1796-ban Napóleon ugyanígy harcolt Tirolban Wurmser és Alvinczy¹⁰⁵ hadseregével.

Ami az egyes stratégiai hadműveleteket illeti, némi fogalmat alkothatunk róluk, ha elolvassuk a leírását azoknak a hihetetlen eseményeknek, amelyek azt a hadjáratot kísérték, amelyet Szuvorov vezetett a Szent Gotthárd-hágón keresztül a Muttental felé. Egyrészt lenyűgözőnek találjuk azokat a manővereket, amelyeket Szuvorov írt elő, hogy Lecourbe¹⁰⁶ tábornok seregét megsemmisítse a Reuss folyó szurdokvölgyében, másrészt csodálattal adózunk lélekjelenlétének, lendületességének és rendíthetetlen szilárdságának is, amellyel megmentette önmagát és hadosztályát. Látni fogjuk, hogy végül Szuvorov a Schachenthálnál és a Muttentalnál ugyanabba a helyzetbe került, mint Lecourbe, s ugyanolyan ügyességgel szabadult ki belőle. Nem kevésbé rendkívülinek fog tűnni Molitor tábornok szép 10 napos hadjárata. Ott állt 4000 emberével Glarus kantonban, több mint 30 ezer szövetségestől körülvéve, de négy csodálatra méltó ütközet után sikerült a Linth folyó mögött helytállnia. Az esetek gondos tanulmányozása után megállapíthatjuk, hogy *az elemi stratégiai elméletek mind hiábavalók*, s hogy különösen a hegyvidéki háborúk során az erős, hősi akarat többet ér a világ minden szabályánál. Ezen tanulságok után talán kijelenthetem, hogy az ilyen háborúk egyik fő rendezőelve, hogy ne vállaljunk a völgyekben semmiféle kockázatot, míg nem kerülünk biztos pozícióba a magaslatokon. Ezt a kissé elcsépelet alapelvet egyetlen könnyű gyalogos kapitánynak sem lenne szabad figyelmen kívül hagynia. És talán azt is kijelenthetem, hogy az ilyen terepen zajló háborúk során, jobban, mint bárhol máshol, arra kell törekednünk, hogy az ellenség összeköttetési vonalain haladjunk. És végül, hogy a nagy mozgékonyság és támadókészség mellett a völgyek találkozásánál vagy a folyók összefolyásánál felállított, stratégiai tartalékokkal fedezett ideiglenes bázisok vagy védelmi vonalak a legjobb eszközök az ország védelmére.

Nem fejezhetem be azonban ezt a cikkelyt úgy, hogy ne hívnám fel a figyelmet arra, hogy a hegyvidéki országok különösen kedvezőek a védekezésre, amennyiben a háború valóban nemzeti jellegű, és a felkelt lakosság szent ügy iránti lelkesedés keltette makacssággal

¹⁰⁵ Alvinczy József báró (1735–1810) cs. kir. tábornok, az Udvari Haditanács tagja. A hétéves háborúban kezdte katonai pályafutását, 1793-ban a németalföldi hadszíntéren hadosztályparancsnok volt, 1795-ben hadtestparancsnok a Felső-Rajnáánál, 1796. szeptember végétől a cs. kir. itáliai hadsereg főparancsnoka, az Arcole és Rivoli térségében vívott csatákban vereséget szenvedett Bonaparte tábornoktól.

¹⁰⁶ Claude-Jacques Lecourbe (1759–1815) francia tábornok. 1799-ben a helvéci hadsereg, 1800-ban a rajnai hadsereg jobb szárnyának parancsnoka volt.

védi otthonát. Az ilyen esetekben a támadó minden egyes lépését a legnagyobb áldozatok árán vásárolja meg. Ám ahhoz, hogy a védekező küzdelmet siker koronázza, e népeknek többé-kevésbé erős, fegyelmezett hadsereget kell fenntartaniuk, amelynek támogatása nélkül a bátor lakosok hamarosan elesnének, mint Stanz és Tirol hősei.

* * *

Egy hegyvidéki ország elleni támadás esetén kétféle elgondolás merülhet fel: a hatalmas síkvidéki hadszínteret övező heglánc ellen irányuljon, vagy pedig csak a teljesen hegyvidéki hadszíntér felé?

Az első esetben szinte csak egyetlen tanács adható. A határ teljes hosszában végezzünk színlelt támadásokat, hogy az ellenséget védelmi vonalának kiterjesztésére kényszerítsük, majd azokon a döntő pontokon kíséreljük meg az áttörést, amelyek a legnagyobb eredményeket ígérnek. Ebben az esetben számszerűleg gyenge, de a körülmények miatt helyenként erős kordont kell áttörnünk. Ha ez egyetlen ponton is sikerül, ezzel elvesz az egész vonal. Ha elolvassuk, mi történt a kis Bard erőddel 1800-ban, vagy belegondolunk, hogyan vette be Ney marsall 1805-ben Leutascht és Scharnitzot, amikor 30 ezer osztrák közepette 14 ezer emberével Innsbruckra vetette magát, s e döntő pont elfoglalásával minden irányban visszavonulásra kényszerítette az osztrákokat, láthatjuk, hogy bátor gyalogsággal és merész vezérekkel e híres hegláncokon is áttörhetünk.

Az Alpokon való átkelés története,¹⁰⁷ amikor I. Ferenc a Cenis-hegység és a Queyras völgy közötti meredek hegyek között vonulva hátba támadta a Susa városánál rá váró hadsereget, szép példája azoknak a *leküzdhetetlen akadályoknak, amelyeket valahogy mégis mindig sikerül leküzdeni*. A védelemnek a kordonrendszerhez kellett volna folyamodnia, és az imént már láthattuk, mi várható ettől a rendszertől. A svájciak és a milánóiak susai pozíciója, hogy tudniillik beszorultak egyetlen völgybe, nem volt bölcsebb a kordonnál, bőven nem, ugyanis egyrészt a hadsereg veszedelmes helyre szorult be, másrészt még az oldalirányú völgyekre sem fordítottak figyelmet. Az lett volna a bölcs stratégiai lépés, ha könnyű csapatokat küldenek ezekbe a völgyekbe, amelyek megküzdhettek volna az ott található hágókért, míg a hadsereg nagy részét Torino vagy Carignano közelében helyezik el.

Ha figyelembe vesszük a hegyi hadviselés taktikai nehézségeit és azokat a hatalmas előnyöket, amelyeket e háború látszólag biztosít a védelem számára, akkor hajlamosak lehetünk a legvakmerőbb manőverként tekinteni arra a lépésre, hogy egy jelentős hadsereget egyetlen tömegbe gyűjtve egyetlen völgybe hatoljunk be. Vagy arra a lépésre, hogy ezt a hadsereget

¹⁰⁷ Az ifjú I. Ferenc francia király első itáliai hadjárata során, 1515. augusztus 4. és 9. között kelt át az Alpokon, miután először használtak francia hadmérnökök robbanószerkeket a szűk hegyi utak kiszélesítésére.

annyi oszlopra osszuk fel, ahány használható átjárót találunk. Ám véleményem szerint ez az egyik legveszélyesebb illúzió. Elég felidézniük, milyen sorsra jutottak Championnet tábornok hadoszlopai a fossanói csatában,¹⁰⁸ máris meggyőződhetünk róla. Ha az invázióval fenyegetett arcvonalon öt-hat járható útvonal létezik, fontos, hogy mindegyiken jelen legyünk egy kisebb, zavarásra alkalmas sereggel, de a hegyláncon legfeljebb két csoportra szakadva kell átkelnünk. Nagyon fontos, hogy a völgyek, amelyekben haladni fogunk, ne legyenek széttartó irányúak, mert kudarcot fogunk vallani, ha az ellenség bármilyen kis csapattal is a kijáratnál tud fogadni minket. Az a rendszer tűnik a legbölcsebbnek, amelyet Napóleon alkalmazott a Szent Bernát-hágón való átkelés során. A legerősebb tömeget a középpontban állította fel, egy-egy hadosztályt helyezett el jobbra és balra, a Cenis-hegység és a Simplon-átjáró vonalán, hogy az ellenség figyelmét megossza, és oldalba kapja menetét.

Az olyan országok lerohanása, amelyeknek nemcsak szélét övezi hegyvidék, hanem belsejük is hegyláncok sorozata, hosszabb és nehezebb, mint az olyanoké, amelyeknél a síkságon vívott döntő ütközet gyors lezárását remélhetjük. Hiszen a hegyekkel borított terepeken alig találni nagy tömegek felvonultatására alkalmas csatatereket, tehát az ilyen háború több kisebb összecsapásból fog összeállni. Az ilyen országokba talán meggondolatlanság lenne egyetlen ponton, egy keskeny és mély völgyön keresztül benyomulni, amelynek az ellenség lezárhatná a kijárait, ezáltal kényes helyzetbe hozhatná a hadsereget. De szárnyanként behatolhatunk, két-három mellékvonalon, amelyek kijárait nem lehetnek túl nagy távolságra egymástól, úgy tervezve a menetet, hogy a több szárnyon érkező hadoszlopok majdnem egyazon pillanatban érjenek oda a völgyek találkozásához, ügyelve arra, hogy az ellenséget minden olyan előhegységből elűzzük, amely elválasztja hadoszlopainkat egymástól. A teljesen hegyvidéki országok közül kétségtelenül Svájc az, amelynek taktikai védelme a legkönnyebb lenne, ha különítményeit közös szellem mozgatná. Az efféle milíciák támogatásával a fegyelmezett és reguláris hadsereg háromszoros túlerővel szemben is meg tudná védeni magát.

Értelmetlenség lenne szilárd szabályokat megfogalmazni itt a hadi helyzetek bonyolultsága miatt, amelyek a végtelenségig tudnak sokszorozódni az egyes helyi terepviszonyok, a hadművészet eszközei, valamint a lakosság és a hadseregek lelkesültsége függvényében. Kizárólag a történelem – de a jól átgondolt és megfelelően bemutatott történelem – a hegyi hadviselés igazi iskolája. Károly főherceg beszámolója az 1799-es hadjáratról az a leírás, amelyet én adtam ugyanezen hadjáratról *A forradalom háborúinak kritikái és katonai története* című munkámban. Ifj. Ségur és Mathieu Dumas beszámolója a graubündeni hadjáratokról, Saint-Cyr és Suchet beszámolója a katalóniai hadjáratról, Rohan herceg hadjárata Valtellinában, az Alpokon való átkelés Gaillard-nál (I. Ferenc bravúrja) mind jó útmutató a téma tanulmányozásához.

¹⁰⁸ 1799. november 4-én itt szenvedett vereséget Jean-Étienne Championnet tábornok a cs. kir. csapatoktól. Az utóbbiakat Melas Mihály lovassági tábornok vezette.

HUSZONKILENCEDIK CIKKELY:
NÉHÁNY SZÓ A NAGY INVÁZIÓKRÓL
ÉS A TÁVOLI ORSZÁGOKBA IRÁNYULÓ HADJÁRATOKRÓL

Mivel az államok politikájával való összefüggésükben már említést tettünk a távoli országokban zajló háborúkról és inváziókról, csak annyi van hátra, hogy röviden megvizsgáljuk azokat katonai szempontból is. Némileg zavarba jövünk, amikor ebben a *Kézikönyv*ben ki kell jelölnünk valódi helyüket. Mert bár mintha sokkal inkább a hősköltészet és a homéroszi történetek osztályába tartoznának, mint a stratégiai kombinációkéba, a nagy távolságokat leszámítva, amelyek megsokszorozzák a nehézségeket és a kedvezőtlen esélyeket, ezek a kalandos expedíciók mégis felmutatnak minden olyan hadműveletet, amely más háborúkban is megtalálható. Hiszen megvannak a maguk csatái, ütközetei, ostromai, sőt hadműveleti vonalai is, így többé-kevésbé beletartoznak a hadművészet azon különböző ágaiba, amelyek e mű tárgyát képezik. Ám mivel jelen esetben csak egészükben szeretnénk megvizsgálni őket, és mivel más háborúktól legfőképpen hadműveleti vonaluk tekintetében különböznek, a hadműveleti vonalakkal foglalkozó fejezet végére helyezzük őket.

A távoli országokba irányuló hadjáratoknak sokféle fajtája van. Az elsőbe azok tartoznak, amelyeket egy kontinensen belül csak szövetségesként hajtanak végre, ezeket már megemlítettük az intervenciós háborúkkal foglalkozó 5. cikkelyben. A másodikba sorolhatók az egy kontinensen belül zajló nagy inváziók, amelyek nagy kiterjedésű, többé-kevésbé baráti, semleges, megbízhatatlan vagy ellenséges országokat érintenek. A harmadikba az ugyanilyen jellegű expedíciók tartoznak, de amelyeket részben szárazföldön, részben tengeren hajtanak végre, jelentős flotta közreműködésével. A negyedikbe a tengeren túli expedíciók, amelyek távoli gyarmatok alapítására, védelmére vagy megtámadására irányulnak, az ötödikbe pedig a kevésbé távoli, de nagy államokra irányuló betörések sorolhatók.

Az 5. cikkelyben már rámutattunk néhány olyan kellemetlenségre, amelynek azok a segédhadtestek vannak kitéve, amelyeknek távoli vidéken olyan hatalmakat kell támogatniuk, amelyekkel védelmi szerződések vagy koalíciók révén kapcsolatban állnak. Nem kétséges, hogy a Rajna vonalára vagy az Itáliába küldött orosz hadsereg, amelynek a német hatalmakkal kell együttműködnie, stratégiai szempontból sokkal biztosabb és kedvezőbb helyzetben lesz, mint ha ellenséges vagy akár semleges országokon átkelve kellene ilyen nagy távolságra eljutnia. Bázisa, hadműveleti vonalai, ideiglenes támaszpontjai ugyanazok lesznek, mint a szövetségeseké, védelmi vonalukon lesz menedéke, raktáraikból ellátmányt szerezhet, fegyverraktáraikból pedig lőszereket kaphat. Míg ellenkező esetben csak a Visztula vagy a Nyeman folyó környékéről szerezhetné be erőforrásait, és könnyen osztozhatna a katasztrófális eredménnyel zárult hatalmas inváziók sorsában.

Mindazonáltal a hatalmas különbség ellenére, amely a segédcsapatként viselt háború és a saját érdekünkben és saját eszközeinkkel vívott távoli invázió között megmutatkozik, nem hallgathatjuk el azokat a veszélyeket, amelyek az efféle segédcsapatokra leselkednek, és azokat a kellemetlenségeket, amelyeket az a főparancsnok tapasztal, aki a segédhadtestet vezeti. Az 1805-ös hadjárat erős bizonyítékot szolgáltat erre. Kutuzov tábornok 30 ezres orosz hadseregével egészen az Inn folyóig, Bajorország határáig nyomult előre. Mack tábornok hadserege, amellyel egyesülnie kellett volna, teljesen megsemmisült, kivéve azt a 18 ezer embert, akit Kienmayer hozott vissza Donauwörthből. Tehát az orosz hadvezér kevesebb, mint 50 ezer emberrel hirtelen szembetalálta magát a 150 ezer emberével lendületesen manőverező Napóleonnal, ráadásul – balszerencsáját megkoronázandó – 300 mérföld választotta el határaitól. Kétségbeejtő lett volna a helyzete, ha végül nem érkezik meg Olmützbe egy második, 50 ezer fős hadsereg, hogy támogassa őt. Eközben az austerlitz-i vereség, amely a vezérkari főnök, Weyrother hibájából következett be, újabb veszélybe sodorta az orosz hadsereget, messze bázisától, így kis híján egy távoli országgal kötött szövetség áldozata lett, és csak a békének köszönhető, hogy vissza tudott érni ország határaihoz.

Szuvorov sorsának alakulása a novi győzelem¹⁰⁹ és különösen a svájci expedíció után, Hermann orosz tábornok hadtestének és magának a tábornoknak a sorsa a hollandiai Bergennél¹¹⁰ mind olyan tanulság, amelyet minden olyan hadvezérnek át kellene gondolnia, akit távoli vidékre vezényeltek. Bennigsen tábornoknak 1807-ben kevesebb hátrányban volt része, mivel a Visztula és a Nyeman folyó között harcolva saját bázisára támaszkodott, és hadműveletei egyáltalán nem függtek szövetségeseitől. Idézzük fel azt a kudarcot is, amelyet a franciák 1742-ben Csehországban és Bajorországban elszenvedtek, amikor Nagy Frigyes sorsukra hagyta őket, hogy a maga különbékéjét megköthesse! Bár az is igaz, hogy ebben az esetben a két fél szövetségesként háborúzott, egyik sem volt a másiknak segédcsapata, ám úgy látszik, a politikai kötelek sohasem elég szorosak ahhoz, hogy ne kínáljanak olyan összekülönbözési pontokat, amelyek veszélyeztethetik a katonai műveleteket. Erről épp elég példát idéztünk már a 19. cikkelyben, az objektív politikai célpontokkal kapcsolatban.

¹⁰⁹ 1799. augusztus 15-én a Szuvorov, Kray Pál és Melas Mihály által vezetett orosz és cs. kir. csapatok nagy győzelme a Joubert vezette francia csapatok felett. Csata közben Joubert halála miatt Moreau vette át a főparancsnokságot.

¹¹⁰ A második koalíciós háborúban (1799–1801) a szövetséges hadműveletek részeként 1799. augusztus 27-én brit és orosz csapatokból álló expedíciós hadtest szállt partra a francia megszállás alatt (Batáviai Köztársaság) álló észak-holland félszigeten. A bergeni csatát szeptember 19-én vívták, amikor a francia–holland csapatoknak a túlnyomó többségben lévő szövetséges erő ellen is sikerült kitartania. Több elvesztett összecsapás után a brit–orosz csapatok egy hónap múlva kénytelenek voltak feladni elfoglalt területeiket és elhagyni Hollandiát.

Ami a távoli, hatalmas kontinenseken átívelő inváziókat illeti, ezekkel kapcsolatban csak a történelemből vonhatunk le tanulságokat.

Amikor Európa nagy részét még erdők és legelők borították, ahol nyájak legelésztek, amikor még csak lovakra és vásra volt szükség ahhoz, hogy egész népek vonuljanak át Európa egyik szögletéből a másikba, a gótok, a vizigótok, a hunok, a vandálok, a herulok, a varégok, a frankok, a normannok, az arabok és a tatárok villámgyorsan építettek fel nagy birodalmakat. Ám amióta feltalálták a puskaport, és felállították a tüzérségeket, miután félelmetes állandó hadseregek alakultak, és főleg amióta a civilizáció és a politika közelebb hozta egymáshoz az államokat, ráirányítva figyelmüket egymás kölcsönös támogatásának szükségességére, efféle események többé nem fordulhatnak elő.

A nagy népvándorlásoktól függetlenül még a középkort is némileg katonai jellegű vándorlások jellemezték. Nagy Károly hadjáratai, amelyek szinte egy időben zajlottak Oleg és Igor kijevi fejedelem egészen Konstantinápoly kapujáig elért invázióival, valamint az arabok Loire folyóig terjedő betöréseivel, sajátos képét rajzolják fel a 9. és a 10. század eme korszakának. Mivel ezek az események éppoly távol állnak tőlünk időpontjukat, mint a hadseregeket és nemzeteket akkoriban alkotó elemeket tekintve, és mert inkább erkölcsi tanulságokat, mint stratégiai elméleteket lehet levonni belőlük, beérjük annyival, hogy amennyire időnk engedi, csak néhány gondolatot vázolunk fel róluk e mű végén.

A puskafor feltalálása óta VIII. Károly nápolyi, valamint XII. Károly ukrainai hadjáratán kívül nemigen akadt olyan esemény, amelyet a távoli országokba irányuló inváziók közé lehetne sorolni, ugyanis a spanyolok flandriai, illetve a svédek németországi hadjárata sajátos természetű volt, a spanyolok hadjárata inkább a polgárháborúk kategóriájába esik, a svédek pedig csak a protestánsok segédcsapataiként jelentek meg a színen. Emellett mindkét hadjáratot jelentéktelen haderőkkel hajtották végre.

A modern időkben tehát Napóleon volt az egyetlen, aki Európa feléből felállított reguláris hadseregeit a Rajnától a Volgáig merte vezényelni, ám nem fogunk egyhamar követőire lelteni. Új Nagy Sándorra és az ő makedón harcosaira lenne szükség, akik újra megküzdenének Dareiosz perzsáival, hogy sikerrel járjanak egy ilyen hadi vállalkozásban. Valójában a modern társadalmak luxus iránti gyengéd vonzalma még létre is hozhatna olyan hadseregeket, mint Dareioszé. De hol találnánk meg az új Nagy Sándort és az ő falanxait?

Egyes álmodozók szerint Napóleon elérhette volna célját, ha modern Mohamedként a politikai dogmák hadseregének élére áll, ám a muszlimok paradicsoma helyett azokat az édes szabadságjogokat ígéri a tömegeknek, amelyek oly szépnek tűnnek a beszédekben és a könyvekben, ám oly nehezen megvalósíthatóvá és féktelenné válhatnak, amint alkalmazásukra sor kerül.

Természetesen nem tagadjuk, hogy a politikai elméletek időnként kitűnő segédeszköznek tudnak bizonyulni, ám nem szabad elfelejtenünk, hogy manapság a Korán révén már egyetlen tartományt sem nyerhetnénk, mert ahhoz ágyúkra, lövedékekre, golyókra, puskaporra és muskétákra lenne szükségünk. És az ilyen felszerelés mellett a távolságok sokat számítanak a kombinációkban, márpedig a nomád kalandozások már igencsak kimentek a divatból.

Az olyan invázió, amely 200 mérföldnyire távolodott bázisától, manapság már kemény próbatétellé válik. Napóleon németországi hadjáratai az alapelvek ellenére mégis sikerrel jártak, mert, mivel a támadás a szomszédos hatalmak ellen irányult, és a Rajna félelmetes sorompójára támaszkodhatott, Napóleon első vonalába olyan másodrendű hatalmak kerültek, amelyek ugyan nem voltak egységesek, mégis felsorakoztak zászlaja alatt. Hadművelési bázisa pedig hirtelen átkerült a Rajnától az Inn folyóig. A poroszországi hadjárat előtt német területeket vett birtokba, amelyek teljesen le voltak gyengülve az ulmi, austerlitzi események és a schönbrunni béke után, és kiszolgáltatták Berlint Napóleon hatalma súlyának. Ami az első lengyelországi háborút illeti, amelyet már a távoli országokba irányuló hadjáratok közé sorolhatunk, arról korábban már kifejtettük, hogy Napóleon inkább ellenfelei tétovaságának köszönhetette sikerét, mintsem saját, bár tagadhatatlanul ügyes és vakmerő kombinációinak.

A spanyolországi és az oroszországi invázió már kevésbé volt sikeres, de nem a szép politikai ígéretek hiánya okozta bukásukat. Erről azonnal meggyőződhetünk, ha elolvassuk azt a figyelemre méltó beszédet, amelyet Napóleon 1808-ban intézett a madridi küldöttséghez, vagy az orosz néphez intézett kiáltványait.

Ami Németországot illeti, Napóleon bízott az ott általa megalapított új politikai rendszerben, és igyekezett nem megzavarni az ország társadalmi rendjét – kedvében szeretett volna járni a népeknek, bár szeretetüket a nagy háborúkkal együtt járó rombolások és a kontinentális zárlat okozta veszteségek miatt már elvesztette –, inkább ezen tényezők miatt, és nem a németeknek a radikális tanok iránti érzett ellenszenvé miatt.

Franciaországban pedig Napóleon 1815-ben saját kárán tanulta meg, hogy veszélyes a politikai elméletekre mint a siker biztos elemére számítani. Vihart kavarnak, de a vihar hatását már nem tudják befolyásolni. Gyújtó hangú beszédei ahhoz kevesek voltak, hogy felbőszítsék a néptömegeket, viszont fegyvert adtak az ideológusok és a szónokok kezébe az ő leterítéséhez, hiszen Lanjuinais,¹¹¹ Lafayette és újságaik legalább akkora szerepet játszottak bukásában, mint az ellenség szuronyai.

Vannak, akik azt hányják Napóleon szemére, hogy nem tett meg mindent azért, hogy kielégítse a nép igényeit. Igen ám, de Napóleon túlságosan is jól ismerte az embereket,

¹¹¹ Jean-Denis Lanjuinais (1753–1827) francia jogász és politikus.

és tudta, hogy a politikai szenvedélyek elszabadulása mindig felforduláshoz és anarchiához vezet, és hogy a szélsőséges szabadságot hirdető tanok előbb-utóbb mindig ezt a hatást idézik elő. Úgy vélte, eleget tett azzal, hogy biztosította és rögzítette a demokrácia érdekeit, nem akarta az állam mozgásképtelen hajóját kiszolgáltatni a háborgó hullámoknak. Tehát ahelyett, hogy szemrehányást tennék neki, hogy nem tett meg mindent a győzelemért, némileg nagyobb joggal azt mondhatnánk, hogy Richelieu bíborostól eltérően a szomszédos országokban nem tudta használni azokat a veszélyes fegyvereket, amelyeknek a használatától saját országában is rettegett. Ám ezen a ponton már túlságosan messzire kalandoztunk a témánktól, térjünk inkább vissza az inváziók katonai kombinációihoz!

Mindazonáltal a nagy távolságokból fakadó nehézségektől eltekintve, miután egyszer a hadsereg megérkezett a hadszíntérre, ahol cselekednie kell, az efféle invázió nem kínál az átlagos háborútól eltérő kombinációkat. Tehát a távolságokban rejlik a nagy nehézség, ezért azokat az alapelveket találjuk igazán hasznosnak, amelyeket a mélységi hadművelleti vonalakkal, a stratégiai tartalékokkal és az ideiglenes hadművelleti bázisokkal kapcsolatban fogalmaztunk meg, és különösen ezekben az esetekben válik nélkülözhetetlenné az alkalmazásuk, bár ezek távolról sem elegendők az összes veszély elhárítására.

A Napóleon számára oly végzetes 1812-es hadjárat egyébként idézendő példája lehetne a műfajnak. Amilyen gondosan hátrahagyta Schwarzenberg herceg és Reynier hadtestét a Bugnál, míg MacDonald, Oudinot és Wrede hadteste a Dvina folyót tartotta ellenőrzése alatt, Bellune Szmolenszket fedezte, miután őt Augereau az Odera és a Visztula között felváltotta, azt bizonyítja, hogy Napóleon nem hanyagolta el az emberileg lehetséges óvintézkedéseket, hogy megfelelően építse ki bázisát. Ám ebből az is kiviláglik, hogy még a leghatalmasabb vállalkozások is kudarcba fulladhatnak, éppen a sikerük biztosítására tett előkészületek nagy volumene miatt.

Napóleon elkövetett néhány súlyos hibát ebben a gigantikus küzdelemben. Túlságosan elhanyagolta a politikai előkészületeket, nem egyesítette egyetlen főparancsnok vezénylete alatt a Dvina és a Dnyeper partján maradt különböző hadtesteket. A kellenél 10 nappal tovább maradt Vilniusban, a jobb szárny parancsnokságát testvéreére bízta, aki képtelen volt megbirkózni egy ekkora feladattal. Végül Schwarzenberg hercegre bízott egy olyan feladatot, amelyet az nem tudott ugyanolyan odaadással teljesíteni, mint egy francia tábornok tette volna. Nem arról a hibáról beszélek, hogy Napóleon a tűzvész után Moszkvában maradt, mert akkor a baj talán már orvosolhatatlan is volt, bár kevésbé lett volna súlyos, ha az azonnali visszavonulás mellett dönt. Azzal is megvádolták, hogy túlságosan lebecsülte a távolságokat, a nehézségeket és az emberhiányt, amikor olyan ostoba módon egészen a Kreml bástyáig nyomult. Ám ahhoz, hogy elítélhessük vagy felmenthessük, tudnunk kellene, miféle valódi indítékok késztették arra, hogy elhagyja Szmolenszket, és továbbinduljon, ahelyett, hogy

megállt, és ott telelt volna át, ahogyan azt előzőleg bejelentette. És abban is biztosnak kellene lennünk, hogy tényleg áttelelhetett volna a Szmolenszk és Vityebszk közötti pozícióban úgy, hogy előzőleg nem győzte le az orosz hadsereget.

Távol álljon tőlem, hogy bírónak állítsam be magam egy ilyen nagyszabású perben, de azt is tudom, hogy akik maguknak vindikálják ezt a jogot, nem állnak azon a szinten, hogy betölthessék ezt a szerepet, és gyakran még a teljesítéséhez szükséges értesüléseik is hiányoznak. Egy valami viszont bizonyára igaz. Napóleon túl könnyen elfeledkezett arról, hogy Ausztria, Poroszország és Svédország milyen nehezteléssel viseltetik iránta, és túlságosan is bízott benne, hogy Vilnius és a Dvina között lezárható a konfliktus. Jól mérte fel az orosz hadseregek bátorságát, a nemzeti szellemet és a nép energiáját viszont lebecsülte. Végül, mindenekelőtt, ahelyett, hogy biztosította volna magának egy, az ügyben érdekelt nagy katonai hatalom őszinte közreműködését, amely hatalommal szomszédos országok biztos hátteret nyújthattak volna, hogy megtámadhassa a kolosszust, amelyet meg akart ingatni, egész hadi vállalkozását egy bátor és lelkes nép¹¹² együttműködésére alapozta. De ez a nép túl gyöngé volt, és nélkülözött minden olyan elemet, amely szilárd hatalmat alkotott volna. Ám még e nép mulékony lelkesedésből sem tudott annyi hasznot kifacsarni, amennyit talán lehetett volna, ha nem bénította volna meg azzal, hogy alkalmatlan időben titkolta előle szándékait.

Minden ehhez hasonló katonai vállalkozás alakulása azt tanúsítja, hogy sikerük legfőbb feltétele és az egyetlen hatékony alapelv, amelyet az I. fejezet 6. cikkelyében említettem, a következő: őszinte és odaadó szövetséget kell kötnünk egy olyan hatalommal, amely a megtámadni kívánt ország szomszédjában van, ugyanis e szomszéd őszinte és érdekelt közreműködésével nemcsak erőfölényt nyerünk, hanem biztos bázist is, ahol előre elhelyezhetjük a rakárkészletet, tábort üthetünk, eltervezhetjük hadműveleteinket, és végül szükség esetén biztos menedékre lelhetünk. Ami a hadvezetési szabályokat illeti, amelyeket a stratégiai alapelvek között kell keresnünk, igen nagy meggondolatlanság lenne mindent ezekre építeni, hiszen az előbb említett politikai elővigyázatosság nélkül a hadi vállalkozás önmagában véve nem lenne más, mint a stratégia törvényeinek durva áthágása. Egyébként a 21. és a 22. cikkelyben említett különféle óvintézkedések (a mélységi hadműveleti vonalak biztosítása és az időszaki bázisok kialakítása) azok a katonai eszközök, amelyek alkalmasak a vállalkozás veszélyeinek mérséklésére. Ehhez tegyük még hozzá a távolságok pontos felbecsülését, az évszakok és az országok helyes megítélését, vagyis a pontos számításokat, és az önmérsékletet, hogy egy győzelem során fel tudjuk becsülni, melyik pillanatban érdemes befejezni az inváziót!

¹¹² Itt Jomini a lengyelekre utal.

Egyébként távol álljon tőlünk a gondolat, hogy lehetséges lenne olyan alapelveket megfogalmazni, amelyek biztosíthatnák a távoli országokba irányuló hadjáratok sikerét. Ezek 4000 év távolából nézve dicsőséget hoztak öt-hat hódító hadvezérnek, de a maguk idejében százszor is tönkretettek egész nemzeteket és hadseregeket.

Miután szinte minden lényegeset elmondtunk a távoli országokba irányuló inváziókról, nem maradt más hátra, mint néhány megjegyzést tenni a félig szárazföldi, félig tengeri hadjáratokról, amelyek az általunk említett hadjáratok harmadik osztályába tartoznak.

Az efféle vállalkozások igencsak megritkultak a tűzéség feltalálása óta, véleményem szerint a keresztes hadjáratok voltak rájuk az utolsó példák. E jelenség oka talán abban keresendő, hogy a tenger birodalma, miután egymást követően két-három kisebb hatalomnak sikerült uralkodnia rajta, végül egy szigetország hatalmába került, amelynek sok hajóraj áll a szolgálatában, de nem rendelkezik az efféle hadjáratokhoz szükséges szárazföldi erővel.

Akárhogyan legyen is, e két okból nyilvánvalóan következik, hogy már nem azokat az időket éljük, amikor Xerxész a szárazföldön keresztül menetelt Görögország meghódítására úgy, hogy 4000, különböző méretű hajó követte a tengeren, vagy amikor Nagy Sándor Makedóniából Kis-Ázsián át Türoszba vonult, miközben flottája a part mentén hajózott.

Mindazonáltal, bár ezeknek a hadjáratoknak már lejárt az ideje, nagy szárazföldi hadjárat során nagy segítséget jelenthet egy hadihajó- és egy szállítóflotta támogatása, vagyis ha a hadjáratot ilyen fontos segéderővel együttműködve lehet végrehajtani.¹¹³

Ám nem szabad túlságosan a tengeri támogatásra építeni a hadműveletet, hiszen a szelek igen szeszélyesek, akár egy viharos szélhőkés is elég lehet ahhoz, hogy szétkeresse, sőt megsemmisítse a flottát, amelyre minden reményünket alapoztuk. Az egymást követő szállítmányokra kevesebb veszély leselkedne, ám ezek nem is jelentenének túlságosan megbízható erőforrásokat.

Véleményem szerint ebben a cikkelyben nem szükséges megemlítenem a szomszédos hatalmak ellen végrehajtott inváziókat, amilyen Napóleonnak a Spanyolország és Ausztria ellen viselt hadjárata volt. Ezek közönséges háborúk voltak, igaz, az országtól viszonylag nagy távolságban zajlottak, de nem tartalmaztak olyan sajtáságos elemeket, amelyeknek kombinációit korábban már ne tárgyaltuk volna e mű különböző cikkelyeiben.

Kizárólag a lakosság többé-kevésbé ellenséges érzülete, a hadművelati vonalak változó mélysége és a hadművelet céljának nagy távolsága jelent olyan változót, amely miatt sok esetben változtatásokat kell végrehajtani az átlagos hadművelati szisztémában.

¹¹³ Szememre vethetik, hogy miután lebecsültem azokat, akik a tengerparton akarják állomásoztatni hadseregüket, most mégis ezt a hadműveletet ajánlgatom. Ám én ebben az esetben arról beszélek, hogy milyen hasznos, ha folyamatosan el tudjuk látni az időszakos bázisokat, amelyeket egy hadsereg felvesz, és nem arról, hogy a parton kell lefolytatni a hadműveleteket. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Valójában, bár egy szomszédos ország ellen irányuló invázió kevésbé veszélyes a távoli országok elleni hadjáratoknál, a közeli invázió is járhat végzetes eredménnyel. Egy francia hadsereg, amely Cádiz ellen indulna a Pireneusokra támaszkodva, és köztes bázisként az Ebro és a Tajo folyót használná, a Guadalquivir folyónál találná meg a sírját. Az a hadsereg, amely 1809-ben Komáromot ostromolta Magyarország közepén, miközben más hadseregek Barcelonától Portóig vívták csatáikat, a wagrami síkságon elbukhatott volna, még a Berezina folyóig sem kellett volna elmennie. Az előzmények, a rendelkezésre álló csapatok száma, a már elért hadi sikerek, az ország állapota mind hatással lehet arra, milyen széles teret adunk hadi vállalkozásunknak. A hadvezér tehetsége azon mérhető, hogy mennyire tudja az adottságokat a körülményekkel összeegyeztetni. S bár a politika nem gyakorol olyan nagy befolyást a szomszédos országok felé, mint a távoli országok felé irányuló inváziókra, nem szabad megfeledkeznünk a 6. cikkelyben megfogalmazott alapelvünkről. Azaz nincs olyan ellenség, bármilyen jelentéktelen legyen is, akivel ne lenne hasznos szövetségre lépni. II. Viktor Amadé, Savoya hercegének 1706-os politikai váltása, amely nagy hatással volt a korszak eseményeire, valamint Móríc szász választófejedelem 1551-es nyilatkozata és Bajorország 1813-as nyilatkozata kellőképpen bizonyítja, milyen fontos a hadszíntérrel szomszédos összes államot magunkhoz csatolni úgy, hogy ha nem is számíthatunk együttműködésükre, legalább szigorú semlegességüket biztosíthatjuk magunknak.

Már csak annyi lenne hátra, hogy sorra vegyük a tengeren túli expedíciókat, de mivel a behajózás és a kihajózás inkább a logisztikai és a taktikai, mint a stratégiai hadműveletek osztályába tartozik, a 40. cikkelyhez utaljuk ezeket, amely kifejezetten a csapatok partraszállásáról szól.

A STRATÉGIA RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

Úgy érzem, hogy a hadművelleti tervek alkotó összes hadászati kombináció bemutatásával kielégítően sikerült megoldanom a magam elé tűzött feladatot.

Ugyanakkor, amint azt a fejezet elején olvasható meghatározásból megállapíthattuk, egy háború fontos hadműveleteinek nagy része a hadjárat vezetése szempontjából a stratégia területére tartozik, a hadi vállalkozás végrehajtásának szempontjából viszont a taktika területére is. Mielőtt azonban rátérnénk ezekre a vegyes hadműveletekre, nem árt bemutatni a magasabb taktika és a csaták kombinációit, valamint azokat a szabályokat is, amelyek segítségével könnyebben tudjuk alkalmazni a háború legfőbb alapelveit. Ezáltal jobban meg fogjuk érteni e félig stratégiai, félig taktikai műveleteket. Ám engedjék meg, hogy előljáróban összefoglaljam az imént olvasott fejezet tartalmát.

Véleményem szerint a fejezetet alkotó 15 cikkelyből arra következtethetünk, hogy a háború alapelvét a következő módon tudhatjuk alkalmazni minden lehetséges hadszíntéren:

1. Ha képesek vagyunk hasznat húzni azokból az előnyökből, amelyeket két hadművelleti bázis kölcsönös vezetése biztosíthat, annak alapján, amit a 18. cikkelyben a kiszögellésekről és az ellenség bázisára merőleges vonalakról kifejtettünk.
2. Ha azon három hadművelleti sáv között, amelyet általában egy stratégiai sakktábla kínálhat, képesek vagyunk kiválasztani azt a zónát, amelyiken a legvégzetesebb csapást tudjuk mérni az ellenségre, és ahol mi magunk a lehető legkevesebb kockázatot vállaljuk.
3. Ha képesek vagyunk kijelölni, majd megfelelően irányítani hadművelleti vonalainkat azáltal, hogy a védekezésnél a koncentrikus vonalak példáját követjük, amelyeket Károly főherceg alkalmazott 1796-ban és Napóleon 1814-ben, vagy a határokkal párhuzamos visszavonulást, amelyet Soult marsall alkalmazott 1814-ben. Ezzel szemben a támadásnál azt a rendszert kell követnünk, amely Napóleon sikerét biztosította 1800-ban, 1805-ben és 1806-ban, azáltal, hogy erőit az ellenség stratégiai arcvonalának egyik végpontjára irányította, vagy azt a rendszert kell

alkalmaznunk, amikor erőit igen nagy sikerrel a centrumra irányította 1796-ban, 1809-ben és 1814-ben. És mindezt természetesen a hadseregek mindenkori állása és a 21. cikkelyben megfogalmazott alapelvek alapján kell végrehajtanunk.

4. Ha képesek vagyunk jól megválasztani stratégiai ideiglenes manőverező vonalainkat, olyan irányt adva nekik, amely alkalmas arra, hogy hadosztályaink nagyobb részével tudjunk manőverezni rajtuk, viszont megakadályozzuk, hogy az ellenség szétszakadt egységei egyesülni tudjanak, vagy kölcsönösen támogatni tudják egymást.
5. Ha képesek vagyunk az összehangolt küzdelem és hadsereg koncentrációjának szellemében kombinálni stratégiai pozícióinkat, valamint az összes nagy különítményt, amelynek megszervezésére szükségünk lesz, hogy átkarolhassuk a stratégiai sakk-tábla nélkülözhetetlen részeit.
6. Végül ha képesek vagyunk a katonatömegeket a lehető legnagyobb aktivitásra és mozgékonyásra sarkallni, hogy egymás után a döntően fontos pontokon tudjuk bevetni őket, és ezáltal elérhessük a legfontosabb célt, hogy túlnyomó erőt tudjunk szembeállítani az ellenséges hadsereg részeivel.

A gyors menettel növeljük fegyveres erőink hatékonyságát és semlegesíthetjük az ellenség haderejének nagy részét. Ám ha a fürgeség gyakran elegendő is a sikerek megszerzéséhez, hatása százszorosára nő, ha ügyesen a hadművelleti sáv azon stratégiai pontjaira irányítjuk erőfeszítéseinket, ahol a leghalálosabb csapásokat mérhetjük az ellenségre.

Ugyanakkor mivel nem vagyunk mindig abban az állapotban, hogy a többi stratégiai pontot kizárva elfoglaljuk a döntő stratégiai pontot, időnként be kell érünk azzal, hogy egész hadműveletünk célját csak részben érjük el, haderőnket gyorsan és egymás után vetjük be az ellenség elszigetelt csapatai ellen, amelyek így elkerülhetetlenül vereséget szenvednek. Ha a gyorsaságot és az élénkséget haderőnk megfelelő irányításával egyesítjük, biztosak lehetünk benne, hogy miénk lesz a győzelem, és kihasználhatjuk eredményeit.

A gyakran említett 1809-es és 1814-es hadművelet is igazolja állításomat, valamint az 1793. év végén Carnot által elrendelt hadjárat is, amelyet a 24. cikkelyben már megemlítettem, és amelyről részletesen beszámoltam *A forradalom háborúinak kritikai és katonai története* című munkám negyedik kötetében. A hadjárat során 40 zászlóaljat egymás után vetettek be Dunkerque-től Menin-ig, Maubeuge-ig és Landauig, megerősítve a már ott harcoló hadseregeket, és az így elért négy győzelem által megmentették Franciaországot. Ebben a bölcs hadműveletben akár benne is foglaltathatott volna a menetek teljes tudománya, amennyiben ehhez a kombinációhoz az is hozzájárult volna, hogy a hadszíntér döntő stratégiai pontján

alkalmazzák. Ám nem így történt, mert az osztrák hadsereg, amely akkoriban a koalíció fő ereje volt, már visszavonult Köln irányába, tehát a francia hadseregnek a Meuse folyó vonalára kellett volna mélnie a legnagyobb csapást. A Közjóléti Bizottság gondoskodott a legközvetlenebb veszély elhárításáról, és iménti megjegyzésemmel semmiképpen sem szeretném kisebbíteni a manőver érdemét, amelyben érvényesült a stratégiai alapelv egyik fele. A másik fele pontosan abban áll, hogy az efféle hadi erőfeszítéseknek meg kell szabni a legdöntőbb irányt, ahogy Napóleon tette Ulmnál, Jénánál és Regensburgnál. A stratégiai hadviselés egész művészete az általam felsorolt feltételek különböző alkalmazásában áll. Elnézést kérek, hogy oly sokszor megismétlem ugyanazokat az idézeteket – már említettem indítékaimat.

Azt hiszem, főlöleges lenne hozzátennem, hogy a stratégia egyik nagy célja az, hogy a hadsereg számára valódi előnyöket biztosítson azáltal, hogy a hadműveletek számára a legkedvezőbb hadszínteret készíti elő, ha azok saját országunkban zajlanak. Az erődök, sáncok, hídfőállások fekvése, a döntő pontokhoz vezető összekötő vonalak megszabása a tudomány igen érdekes részét képezi. Korábban már bemutattuk, milyen jelek alapján lehet könnyedén felismerni ezeket az akár ideiglenes, akár állandó döntő pontokat. Napóleon csodálatos példákat adott ebben a tárgyban a Simplon-átjárón és a Cenis-hegyen való átkelésével. Ausztria is bölcsen ismerte fel ezeket a lehetőségeket 1815-től kezdve Tiroltól Lombardia felé tartva a Szent Gotthárd-hágón és Splügenen való átkelés során, valamint az ezeken az útvonalon eltervezett és felépített erődjeivel.

II. rész

IV. FEJEZET: A MAGASABB TAKTIKÁRÓL ÉS A CSATÁKRÓL

A csaták a nagy politikai vagy stratégiai ügyekért küzdő két hadsereg végső összecsapását jelentik. A stratégia feladata, hogy a hadművelati sáv döntő pontjaira irányítsa a hadseregeket, mérlegelje a csata esélyeit, és megpróbálja befolyást gyakorolni annak végeredményére, de a bátorsággal, zsenialitással és szerencsével egyesült taktika feladata lesz, hogy megnyerje a csatát.

A magasabb taktika tehát a csaták jó kombinációjának és jó vezetésének művészete. A taktikai kombinációk fő irányelve ugyanaz, mint a stratégiai kombinációké, tudniillik, hogy haderőnk nagy részét az ellenséges hadseregnek csak egy kisebb része felé irányítjuk, és arra a pontra, ahol a legnagyobb eredményt érhetjük el.

Azt szokás mondani, hogy a csaták végeredményben a háború legfőbb és legdöntőbb akciói. Ám nem mindig teljesen pontos ez az állítás, hiszen láttunk már hadseregeket, amelyeket stratégiai hadműveletek során semmisítettek meg, ahol voltaképpen nem is voltak igazi nagy csaták, csak kisebb összecsapások. Az is igaz, hogy a teljes és döntő győzelem ugyanilyen eredményekkel járhat, nagyobb stratégiai kombinációk nélkül is.

A csaták eredménye általában olyan okok összességén múlik, amelyek nem mindig tartoznak a hadművészet hatáskörébe. Az alkalmazott harcrend, a végrehajtás eszközeinek bölcs kiválasztása, a hadvezér helyetteseinek és alvezéreinek lojalitása és közreműködése, a küzdelem oka, a csapatok lendülete, felosztása és képzettsége, a tüzérségi vagy lovassági fölény és e fölény bölcs kihasználása, de mindenekelőtt a hadseregek, sőt a nemzetek morális állapota hozza el a többé-kevésbé döntő győzelmeket, és határozza meg e győzelmek következményeit. Clausewitz tábornok hamisan okoskodott, amikor azt állította, hogy bekerítő hadműveletek nélkül a csata nem biztosíthat teljes győzelmet. A zamai csatában néhány óra alatt elpusztult Hannibál 20 évi dicsőségének és sikerének gyümölcse, anélkül, hogy bárki is holmi bekerítésre merészelt volna gondolni. A bekerítést végrehajtók Rivolinál teljes vereséget szenvedtek, de sem 1799-ben Stockachnál, sem 1805-ben Austerlitznél nem

voltak szerencsésebbek. Amint azt a 32. cikkelyben látni a fogjuk, egyáltalán nincsenek ellenemre azok a manőverek, amelyeknek egy szárny átkarolása és bekerítése a céljuk, hiszen mindig is ezek fontosságát hirdettem. Ám tudni kell a megfelelő időben és ügyesen végrehajtani a bekerítő manővereket, s úgy vélem, hogy azok a stratégiai manőverek, amelyek révén hatalmunkba tudjuk keríteni az összeköttetési vonalakat anélkül, hogy sajátjainkat elveszítenénk, biztosabbak, mint a taktikai manőverek.

A csatáknak három fajtája van. Vannak a védekező csaták, vagyis azok, amelyeket a hadsereg előnyös pozícióból vív, ahol az ellenségre várakozik. Vannak a támadó csaták, amelyeket olyan hadsereg vív, amely jól ismert, előirányzott ponton támadja meg az ellenséget. És vannak a váratlan csaták, amelyeket a két fél menet közben vív egymással. Egyenként fogjuk megvizsgálni e három fajta különböző kombinációit.

HARMINCADIK CIKKELY: A VÉDELMI ÁLLÁSOKRÓL ÉS A VÉDELMI CSATÁKRÓL

Amikor a hadsereg harcra készül, elfoglalja hadállásait és kialakítja a harcvonalát. Azon általános meghatározásból, amelyet művem elején adtam a hadműveletekről, látható, hogy különbséget tettem a harcvonalak és a harcrendek között, amelyeket a mai napig össze szokás keverni.

A harcvonal elnevezést adom annak a szétbontakoztatott hadállásnak vagy támadó zászlóaljoszlopokból képződött hadállásnak, amelyet a hadsereg azért vesz fel, hogy elfoglaljon egy tábort vagy egy terepszakaszt, ahol elfogadja a csatát meghatározott célra való tekintet nélkül. Ez az elnevezés az olyan csapatokra illik, amelyeket a begyakorolt szabályok alapján állítottak fel, egy vagy több vonalon. Ez a téma majd a 43. cikkely tárgyát képezi. Ezzel szemben harcrendnek fogom nevezni a csapatoknak azt az elrendezését, amely adott manőverre utal. Ilyen a párhuzamos harcrend, a ferde harcrend és a szárnyakra merőleges harcrend.

Ez az elnevezés hiába új, mégis nélkülözhetetlen ahhoz, hogy világosan meghatározzunk két olyan fogalmat, amelyet nagyon nem szerencsés összekeverni.¹ E két dolog

¹ Nem a mindenáron való újítás vágya késztet arra, hogy megváltoztassam a bevett elnevezéseket. Ám egy tudomány fejlődéséhez fontos, hogy ugyanaz a szó ne jelentsen két teljesen különböző dolgot. Amennyiben ragaszkodunk ahhoz, hogy harcrendnek nevezzük azt is, amikor a seregeket egyszerűen csak felsorakoztatjuk egy vonalon, akkor legalább a *ferde hadrend* és a *homorú hadrend* elnevezést ne adjuk az igazán fontos manővereknek. Ebben az esetben ezeket a manővereket a *ferde harcrend szisztémája* stb. kifejezéssel

természetéből következik, hogy a harcvonalt kifejezetten a védekező szisztémához tartozik, mivel az a hadsereg, amely az ellenségre vár, anélkül, hogy tudná, mi fog történni, valójában bizonytalan és cél nélküli harcvonalt fog alkotni. Ezzel szemben a harcrend a csapatoknak a harc szándékával kialakított elrendezését jelenti és előre eltervezett manővert jelez, amely inkább a támadó harcrend kategóriájába tartozik. Ám ezzel nem azt állítom, hogy a harcvonalt kizárólag védekező jellegű lehet, ugyanis egy csapat nagyon is megtámadhat egy állást ebben a formációban és a védekező hadsereg is elfoglalhat ferde harcrendet vagy bármilyen más, támadásra alkalmas harcrendet. Én csak a leggyakrabban előforduló esetekről beszélek.

* * *

Anélkül, hogy a hadsereg éppenséggel olyan háborút vívna, amelyet metodista háborúnak szokás nevezni, gyakran alakul úgy, hogy a hadseregnek a számára előnyös, a természet által is támogatott állásban kell bevárnia az ellenséget, a védelmi csatához előre kiválasztott állásban. Ilyen hadállást akkor szokás elfoglalni, amikor a hadsereg fontos pontot védelmez, például a fővárost, nagy raktárakat vagy a vidéket uraló döntő stratégiai pontot, végül amikor ostromot kell fedeznie.

Ezenkívül többféle hadállás létezik, stratégiai hadállások, amelyekről a 20. cikkelyben beszéltünk, valamint taktikai hadállások. Ezek a hadállások is több fajta alá oszthatók, hiszen vannak először az elsáncolt hadállások, amelyeket arra szántak, hogy a hadsereg többé-kevésbé összefüggő védművekkel fedezett állásban, egyszerűen elsáncolt táborban várja az ellenséget. A sáncbtáborok és a stratégiai hadműveletek kapcsolatát a 27. cikkelyben tárgyaltuk, megtámadásukról és védelmükről pedig a 35. cikkelyben fogunk szólni. Másodszor ott vannak a természeti adottságaiknál fogva erős taktikai hadállások, ahol a hadsereg akár táborozhat is néhány napig, hogy időt nyerjen. Az utolsó fajta pedig a nyílt hadállásoké, amelyeket viszont előre arra választottak ki, hogy ott fogadják el a csatát.

A taktikai hadállások legkedvezőbb tulajdonságai a kitűzött céltól függően változhatnak, de nagyon fontos, hogy ne engedjünk a manapság divatos előítéletnek, amely a meredek és nehezen megközelíthető pozíciókat részesíti előnyben. Ezek alkalmasak lehetnek menet-táboroknak, de nem mindig alkalmasak egy csata megvívására. Ugyanis egy hadállás nem csak akkor számít erősnek, ha meredek terepen helyezkedik el, hanem akkor is, ha összhangban van azzal a céllal, amely elfoglalásával kínálkozik, és akkor, ha a lehető legnagyobb

kellene jelölni, de én inkább az általam elfogadott elnevezést választom. A haditervben szereplő harcrend a *szervezési terv* nevet kaphatná, a terepen kialakuló közönséges alakzat pedig a *harcvonalt* nevet vehetné fel. (Jomini saját megjegyzése.)

előnyöket nyújtja a hadsereg zömét képező csapatnem számára. Végül ha a terepakadályok az ellenség számára károsabbak, mint az azt elfoglaló védekező hadsereg számára. Például nem kétséges, hogy amikor Masséna az Albis-hegység vonalán erős hadállást foglalt el, ezzel súlyos hibát követett volna el, ha hadseregének lovassága és tüzérsége fölényben lett volna, míg kiváló gyalogsága számára éppen erre volt szüksége. Ugyanezen okból Wellington, mivel hadseregének a tüzereje volt a legnagyobb erőssége, jól választotta meg waterlooi hadállását, ahonnan alacsony sortűzzel végig tudott söpörni az összes útvonalon. Egyébként az Albis-hegységben elfoglalt hadállás inkább stratégiai hadállásnak volt tekinthető, a waterlooi pedig harcállásnak. A harcállásokra nézve a következő alapelveket fogalmazhatjuk meg:

1. Szerencsés, ha könnyen használható kijáratok vannak, hogy akkor lehessen rátámadni az ellenségre, amikor a pillanat kedvezőnek ígérkezik, az ellenségnek viszont nem nyújt előnyöket, amikor közeledik a harcponthoz.
2. Szerencsés, ha a harcállásból a tüzérség ki tudja fejteni megsemmisítő hatását.
3. Szerencsés, ha a terep alkalmas arra, hogy elfedje az egyik szárnytól a másik felé történő mozgásokat, amelyek által a csapatokat a megfelelően ítélt pontra akarjuk átirányítani.
4. Szerencsés, ha a terep – éppen ellenkezőleg – alkalmas arra, hogy könnyebben felfedezhessük az ellenség mozgásait.
5. Szerencsés, ha a terep alkalmas arra, hogy megkönnyítse a visszavonulást.
6. Szerencsés, ha a seregnek erősek a szárnyai, hogy lehetetlenné tegyék a szárnyak elleni támadást, és az ellenséget a centrum vagy legalábbis az arcvonal elleni támadásra készítsék. Ám ez utóbbi feltétel nehezen teljesíthető, ugyanis ha a hadsereg egy folyóra, hegyoldalakra vagy járhatatlan erdőkre támaszkodik, ez a pozíció a legkisebb kudarc esetén is teljes katasztrófává változhat, mivel az áttört vonal pontosan ezekre az akadályokra szorulna vissza, amelyeket arra szántak, hogy megtartsa a sereget. E miatt a veszélyes eshetőség miatt gondolom, hogy a csata napján többen érnek a könnyen megvédelmezhető állások, mivel elég, ha olyan posztokat foglalunk el, ahol néhány órán keresztül egyszerű különítményeink segítségével kitarthatunk.²

² A Hougomont-major, La Haye Sainte tanya és a Papelotte-i kis patak nagyobb akadályt jelentett Ney számára, mint híres elchingeni hadállása, amikor is 1805-ben egy leégett híd maradványain keresztül vonultatta át a Dunán seregét. Természetesen a védők bátorságát nem lehetett egymáshoz mérni a két, homlokegyenest eltérő körülmény között. De látnunk kell, hogy az eltérő esélyeket leszámítva, ha jól használják ki a terep akadályait, nem kell leküzdhetetlennek lenniük ahhoz, hogy bármilyen támadást megküldjünk. Elchingennél a partok magassága és meredeksége, amely szinte lenullázta a tűz hatását, inkább ártott, mint használt a védelemnek. (*Jomini saját megjegyzése.*)

7. A szárnyak támogatásának hiányát olykor úgynevezett horog alakú állásokkal/kiszögellésekkel orvosolják. Ez veszélyes megoldás, mivel a hadművelleti vonalba beépülő horogállás zavarja a hadmozdulatokat, és azért is, mert ha az ellenség a két hadművelleti vonal által bezárt szögbe állítja fel ágyúit, nagy pusztítást vihet végbe rajtuk. A dupla tartalék, amely mélyen tagolva a szárny mögött van elhelyezve, amelyet meg akarunk védeni a támadástól, úgy tűnik, jobban megfelel a célnak, mint a horog alakú állás. A helyi viszonyoknak kell meghatározniuk, hogy melyiket válasszuk a két megoldás közül. A prágai csata leírása során (*A hétéves háború* című munkám II. fejezetében) részletesebben is kitérek a témára.
8. Ám nemcsak a szárnyakat kell megpróbálnunk fedezni a védekező hadállásban, gyakran előfordul, hogy a terep adta akadályok miatt, amelyek akadályozzák a szétbontakozást, az ellenség arra kényszerül, hogy a centrum felé irányítsa támadásait. Az ilyen helyzet mindig az egyik legelőnyösebb a védekező hadsereg számára, amint azt a malplaquet-i és a waterlooi csata is bizonyította. E cél eléréséhez nincs szükségünk hatalmas akadályokra, néha egy parányi kis talajegyenetlenség is megteszi. Ney marsall Papelotte nyomorúságos kis patakja miatt kényszerült rá, hogy Wellington seregének centrumát támadja, és nem a bal szárnyat, ahogyan parancsolták neki.

Amikor ilyen állást kell megvédenünk, ügyelnünk kell rá, hogy mobilizáljuk az ily módon védetté vált szárnyak bizonyos hányadát, hogy részt vehessenek az akcióban, ahelyett, hogy annak tétlen szemlélői lennének.

Ám nem hallgathatjuk el, hogy mindezek a lépések csak pillanatnyi enyhülést nyújtanak, mert az a legjobb, ha a hadsereg, amely védekező pozícióban várja az ellenséget, minél hamarabb újra átveszi a kezdeményezést, amikor elérkezett a pillanat, hogy ezt sikerrel megteheti.

Egy harcállás értékéhez az is hozzájárul, ha könnyű visszavonulni belőle, és ez a megállapítás elvezet minket ahhoz a kérdéshez, amely a waterlooi csata kapcsán merült fel. Vajon egy erdőnek háttal álló hadsereg, amely a centrum és mindkét szárny mögött jó elvezető útvonallal rendelkezne, veszélybe kerülne-e – amint Napóleon állította –, ha esetleg elveszítené a csatát? Én pontosan ellenkezőleg gondolom, mert az ilyen erdős terep kedvezőbb lenne a visszavonuláshoz, mint a teljesen nyílt terep, hiszen a megvert hadsereg nem tudna átkelni a síkon úgy, hogy ne tenné ki óriási veszélynek magát. Természetesen ha a visszavonulás teljes megfutamodássá fajulna, az erdő előtti ütegekben hagyott tüzérség egy része valószínűleg elveszne, de a gyalogság, a lovasság és a tüzérség maradék része pontosan úgy vissza tudna vonulni az erdőn, mint a síkon keresztül. Ha nem teljes vereségről, csak rendezett visszavonulásról lenne szó, azt semmi nem fedezhetné

jobban egy erdőnél. Ehhez természetesen az kell, hogy legalább két jó kivezető út legyen a vonalak mögött, s hogy a sereg ne hagyja magát túl közel szorítani az erdőhöz, míg meg nem tette a visszavonuláshoz szükséges intézkedéseket. Az is fontos, hogy nem szabad engedni, hogy az erdő kijáratánál az ellenség haránt irányú mozgással bevágjon a sereg elé, ahogyan ez Hohenlindennél történt. Még biztosabb lenne a visszavonulás, ha – mint Waterloonál – az erdő homorú vonalat képezne a közép mögött, mert ez a beszögellés kiváló gyülekezőhely lehetne a csapatok számára, és időt adna nekik, hogy egymás után visszavonuljanak a jól járható útvonalon.

* * *

A stratégiai hadműveletek kapcsán már említettük, hogy milyen különböző lehetőségeket biztosíthat a két rendszer – a támadó és a védekező – egy hadseregnek, és láthattuk, hogy különösen a stratégiában milyen nagy előnyt élvez a kezdeményező fél. Oda irányíthatja főerőit és ott csaphat le, ahol az érdekeinek megfelel. Míg az a fél, aki csak várakozik a hadállásban, és mindenütt rajtaüthetnek, méghozzá gyakran váratlanul, mindig arra kényszerül, hogy ellenfelétől tegye függővé saját mozgását. Ám azt is kifejtettük már, hogy a taktika területén nem ennyire egyértelműek a támadó fél előnyei, hiszen ilyenkor a hadműveletek nem olyan tágas térben zajlanak és a kezdeményező fél nem tudja eltitkolni manővereit az ellenség elől, aki ha azonnal felfedezi ezeket, tartalékai bevetésével helyben orvosolni is tudja a problémát. Azonkívül azt a hadsereget, amely támadólag lép fel, hátráltatják a terep akadályai is, amelyeket le kell győznie, hogy megközelíthesse ellenfele vonalát. Lehet bármilyen sík a vidék, mindig akadnak kisebb egyenetlenségek, kis patakmedrek, erdőcskék, sövények, tanyák és falvak, amelyeket vagy be kell vennie, vagy amelyek mellett el kell haladnia. És ha ezekhez a természeti akadályokhoz hozzáadjuk még az ellenséges ágyúütegeket, amelyeket el kell foglalnia, és a kavarodást, amely előbb-utóbb kialakul egy olyan csapatban, amely hosszú ideig ki van téve a tűzéség vagy a gyalogság tűzésnek, beismerhetjük, hogy – legalábbis a taktika területén – a támadásnak és a védekezésnek meglehetősen kiegyenlített az esélyei.

Bár nehéz vitatni ezen állítások igazságát, van egy másik is, amely emezeknél is igazabb, és amelyet a történelem legnagyobb eseményei hitelesítenek. Ez a következő: minden olyan hadsereget, amely szilárd hadállásban várja az ellenséget, előbb-utóbb levernek, míg a legnagyobb sikereket akkor remélheti, ha előbb kihasználja a védekezés előnyeit, majd megragadja a kezdeményezés kínálta lehetőségeket. Az a hadvezér, aki gépiesen, egy helyben várja az ellenséget, és csak annyi szerepet vállal, hogy hősieken védekezik, mindig vereséget fog szenvedni, ha alaposan nekirontanak a hadseregének. Egészen más a helyzete annak

a hadvezérnek, aki azzal a szilárd elhatározással vág bele a harcba, hogy nagy manővereket vigyen véghez az ellenséggel szemben, hogy visszaszerezze azt az erkölcsi előnyt, amelyet a támadó lendület ad, és az a bizonyosság, hogy főerőit a legfontosabb ponton veti be (ugyanis az egyszerű védekezés soha nem nyújt ilyen bizonyosságot).

Ugyanis ha a várakozó fél jól megválasztott hadállásban van, ahonnan szabadon kimozdulhat, akkor megvan az az előnye, hogy látja, amikor az ellenség megérkezik. A terepnek megfelelően előre jól elrendezett csapatai, amelyeket támogatnak a legnagyobb hatás elérése érdekében elhelyezett ágyúütegek is, nagy árat szabhatnak ellenfelüknek a két sereget elválasztó terepért. És ha a támadót, aki már korábban is érzékeny veszteségeket szenvedett el, heves támadás éri abban a pillanatban, amikor azt hitte, hogy már karnyújtásnyira van a győzelemtől, ez a támadó elveszíti az előnyeit is, mert az ilyen ellentámadás a legyőzöttnek hitt ellenség részéről nagy csapást jelent még a legmerészebbek katonai moráljára is.

A hadvezér tehát a csatákban egyforma sikerrel alkalmazhatja a támadó és a védekező rendszert, de ehhez a sikerhez elengedhetetlenül szükségesek a következők:

1. Hogy ne csak passzív védekezésre szorítkozzék, hanem tudja, hogyan váltson át védekezésből támadásba, ha eljött a pillanat.
2. Hogy biztos szemmel mérje fel a helyzetet, és nagyon higgadtan tudjon dönteni.
3. Hogy olyan csapatokat vezényeljen, amelyekre számíthat.
4. Hogy amikor átvált támadásba, ne mulassza el azoknak az általános alapelveknek az alkalmazását, amelyeket figyelembe vett harcrendje kidolgozásakor, ha ő támadott volna először.
5. Hogy csapásait a döntő pontokra irányítsa.

Bonaparte példája Rivolinál és Austerlitznél, Wellington példája Talaveránál, Salamancánál és Waterloonál a bizonyítéka ezeknek az igazságoknak.

HARMINCEGYEDIK CIKKELY: A TÁMADÓ CSATÁKRÓL ÉS A KÜLÖNFÉLE HARCRENDEKRŐL

Támadó csaták alatt azokat értjük, amelyeket olyan hadsereg vív, amely egy másik hadsereget támad meg saját hadállásában.³ A stratégiai védekezésre kényszerült hadsereg

³ Minden csatában van egy támadó és egy megtámadott, tehát minden csata támadó lesz az egyik fél számára, és védekező a másik fél számára. (*Jomini saját megjegyzése.*)

gyakran lendül taktikai szinten ellentámadásba a csata során, ahogyan a támadást fogadó hadsereg még a csata folyamán újra visszaszerezheti a kezdeményezést, és ezáltal megszerezheti a fölényt. A történelem számtalan példát tud felmutatni e különböző típusú csaták mindegyikére. Mivel az utóbbiakról az előző cikkelyben már beszámoltunk, és ott bemutattuk, milyen előnnyel járhat, ha kivárunk a támadással, itt most arra szorítkozunk, hogy a támadókról beszéljünk.

Nem titkolhatjuk, hogy a támadó fél általában rendelkezik azzal az előnnyel, amelyet a morális önbizalom biztosít, és azzal is, hogy szinte mindig jobban tudja, mi a célja, és ezt hogyan éri el.

Amint elhatároztuk, hogy megtámadjuk az ellenséget, ki kell dolgozni valamiféle támadási rendet – erről éreztem úgy, hogy a harcrend nevet kell adnom neki. Azonban az is gyakran előfordul, hogy kidolgozott terv nélkül kell belevágnunk a csatába, mert nem ismerjük pontosan az ellenség helyzetét. Mindkét esetben alaposan át kell gondolnunk, hogy minden csatában van egy döntő pont, amely, ha helyesen alkalmazzuk a háborús alapelveket, a többenél jobban biztosítja a győzelmet, tehát úgy kell alakítanunk a helyzetünket, hogy erőfeszítéseinket erre a pontra irányíthassuk.

Ahogy már említettük, a harctér döntő pontját a következők határozzák meg: a terep adottságai, a helyek összevetése azzal a stratégiai céllal, amelyet a hadsereg kitűz maga elé, és a szemben álló felek egymáshoz viszonyított elhelyezkedése.

Vegyünk egy példát! Ha egy ellenséges szárny olyan magaslatokra támaszkodik, ahonnan mi teljes hosszában löhetjük a védvonalát, akkor e magaslatok elfoglalása tűnik a legelőnyösebb taktikai pontnak. Mindazonáltal előfordulhat, hogy ezek a magaslatok nagyon nehezen megközelíthetőek, és stratégiai szempontból a legkevésbé fontos ponton helyezkednek el. A bautzeni csatában⁴ a koalíciós erők bal szárnya az akkor inkább semleges, mint ellenséges Csehország meredek hegyeire támaszkodott. Akkor úgy tűnt, hogy taktikai szempontból e hegyoldalak lesznek a döntő pontok, amelyeket el kell foglalni, de éppen az ellenkezője történt. Ugyanis a terep ott nagyon kedvező volt a védelem számára, a koalíciós hadseregnek pedig csak egyetlen visszavonulási vonala volt Reichenbach és Görlitz felé, a franciák viszont – miután a síkságon leverték a jobb szárnyat – elvágták ezt a visszavonulási vonalat, és visszaszorították a koalíciós sereget a hegyekbe, ahol az elveszítette minden hadianyagát és katonái nagy részét. Ez a vidék tehát több tereplehetőséget, hatalmasabb eredményeket és kevesebb legyőzendő akadályt kínált. Úgy vélem, hogy a következő igazságokat vonhatjuk le az előbb elmondottakból:

⁴ 1813. május 20–21. Napóleonnak a kétnapos csatában sikerült legyőznie a Wittgenstein és Blücher által vezetett orosz–porosz csapatokat, de a szövetségeseknek sikerült rendezetten visszavonulniuk.

1. A harctér topográfiai kulcspontja nem mindig taktikai kulcspont is egyben.
2. A harctér döntő pontja kétségtelenül az, amely kedvező helyzeténél fogva leginkább biztosítja a stratégiai előnyöket.
3. Abban az esetben, ha e harctér stratégiai döntő pontján nem túl kellemetlenek a terepviszonyok, ez a pont lesz rendszerint a legfontosabb.
4. Ám olykor az is előfordul, hogy e pont meghatározása mindenekelőtt a harcoló felek egymással szembeni elhelyezkedésétől függ. Például az ellenség túlságosan elnyújtott és szakadozott harcvonalával szemben a támadás szempontjából mindig a centrum lesz a legfontosabb támadási pont. Ezzel szemben az ellenség szűk harcvonala esetén a centrum lesz az ellenség legerősebb pontja, mivel függetlenül az ott elhelyezkedő tartalékoktól, a szárnyakból könnyű támogatnia, ilyenkor tehát éppen a két szárny valamelyike lesz a döntő pont. Nagy erőfölény esetén a két szárnyat egyszerre támadhatjuk, de soha nem az egyenlő vagy annál gyöngébb erőviszonyok esetén.

Láthatjuk tehát, hogy a csata összes kombinációja abban áll, hogy úgy alkalmazzuk erőinket, hogy a legtöbb előnyt kínáló három pont valamelyikén vigyük véghez a lehető legnagyobb sikert ígérő akciót, és e pontokat könnyen meghatározhatjuk az imént kifejtett kritériumok alkalmazásával.

* * *

Tehát az lesz a támadó csata célja, hogy az ellenséget kiszorítsuk hadállásából, majd megtörjük, kivéve, ha korábbi stratégiai manőverekkel már előkészítettük teljes elpusztítását. Egyrészt úgy tudjuk kiszorítani hadállásából, hogy arcvonala valamelyik pontján áttörjük a vonalát, akár úgy, hogy oldalba támadjuk, akár úgy, hogy egyszerre alkalmazzuk ezt a két eszközt. Tehát egyrészt szemből megtámadjuk, másrészt a két tevékeny szárnyal be is kerítjük a vonalat.

Úgy érhetjük el e különféle eredményeket, ha kiválasztjuk azt a harcrendet, amely leginkább megfelel a célunknak.

Legalább 12-féle harcrendet lehet felsorolni, mégpedig a következőket:

1. Egyszerű párhuzamos harcrend.
2. Párhuzamos harcrend védekező vagy támadó visszahajló szárnyal.
3. Egyik vagy mindkét szárnyon megerősített párhuzamos harcrend.
4. Középen megerősített párhuzamos harcrend.
5. Egyszerű ferde vagy a támadó szárnyon megerősített harcrend.
- 6–7. Az egyik vagy mindkét szárnyra merőleges harcrend.

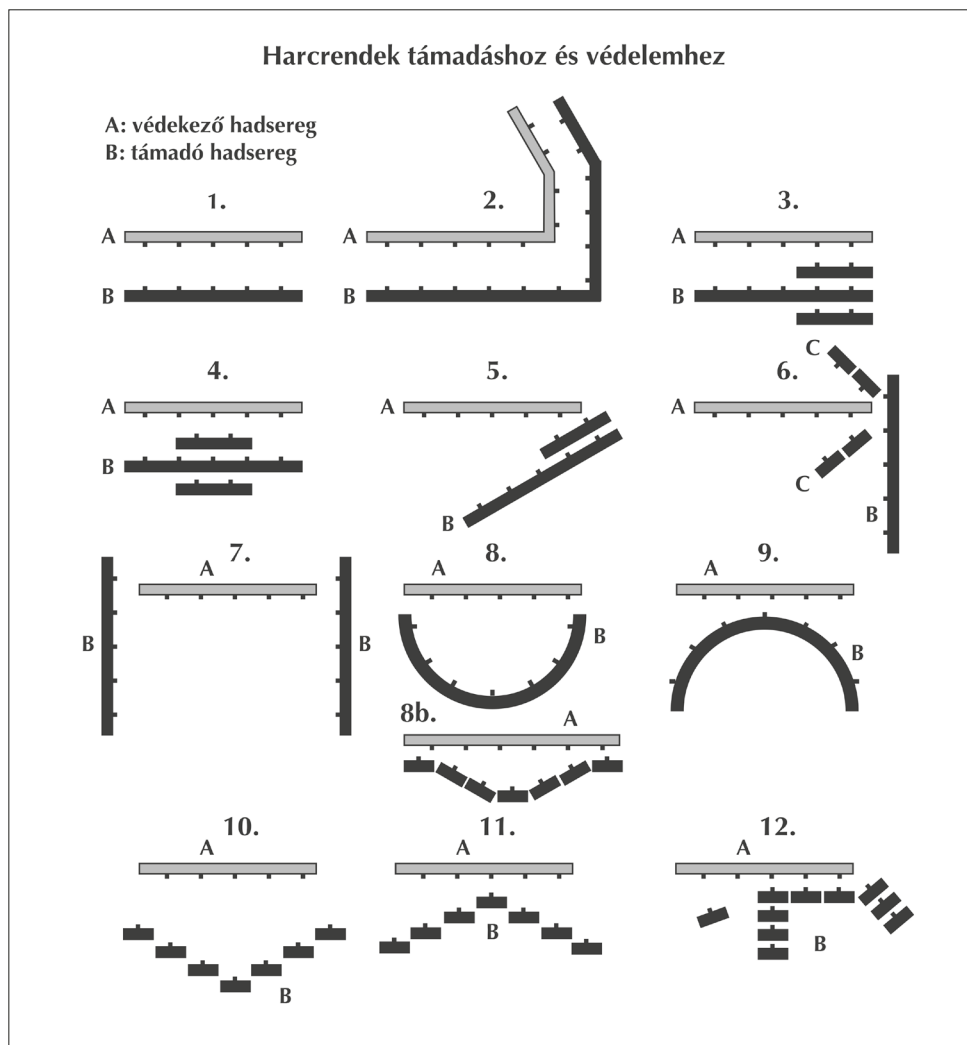
8. A homorú, konkáv harcrend.
9. A domború, konvex harcrend.
10. Lépcsőzetes harcrend az egyik vagy mindkét szárnyon.
11. Lépcsőzetes harcrend a középpel szemben.
12. A középpont és a két ellenséges szárny egyikének egyidejű erős megtámadásának kombinált harcrendje (4. ábra).

E harcrendek mindegyikét alkalmazhatjuk önmagában vagy egy másikkal kombinálva, s amint már említettük, egy, az ellenséges vonal átkarolására indított erős hadoszlop manőverével kombinálva. Ahhoz, hogy e harcrendek érdemeit megítélhessük, azt kell mérlegelnünk, milyen viszonyban állnak az általunk lefektetett általános elvekkel.

Látjuk például, hogy a párhuzamos harcrend (1. változat) a legrosszabb, mert nem sok ügyességet igényel, hogy a két fél egyenlő esélyekkel harcoljon egymással, vagyis hogy zászlóalj zászlóalj ellen harcoljon, amely felállás a taktika teljes hiányát jelenti. Van azonban egy olyan eset, amelyben ez a harcrend a legmegfelelőbb. Akkor, amikor a hadseregnek, miután a nagy stratégiai hadműveletekben kezdeményező szerepet vállalt, sikerül az ellenfél összeköttetési vonalaira vetnie magát, és elvágja visszavonulási vonalát, miközben sajátját fedezi. Ilyenkor, amikor a hadseregek között megtörténik a döntő összecsapás, az a fél, amelyik az ellenség hátsó összeköttetési vonalainál találja magát, folyamodhat a párhuzamos harcrendhez. Hiszen mivel már a csata előtt végrehajtotta a döntő manővert, az marad az egyetlen célja, hogy megakadályozza az ellenséget, hogy menekülőutat nyisson magának. Ezt az esetet kivéve a párhuzamos harcrend a legkevésbé előnyös mind közül. Ám ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne lehetne egy csatát megnyerni e harcrend alkalmazásával, hiszen valakinek csak meg kell nyernie, és azé lesz az előny, akinek jobbak a csapatai, aki a legjobban tudja, hogyan kell a megfelelő időben bevetni őket, aki jobban használja fel tartalékait, s végül azé, akinek a szerencse az oldalára áll.

A párhuzamos harcrendet horog alakú kiszögelléssel (2. változat) általában védekező hadállásban szokták alkalmazni. Olykor azonban támadó kombináció eredménye is lehet, ám ebben az esetben a harc vonal előtt, míg védekezés esetén a harc vonal mögött helyezkedik el. A prágai csata a legkirívóbb példája annak, milyen veszély leselkedik a kiszögellésre, ha jó ponton támadják meg.

Az egyik szárnyon megerősített párhuzamos harcrend (3. változat) vagy a középben megerősített párhuzamos harcrend (4. változat), amelynek az a célja, hogy áttörjük az ellenség vonalát, sokkal előnyösebb az előző kettőnél, és sokkal inkább megfelel az általunk bemutatott általános háborús alapelvnek. Ugyanakkor kiegyensúlyozott erőviszonyok esetén

4. ábra. Harcrendváltozatok támadáshoz és védelemhez

a harcvonalnak az a része, amelyet meg kell gyengítenünk, hogy megerősítsük a másik részét, veszélybe kerülhet, amennyiben párhuzamos harcrendben harcolunk az ellenséggel.

A ferde harcrend (5. változat) felel meg leginkább egy kisebb létszámú hadsereg számára, amely egy erősebb hadsereg ellen támad. Mert miközben felkínálja azt az előnyt, hogy a haderő zömét az ellenséges vonal egyetlen pontjára irányítja, két másik, ugyanolyan

fontos előnyt is nyújt a támadó számára. Egyrészt visszatartjuk a meggyengült szárnyat lőtávolon kívül, másrészt ez a szárny még két rendeltetést is teljesít, a vonal egy részét tétlenségével megkíméli, és ez szükség esetén tartalékként szolgálhat a támadó szárny számára. Ezt a harcrendet a híres Epameinondas⁵ alkalmazta a leuktrai és a mantineiai csatában, ám e rendszer előnyeinek legragyogóbb példáját Nagy Frigyes mutatta be a leutheni csatában. (Lásd az *Értekezés a nagy hadműveletekről* című munkám VII. fejezetét!)

Az egyik vagy mindkét szárnyra merőleges harcrendet, amelyet a 6. és a 7. változat mutat be, csak elméleti képletnek kell tekinteni, amely azokat a taktikai irányokat mutatja be, amelyekre koncentrálnunk kell az erőfeszítéseinket. Soha nem fordul elő, hogy két hadsereg ilyen tökéletesen merőleges irányba álljon egymásra, ahogyan az ábrán láthatjuk. Hiszen ha a B hadsereg valóban merőleges irányt venne fel az A hadsereg egyik vagy mindkét szélére, az A hadsereg azonnal megváltoztatná harcvonala egy részét, és maga a B hadsereg is, amint elérné vagy meghaladná a szél végpontját, habozás nélkül jobbra vagy balra irányítaná hadoszlopait, hogy az ellenség arcvonalaához közelítse azokat. Mindezt oly módon, hogy a C rész oldalról bekeríthetné az ellenség vonalát, és ezáltal két valódi ferde csatavonal alakulhatna ki, ahogyan azt a 6. változatban láthatjuk. Ebből az következik, hogy a támadó hadsereg egyetlen hadosztályát merőlegesen kell az ellenség szárnyára vinni, míg e hadsereg többi része az arcvonalhöz közelít, hogy megzavarja azt, és ez a mozgás mindig ferde elrendezésekhez vezetne, ahogy az 5. és a 12. változatban látható.

Egyébként a mindkét szárnyra történő támadás – bármilyen formát adjunk is neki – nagyon előnyös lehet, de csak abban az esetben, ha a támadó jelentős létszámfölényben van. Ugyanis mivel az alapelv szerint haderőnk legnagyobb részét a döntő pontra kell vezetni, a létszámhátrányban lévő sereg ezt az elvet sértené, amennyiben kettős támadást indítana az erőfölényben lévő katonatömeg ellen. Ezt az állításunkat e mű folyamán még be fogjuk bizonyítani.

A közép ellen irányított homorú, konkáv harcrendnek (8. változat) sok lelkes híve akadt azóta, amióta Hannibál ennek a harcrendnek köszönheti a híres cannaei győzelmet.⁶ Ez a harcrend valójában nagyon jó lehet, ha a csata eseményei következtében alkalmazzuk, vagyis akkor, ha az ellenség az előtte hátráló centrumra támad, és hagyja, hogy a szárnyak túlszárnyalják. Ha azonban ezt az alakzatot a csata előtt vesszük fel, az ellenségnek ahelyett, hogy a központra rontana, elég lenne csupán a szárnyainkra rontania, amelyek önmaguktól

⁵ Epameinondas (kb. Kr. e. 418 – Kr. e. 362) thébai hadvezér és államférfi, aki Thébát a Spártának alávetett állapotából egy időre az ókori Hellász hegemon hatalmává tette. Megtörte Spárta katonai erejét a leuktrai (Kr. e. 371) és a mantineiai (Kr. e. 362) csatában. Az utóbbi csatában a megvert ellenség üldözése közben halálos sebet kapott.

⁶ A cannaei csata (Kr. e. 216. augusztus 2.), a második pun háború kiemelkedő eseménye Hannibál karthágói hadvezér legjelentősebb győzelme volt a Római Köztársaság ellen.

kínálnák fel széleiket, és így abba a helyzetbe kerülnének, mintha az ellenség csak az oldalakra támadt volna. Ezért ezt az állást ritkán szokás felvenni, kivéve olyan ellenséges hadsereggel szemben, amelynek domború, konvex harcrendben kell a harcot megvívnia, amint azt a későbbiekben látni fogjuk.

Valójában egy hadsereg ritkán áll fel félkörben, inkább a központ felé irányuló tört vonalban (amint azt a 8b. változat mutatja). Ha hihetünk több szakírónak, az angolok ennek a felállásnak köszönheték crécyi⁷ és agincourt-i⁸ híres győzelmüket. Bizonyos, hogy ez a felállítás jobb a félkörnél, mert nem veszi annyira igénybe a sebezhető szárnyat, lehetővé teszi a lépcsőzetes előrenyomulást és a tüzerő koncentrikus hatásának kihasználását. Ám rögvest elenyésznek az előnyei, ha az ellenség ahelyett, hogy balga módon nekirontana a homorú, konkáv centrumnak, csak távolról figyeli, és fő haderejével csak az egyik szárnyat támadja meg. Bár az 1809-es esslingi csata⁹ szépen példázza a homorú harcvonal előnyeit, mégsem azt kell ebből levonnunk, hogy Napóleon rosszul tette, hogy az arcvonal közepét támadta meg. Nem ítélezhetünk egy hadsereg felett, amely úgy harcol, hogy a Duna ott van a háta mögött, és nem képes manőverezni anélkül, hogy hidjait ne tenné ki veszélynek – egészen más helyzet ez, mint ha szabadon mozoghatna.

A közép felé kiszögellő domború, konvex harcrendet (9. változat) a folyón való átkelés után közvetlenül szokás alkalmazni, amikor kénytelenek vagyunk lemondani az elakadt szárnyakról, mivel azoknak a folyóra kell támaszkodniuk és a hidakat fedezniük. Vagy akkor alkalmazzuk, amikor védekező harcot folytatunk a folyónak háttal állva, hogy átkelhessünk rajta, és fedezni tudjuk az elvonulást, amint Lipcsénél történt. Végül természetesen akkor alkalmazzuk, amikor fel akarjuk tartóztatni a homorú vonalban nyomuló ellenséget. Ha az ellenség a kiszögellésre vagy csak az egyik szárnyra irányítaná a támadást, ez a harcrend a hadsereg pusztulását okozná.¹⁰ A franciák ezt a csatasort alkalmazták 1794-ben Fleurusnél, és sikerrel jártak, mert a coburgi herceg ahelyett, hogy a centrumot vagy valamelyik szárnyat támadta volna meg nagy erővel, öt-hat excentrikus vonalon és különösen egyszerre a két szárny felé osztotta meg támadásait. A franciák majdnem ugyanebben a domború, konvex harcrendben

⁷ A crécyi csata (1346. augusztus 26.) a franciák és az angolok között dúló százéves háború (1337–1453) egyik legfontosabb ütközete, amely utóbbiak győzelmével zárult.

⁸ Az agincourt-i csata (1415. október 25.) a franciák és az angolok között dúló százéves háború (1337–1453) egyik legfontosabb ütközete, amely utóbbiak győzelmével zárult.

⁹ Az asperni csata (más néven *aspern*–*esslingi csata* vagy *esslingi csata*; 1809. május 21–22.) a francia és a cs. kir. csapatok között lezajlott összecsapás. Napóleon itt szenvedte el első komolyabb vereségét Károly főhercegtől.

¹⁰ Bizonyos körülmények között a két szélső szárny elleni támadás is sikeres lehet, vagy abban az esetben, ha elég haderőnk van, hogy kísérletet tegyünk vele, vagy akkor, ha az ellenség nem hagyhatja fedezetlenül a közepet, hogy támogassa szárnyait. De nagy általánosságban a domború/konvex vonal ellen a közepet visszatartani célzó színlelt támadás és az egyik szárny felé irányuló nagy erejű támadás a legkedvezőbb. (Jomini saját megjegyzése.)

harcoltak Esslingnél, valamint a híres lipcsei csata második és harmadik napján. Ez utóbbi alkalmakkor azzal az eredménnyel zárult a csata, amely elvárható volt tőle.

A seregek lépcsőzetes elrendezésének harcrendje a két szárnyal szemben (10. változat) ugyanolyan, mint a szárnyakra merőleges harcrend (7. változat). Meg kell azonban jegyezni, hogy a tartalékokkal támogatott centrum felé lépcsőzetesen közeledő csapatok számára ez a csatasor kedvezőbb, mint a merőleges, mivel az ellenségnek kevesebb lehetősége, tere és ideje van arra, hogy a közép réseibe vesse magát, és ott fenyegető ellentámadást indítson.

A csapatok lépcsőzetes elrendezésének harcrendje a középpel szemben (11. változat) különösen olyan hadsereg ellen alkalmazható sikerrel, amely szakadozott és túlságosan elnyújtott vonalat foglal el, mert ha a közepet ilyenkor a szárnyaktól elszigetelve találjuk, könnyen legyőzhetjük, és az ily módon kettészakadt hadsereg valószínűleg megsemmisül. Ám ugyanezen alapelv alkalmazásával ez a harcrend kevésbé lenne biztos hatású szoros és zárt állást elfoglaló hadsereg ellen, mivel a tartalékok rendszerint a centrumhoz közel találhatók, a szárnyak pedig koncentrikus tűzzel vagy támadásba való átmenettel az első ellenséges lépcsőket könnyen visszaverhetik.

Bár ez a harcrend mutat némi hasonlóságot a régiek híres háromszög alakú ékével, avagy *caput porcijával* és Arnold von Winkelried¹¹ hadoszlopával, lényegesen különbözik is azoktól, ugyanis a hadsereg ebben az esetben nem tömör tömeget alkot. Ez napjainkban a tűzéség miatt kivitelezhetetlen lenne, de középen nagy, nyitott teret kínál, amely megkönnyíti a hadmozdulatokat. Ez az alakzat – amely, mint mondtuk – nagyon is megfelel a túlságosan szakadozott és elnyújtott vonal centrumának áttörésére, olyan vonal elleni támadásra is alkalmas lehet, amely mozdulatlanságra kényszerül. Ám ha a megtámadott mozdulatlan vonal szárnyai időben neki tudnak rontani az első szakaszok szárnyainak, tudnak kellemetlenséget okozni. A párhuzamos, középen jelentősen megerősített harcrend talán megfelelőbb lenne erre az esetre (4. és 12. változat), mert a párhuzamos harcvonalaknak ebben az esetben legalább megvan az az előnyük, hogy megtévesztik az ellenséget a tervezett támadás valódi célpontját illetően, és megakadályozzák, hogy az ellenség szárnyai a központban tevékenykedő szakaszt oldalba kapják.

Laudon is ezt a lépcsőzetesen elrendezett harcrendet alkalmazta a bunzelwitzi sánc tábor megtámadásánál (lásd az *Értekezés a nagy hadműveletekről* című munkám XXVIII. fejezetét). Az ilyen esetekben valóban alkalmas ez a harcrend, hiszen abban biztosak lehetünk, hogy ilyen helyzetben a védekező hadsereg kénytelen lesz sáncai mögött maradni, és nem kell attól tartanunk, hogy megtámadja szárnyainkat. Ám mivel ennek az alakzatnak megvan

¹¹ Arnold Winkelried svájci nemzeti hős, aki önfeláldozásával lehetővé tette a nyolc őskanton gyalogságának benyomulását a Habsburg-gyalogság sorai közé a sempachi csatában (1386. július 9.), amely esemény a svájciak győzelméhez vezetett.

az a hátulütője, hogy az ellenség számára jelzi, hogy vonalának melyik pontját akarjuk megtámadni, elengedhetetlen, hogy a szárnyak ellen színlelt támadásokat intézzünk, hogy az ellenséget megtévesszük, és eltereljük figyelmét a valódi pontról, ahová támadni akarunk.

A centrum és az egyik szárny egyidejű erős megtámadásának kombinált harcrendje (12. változat) előnyösebb az előzőnél, különösen akkor, ha összefüggő ellenséges vonal ellen alkalmazzák. Sőt azt is mondhatjuk, hogy az összes harcrend közül ez a legésszerűbb: a centrum elleni támadás, amelyet az ellenséget oldalról túlnyúló szárny támogat, megakadályozza, hogy az ellenség azt tegye, amit Hannibál és Szász Móric marsall tett, vagyis hogy a támadó szárnyára támadjon. Az ellenséges szárny, amely a közép és a szárny megtámadása közé szorul, és ezáltal szinte az egész támadó tömeggel kell megküzdenie, legyőzetik, és valószínűleg megsemmisül. Ez volt az a manőver, amely elhozta Napóleon győzelmét Wagramnál és Ligny-nél. Ezt akarta megkísérelni Borogyinónál, ám a manőver itt csak tökéletlenül sikerült az oroszok bal szárnyán lévő Paszkevics hadosztályának hősiessége miatt, amelyet a híres közepsáncnál tanúsított, valamint azért, mert időközben Baggovut¹² hadteste megérkezett arra a szárnyra, amelyet Napóleon át akart karolni. Végül Napóleon Bautzennél is ezt a harcrendet alkalmazta, ahol példátlan sikert ért volna el vele, ha nem történik olyan incidens,¹³ amely megzavarja bal szárnya manőverét, amelynek az volt a célja, hogy elvágja a Wurschen felé vezető utat – holott e célból már minden elő volt készítve.

* * *

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezeket a különböző harcrendeket nem lehet pontosan úgy alkalmazni, ahogy a geometriai ábrák bemutatják. A hadvezér, aki csatasorát ugyanolyan szabályossággal akarná felállítani, mint ahogyan a papíron vagy a gyakorlótéren, óhatatlanul csalatkozna várakozásaiban, és vereséget szenvedne, különösen a háborúzás jelenlegi módja alapján. XIV. Lajos és Nagy Frigyes idejében még majdnem olyan szabályos harcvonalakat lehetett felállítani, mint egy szabályos ábra, mert a hadseregek sátrak alatt

¹² Karl Gustav von Baggovut (1761–1812) orosz altábornagy. Harcolt a napóleoni és a finn (1808–1809) háborúkban. Az 1812. október 18-i, orosz győzelemmel végződő tarutyinói csatában vesztette életét.

¹³ A bautzeni csata második napjára utal Jomini. Ekkor ő a bal szárnyon megjelenő, 80 ezer fős, Ney marsall által vezetett három hadtestből álló egyik francia hadsereg vezérkari főnöke volt. 1813. május 21-én 10 órára ez a csoportosítás nagyon kedvező helyzetbe került ahhoz, hogy a bal szárnyon támadva a Blücher vezette és a jobb szárnyon harcoló porosz csapatokat átkarolva a hátukba kerüljön. Ney azonban nem engedett Jomini többszöri unszolásának, hogy önállóan, teljes erejével támadjon, várt a Napóleontól jövő parancsra. Miután az késve megérkezett, ragaszkodott a parancs betűjéhez, és késve indított támadást, akkor is csak kisebb erővel. Ekkorra azonban a Napóleon hadserege által szemből visszaszorított porosz–orosz csapatoknak már sikerült rendezetten visszavonulniuk, elmúlt annak a lehetősége, hogy a szövetségesek megsemmisítő vereséget szenvedjenek.

táboroztak, majdnem mindig együtt voltak, akkoriban az ellenséges hadseregek több napig szemtől szemben álltak egymással, és még volt idő szimmetrikus meneteket szervezni, hogy a menetoszlopok egymástól egyforma távolságra érkezzenek be. Ám manapság, amikor a hadseregek a szabadban táboroznak, több hadtestbe szerveződnek, hogy mozgékonyabbak lehessenek, amikor úgy közelítik meg egymást a parancsokat követve, hogy nem is láthatják a másik hadsereget, és gyakran még arra sincs idejük, hogy pontosan felderítsék az ellenség helyzetét, végül amikor a különböző fegyvernemek összekeverednek egymással a harcvonalon, minden körzővel megrajzolt parancsot szükségszerűen hibásnak kell tekintenünk. Tehát az ilyenfajta geometrikus alakzatok legfeljebb arra szolgálhatnak, hogy megmutassanak egy megközelítőleges elhelyezkedést, felvázoljanak egy szisztémát.

Ha a hadseregek nagy tömegből állnának, amelyet pusztá akarattal és a gondolatnál is sebesebben egyetlen testként lehetne mozdtítani, akkor a csaták megnyerésének művészete a legkedvezőbb harcrend megválasztására korlátozódna, és biztos számíthatnánk rá, hogy a harcot megelőzően kidolgozott manőverek sikert fognak aratni. Ám egyáltalán nem így áll a helyzet. A csaták taktikájának legnagyobb nehézsége mindig az lesz, hogy egy időben hozzuk mozgásba azokat a hadseregrészeket, amelyeknek együtt kell működniük a támadás során, amely támadásra a győzelem reményét alapozzuk, vagy pontosabban fogalmazva, hogy időben indítsuk el azt a nagyszabású manővert, amelynek az eredeti terv szerint a sikert kell hoznia.

A parancsok továbbításának pontossága vagy hibái, ahogyan a hadvezér alvezérei a parancsot megértik és végrehajtják, az egyik túlhajtott lendülete, a másik tunyasága vagy rossz döntései mind akadályt jelenthetnek az együttműködés során, nem is beszélve a váratlan eseményekről, amelyek késleltethetik egy hadtest megérkezését.

Ebből két vitathatatlan igazság következik. Az első, hogy minél egyszerűbb lesz egy döntő manőver, annál biztosabb lesz a sikere is, a második, hogy a csata során a megfelelő pillanatban végrehajtott átcsoportosítás nagyobb valószínűséggel jár sikerrel, mint az előre kigondolt manőverek. Kivétel ez alól, ha ezek az előre eltervezett stratégiai manőverek korábbi mozgásokon nyugszanak, és olyan pontokra vezetik a hadoszlopokat, ahol biztos sikert fognak elérni. A waterlooi és a bautzeni csata szolgálhat ezen igazság bizonyítékául. Attól a pillanattól kezdve, hogy a waterlooi csatában Bülow és Blücher csapatai beérkeztek Frischermont magaslatára, semmi sem menthette volna meg a franciákat a vereségtől, már csak azért harcolhattak, hogy csökkentsék a vereség nagyságát. Ugyanígy, a bautzeni csata során, amikor Ney marsall Klixbe megérkezett, csak az menthette volna meg a koalíciós erőket, ha visszavonulnak május 20-án éjjel, mert 21-én már nem volt rá idejük. És persze, ha Ney jobban végrehajtja, amit tanácsoltak neki,¹⁴ még lenyűgözőbb lett volna a győzelem.

¹⁴ Amit a vezérkari főnöke, azaz Jomini nyomatékosan tanácsolt neki.

Ami a vonalak áttörésére irányuló manővereket illeti, amelyekhez szükség van az azonos arcvonalról induló hadoszlopok együttműködésére, hogy a hadsereg maradék része nagy körkörös mozgásokkal meg tudja támadni az ellenség szárnyait, ezek sikere mindig kétséges, ugyanis olyan pontos számításoktól és végrehajtástól függ, amellyel ritkán találkozunk. Ezt majd bővebben is ki fogjuk fejteni a 32. cikkelyben.

Függetlenül attól, hogy mennyire lehet arra építeni, hogy a hadsereg pontosan fogja alkalmazni az előre eltervezett harcrendet, gyakran áll elő olyan helyzet, hogy a csaták határozott célok nélkül kezdődnek, akár a támadó részéről is, holott korábban előre el volt tervezve az összecsapás. Ez a bizonytalanság vagy a csata előzményeiből következik, vagy abból, hogy a támadó hadsereg nem ismeri az ellenség elhelyezkedését és terveit, vagy abból, hogy a támadó a hadsereg olyan részére vár, amely még hátul tartózkodik.

Ezért aztán sokan arra a következtetésre jutottak, hogy lehetetlen a harcrendek különböző formáit különféle rendszerekre visszavezetni, valamint hogy az egyik vagy a másik harcrend alkalmazása nem befolyásolhatja a harc kimenetelét. Véleményem szerint ez még az előbb említett esetekben is téves következtetés. Elfogadom, hogy azokban a csatákban, amelyekbe előzetes haditerv nélkül vágtak bele, a csata kezdetén a hadseregeket valószínűleg egymással közel párhuzamos vonalban találjuk, egyik vagy másik ponton többé vagy kevésbé megerősítve. A védekező hadsereg, amely nem tudja, melyik oldalon fog megindulni a roham, haderejének nagy részét tartalékban fogja tartani, hogy felkészülhessen a váratlan eseményekre. Az a hadsereg, amely a támadás mellett döntött, eleinte főerőit csak készenlétben fogja tartani, mihelyt azonban sikerül meghatároznia, hogy melyik ponton akar lecsapni, vagy a centrumba, vagy az egyik szárnyra, vagy egyszerre mindkét szárnyra fogja irányítani főerőit. Ám bárhogyan történjék is, előbb-utóbb mindig olyan alakzat szerint fog harcolni, amelyet az előző ábra különböző változatain mutattunk be. Még a váratlan összecsapásokban is ugyanez a helyzet fog létrejönni, ami remélem, bizonyítani fogja, hogy a különböző rendszerek vagy harcrendek osztályozása se nem lázálom, se nem haszontalan.

Ugyanis a napóleoni csatákig bezárólag semmi nem akadt, ami ne ezt az állítást bizonyítaná, bár Napóleon csatái minden másnál kevésbé alkalmasak arra, hogy körzővel és vonalzóval rajzolt alakzatokkal ábrázolhatók legyenek. Láthatjuk például, hogy Rivolinál, Austerlitznél és Regensburgnál a centrumba koncentrált saját erőit, hogy kivárja a pillanatot, amikor megrohanhatja az ellenség közepét. A piramisoknál vívott csatában ferde vonalat alkotott lépcsőzetes négyszögekből, Esslingnél, Lipcsénél, Brienne-nél valamiféle domború harcrendet követett, hasonlót ahhoz, amely a 9. változatban látható. Wagramnál, mint láttuk, a 12. változathoz hasonló harcrendet alkalmazott, centrumában és jobb szárnyán súlyt képezve, megóvva bal szárnyát, majd ezt a harcrendet akarta megismételni Borogynónál, valamint Waterloonál is, a poroszok megérkezése előtt. Eylau-nál, noha az összecsapás váratlanul

következett be az orosz hadsereg meglepő ellentámadása miatt, Napóleon szinte merőlegesen lerohanta a bal szárnyat, míg egy másik oldalról a közép megtörésére törekedett. Ám ezek a támadások nem egy időben zajlottak, a közép elleni támadást már 11 órakor visszaverték, míg Davout csak egy óra felé kezdett heves harcba a bal szárnyon.

Azután Napóleon Drezdánál mind a két szárnyával támadott, talán életében először, mert a közepet erőd és sánctábor védelmezte. Ráadásul a bal szárny támadását ötvözte Vandamme manőverével, amikor együtt támadták meg a koalíciós erők visszavonulási vonalát.

Marengónál, ha hinni lehet magának Napóleonnak, a ferde harcrend, amelynek során jobb szárnyával a Castelterciolo erődre támaszkodott, megmentette őt a szinte elkerülhetetlen vereségtől. Ulm és Jéna stratégiai hadműveletekkel megnyert csata volt, mielőtt még elkezdődött volna, a taktikának vajmi kevés szerepe volt bennük, hiszen Ulmnál még igazi csata sem volt.

Azt hiszem, ebből levonhatom azt a következtetést, hogy bár furcsa lenne a terepen olyan egyenes vonalú, szabályos harcrendeket elképzelni, mint amilyenek a tervrajzokon szerepelnek, mindazonáltal az ügyes hadvezér könnyen folyamodhat olyan alakzatokhoz, amelyekben megközelítőleg úgy oszlanak el a harcoló egységek, mintha a felsorolt harcrendek valamelyike alapján osztották volna fel őket. A hadvezérnek az akár eltervezett, akár váratlan alakzatokban arra kell ügyelnie, hogy éles szemmel, jól ítélje meg, melyik is a harctér döntően fontos pontja, és ez akkor fog sikerülni, ha felismeri az ellenséges vonalak és a döntő stratégiai irányok viszonyát. Ezután figyelmét és erőfeszítéseit erre a pontra kell irányítania úgy, hogy hadereje egyharmadát az ellenség sakkban tartására vagy megfigyelésére fordítja, a másik kétharmadot pedig arra a pontra vezényli, amelynek birtoklása a győzelem záloga lehet. Amennyiben így cselekszik, meg fog felelni azoknak a feltételeknek, amelyeket a felsőbb taktika tudománya előír az igazán rátermett hadvezér számára, és a lehető legjobban fogja alkalmazni a tudomány alapelveit. Egy korábbi cikkelyben (19.) már jeleztük azokat az eszközöket, amelyekkel e döntő pontok könnyen felismerhetők.

* * *

Amióta az előbb felsorolt 12 harcrendet meghatároztam, felmerült bennem, hogy meg kellene válaszolnom Napóleon néhány, ebben a témában felmerült állítását, amely a Montholon tábornok¹⁵ által kiadott emlékirataiban bukkan fel:

¹⁵ Charles Tristan, marquis de Montholon (1783–1853) francia dandártábornok. 1815-ben elkísérte Napóleont Szent Ilona-szigeti száműzetésébe. Napóleon rábízta kéziratok feljegyzéseinek egy részét és végrendeletének végrehajtását. Emlékiratai *Mémoires pour servir à l'histoire de France sous Napoleon, écrits à Ste-Hélène sous sa dictée* cím alatt jelentek meg (MONTHOLON 1822–1825).

„Úgy tűnik, a nagy hadvezér azt feltételezte, hogy a ferde harcrend modern elképzelés, alkalmazhatatlan légvár, ám ezt én tagadom, hiszen a ferde harcrend épp olyan ősi, mint maga Théba és Spárta, és saját szememmel meggyőződhettem az alkalmazásáról.” Napóleonnak ez az állítása már csak azért is meglepő, mivel, mint az imént említettük, ő maga kérkedett azzal, hogy Marengónál sikerrel alkalmazta ezt a harcrendet, amelynek létezését is tagadta.

Amennyiben a ferde harcrendet abban az abszolút értelemben fogjuk fel, amelyet Rüchel tábornok¹⁶ adott neki a berlini katonai akadémián, Napóleon jogosan tekinthetné túlzásnak. De ismétlem, egy harcvonal soha nem volt tökéletes geometriai alakzat, és amikor egy taktikáról szóló vitában ilyen alakzatokkal érvelünk, azért tesszük, hogy érvényre juttassunk egy eszmét, és azt egy szimbólummal magyarázzuk. Mindazonáltal nem tagadhatjuk, hogy amennyiben a harcvonal se nem párhuzamos az ellenségével, se nem merőleges arra, szükségképpen ferdének kell lennie. Amennyiben pedig egy hadsereg úgy támadja meg az ellenség egyik szárnyát, hogy megerősíti a támadással megbízott szárnyat, a legyengített szárnyat pedig nem veti be, harcvonala valóban kissé ferde irányú lesz, mivel az egyik szárny jobban el fog távolodni az ellenséges vonaltól, mint a másik. A ferde harcrend olyannyira nem számít lázálomnak, hogy az egy-egy szárnyon alkalmazott lépcsőzetes felállás szükségképpen mindig ferde lesz (lásd a 10. változatot). Márpedig én nem egy olyan küzdelmet láttam, ahol ezt a lépcsőzetes harcrendet alkalmazták.

Ami az ábrán bemutatott többi változatot illeti, senki nem vitatja, hogy Esslingnél és Fleurusnál az osztrák hadseregek harcvonala homorú volt, a franciáké pedig domború. De ez a két harcrend pontosan olyan párhuzamos vonalakat eredményezhet, mint két egyenes harcvonal. Tehát az egymással szemben álló homorú és domború harcvonalak is párhuzamos harcrendet tudnak jelenteni, amennyiben az ellenséges hadseregek egy-egy vonala egyik pontján sem lenne erősebb a másiknál, és amennyiben sehol nem közelítenének egymáshoz.

Ám most már ne foglalkozzunk tovább ezekkel a geometriai ábrákkal, hiszen nem tagadhatjuk, hogy a csaták valódi tudományos elmélete mindig a következő néhány pontra fog épülni:

1. A támadó harcrendnek arra kell törekednie, hogy az ellenséget minden észszerű eszközzel kiszorítsa állásából.
2. A hadművészet által meghatározott manővereknek csak egyetlen szárny vagy a centrum és az egyik szárny egy időben történő megtámadására kell irányulnia. Az ellenséget kiszoríthatjuk állásaiból lerohanással, illetve bekerítő manőverekkel is.

¹⁶ Ernst Wilhelm Friedrich Philipp von Rüchel (1754–1823) porosz tábornok. 1797 és 1806 között a katonai oktatási intézmények felügyelője volt. A jénai csatában (1806. október 14.) egy kikülönített hadtest parancsnoka volt, a csata végén súlyosan megsebesült.

3. Annál jobban sikerülnek ezek a hadmozdulatok, minél tovább tudjuk rejtve tartani az ellenség elől a támadás pillanatát.
4. Amennyiben egyszerre támadnánk meg a közepet és mindkét szárnyat úgy, hogy nem vagyunk nagy erőfölényben, azzal hadművészeti tudatlanságunkat lepleznénk le, hacsak nem erősítenénk meg jelentősen az egyik támadást úgy, hogy közben nem veszélyeztetjük a másik kettőt.
5. A ferde harcrend tulajdonképpen olyan alakzatot jelent, amelynek révén legalább a haderő felét egyesíteni tudjuk, hogy az ellenség egyik szárnyát legyőzhessük, a maradék részét pedig akár lépcsőzetesen elhelyezett csapatokként, akár a vonal ferde irányánál fogva kívül tartsuk az ellenség hatókörén (lásd 5. és 12. változat).
6. A különböző (domború, homorú, merőleges stb.) harcrendek tulajdonképpen a párhuzamos támadás és az ellenség vonalának egy részére irányuló megerősített támadás kombinációját jelentik.
7. Mivel támadás során a védekező hadsereg célja pontosan ellentétes a támadóéval, a védekező alakzat célja az kell hogy legyen, hogy megsokszorozza az akadályokat a közeledő ellenség előtt, majd erős, jól álcázott tartalékokat tartson készenlétben, hogy a döntő pillanatban ott vesse be azokat, ahol az ellenség gyenge pontra számított.
8. Nehéz szabatosan meghatározni a legjobb módszert, amellyel el lehet érni, hogy az ellenség elhagyja hadállását. Az lenne a tökéletes harcrend vagy alakzat, amely a tűzerő előnyeit ötvözni tudná a támadás lendületének és az az által kiváltott lelkesedésnek az előnyeivel. A kibontakozó vonalak és hadoszlopok ügyes keveréke, amikor a hadoszlopok váltakozva tudnak fellépni a körülmények által felkínált lehetőségek függvényében, mindig jó rendszernek fog számítani. Ami a gyakorlati alkalmazást illeti, a hadvezér éles megfigyelőképessége, a tiszték és a katonák harci szelleme, a manőverekben és a tüzérségi alkalmazásokban való jártasságuk, a helyszínek és a terep jellege mindig nagy befolyással lesz a különféle változatos kombinációkra.
9. Mivel a támadó csata legfontosabb célja, hogy kivessük az ellenséget hadállásából, és főleg, hogy a lehető legtöbb helyen áttörjük vonalait, legfőbb kötelességünk lesz a megfelelő erőkre számítani mint a siker legbiztosabb eszközeire. Mindazonáltal olykor előfordul, hogy a megfelelő erő pusztá alkalmazása önmagában olyan kétes eredményt ígér, hogy nagyobb sikert érhetünk el olyan manőverekkel, amelyek révén megtámadjuk, és bekerítjük az ellenség azon szárnyát, amely közelebb van a visszavonulási vonalához, mire az ellenség, attól való félelmében, hogy elvágják ezt a vonalát, a visszavonulás mellett fog dönteni.

A történelemben számtalan példát találunk az efféle manőverek sikerére, különösen a gyenge jellemű hadvezérek ellen hatásosak. És bár az ilyen eszközökkel elért győzelmek

kevésbé szoktak döntőnek bizonyulni, és az ellenséges hadsereget soha nem törik meg komolyan, ezek a félsikerek is megfelelően bizonyítják, hogy nem szabad elhanyagolni az ilyen manővereket, és hogy a leleményes hadvezérnek tudnia kell ezeket a megfelelő időben alkalmazni, és főleg, amennyire lehet, összekombinálni a főerők támadásaival.

10. E két eszköz egyesítése, vagyis a megfelelő erő arcvonalon való alkalmazása, amelyet átkaroló manőver támogat, biztosabban vezet győzelemhez, mint ha csak külön-külön alkalmaznánk ezeket. Ám mindkét esetben nagyon kell vigyáznunk arra, még egy kevésbé félelmetes ellenséggel szemben is, nehogy túlságosan széthúzottak legyenek a támadóvonalaink.
11. Harci eszközök alkalmazásával különféle módokon foglalhatjuk el az ellenséges hadállásokat, azaz vágthatjuk el a hadsereg vonalait, és kényszeríthetjük visszavonulásra. Először is megingatjuk a hadsereget egy nagy erejű tüzérségi támadással, majd egy jól irányított és időben végrehajtott lovassági támadással némi zavart keltünk benne, végül a gyalogság tömegeivel megközelítjük a hadsereg megrendült vonalát, úgy, hogy azt csatárláncok előzik meg, és néhány lovasszázad halad a szárnyain.¹⁷ Ugyanakkor – bár elismerjük, hogy az ilyen jól kidolgozott vegyes támadás milyen sikeres lehet az első vonal ellen – hátra van a második vonal, sőt a tartalékok leverése is. És ezen a ponton lehetnek súlyosabbak a támadást megzavaró tényezők, hacsak az első vonal elvesztése okozta morális sokk nem okozza a második vonal elvesztését is, és veszíti el miatta a hadvezér a lélekjelenlétét.

Ugyanis az első siker ellenére a támadó csapatok is szét fognak szóródni némileg. Gyakran igen nehéz lesz őket a második vonal alakulataival pótolni, nemcsak azért, mert a második vonal csapatai nem mindig követik a támadókat a heves puskarüz közepette, hanem mindenekelőtt azért, mert harc közben mindig nagyon bajos az egyik hadosztályt egy másikkal helyettesíteni éppen abban a pillanatban, amikor az ellenség a legnagyobb erőfeszítéseket teszi a támadás visszaverésére.

Mindezek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy ha a védekező hadsereg katonái és hadvezére egyformán jól teljesíti kötelességét, és egyforma lélekjelenlétet tanúsít, ha nem leselkedik nagy veszély szárnyaikra és visszavonulási vonalukra, a második összecsapás során majdnem mindig a védekezőknek lesz nagyobb esélyük a sikerre. Ám ehhez az kell, hogy biztos és gyors elhatározással megragadják azt a pillanatot, amikor érdemes megindítani a második vonalat és a lovasságot az ellenfél győztes zászlóaljai ellen, mert ha csak néhány percet is elveszítene, az

¹⁷ Éppen most, hogy e mű újrakiadásáról döntöttem, jutott el hozzám Okunjev tábornok rövid tanulmánya arról, hogyan alkalmazzuk a tüzérséget egy vonal áttörésére. A 46. cikkelyben fogok szólni erről néhány szót. (*Jomini saját megjegyzése.*)

az jóvátehetetlen következményekkel jár, olyannyira, hogy az ellenség az első vonal csapataival együtt a második vonal csapatait is legázolhatja.

12. Az előbb elmondottakból a következő igazságot vonhatjuk le a támadó fél számára: a siker legnehezebb és egyben legbiztosabb eszköze, ha a második vonal és a tartalékok erősen és a megfelelő időben támogatják a harcba lépő első vonalat. Majd az, hogy jól számoljuk ki, mikor vessük be a lovasság és a tüzéség tömegeit, hogy megkönnyítsük és támogassuk a második ellenséges vonal elleni döntő erőfeszítést, ugyanis itt mutatkozik meg a csaták taktikájának legnagyobb problémája. Ugyanis a támadásnak ezen a pontján válik nehezzé és bizonytalanná a pusztá elmélet, amely kevés segítséget nyújthat, és soha nem mérhető össze a természetes katonai géniusszal és a helyzet ösztönös áttekintésének képességével, amelyre csak a csatákban szerzett tapasztalatok révén tehet szert a bátor és közismerten hidegvérű hadvezér. A lehető legnagyobb katonai erő, valamint az összes fegyvernem egyidejű alkalmazása (kivéve mindegyikből egy kis tartalékot, amelyet mindig illik készenlétben tartani)¹⁸ az az eszköz, amelyet a csata döntő pillanatában minden ügyes hadvezérnek alkalmaznia kell, és amelynek lényegében meg kell határoznia a magatartását. Döntő pillanatnak pedig azt tekintjük, amikor az egyik fél első vonalát már áttörték, és a szemben álló felek egyikének erőfeszítései arra fognak irányulni, hogy teljessé tegyék a győzelmet, a másik fél erőfeszítései pedig arra, hogy elragadják ezt a győzelmet az ellenségtől. Mondanunk sem kell, hogy akkor tehetjük még biztosabbá és hatásosabbá ezt a döntő csapást, ha arcvonala mellett azzal egy időben az ellenség valamelyik szárnyát is megtámadjuk.
13. A védekezés során a puskatűz mindig nagyobb szerepet fog játszani, mint a támadásban, hiszen a támadóknak menetelniük kell, ha meg akarnak rohanni egy hadállást. Márpedig a menetelés és a tüzelés olyasmi, amit csak a csatárláncban menetelő lövészek tudnak egy időben csinálni, a fő katonatömegeknek le kell róla mondaniuk. Mivel a védekező hadsereg célja nem egy hadállás elfoglalása, hanem az ellene nyomuló csapatok gyengítése és összezavarása, első vonalának a tüzéségi tűz és a puskatűz lesz a magától értetődő fegyvere. Majd ha az ellenség túlságosan hátra találná szorítani ezeket, a második vonal oszlopait is meg kell ellene indítani a lovasság egy részével együtt. Joggal hihetjük, hogy ezzel a módszerrel sikerülni fog az ellenséget visszaverni.

¹⁸ Természetesen szükség esetén a nagy tartalékokat is be kell vetni, de az a szerencsés, ha mindig két-három zászlóaljat és öt-hat lovasszázadot tartunk készenlétben. Moreau tábornok az 58. gyalogezred négy századával döntötte el az engeni csatát, és mindenki tudja, milyen eredményt ért el Kellerman 9. könnyűlovas ezrede Marengónál. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Anélkül, hogy homályos elméletekbe bocsátkoznék, amelyek amúgy is szétfeszítenék ennek a *Kézikönyv*nek a kereteit, nem tudnék többet mondani a csatákról, leszámítva egy rövid vázlatot az alakzatok különféle kombinációjáról és a három fegyvernem alkalmazásáról. Ezt a vázlatot a VII. fejezetben mutatom be.

Ami a különböző harcrendek alkalmazásának és végrehajtásának részleteit illeti, tiszta szívvel ajánlom Ternay márki munkáját,¹⁹ amelynél jelenleg nincs kielégítőbb, és e terület tárgyalása a könyv legfigyelemreméltóbb része. Bár nem hinném, hogy az általa bemutatott megoldások mindig alkalmazhatók az ellenséggel szemben, készséggel elismerem, hogy ez a legjobb harcászati kézikönyv, amely napjainkig²⁰ Franciaországban megjelent.

HARMINCKETTEDIK CIKKELY: A BEKERÍTŐ HADMŰVELETEKRŐL ÉS A CSATÁK TÚL KITERJEDT HADMŰVELETEIRŐL

Az előző cikkelyben szó volt már az olyan manőverekről, amelyek révén egy csatában bekerítjük az ellenséget, és beszéltünk az ezektől várható előnyökről is. Már csak annyi van hátra, hogy szóljunk néhány szót a túlságosan kiterjedt hadműveletekről is, amelyekbe gyakran torkollnak a bekerítő hadműveletek, számos, látszólag jól átgondolt terv bukását okozva.

Elvileg minden olyan hadmozdulat, amelynek során elég időt adunk az ellenségnek arra, hogy a manőverező hadsereg részeit egymás után megverje, túlságosan kiterjedt, tehát veszélyes hadmozdulatnak számít. Mivel az ebből származó veszély az ellenség gyors helyzetfelismerésétől, reagálásától és alkalmazott harcmódorától függ, könnyen érthető, hogy miért járt vereséggel oly sok hasonló manőver egyesek ellen, és miért volt sikeres másokkal szemben. Egyes manőverek túl kiterjedt voltát Nagy Frigyes, Napóleon vagy Wellington rögtön kihasználta volna. Így járhattak sikerrel középszerű hadvezérek ellen, akikből hiányzott a kezdeményezőkéesség, vagy túlságosan hozzá voltak szokva az ilyen széthúzott hadműveletekhez. Igen nehéz lenne abszolút érvényű szabályokat megfogalmazni az ilyen helyzetben alkalmazandó manőverekről, legfeljebb csak annyit lehet mondani, hogy fontos a főerőinket ellenőrzésünk alatt tartani, hogy a megfelelő pillanatban vethessük be őket, ám óvakodva attól, hogy túlságosan összezsúfoljuk őket. Ha így cselekszünk, biztosak lehetünk benne, hogy mindig fel leszünk készülve az eseményekre. Ha azonban olyan ellenféllel kerülünk szembe, aki kevésbé talpraesett, vagy hajlamos túlságosan széthúzni a vonalait, ennél többet is kockáztathatunk.

¹⁹ TERNAY 1832.

²⁰ Értsd: 1837-ig.

Néhány, a történelemből vett példával próbáljuk érzékletesebbé tenni ezeket az állításokat. A példák alapján azt is könnyebben felmérhetjük, mennyire eltérő eredményekkel járhatnak a hasonló hadmozdulatok aszerint, hogy milyen hadvezér és milyen hadsereg ellen indították azokat.

Láthattuk a hétéves háborúban, hogy Nagy Frigyes azért nyerte meg a prágai csatát,²¹ mert az osztrákok csak egy 500-600 ölnyi, csekély távolságot hagytak jobb szárnyuk és hadseregük többi része között, ez a maradék rész pedig tétlen maradt, míg a jobb szárnyat leverték. Ez a tétlenség már azért is érthetetlen volt, mert a bal szárnynak sokkal kisebb utat kellett volna megtennie, hogy megsegitse az övéit, mint Nagy Frigyesnek, hogy elérje a jobb szárnyat, ráadásul mivel ez a jobb szárny kiszögellést formált, Frigyes még félköríves mozgásra is kényszerült.

Másrészt viszont Nagy Frigyes kis híján elveszítette a torgauai csatát,²² mert bal szárnyával túl széles és (közel kétféldnyire) széthúzódo hadmozdulatot végzett, hogy bekerítse Daun marsall jobb szárnyát.²³ A helyzetet végül Frigyes jobb szárnyának koncentrikus mozgása mentette meg, amely szárnyat Mollendorf vezette fel a Siptitz magaslataira, hogy ott újra egyesüljön Nagy Frigyes seregével.

A rivoli csata²⁴ is e manőverek klasszikus példái közé tartozik. Mint tudjuk, Alvinczy tábornok és vezérkari főnöke, Weyrother tábornok be akarta keríteni Napóleonnak a Rivoli-fennsíkra összpontosított kis hadseregét, ahogy azt is tudjuk, hogy a sereg közepét megverték, míg a bal szárny bezsúfolódott az Adige folyó szurdokvölgyébe. Lusignan a jobb szárnyal hosszú kerülő úton elvágta a francia hadsereg hátsó összeköttetési vonalait, ahol azonban hamarosan bekerítették, és foglyul ejtették. Az erről a csatáról rajzolt szép térképnél és az általam közölt beszámolónál jobbat nem is lehetne az ilyen csatákról készíteni.

A stockachi csatát²⁵ sem igen lehet elfelejteni, ahol Jourdan tábornokban az a szerencsétlen ötlet fogalmazódott meg, hogy egy 60 ezres katonatömeget három, egyenként 7-8000 emberből álló kis hadosztállyal támadjon meg, egymástól többmérföldnyi távolságra. Míg Gouvion-Saint-Cyr tábornoknak a sereg harmadával (13 ezer emberrel) a négy-mérföldnyire lévő jobb szárnyhoz kellett volna átszágulnia a 60 ezres tömeg háta mögött,

²¹ 1757. május 6-án győzte le Nagy Frigyes a Lotaringiai Károly herceg tábornagy által vezetett cs. kir. csapatokat, amelyek nagy része Prágába menekült.

²² 1760. november 3-án, a hétéves háború utolsó nagy csatájában itt győzte le Nagy Frigyes a Leopold Joseph von Daun tábornagy által vezetett cs. kir. csapatokat.

²³ E két csatára vonatkozóan lásd az *Értekezés a nagy hadműveletekről* szóló munkám II. és XXV. fejezetét! (*Jomini saját megjegyzése.*)

²⁴ 1797. január 14–15-én itt győzte le Bonaparte tábornok az Alvinczy tábornagy által vezetett cs. kir. csapatokat, ezzel végleg meghiúsítva az osztrákok Mantova felmentésére indított immár negyedik kísérletét.

²⁵ Az első stockachi csata 1799. március 25-én zajlott le. A Károly főherceg vezette cs. kir. hadsereg itt ütközött meg a Jean-Baptiste Jourdan parancsnoksága alatt álló francia hadsereggel, és legyőzte azt.

amely tömeg természetesen győzedelmeskedett is a széttöredezett hadseregrészek felett, és akár el is foghatta volna mindazokat, akik el akarták vágni visszavonulási útvonalukat, de Saint-Cyr csodával határos módon elkerülte sorsát.

Arra is emlékezhetünk, hogy Weyrother tábornok – ugyanaz, aki Rivolinál be akarta keríteni Napóleont – ugyanezt a manővert akarta megvalósítani Austerlitznél²⁶ is a kemény, Rivolinál kapott lecke ellenére, amelyből nem sikerült okulnia. Mind emlékszünk arra, hogy a koalíciós erők bal szárnya, egy körülbelül kétféldes körmozgással úgy próbálván lerohanni Napoleon jobb szárnyát, hogy elvágja a Bécs felé vezető úttól (ahová egyébként Napoleon nem is akart visszatérni), félmérföldes rést hagyott a harcvonalán, amit Napoleon alaposan kihasznált. Lerohanta az elszigetelt közepet, majd bekerítette a Tellnitz- és a Melnitz-tó közé szorult bal szárnyat.

Végül köztudott, hogy Wellington egy majdnem hasonló manőverrel nyerte meg a salamancai csatát,²⁷ mert Marmont bal szárnya, amely el szeretne volna előle vágni a Portugáliába vezető útvonalat, félmérföldes rést hagyott a harcvonalán, és Wellington ezt a rést kihasználva verte meg a támogatástól megfosztott bal szárnyat.

Az a művem, amelyben 10 háborúról számolok be, tele van hasonló példákkal, ezeknek a számát itt fölösleges lenne tovább szaporítanom, mivel semmit sem tudnék hozzátenni ahhoz, amit már elmondtam, ennyi éppen elég, hogy felismerjük a veszélyeket. Nem csupán a bekerítő hadműveletekre leselkedő veszélyeket, hanem azokat a veszélyeket is, amelyeket a csatasorban hagyott részek jelentenek az olyan ellenségekkel szemben, amelyek hozzászórtak az összefogott erőkkel végrehajtott csapáshoz.

Azt hiszem, elfogadhatjuk, hogy ha Weyrother tábornok Rivolinál és Austerlitznél is Jourdan-nal került volna szembe, legyőzhette volna a francia hadsereget, amellyel szemben a valóságban teljes vereséget szenvedett. Mert az a hadvezér, aki Stockachnál egy 60 ezer fős katonatömeget *négy kis elszigetelt csapattal* támadott meg, amelyek nem lehettek egymás segítségére, nem tudta volna kihasználni az ellene indított seregek túlságosan kiterjedt hadmozdulatait sem. Marmont azért járt szerencsétlenül Salamancánál, mert közismerten gyors és kiváló taktikus hadvezérrel kellett megküzdenie. York hercege vagy Moore ellen valószínűleg sikerrel járt volna.

Azok közül a bekerítő manőverek közül, amelyeket napjainkban sikerrel hajtottak végre, a waterlooi és a hohlenlindeni²⁸ járt a legragyogóbb eredménnyel. Ám a waterlooi szinte

²⁶ Az austerlitz-i csata vagy más néven a három császár csatája 1805. december 2-án Napoleon legfényesebb győzelmeinek egyike. Napoleon döntően megverte a névlegesen Kutuzov tábornagy által vezetett orosz–cs. kir. csapatokat.

²⁷ 1812. július 22-én itt győzte le Wellington hercege a Marmont marsall által vezetett francia csapatokat.

²⁸ 1800. december 3-án a Moreau tábornok vezette francia csapatok teljes győzelmet arattak a János osztrák főherceg vezette cs. kir. csapatok felett.

stratégiai hadmozdulatnak lehet tekinteni, és olyan szerencsés körülmények sokasága kísérte, amelyek ritkán szoktak egy időben fennállni. Ami Hohenlindent illeti, hiába keresnénk, nem találunk a hadtörténelemben olyan példát, amikor egyetlen dandár, elkalandozva az erdőben 50 ezer ember között, olyan csodákat tudott volna véghez vinni, mint amelyeket Richempanse tábornok vitt végbe a matenpötti völgy-szorosban, ahol sokkal valószínűbb volt, hogy le kell tennie a fegyvert.

A wagrami csatában²⁹ Davout bekerítő szárnyának nagy szerepe volt a nap sikerében. Ám ha a MacDonald, Oudinot és Bernadotte által a középpontra irányított erőteljes támadás nem támogatta volna a manőverét, nem biztos, hogy így alakultak volna az események.

E sok, egymással ellentétes eredményeket felmutató példa alapján akár arra is következtethetnénk, hogy ezen a területen nem lehet szabályt megfogalmazni, de ebben nagyot tévednénk, mert számomra éppenséggel magától értetődőnek tűnnek a következők:

- Ha általában óvatos harcrendszert követünk, és nem hagyjuk széttöredezni a vonalainkat, akkor minden katonai lehetőségre felkészültünk, és kevésbé vagyunk kiszolgáltatva a véletleneknek. Ám életbevágóan fontos, hogy jól ítéljük meg az ellenséget, akivel harcolni fogunk, és a hadi vállalkozás merészségét a hadsereg moráljához és ahhoz a harcrendszerhez igazítsuk, amelyet általában alkalmazni szokott.
- Számbeli, illetve morális fölény esetén megpróbálkozhatunk olyan manőverekkel, amelyekkel számbeli kiegyenlítettség, illetve a hadvezérek hasonló képessége esetén meggondolatlanság lenne kísérleteznünk.
- Az olyan manővereket, amelyek egy ellenséges szárny átkarolására és bekerítésére irányulnak, össze kell hangolni más támadásokkal, és támogatni kell olyan erőfeszítéssel, amelyet a hadsereg többi része az ellenség arcvonalá ellen fog végrehajtani, akár bekerített szárnya, akár centruma ellen.
- Végül azok a stratégiai manőverek, amelyek révén még a csata előtt elvágjuk az ellenség összeköttetési vonalait, és így oldalról és hátulról támadhatjuk meg hadseregét anélkül, hogy saját visszavonulási vonalunkat kockáztatnánk, sokkal biztosabb és nagyobb hatásúak, ráadásul nem igényelnek semmilyen túl messzire kiterjedő hadmozdulatot az összecsapás során.

Ám talán ennyivel ki is merítettük a tervezett csaták témáját, ideje áttérnünk a váratlanul bekövetkező összecsapások témájára.

²⁹ 1809. augusztus 5–6-án Bécs közelében Napóleon legyőzte a Károly főherceg vezette cs. kir. csapatokat a korszak addigi legnagyobb csatájában.

HARMINCHARMADIK CIKKELY: KÉT MENETBEN LÉVŐ HADSEREG ÖSSZECSAPÁSA

A háború legdrámaibb eseményei közé tartozik, amikor két hadsereg ilyen váratlanul csap össze egymással.

A csaták nagy részében gyakran az történik, hogy az egyik fél előre meghatározott állásban várja az ellenséget, a másik hadsereg pedig, miután a lehető legjobban felderítette ezt a hadállást, megindul, hogy ott támadjon rá az ellenségre. Ám gyakran megesik, különösen az újabb hadrendszerben és az egyik fél ellentámadása esetén, hogy két szemben álló fél megindul egymás ellen azzal a kölcsönös szándékkal, hogy váratlanul nekiront a másiknak anélkül, hogy tudnának egymásról. Ebből kölcsönös meglepődés adódik, hiszen mindkét fél elképzeléseit egyformán megzavarja, hogy az ellenséget ott találja, ahol semmiképpen sem számított rá. Végül vannak olyan esetek is, amikor a két hadsereg egyike menetelés közben szenved el a támadást az ellenség részéről, amely ezt a meglepetést készítette elő a számára – mint ahogy ez a franciákkal történt Rossbachnál.³⁰

Az ilyen nagy horderejű esetekben mutatkozik meg az ügyes hadvezér zsenialitása, az olyan hadfié, aki képes irányítani az eseményeket. Az ilyen helyzetekben ismerszik fel az igazi nagy hadvezér. Bátor csapatokkal mindig lehet csatát nyerni anélkül, hogy a hadvezér a legkisebb részt is magának követelhetné az aznapi győzelem sikeréből, ám egy lützeni,³¹ luzzarai,³² eylaui,³³ abensbergi³⁴ győzelemhez hasonló diadal csak nagy lélekjelenléttel és kiváló taktikai érzékkel párosult nagy jellem működésének lehet az eredménye. Túl sok a véletlen és túl sok a költészet az ilyen előre nem látott összecsapásokban ahhoz, hogy könnyen határozott elveket tudjunk megfogalmazni ezekkel kapcsolatban. Ám különösen

³⁰ Rossbachi csata, 1757. november 5. I. (Nagy) Frigyes király egyik legnagyobb, megsemmisítő győzelme a kétszeres túlerőben lévő francia–birodalmi német csapatok felett. Lásd erről újabban Bois 2021.

³¹ Lützeni (vagy großgörscheni) csata, 1813. május 2. Napóleonnak ekkor sikerült nagy veszteségek árán legyőznie az orosz–porosz szövetséges hadsereget. Gyenge lovassága nem tette lehetővé számára a visszavonuló szövetségesek üldözését.

³² Luzzarai csata, 1702. augusztus 15. A spanyol örökösödési háborúban, 1702. augusztus 15-én vívták egy-résről a Savoyai Eugén herceg által vezetett birodalmi csapatok, másrészről a Vendôme hercege és V. Fülöp spanyol király vezette francia–spanyol haderő. A csata döntetlenül zárult.

³³ Eylau (Kelet-Poroszország) csata, 1807. február 7–8. Napóleon óriási veszteségek árán megállította a túlerejű, Bennigsen orosz tábornok vezette orosz–porosz csapatok támadását. Első alkalommal nem aratott teljes győzelmet.

³⁴ Az abensbergi csata 1809. április 19–20-án zajlott a Napóleon vezette francia–német csapatok és a Károly főherceg vezette cs. kir. csapatok között. Több résztütközetből állt össze ez a csata, amelyet Napóleon nyert meg.

az ilyen esetekben fontos, hogy jól átlássuk a hadművészet alapelvét és a különböző manőverek alkalmazási módjait, mert csak ebben az esetben tudjuk a megfelelő hadműveleteket akár még fegyverroponogás közepette is elindítani. Tehát a 31. cikkelyben megemlített rögtönzött manőverekkel kapcsolatos szabályokon kívül nemigen fogalmazhatunk meg más szabályt az efféle előre nem látható körülményekkel kapcsolatban. Elég, ha ezeket a manővereket összehangoljuk az előzményekkel és a két harcoló fél fizikai és morális állapotával.

Ha két olyan hadsereg, amely teljes poggyással és teljes tábori felszereléssel vonul, ahogy régebben szokásban volt, váratlanul összetalálkozna egymással, valószínűleg nem tehetne mást, mint hogy elővédjeit az általuk használt útvonal jobb vagy bal oldalán felsorakoztatja. Ám eközben mindkettőjüknek gyorsan koncentrálnia kellene hadereje nagy részét, majd a megfelelő cél felé indítania, a szerint az irány szerint, amilyen célt a hadsereg kitűzött maga elé. Ám súlyos hibát követnének el, ha az egész hadsereget az elővéd mögött sorakoztatnák fel, mert még ha sikerrel tennék is, ezáltal csak hibás párhuzamos harcrendet alakítanának ki, és amennyiben az ellenség erőteljesebben rontana neki az elővédnek, az éppen felálló csapatokat megfutamodásra kényszeríthetné. (Lásd az *Értekezés a nagy hadműveletekről* című munkám rossbachi csatáról szóló fejezetét!)

Az újabb hadrendszerben, amelyben a hadseregek mozgékonyabbak, több útvonalon menetelnek, tehát több hadseregrészt alkotnak, amelyek képesek egymástól függetlenül harcolni, kevésbé kell tartani az ilyen típusú kudarcoktól, de az alapelvek ugyanazok maradnak. Mindig meg kell állnunk, és ki kell alakítanunk az elővédet, majd egyesítenünk kell haderőnk zömét a célnak megfelelő ponton, amelyet a menet megindulásakor kitűztünk magunk elé. Ebben az esetben nyugodtan manőverezhet az ellenség a kedve szerint, mi felkészülten fogjuk várni hadmozdulatait.

HARMINCNEGYEDIK CIKKELY:

A HADSEREGEK MEGLEPETÉSSZERŰ TÁMADÁSAIRÓL

Itt most nem foglalkozunk egyes különítmények kisebb rajtaütéseivel, amelyekből egy gerillaháború vagy a könnyű csapatok háborúja áll, és amelyeknek az orosz és a török könnyűlovassági csapatok olyan nagy mesterei. Ebben a cikkelyben az egész hadseregeket ért meglepetésszerű támadásokról fogunk beszélni.

A tűzfegyverek feltalálása előtt könnyebben lehetett meglepetésszerű támadásokat végrehajtani, mint manapság, mivel az ágyúdörgés és a puskatűz hangja miatt nagyon nehéz teljesen meglepni egy hadsereget. Ez csak abban az esetben sikerülhet, ha a hadseregben elhanyagolják a katonai szolgálat legfőbb követelményét, és nem állítanak ki

előőrsöket, amelyekkel elejét vehetnék, hogy az ellenség a soraik közé furakodjék. A hétéves háború emlékezetes példája a hochkirchi³⁵ rajtaütés, amely megérdemli, hogy alaposan elgondolkodjunk rajta. Ebből ugyanis kiderül, hogy egy meglepetésszerű támadás nem csupán abban áll, hogy lerohanjuk az alvó és rosszul őrzött csapatokat, hanem abból is, hogy úgy intézünk támadást valamelyik szélső szárny ellen, hogy meglepjük, ezzel egy időben be is kerítjük. Valójában nem az a legfontosabb, hogy olyan nagy hibán érjük az ellenséget, hogy rá tudjunk törni az egyes, sátrában alvó katonáira, hanem hogy főerőnkkel észrevétlenül érkezzünk meg arra a pontra, ahol az ellenséget meg akarjuk támadni még azelőtt, hogy ideje lenne reagálni a támadásra.

Amióta a hadseregek már nem állandó sátoztáborokban állomásoznak, ritkábban és nehezebben lehet előre eltervezve meglepni őket, mert ahhoz pontosan előre kellene tudni, hogy hol helyezkedik el az ellenség táborra. Marengónál, Lützennél, Eylau-nál volt ilyen rajtaütés, amelyek kiváltottak némi meglepetést, ám ezek valójában csak váratlan támadások voltak, amelyeket nem lehetne meglepetésszerű támadásnak nevezni. Az egyetlen igazán nagy meglepetésszerű támadás, amelyet itt idézhetnénk, az 1812-es tarutyinói³⁶ volt, amelynek során Bennigsen tábornok megtámadta és megverte Murat marsall hadseregét. Murat azzal magyarázta óvatlanságát, hogy egy hallgatólagos fegyverszünetre támaszkodott, de ilyen egyezmény nem létezett, Murat tehát megbocsáthatatlan hanyagságból engedte, hogy Bennigsen lerohanja.

Nyilvánvaló, hogy akkor tudunk a legkönnyebben rajtaütni egy hadseregen, ha valamivel napfelkelte előtt, abban a pillanatban csapunk le táborára, amikor semmi ilyesmire nem számít. Ilyenkor elkerülhetetlen lesz a zűrzavar, és ha ehhez még az is hozzájárul, hogy jól ismerjük a helyszínt, és megfelelő taktikai és stratégiai utasításokat tudunk adni seregünknek a támadás irányát illetően, akkor – hacsak nem következik be valami váratlan esemény – teljes győzelemben reménykedhetünk. Az efféle hadműveleteket egyáltalán nem szabad semmibe venni, még akkor sem, ha kevésbé ragyogóak, mint a kiváló stratégiai kombinációk, amelyek úgyszólván már a harc előtt biztosítják a győzelmet.

Ugyanezen okból, mivel minden alkalmat ki kell használnunk arra, hogy rajtaüthessünk az ellenségen, nekünk is meg kell tennünk a megfelelő óvintézkedéseket, hogy elkerüljük a hasonló meglepetéseket. Minden országnak vannak rendelkezései az ilyen eseteket illetően, így nincs más hátra, mint pontosan követni azokat.

³⁵ 1758. október 14-én a Daun tábornagy által vezetett cs. kir. csapatoknak sikerült meglepnie a porosz erőket. Ez volt Nagy Frigyes második személyes veresége a hétéves háborúban.

³⁶ 1812. október 18-án az orosz csapatoknak sikerült meglepnie a Murat marsall által vezetett francia–lengyel haderőt.

HARMINCÖTÖDIK CIKKELY:
AZ ERŐDÖK, ELSÁNCOLT TÁBOROK VAGY VÉDELMI
VONALAK ELLENI NAGY EREJŰ TÁMADÁSOKRÓL.
A RAJTAÜTÉSEKRŐL NAGY ÁLTALÁNOSÁGBAN

Számos olyan erődített hely van, amelynek, bár nem szabályos erődítmény, az a híre, hogy védelmet nyújt a rajtaütések ellen, azonban ezeket akár rögtön az első támadáskor, akár a nehezen járható réseken keresztül, amelyek meredek lejtőjét létrák vagy más eszközök alkalmazásával meg lehet közelíteni, mégis lehetséges bevenni.

Az ilyen típusú hadállások megtámadása majdnem ugyanolyan kombinációkat igényel, mint az elsáncolt táboroké, mivel a sánctáborokéhoz hasonlóan a nagy rajtaütések kategóriájába tartozik.

Ezeknek a támadásoknak a módja természetesen a körülményeknek megfelelően változik. Ezek között a legfontosabb (1) az építmények erőssége; (2) a terep jellege, amelyen állnak; (3) a más erődökkel való kapcsolatuk vagy az elszigeteltségük; (4) a harcoló felek morális állapota. A történelemben számos példát találunk az összes változatra.

Például vegyük Kehl, Drezda és Varsó elsáncolt táborát, a torinói és a mainzi sáncvonalakat, Feldkirch, Scharnitz, Assiette erős sáncait! Íme, néhány helyszín, amelyek feltételei éppolyan változatosak, mint megtámadásuk esélyei. A kehl (1796) sáncok jobban össze voltak kötve és jobban ki voltak építve, mint a varsóiak. Szinte megerősített, állandó erődítményszámba menő híd főállást képeztek, ugyanis Károly főherceg szinte kötelességének érezte, hogy rendszeres ostrommal tisztelje meg a várost, ám egy hasonló erődítményt nem támadhatott volna meg a főerejével úgy, hogy ne vállalt volna jelentős kockázatot. Varsóban a védművek egymástól elválasztva, de tekintélyes magasságban álltak, belső erődítésnek meg ott volt számukra a nagy város, csipkés oromzatú, fegyverekkel ellátott várfallal, amelyet seregnyi kétségbeesett ember védelmezett.

Drezdának 1813-ban bástyákkal ellátott várfal szolgált belső erődítésül, de ennek a falnak egy részét már lerombolták, csak földsánc volt a helyén. Az úgynevezett sánctábor csak egyszerű, egymástól távol lévő zárt sáncokból álló, tökéletlen építmény volt, csak a belső erődítés jelentette az erősségét.³⁷

Mainznál és Torinónál a védelmi vonalak összefüggő védművekből álltak, de míg Mainznál alaposan be voltak ásva, ez nem mondható el a torinói vonalokról, amelyeknél az egyik nagyon fontos pontot csak egy rossz, három láb magas mellvéd és egy ugyanolyan mély árok biztosította. Ráadásul Torinónál kívülről kerítették be és támadták meg

³⁷ Drezdánál a védők száma az első napon (augusztus 25-én) 24 ezer ember volt, másnap már 65 ezer, harmadnap pedig több mint 100 ezer. (*Jomini saját megjegyzése.*)

a sáncokat, így két tűz közé kerültek, mert az erős helyőrség hátulról támadta meg őket éppen abban a pillanatban, amikor Savoyai Eugén herceg a visszavonulási vonalukat támadta meg. A mainzi vonalakat viszont szemből támadták meg, és csak egy sovány kis különítmény karolta át őket jobb felől.

Az ilyen jellegű földsáncok elleni támadásoknál nem bővelkedünk a taktikai manőverek fajtáiban. Ha úgy gondoljuk, sikerül véghez vinnünk egy ilyen védmű meglepetésszerű megtámadását valamivel napfelkelte előtt, mi sem természetesebb, mint hogy megkíséreljük a támadást. Ám míg egy elszigetelt hadállás esetén ez a hadművelet ígérkezik a legcélszerűbbnek, nehéz feltételezni, hogy egy nagy sánctáborban, az ellenség jelenlétében felállított hadsereg olyan rosszul teljesítené kötelességét, hogy hagyja magát meglepni. Annál is inkább, mert a katonai szolgálatban alapvetés, hogy az őrségnek már napfelkeltekor fegyverben kell állnia. Mivel tehát valószínű, hogy a támadást mindig a hadsereg főerejével fogjuk végrehajtani, a hadművelet természetéből fakadóan a következő – legegyszerűbbnek és legészszerűbbnek számító – óvintézkedéseket kell megtennünk.

1. Erős tüzéségi tűzzel el kell hallgattatni a védmű tüzéségét, az ágyúzás ebben az esetben egy másik célt is fog szolgálni, mert megrendíti a védők morálját.
2. El kell látnunk az ostromló csapatot az összes szükséges eszközzel (rőzsekötegekkel és kis ostromlétrákkal), hogy a rőzsekötegekkel feltölthessék az árkokat, a létrákra mászva pedig megrohamozhassák a mellvédeket.
3. A megtámadni kívánt védművek ellen három kis hadoszlopot kell irányítanunk, a csatározók tüzével kell támogatni ezeket, és viszonylagos közelségben tartalékokat kell felállítani támogatásra készen.
4. A terep összes egyenetlenségét ki kell használni csapataink fedezésére, hogy a védők minél később fedezzék fel őket.
5. Pontos utasításokkal kell ellátni a fő támadó hadoszlopokat azzal kapcsolatban, hogy mi lesz a tennivalójuk, miután egy védművet elfoglaltak. Azaz hogy le kell rohanniuk a táborban lévő ellenséges erőket. Végül ki kell jelölnünk azokat a lovas osztagokat, amelyek – amennyiben a terep lehetővé teszi – segíteni fogják a gyalogos oszlopokat a támadásban.

Miután ezeket az előkészületeket megtettük, már csak annyi van hátra, hogy a lehető legnagyobb lendülettel indítsuk a csapatokat a védművek elleni támadásra, miközben egy másik különítményt takarásban tartunk. Ugyanis ilyen esetben egy parányi habozás is sokkal veszélyesebb lehet, mint a legvakmerőbb támadás.

Azt még hozzátennénk, hogy azok a testgyakorlatok, amelyek révén katonáinkat felkészíthetjük egy fal megmászásra és egy eltorlaszolt hadállás megtámadására, legalább olyan

hasznosak lehetnek, mint bármely más előírt gyakorlatsor. És hogy ideje lenne, hogy a hadmérnökök jobban kihasználják a modern ballisztika eredményeit, és kidolgozzák azokat a hordozható eszközöket, amelyekkel megkönnyíthetnék, hogy a katonák átjussanak egy árkon, vagy megmásszanak egy magas mellvédet.

Az összes tervezet közül, amelyet e tárgyban olvastam, a Varsó elleni ostromé³⁸ és a mainzi sánctábor elleni támadásé volt a legjobban kidolgozva. Tielke bemutatja, hogy Laudon tábornagy milyen tervet dolgozott ki a bunzelwitzi sánctábor megtámadására, amely tervet ugyan végül nem valósította meg, mindazonáltal kiváló példának tekinthetjük.

Különösen a varsói támadás említhető az egyik legpompásabb ilyen jellegű hadműveletként, és éppúgy becsületére válik Paszkevics tábornagynak, mint az azt végrehajtó csapatoknak. Íme, egy példa arra, hogyan kell egy ilyen támadást véghez vinni! Ami pedig a kerüendő példákat illeti, itt az 1813-as drezdai ostrom tervét említhetjük. A terv kidolgozói ennél többet már nem is tehettek volna azért, hogy megakadályozzák a tábor bevétele. Plotho tábornok munkájából ismerhetjük meg ezt a tervezetet, bár ott már átdolgozott és kijavított formában.

Az ilyen jellegű támadások mellé odailleszthetjük Port Mahon 1756-os és Bergen op Zoom 1747-es emlékezetes megtámadását vagy megmászását. Bár mindkettőt ostrom előzte meg, ragyogó rajtaütésnek is tekinthetők, mivel ezekben az esetekben nem volt elég széles rés a szabályos támadáshoz. Prága, Ocsakov és Izmail ostroma is ugyanebbe az osztályba sorolható, és bár az utóbbi városokban a részben beomlott földmellvédek kedveztek a várfal megmászásának, a kivitelezést így is dicséret illeti.

* * *

Ami az összefüggő sáncvonalakat illeti, bár ezek jobban összekapcsolódnak egymással, mint az elszigetelt védművek, könnyebben bevehetőek, mert – mivel olykor többmértékű szélések – szinte lehetetlen megakadályozni, hogy az ellenség egy-egy ponton áttörjön rajtuk. A mainzi és a wissembourg-i sáncvonalak bevétele, amelyekről már beszámoltam *A forradalom háborúinak története* című munkám XXI. és LI. fejezetében, és az a manőver, amelynek révén Savoyai Eugén herceg 1706-ban bevette a torinói sáncvonalakat, mind tanulmányozni való leckének számít.

Mivel a híres és általunk már többször említett torinói esemény túlságosan ismert ahhoz, hogy felidézzük körülményeit, annyit mégis hozzátennénk, hogy soha győzelmet nem vásároltak még meg ilyen olcsón, és soha győzelmet nem lehetett ilyen nehezen előre

³⁸ Varsó ostroma, 1831. augusztus 20. – szeptember 8. Az orosz csapatokat Paszkevics tábornagy vezette. Ez volt az 1830–1831-es lengyel felkelés utolsó jelentős hadi eseménye.

elképzelni. A stratégiai terv valóban csodálatra méltó volt. A császáriak menete az Adige folyótól Piacenzán keresztül Astiba a Pó folyó jobb partján, a Mincio folyó mellett hagyva a franciákat, pompásan volt kigondolva, de egyúttal felfoghatatlan lassúsággal lett kivitelezve. Ám ami a Torinó alatti hadműveleteket illeti, nem tagadhatjuk, hogy a hódítók inkább szerencsések voltak, mint bölcsek. Savoyai Eugén hercegtől nem igényelt zseniális előrelátást, hogy serege hadrendjét összeállítsa, és nyilvánvalóan alaposan alábecsülte ellenfeleit, hogy végre merte hajtani azt a menetet. Ebben 10 különböző nemzet 35 ezer szövetséges katonáját a 80 ezres francia hadsereg és az Alpok közé irányította, 48 órán át meneteltetve katonáit a francia tábor körül – ez volt a leghíresebb oldalmenet, amelyet valaha is megvalósítottak. Ezekhez képest maga a támadási terv olyan kurta és oly kevésbé tanulságos volt, hogy napjaikban bármelyik vezérkari tiszt kielégítőbbet tudna kigondolni nála. Savoyai Eugén előírta, hogy nyolc gyalogos hadoszlop dandáronként két vonalon meneteljen, szállja meg a sáncokat, azokon üssön réseket, hogy a gyalogos dandárokat követő lovas hadoszlopok behatolhassanak a táborba. Ez volt a terv, amellyel Savoyai Eugén herceg megtámogatta merész vállalkozását. Igaz, a sánc gyenge pontját nagyon jól választotta meg, ugyanis az olyan nyomorúságos volt, hogy háromlábnyira sem emelkedett a talaj fölé, és csak derékig fedezte a védekező katonákat.

Ami a hadvezéreket illeti, akik a torinói sánctábort irányították, róluk Savoyai Eugén herceg egyik történetírója zengett *dicshimnuszokat*. M. úr, anélkül, hogy csökkentené hőse, Savoyai Eugén herceg érdemeit, felháborodva jegyzi meg, hogy *a francia udvar olyan hadvezérek dicsőségét zengte, akik pedig viselkedésükkel alaposan rászolgáltak volna a vérpadra*. Kétségtelen, hogy az író Marsin marsallra gondolt, hiszen mindenki tudja, hogy az orléans-i herceg ellenezte, hogy a franciák a sáncvonalak mögött várják be az ellenséget, csakhogy két sebesülése miatt már a támadás kezdetétől nem tudott részt venni a küzdelemben. Az igazi felelős pedig dicsőséges halállal vezetelt egy olyan hibáért, amelyet egyébként semmi sem igazolhatott.³⁹

Ám túlságosan magával ragadott a témám, ideje visszatérnem a sáncvonalak elleni támadáshoz leginkább illő intézkedésekre. Ha olyanok a domborzati viszonyok, hogy a sáncvonalak megtámadása veszélyes lehet, ám a támadóknak megvannak az eszközeik, hogy stratégiai manőverek révén lerohanják vagy bekerítsék azokat, akkor ez a módszer mindig hatásosabb lesz, mint a kétesélyes közvetlen támadás. Ám ha szemből akarunk támadni, és erre megvannak a nyomós indokaink, valamelyik szárny egyik pontjára kell

³⁹ Albergotti sem volt kevésbé vétkes Marsin-nál. 40 zászlóaljjal a Pó jobb partján várakozott, ahol nem következett be támadás, mégsem volt hajlandó Marsin segítségére sietni. Ez egyébként szinte mindig így történik az ilyen esetekben, mindenki csak azzal a ponttal törődik, amelyet éppen elfoglal. (*Jomini saját megjegyzése.*)

a támadást irányítanunk, ugyanis valószínű, hogy az ellenség a központot sokkal könnyebben meg tudja védeni. Ám, mint láttuk, ha a védekező fél az egyik szárnyra irányuló támadást tartja értelemszerűen a legvalószínűbbnek, megtéveszthetjük őt azzal, hogy színlelt támadást indítunk a szárny irányába, majd megtámadjuk a közepet. Ez a támadás éppen azért lehetne sikeres, mert nem tűnik túl valószínűnek. Az ilyen típusú kombinációk esetén a helyszíni adottságoktól és a hadvezér döntésétől fog függeni, hogy melyik módszer lesz a legmegfelelőbb.

Ami a támadás végrehajtását illeti, itt aligha alkalmazhatunk más eszközöket, mint amelyek a sánctáborok esetében ajánlatosak. Ugyanakkor mivel ezek a sáncvonalak – legalábbis régebben – gyakran az állandó védművek magasságával és tagoltságával bírtak, megrohamozásuk és megmászásuk igencsak nehéz lehet. Kivételek lehetnek a már elég régi földsáncok, amelyeknek a lejtőit az idő múlása igencsak megviselhette, tehát egy ügyes gyalogság könnyen megrohamozhatja azokat. Mint mondtuk, ilyenek voltak Izmail és Prága⁴⁰ bástyái, és ilyen volt a szmolenszki fellegvár is, amelyet Paszkevicz tábornok oly dicsőségesen védett meg Ney marsall támadásától. Úgy döntött ugyanis, hogy inkább az előtte lévő várarkot védelmezi, mint hogy az alig 30 fokos dőlésszögű mellvéd mögé meneküljön.

Ha a sáncvonal folyóra támaszkodik, örülség lenne akár gondolni is arra, hogy ezen a szárnyon áttörjünk, ugyanis az ellenség, összegyűjtve a közép körül található haderejét, leverhetné az ily módon a sáncvonal és a folyó közé került hadoszlopainkat, azok biztos pusztulását okozva. Ennek ellenére annak is tanúi lehettünk már, hogy siker koronázott egy efféle örülséget, mert a sáncvonalai mögé szorított ellenség ritkán gondol az ellentámadásra, bármilyen előnyösnek látszik is. Ugyanis a hadvezér és a katonák, akik a már áttört sáncvonalak mögött keresnek menedéket, valamiképpen már legyőzve érzik magukat, és nem merül fel bennük a támadás gondolata. Ám eszem ágában sincs bárkinek is azt tanácsolni, hogy tegyen próbát efféle manőverrel. Az a hadvezér, aki ilyesmire szánná el magát, és úgy járna, mint Tallard marsall Höchstädtnél, csak magának tehetne érte szemrehányást.

* * *

Az elsáncolt táborok és vonalak védelmét tekintve nem sok alapelvvel szolgálhatunk. Az első kétségtelenül az, hogy két jó tartalékot kell állomásoztatnunk a közép és a két szárny között, pontosabban a bal szárny jobb oldalán és a jobb szárny bal oldalán. Így azután a lehető leggyorsabban a segítségére tudnak sietni annak a pontnak, amelyet megtámadtak, ezt a központban tartott tartalékokkal nem tudnánk ilyen gyorsan megoldani. Sőt, általában

⁴⁰ Itt Varsó elővárosára utal Jomini, nem a cseh fővárosra.

az a vélekedés, hogy talán három tartalék sem lenne túlzás egy nagyon kiterjedt sánc esetében, ám én inkább a kettőre szavaznék. Nem kevésbé fontos feltétel, hogy csapatainkban tudatosítani kell, hogy attól még nem lesz reménytelen az ügyünk, ha az ellenség egy ponton áttörte a sáncvonalat. Semmi sincs elveszve, ha jó tartalékaink vannak, amelyek időben veszik át a kezdeményezést, mi pedig, megőrizve lélekjelenlétünket, a megfelelő ponton és pillanatban vetjük be őket. Az árkokat és mellvédeket védelmező csapatoknak azoknak az utasításoknak kell engedelmeskedniük, amelyeket a hadmérnökök dolgoztak ki az ostromoknál gyakorolt szokások alapján. Azonban nem tagadhatjuk, hogy az a munka, amelyet a mérnökár állított össze a gyalogság számára az ostromok és a sánctáborok védelme során elvégzendő feladatokról, még alapos kiegészítésre szorul. Ám egy ilyen vállalkozásnak semmi köze az én értekezésemhez, ugyanis ennek szabályzatnak, nem pedig elméleti szakkönyvnek kell lennie.

A rajtaütésekről

A rajtaütések olyan vakmerő manőverek, amelyeket a hadsereg egy különítménye kísérel meg egy többé-kevésbé fontos vagy többé-kevésbé erős hadállás elfoglalására.⁴¹ A rajtaütések egyszerre tartoznak a meglepetésszerű támadások és a főerővel való támadások osztályába, ugyanis e kétféle eszközt egyaránt alkalmazhatjuk célunk elérésére. Bár az ilyen jellegű hadi vállalkozások látszólag szinte kizárólag a taktika területére tartoznának, nem tagadhatjuk, hogy minden jelentőségük abban áll, hogy milyen kapcsolatban állnak a bevenni kívánt hadállások a hadművelet stratégiai céljaival. Ez az oka, hogy hamarosan bővebben is kitérünk ezekre a nagy különítményekkel foglalkozó 36. cikkelyben. Ám bármennyire zavaróak lehetnek is az ismétlések, kénytelenek vagyunk itt is megemlíteni ezeket, mivel végrehajtásukat illetően e rajtaütések teljes egészében a sáncok elleni támadások területére tartoznak.

Mindazonáltal nem áll szándékunkban a taktikai szabályoknak alávetni a rajtaütéseket, hiszen a rajtaütésszerű támadás bizonyos értelemben a bevett szabályokon kívül eső vállalkozás. Csupán emlékeztetőül idézzük itt fel őket, és arra biztatjuk olvasóinkat, hogy ezenkívül forduljanak az olyan történelmi vagy elméleti művekhez is, amelyek említést tehetnek róluk. Korábban említettük már, milyen sokféle eredménnyel járhatnak az efféle hadműveletek. Szozopol bevétele 1828-ban, Petrasch tábornok sikertelen támadása Kehl ellen 1796-ban, a Cremona elleni 1702-es, a Gibraltár elleni 1704-es és a Bergen op Zoom

⁴¹ Különbséget kell tenni egy hadállás fontossága és erőssége között, mert egy erős hadállás messze nem mindig a legfontosabb is egyben. (*Jomini saját megjegyzése.*)

elleni 1814-es rajtaütés, Port Mahon és Badajoz megrohamozása – ezek más-más típusú rajtaütéseknek számítanak. Némelyiknél a meglepés volt a siker záloga, másoknál az, hogy nagy haderővel hajtották végre. Az ilyen típusú vállalkozások sikere a hadi jártasságból, a fortélyosságból, a támadás kiváltotta rémületből és a vakmerőségből áll össze.

A hadviselés jelenlegi állása szerint egy hadállás elfoglalása, bármilyen erős legyen is az elhelyezkedésének köszönhetően, már nem bír azzal a jelentőséggel, amelyet korábban tulajdonítottak neki, hacsak nem nyújt olyan stratégiai előnyt, amely által befolyásolni tudja egy nagy hadművelet eredményeit.

Egy körülsáncolt hid elfoglalása vagy lerombolása, egy nagy szállítmány elfogása, egy fontos átjárót eltorlaszoló kis erődítmény elfoglalása vagy lerombolása (például a graubündeni Luzisteig erőd elleni 1799-es támadás, vagy amikor 1805-ben Ney marsall elfoglalta Leutasch és Sharnitz erődjeit), végül egy még csak meg sem erősített hadállás elfoglalása, ahol az ellenség számára nélkülözhetetlen ellátmányt és lőszereket tárolják – az efféle hadi vállalkozások megérik azt a kockázatot, amelynek a végrehajtásukkal megbízott különítmények kiteszik magukat.

A legutóbbi háborúban (1812–1814) a kozákok időnként megkíséreltek néhány rajtaütést. Lapukin herceg Laon elleni támadásának, a Kassel (1813) és a Châlons (1814) elleni támadásnak voltak eredményei, de összességében mégis a másodlagos jelentőségű hadi vállalkozások azon osztályába tartoznak, amelyeknek az ellenség zaklatásán és háborgatásán kívül nincsenek különösebb eredményeik.

Bármilyen általános szabályokat próbálnék megfogalmazni a hadi vállalkozások ezen fajtáiról, Montluc marsall emlékiratai és Sextus Julius Frontinus történeti anekdotái, ezek a régi történetek, amelyekről azt hihetnénk, hogy nem is a mi világunkból származnak, több információt fognak adni róluk, mint amennyit én ebben a fejezetben adhatnék. Egy várfal létrákkal történő megrohamozása, a meglepés és a rettegés nem teszi lehetővé, hogy pusztá alapelvekre redukáljuk.

Egyesek úgy foglaltak el hadállásokat, hogy rőzsekötegekkel, néha gypjúzsákokkal, sőt olykor trágyával töltötték fel az árkokat. Mások létrával rohamozták meg a falakat, amely eszközök nélkül ritkán jár sikerrel az ilyen vállalkozás, végül volt, hogy a katonák a kezükre és a cipőjükre erősített kampókkal mászták meg a sáncot uraló sziklákat. És voltak, akik a város csatornahálózatán jutottak be a sáncok mögé, mint Savoyai Eugén herceg katonái Cremonába.⁴²

⁴² 1702. február 1-jén az osztrák csapatok, miután a csatornahálózaton keresztül a cremonai erőd közepéig jutottak, közvetlenül a francia főhadiszállás előtt bukkantak a felszínre, fogságba ejtették és magukkal vitték a francia főparancsnokot, Villeroy marsallt.

Az ilyen eseményekről szóló beszámolókból meríthetünk, ha nem is előírásokat, de legalábbis ihletet, hiszen ami az egyiknek sikerült, szabályként szolgálhat valaki más számára. Hasznos lenne, ha néhány szorgalmas katonatiszt részletes történelmi tanulmányban összefoglalná a legérdekesebb rajtaütéseket. Ezzel nemcsak a többi katonatisztnek tenne hatalmas szívességet, hanem azoknak az alacsonyabb rangú katonáknak is, akik részt vesznek az efféle hadi vállalkozásokban, amelyek során egyetlen résztvevő okossága és találékonysága is győzelemre vezetheti az egész sereget.

Ami minket illet, teljesítettük feladatunkat azzal, hogy bemutattuk, milyen kapcsolatban állhatnak a rajtaütések a nagy hadműveletekkel. Egyébként visszautalunk arra, amit a cikkely elején mondtunk arról, hogy miként lehet megtámadni a földsáncokat: ez az egyetlen olyan hadművelet, amely némi egyezést mutat a hadsereg fő erejével végrehajtott rajtaütésekkel.

V. FEJEZET: A KÜLÖNFÉLE VEGYES HADMŰVELETEK, AMELYEK A STRATÉGIÁNAK ÉS A TAKTIKÁNAK EGYARÁNT RÉSZÉT KÉPEZIK

HARMINCHATODIK CIKKELY: AZ ELTERELŐ HADMOZDULATOKRÓL ÉS A NAGY KIKÜLÖNÍTETT OSZTAGOKRÓL¹

Azok a kikülönítések, amelyeket a hadsereg hoz létre a hadjárat során, olyan szorosan kötődnek a hadjárat sikeréhez, hogy a háború egyik legfontosabb, ám egyben legkényesebb területeként kell tekintenünk ezekre.

Ugyanis, bár nincs hasznosabb egy nagy különítménynél, amikor éppen a megfelelő pillanatban alakítják ki, és jól használják fel, nincs nála veszélyesebb sem, ha meggondolatlanul élnek vele. Nagy Frigyes például a hadvezérek egyik legfontosabb erényének tartotta, hogy rábírják az ellenséget hadereje megosztására akár azért, hogy utána megsemmisíthessék, akár azért, hogy távollétében megtámadhassák a főerőket.

Olyan sokszor vitték már túlzásba a különítményalakítás mániáját, hogy a másik végletbe esve sokan hitték azt, hogy meg lehet lenni nélkülük. Természetesen biztonságosabb

¹ Wagner ezredes úr művem már idézett fordításában szívesen egészítette volna ki néhány megjegyzéssel ezt a cikkelyt, és én olyan lényegesnek és pontosnak is ítéltam ezeket a megjegyzéseket, hogy úgy döntöttem, átirtom az egész szócikket. Bár az ezredessel továbbra sem értünk egyet néhány pontban, de szeretem azt hinni, hogy ezek a pontok kevéssé fontosak.

Elgondolkodtam azon, ezt a cikkelyt inkább a stratégiát tárgyaló fejezetbe vagy a vegyes hadműveletek fejezetébe illesszem, ám hiába tűnik úgy, hogy az elterelő hadműveletek és a nagy különítmények inkább a stratégiai hadműveleteket végrehajtók osztályába tartoznak, az is tény, hogy amikor egy különítménynek harcba kell szállnia, a taktikai kombinációk szerint működik, tehát végül úgy döntöttem, hogy ebben a fejezetben tárgyalom e két fogalmat. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Betrachtungen und Erfahrungen über den Krieg und dessen Führung című művére utal Jomini.

és kellemesebb lenne mindig egy tömegben együtt tartani a hadsereget, de mivel ez a gyakorlatban teljesen megoldhatatlan, a hadsereg kénytelen különítményeket kialakítani, amikor ez elengedhetetlenné válik az alakuló hadi vállalkozás sikeréhez. Ám az a lényeg, hogy csak a legszükségesebb számú különítményt szabad létrehozni.

Többféle különítmény létezik:

1. Vannak a nagy hadtestek, amelyeket a hadműveleti sávon kívül vetnek be, messze a harctértől, hogy elterelő hadműveleteket vigyenek véghez a többé-kevésbé fontos pontok irányába.
2. Vannak a nagy különítmények, amelyeket a hadműveleti sávban alakítottak ki abból a célból, hogy fedezzék a zóna fontos pontjait, vagy megostromoljanak egy objektumot, vagy fedezzenek egy másodlagos bázist, vagy fedezzenek egy veszélybe került hadműveleti vonalat.
3. Vannak a nagy különítmények, amelyeket kifejezetten a hadműveleti zóna arc-vonalán alakítottak ki, szemben az ellenséggel, hogy közvetlenül együttműködjenek a fősereggel egy koncentrált hadi vállalkozás során.
4. Vannak a távolra irányított kis különítmények, amelyeknek rajtaütéseket kell megkísérelniük olyan hadállások ellen, amelyek elfoglalása kedvező hatással lehet a hadműveletre.

Elterelő hadművelet alatt azokat a másodlagos hadi vállalkozásokat értem, amelyeket a fő hadműveleti sávtól távol, a hadszíntér szélein hajtanak végre, de ezek sikerére örülség lenne az egész hadjárat sorsát alapozni. Az efféle elterelő hadműveletek csak két esetben lehetnek hasznosak: egyrészt akkor, amikor a benne részt vevő hadtesteket a sereg közepétől való távolságuk miatt nem lehetne máshol bevetni, másrészt akkor, amikor olyan pontra irányítják ezeket, ahol erős támogatást kapnak a lakosságtól, ám ez az eset már inkább tartozik a politikai kombinációk, mint a hadművészet területére. Azt hiszem, nem árt, ha néhány példával illusztrálom ezeket a helyzeteket.

Az angol–orosz koalíciós hadseregek és Károly főherceg 1799 végén lezajlott hollandiai expedíciójának végzetes eredményei, amelyekről a 19. cikkelyben már szót ejtettünk, még élénken élnek az emberek emlékezetében, tehát fölöslegesnek tartom megtárgyalni őket.

Napóleon 1805-ben elfoglalta Nápolyt és Hannovert, mire a szövetségesek eltervezték, hogy angol–orosz hadtesteket irányítanak Itáliába, hogy azok kiűzzék onnan Napóleont, s angol–orosz és svéd hadtesteket irányítanak Hannover felé, hogy onnan is kiűzzék a franciákat. Körülbelül 60 ezer emberrel szerették volna véghezvinni ezt a két, szétartó irányú hadjáratot. Ám miközben csapataikat összegyűjtötték Európa két végében, Napóleon parancsot adott Nápoly és Hannover evakuálására, Saint-Cyr csatlakozott Massénához

Friaulban, Bernadotte pedig, miután kivonult Hannoverból, aktív szerepet vállalt az ulmi és austerlitz-i eseményekben. E meglepő sikerek után végül Nápolyt és Hannovert is könnyedén visszafoglalták. Íme, egy példa, amely a különítmények ellen szól! Most mutatunk egy példát azokról a körülményekről, amelyek között kedvezőbbek a különítmények esélyei.

Ha az 1793-as polgárháborúban a koalíciós erők kiszakítottak volna hadseregeikből egy 20 ezres, harcedzett katonákból álló különítményt, hogy kihajózzák őket Vendée-ben, sokkal gyorsabb eredményt értek volna el, mint így, hogy csak egyre növelték azokat az erőket, amelyek sikertelenül hadakoztak Toulonban, a Rajna mentén és Belgiumban. Íme, egy olyan eset, ahol egy különítmény létrehozása nemcsak hasznos, hanem döntő hatású is lehetett volna!

* * *

Mint már említettük, a harctértől távol zajló elterelő hadműveleteken és a könnyű csapatokon kívül gyakran alkalmazunk nagy különítményeket a hadsereg hadműveleti sávján belül is. Bár az, hogy a többé-kevésbé másodlagos fontosságú célok elérése érdekében túl gyakran használunk nagy különítményeket, még nagyobb veszélyeket rejt magában, mint a túl gyakran alkalmazott elterelő hadműveletek, azt is el kell ismernünk, hogy az ilyen manőverek gyakran előnyösek, sőt néha elengedhetetlenek.

Ezen különítményeknek két fő fajtája van. Az elsők állandó hadtestekből állnak, ezeket néha a tulajdonképpeni hadműveleti vonalakkal ellentétes irányban kell felállítani, és az egész hadjárat folyamán ebben az irányban működnek. Ezenkívül vannak csak időszakosan kialakított különítmények, amelyeknek az a céljuk, hogy kedvező befolyást gyakoroljanak valamiféle hadi vállalkozásra.

Az első típusú különítmények közé sorolhatjuk mindenekelőtt a hadsereg azon ki-különített részeit, amelyeket egyrészt stratégiai tartaléknak szánnak, ahogy már említettük, másrészt arra, hogy fedezzék a hadműveleti és visszavonulási útvonalakat, amikor a hadszíntér változásai miatt az ellenség veszélyt jelenthet ezekre a vonalakra. Például egy orosz hadsereg, amely át akarja lépni a Balkán-hegységet, kénytelen hátrahagyni erőinek egy részét, hogy megfigyelje Sument, Ruszét és a Duna völgyét, amelynek olyan az iránya, hogy derékszöget zár be a hadműveleti vonalakkal. Bármilyen eredményeket ér is el a hadműveletek során, mindig tiszteletre méltó erőt kell hátrahagynia akár Giurgiu, akár Craiova felé, sőt a folyó jobb partján is Rusze felé.

Ezen egyetlen példa alapján meggyőződhetünk róla, hogy vannak olyan esetek, amikor nem engedhetjük meg magunknak, hogy ne legyenek kettős stratégiai hadműveleti

arcvonalaink, tehát kénytelenek vagyunk jelentős hadtestet kikülöníteni, amely szembe tud szállni az ellenséges hadsereg egy hátrahagyott részével. Idézhetnénk más helyszíneket és más körülményeket is, ahol szintén nagy szükség van az ilyen intézkedésekre. Az egyik ilyen helyszín a tiroli és friuli kettős arcvonal, azon francia hadsereg számára, amely átkel az Adige folyón. Bármelyik arcvonalon is szándékozik fő hadműveleteit folytatni, nem teheti meg úgy, hogy nem hagy a másik arcvonalon olyan hadtestet, amely létszámban megfelel az ott található ellenséges erőknek, egyébként veszni hagyná összeköttetési vonalait. A harmadik példa a spanyol határ, amely lehetőséget kínál a spanyoloknak, hogy ott kettős arcvonalat hozzanak létre. Az egyik a közvetlenül Madridba vezető utat fogja fedezni, a másik támaszkodhat Zaragozára, de Galíciára is. Bármelyik oldalon is akar manőverezni a hadsereg, a másik oldal felé különítményt kell hátrahagynia, amely létszámában arányos az ellenséggel.

Minden, amit erről a tárgyról mondhatunk, az, hogy amennyire lehet, ki kell szélesíteni a hadműveleti területet, és ahányszor csak megtehetjük, aktivizálnunk kell a megfigyelésre hátrahagyott egységeket, amikor döntő csapást akarunk mérni az ellenségre. Erre a helyzetre Napóleon nyújtotta az egyik leglátványosabb példát az 1797-es hadjárat során. Bár hátra kellett volna hagynia egy 15 ezres hadtestet az Adige folyó völgyében, amely visszatarthatta volna a Tirolból érkező ellenséget, míg ő maga a Keleti-Alpok felé indult tovább, inkább magához rendelte ezt a hadtestet is, kockáztatva, hogy elveszítheti visszavonulási vonalát. Ám nem akarta, hogy szétszakadjon hadserege, és egyenként vereséget szenvedjen. Mivel meg volt győződve róla, hogy az egyesült hadsereggel győzelmet tud aratni, úgy ítélte, hogy ezek után nem sok veszélyt jelent, ha néhány ellenséges különítmény megtámadja az összeköttetési vonalát.

A mozgékony, ideiglenes nagy különítményeket a következő indíttatásból szokás létrehozni:

1. Hogy hadműveleti vonala fenyegetésével visszavonulásra kényszerítsük az ellenséget, vagy fedezzük saját hadseregünk hadműveleti vonalát.
2. Hogy ellenséges hadtest előtt menetelve megakadályozzuk, hogy az egyesüljön a főeregével, vagy hogy a várt erősítés könnyebben csatlakozhasson a hadsereghez.
3. Hogy megfigyeljük és visszatartsuk az ellenséges hadsereg egy nagyobb egységét, amíg a főereg fontos támadást készít elő a hadsereg egy másik egysége ellen.
4. Hogy lecsapjunk az ellenség jelentős élelmiszer- és lőszerszállító konvojára, amelytől az ellenség által folytatott ostrom vagy stratégiai vállalkozás sikere függ, vagy hogy a saját hadseregünk felé tartó hasonló konvoj érkezését fedezzük.
5. Hogy színlelt hadmozdulattal az ellenséget bizonyos irányba fordítsuk, hogy ezáltal megkönnyítsük hadseregünknek a másik irány felé indított hadi vállalkozását.

6. Hogy bizonyos időre elleplezzünk, sőt körülzárjunk egy vagy több nagy erődített helyet, vagy abból a célból, hogy megtámadjuk, vagy pusztán azért, hogy a falak között megbénítsuk az erőd helyőrségét.
7. Hogy elfoglaljunk egy fontos pontot a már visszavonulóban lévő ellenség összeköttetési vonalán.

Bár csábító lehet a gondolat, hogy valamelyik célt elérhetjük a fentebb felsoroltak közül, azt is el kell ismernünk, hogy ezek általában másodlagosan fontos célkitűzések, és mert az a lényeg, hogy a stratégiailag valóban fontos pontokon győzedelmeskedjünk, óvakodnunk kell attól, hogy egyre-másra alakítsunk különítményeket. Éppen elég példát láttunk arra, hogy egy hadsereg vereséget szenvedett, mert túlságosan sok részre szakadt.

Több ilyen hadi vállalkozást is fel fogunk itt idézni annak bizonyítására, hogy sikerük vagy bukásuk erősen függ megalakításuk pillanatától, a kialakítást levezénylő hadvezértől, de leginkább a végrehajtás hibáitól. Mindenki tudja, hogyan készítette elő Nagy Péter XII. Károly seregének elpusztítását azáltal, hogy egy tekintélyes hadtest bevetésével leverte Löwenhaupt tábornok híres hadoszlopát.² Arra is emlékezhetünk, hogyan verte szét a denain-i csatában³ Villars marsall azt a nagy különítményt, amelyet Savoyai Eugén herceg állított fel 1709-ben Albemarle alatt. Miután Laudon tábornok Olmütz ostroma⁴ idején elfogta Nagy Frigyes élelmiszer- és lőszerszállító hadoszlopát, Frigyesnek ki kellett vonulnia Morvaországból. Fouquet különítménye 1760-ban és Fink különítménye 1759-ben szintén azt bizonyítja, hogy nagyon nehéz a hadvezérnek bizonyos helyzetekben különítmények nélkül meglennie, de az is nagyon nehéz, hogy elkerülje az ebből fakadó veszélyeket.

Ám, hogy a közelmúltból is szemezgessünk, Vandamme hadtestének kulmi katasztrófája⁵ véres leckét adott a különítményeknek, amelyek túl messzire kalandoznának. Ugyanakkor el kell ismernünk, hogy ezúttal maga a manőver ügyesen volt eltervezve, valójában nem az volt a hiba, hogy a különítmények túlságosan eltávolodtak a hadseregtől, hanem az, hogy a hadsereg

² A lesznojai csatában, 1708. október 9-én, amikor a Löwenhaupt tábornok vezette svéd csapatokat legyőzte a Nagy Péter cár és Mensikov tábornagy vezette orosz haderő.

³ 1712. július 25-én a Villars marsall által vezetett francia csapatok legyőzték az Albemarle *earl*-je által vezetett holland csapatokat, a spanyol örökösödési háború egyik utolsó csatájában.

⁴ 1758. április végén a porosz csapatok benyomultak Morvaországba, és május 4-én körülzárták Olmütz megerődített városát. Az ostromműveletek július elejéig tartottak, de utánpótlási nehézségek miatt a poroszoknak fel kellett hagyniuk az ostrommal, és elvonultak Csehországba.

⁵ A Vandamme tábornok által vezetett I. francia hadtest súlyos veresége Kulm térségében (Észak-Csehország), 1813. augusztus 29–30-án. A csata végén Vandamme csapatainak nagy része (kb. 12 ezer fő, 80 löveg) kénytelen volt megadni magát a jelentős túlerőben lévő szövetséges (orosz, osztrák és porosz) csapatoknak. Vandamme és több francia főtiszt fogságba került. A szövetségesek győzelméhez a már a cár szolgálatában álló Jomini szakszerű tanácsai is hozzájárultak.

nem támogatta azokat annyira, amennyire lehetőségeiben állt volna. Fink hadtestét Maxenben majdnem ugyanazon a környéken és ugyanazon okból semmisítették meg.

Ami a hadseregek vonulási irányán végzett látványos elterelő hadműveleteket illeti, ezek akkor számítanak nagyon előnyösnek, amikor úgy vannak megtervezve, hogy elcsalják az ellenséget egy olyan pontra, amelyre megéri felhívni a figyelmét. Ezek után a hadsereg főereje ezzel ellentétes irány felé indulhat, ahová döntő csapást szeretne mérni. Ebben az esetben nem egyszerűen arra kell ügyelni, hogy elkerüljük a kikülönített hadtest csatába bocsátkozását, hanem a lehető leghamarabb vissza is kell rendelni a főerőkhöz. Két példával ábrázolom, mennyire fontos ez az óvintézkedés.

1800-ban Moreau – meg akarván tévesztetni Krayt menete igazi iránya felől – bal szárnyát Kehlből Rastatt felé indította el, míg ő a hadsereg derékhadával Stokach felé nyomult. A bal szárny, miután egyszerűen csak megmutatta magát, Freiburgon át Breisgauban egyesült a főerőkkel.

1805-ben Napóleon – aki már akkor Bécs ura volt – Iglau felé irányította Bernadotte marsall hadtestét, hogy halálra rémítse Csehországot, és megbénítsa Ferdinánd főherceget, aki ott gyülekeztetett egy hadtestet. A másik oldalon viszont Davout hadtestét Pozsony felé indította, hogy megbénítsa Magyarországot. Ám azután ezeket a hadtesteket azonnal át is irányította Brünnebe, hogy részt vegyenek abban a hadi eseményben, amely végül eldöntötte az egész hadjárat sorsát, és jelentős győzelem⁶ lett a jutalma ezeknek a bölcs manővereknek. Ezek a fajta manőverek, amelyek távolról sem ellenkeznek a háború alapelveivel, szükségesek ahhoz, hogy könnyebben lehessen alkalmazni ezeket az alapelveket.

Az imént elmondottakból kiindulva könnyen meggyőződhetünk róla, hogy nem lehet abszolút érvényű alapelveket megfogalmazni az efféle hadműveletekkel kapcsolatban, amelyeknek olyan sok nehezen megragadható sajátosságtól függ a sikere. A hadvezérek tehetségéből és biztos ítélőképességéből következik, mikor kockáztatják meg egy különítmény kialakítását. Az imént már bemutattuk az ezzel kapcsolatos alapelveket, amelyek szerint a lehető legkevesebb különítményt kell kialakítani, és azonnal vissza kell rendelni őket a főerőkhöz, amint betöltötték rendeltetésüket. Ezenfelül úgy lehet orvosolni hátulütőiket, hogy pontos utasításokkal látjuk el parancsnokukat. Ebben rejlik a jó vezérkari főnök legnagyobb tehetsége.

Van még egy módszer, amelynek révén mentesülhetünk a nagy különítmények bevetésével járó káros következményektől. Nem szabad elhanyagolnunk a taktika által előírt óvintézkedéseket, vagyis hogy jó hadállások kialakításával kettőzzük meg a hadsereg erejét,

⁶ Austerlitz csata, 1805. december 2.

nem feledkezve meg arról, hogy általában bölcsebben tesszük, ha ezeket a különítményeket nem vetjük be erőfölényben lévő ellenséggel szemben. Hasonló esetben a mozgékonyság a különítmények igazi előnye. Nagyon ritkán adódnak olyan körülmények, hogy egy különítménynek az általa elfoglalt vagy számára kijelölt ideiglenes hadállás védelmében el kell szánnia magát a küzdelemre, akár a halálra is.

Bárhogyan legyen is, vitathatatlan, hogy az összes lehetséges feltevés esetén a taktika és az erődítéstan szabályai alkalmazhatók a nagy különítményeknek, sőt magának a hadseregnek a működésére is.

Mivel a rajtaütésekkel megbízott kisebb különítményeket a hasznosak közé soroltuk, bemutatunk közülük néhányat, hogy magunk is megítélhessük ezeket. Mind emlékszünk rá, hogyan ütöttek rajta az oroszok 1828-ban Szozopolon, hogy ellenőrzésük alá vonják a burgaszi öböl bejáratát. Ezen gyöngén körülsáncolt öböl bejáratának a birtokbavétele siker esetén fontos támaszpontot jelentett számukra a Balkán-hegységen túl, ahol elhelyezhették a tartalékokat a hadsereg számára, amely készült áttörni ezeken a hegyeken. Ám ha a manőver nem sikerül, a hadsereg akkor sem veszített volna semmit, még azt a kis hadtestet sem, amely partra szállt az öbölben, hiszen ennek biztosítva volt a visszavonulása a hajókra.

Amikor az 1796-os hadjárat során az osztrákok rajtaütöttek Kehl városán, hogy lerombolják a hidat, miközben Moreau visszavonult Bajorországból, nagy kárt okozhattak volna, ha nem szenvednek kudarcot manőverükkel.

Az ilyen hadi vállalkozásokkal keveset kockáztatunk, de nagy nyereségre számíthatunk, s mivel a hadsereg főerjét nem veszélyeztetik, csak helyeselni lehet őket.

Az ellenség hadművelleti sávjában bevetett könnyű alakulatok ugyanebbe a kategóriába tartoznak. Az ily módon bevetett néhány száz fős lovasság elvesztése nem jelent súlyos csapást, míg a manőver sikere esetén gyakran súlyos kárt tud okozni az ellenségnek. Az oroszok által 1807-ben, 1812-ben és 1813-ban bevetett könnyű különítmények erősen meg-megzavarták Napóleon hadmozdulatait, sőt néha meg is hiúsították azokat azáltal, hogy elvágták a francia parancs- és összeköttetési vonalakat.

Az efféle kalandokat általában fortélyos és merész tisztekre szokták bízni, akiket portyázó néven ismerünk. Ezeknek a harcedzett fenegyerekeknek a lehető legtöbb kárt kell okozniuk az ellenségnek anélkül, hogy lelepleznék magukat. Természetesen ha alkalom nyílik arra, hogy lecsapjanak az ellenségre, habozás nélkül kell azt megtenniük. Ám a kiszámított merészségen túl a portyázó legfontosabb tulajdonságai közé tartozik, hogy józanul őrizkedjék a fölösleges kockázatoktól. A témával kapcsolatban *Az értekezés a nagy hadműveletekről* című munkám XXXV. fejezetéhez utalom az olvasót, valamint jelen mű 45. cikkelyéhez, amely a könnyűlovassággal is foglalkozik.

HARMINCHETEDIK CIKKEL:
A FOLYÓKON ÉS NAGY FOLYAMOKON
VALÓ ÁTKELÉSEKRŐL

Amikor kisebb folyón kelünk át, amelyen szilárd híd található, vagy amelyre könnyen tudunk hídakat verni, nincs szükségünk a magasabb taktika vagy a stratégia területére tartozó hadi kombinációkra. Ám amikor az olyan nagy folyókon kelünk át, mint a Duna, a Rajna, a Pó, az Elba, az Odera, a Visztula, az Inn, a Ticino, olyan hadműveleteket hajtunk végre, amelyeket már érdemes tanulmányozni.

A hídverés művészete olyan különleges tudás, amely a hidász és az utász hadmérnökök szakértelmét igényli. Ám ezeket az átkeléseket nem műszaki szemszögből fogjuk megvizsgálni, hanem katonai szempontból mint valamely hadállás megtámadását és mint háborús manővereket.

A folyón való átkelés önmagában taktikai műveletnek számít, ám annak a pontnak a meghatározása, ahol a legmegfelelőbb átkelni a folyón, az egész hadszíntérre kiterjedő hadműveleti terv részét képezi. Említettük már azt a manővert, amikor Moreau tábornok 1800-ban átkelt a Rajnán a hadseregével. Ez az átkelés kiváló lehetőséget kínál, hogy alaposabban is megvizsgáljuk ezt az állítást. Napóleon, aki jobb stratégia volt, mint alvezére, azt szerette volna, ha Moreau Schaffhausennél kel át főerejével, hogy hátulról megtámadhassa Kray egész hadseregét, elébe vágjon Ulmnál, elvágja Ausztriától, és nekiszorítsa a Majnának. Ám Moreau, akinek Bázelnél volt már hídfőállása, azt a kényelmesebb megoldást választotta, hogy szemből támad az ellenségre, és nem karolja át annak szélső bal szárnyát, tehát a taktikai előny biztosabbnak tűnt számára minden stratégiai előnynél, a biztos félsikert részesítette előnyben a döntő, de nagyobb veszéllyel fenyegető győzelem esélyével szemben. Ugyanennek a hadjáratnak egy másik példáján keresztül tanulmányozhatjuk, milyen fontos is lehet stratégiai szempontból az átkelési pont megválasztása. A Chiusella folyó mellett lezajlott ütközet után Napóleonnak két választása volt. A tartalék hadsereg vagy elvonul a Pó bal partján Torinó felé, vagy Crescentino mellett átkel a folyón, és egyenesen Genova felé vonul tovább. Napóleon inkább a Ticinón átkelve bevonult Milánóba, ahol serege egyesült Moncey 20 ezer emberével, akik a Szent Gotthárd-hágón keresztül érkeztek a városba, és végül Piacenzánál kelt át a Pó folyón, mert meg volt róla győződve, hogy ezen a ponton biztosabban megelőzi Melast, mint ha túl hamar az ő visszavonulási vonalára vetné magát. Az a hadművelet, amikor Napóleon 1805-ben Donauwörthnél és Ingolstadt-nál átkelt a Dunán, ehhez nagyon hasonló hadművelet volt, a megválasztott irány okozta a veszét Mack hadseregének.

Hogy mi számít megfelelő stratégiai pontnak, az a 19. cikkelyben elmondottak alapján könnyen meghatározható, de szeretném emlékeztetni az olvasót, hogy mint minden más hadműveletnél, a folyón való átkelésnél is meg tudunk határozni állandó, döntő fontosságú pontokat és földrajzi pontokat, valamint az ellenséges erők helyzetétől függő viszonylagos vagy esetileg döntő pontokat.

Amennyiben a kiválasztott pont egyesíti magában a stratégiai előnyöket a helyzet kínálta taktikai előnyökkel, akkor ez a választás nem hagy kívánnivalót maga után. Ám amikor a pont elérését szinte leküzdhetetlen helyi akadályok nehezítik, másik pontot kell választani, ügyelve arra, hogy azt részesítsük előnyben, amelyik a legközelebb van a stratégia által kijelölt irányhoz. Függetlenül ezektől az általános kombinációktól, amelyeknek befolyással kell lenniük az átkelési pont kiválasztására, van még egy másik is, amely magára a helyszínre vonatkozik. Az lesz a legmegfelelőbb pont, ahol a hadsereg, miután átkelt a folyón, képes lesz hadműveleti arcvonalát és harcvonalát a folyóra merőlegesen vezetni, legalábbis az első menetek során, anélkül, hogy kénytelen lenne több különböző, külön irányba menetelő hadtestre osztódni. Ez az elhelyezkedés meg fogja óvni attól a veszélytől, hogy a folyónak háttal állva kelljen csatába bocsátkoznia, ahogy ez megtörtént Napóleonnal Esslingnél.

Ennyit azokról a stratégiai kombinációkról, amelyeknek meg kell határozniuk az átkeléseket, ideje, hogy rátérjünk a végrehajtásukra. A történelem a legjobb tanítómester, neki köszönhetően megtanulhatjuk, hogyan vigyünk véghez sikeresen egy ilyen manővert. Az ókoriak valóságos csodát tettek a Granikosz folyón⁷ való átkeléssel, ám ebben az esetben csupán csak egy patakról volt szó. A modern hadműveletek tárházából ennél látványosabb példákat is kiemelhetünk.

Az az esemény, amikor XIV. Lajos Tolhuysnál hadseregével átkelt a Rajnán,⁸ szintén elég nagy feltűnést keltett, és be kell ismernünk, hogy valóban figyelemre méltó volt.

Napjainkban Dedon tábornok⁹ két híres Rajna-átkelést is bemutatott Kehlnél, Höchstädtnél pedig a Dunán 1800-ban. Ezt a két manővert a részleteket illetően klasszikusnak kell tekintenünk, márpedig az ilyen hadműveletek esetében a kivitelezés során a részletekhez való pontos ragaszkodás a legfontosabb.

⁷ A granikoszi csata Nagy Sándor és a Perzsa Birodalom első nagy ütközete volt Kr. e. 334-ben, amelyet a Dardanellák közelében lévő Granikosz folyó mentén vívtak. A csata a makedónok látványos győzelmével ért véget, és megnyitotta Ázsiát a további hódítások előtt.

⁸ A francia hadsereg 1672. június 12-én kelt át a Rajnán a mai Zevenaar város közelében a hollandok elleni háború kezdeti szakaszában.

⁹ François Louis Dedon-Duclos (1762–1830) francia altábornagy. A francia csapatok Moreau parancsára az ő vezetése alatt vertek pontonhidat Kehlnél 1795-ben és Diersheimnél 1797-ben a Rajnán, majd 1800-ban Höchstädtnél.

Végül említsünk még három Dunán való átkelést, valamint az örökre emlékezetes Berezina folyón való átkelést, amelyek mindent fölülmúltak, amit odáig a műfajban látni lehetett. Az első két átkelést Napóleon vezette le Esslingnél és Wagramnál. 120 ezer fős, 400 ágyúval felszerelt ellenséges hadsereg jelenlétében kelt át a folyó egyik olyan pontján, ahol a legszélesebb. Pelet tábornok nagyon érdekes beszámolót írt az esetről.¹⁰ A harmadik jelentős átkelést az orosz hadsereg hajtotta végre 1828-ban, Satunovónál (Dél-Besszarábia), bár ez nem mérhető az előbb említett két átkeléshez, mégis nagyon jelentősnek számít a helyi adottságok kínálta nehézségek és az ezek leküzdésére tett erőfeszítések miatt. Ami a Berezina folyón való átkelést illeti,¹¹ az minden tekintetben csodával határos volt. Mivel nem célom, hogy itt történelmi részletekbe bocsátkozzam, olvasóimat az ezen eseményekről szóló beszámolókhöz irányítom, és összefoglalom az átkelésekre vonatkozó általános szabályokat.

1. Nagyon fontos, hogy megtévesszük az ellenséget az átkelés kiválasztott pontját illetően, hogy ne csoportosíthassa oda az erőit az ellenállásra. Demonstrációkon kívül színlelt támadásokat is kell indítanunk az átkelés pontjának közelében, hogy az ellenség megossa erőit. Ebből a célból a tüzéség felét arra kell felhasználni, hogy nagy zajt csapjon minden olyan ponton, ahol nem szándékozunk átkelni, míg azon a ponton, ahol átkelni szándékozunk, a lehető legnagyobb csendben kell manővereznünk.
2. A lehető legjobban biztosítanunk kell a hidak építését oly módon, hogy hajókon csapatokat szállítunk át a túlsó partra, hogy onnan kiszorítsák az ellenséget, amely akadályozná a munkálatokat. Ezek a csapatok azonnal vegyék birtokba a falvakat, erdőket vagy más közelben lévő akadályokat.
3. Fontos továbbá, hogy erős, nagy kaliberű ágyúütegeket állítsunk fel a parton, nem csupán azért, hogy a túlsó partot megtisztítsák, hanem az ellenség tüzéségének elnémítására is, amennyiben az ellenség tüzéséget állítana fel, hogy a frissen felépített hidat lerombolja. Ebből a célból az a legkedvezőbb, ha a part, ahonnan elindítjuk a támadást, magasabban fekszik a szemköztinél.
4. Amennyiben az ellenséges part közelében nagy sziget található, az egyszerű lehetőségeket kínál a csapatoknak a partraszálláshoz, valamint a hídépítőknek is. A nagy folyóba betorkolló kis mellékfolyó szomszédsága pedig lehetőséget nyújt arra, hogy összegyűjtsük, és elrejtjük az átkelésre összegyűjtött készleteket.

¹⁰ Jean-Jacques Germain Pelet-Clozeau (1777–1858) francia tábornok. Az említett beszámoló: PELET-CLOZEAU 1824–1826.

¹¹ Jomini jelen volt a Berezina folyón történő átkelésnél (1812. november 21–29.). Eblé tábornokkal együtt választották ki a Berezinán az átkelési pontokat, ahol aztán a hidászok megkezdték két híd építését Studénkánál.

5. Szerencsés olyan átkelési pontot választani, ahol a folyó kis öblöt vagy visszafelé hajló kanyart alkot, azért, hogy a csapatoknak így biztosabb partraszállási lehetőséget biztosítsunk azáltal, hogy az ütegek képesek koncentrált tüzzel megakadályozni, hogy az ellenség az átvonuló zászlóaljakra támadjon.
6. A hidak felállítására kijelölt pontnak mind a két parton jól járható utak közelében kell lennie, hogy a hadsereg az átkelés után könnyen összeköttetési vonalakra találjon, és hogy össze tudja gyűjteni haderejét. E célból kerülni kell azokat a pontokat, ahol túl meredek a partok, különösen az ellenséges oldalon.

Ami a folyóátkelés elleni védelmet illeti, annak szabályai a támadás szabályaival azonos természetűek kell hogy legyenek. Céljuknak tehát a fent jelzett intézkedésekkel ellentétesnek kell lennie. A lényeg az, hogy a folyó mentét könnyű egységek figyeljék, de nem kell törekedniük arra, hogy mindenütt megvédelmezzék. Ezután gyorsan össze kell vonni a csapatokat a fenyegetett ponton, hogy akkor törjenek rá az ellenségre, amikor seregének még csak egy része kelt át a folyón. Úgy kell manőverezni, ahogy Vendôme hercege Cassanónál, és ahogy Károly főherceg 1809-ben Esslingnél, az előbbinél nagyobb léptékben. Erre az emlékeztető példára nem lehet elégszer felhívni a katonák figyelmét, bár a győztes hadvezér nem élvezhette az összes gyümölcsöt, amelyet a győzelem nyújtott.

* * *

A 21. cikkelyben már rámutattunk, hogy a folyón való átkelések milyen hatást gyakorolhatnak a hadművelleti vonalak irányára a hadi vállalkozás vagy a hadjárat kezdetén, így most már csak azt kell megvizsgálnunk, milyen hatást gyakorolhatnak az átkelés után következő stratégiai hadműveletekre.

Az átkelés után felbukkanó egyik legnagyobb nehézség, hogy úgy kell védelmeznünk a hidakat az ellenségtől, hogy közben nem szabad túlságosan beszűkítenünk azokat a hadi vállalkozásokat, amelyeket a hadsereg meg kívánna valósítani. Ha az átkelésre nagy számbeli fölénynél vagy már elért nagy győzelem után kerül sor, ez nem olyan nehéz feladat, ám ha a hadjárat elején és közel egyenlő erővel rendelkező ellenség jelenlétében hajtják végre, már egészen más a helyzet.

Ha 100 ezer francia átkel a Rajnán Strasbourg-nál vagy Mannheimnál 100 ezer német jelenlétében, az lenne az első dolguk, hogy az ellenséget három irányba szorítsák. Az első részt előrefelé, akár egészen a Fekete-erdőig, a másodikat jobb felé, hogy megvédelmezzék tőlük a Felső-Rajna hídjait, a harmadik részt pedig bal felé, hogy megóvják tőlük a mainzi és az Alsó-Rajna-hidakat. Ám e miatt a szükségszerű lépés miatt az erők sajnálatosan

szétoszlanak. A kellemetlenségek csökkentése érdekében óvakodni kell attól, hogy három egyenlő részre osszuk fel a hadsereget, vagy hogy a szükséges néhány napon túl is lekössük azokat a különítményeket, amelyek követik az ellenséget, ezáltal ellenőrizhetjük azt a helyet, ahol az ellenség összegyűjtheti erőit.

Nem tagadhatjuk azonban, hogy ez az egyik legkényesebb helyzet egy főparancsnok számára. Ha ugyanis seregét több részre osztja, hogy megvédje hídjait, előfordulhat, hogy a három rész közül az egyik résznek az ellenség főerejével kell harcba bocsátkoznia, amely legyőzhetné. Ám ha egész hadseregét egyetlen hadműveleti irányban tartja, és az ellenség megtéveszti őt a gyülekezés helyszínét illetően, akkor ki van téve annak, hogy a hidakat elragadják tőle, vagy lerombolják, és rajtaüthetnek, mielőtt még ideje lett volna győzelmet aratni.

Ezt a helyzetet úgy orvosolhatja a legbiztosabban, ha a hidakat olyan város közelében veri, amelyet gyorsan olyan védelmi állapotba tud hozni, hogy képes legyen megvédeni az átkelőket. Ezt követően hadseregének nagy erejű és villámgyors hadmozdulataival egymás után nekiront az ellenséges hadsereg különálló egységeinek, és olyan súlyos vereséget mér rájuk, hogy elveszi a kedvüket a hidak megtámadásától. Bizonyos esetekben ezekhez az eszközökhöz hozzátehetjük az excentrikus hadműveleti vonalak rendszerét is. Ha az ellenség 100 ezer emberét több hadtestbe osztotta, amelyek megfigyelőállásban helyezkednek el, és mi szintén 100 ezres katonatömeggel e kordon középpontjának közelében lévő egyetlen pontra támadunk, gyorsan meg tudjuk verni az elszigetelődött ellenséges hadtestet. Ezután kockázat nélkül két 50 ezer fős tömeget alkotunk, amely két széttartó irányba indulva külső vonalra szorítja az elszigetelt ellenséges hadtesteket, ezáltal megakadályozza, hogy ezek újra egyesüljenek, és így egyre messzebb kerülnek a hidaktól. Ám ha az ellenség stratégiai arcvonalának egyik végpontján visszük véghez az átkelést oly módon, hogy hirtelen irányt változtatva teljes hosszában lecsapunk az arcvonalra, ahogy Nagy Frigyes Leuthennél kiváló taktikai érzékkel leverte az osztrákok vonalát, ebben az esetben a hidak mindvégig a hadsereg háta mögött lesznek, és minden előretörésénél fedezni tudja azokat. Ez az oka, hogy Jourdan, miután 1795-ben Düsseldorfnál a Rajnán átkelve az osztrák sereg jobb szárnya mögé került, teljes biztonságban előrenyomulhatott a Majna felé. Csak azért verték vissza onnan, mert a franciák, akik kettős és külső hadműveleti vonallal rendelkeztek, Mainz és Bazel között 120 ezer embert tartottak tétlenségben, miközben Clerfayt visszaszorította Jourdan-t a Lahn folyóig. Ám ez a körülmény mit sem von le abból a nyilvánvaló stratégiai előnyből, amelyet az ellenség stratégiai frontjának egyik végpontján levő átkelőhely biztosíthat. A hadvezér alkalmazhatja ezt a szisztémát, vagy a fentebb bemutatott rendszert, amikor a hadsereg egyetlen tömegben kel át a folyón, majd széttartó irányt vesz fel. Döntésében a körülmények, a határok és a bázisok helyzete, végül az ellenség elhelyezkedése fogja irányítani. Úgy érzem, itt sem árt kitérni ezekre

a kombinációkra, amelyekről a hadművelati vonalakról szóló cikkelyben már hosszabban is szót ejtettünk, mivel jelenleg e kombinációknak és a hidak elhelyezkedésének kapcsolatával foglalkozunk.

Időnként előfordul, hogy magasabb rendű okok miatt egy hadseregnek kettős átkelést kell megkísérelnie ugyanazon a hadművelati arcvonalon, mint ahogy ez Jourdan és Moreau esetében történt, 1796-ban. Bár ebben az esetben az átkeléseknek megvan az az előnyük, hogy szükség esetén kettős visszavonulási vonal áll rendelkezésünkre, azzal a hátulütővel járhatnak, hogy két szélső pontjának megtámadásával az ellenséget lényegében arra kényszerítjük, hogy a középen gyülekezzen, így alkalmas lehet rá, hogy külön-külön semmisítse meg a két sereget. Tehát az ilyen hadművelet siralmas következményekkel járhat, ha olyan hadvezérrel hoz össze minket a sors, aki ki tudja használni, hogy nem tartottuk tiszteletben a katonai alapelveket.

E tárgyban csak annyi tanácsunk lenne, hogy úgy tudjuk csökkenteni a kettős átkeléssel járó veszélyeket, ha a haderő nagyobbik részét legalább a kettő közül arra a pontra irányítjuk, amelyiket fontosabbnak ítéljük, majd a hadsereg két hadtestét a lehető leggyorsabban belső vonalon egyesítjük, hogy az ellenség ne tudja azokat külön-külön legyőzni. Ha Jourdan és Moreau ezt az elvet követte volna, és Donauwörthnél egyesítették volna hadseregüket ahelyett, hogy excentrikus irányba indulnak el velük, valószínűleg nagy hadi sikert arattak volna Bajorországban, és nem szorították volna vissza őket a Rajna mögé.

Ami a kérdés többi részét illeti, az a kettős hadművelati vonalak témájába tartozik, amely témához már nem szükséges visszatérnünk.

HARMINCNYOLCADIK CIKKEL: A VISSZAVONULÁSOKRÓL ÉS AZ ÜLDÖZÉSEKRŐL

Az összes hadművelet közül vitathatatlanul a visszavonulások a legnehezebbek. Ez olyanmennyire igaz, hogy a híres *ligne-i* herceg¹² egyszer azt mondta, nem is érti, hogyan képes egy hadsereg visszavonulni egyáltalán. Hiszen ha belegondolunk, milyen fizikai és morális állapotba kerül a hadsereg, amikor egy elveszített csata után visszavonulásra kényszerül, milyen nehéz fenntartani a rendet sorai között, és milyen katasztrofális következményekkel jár a legkisebb fegyelmetlenség is, megértjük, hogy még a legtapasztaltabb hadvezérek is miért döntenek oly nehezen a visszavonulás mellett.

¹² Charles-Joseph, Ligne 7. hercege (1735–1814) tábornagy, diplomata, katonai szakíró, író. Életről lásd újabban MANSEL 2003.

Milyen szisztémát tanácsoljunk a visszavonuláshoz? Harcoljunk elszántan az este beálltaig, hogy azután az éjszaka leple alatt sikeresen visszavonulhassunk? Jobb-e, ha nem várunk a végsőig, inkább akkor hagyjuk el a csatateret, amikor még rendben megethetjük? Próbáljunk-e éjszakai erőltetett menetben minél távolabb kerülni az ellenségtől, vagy inkább álljunk meg teljes harcrendben félmenetnyire az ellenségtől, azt a látszatot keltve, hogy újból készen állunk a csatára? E megoldások bizonyos esetekben megfelelőek, más esetekben viszont a hadsereg teljes pusztulásához vezethetnek, s amennyiben igaz, hogy a háború elmélete bizonyos esetekben tehetetlen, a visszavonulások esetére ez fokozottan áll.

Ha elszántan akarsz hadseregeddel harcolni az este beálltaig, kiteheted a hadsereget a teljes vereségnek még azelőtt, hogy beesteledik. Azután ha a kényszerű visszavonulásra abban a pillanatban kerülne sor, amikor az éj szép lassan mindenre ráteríti fátylát, hogyan tudnád megakadályozni a hadsereg felbomlását, amikor már nem tudja és nem látja, hogy mit csinál? És ellenkezőleg, ha fényes nappal hagyjuk el a csatamezőt, anélkül, hogy a végsőig kitartanánk, annak a veszélynek tehetjük ki magunkat, hogy éppen abban a pillanatban veszítjük el a játszmat, amikor maga az ellenség már lemondott a támadás folytatásáról, és a hadsereg – amely mindig is hajlamos hibát keresni azokban a megfontolt hadvezérekben, akik a visszavonulás mellett döntenek, még mielőtt arra magától értetődően rákényszerülnének – minden bizalmát elveszítheti vezetőjében. Ráadásul ki tudná szavatolni, hogy a visszavonulás egy valamennyire is vállalkozó szellemű ellenség elől nem fajul végül eszeveszett meneküléssé?

Amikor végül megkezdődik a visszavonulás, a hadvezérnek azt sem könnyű eldöntenie, hogy diktáljon-e erőltetett menetet, hogy minél nagyobbra növelje az előnyt, hiszen a nagy sietség éppen úgy okozhatja a hadsereg vesztét, ahogy megmenekülését is. E tárgyban csak annyit állíthatunk, hogy tekintélyes létszámú hadsereggel szerencsésebb lassú, lépcsőzetes visszavonulást végrehajtani, rövid menetekkel, mert ebben az esetben a hadvezérnek lehetősége van jelentős létszámú utóvéd kialakítására, amely a nap egy részében vissza tudja tartani az ellenséges hadsereg éloszlopait. A későbbiekben még vissza fogunk térni ezekre a szabályokra.

A visszavonulásoknak különböző fajtái vannak az előidéző okok szerint.

Önként is visszavonulhatunk, még mielőtt harcba bocsátkoztunk volna, hogy olyan pontra csalogassuk magunk után az ellenséget, amely kevésbé előnyös számára, mint ahol éppen tartózkodik. Ezt inkább nevezném óvatos manővernek, mint visszavonulásnak. Napóleon így vonult vissza 1805-ben Wischauból Brünnbe, hogy a szövetségeseket a számára kedvező pontra vezesse. Wellington is így vonult vissza Quatre Bras-ból Waterloo felé. Végül én is hasonlólt javasoltam Drezda megtámadása

előtt,¹³ amikor tudomást szereztünk Napóleon érkezéséről. Azt a nézetet képviseltem, hogy Dippoldiswalde felé kellene menetelnünk, ahol számunkra előnyös csatateret találtunk volna. Ám ezt az ötletet a visszavonulással keverték össze, és a lovagi becsületre való hivatkozás miatt elvetették ezt a harc nélküli visszavonulást, amelynek révén pedig elkerülhettük volna a másnapi, 1813. augusztus 26-i katasztrófát.

Vereség elszenvedése nélkül is visszavonulhatunk, hogy az ellenség által fenyegetett pontra siessünk, legyen ez akár a szárnyon, akár a visszavonulási útvonalon. Ha raktárainktól messze, kiszípolyozott vidéken vonulunk, kénytelenek lehetünk tábornok bontani, hogy közelebb kerüljünk raktárainkhoz. Végül elveszített csata vagy meghíúsult hadi vállalkozás után is rákényszerülhetünk a visszavonulásra.

Ám nemcsak ezek a különféle okok módosítják a visszavonulások kombinációit. Azok a vidék jellege szerint, az áthidalandó távolságok és az ellenség támasztotta akadályok szerint is változhatnak. Különösen akkor bizonyulhatnak veszélyesnek, ha ellenséges országokban hajtjuk végre őket, hiszen minél távolabb van az indulási pont a határtól és hadművelési bázisunktól, annál gyötrelmesebb és nehezebb lesz a visszavonulás.

A tízezrek visszavonulásától¹⁴ – amely oly méltán tarthat számot a hírnévre – egészen a francia hadsereget 1812-ben sújtó katasztrófaig a történelem nem sok figyelemre méltó visszavonulás példájával szolgál. Amikor Antoniust kiszorították Médiából,¹⁵ az inkább fájdalmas, mint dicsőséges visszavonulásnak számított. Julianus császárt szintén a pártusok vették üldözőbe,¹⁶ és az ő visszavonulása is katasztrófának bizonyult. A közelebbi múltban, amikor VIII. Károly Nápolyból visszatérve Fornovónál¹⁷ összecsapásra kényszerült az itáliai sereggel, majd visszavonult, szintén nem mutatott dicsőséges képet. Belle-Isle herceg Prágából való visszavonulása¹⁸ sem érdemli meg a dicső himnuszokat, amelyeket azóta is zengenek róla. Azok a visszavonulások, amelyeket a porosz király hajtott végre az olasz ostrom megszakítása és a hochkirchi meglepés után, nagyon szépen voltak levezényelve, de nem sorolhatjuk őket a nagy távolságból való

¹³ Jomini ekkor már a szövetséges uralkodók és főparancsnokok környezetében tartózkodott, altábornagyi rendfokozatban a cár katonai tanácsadója és segédtisztje volt.

¹⁴ Xenophón görög hadvezér és történetíró örökítette meg a 10 ezer görög zsoldos visszavonulását Kr. e. 401-ben. A görög zsoldosok támogatták ifjabb Kürosz perzsa trónkövetelő küzdelmét apja, II. Artaxerxész perzsa nagykirály ellen. A görögök a mezopotámiai kunaxai csatától Örményországon át a Fekete-tenger partján levő Trapezuntig vonultak vissza.

¹⁵ Marcus Antonius római politikus és hadvezér sikertelen hadjárata Kr. e. 36-ban a Pártus Birodalom ellen.

¹⁶ Julianus római császár sikertelen hadjárata az Újperzsa Birodalom ellen Kr. u. 363-ban, amelyben ő is életét vesztette.

¹⁷ 1495. július 6-án a velencei és a velük szövetséges csapatok harca VIII. Károly francia csapataival.

¹⁸ Charles Louis Auguste Fouquet, Belle-Isle herceg (1684–1761) Franciaország marsallja. 1742 decemberében vezette a francia csapatok visszavonulását az előző évben elfoglalt Prágából Egeren át Bajorországba.

visszavonulások közé. Moreau 1796-os, a pártszellem által felmagasztalt visszavonulása tiszteletre méltó volt ugyan, de egyáltalán nem rendkívüli.¹⁹ Az a visszavonulás, amelyet az orosz hadsereg hajtott végre a Nyeman folyótól Moszkváig 240 mérföldön át olyan ellenség elől, mint Napóleon, és olyan lovasság elől, mint amelyet a tevékeny és vakmerő Murat vezényelt, úgy, hogy az orosz hadsereg nem hagyta megtörni magát, minden bizonnyal az összes többi fölé helyezhető. Kétségtelen, hogy ezt a visszavonulást számos körülmény megkönnyítette, de ez mit sem von le érdemeiből, ha nem is az első szakaszát irányító hadvezérek stratégiai tehetségét, hanem a visszavonulást végrehajtó csapatok fegyelmeztségét és csodálatra méltó kitartását tekintve.

Végül, bár a Moszkvából való visszavonulás Napóleon számára véres katasztrófa volt, nem lehet tagadni, hogy dicsőségére szolgált neki és csapatainak is Krasznójnál éppúgy, mint a Berezina folyónál. Hiszen a hadsereg keretei megmenekültek, holott az sem lett volna meglepő, ha egyetlen ember sem tér vissza ebből a hadjáratból. Ebben az emlékezetes hadjáratban mind a két fél egyformán dicsőségesen szerepelt, csupán az esélyekben és az ebből következő eredményekben voltak köztük különbségek.

A távolságok nagysága, a bejárandó vidék jellege, a környék kínálta erőforrások, az, hogy a szárnyakon és a hátvéd felől milyen kellemetlen meglepetéssel tud szolgálni az ellenség, a lovasság létszámának különbségei, a csapatok morálja, ezek a fő okok, amelyek befolyásolhatják a visszavonulás sorsát, függetlenül attól, hogy a hadvezérek milyen ügyes intézkedésekkel próbálják biztosítani sikerét.

Az a hadsereg, amelyik saját területén, raktárai vonalán vonul vissza, együtt tarthatja csapatait, rendet tarthat közöttük, és nagyobb biztonsággal vonulhat, mint az, amelyiknek el kell szállásolnia katonáit, hogy élelemhez jussanak, és hosszabb vonalon kell elhelyezkednie, hogy elegendő szállást találjanak. Képtelenség azt állítani, hogy egy francia hadsereg, amely Moszkvából vonul vissza a Nyeman folyó felé minden ellátmány, lovasság és iga-vonó lovak nélkül, ugyanolyan rendben és ugyanolyan fegyelmezetten tudna vonulni, mint a mindennel jól ellátott orosz hadsereg, amely saját országában menetel, és amelyet hatalmas könnyűlovasság fedez.

Ötféleképpen lehet kombinálni a visszavonulásokat.

- ✦ Az első módszer, amikor a sereg egy tömegben, egyetlen útvonalon vonul.
- ✦ A második, amikor a hadsereg egy útvonalon, de két vagy három hadtestre szakadva, egymástól egynapi távolságra menetel, hogy elkerülje a kavargást, főleg az után-pótlást szállító alakulatainál.

¹⁹ Lecourbe visszavonulása Engadinből Altorfba és MacDonald visszavonulása Pontremolin keresztül a trebbiai vereség után, valamint Szuворov visszavonulása a Müttenthalból egészen Churba mind dicsőséges haditett volt, de csak részleges és rövid ideig tartó visszavonulás. (*Jomini saját megjegyzése.*)

- A harmadik módszer szerint a hadsereg egy irányba halad, de több párhuzamos útvonalon, amelyek ugyanahhoz a célhoz vezetnek.
- A negyedik módszer abban áll, hogy a hadsereg két egymástól távoli pontról indul, egyetlen excentrikus végpont felé.
- Az ötödik módszer éppen ellenkezőleg az lenne, ha több koncentrikus útvonalon menetelnénk.

Nem beszélek az utóvédekre vonatkozó sajátos rendelkezésekről. Magától értetődik, hogy a jó utóvédet a lovassági tartalékok egy részéből kell kialakítani és fenntartani. Az ilyen jellegű elrendezések egyformán érvényesek mindenféle visszavonulásnál, és ebben az esetben csak stratégiai megfontolásokról van szó.

Annak a hadseregnek, amely teljes épségben vonul vissza azzal a szándékkal, hogy azonnal harcolni fog, amint elérkezik hozzá a várt erősítés, vagy eléri a kitűzött stratégiai célpontot, az első módszert kell előnyben részesítenie, mert ez egyesíti legjobban a hadsereg különböző egységeit, s ez teszi lehetővé, hogy a hadsereg bármikor harcba bocsátkozzon. Ehhez csupán annyi kell, hogy megállítsa éloszlopait, s a megmaradt csapatokat azok védelme alatt alakítsa ki, amint megérkeznek. Mindazonáltal ez nem jelenti azt, hogy a hadseregnek, amelyik ezt a rendszert alkalmazza, feltétlenül mindig együtt kell menetelnie egy nagy útvonalon, amikor találhat olyan kis mellékutakat is, amelyek megkönnyítenék mozgását.

Napóleon, amikor Szmolenszkből visszavonult, a második rendszert alkalmazta, vagyis több hadtestre szakadva vezette hadseregét. Ezzel azért követett el súlyos hibát, mert az ellenség nem a nyomában járt, hanem oldalirányban követte, és szinte merőleges irányból támadt az elszigetelt hadtestek közepére. Ennek a hibának a hadseregére oly végzetes hatású három krasznói nap²⁰ lett az eredménye. Az azonos útvonalon haladó hadtestek e rendszere csak azt a célt szolgálhatja, hogy elkerülje a csapatok torlódását. Egy-egy hadtest indulása között legfeljebb annyi időnek kell elteltie, hogy a tüzéség elvonulhasson. Főlöszeg egész menetnyi távolságot szánni erre, elég, ha a sereget két részre és egy utóvédre osztjuk, egymástól félmenetnyi távolságra. Ezek a csapatrészek egymás mögött haladva és kétórányi távolságot iktatva hadtesteik indulása közé az átlagos vidékeken bonyodalmak nélkül áthaladhatnak. A Szent Bernát-hágónál és a Balkán-hegységben kétségtelenül más számításokra lesz szükség.

Ezt az elvet egy 120–150 ezer fő közötti hadseregére alkalmazom, amelynek 20–25 ezer főből álló utóvédje körülbelül félmenetnyi távolságra halad a hadsereg mögött, és amelynek az ezen felüli létszáma két, egyenként körülbelül 60 ezer fős részre oszlik, amelyek

²⁰ Az 1812. november 15–18. közötti harcokról van szó. Napóleon elvesztette tüzésége és szállítóeszközei nagy részét, de a hadsereg magjának sikerült folytatnia a visszavonulást.

lépcsőzetesen három- vagy négymérőföldnyi távolságban táboroznak egymás mögött. A két vagy három hadtest, amelyből e hadseregrészek mindegyike áll majd, így az útvonal irányában lépcsőzetesen vagy pedig az útvonalon átívelő két vonalban helyezkedhet el. Ha az egyik 30 ezer fős hadtestet reggel 5 órakor, a másikat pedig 7 órakor indítják útnak, egyik esetben sem kell attól tartani, hogy egymásra torlódnak, hacsak nem alakul ki valami rendkívüli akadály. Ugyanis a második hadtest, amely ugyanabban az órában indul négy mérőfölddel távolabbról, csak délben vagy délután 2 órakor érkezik meg az első hadtest által már elhagyott állásokba.

Amennyiben a környéken vannak olyan mellékutak, amelyek legalább a gyalogság és a lovasság számára járhatóak, ez még inkább csökkentheti az elindulások között eltelt időt. Talán említenem sem kell, hogy az ilyen menethez ellátmányra van szükség, és hogy a visszavonulások harmadik fajtája általában előnyösebb, mivel harcrendben menetelünk. Végül hogy a hosszú napokon és meleg országban olykor jobb, ha váltakozva éjszaka és hajnalban is menetelünk. A logisztika egyik legnehezebb ága kidolgozni, hogyan lehet jól kombinálni a csapatok indulását és megállását, ez különösen a visszavonulásoknál nagyon fontos szempont.

Sok főparancsnok elhanyagolja a pihenők módjának és idejének szabályozását, és ezzel számtalan kavarodást idéz elő a menetek során. Minden hadosztály vagy dandár azt hiszi, hogy megállhat, amikor katonái kissé elfáradtak, vagy amikor kellemes táborhelyet találtak. Minél nagyobb a hadsereg és minél szorosabban vonul, annál fontosabb az elindulások és a megállások időpontjának megfelelő szabályozása, különösen, ha éjszakai menetről van szó. Az oszlop egy részének nem megfelelő időben való megtorpanása éppen annyi kárt okozhat, mint egy megfutamodás.

Ha az utóvédet hátulról kissé megszorogatják, a hadseregnek meg kell állnia, hogy a második csapattestből az utóvédet friss hadtestre cserélje le, amely ezek után beleállhat a küzdelembe. Az ellenség, amikor meglátja, hogy 80 ezres katonatömeg áll vele szemben, megáll majd, hogy összevonja hadoszlopait. Ebben az esetben az éjszaka beálltával folytatni kell a visszavonulást, hogy a hadsereg messzebb juthasson az ellenségtől.

A harmadik visszavonulási módszer, azaz a több párhuzamos útvonalon vonulás nagyon előnyösnek számít, amennyiben ezek az útvonalak elég közel vannak egymáshoz. Ha azonban túlságosan távol esnek egymástól, a hadsereg minden egyes szárnya a többitől elkülönülve külön-külön veszélybe kerülhet, ha az ellenség teljes haderejét ráirányítva csatára kényszeríti. Az egyik bizonyíték erre az esetre a porosz hadsereg 1806-ban Magdeburgból az Odera folyóhoz történt visszavonulása.

A negyedik rendszer, amely két konvergáló útvonal követésében áll, kétségtelenül a legmegfelelőbb, ha a csapatok a visszavonulás elrendelésének pillanatában egymástól

távol található. Hiszen ilyenkor az a legfontosabb, hogy összegyűjtsük a hadsereg erőit, és ez kizárólag a koncentrikus visszavonulás révén sikerülhet.

Az ötödik visszavonulási módszer nem más, mint az excentrikus vonalak híres rendszere, amelyet Bülownak tulajdonítottam, és műveim első kiadásában oly nagy hévvel harcoltam ellene, ugyanis úgy éreztem, nem lehet félreérteni sem szövegének értelmét, sem rendszerének célját. Bülow meghatározását úgy értelmeztem, hogy azt ajánlotta, hogy a hadsereg adott pontból kiindulva több, széttartó irányba hajtsa végre a visszavonulást, egyrészt, hogy könnyebben elszakadjon az ellenségtől, másrészt, hogy az ellenség szárnyait és visszavonulási vonalát veszélyeztetve feltartóztassa. Szigorúan elítéltem ezt a rendszert, ugyanis a legyőzött hadsereg már anélkül is elég gyenge, hogy a győztes ellenség jelenlétében abszurd módon még jobban szétforgácsolná erejét.

Bülownak akadtak védelmezői, akik azt állították, hogy rosszul értelmeztem szavait, mivel szerintük ő az excentrikus visszavonulás alatt nem a hadsereg különböző egységeinek széttartó irányba történő visszavonulását értette, hanem olyan visszavonulást, amely nem a hadművelati bázis központja vagy az ország közepe felé irányul, hanem excentrikus irányba távolodik a hadművelet központjából, elnyúlva a határvonal mentén.

Lehetséges, hogy valóban tévedtem Bülow szándékát illetően. Ebben az esetben azonnal visszavonnám kritikám, hiszen határozottan helyeslem a visszavonulások ezen fajtáját, amelyeket én párhuzamos visszavonulásoknak neveztem el. Valójában úgy vélem, hogy az a hadsereg, amely elhagyja a határ kerületéből az állam középpontja felé vezető konvergens vonalat, hogy jobbra vagy balra induljon tovább, körülbelül párhuzamosan halad az ország határaival vagy hadművelati bázisával. Ezért is tűnik észszerűbbnek a párhuzamos visszavonulás elnevezést adni azoknak, amelyek ezt az utóbbi irányt követik, és meghagyni az excentrikus visszavonulás elnevezést azoknak, amelyek a hadművelati arcvonalától széttartó irányba távolodnak el.

Ám függetlenül a szavak értelmezéséről folyó vitától, amelynek egyetlen oka Bülow szövegének zavarossága, én csak a divergens visszavonulásokat helytelenítem, amelyeket több sugáron hajtanak végre azzal a címszóval, hogy így nagyobb kiterjedésű határokat tudnak fedezni, egyben könnyebben fenyegethetik az ellenség szárnyait.

Az illetők a „szárnyak” fellengzős felemlegetésével nagy jelentőséget tulajdonítanak annak a rendszernek, amely teljesen ellentétes a hadművészet alapelveivel. A visszavonuló hadsereg fizikailag és morálisan alacsonyabb rendűnek fog számítani, hiszen sorozatos vereségek vagy számbeli hátránya miatt kell visszavonulnia. Valóban fontos, hogy még jobban meggyengítsük erői szétforgácsolásával? Nem a több oszlopban végrehajtott visszavonulások ellen érvelek, amely esetben a lépcsőzetesség megkönnyíti a visszavonulást, hanem azok ellen, amelyeket az oszlopok széttartó hadművelati vonalakon hajtának végre.

Tételezzük fel, hogy egy 40 ezer fős hadsereg vonul vissza egy 60 ezer fős sereg előtt! Ha a visszavonuló hadsereg négy, egymástól elszigetelt, körülbelül 10 ezer fős hadosztályt alkot, nem tudná-e az ellenség két, egyenként 30 ezer fős tömeggel manőverezve bekeríteni, szétszórni, és külön-külön, egymás után megverni ezeket a hadosztályokat? És a visszavonulóknak milyen eszközük lehet arra, hogy elkerüljék ezt a végzetet? A *haderők koncentrációja*. Márpedig mivel ez az eszköz éppen ellentétes a széttartó mozgásokkal, ez utóbbi rendszer magától elbukik.

Érvelésemet a tapasztalatból levonható nagy tanulságokkal fogom alátámasztani. Amikor Wurmser visszaverte az itáliai hadsereg első hadosztályait, Bonaparte Roverbellánál újra összegyűjtötte az összes hadosztályt, és bár csak 40 ezer embere volt, sikerült 60 ezret legyőznie, mert csak elszigetelt hadoszlopokkal kellett harcolnia.²¹ Ha divergens visszavonulást hajtott volna végre, mi lett volna hadseregéből, és hová lettek volna hódításai? Wurmser az első vereség után excentrikus visszavonulást hajtott végre, két szárnyát védelmi vonala végpontjai felé irányítva. Mi történt? Jobb szárnyát, hiába kedveztek neki a tiroli hegyek, megverték Trientnél, ezután Bonaparte Wurmser bal szárnya mögé került, és Bassanónál és Mantovánál megsemmisítette azt.²²

Amikor Károly főherceg 1796-ban a franciák első támadásai előtt visszavonult, talán excentrikus manőver révén mentette meg Németországot? Nem az történt-e, hogy éppen ellenkezőleg, a visszavonulás koncentrikus irányának köszönhette Németország a megmenekülést? Moreau pedig, aki egymástól óriási távolságban menetelő hadosztályokkal indult nagy hadműveletére, végül ráébredt, hogy csata, de főleg visszavonulás során ez a szerencsétlen szisztéma legfeljebb arra lenne jó, hogy segítségével elpusztítsa saját hadseregét. Összevonta tehát szétszóródott erőit, és az ellenség minden erőfeszítése hiábavalónak bizonyult azzal a katonatömeggel szemben, amelyet a 80 mérföld hosszú harcvonalon összes pontján szemmel kellett tartani. Azt hiszem, ezek a példák szavát fogják szegni vitapartnereimnek.²³

Szinte csak két olyan helyzet létezik, amikor a divergens visszavonulást el lehetne fogadni szélsőséges megoldásként. Az első, amikor a hadsereg saját országában szenved súlyos vereséget, és szétszakadt csapattestei menedéket keresnek az erődökben. A második, amikor egy nemzeti háborúban az így szétszórta hadsereg minden egyes egysége visszavonul, hogy magja lehessen egy tartomány felkelésének. Ám tisztán katonai háborúban ez abszurdítás.

²¹ Jomini az 1796. augusztus 2–5. közötti, Castiglione térségében lefolyt összecsapásokra utal.

²² Jomini az 1796. augusztus végi és szeptember eleji harcokra utal.

²³ 10 évvel azután, hogy megcáfoltam Bülownak ezt a fejezetét, Barclay és Bagration koncentrikus visszavonulásával megmentette az orosz hadsereget. Bár ez a visszavonulás eleinte nem fékezte meg Napóleon sikeres tevékenységét, később vereségének első okává lett. (*Jomini saját megjegyzése.*)

A visszavonulásoknak van egy másik kombinációja is, amely lényegében a stratégia területére tartozik, amely által meghatározhatjuk, melyik esetben kell a visszavonulást merőlegesen, a határtól az ország közepe felé haladva vagy a határral párhuzamosan végrehajtani.²⁴ Például Soult marsallnak, amikor 1814-ben visszavonult a Pireneusokból, el kellett döntenie, hogy Bordeaux-ba vonul vissza, vagyis Franciaország középpontja felé, vagy a Pireneusok határa mentén haladva Toulouse felé indul. Ugyanez volt a helyzet Nagy Friggyessel is, amikor Morvaországból visszaindulva nem tért vissza Sziléziába, hanem Csehország felé vonult.

Ezek a párhuzamos visszavonulások gyakran előnyösebbek, mivel elterelik az ellenséget az állam fővárosa, tehát hatalmi központja felé irányuló vonulástól. A határok vonala, az ott található erődök, a tér szűkösége vagy tágassága, ahol a hadsereg vonulhatna, és helyreállíthatná az állam központjába vezető vonalait – ezek mind olyan szempontok, amelyek eldönthetik, hogy mennyire alkalmazható ez a típusú visszavonulás.

Spanyolország más országok mellett nagy előnyöket kínál e rendszer számára. Ha egy francia hadsereg Bayonne-on keresztül hatolna be az országba, a spanyolok választhatnának, hogy Pamplonára és Zaragozára vagy Leónra és Asztúriára támaszkodva állítsák fel bázisukat. Mind a két esetben lehetetlenné tennék a franciák számára, hogy Madrid felé induljanak el, és szűk hadművelati vonalukat kiszolgáltathatnák a spanyolok kényének-kedvének.

A török birodalom Dunára támaszkodó határa ugyanilyen előnyt kínálna e hatalom számára, ha tudná, hogyan kell kihasználni.

Franciaország szintén nagyon alkalmas az ilyen háborúra, különösen akkor, ha az országban nem létezik egyszerre két olyan politikai párt, amely egyaránt uralkodni akar a fővárosban, ugyanis ez a helyzet a főváros elfoglalását döntő jelentőségűvé tenné az ellenség számára. Ha az ellenség az Alpokon át lépne be az országba, a franciák a Rhône és a Saône mentén manőverezhetnének, majd a határ mentén az egyik irányban a Moselle folyó felé, a másik irányban egészen Provence-ig vonulhatnának. Ha az ellenség Strasbourg, Mainz vagy Valenciennes felől hatolna be, ugyanez lenne a helyzet. Párizs elfoglalása lehetetlen, vagy legalábbis nagyon kockázatos lenne, amíg a francia hadsereg teljes létszámban az erőd-övön állomásozik. Egyébként minden olyan vidék esetében, amelynek kettős hadművelati frontja van, ugyanez a helyzet állhat elő.²⁵

Ausztria talán nem rendelkezne ugyanezekkel az előnyökkel a rätiai és a tiroli Alpok hegy-láncának irányába és a Duna folyása miatt. Ám úgy tűnik, hogy Lloyd, aki Csehországot és Tirolt

²⁴ Ha hihetünk Bülow védelmezőinek, ezek a párhuzamos visszavonulások nyilván azok lesznek, amelyeket ő, mint mondják, excentrikus visszavonulás névvel illetett. (*Jomini saját megjegyzése.*)

²⁵ Mindezekben a számításokban egyenlő haderőt feltételezek. Ha a betörő hadsereg kétszer olyan erős, akkor a hadsereg egyik felével követni kell a párhuzamosan visszavonuló hadsereget, a másik felét pedig elindíthatjuk a főváros felé, ám egyenlő erők esetén ez lehetetlen lenne. (*Jomini saját megjegyzése.*)

két erős bástyának tekintette, amelyeknek szerinte az Inn folyása képezte volna a félelmetes bástyafalát, éppen ezt a határt jellemezte úgy, hogy oldalirányú mozgásokkal a legelőnyösebb megvédeni. Ezt a vélekedést kegyetlenül megcáfolták az 1800-as, az 1805-ös és az 1809-es hadjárat során, de mivel ezekben az esetekben nem hajtották végre megfelelően az oldalirányú védekezést, a kérdés még mindig vitára ad okot.

Véleményem szerint a két hadsereg helyzetétől és az előzményektől függ minden. Ha egy francia hadsereg, amely a Rajna felől, Bajorországon keresztül érkezik, a Lech és az Isar folyó mentén szövetségeseket talál, és ettől megerősödne, óvatlanság lenne az egész osztrák hadsereget Tirolba vagy Csehországba irányítani, remélve, hogy megállítja a vonuló franciákat. Az osztrák hadsereg felét ugyanis mindig az Inn folyó mellett kellene tartani, hogy elzárja a főváros felé vezető utat. Ez a kérdés veszélyesen megoszthatná a hadsereget, és ha úgy döntenének, hogy az egész hadsereget Tirolban összpontosítják, szabadon hagyva a Bécs felé vezető utat, a terv nagy veszélyeket hordozna egy vállalkozó szellemű ellenség jelenlétében. Itáliában, a Mincio folyón túl nehezen lehetne oldalirányú védekezést alkalmazni Tirol felől, és Csehországban is egy Szászországból érkező ellenséggel szemben, mert ehhez túl szűkös lenne a harcmező.

Am főleg Poroszországra alkalmazva kínálna fel a párhuzamos visszavonulások rendszere minden elképzelhető variációt, ugyanis tökéletesen működne a Csehország felől az Elba vagy az Odera vonalán érkező hadsereg ellen, míg a Rajna felől érkező francia sereg vagy a Visztula felől érkező orosz hadsereg ellen egyáltalán nem működne, hacsak Poroszország nem köt szövetséget Ausztriával. Ennek a különbségnek az oka az ország alakjában áll, amely megkönnyíti, sőt előnyössé teszi azokat az oldalirányú mozgásokat, amelyek az ország legszélesebb része felé vezetnek (Memeltől Mainzig), de katasztrofálissá tenné azokat, amelyek a szűkebb tér felé vezetnek, amelyet az ország déltől északig (Drezdától Stettinig) kínál.

* * *

Amikor egy hadsereg bármilyen indíttatásból visszavonul, az ellenség szükségszerűen üldözni kezdi.

Még a legnagyobb rendben és legjobban végrehajtott visszavonulás is óhatatlanul előnyhöz juttatja az üldözött. A vereség után induló és távoli vidéken végrehajtott visszavonulás a háború legnehezebb műveletének számít, s az ellenségnek az üldözés során tanúsított ügyessége arányosan megnöveli a visszavonulás nehézségeit.

Hogy milyen lendületesen és vakmerően zajlik az üldözés, azt természetesen befolyásolni fogja a hadvezér harcias vagy visszafogott jelleme, de a két hadsereg fizikai és morális

állapota is. Nehéz szabályokat megfogalmazni az üldözések minden egyes esetére, de nagyon fontos, hogy megfogadjuk a következő tanácsokat.

1. Az üldözés során jobban járunk, ha oldalról, és nem hátulról közelítjük meg a menekülő hadoszlopokat, különösen akkor, ha saját országunkban manőverezünk, és veszélytelenül vehetünk fel az ellenség visszavonulási vonalára átlós vagy akár merőleges irányt. Óvakodnunk kell azonban a túl kiterjedt hadmozdulatoktól, amelyek miatt elveszíthetjük az ellenség nyomát.
2. Nagyon fontos, hogy nagy lendülettel és merészséggel vágjunk bele az ellenség üldözésébe, különösen megnyert csata után, ugyanis a vereség hatása miatt demoralizált hadsereg könnyen megsemmisíthető.
3. Kevés olyan eset van, amikor bölcs dolog „a futó ellenségnek aranyhidat építeni”, bármit is állít erről a régi római közmondás. Ez csak olyan esetben fordulhat elő, ha nagy meglepetésre gyengébb hadseregünkkel is meg tudtuk verni az ellenséget.

A visszavonulások kapcsán nem tudnánk újat hozzátenni ahhoz, amit az imént már a velük kapcsolatos nagy kombinációkról elmondtunk. Pusztán azokra a taktikai intézkedésekre fogunk rámutatni, amelyek megkönnyíthetik a visszavonulást.

A visszavonulás megfelelő végrehajtásának egyik legbiztosabb eszköze, ha meggyőzzük a tiszteket és a katonákat, hogy bármilyen oldalról érkezik is az ellenség, nem jelent nagyobb kockázatot hátrafelé harcolni ellene, mint előlről fogadni támadását, valamint arról is meggyőzzük őket, hogy visszavonulás során kizárólag a rend fenntartásával lehet a felzaklatott hadsereget megmenteni. Különösen ilyen alkalmakkor tudjuk értékelni a hadsereg fegyelmezettségét, amely a rend fenntartásának legjobb biztosítója lesz. De csak akkor várhatjuk el a fegyelmet, ha gondoskodunk a katonák élelmezéséről, mert csak így akadályozhatjuk meg, hogy a fosztogatás miatt szétszóródjanak csapataink.

Fontos, hogy az utóvédek élére nagy hidegvérrel megáldott parancsnokot állítsunk, és olyan vezérkari tiszteket, akik előre felderítik, melyek azok a pontok, ahonnan az utóvéd a leginkább meg tudja akasztani az ellenség menetét, hogy ezeken a pontokon az utóvéd tartalékát ágyúkkal felállíthassuk.²⁶ A csapatokat lépcsőzetesen kell felállítani, hogy soha ne lehessen túl közéről megszorongatni azokat.

Mivel a lovasság gyorsan utol tudja érni a derékhadat, nyilvánvaló, hogy a nagyszámú lovasság jócskán megkönnyíti a lassú és módszeres visszavonulást, segítségével könnyebben

²⁶ Azok a tulajdonságok, amelyek jellemzik a jó utóvédparancsnokot, ritkán bukkannak fel a magas rangú tiszteknél, különösen a déli hadseregeknél. Ney marsall testesítette meg ezt a típust a legtokéletesebben. Az orosz hadseregek e tekintetben előnyt élveznek, mert a katonák általános moráljában szükségszerűen osztoznak a vezéreik is. (*Jomini saját megjegyzése.*)

fel lehet deríteni az utakat és oldalról megvédeni a hadoszlopot, nehogy az ellenség váratlanul felbukkanjon, megzavarja a menetet, és elvágja a hadsereg egy részét.

Általában elegendő, ha az utóvéd a derékhadtól félmenetnyi távolságra lemaradva próbálja visszatartani az ellenséget. Veszélyesebb és felesleges lenne ennél jobban lemaradni a derékhadtól, mindazonáltal, ha szűk hegyszorosok vannak mögötte, amelyeket jól védelmeznek a hadsereg egységei, valamelyest kitágíthatja hadműveleti övezetét, és egynapi menetre is lemaradhat a főerőktől, hiszen a hegyszorosok éppen annyira megkönnyítik a visszavonulást, ha ellenőrzésünk alatt tartjuk, mint amennyire meg tudják nehezíteni, ha az ellenség foglalta el azokat. Ha a hadsereg nagy létszámú, és az utóvéd is aránylag erős, akkor egynapi menetre is visszamaradhat. Ez függ az utóvéd erejétől, a környék jellegétől és attól az ellenségtől, akivel szembe kell szállnunk. Ha az ellenség túl közel nyomulna, vigyázni kell, nehogy túlságosan beszorítson minket, különösen, ha a hadsereg viszonylag rendezetten menetel. Ilyenkor az a legjobb, ha időnként megállunk, és váratlanul az ellenség elővédjére támadunk, ahogyan Károly főherceg is tette 1796-ban Neresheimnél,²⁷ vagy Moreau Biberachnál²⁸ és Kléber Uckerathnál.²⁹ Az ilyen manőver majdnem mindig sikerrel jár az olyan hadseregnél, amely nem váratlan ellentámadásra, hanem a könnyű trófea megszerzésére van felkészülve.

* * *

A folyón való átkelések visszavonuláskor is kínálnak meglehetősen érdekes kombinációkat. Ha keskeny folyóról van szó, állandó hidakkal, akkor csak hagyományos átkelésről van szó, de ha nagy folyamon kell átkelni, pontonhidakon sokkal kényesebb lesz a manőver. Az ajánlatos elővigyázatossági intézkedések arra korlátozódnak, hogy a hídanyagot küldjük előre, hogy ne torlódjunk fel. Ez is igazolja, milyen helyes lépés, hogy a hadsereg legalább fél napi menetnyire megáll a folyó előtt. Ebben az esetben az is igen hasznos, ha az utóvédet a szokásosnál kissé távolabb tartjuk a főhadtesttől, amennyire a vidék fekvése és a két szemben álló fél ereje engedi. Így lesz ideje a hadseregnek átkelni anélkül, hogy túlságosan összeszorítanak. Csak az utóvéd menetét kell úgy kombinálni, hogy abban az időben, amikor a derékhad utolsó csapatai kelnek át, épp beérkezzen a híd előtti állásaiba. Ez a döntő

²⁷ 1796. augusztus 11-én támadták meg a cs. kir. csapatok a Moreau vezette francia csapatokat. A kiegyenlített küzdelem után másnap Károly főherceg folytatta visszavonulását.

²⁸ 1800. május 9-én a Kray Pál tábornagy vezette cs. kir. csapatok veresége a Moreau tábornok vezette francia csapatoktól.

²⁹ 1796. június 19-én a Jean-Baptiste Kléber tábornok által vezetett francia csapatok harca a Kray Pál tábornagy által vezetett cs. kir. csapatok ellen. A csata után a francia csapatok folytatták visszavonulásukat Düsseldorf felé.

pillanat kétségtelenül alkalmas lesz rá, hogy az utóvédet friss hadtesttel váltsuk fel, amelyet már előre felállítottunk egy jól felderített terepen. Ekkor az utóvéd e friss hadtest hézagain fog átvonulni, hogy még előtte átkelhessen a folyón, az ellenség pedig, megdöbbenve azon, hogy friss és a fogadására jól felkészült csapatokkal találja szemben magát, nem fogja megkísérelni, hogy támadjon. Ezáltal a hadsereg egy egész éjszakát nyer vereség nélkül, ezután a friss utóvéd is átkelhet, és lerombolhatja a hidakat.

Magától értetődik, hogy azoknak a csapatoknak, amelyek átkeltek, a híd kijáratánál fel kell állniuk, és ütegeiket úgy kell felállítaniuk, hogy tüzüikkel fedezni tudják az ellenség éleinek visszatartására hátramaradt, még a másik parton állomásozó hadtesteket.

Abból, hogy milyen veszélyes az ilyen átkelés visszavonulás közben, és milyen komoly elővigyázatossági készüléket igényel, megérthetjük, hogy akkor könnyítjük meg a leginkább, ha már előre elsáncolt hídfőállást alakítunk ki azon a helyen, ahol hidat akarunk verni. Amennyiben nincs annyi időnk, hogy szabályos védművet alakítsunk ki, néhány jól felfegyverzett zárt sáncrendszerrel tudjuk pótolni azt, amelyek nagy hasznunkra lesznek az utóljára átkelő csapatok védelmében.

Ha egy nagy folyón való átkelés ennyire kényes műveletnek bizonyul, már akkor is, ha az ellenség hátulról követi a hadsereget, még sokkal nehezebbé válik a helyzet, amennyiben az ellenség egyszerre előlről és hátulról is támadja csapatainkat, magát a folyót pedig jelentős létszámú hadtest őrzi.

A híres kétszeres átkelés, amelyet a franciák hajtottak végre a Berezina folyón, az egyik legfigyelemreméltóbb példája az ilyen hadműveleteknek. Soha nem került még hadsereg ennyire kétségbeejtő helyzetbe, és soha nem szabadult még ki belőle dicsőségesebben és leleményesebben. A hadsereg éhezett, gyötörte a hideg, 500 mérföldnyire volt a bázisától, előlről és hátulról támadta az ellenség, egy mocsaras folyó partján, hatalmas erdőségek közepette, egyáltalán nem volt reménye a menekülésre. Kétségtelenül nagy árat fizetett a dicsőséges átkelésért, és Csicsagov admirális hibájának is köszönheti, hogy szorult helyzetéből kimenekült, de a hadsereg kétségkívül hősieen harcolt, amiért minden tiszteletet megérdemel. Nem tudjuk, mit is csodáljunk jobban: a hadműveleti tervet, amely az orosz hadseregeket a távoli Moldvából, Moszkvából és Polockból a Berezináig vezette, mint egy békebeli találkozóra, amely terv hajszaál híján félelmetes ellenségük foglyul ejtéséhez vezetett, vagy a meghajszolt oroszlán csodálatra méltó állhatatosságát, amely révén sikerült átkelőt nyitnia magának.³⁰ Nem hagyni, hogy túlságosan beszorítsanak a folyóhoz, megteveszteni

³⁰ Jomini jelen volt az átkelésnél, és nagy szerepe volt a megfelelő átkelőhelyek kiválasztásában. 1812 szeptemberétől – amikor Napóleon kinevezte Szmolenszk kormányzójává – felderítette a Dnyeper és a Berezina átkelőit, erre alapozva javasolta a hídverést Studénkánál. Jomini az átkelésnél a jeges vízbe esett, és csak szerencsével élte túl.

az ellenséget az átkelés helyét illetően, rátörni a visszavonulásunkat akadályozó hadtestre, mielőtt az utána érkező hadtest a segítségére siethetne – ezt a néhány tanácsot adhatjuk. Ehhez még hozzátehetjük, hogy igyekezzünk minél ritkábban hasonló helyzetbe kerülni, mert nagyon nehezen tudunk kiszabadulni belőle.

Ahogy a visszavonuló hadseregnek mindent meg kell tennie, hogy hídjait megvédelmezze a támadástól, akár szabályos hídfőállás, akár elsáncolt állás révén, amelyekkel legalább az utóvédet megvédheti, az is magától értetődik, hogy a hadsereget üldöző ellenségnek minden lehetséges intézkedést meg kell tennie, hogy lerombolja a hidakat. Ha a visszavonulás egy folyó folyásával egy irányban történik, a folyóba vethet égő bárkákat, gyújtóhajókat, malmokat, ahogyan az osztrákok tették 1796-ban Jourdan serege ellen Neuwied közelében a Rajnán, ahol kis híján sikerült a sambre-i és meuse-i hadsereget veszélyeztetniük. Károly főherceg ugyanezt tette 1809-ben a híres esslingi átkelésnél, lerombolta a hidat a Dunán, és ezzel Napóleon kétujjnyira került a bukástól.

Kevés eszköz van arra, hogy megvédelmezzünk egy hidat az ilyen támadásoktól, hacsak nincs időnk cölöpgátakat építeni. Esetleg vastag kötelekkel néhány hajót is lehorgonyozhatunk, hogy feltartóztassuk a folyó sodrásába vetett nagy tárgyakat, valamint rendelkezniünk kell eszközökkel a gyújtóhajók oltására is.

HARMINCKILENCEDIK CIKKELY: AZ ELSZÁLLÁSOLÁSOKRÓL ÉS A TÉLI SZÁLLÁSOKRÓL

Mivel nagyon sokat írtak már erről a témáról, és mivel csak közvetve kapcsolódik témánkhöz, legfeljebb néhány szót szólunk róla.

Nyílt háborúban az elszállásolás általában meglehetősen kényes műveletnek számít. Bármilyen szorosan szállásoljuk is el katonáinkat, nehéz ezt úgy megoldani, hogy a katonák ne legyenek kiszolgáltatva az ellenségnek. Az olyan országokban, ahol bőven akadnak nagyvárosok, mint például Lombardiában, Szászországban, Hollandiában, Svábföldön, a régi Poroszországban, több lehetőség adódik arra, hogy szálláshelyeket alakítsunk

Pavel Vasziljevics Csicsagov (1767–1849) orosz admirális. 1812-ben a Moldvából visszatérő orosz hadsereg parancsnoka volt, aki azt a feladatot kapta, hogy vágja el Napóleon visszavonulási útvonalát a Berezínánál. 1812. november 21-én megszállta Boriszovot, felégette a hidakat a legfontosabb átkelőhelynél, de hagyta magát megtéveszteni, és délebbre vonult csapataival, ahol a franciák átkelési kísérletét feltételezte. Később sem korrigálta ezt a hibáját energikus hadműveletekkel, ezek után megfosztották a parancsnokságtól, és nyugdíjazták. Később külföldre távozott.

ki, mint azokban az országokban, ahol sokkal ritkábban találunk városokat. Az előbb említett országokban nemcsak a csapatok élelmezéséhez találunk forrásokat, hanem az elszállásolást is úgy tudjuk megoldani, hogy együtt tudjuk tartani hadosztályainkat. Lengyelországban, Oroszországban, Ausztria és Franciaország egyes részein, Spanyolországban, Dél-Olaszországban nehezebb téli szállásokat létesíteni.

Régebben a harcoló felek október végén téli szállásra vonultak, és beérték annyival, hogy kölcsönösen bevetettek néhány zászlóaljat, amely a seregtől elszigetelten, előretolt hadállásokban volt, ez volt a portyázók háborúja.

Abból az esetből, amikor Turenne 1674-ben Felső-Elzászban rajtaütött az osztrák téli szállásokon, megtanulhatjuk, hogy milyen hadműveleteket lehet alkalmazni az ellenséges hadi szállások ellen, és milyen óvintézkedésekkel óvhatjuk meg saját szállásainkat az ellenség támadásaitól.

A szállásokat egymáshoz közel kell felállítani, egyforma mélységű és szélességű területen, hogy ne alakítsunk ki túl hosszú, mindig könnyen áttörhető és nagyon nehezen védelmezhető vonalakat. Fontos, hogy a szállásokat folyóval fedezzük, vagy olyan első vonallal, ahol terepművekkel támogatott erős csapatokat állomásoztatunk. Olyan gyülekezőpontokat kell kijelölnünk, amelyeket minden esetben elérhetünk még az ellenség előtt. A hadsereghez vezető utakat állandó lovassági őrzéssel kell időnként átfésülni, végül riadójelzéseket kell felállítani nagy támadás esetére. Íme, én ezeket az alapelveket érzem a legmegfelelőbbnek!

1807 telén Napóleon az ellenséggel szemben a Passarge³¹ folyó mögé szállásolta be a hadseregét, egyedül az elővédeket szállásolta el deszkabódékban Gutstadt, Osterode stb. város közelében. A hadsereg létszáma meghaladta a 120 ezer főt, sok ügyesség kellett hozzá, hogy egészen júniusig ellássák élelemmel ebben a hadállásban. Az is igaz, hogy a környék kedvezett ennek a rendszernek, ritkán találni erre ennyire alkalmas vidéket.

Egy 100 ezres hadsereg könnyen találhat egymáshoz sűrű közelségben álló téli szállásokat az imént említett országokban, ahol sok a város. Ám ha a hadsereg nagyobb létszámú, megszorodnak a nehézségek is. Igaz azonban, hogy ha a szállások kiterjedése a számbeli erővel arányosan növekszik, az ellenséges betöréssel való szembenállás eszközei is növekedni fognak ugyanilyen arányban. Az a legfontosabb, hogy 48 óra leforgása alatt 50–60 ezer embert egy pontba tudjunk gyűjteni, majd ezzel a haderővel, abban a biztos tudatban, hogy ez a haderő fokozatosan gyarapodni fog, kitarthatunk addig, amíg teljes létszámában összegyűlik a hadsereg, legyen akármilyen nagy létszámú.

Ennek ellenére nem tagadhatjuk, hogy a hadsereg elszállásolása mindig is kényes hadművelet lesz abban az esetben, ha az ellenség egy tömbben maradva meg akarja gátolni

³¹ A Pasłęka folyó Lengyelországban.

az elszállásolást. Tehát télen vagy a hadjárat közepén a hadsereg pihenésének egyetlen biztos eszköze az lesz, ha folyó védelmezi, vagy fegyverszünet biztosítja táborhelyét.

A stratégiai pozíciókban, amelyeket a hadsereg a hadjárat folyamán felvesz, akár menet közben, akár megfigyeléshez, akár az alkalomra várva, hogy újraindíthassa a támadást, valószínűleg szintén szűken elhelyezkedő szállásokra fog vonulni. Ezen szállások kiválasztása megköveteli a főparancsnoktól a helyzet biztos szemű megítélését, hiszen fel kell mérnie, mit várhat az ellenségtől. A hadseregnek elegendő területen kell szétterülnie ahhoz, hogy megfelelő szállást találjon, de egyúttal arra is készen kell állnia, hogy az ellenséggel szemben erőteljes ellenállást tudjon tanúsítani. Tehát két nehezen összeegyeztethető feltételnek kell megfelelnie. Nincs erre jobb módszer, mint hogy hadosztályainkat közel négyszög alakú térben állítjuk fel, amely ugyanolyan mély, mint amilyen széles, oly módon, hogy adott esetben a saktábla minden olyan pontján össze tudjon gyülekezni, amelyet az ellenség meg tud támadni. Az egymástól fél napi menetre felállított kilenc hadosztálynak 12 órán belül képesnek kell lennie arra, hogy középen egyesüljön. Ezenkívül ilyen esetekben ugyanazokat az intézkedéseket kell alkalmazni, amelyek a téli szállásokra ajánlatosak.

NEGYVENEDIK CIKKELY: A PARTRASZÁLLÁSOKRÓL

A partraszállás a háború egyik legritkábban látható hadművelete, amely a legnehezebbek közé sorolható, ha jól felkészült ellenség jelenlétében történik.

Amióta feltalálták a tüzérséget – ami szükségszerűen nagy változásokat idézett elő a haditengerészetnél –, az egyszerű szállítóhajók túl gyöngének számítanak a 100 hajóágyúval felfegyverzett, hatalmas háromfedélzetű hajókhoz képest, hogy végre tudjanak hajtani egy partraszállást számos nagy sorhajó segítségével nélkül, amelyek legalábbis a partraszállás pillanatáig uralmuk alatt tartják a tengert.

A tüzérség feltalálása előtt a szállítóhajók egyúttal hadihajók is voltak. Ezeket szükség esetén evezőkkel is lehetett hajtani, könnyűek voltak és a partok mentén is tudtak haladni. Számuk arányos volt a behajózandó csapatok számával, és a viharok szeszélyétől eltekintve szinte ugyanúgy lehetett kombinálni a hadiflotta műveleteit, mint a szárazföldi hadseregét. Ez az oka annak, hogy az ókori történelemben sokkal több példáját találjuk a nagy partraszállásoknak, mint a modern kori történelemben.³²

³² Az előző kiadásban hosszan taglaltam a legfontosabb tengeren túli hadjáratokat. Ha a hely és az időm engedi, e kötet végén megismétlem a beszámolót. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Mindnyájan emlékszünk a perzsák nagy hajórajaira a Fekete-tengeren, a Boszporusz-nál és az Égei-tengeren. Xerxész és Dareiosz hatalmas hadseregére, amelyet Thrákiába, Görögországba szállítottak a hajókon. A karthágóiak és a rómaiak számos hadjáratára Hispániában és Szicíliában, Nagy Sándor kis-ázsiai hadjáratára, Caesar hadjárataira Angliába és Afrikába, Germanicus hadjárataira az Elba torkolatához, a keresztes hadjáratokra, az északi népek hadjárataira Angliába, Franciaországba, sőt Itáliáig.

Az ágyúk feltalálása óta II. Fülöp király híres *dicsőséges armadája* volt az egyetlen hatalmas hajóhaddal végrehajtott hadi vállalkozás, Napóleon 1803-as Anglia elleni vállalkozásáig. Minden más tengeren túli hadjárat részleges hadművetlenek számított. V. Károly és I. Sebestyén portugál király hadjárata Afrika partjaira, a többi partraszállás, mint a franciáké Amerika, Egyiptom és San Domingo ellen, az angoloké Egyiptom, Hollandia, Koppenhága, Antwerpen, Philadelphia ellen, mind ugyanebbe a kategóriába tartozik. Hoche tábornok Írország elleni vállalkozásáról nem beszélek, mert az nem járt sikerrel, ami szépen illusztrálja az ilyen jellegű vállalkozások nehézségeit.

A nagy hadseregek, amelyeket a nagy államok manapság fenntartanak, nem teszik lehetővé, hogy egy 30-40 ezres partra szálló hadsereg megtámadja őket. Ezért azután csak kisebb országok ellen lehet ilyen hadi vállalkozásokat indítani, mert nagyon nehéz 100-150 ezer embert tűzérsséggel, lőszerekkel, lovassággal mind behajózni.

Ugyanakkor a közelmúltban már nem álltunk távol attól, hogy megoldódjék a nagy partraszállások hatalmas problémája, ha igaz, hogy Napóleon valaha is komolyan gondolta, hogy 160 ezer veteránját Boulogne-ból a Brit-szigetek belsejébe szállítsa. Sajnos, mivel végül nem valósult meg e kolosszális terv, áthatolhatatlan fátyol borul erre a súlyos kérdésre.

Pedig nem lett volna lehetetlen 50 sorhajót összevonni a La Manche csatornán, az angolok megtévesztésére. Ez a hadművelet voltaképpen a megvalósulás küszöbén állt, tehát – ha a szelek is kedveznek a hadi vállalkozásnak – nem lett volna lehetetlen megoldani, hogy a kis hajóraj két nap alatt áthaladjon a csatornán, és megvalósítsa a partraszállást. Ám mi lett volna a hadsereggel, ha egy szélvihar szétszórta volna a hadiflottát, és a csatornába nagy erővel visszatérő angolok legyőzik, vagy arra kényszerítik, hogy visszatérjen kikötőibe?

Az utókor bánni fogja – mivel nem tanulhat e csodálatos példából –, hogy ezt a hatalmas vállalkozást nem vitték véghez, vagy legalábbis nem próbálkoztak meg vele. Kétségtelen, hogy sok bátor ember elpusztult volna miatta, de vajon nem pusztultak-e el ugyanezek a bátrak jóval haszontalanabb módon Svábföld, Morvaország, Kasztília síkságain, Portugália hegyeiben vagy Litvánia erdeiben? Melyik halandó ne érezte volna dicsőségének, hogy hozzájárult ahhoz, hogy eldőlhessen a legnagyobb vita, amely valaha két nagy nemzet között felmerült? Az utókor legalábbis az e partraszállásra tett előkészületekből meg fogja tanulni az egyik legfontosabb leckét, amelyet ez az emlékezetes

század a hadvezérek és az államférfiak számára tanulmányozásra felkínált. A Franciaország partjainál 1803-tól 1805-ig végzett mindenféle jellegű munkálatok Napóleon lázas aktivitásának, előrelátásának és ügyességének legkülönlegesebb momentumai voltak, nem ajánlhatjuk őket eléggé tanulmányozásra a fiatal katonáknak. Ám ha elismerjük, hogy azon a partvidéken, amely olyan közel van Doverhez, mint Boulogne, sikerrel járhat akár egy nagy partraszállás is, vajon akkor is sikerre számíthatnánk, ha egy ilyen *armadának* hosszabban kellene hajóznia, hogy elérje célját? Milyen eszközökkel lehetne egy seregnyi kis hajót irányítani pusztán két nap és két éjszaka alatt, és milyen veszélyeket hordozna magában, ha ilyen útra vállalkoznánk könnyű dereglyékkel a nyílt tengeren? Emellett a tüzérség, a hadianyag, a felszerelés, az élelem, a friss víz beszerzése, amelyek mind szükségesek ahhoz, hogy ilyen sok embert szállítsunk a hajókon, hatalmas előkészületeket és felszerelést igényelne.

A tapasztalat megmutatta, hogy egy távoli expedíció még egy 30 ezer főt meg nem haladó hadtest számára is nehézségekbe ütközik. Ezért nyilvánvaló, hogy ilyen haderővel csak a következő négy esetben lehet partraszállást végrehajtani:

1. Gyarmatok vagy elszigetelt birtokok ellen.
2. Másodrendű hatalmak ellen, amelyek nem számíthatnak azonnali segítségre.
3. Rövid idejű elterelő hadműveletként vagy olyan hadállások elfoglalására, amelyek birtoklása nagy jelentőséggel bírna adott időszakban.
4. Politikai, egyben katonai elterelés céljából egy állam ellen, amely különben is nagy háborúban áll, és haderejét az adott ponttól távol kell bevetnie.

Az ilyen jellegű hadműveleteknél nehéz szabályokat alkalmazni. Meg kell tévesztetni az ellenséget a partraszállás helyét illetően, olyan kikötőhelyet választani, ahol több hajó is kiköthet egy időben, a lehető leggyorsabban kikötni, és azonnal kialakítani egy támaszpontot, ahonnan fedezni lehet a csapatok fokozatos partraszállását, minél gyorsabban partra vinni a tüzérséget, hogy a már partra szállt csapatoknak védelmet nyújtson. Körülbelül ez minden, amit a támadóknak ajánlani tudunk.

Az ilyen hadműveletnek az a legnagyobb nehézsége, hogy a csapatszállító hajók sohasem közelíthetik meg egészen a partokat, ezért a csapatokat a flottát követő néhány dereglyén kell elhelyezni, így csak hosszan és kis csapatonként lehet megoldani a partraszállást, ami az ellenségnek nagy előnyöket biztosít még akkor is, ha nem volt jól felkészülve az ellenség érkezésére. Ha a tengeren valamennyire is zordak a viszonyok, a partra szálló csapatok nagy veszélybe kerülhetnek, hiszen mire is lenne alkalmas a gyalogság a dereglyéken összehúzóulódva, a háborgó hullámok között, tengeribetegségtől gyötörve, a fegyverhasználatra szinte alkalmatlan állapotban?

Ami a védekező felet illeti, csak annyit tanácsolhatunk neki, hogy ne forgácsolja szét túlságosan erőit, hogy védelmezni tudja az egész partszakaszt. Természetesen lehetetlen az ország teljes partvonalán ütegeket és védelmükre zászlóaljakat felállítani, de legalább azoknak a pontoknak a megközelítését fedezni kell, ahol olyan nagy létesítmények vannak, amelyeket meg kell védeni. Szükség van valamiféle jelzésekre, hogy azonnal megtudjuk a partraszállás helyét, és ha lehetséges, gyorsan egyesítsük hadi eszközeinket, mielőtt még az ellenség szilárdan megvetné lábát a parton saját hadi eszközeivel.

A partvidék alakja épp annyira befolyásolja a partraszállást, mint az ellene való védekezést. Vannak országok, ahol a partok meredek és kevés olyan pontot kínálnak, amely a sorhajók és a partra szállni kívánó csapatok számára is hozzáférhető. Ebben az esetben könnyebb megfigyelni a partraszállásra alkalmas ismert pontokat, tehát nehezebbé válik a hadi vállalkozás.

Végül a partraszállások olyan stratégiai kombinációt kínálnak, amelyre nem árt rámutatnunk. Szemben azzal az elvvel, amely megtiltja a szárazföldi hadseregeknek, hogy főerőiket a tenger és az ellenséges hadsereg közé vezessék, ebben az esetben pontosan azt írjuk elő, hogy a partraszállást tervező hadsereg főerőivel mindig maradjon kapcsolatban a tengerparttal, amely egyben visszavonulási vonala és utánpótlási bázisa is. Ugyanezen okból az legyen a legelső lépése, hogy biztosít magának egy megerősített kikötőt, vagy legalábbis egy olyan földnyelvet, amelyet könnyen el lehet sáncolni, és elérhető közelségben van egy jó kikötőhelyhez, hogy vereség esetén kapkodás és fölösleges veszteségek nélkül tudjunk visszaszállni a hajókra, míg erről a földnyelvről végig fedezni tudjuk e műveletet.

VI. FEJEZET: A LOGISZTIKÁRÓL, AVAGY A HADSEREGEK MOZGATÁSÁNAK GYAKORLATI TUDOMÁNYÁRÓL

NEGYVENEGYEDIK CIKKELY:
NÉHÁNY SZÓ A LOGISZTIKÁRÓL
ÁLTALÁBAN

Vajon a logisztika csupán résztudomány? Vagy éppen ellenkezőleg, általános tudomány, amely a hadművészet egyik legfontosabb ágát képezi? Vagy esetleg csupán használat szülte kifejezés, amely a vezérkari szolgálat egyik ágának homályos megjelölésére szolgál, és azon eszközök közé tartozik, amelyek révén a hadtudomány elméleti kombinációit a valódi hadművelet során alkalmazzuk?

Különösnek tűnhetnek ezek a kérdések azok számára, akik szilárdan meg vannak róla győződve, hogy a háborúról ezentúl már nem sok újat tudunk mondani, és fölösleges új meghatározásokat keresgélni – hiszen az ő szemükben a már meglévők is jól meghatározzák a fogalmakat. Én azonban, akinek szilárd meggyőződése, hogy a jó definíciók megvilágítják magukat a fogalmakat, szinte kellemetlenül érzem magam, amikor megpróbálok megfelelni ezekre a látszólag olyan egyszerű kérdésekre.

E mű első kiadásában sok katona elődömhöz hasonlóan a logisztikát a vezérkari szolgálat részleteinek azon osztályába soroltam, amely a tábori szolgálat előírásainak tárgyát képezi, s néhány speciális alapelvet fogalmaz meg a főszállásmesteri törzs számára. Ez a felfogásom az idő által megszentelt előítéletek eredménye volt. A logisztika szó, mint tudjuk, a *major général des logis* (németre fordítva ez: *Quartiermeister*)¹ szóból származik, és azokat a tiszteket jelöli, akiknek valaha az volt a feladata, hogy akár szállásokon, akár táborokban elszállásolják a csapatokat, irányítsák a menetoszlopokat,

¹ Főszállásmester.

és a terepnek megfelelően felállítsák őket. A logisztika tehát csak erre a feladatra korlátozódott, amely, mint látjuk, még a hagyományos táborverést is magába foglalta. Ám a táborverések nélküli háborúzás újonnan meghonosodott módja után a hadmozdulatok bonyolultabbá váltak, és a vezérkarnak is kiterjedtebb lett a hatásköre. A vezérkari főnök feladata volt, hogy a hadszíntér legtávolabbi pontjaira is továbbítsa a hadvezér gondolatait, és beszerezzen számára minden olyan dokumentumot, amelyre a hadművelet kidolgozása során szüksége lehet. Mivel foglalkoznia kell az összes hadi kombinációval, amelynek továbbítása, megmagyarázása, sőt maga a végrehajtása, valamint legapróbb részleteinek felügyelete is az ő dolga, feladatai szükségszerűen kiterjednek a hadjárat összes hadműveletére.

Ettől a ponttól kezdve a vezérkari főnök tudományának a hadművészet különböző részeit is magába kellett foglalnia, és ha ez az, amit logisztika névvel illetünk, akkor Károly főherceg két műve, valamint Guibert, La Roche-Aymon, Bousmard és De Ternay márki terjedelmes tanulmányai sem lennének elegendők, hogy akár a tökéletlen vázlatát megrajzolják, hiszen ebben az esetben lényegében az egész hadművészet alkalmazásának tudományáról lenne szó.

Az előbbiekből magától értetődően következik, hogy a régi *logisztika* szó valószínűleg már nem írja le kielégítően a vezérkar tudományát, és hogy e testület jelenlegi funkciói – amennyiben ragaszkodunk hozzá, hogy olyan szabályzatot dolgozzunk ki, amely hozzásegíti célja eléréséhez – megérdemlik, hogy megfogalmazzuk őket, részben alapelvegyűjtemény, részben szabályrendeletek formájában. A kormányoknak kellene átvenniük a kezdeményezést, kiérlelt szabályzatokat kiadva, amelyek, miután felvázolták a vezérkari főnök és a vezérkari tisztek összes feladatát és jogkörét, világos és pontos utasításokat közölnének, felvázolva azokat a módszereket, amelyek segítségével a legjobban be lehet tölteni ezeket a feladatokat.

Az osztrák vezérkarnak korábban volt ilyen szabályzata, ám ez már kissé idejétmúlt, jobban illeszkedik a régi fajta háborúkhöz, mint a modern háborús rendszerhez. Egyébiránt ez az egyetlen ilyen jellegű mű, amely eljutott hozzám. Nem kétlem, hogy léteznek mások is, akár nyilvánosak, akár titkosak, de őszintén megvallom, hogy meglehetősen tudatlan vagyok ebben a tárgyban. Néhány tábornok, mint Grimoard és Thieubaut, vezérkari kézikönyvet alkotott, az új francia királyi testület több részleges szabálykönyvet is kiadott, de sehol nem létezik olyan, amely a nagy egészszel foglalkozna. Úgy tudom, Buturlin² vezérkari tábornok tervbe vette, hogy hamarosan szabályzatot ad ki tisztjei számára, amely vezérkari tapasztalatainak összefoglalója lesz. Én csak kívánni tudom, hogy ez minél hamarabb

² Alekszej Petrovics Buturlin (1802–1863) orosz altábornagy.

bekövetkezzen, mert éppen ideje, hogy végre fény vetüljön erre az érdekes témára, amelyről még rengeteget lehetne mondani.

Ha elfogadjuk, hogy a régi logisztika csak a menetek megszervezésének résztudománya volt, és ha azóta bebizonyosodott, hogy a vezérkar kötelességei ma már a stratégia legmagasztosabb feladatait foglalják magukba, akkor azt is el kell ismernünk, hogy a logisztika a vezérkar tudományának csak egy része. Vagy inkább azt kell elismernünk, hogy más fejlődési irányt kell adnunk neki, és új tudományt kell kreálnunk belőle, amelyet nemcsak a vezérkarnak, hanem a főparancsnokoknak is ismerniük kell.

Hogy erről meggyőződhesünk, felsoroljuk azokat a főbb pontokat, amelyeket fel kellene ölelnie, hogy beleértsünk mindent, ami a hadseregek mozgására és az azokból következő hadi vállalkozásokra vonatkozik.

1. Előzetesen elő kell készíttetni minden olyan eszközt, amely a hadsereg mozgásba hozásához, vagyis a hadjárat megindításához szükséges. Össze kell állítani a parancsokat, az utasításokat és az útvonalakat (*Marschroute*), hogy összegyűjthessük, és mozgásba hozzassuk a hadsereget.
2. Röviden össze kell foglalni a főparancsnok különböző hadi vállalkozásokra irányuló összes parancsát, valamint a támadási terveket a várható vagy tervbe vett harcokra.
3. A hadmérnökség és a tüzérség vezetőivel össze kell egyeztetni, milyen intézkedéseket kell tenni azon hadállások védelmére, ahol raktárkészleteket szándékozunk elhelyezni, és azoknak a védelmére, amelyeket a hadsereg manővereinek megkönnyítése érdekében célszerű lenne megerősíteni.
4. Parancsot kell adni, és meg kell indítani a különféle felderítéseket, majd akár kémkedés révén megszerezni a lehető legpontosabb információkat az ellenség helyzetéről és mozgásáról.
5. Igyekezni kell, hogy minden lehetséges eszközzel jól számítsuk ki a főparancsnok által elrendelt hadmozdulatokat. A különböző hadoszlopok menetét úgy kell elrendezni, hogy az rendben és összhangban történjen, gondoskodni kell arról, hogy rendelkezésre álljon minden olyan eszköz, amely egyidejűleg könnyűvé és biztonságossá teszi a menetet, szabályozni kell a pihenők módját és idejét.
6. Megfelelően össze kell állítani és jó utasításokkal kell irányítani az elővédeket és az utóvédeket, valamint az oldalszárnyként vagy más célokból kikülönített hadtesteket. Fel kell szerelni e különböző hadtesteket minden olyan eszközzel, amelyre feladatuk teljesítéséhez szükségük lehet.
7. A hadtestparancsnokoknak vagy vezérkari főnöküknek meg kell határoznia azokat az eljárásokat és szabályokat, amelyek megszabják, milyen módon osszuk fel a csapatokat a különböző hadoszlopokban az ellenség közelében, valamint hogy hogyan

állítsuk fel azokat a legmegfelelőbbben, amikor harcvonalat kell képezniük, a terep jellege és az ellenség milyensége szerint.³

8. Az előőrsöknek és a többi kikülönített seregtest számára jól megválasztott gyülekezési pontokat kell kijelölni arra az esetre, ha náluk erősebb csapatok támadnák meg őket, és tudtukra hozni, hogy szükség esetén milyen támogatásra számíthatnak.
9. El kell rendelni és felügyelni kell a hadfelszerelést és az ellátmányt szállító eszközök, valamint az egészségügyi járművek menetét a hadoszlopok mellett és mögött is, úgy, hogy ne akadályozzák a csapatok vonulását, ugyanakkor közel maradjanak hozzájuk. Olyan intézkedéseket kell hozni, amelyek fenntartják a rendet és a biztonságot akár a menetben, akár az éjjeli pihenők során, akár a szekérparkban.
10. Figyelemmel kell kísérni a folyamatosan beérkező élelmiszer- vagy lőszerszállító konvojokat. Biztosítani kell az ország és a hadsereg szállítóeszközeinek összegyűjtését, és szabályozni kell azok használatát.
11. Irányítani kell a táborhelyek kiválasztását, és szabályozni azok biztonságát, ellenőrizni a táborok rendjét fenntartó egységeket.
12. Ki kell jelölni, és meg kell szervezni a hadsereg hadművelleti vonalait és menetvonalait, valamint a kikülönített hadtestek e vonalakkal való összeköttetéseit. Ki kell jelölni a hadsereg háterszágának megszervezésére és irányítására alkalmas tiszteket. Ügyelni kell a nagy különítmények és konvojok biztonságára is, jó utasításokkal kell ellátni azokat. Figyelmet kell fordítani a hadsereg és bázisa közötti összeköttetés fenntartására.
13. A hadművelleti vonalon fel kell állítani a lábadozók, a gyengélkedők, a menetképtelenek pihenőhelyét, a mozgókórházakat, az ideiglenes szabátságokat, és gondoskodni kell biztonságukról.
14. Pontos nyilvántartást kell vezetni az összes, akár a szárnyakon, akár a háterszágban felállított különítményről. Figyelemmel kell kísérni sorsukat, és azonnal vissza kell rendelni azokat, amint már nem lesz több feladatuk. Szükség esetén meg kell határozni számukra a tevékenység centrumát, és stratégiai tartalékot kell képezni belőlük.
15. Meg kell szervezni, hogy a menetzászlóalj vagy a menetszázadok hogyan gyűjték össze az elcsatangolt katonákat, vagy a hadseregtől a bázisra, illetve a bázisról a hadseregbe tartó kisebb különítményeket.
16. Ostromok esetén meg kell szervezni, és felügyelni kell a futóárkokban harcoló csapatok szolgálatát, valamint a hadmérnökséggel egyeztetni az e csapatoknak előírt munkákról, illetve arról, milyen magatartást tanúsítsanak kitörések, illetve roham során.

³ Itt általános utasításokról és szabályokról van szó, nem olyanokról, amelyek az egyes csatákban állandóan megismétlődnek. Az kivitelezhetetlen lenne. (*Jomini saját megjegyzése.*)

17. Visszavonulás esetén meg kell tenni a rend biztosításához szükséges óvintézkedéseket, váltó egységeket kell elhelyezni, amelyek támogatják, és szükség esetén felváltják az utóvédeket. Meg kell bízni a vezérkar felderítőtisztjeit, hogy keressék meg azokat a pontokat, ahol az utóvédek sikerrel ellenállhatnak, hogy időt nyerjen a hadsereg. Előre fel kell készülni a társzekerek mozgatására, hogy semmit ne hagyjanak el a felszerelésből, szigorú rendet kell tartani közöttük, és meg kell tenni az óvintézkedéseket biztonságuk érdekében.
18. Az elszállásolás idején a szállásokat úgy kell elosztani a különböző hadtestek között, hogy riasztás esetén minden hadtest össze tudjon gyűlni egy közös gyülekezőhelyen, elő kell írni a szállások felügyeletét célzó intézkedéseket, és ügyelni kell rá, hogy végre is hajtsák ezeket.

Miután végigolvassák ezt a hosszú felsorolást, amelyet számos aprólékos részlettel lehetne még bővíteni, nyilván sokan adnának hangot annak a véleményüknek, hogy ezek a feladatok éppen úgy illelnek a főparancsnokot, mint a vezérkart. Épp az imént hirdettük ki ezt az igazságot, de az sem vitatható, hogy a főparancsnok éppen azért kapott vezérkart, hogy minden figyelmét a hadműveletek legfelsőbb irányításának szentelhesse, és ezért van a vezérkar a végrehajtás részleteivel megbízva. Ettől kezdve szükségszerűen közös lesz minden hatáskörük, és jaj annak a hadseregnek, ahol megszűnik együttműködni ez a két hatalom, és egyetlennek adja át a helyét. Márpedig ez igen gyakran megtörténik, először is azért, mert a hadvezérek is emberek, és egyáltalán nem hibátlanok, másrészt azért, mert minden hadseregben jelen vannak érdekek vagy törekvések, amelyek a vezérkari főnökökkel rivalizálnak.⁴

* * *

Nem lehet elvárni a *Kézikönyv*emtől, hogy szabályokat fogalmazzon meg a szinte mindent felölelő vezérkari tudomány minden pontjával kapcsolatban. Először is minden egyes országban más és más hatásköröket jelölnek ki ezen testület számára, tehát minden egyes hadsereg számára más és más szabályokat kellene kidolgozni. Másodszor sok elemzést találunk a tárgyról a fentebb idézett művekben, valamint Lallemand ezredes *A háború segédhadműveleteiről* című értekezésében, De Ternay márki művében, végül Károly főherceg első, *Grundsätze der höhern Kriegskunst* című munkájában.

⁴ A tüzérség, a hadmérnökség és az igazgatás vezetői mind a főparancsnokkal akarnak együttműködni, nem pedig a vezérkari főnökkel. Természetesen semmi akadály, hogy e vezetők közvetlen kapcsolatban álljanak a főparancsnokkal, de neki a vezérkari főnök jelenlétében kellene velük együtt dolgoznia, és neki is továbbítani a levelezésüket, egyébként kitör a zűrzavar. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Tehát csak arra szorítkozom, hogy néhány gondolatot fűzzek az előbb felsorolt cikkelyekhez.

1. Azok az intézkedések, amelyeket a vezérkarnak meg kell hoznia, hogy előkészítsen egy hadjáratot, az összes olyan lépést magukba foglalják, amelyeknek az a szerepe, hogy előmozdítsák az első hadműveleti terv sikerét. A különböző szolgálatok ellenőrzése révén természetesen meg kell győződnünk arról, hogy az összes hadianyag jó állapotban van. Ellenőrizni kell a lovakat, a kocsikat vagy lőszerkocsikat, a fogatokat, a lószerszámokat, a hámokat, a patkolást, és ha hiányt találunk, pótolni kell. A pontonfelszerelést, a mérnöki eszközöket tartalmazó ládákat, a tüzérség felszerelését, az ostromokhoz szükséges felszerelést, ha magunkkal kell szállítanunk, végül a tábori kórház felszerelését, egyszóval mindent, ami a hadi felszerelést alkotja, ellenőriznünk kell, és jó állapotba kell hoznunk.

Ha nagy folyók közelében indítjuk a hadjáratot, előzetesen elő kell készíteni az ágyúaszádókat és a pontonhídhhoz szükséges eszközöket, majd összegyűjteni a partraszállás minden eszközét a partnak azokon a pontjain, ahol feltehetőleg használni fogjuk őket. A felderítőtisztek fel fogják mérni, melyek a legkedvezőbb pontok mind a behajózás, mind a partraszállás szempontjából. Azokat a helyeket fogják előnyben részesíteni, amelyekről a legnagyobb eséllyel érhetünk át a túlpartra, hogy ott elfoglalhassunk egy hadállást.

A vezérkar elő fogja készíteni a különböző menetterveket, amelyek segítségével a hadsereg különböző hadtestei eltalálhatnak a gyülekezési pontokra. Fontos, hogy a vezérkar úgy tervezze el a különböző meneteket, hogy az ellenség semmiképp se figyeljen fel a tervezett hadi vállalkozásokra.

Ha a háború támadó jellegű, tanácskozást kell folytatni a hadmérnökség vezetőjével a hadműveleti bázis közelében végrehajtandó munkálatokról, amennyiben ott hídfőállást vagy sánctáborokat kell kialakítani.

Amennyiben a háború védekező jellegű, ugyanezeket a munkálatokat az első védelmi vonal és a második bázis között kell elrendelni.

2. Nem vitatható, hogy a logisztika egyik legfontosabb feladata a menetek vagy a támadások elrendezésének kidolgozása, amelyet a főparancsnok határoz el, és a vezérkar továbbít. A hadvezér egyik legfontosabb erénye – azon túl, hogy jó haditervet tud kidolgozni –, hogy világosan fogalmazza meg parancsait, ezáltal megkönnyíti végrehajtásukat. Bár ez valójában a vezérkari főnök dolga, mindig a főparancsnoktól fog eredni az elrendezés érdeme, amennyiben egy nagy hadvezérről van szó. Ellenkező esetben a vezérkari főnök, amennyire tőle telik, hozzá fog járulni ehhez a sikerhez azért, hogy sikeresen együttműködjön a felelős hadvezérrel.

Én magam két teljesen ellentétes rendszert láttam alkalmazni ezen fontos szolgálati ágban. Az első, amelyet a régi iskolának nevezhetünk, abban áll, hogy a hadsereg mozgásához mindennap általános menetutasításokat adnak, amelyek tele vannak aprólékos és egyes esetekben skolasztikus részletekkel, amelyek már csak azért is fölöslegesek, mert azokat rendszerint tapasztalt hadtestparancsnokokhoz címzik, akiket nem kell pórázon vezetgetni, mint a katonaiskolából frissen kikerült alhadnagyokat.

A másik Napóleon rendszere. Napóleon minden marsalljának külön parancsot adott, amelyben az illető marsallt különösen érintő helyzetekre adott utasításokat, és legfeljebb arra szorítkozott, hogy megismertesse őket a velük közösen, tőlük jobbra vagy balra manőverező hadtestekkel, de soha nem vázolta fel előttük az egész hadsereg hadműveleteinek együttesét.⁵ Személyesen is meggyőződhettem róla, hogy szisztematikusan így járt el, akár azért, hogy sejtelmes fátyollal leplezze kombinációinak együttesét, akár attól való féltelmében, hogy ha egy általánosabb hadparancs az ellenség kezébe kerül, az ellenség meghiúsíthatja terveit.

Kétségtelenül nagyon előnyös, ha valaki titokban tartja hadi vállalkozásait, és Nagy Frigyes okkal jelentette ki, hogy ha hálósapkája tudná, hogy mi jár a fejében, azonnal tűzbe vetné. Ez a titkolózás talán megvalósítható volt azokban az időkben, amikor Frigyes úgy táborozott, hogy egész hadserege körülötte pihent. Ám abban a léptékben, amelyben Napóleon manőverezett, és a hadviselés jelenlegi módján vajon milyen összhangot lehetne remélni az olyan tábornokoktól, akiknek fogalmuk sincs arról, mi zajlik körülöttük?

E két rendszer közül számomra az utóbbi tűnik előnyösebbnek. Mindamellet jó lenne középutat találni a Napóleon által gyakran túlzásba vitt szűkszávúság és a cirkalmas és aprólékos szóvirágok között, amelyek a Barclay-, Kleist- és Wittgenstein-féle tapasztalt tábornoknak előírták, hogyan kell szakaszokra oszlaniuk, majd a hadállásba beérkezve újraalakulniuk. Ez a gyerekeség annál is siralmasabb, mert az ellenséggel szemben állva ráadásul kivitelezhetetlen is.⁶ Véleményem szerint

⁵ De azt gondolom, hogy Napóleon Wagram előtti dunai átkelésekor és az 1813-as második hadjárat elején eltért ettől a szokásától, és általános hadiparancsot vázolt fel. (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁶ Egyesek talán a szememre vethetnék, hogy ezek szerint meg akarom tiltani a vezérkari főnököknek, hogy elvégezzék azokat a feladatokat, amelyeket pedig fentebb legfontosabb feladataik közé soroltam, ám ez igaztalan vád lenne. Ezek a részletek valóban a vezérkar hatáskörébe tartoznak, ami nem jelenti azt, hogy az adminisztratív ezredfőtiszt ne bízhatná azokat külön-külön azokra a megbízottaira, akik a menetelő hadtestekkel tartanak. Elég dolga lesz azzal, hogy az egész hadműveletet irányítsa, és a rendszerint a vezérkart kísérő főhadiszállás mozgását felügyelje. Látjuk tehát, hogy itt egyáltalán nincs ellentmondás. (*Jomini saját megjegyzése.*)

elegendő lesz a tábornokoknak külön-külön olyan speciális parancsokat adni, amelyek az ő hadtestükre vonatkoznak, és ezekhez néhány rejtjeles sort csatolnunk, amelyben vázoljuk az egész hadműveletet és azt, hogy az ő hadteste hogyan fog részt venni benne. E rejtjelezés hiányában a szóbeli parancsot olyan tisztre kell bízunk, aki képes azt helyesen értelmezni és pontosan visszaadni. Tehát nem kell többé tartani a kiszivárogtatástól, és a hadműveletek biztonsága szavatolva lesz.

Mindentől függetlenül e menetutasítások megfogalmazása önmagában is nagyon fontos dolog, bár nem mindig éri el a kívánt eredményt. Mindenki a maga felfogása, jelleme, képességei szerint írja utasításait, és nincs, ami alapján jobban felmérhetnénk a főparancsnok érdemeit, mint alárendeltjeinek adott utasításai figyelmes átolvasása alapján – ez a legjobb életrajz, amelyet csak kívánhatunk.

Ám ideje visszatérni ebből a kitérőből, hogy rátérhessünk a menetekről szóló cikkelyre.

3. Miután a hadsereg összegyülekezett, és valamely hadi vállalkozásba kíván kezdeni, a lehető legnagyobb összhangban és pontossággal kell megindítanunk, minden eszközt felhasználva, hogy megkapjon minden tájékoztatást, és hogy fedezzük manővereit.

Kétféle menet létezik: azok, amelyeket az ellenség látóterén kívül, és azok, amelyeket ellenség jelenlétében hajtanak végre, amikor a visszavonulás vagy a támadás kérdése felmerül. Különösen ezek a fajta menetek estek át nagy változásokon a közelmúlt hadjáratai során. Régebben ritkán fordult elő, hogy a hadseregek úgy támadták meg egymást, hogy azelőtt már nem állomásoztak több napja egymással szemben. Ez alatt a néhány nap alatt a támadó fél utászaival párhuzamos utakat alakított ki különböző hadoszlopai számára. Ma már hamarabb támadnak a hadseregek, és megelégszenek a meglévő utakkal. Ennek ellenére nagyon fontos, hogy amikor egy hadsereg mozgásban van, utászok és árkászok legyenek az elővédek mellett, hogy több kivezető utat alakíthassanak ki a falvakból, elbontsák az akadályokat, szükség esetén kis hidakat építsenek a patakok fölé, és biztosítsák, hogy a különböző hadtestek kapcsolatban maradhassanak egymással.

A menet jelenlegi módjánál sokkal bonyolultabb lett az időt és a távolságokat kiszámítani. Mivel a hadsereg menetoszlopainak mind különböző tereken és útvonalakon kell áthaladniuk, nagyon fontos pontosan összehangolni az indulás pillanatát és a nekik adandó utasításokat (1) a távolságokkal, amelyeket meg kell tenniük; (2) a többé-kevésbé jelentős mennyiségű hadianyaggal, amelyet mindegyiküknek magával kell vinnie; (3) a nehéz vagy kevésbé nehéz terep jellegével; (4) az ellenség által létrehozott akadályokról beérkezett jelentésekkel; (5) azzal, hogy mennyire kell a menetet titokban lefolytatni.

Ilyen körülmények között akkor lehet a legbiztosabban és a legegyszerűbben elrendelni akár a hadsereg szárnyait alkotó nagy hadtestek, akár azon seregrészek mozgását, amelyek nem menetelnek együtt azzal a hadoszloppal, amelyben a főhadiszállás is található, ha a hadtesteket irányító tábornokok tapasztalatára bízunk a részletek kidolgozását, felkérve őket, hogy a lehető legpontosabban fogalmazzanak. Ezután elegendő lesz, ha jelezzük számukra a pontot és a célt, amelyet el kell érniük, az útvonalat, amelyen haladniuk kell, és az órát, amikorra érkezésüket várjuk. Természetesen közölnünk kell velük, milyen hadtestek fognak menetelni velük együtt vagy a jobb és bal oldali mellékutakon, hogy ennek megfelelően tudják elrendezni soraikat. Végül tájékoztatni kell őket arról, amit az ellenség elhelyezkedéséről megtudtunk, és ki kell jelölni számukra a visszavonulás irányát, ha esetleg visszavonulásra kényszerülnének.⁷

Mindazok az előírások, amelyek naponta megszabják a hadtestek vezetőinek, hogyan alakítsák ki menetoszlopaikat, és hogyan állítsák fel őket egy állásban, inkább káros, mint hasznos fontoskodásnak számítanak. Igaz, ügyelni kell arra, hogy a parancsnokok a szabályok vagy a szokások által kialakított módon vezessék az oszlopokat, de elég mozgásteret kell hagyni számukra, hogy a maguk módján szervezzék meg a menetet. Az a fontos, hogy a megjelölt időben érkezzenek meg a kijelölt pontra, ám fel kell hívni a figyelmüket, hogy elbocsátjuk őket a hadseregből, ha ez az ő véletlen vagy szándékos hibájuk következtében nem sikerül. A visszavonulásoknál azonban, amelyeket lépcsőzetesen egyetlen útvonalon kell végrehajtani, az indulásokkal és a megállásokkal kapcsolatban pontos intézkedéseket kell hozni.

Magától értetődően nagyon fontos, hogy minden hadoszlopnak legyen egy kis elővédje és szárnycsapatai, hogy a szükséges óvintézkedéseknek megfelelően menethessenek, és az sem árt – még akkor sem, ha a második vonalban menetelnek –, ha élükön mindig akad néhány szerszámokkal felszerelkezett árkász és utász, hogy utakat nyisson a hadsereg számára, vagy elhárítsa az esetleges akadályokat. E munkások közül néhányat a hadsereg után vonuló kocsik mellé is oda kell rendelnünk. Ugyanebből az okból mindig nagyon hasznos, ha akad a hadoszlopoknál kisebb hidak felhúzására alkalmas karos emelőszerkezet.

4. A menetelő hadsereg előtt gyakran általános elővéd is vonul, vagy ami a modern rendszerben gyakoribb, a derékhadnak és mindkét szárnynak megvannak a maga külön elővédjei. Meglehetősen gyakori, hogy a tartalékok és a derékhad együtt menetel

⁷ Napóleon ez utóbbit soha nem tette meg, mert az volt az elve, hogy soha nem szabad előre hinni a vereség lehetőségében. Sok menetnél ez valóban fölöslegesnek számító óvintézkedés, de nagyon sok esetben nélkülözhetetlen. (*Jomini saját megjegyzése.*)

a főhadiszállással, és minden valószínűség szerint az általános elővéd, ha létezik ilyen a hadsereg előtt, ugyanazt az irányt fogja követni, ilyen módon a hadsereg fele része a központi vonalon fog tömörülni. Különösen ilyen körülmények között fontos, hogy megfelelő intézkedésekkel elkerüljük a csapatok feltorlódását. Ennek ellenére olykor mégis előfordul, hogy a nagy támadásnál, amelyet az egyik szárny hajt végre, a tartalékok, a főhadiszállás, sőt az általános elővéd is ugyanarra az oldalra tolódik el. Ebben az esetben a derékhadra mondottak ugyanúgy érvényesek lesznek az adott szárnyra is.

Lényeges, hogy az elővédeket jó vezérkari tiszték kísérjék, akik helyesen meg tudják ítélni az ellenség mozgásait, és erről be tudnak számolni a hadsereg parancsnokának is, hogy könnyebben meghozza döntéseit, amelyeket egyébként az elővéd parancsnoka is meg fog hozni. Magától értetődik, hogy a fő elővédnek az összes fegyvernem könnyű csapataiból kell állnia: az elit néhány csapatából mint főerő és néhány jól kiképzett dragonyosból, aki a gyalogos harcra is képes, lovasított tűzérségből, hidászokból, utászokból. Könnyű munkabakokat és hídelemeket is magukkal kell vinniük a kisebb folyókon való átkeléshez, néhány jól lövő mesterlövész sem fölösleges. Egy térképész tisztnek is az elővéddel kell tartania, hogy vázlatot rajzoljon a vidékről, félmérföldnyit vagy többet is befogva az út mindkét oldaláról. Végül elengedhetetlen, hogy a reguláris lovasság kímélése és a felderítés céljából egy irreguláris lovascsapat is csatlakozzon az elővédhez, hiszen az irreguláris csapatok mindenkinél alkalmasabbak erre a feladatra.

5. Amilyen mértékben a hadsereg előrenyomul, és egyre távolabb kerül bázisától, úgy válik egyre fontosabbá, hogy pontos logisztikai törvények alapján szabjuk meg a hadműveleti vonalakat és a hadtápvonalakat, amelyek összekapcsolják a hadsereget a bázissal. A vezérkar ezeket a hadtápvonalakat körzetekre fogja felosztani, amelyeknek az a város lesz a központja, amely az elszállásolások és a mindenféle ellátmányok szempontjából a legelőnyösebb fekvésű. Ha van a városban erőd, ott kell a főhadiszállást felállítani.

Az egyes hadtápállomásoknak 5–10 mérföldre kell lenniük egymástól, a környéken lévő városoktól függően, de ha átlagosan 7-8 mérföldes távolságot veszünk, egy 100 mérföldes vonalon mintegy 15 ilyen pihenőállomást kapunk, amelyet 3-4 hadtápdandár fog védelmezni. Ezek mindegyikének lesz parancsnoksága különítménnyel, vagy lábadozó katonákból álló különítménye. Ezek tartják rendben a szállásokat, és ők védelmezik az ország hatóságait (amikor azok a pihenőálláson tartózkodnak), ők biztosítják a postaállomások védelmét és szükséges kíséretét. A dandár parancsnoka gondoskodik az utak és a hidak jó állapotáról.

Amennyire lehetséges, minden egyes hadtápállomáson, de legalábbis a hadtáp-dandárok állomáshelyén kis raktárakat és néhány darabból álló szekérállományt kell felállítani.

A hadtáphadosztályok vezetését előrelátó és rátermett hadvezérekre kell bízni, mert általában az ő működésüktől függ a hadsereg összeköttetési vonalainak biztonsága.⁸ Ezeket a hadtáposztályokat a körülményeknek megfelelően akár stratégiai tartalékká is lehet alakítani, amint ezt a 21. cikkelyben kifejtettük. Néhány jó zászlóalj, amelyet a hadseregtől a bázisig és a bázistól a hadseregig szüntelenül cirkáló különítmények segítenek, szinte mindig elegendő lesz az összeköttetések fenntartásához.

6. Ami a félig logisztikai, félig taktikai intézkedéseket illeti, amelyek révén a vezérkar a csapatokat az indulási parancstól a különböző harcrendekig elvezeti, ez nagyon fontos és meglehetősen aprólékos tudomány. Az imént idézett három mű kellőképpen elmélyítette már ezt a kérdést ahhoz, hogy ne kelljen követnünk azokat egy ennyire nehezen járható terepen. Csak úgy lehetne ezeket a kérdéseket érinteni, ha azokat a részleteket vennénk sorra, amelyek e művek legfőbb erényét jelentik, de teljesen meghaladják *Kézikönyvem* kereteit. Különben is, mondhatnánk-e még újat a két kötet után, amelyet De Ternay és kommentátora, Koch ezredes⁹ a csapatmozgások és a különböző alakzatok összes logisztikai kombinációjának bemutatására szentelt? Ha ezen eljárások közül sokat igen nehéz is az ellenséggel szemben állva a gyakorlatban is végrehajtani, azt legalább el kell ismernünk, hogy nagyon hasznosak tudnak lenni az ellenség hatótüzén kívül zajló előkészítő hadmozdulatok során. E kiváló kézikönyvnek, Guibert értekezésének és Károly főherceg első művének (a *Grundsätze der höhern Kriegs-kunstnak*) köszönhetően könnyen eligazodhatunk mindazokban a logisztikai műveletekben, amelyek mellett nem mehetünk el szó nélkül, de ebben a *Kézikönyvben* elegendő, ha rámutatunk.

Mielőtt lezárnám ezt az érdekes témát, azt hiszem, meg kell említenem néhány figyelemre méltó eseményt, hogy az olvasó megértse, mennyire fontos a jó logisztika. Az egyik ilyen esemény a francia hadsereg csodálatos összpontosítása volt Gera síkságán 1806-ban, a másik az 1815-ös hadjárat megindítása volt.

⁸ Egyesek talán velem ellentétben úgy gondolják, hogy nemzeti háborúban az efféle hadtápállomások felállítása kivitelezhetetlen. Én viszont inkább azt gondolom, hogy kockázatos, de éppen ezért kell nagyobb léptékben létrehozni azokat, és éppen ezért van rájuk nagyon nagy szükség. A Bayonne és Madrid közötti útvonalnak volt egy hasonló hadtápvonala, amely négy évig ellenállt a gerillák minden támadásának, bár a gerillák elfogtak néhány szállítmányt. Sőt, volt egy időszak, amikor egészen Cádizig meghosszabbították. (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁹ Jean-Baptiste Frédéric Koch (1781–1861) francia tábornok és hadtörténész.

Napóleon mindkét eseménynél bámulatra méltóan pontosan vonta össze a hadművelési sáv döntő pontján a teljesen eltérő helyszínekről induló hadoszlopait, és e csodálatos teljesítménnyel biztosította a hadjárat sikerét. A döntő pont kiválasztása ügyes stratégiai kombináció eredménye volt, a mozgások kiszámítása pedig logisztikai művelet, amely a kabinetjétől eredt. Hosszú ideig mindenki azt állította, hogy Berthier volt a szerzője ezeknek az oly pontosan megfogalmazott és nagyon világosan átadott utasításoknak. Ám nekem száz alkalmam is volt, hogy ennek az állításnak a hamisságáról meggyőződjem. A császár maga volt vezérkarának igazi főnöke, körzővel felszerelve a kezében, amelyet 7-8 mérföldes távolságnak megfelelően nyitott ki, egyenes vonalban (ami az útvonalak kanyargása miatt mindig legalább 9 vagy 10 mérföldet jelentett),¹⁰ térképe fölé hajolt, néha pedig ráfeküdt – a térképen különböző színű gombostűkkel volt jelölve hadtestei pozíciója és az ellenség feltételezett pozíciói –, és elképzelhetetlen biztonsággal adta ki utasításait. A térképen élénken mozgatta a körzőt, egy szempillantás alatt megítélte, hány napi menetet kell megtennie minden egyes hadtestének ahhoz, hogy adott napon eljusson arra a pontra, ahová kívánta. Azután a gombostűket ezekre az új helyekre kitűzve, majd az egyes hadoszlopoknak kijelölendő menetelés gyorsaságát kombinálva az indulás lehetséges időpontjával diktálni kezdte azokat az utasításokat, amelyek önmagukban is dicsőségére válhattak volna.

Így történhetett, hogy Ney, aki a Boden-tó partjáról, Lannes, aki Felső-Svábföldről, Soult és Davout, aki Bajorországból és Pfalzból, Bernadotte és Augereau, aki Frankföldről érkezett, valamint a Párizsból érkező császári gárda három párhuzamos útvonalon, egyidejűleg ért el Saalfeld, Gera és Plauen magasságába, amikor sem a hadseregben, sem Németországban nem akadt senki, aki átlátott volna ezeken az olyannyira bonyolultnak tűnő hadmozdulatokon.¹¹

Ugyanígy 1815-ben, amikor Blücher békésen táborozott¹² a Sambre folyó és a Rajna között, Wellington lord pedig Brüsszelben tartott fogadásokat vagy járt fogadásokra, s mindketten csak a jelle vártak, hogy lerohanják Franciaországot, Napóleon, akiről mindenki azt hitte, hogy Párizsban a díszes uralkodói ceremóniákra készülődik, frissen újjáalakult gárdája kíséretében szélvészként csapott le Charleroi-ra és Blücher szállásaira a szélrózsa

¹⁰ 1 francia mérföld 4,452 km. Napóleon a felhasznált térkép méretarányának megfelelő körzőtávolsággal a térképen modellezte az egyes hadtestek, hadosztályok menetét. A kinyitott körző szárai közötti távolság megfelelt egy napi menettávolságnak a térkép méretarányában.

¹¹ Kivéve azonban néhány tehetséges tisztet, aki a korábbi eseményekkel való analógiájuk révén képes volt megérteni azokat. (*Jomini saját megjegyzése*) – Jomini itt elsősorban magára utal.

¹² Jomini itt kicsit túloz a poroszokkal kapcsolatban. Blücher hadserege nem békésen volt elszállásolva távoli szállásokon, Ziethen I. hadteste volt elővédként felállítva az országhatáron, makacs ellenállása lehetővé tette a másik három porosz hadtest beérkezését Lignyhez 16-ára.

minden irányból érkező hadoszlopaival, hogy végül június 14-én ritka pontossággal megérkezzen a Sambre folyó partjára, Beaumont síkságára (holott csak 12-én indult el Párizsból).

E két hadművelet kombinációi egyes stratégiai számításon alapultak, végrehajtásuk azonban tagadhatatlanul a logisztika csúcsteljesítménye volt. Hogy a hasonló intézkedések érdemeit értékelni lehessen, két eseményt idézek fel, ahol a logisztikai hibák majdnem végzetes eredménnyel jártak. Napóleon, akit 1809-ben Ausztria fegyverkezése miatt visszahívtak Spanyolországból, és biztos volt benne, hogy háborút kell vívnia ezzel a hatalommal, elküldte Berthier-t Bajorországba azzal a kényes feladattal, hogy gyűjtse össze a hadsereget, amelynek részei Braunautól egészen Strasbourg-ig és Erfurtig szét voltak szóródva. Davout Erfurtból tért vissza, Oudinot Frankfurtról, Masséna, aki útban volt Spanyolország felé, Strasbourg-on keresztül visszafordult Ulmba, a szászok, a bajorok és a württembergiek elhagyták országukat. Mint látjuk, hatalmas távolságok választották el egymástól ezeket a hadtesteket, és az osztrákok, akik már régóta összegyűjtötték erőiket, könnyen szétoszakíthatták volna ezt a pókhálót, és elpusztíthatták vagy szétszórhatták volna foszlányait. A jogosan aggódó Napóleon megparancsolta Berthier-nek, hogy Regensburgban gyűjtse össze a hadsereget, amennyiben a háború még nem kezdődik meg az ő érkezéséig, ellenkező esetben viszont ennél hátrább, Ulm közelében gyűjtse össze a hadsereget.

E két alternatíva okát nem nehéz kibogozni. Ha már kezdetét vette volna a háború, az osztrák határhoz túl közel fekvő Regensburg nem lett volna alkalmas arra, hogy találkozóhelyül kijelöljék, ugyanis a hadtestek külön-külön érkeztek volna be 200 ezer ellenséges katona közé. Ám ha Ulm lett volna a találkozópontra a hadtestek számára, hamarabb egyesíthették volna erőiket, vagy legalábbis az ellenségnek öt-hat napi menetel több utat kellett volna megtennie, hogy megtámadhassa, ami a két fél helyzetét tekintve kardinális fontosságú volt.

Nem kellett zseninek lenni ahhoz, hogy az ember felfogja a dolgot. Eközben, mivel az összecsapások csak néhány nappal Berthier Münchenbe érkezése után kezdődtek meg, e világhíres vezérkari főnök végtelen együgyűségében betartotta Napóleon parancsát anélkül, hogy felfogta volna annak nyilvánvaló értelmét. Nemcsak hogy ragaszkodott hozzá, hogy a hadsereget Regensburgban egyesítse, hanem még Davout-t is arra akarta kényszeríteni, hogy visszatérjen oda, de szerencsére Davout-nak volt annyi józan esze, hogy Ambergből Ingolstadt felé vonuljon vissza.

Szerencsére Napóleon, aki a távirón keresztül 24 órán belül értesült az Inn folyón való átkelésről, villámgyorsan Abensbergbe vonult. Éppen abban a pillanatban érkezett, amikor Davout-t már majdnem bekerítették, a sereget pedig majdnem kettévágta és szétszórta a 180 ezres ellenséges katonatömeg. Közismert, Napóleon milyen csodák révén egyesítette a hadsereget, és aratott győzelmet az öt dicsőséges nap során Abensbergben,

Siegenburgban, Landshutban, Eckmühlben és Regensburgban, és hogyan sikerült vezérkari főnöke szerencsétlen logisztikai hibáit helyrehozni.

Lassan befejezzük a híres események felsorolását, utolsónak azokat az eseményeket fogjuk felidézni, amelyek a Wagram melletti Duna-átkelést megelőzték és kísérték. Ezek során nem igazán azok az intézkedések voltak meglepőek, amelyek arra irányultak, hogy az olasz alkirály Magyarországról érkező hadtestét, Marmont Stájerországból érkező hadtestét és Bernadotte Linzből érkező hadtestét adott ponton, Lobau szigetén egyesítsék, hanem az a 31 cikkelyből álló híres határozat vagy császári rendelet, amely úgy szabályozta a Dunán való átkelést és az enzersdorfi síkságon való felsorakozást a 140 ezres osztrák hadsereg és 500 ágyú jelenlétében, mintha holmi katonai parádéről lett volna szó. Mindezek a katonatömegek július 4-én este a szigeten egyesültek, egy szempillantás alatt három hidat építettek a Duna egyik 70 öl széles ágára, a legsötétebb éjszakában és szakadó eső közepette. 150 ezer ember vonult fel egy félelmetes ellenséggel szemben, és még délelőtt felsorakoztak a síkságon, egymérföldnyire a hidaktól, amelyeket frontváltással próbáltak fedezni. Ezt az egészet kevesebb idő alatt végezték el, mint ha többször megismételt hadgyakorlat-manővert próbáltak volna el. Valójában az ellenség döntött úgy, hogy gyöngye erővel akadályozza az átkelést, ám ezt a franciák nem tudhatták, tehát ez nem csorbítja a kiadott rendelkezések érdemét.

Ráadásul a vezérkari főnök elképesztő figyelmetlenségből a híres rendelet 10 példányának szétküldésekor nem vette észre, hogy tévedésből Davout-nak jelölték ki a középső hidat, noha neki kellett volna a jobb szárnyat alkotnia, míg a jobb oldali hidat Oudinot-nak jelölték ki, akinek pedig a közepet kellett volna alkotnia. Tehát az éjszaka folyamán a két hadtest keresztezte egymást, és ha az ezredparancsnokok nem reagáltak volna józanul, ebből hatalmas zűrzavar kerekedhetett volna. Az ellenség tétlenségének köszönhetően ezt csak néhány különítményük bánta, amelyek olyan hadtesteket követtek, amelyekhez nem tartoztak hozzá. Az egészben az a legmegdöbbentőbb, hogy ez után a baklövés után Berthier-t még a Wagram hercege címmel is kitüntették, ami meglehetősen furcsa fordulatnak tekinthető.

Kétségtelen, hogy a rendelet diktálásakor Napóleon figyelmét elkerülte ez a hiba. De vajon a vezérkari főnöknek – akinek az a feladata, hogy felügyelje a csapatok felállítását – nem kellett volna észrevennie egy ilyen hibát, mielőtt 20 példányban szétküldte a parancsot?

Akad még egy kiváló példa arra, milyen fontosak a jó logisztikai intézkedések, mégpedig a lipcsei csatáé. Amikor a franciák szembekerültek az ellenséggel úgy, hogy olyan szűkület volt a hátuk mögött, mint a lipcsei, valamint patakok és kertek szabdalta erdős síkság, fontos lett volna több kis hidat építeniük, és utakat vágniuk, amelyek elvezetnek a hidakhoz. Igaz, a döntő csatát így is elvesztették volna, de jelentős számú embert menthettek volna meg,

valamint ágyúkat és lövegeket, amelyeket a visszavonuláskor a megfelelő intézkedések és útvonalak hiányában hátra kellett hagyniuk. A lindenai híd ép ésszel felérhetetlen felrobbantása ugyancsak a vezérkar megbocsáthatatlan hanyagságának következménye volt, bár a vezérkar Berthier szervezése és bánásmódja miatt már csak névleg létezett a hadseregben. Emellett azt sem tagadhatjuk, hogy Napóleon, aki tökéletesen értett a nagyszabású támadások megszervezésének logisztikájához, soha nem gondolt a vereség esetén meghozandó elővigyázatossági intézkedésekre, és amikor ő is jelen volt a csatában, mindenki úgy támaszkodott császárára, mintha egy személyben képes lenne mindent elrendelni és mindent előre látni.

Azt hiszem, ennyi példa alapján már megítélhetjük, milyen nagy hatást gyakorolhat a jó logisztika a katonai hadműveletekre.

* * *

Nem teljesíteném azt a célt, amelyet e cikkely megírásakor kitűztem magam elé, ha nem hoznám elő a felderítések témáját is. A felderítéseknek két fajtájuk van. Az elsők a tisztán topográfiai és statisztikai felderítések, céljuk az országról, a terepviszonyokról, az útvonalakról, a szorosokról, a hidakról való tájékozódás, az ország erőforrásainak és mindenféle anyagi eszközeinek számbavétele. Ám napjainkra a földrajz, a topográfia és a statisztika olyan nagy fejlődésen ment keresztül, hogy az ilyen típusú felderítésekre már kevésbé van szükség, mint azelőtt. Mindazonáltal mindig nagyon hasznosnak fognak bizonyulni egészen addig, amíg egész Európa nem lesz telekkönyvileg felmérve, márpedig igen valószínű, hogy ez soha nem fog bekövetkezni. Sok jó kiváló útmutató létezik az ilyen típusú felderítésekhez, ezekhez utalom olvasóimat.

A felderítések másik fajtájába tartoznak azok, amelyeket azért szokás elrendelni, hogy meggyőződjünk az ellenség hadmozdulatairól. Az ilyen felderítéseket gyöngébb vagy erősebb különítményekkel szokás végezni. Ha az ellenség szemtől szemben áll hadseregünkkel, a tábornokoknak vagy a vezérkari főnököknek személyesen kell elmenniük, és felderíteniük az állást. Ha az ellenség mozgásban van, akkor egész lovashadosztályokat indíthatunk utána, hogy áttörjék az ellenséget körülvevő előőrsök hálóját.

Ezeket a hadműveleteket számos alapl mű taglalja, többek között Lallemand ezredes¹³ könyve, valamint a tábori szolgálatra vonatkozó szabályzat is bemutatja ezeket. Egyébként kötelességünknek érezzük, hogy a következő cikkelyre tartogassuk mindazt, amit azokról az eszközökről akarunk mondani, amelyek révén kipuhathatjuk az ellenség szándékait.

¹³ Charles Lallemand (1774–1839) francia tábornok. 1792-től önkéntesként harcolt a francia hadsereg lovaságában, 1815-ig minden fontos hadjáratban jelen volt, 1811-től dandártábornokként. Az 1815-ös waterlooi hadjáratban a gárda könnyűlovasságának parancsnoka volt, altábornagyi rendfokozatban.

NEGYSZÁZVETTESIK CIKKEL:
A FELDERÍTÉSEKRŐL ÉS AZ EGYÉB OLYAN
ESZKÖZÖKRŐL, AMELYEK SEGÍTSÉGÉVEL PONTOSAN
MEGISMERHETJÜK AZ ELLENSÉG MOZGÁSÁT

Az ügyes katonai manőverek megfelelő kombinálásának egyik legbiztosabb módja, ha csak az ellenség tevékenységének pontos ismeretében rendeljük el azokat. Hiszen honnan is tudhatnánk, hogy mi a teendők, ha nem tudjuk, hogy mit csinál az ellenfél? Ám amilyen döntő fontosságú lehet ez a tudás, annyira nehéz, sőt szinte lehetetlen szert tenni rá, és éppen ez az egyik oka annak, hogy a háború elmélete és gyakorlata olyannyira eltér egymástól.

Ebből erednek azon hadvezérek téves számításai, akiknek csak az elméleti képzettsége kiváló, de hiányzik belőlük a háborúhoz szükséges természetes zsenialitás, és elméleti tudásukhoz nem járul biztos ítélőképesség, amelyre a hadműveletek irányításának hosszú tapasztalata révén tehettek volna szert. Az akadémia padjait elhagyva mindig könnyű tervet készíteni egy szárny bekerítésére vagy az ellenség összeköttetési vonalának megtámadására úgy, hogy egyszerre játsszuk mind a két szerepet. Tetszésünk szerint rendezgetjük el a csapatokat, hol térképen, hol fikatív tereprajzon, ám amikor ügyes, aktív és vállalkozó szellemű ellenséggel kerülünk szembe, akinek minden mozdulata rejtély, akkor jönnek a gondok, és ilyenkor mutatkozik meg az átlagos hadvezér teljes közepszerűsége, aki teljesen meg volt fosztva az alapelvek tanulmányozásától. Hosszú katonai pályafutásom során olyan sok bizonyítékot szereztem erre az igazságra, hogy ha fel kellene becslőm egy hadvezért, sokkal többre értékelném azt, aki pontos feltételezéseket alakít ki az ellenség mozgásáról, mint azt, aki olyan elméleteket állít fel, amelyeket olvasva nagyon könnyű megérteni, ám igencsak nehéz megvalósítani.

Egy ellenséges hadsereg hadműveleteiről négyféle módszerrel lehet ítéletet alkotni: az első a jól szervezett és bőkezűen díjazott kémkedés,¹⁴ a második az ügyes tisztek és könnyűcsapatok által végzett felderítés, a harmadik a hadifoglyoktól megszerezhető információk felhasználása, a negyedik pedig az, amikor az ember két különböző alaptól kiindulva önmaga állítja fel a legvalószínűbbnek tűnő hipotéziseket. Végül van egy ötödik módszer, a jelzéseké, bár ezt inkább az ellenség felbukkanásának jelzésére alkalmazzák, mint terveinek megítélésére, mégis abba a kategóriába sorolható, amellyel most foglalkozunk.

Mindarról, ami az ellenséges hadsereg kebelén belül történik, a kémkedés révén szerezhetünk a legbiztosabban tudomást, hiszen még a sikeres felderítés sem nyújthat fogalmat

¹⁴ Az üres ábrándokat kergető emberbarátok istentelenségnek fogják bélyegezni, hogy én a kémkedést ajánlgatom, de kérem őket, ne felejtsek el, hogy itt a hadsereg mozgásának kikémleléséről van szó, és nem hitvány árulásról. (*Jomini saját megjegyzése.*)

arról, hogy mi zajlik az elővéden túl. Ez nem azt jelenti, hogy nem szabad felderítést végezni – hiszen minden eszközt meg kell ragadni, amely tájékozódásunkat segíti –, hanem azt, hogy biztos eredményre nem szabad számítanunk. Ugyanez vonatkozik a hadifoglyok beszámolóira is, igaz, gyakran hasznosak, de még gyakrabban fordul elő, hogy veszélyes lenne hitelt adni nekik. Az ügyes vezérkarnak mindenesetre lesz gondja rá, hogy olyan jól kiképzett tiszteket alkalmazzon, akik e különleges szolgálattal megbízva képesek lesznek kérdéseiket úgy irányítani, hogy a válaszok közül ki tudják választani az igazán hasznosakat.

A portyázók, akiket felderítőként az ellenség hadműveleti vonalai közé irányítunk, nyilvánvalóan megtudhatnak néhány dolgot az ellenség mozgásáról, ám szinte lehetetlen velük kapcsolatba lépni és tőlük információhoz jutni. A kémkedés, ha elég széles bázison alkalmazzák, általában sikeresebben működik, mindazonáltal egy kém nemigen tudja megoldani, hogy bejusson egy ellenséges hadvezér szobájába, és onnan megszerezze a hadi vállalkozás titkait. Gyakrabban fog arra szorítkozni, hogy jelezze azokat a mozgásokat, amelyeknek tanúja volt, vagy amelyekről a nyilvános szóbeszédből értesült. Ugyanakkor hiába értesül valaki ezekről a mozgásokról és hiába szerez a hadsereg tudomást az ellenség mozgásáról, semmit sem fog tudni azokról a mozgásokról, amelyek a köztes időkben következnek be majd, sem a végcélról, amelyet az ellenség kitűzött maga elé. Megtudhatjuk például, hogy bizonyos hadtest áthaladt Jénán, és Weimar felé indult, egy másik hadtest Gerán keresztül menetelt Naumburg felé. De hogy valójában hová is tartanak, és ott mit is kívánnak véghez vinni, azt még a legügyesebb kémnek is nagyon nehéz lesz megtudnia.

Amikor a hadseregek még nagy sátortáborokban táboroztak, szinte teljes létszámban együtt maradván, akkor biztosabb híreket lehetett szerezni az ellenségről, mert egészen táboruk látótávolságán belülre lehetett vinni a megfigyelőállásokat, és a kémek kifigyelhették a hadseregek összes mozdulatát. De mostanában, amikor a hadseregek hadtestekre oszolva a városokban vagy ideiglenes táborokban vannak elszállásolva, a dolog bonyolultabbá és nehezebbé vált, eredménye pedig majdnem egyenlő a semmivel.

A kémkedés például akkor működhet hatékonyan, ha az ellenség hadseregét nagy hadvezér vagy nagy uralkodó vezeti, aki mindig haderőinek főerejével és tartalékokkal menetel. Ilyen volt például Sándor cár és Napóleon is. Ha tudni lehetett, hogy merre haladtak át, és hogy milyen irányban meneteltek tovább, akkor szinte nem is kellett foglalkozni az egyéb mozgások részleteivel, ki lehetett számítani, milyen terv lebeg a szemük előtt.

Amennyiben ezek a módszerek nem működnek igazán hatékonyan, az ügyes hadvezér a hiányos információkat jól megalapozott és előre kidolgozott hipotézisekkel egészítheti ki, és bizonyos elégedettséggel mondhatom, hogy engem ez az eszköz ritkán hagyott cserben, és nemigen kellett csalódnom, amikor ehhez folyamodtam. Igaz, a szerencse soha nem állított hadsereg elére, de legalább egy majdnem 100 ezer emberből álló hadsereg

vezérkari főnöke lehettem, és sokszor invitáltak meg korunk legnagyobb uralkodóinak tanácskozásaira, ahol a felfegyverzett Európa hatalmas katonatömegeinek irányításáról volt szó. Csak két-három esetben tévedtem hipotézisemben és az abból következő kérdések megoldásának módjában. Sőt, meg vagyok győződve róla, hogy a jól feltett kérdés majdnem mindig könnyen megoldható, ha az embernek józan ítélőképessége van. Ugyanis, mint ahogy már mondtam, folyamatosan azt tapasztaltam, hogy a hadsereg csak hadműveleti arcvonalának közepén vagy valamelyik szélső pontján képes manővereket végrehajtani, ami azt jelenti, hogy legfeljebb három vagy négy eshetőségre kell felkészülni. Ennélfogva az az elme, amely elfogadja ezeket az igazságokat, és át van itatva jó háborús alapelvekkel, mindig olyan irányvonalat fog magáévá tenni, amely előre gondoskodik a legvalószínűbb esélyekről. Engedjék meg, hogy néhány példát idézzek ezekből a saját tapasztalataimból.

Amikor 1806-ban Franciaországban még nem dőlt el, hogy indítsanak-e Poroszország ellen háborút, feljegyzést készítettem a háború valószínűségéről és a háború esetén valószínűleg kialakuló hadműveletekről.¹⁵

A következő három hipotézist állítottam fel: (1) a poroszok az Elba mögött fogják várni Napóleont, és az Oderáig védekező háborút viselnek, ott várják be Oroszország és Ausztria felől a támogatást; (2) ellenkező esetben a Saale folyóig nyomulnak előre, bal szárnyukkal a cseh határra támaszkodva és Frankföld hegyeinek kijárait védelve; (3) vagy pedig a franciákat a mainzi nagy úton várva meggondolatlanul egészen Erfurtig nyomulnak előre.

Nem hiszem, hogy más lehetőségek is lettek volna, hacsak nem gondoljuk azt, hogy a poroszok olyan rosszul okoskodnak, hogy kétfelé, Wesel és Mainz irányába osztják fel eleve kisebb létszámú erőiket, ami nagy hiba lett volna, és fölösleges is, hiszen a hétéves háború óta egyetlen francia katona sem menetelt a Wesel felé vezető úton.

Ha a három hipotézis alapján valakiben felmerülne a kérdés, hogy Napóleonnak melyik irányt lett volna a legbölcsebb követnie, nem lenne könnyű levonni a következtetést. Mivel a francia hadsereg nagy része már egyébként is Bajorországban gyülekezett, a poroszok bal szárnyát kellett Gera és Hof felé visszavetni, hiszen bármilyen megoldást is akartak alkalmazni a poroszok, ez a pont volt az egész hadjárat gordiuszi csomója?

Vagy Erfurt felé kellett nyomulniuk? Amikor Gerát elfoglalták volna, elvágták volna a poroszokat visszavonulási vonaluktól, s visszavetették volna őket az Alsó-Elbáig, az Északi-tengerig. Avagy a Saale folyóra kellett volna támaszkodniuk? Azzal, hogy Hofnál és Geránál

¹⁵ *Observations sur la probabilité d'une guerre avec la Prusse, et sur les opérations militaires qui auront vraisemblablement lieu; rédigées pour le M. le Maréchal Ney, au chateau de Warthausen, pres Biberach, Le 15 septembre 1806. par le colonel Jomini (1817).*

megtámadták volna bal szárnyukat, részlegesen megverve őket, még Lipcsén keresztül meg is előzhatték volna őket Berlinnél. És végül, ha az Elba mögött maradtak volna, továbbra is Gera és Hof irányában kellett volna keresgélni őket.

Mit számított ezután, hogy részletesen ismerjük mozgásukat? Hiszen céljuk ugyanaz maradt. Így tehát, biztos lévén ezekben az igazságokban, *egy hónappal a háború kitörése előtt* habozás nélkül kijelentettem, hogy Napóleon melyik irányt fogja választani, s ha a poroszok átkelnek a Saalén, akkor Jénánál és Naumburnál fognak megütközni egymással (13. térkép).

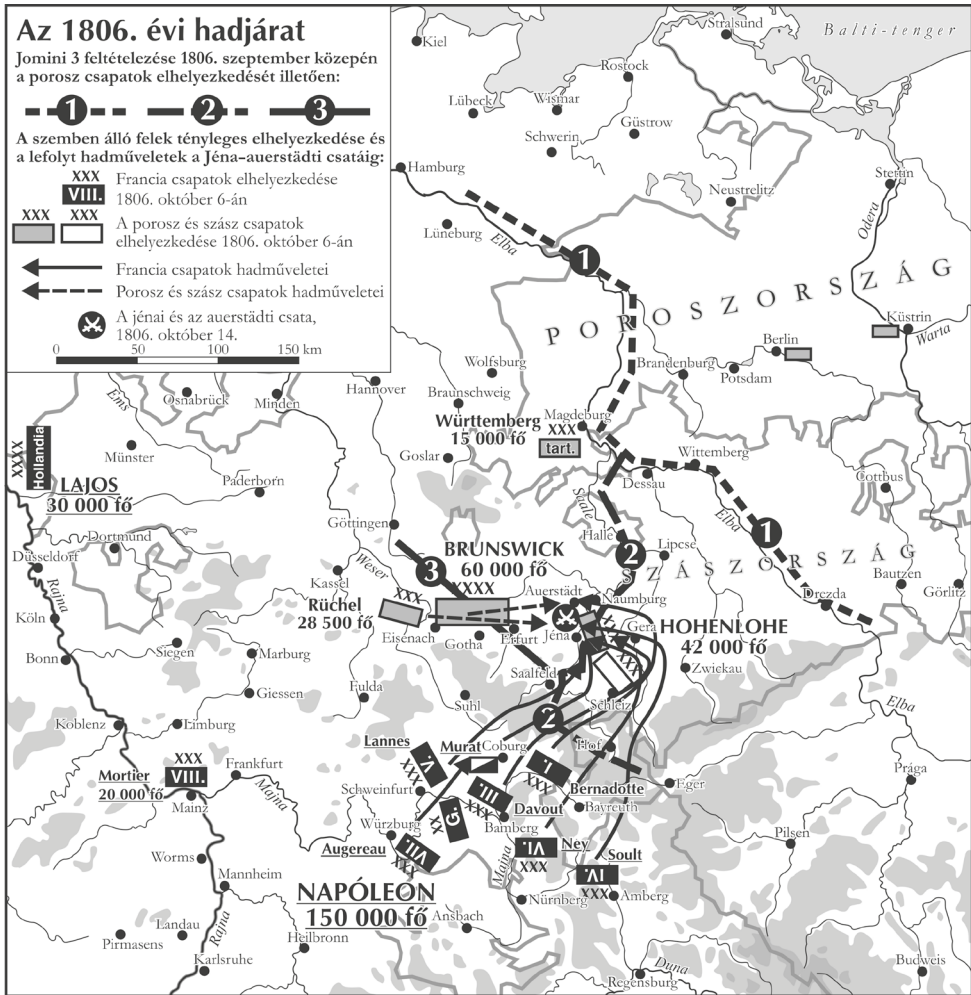
Vajon milyen feltevései voltak Brunswick hercegnek és tanácsadóinak ugyanabban a pillanatban, amikor én oly tisztán láttam előre az eseményeket? Ahhoz, hogy ezt megtudjuk, olvassuk el az ő szavait, amelyeket C. de W.¹⁶ és Rühle von Lilienstern¹⁷ úr idéz *Operationsplan...* és *Bericht eines Augenzeugen* című művében.

Amikor ezt a már többször megemlített körülményt felidézem, nem a hiúság vezérel, hiszen más hasonló eseteket is idézhetnék. Pusztán azt akartam bizonyítani, hogy a háborúban gyakran lehet jól feltett kérdések alapján cselekedni, anélkül, hogy túl sokáig elidőznénk az ellenség mozgásának részleteinél. Ha Clausewitz tábornok úr hozzám hasonlóan gyakran került volna olyan helyzetbe, hogy feltegyen hasonló kérdéseket, majd lássa őket megoldódni, nem kételkedett volna annyira az elveken alapuló hadelméletek hatékonyságában, hiszen csakis az ilyen elméletek szolgálhatnak útmutatóul az efféle megoldásokhoz. A háborúról szóló három kötete nyilvánvalóan bizonyítja, hogy amennyiben ő is olyan helyzetbe került volna, amilyenben Brunswick hercege 1806-ban találta magát, ő is – a herceghez hasonlóan – nehezen tudta volna eldönteni, hogy melyik irányba induljon el. A mindenben kételkedő elmék osztályrésze nem más, mint a határozatlanság.

Témánkra visszatérve nem titkolhatom, hogy sok modern hadseregben különös módon elhanyagolták a kémkedést. Amikor 1813-ban Schwarzenberg herceg vezérkarának egy

¹⁶ Philipp Friedrich Carl Ferdinand Freiherr von Müffling (1775–1851) porosz tábornagy, katonai szakíró és térképész. Művei, így a hivatkozott *Operationsplan der Preußisch-Sächsischen Armee im Jahr 1806, Schlacht von Auerstädt, und Rückzug bis Lübeck* is, „C. von W.” szerzői álnévvel jelentek meg.

¹⁷ Otto August Rühle von Lilienstern (1780–1847) porosz altábornagy, katonai író. 1806-ban vezérkari tiszt volt Hohenlohe herceg porosz–szász hadtesténél. 1807 és 1811 között a weimari, majd a szász hadseregben, 1813-tól újra a porosz hadseregben szolgált. 1815-től a porosz vezérkar hadtörténelmi részlegét vezette, 1816-tól ezredes, 1819–1821 között a porosz vezérkar vezetője, 1835-től altábornagy, 1837–1844 között a berlini katonai iskola vezetője volt. Katonai pályafutása mellett jelentős írói tevékenysége is. Jomini személyesen is ismerte, 1808-ban a Rühle von Lilienstern által szerkesztett, Tübingenben megjelenő *Pallas* német folyóirat első száma közölte Jomini 10 oldalas dolgozatát *L'art de la Guerre (A hadművészet)* címmel. Ez alapozta meg Jomini ismertségét német nyelvterületen, ez a dolgozat jutott el majd Clausewitzhez és Károly főherceghez is. 1812-ben az *Österreichische Militärische Zeitung (ÖMZ)* közölte német fordítását, kommentárokkal. Von Lilienstern hivatkozott beszámolója: LILIENSTERN 1807.

13. térkép. Az 1806. évi hadjárat, Jomini elgondolásaival

fillér sem állt rendelkezésére, hogy egy kémet megfizessen, Sándor cárnak a saját pénzes ládjából kellett pénzt adnia ennek a vezérkarnak, hogy kémeket tudjon küldeni Lausitzba, hogy megtudják, hol tartózkodik Napóleon. Nem volt sokkal tájékozottabb Mack tábornok sem Ulmban, és 1806-ban Brunswick herceg sem, és a Spanyolországban háborúzó francia tábornokok is gyakran drágán fizettek meg azért, hogy nem tudtak kémeket szerezni, és ezért nem voltak információik arról, hogy mi történik körülöttük.

A portyázó csapatoktól szerezhető információk tekintetében kozákjainak és éles eszű portyázóinak köszönhetően az orosz hadsereg minden más hadseregnél jobb helyzetben van, amire számos példát láthatunk a történelemben.

Az a portya, amelyet a svéd koronaherceghez küldött Kudasev herceg hajtott végre a drezdai csata után, amikor az Elbán átkelve a francia hadoszlopok között egészen Wittenbergig vonult, az efféle vállalkozások dicső emlékműve. A Csernyisev, Benckendorff, Davidov és Szeszlavin¹⁸ tábornok portyázói által szolgáltatott információk ugyanilyen kiváló szolgálatokat tettek a hadseregnek. Mind tudjuk, hogy a szövetségesek úgy szereztek tudomást Napóleon azon tervéről, hogy a Lotaringiától Elzászig terjedő erődövre támaszkodva egész erejével le akarja rohanni összekötetési vonalaikat, hogy a kozákok Châlons közelében elfogták Napóleon Mária Lujza császárnőnek küldött sürgönyét.¹⁹ Ez az értékes információ döntötte el, hogy Blücher és Schwarzenberg egyesíti hadseregét, pedig őket addig semmilyen stratégiai előadás nem vette rá, hogy összehangoltan cselekedjenek, kivéve Lipcsénél és Brienne-nél.

Az is köztudott, hogy Dohturov tábornok a Szeszlavintól kapott értesülésnek köszönheti, hogy Borovszknál nem morzsolta össze a hadseregét Napóleon, aki éppen akkor hagyta el Moszkvát egész hadseregével, hogy megkezdje visszavonulását. Eleinte nem akartak hinni Szeszlavinnak, aki annyira indulatba jött, hogy fogott egy tisztet, néhány gárdistát, és elcipelte őket a tábor kellős közepébe, hogy igazolják az információt. Ez az információ – amely miatt Kutuzov végül úgy döntött, hogy Malojarszlavec felé indul el – volt az oka, hogy Napóleon végül nem tudott Kaluga felé indulni, ahonnan több erőforrást meríthetett volna, és elkerülhette volna a krasznoji és a berezinai katasztrófát – ami egyébként, bár csökkentette volna a mértékét, nem akadályozta volna meg Napóleon vereségét.

Az ilyen példák, bármennyire is ritkák, elégségesek ahhoz, hogy képet adjanak arról, mit várhatunk a jó portyázóktól, amelyeket hozzáértő tisztek irányítanak.

Hogy hasznos következtetéseket vonhassunk le az iméntiekből, a következő igazságokkal foglalnám össze ezt a cikket:

1. A hadvezérnek semmit sem szabad elhanyagolnia annak érdekében, hogy az ellenség mozgásairól tájékozódjon. E célból felderítőket, kémeket, alkalmas tisztek által vezetett portyázó csapatokat kell bevetnie, jelzéseket kell alkalmaznia, végül az elővédeknel olyan tiszteket kell alkalmaznia, akik megfelelően ki tudják hallgatni a hadifoglyokat.
2. Minél több – akár töredékes és ellentmondásos – információ beszerzésével gyakran sikerül kiszűrni az igazságot az ellentmondások ellenére is.

¹⁸ Alekszandr Nyikitics Szeszlavin (1780–1858) orosz vezérőrnagy.

¹⁹ 1814. március végéről van szó.

3. Ám az is nagyon fontos, hogy ne bízunk meg korlátlanul ezekben az eszközökben, és ne számítsunk túlságosan rájuk a hadműveletek kidolgozásakor.
4. Ha a hadvezérnek nem állnak rendelkezésére biztos és pontos információk, sohasem szabad hadseregével elindulnia anélkül, hogy két vagy három útvonalat kijelölne a két hadsereg helyzetéből adódó feltételezések alapján, amely feltételezéseknek a háború szilárd alapelvein kell nyugodniuk.

Garantálhatom, hogy amennyiben a főparancsnok betartja ezeket a szabályokat, nem érheti kellemetlen meglepetés, amely miatt elveszíthetné fejét, mint ahogy ez gyakran megtörténik. Hacsak valaki nem teljesen alkalmatlan egy hadsereg vezetésére, képesnek kell lennie arra, hogy felmérje az ellenség szándékait, és e felvételek mérlegelésével hozza meg döntéseit.²⁰ Nem győzöm elégszer ismételni, hogy az ilyen jól megalapozott és jól elhatározott felvételekből ismerni meg az igazi katonai génuszt. És bár az ilyen találó felvételek száma meglehetősen korlátozott, hihetetlen, milyen hatalmas mértékben elhanyagolják e hatékony eszköz alkalmazását.

* * *

A cikkely befejezéséhez még azt is el kell mondanunk, mit lehet elérni a jelzések alkalmazásával. Ezeknek több fajtája létezik, és természetesen a távírókat kell az élre állítanunk. Napóleon annak az ötletnek köszönhetette elképesztő 1809-es regensburgi sikerét, hogy távíróvonalat létesített főhadiszállása és Franciaország között. Még Párizsban tartózkodott, amikor az osztrák hadsereg átkelt az Innen Braunaunál, hogy benyomuljon Bajorországba, és áttörjön elszállásolt csapatain. A császár 24 órán belül értesült arról, ami tőle 250 mérföldnyire történt, azonnal hintóba vágta magát, és nyolc nappal később két csatában is győzedelmeskedett Regensburg falai alatt. A távíró nélkül a hadjárat elveszett volna, és ez a tény éppen elég ahhoz, hogy értékelni tudjuk a távírók jelentőségét.

Már az az ötlet is felmerült, hogy hordozható távírókat kellene használni, ha jól tudom, egy orosz kereskedő próbálkozott vele először, aki Kínából hozott ilyen eszközt. Állítólag ezek a magaslatoakra állított, lovasok által működtetett szerkezetek néhány perc alatt képesek a harcpontra közepétől a szárnyak végpontjáig, valamint a szárnyaktól a főhadiszállásig

²⁰ Azt hiszem, nem lehet azzal vádolni, hogy azt állítom, hogy a háborúban lényegében soha nem történik olyan esemény, amelyet nem láttak előre. A Cremonában, Bergen op Zoomban, Hochkirchben bekövetkezett meglepetések meggyőzően bizonyítják ennek az ellenkezőjét. Csúpan azt hiszem, hogy ezek az események mindig többé-kevésbé úgy következnek be, ahogy azt előre feltételezték vagy megsejtették, így ugyanazokkal az eszközökkel lehet orvosolni ezeket. (*Jomini saját megjegyzése.*)

eljuttatni a parancsokat. Többször, többen is kísérletet tettek ezekkel az eszközökkel, de végül letettek a tervről, bár ennek okait nem ismerem. Ezek az eszközök valószínűleg csak rövid közléseket tettek lehetővé, és felhős időben néha bizonytalanná is válhattak. Mivel azonban az ilyen közlendők szókinsét akár 20 mondatra is le lehetne csökkenteni, amelyekre könnyedén lehetne hagyományos jeleket használni, véleményem szerint ezt a módszert sem kellene lebecsülni, főleg úgy, ha emellett az üzeneteket szóban is el lehetne küldeni olyan tisztekkel, akik azután ki is tudnák adni a parancsokat. A távírókkal mindenképpen időt nyerhetnénk.

Egy más jellegű kísérletre 1794-ben, a fleurusi csatában került sor, amikor is Jourdan tábornok hőlégballont alkalmazott az osztrák hadsereg mozgásának felderítésére és jelzésére. Nem tudom, Jourdan végül gratulálhatott-e magának ehhez a kísérlethez, amellyel máshol nem is próbálkoztak újra, bár annak idején azt állították, hogy ez a kísérlet hozzájárult a győzelemhez – amit én erősen kétek. Azt hiszem, több oka is lehetett annak, hogy végül lemondtak erről. Nehéz ugyanis elérni, hogy a léggömb éppen abban a pillanatban álljon készen a felemelkedésre, amikor szükség van rá. Nem olyan könnyű megfigyelni, mi zajlik odalent, amikor az ember az égben kalandozik, és a szél is bizonytalanná teheti a vállalkozást. Van néhány olyan körülmény, amelyek fennállása esetén mégis hasznos lehet egy ilyen léggömb. Amennyiben viszonylag kis magasságban tartjuk, és olyan tisztet állítunk a kosárba, aki képes megítélni az ellenség mozgását, valamint tökéletesíthetjük a jelnyelvet, amely révén erről hírt is kaphatunk. A tüzéség füstje miatt azonban nehéz megkülönböztetni, hogy melyik félhez tartoznak azok a hadoszlopok, amelyeket úgy látunk odalent, mintha liliputiak csapatai lennének, és ez nagyon bizonytalanná teszi ezeket a jelentéseket. Például egy ilyen léggömbtiszttel igencsak nagy zavarba jött volna, ha a waterlooi csatában el kellett volna döntenie, Grouchy vagy Blücher hadserege közelít St. Lambert felől. Ám olyan esetekben, amikor a hadseregek kevésbé keverednek össze egymással, és jobban el lehet őket felülről különíteni, ezt az eszközt néha hasznunkra lehetne fordítani. Annyi bizonyos, hogy a lipcsei csatában a gautzschi templomtorony tetején meggyőződhettem arról, milyen gyümölcssei teremhetnek az ilyen megfigyelésnek. Odahívtam Schwarzenberg herceg szárnysegédjét is, és ő sem tagadhatta, hogy a herceg a mi felszólításunkra döntött úgy, hogy elhagyja a Pleiße és az Elster folyó közötti zsákutcát.²¹ Kétségtelen, hogy az ember jobban érzi magát egy toronyban, mint egy törékeny légi alkotmányban, de nem mindig

²¹ 1813. október 16-án reggel, a lipcsei csata első napján Jomini Schwarzenberg herceg főparancsnok kíséretében tartózkodott. Hiába figyelmeztette arra, hogy ha a csehországi hadsereg jelentős része az Elster és a Pleiße folyó közötti, zsákutcát jelentő térségben nyomul előre, akkor elvágja magát a hadsereg többi részétől, és azt Napóleon megsemmisítheti. A herceg nem hallgatott rá, így Jomini kérésére két cs. kir. vezérkari őrnagy csatlakozott hozzá és segéd tisztjéhez, és négyen felmásztak Gautzsch község templomtornyába. Onnan jól belátták az egész csatateret, innen látták, hogy a franciák főerejüket a Pleiße folyó jobb partján vonják össze. Schwarzenberg ezek után csapatai nagy részét Gaschwitznél átvezette a Pleiße jobb partjára.

találni olyan tornyot, amely elhelyezkedése révén rálátást nyújt az egész csatatérre, és azt sem lehet a tetszésünk szerint ide-oda szállítani. Egyébként Green vagy Garnerin úr tudná megmondani, hogyan láthatjuk a tárgyakat 500-600 lábnyi magasságból merőlegesen.

Vannak ezeknél sokkal megbízhatóbb jeladási módok is, mégpedig az ország magaslatain meggyújtott tüzek. A távíró feltalálása előtt ezeknek nagy erenye volt, hogy segítségükkel az inváziók hírért villámgyorsan el lehetett juttatni az ország egyik végéből a másikba. A svájciak a milíciák fegyverbe hívására használták. Néha arra is szokták használni, hogy riadóztassák a téli elszállásoláson lévő csapatokat, hogy gyorsabban össze tudjanak gyülekezni. Erre már csak azért is alkalmasak, mert a jelek két-három variációja elég, hogy jelezzék a hadtesteknek, hogy az ellenség melyik oldalról fenyegeti veszélyesebben a szállásokat, s hogy melyik ponton kell összegyülekezniük. Ugyanezen okokból ezek a jeladások hasznosak lehetnek a tengerpartokon is, az ellenség partraszállásának jelzésére.

Végezetül van még egy fajta jeladás, amikor a katonazenekari hangszerek – kürtök, trombiták – alkalmazásával adnak jelzéseket a hadseregnek. Mivel ezek nem kapcsolódnak közvetlenül az általunk tárgyalt témához, arra a megállapításra szorítkozom, hogy ezek a fajta jeladások az orosz hadseregben sokkal jobban ki vannak dolgozva, mint bármelyik másik hadseregben. De, bár elismerjük, hogy milyen fontos lenne olyan megbízható eszközt találni, amellyel egyidejűleg meg tudnánk indítani a csapatokat hadvezére váratlan döntése esetén, be kell ismernünk, hogy ezt a problémát még sokáig igen nehéz lesz megoldani. Leszámítva az általános hurrázást, amelyet az ellenség felé rohamlépésben haladó katonák eresztenek meg, a más típusú jeladásokat, tehát a trombita- és kürtjeleket mindig nehéz lesz másra alkalmazni, mint az előhadak biztatására. És maguk a nagy hurrákiáltások is inkább a csapatok spontán indulatából fakadnak, s nem parancs következményei. 13 hadjárat során mindössze két példáját láttam ennek a jelenségnek.²²

²² A 42. cikkely minden során átüt a szakértő és nagy katonai tapasztalatokkal rendelkező vezérkari tiszt keze nyoma. Jomini vezérkari tisztként jóval nagyobb áttekintéssel rendelkezett, mint kollégáinak többsége a francia hadseregben, beleértve Napóleon kedvenc vezérkari főnökét, Berthier-t is.

VII. FEJEZET: A CSAPATOK HARCIALAKZATBA ÁLLÍTÁSÁRÓL¹ ÉS A HÁROM FEGYVERNEM EGYENKÉNTI VAGY KOMBINÁLT ALKALMAZÁSÁRÓL

Mostanra már csak két olyan része maradt a csaták taktikájának, amelyet még meg kell vizsgálnunk. Az egyik a csapatok alakzatba rendezésének módja és azok csatába vezetése, a másik a különböző fegyvernemek témája. Bár ezek a tárgyak a logisztikához és a kis taktikához tartoznak, azt is el kell ismernünk, hogy többek közt ezek a legfontosabb kombinációk a hadvezér számára, amikor csatába vezeti a hadsereget, ezért szükségszerűen illeszkedni fognak a tervbe, amelyet felvázoltunk magunk elé.

Ezen a területen kevésbé szilárdak az alapelvek, tehát óhatatlanul visszakényszerülünk a szisztémák területére. Éppen ezért mély megdöbbenéssel értesültünk róla, hogy a közelmúltban a leghíresebb modern katonai szakíró azt állította, hogy míg a taktika szigorúan meg van határozva, a stratégia nem – holott ennek éppen az ellenkezője igaz.²

A stratégiát megváltoztathatatlan földrajzi vonalak határozzák meg, amely vonalak viszonylagos fontossága az ellenséges erők elhelyezkedésétől függ, és ez az elhelyezkedés mindig kevés variációt kínál, mivel az ellenséges erők vagy középen, vagy a két szárny egyikén vannak összegyűjtve, illetve megosztva. Cseppet sem lesz tehát nehéz a háború alapelvéből levezetett szabályoknak alávetni ezeket az oly egyszerű elemeket. A kukacoskodó íróknak az az igyekezete, hogy túlságosan elvonttá és egzakttá tegyék ezt a tudományt,

¹ Minden, ami az alakzatokkal kapcsolatos, inkább a logisztika, mint a taktika területére tartozik. Ám véleményem szerint ez a hét évvel ezelőtt írt fejezet maradhat úgy, ahogy van, hiszen az alakzat függ az alkalmazásának módjától, de valamennyire az alkalmazás is függeni fog a hadsereg számára legismertebb alakzattól. (*Jomini saját megjegyzése.*)

² Jomini itt Clausewitzre utal.

csak arra jó, hogy kétségeket ébresszen a témával kapcsolatban.³ Ugyanez a helyzet a harcrendek kombinációival, amelyeket szintén alá lehet vetni ugyanezen alapelvekből következő szabályoknak. Ám alkalmazásuk módja, vagyis a tulajdonképpeni taktika oly sok körülménytől függ, hogy lehetetlen végrehajtási szabályokat hozni arra a számtalan esetre, amely felmerülhet egy csata során. Erről bármikor meggyőződhetünk, ha számba vesszük azokat a műveket, amelyek naponta jelennek meg a hadművészet e részeiről úgy, hogy nincs semmi, amiben két különböző szerző bármikor is egyetértene. Ha összehozunk egy-egy kiváló lovassági vagy gyalogsági tábornokot, nagyon ritkán fordul elő, hogy sikerül tökéletesen megegyezniük a támadás végrehajtásának legmegfelelőbb módozatát illetően. Ha ehhez még hozzávesszük, milyen nagy különbség tud lenni egy-egy hadsereg főparancsnokának tehetsége és lendülete, valamint a csapatok morálja között, akkor nyilvánvaló lesz számunkra, hogy a végrehajtási taktika mindörökké ellentmondásos szisztémákra fog egyszerűsödni, és már annak is örülhetünk, ha sikerül néhány olyan rendezési elvet megfogalmazni, amely megakadályozza, hogy hamis alapelvek alapján működtessék az alkalmazott rendszereket.

NEGYPENHARMADIK CIKKELY: A CSAPATOK HARCVONALBA ÁLLÍTÁSÁRÓL

Miután a 30. cikkelyben meghatároztuk, hogy mit kell érteni harcvonal alatt, azt is helyénvaló elmondani, hogy milyen módon alakítják ki azt, és hogyan kell a különböző csapatokat elosztani ezen a vonalon.

A francia forradalom előtt az egész gyalogság, amelyet ezredek és dandárok alkottak, egyetlen tömegben egyesült, amelyet az első és a második vonalon osztottak el, amely vonalaknak megvolt a maguk jobb és bal szárnya. A lovasságot rendszerint a két szárnyon helyezték el, a tüzéséget pedig – amely ebben a korszakban még nagyon nehézkes volt (16 fontos ágyúkat vonszolt magával, a lovas tüzéség pedig még nem létezett) – a két vonal előtt helyezték el. Ekkor a hadsereg még együtt táborozott, vonalanként vagy szárnyanként vonult, és mivel két lovassági és két gyalogsági szárny volt, ha szárnyanként vonultak, négy hadoszlopot alkottak. Amikor sorokban vonultak, ami különösen az oldalmeneteknél volt kézenfekvő, akkor csak két hadoszlopot alkottak, kivéve, ha a terep adottságai miatt a lovasság vagy a gyalogság egy része egy harmadik sorban táborozott, de ez ritkán fordult elő.

³ Jomini itt elsősorban a teória, az elmélet lehetőségéről beszél, de nem a stratégiáról, amely kivitelezhetőségének nehézségeit több helyen is hangsúlyozza.

Ez a módszer leegyszerűsítette a logisztikát, mivel az egész hadi előkészület abban állt, hogy a hadseregnek azt mondták: ebbe és ebbe az irányba fogtok menetelni, soronként vagy szárnyanként, jobbra vagy balra. Ritkán tértek el ettől a monoton, de egyszerű alakzattól, és az általuk követett hadi szisztéma szellemében ez volt a legjobb, amit tehettek.

A franciák Mindennél⁴ döntöttek úgy, hogy másfajta logisztikai elrendezést próbálnak ki. Éppen annyi hadoszlopot hoztak létre, ahány dandár volt, olyan utakat kialakítva, amelyeken egymás mellett vezették azokat meghatározott vonalon, amelyet azok soha nem tudtak volna kialakítani.⁵

Bár a vezérkar munkáját megkönnyítette a táborozásnak és a vonalakban való menetelésnek ez a módja, nyilvánvaló, hogy egy 100–150 ezres hadsereg alkalmazva ez a rendszer végtelen hosszú hadoszlopokat eredményezne, és gyakran fordulnának elő a Rossbachhoz hasonló fejtelten kavargások és vereségek.⁶

A francia forradalom hozta el a hadosztályok rendszerét, amely eltörölte a hajdani, túlságosan nagy alakzatokat, és olyan egységeket hozott létre, amelyek képesek voltak önállóan mozogni mindenféle terepen, ami nagy előnnyel járt, bár talán másik végletet jelentett, szinte visszatértek általa a római seregek légiós szerkezetéhez. Ezek a hadosztályok, amelyek rendszerint gyalogságból, tüzérségből és lovasságból álltak, külön manővereztek és külön harcoltak. Volt, hogy mértéktelenül megnyújtották vonalukat, hogy képesek legyenek raktárak nélkül ellátni magukat, vagy azért, hogy átkarolhassák az ellenség vonalát, és gyakran fordult elő, hogy egyetlen hadsereg hét-nyolc hadosztálya négy-öt mérföldnyire egymástól hét-nyolc útvonalon nyomult előre egymás mellett. A főhadiszállás a középén helyezkedett el, csupán öt-hat soványka, egyenként 300-400 lovasból álló lovasezred állomásozott mellettük mint tartalék. Így ha az ellenség véletlenül egyesítette főerejét az egyik hadosztállyal szemben, és legyőzte, és ezzel áttörte a vonalat, a főparancsnoknak, mivel nem volt mellette gyalogsági tartalék, vissza kellett vonulnia, hogy újra összegyűjtse szétszórt erőit.

Első itáliai háborúi során Bonaparténak egyrészt találékony és gyors manővereivel sikerült orvosolnia ezt a kellemetlenséget, másrészt azzal, hogy hadosztályai nagy részét mindig azon a ponton gyűjtötte össze, ahol a döntő csapást akarta mérni az ellenségre.

Amikor azután az ország élére került, és látta, hogy eszközeinek és terveinek köre napról napra növekszik, megértette, hogy erősebb szervezetre lesz szüksége. A közéletet választotta

⁴ Minden csata, 1759. augusztus 1. A Ferdinánd Braunschweig-Wolfenbüttel hercege által vezetett angol-hannoveri-hesseni csapatok arattak döntő győzelmet a Louis-Georges-Érasme de Contades marsall által vezetett francia-szász csapatok felett.

⁵ Lásd az *Értekezés a nagy hadműveletekről* című munkám XV. fejezetét! (*Jomini saját megjegyzése.*)

⁶ Lásd ugyanezen mű IV. fejezetét! (*Jomini saját megjegyzése.*)

a régi és az új rendszer között, megőrizve a hadosztályszerkezet előnyeit. Az 1800-as hadjárattól kezdve két vagy három hadosztályból álló hadtesteket alakított ki, amelyeket altábornagyokra bízott, hogy ezek adják a hadsereg szárnyait, közepét vagy tartalékát.⁷

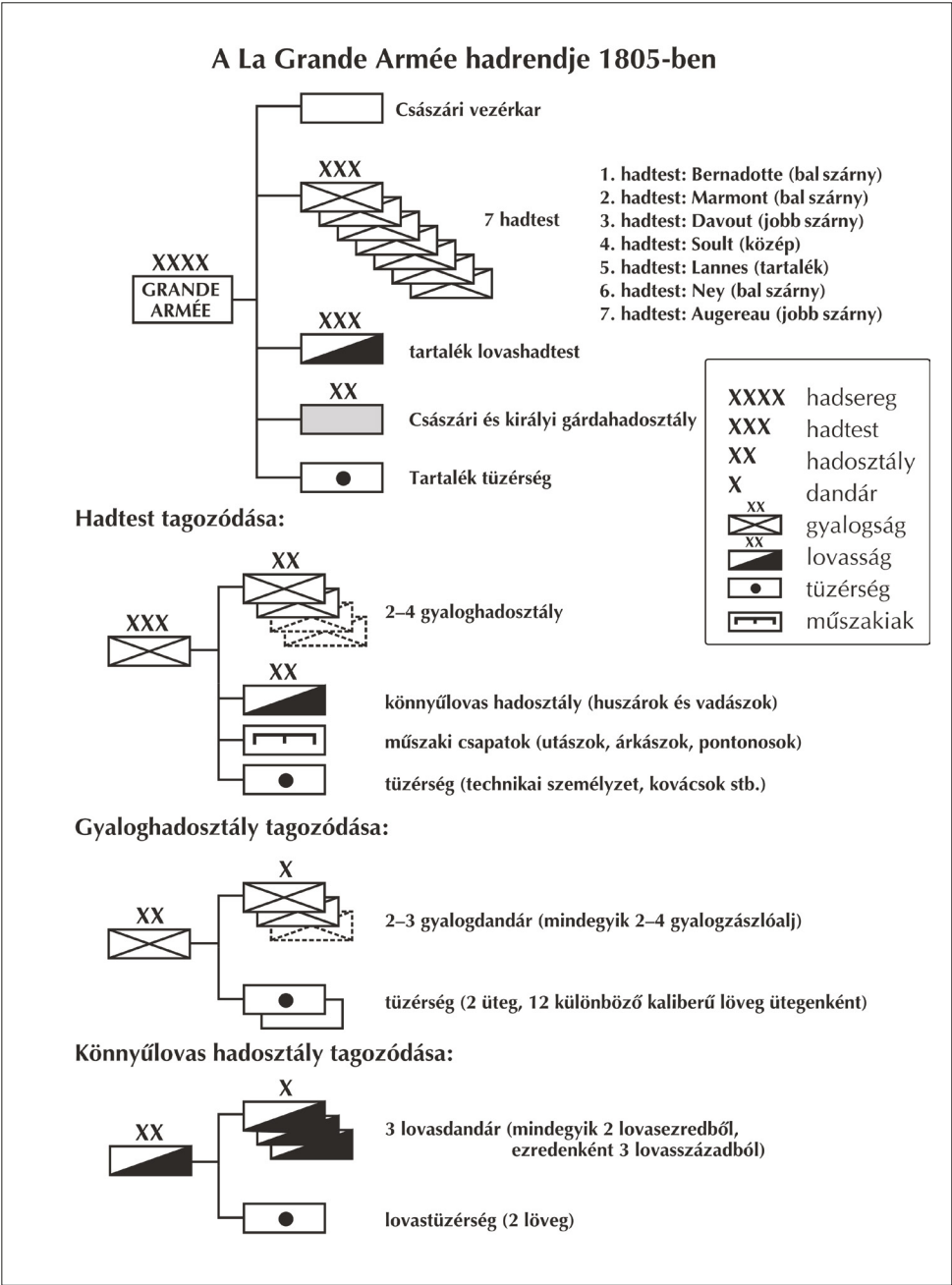
Ez a rendszer a boulogne-i táborban szilárdult meg véglegesen, ahol állandó hadtesteket szerveztek, olyan tábornagyok vezetésével, akik három gyaloghadosztálynak és egy könnyű-lovas hadosztálynak parancsoltak, 36–40 lövegük volt, és utászok is kísérték őket. Ezek lényegében kisebb hadseregek voltak, alkalmasak arra, hogy önmagukban is bármilyen hadi vállalkozást megindítsanak. A lovasság zömét erős tartalék hadtestben vonták össze, amely két hadosztálynyi vértésből, négy hadosztálynyi dragonyosból és egy könnyűlovas hadosztályból állt. A gránátosok és a gárda egyesülve remek gyalogsági tartalékot alkotott. Később, 1812-ben a lovasságot is hadtestbe szervezték, amely három hadosztályból állt, hogy még több összetartó erőt adjanak ezen fegyvernem egyre nagyobb tömegének.

Meg kell hagyni, hogy ez a szervezet kevés kívánnivalót hagyott maga után, és ez a *Grande Armée*, amely valóban nagyszerű dolgokat vitt véghez, Európa összes hadseregének mintaképe lett (5. ábra).

Voltak olyan hadvezérek, akik a művészi tökélyről álmodozva azt kívánták volna, hogy a gyalogos hadosztály, amelynek néha egyedül kell harcolnia, ne két, hanem inkább három dandárból álljon, mert a hármas számból egy közép és két szárny következik. Ez nyilvánvaló előnyt jelent, mert ha csak két dandár van, közöttük üres hely jön létre, tehát a szárnyakat alkotó csapattestek, megfosztva a központi támasztól, nem tudnak külön-külön ugyanolyan biztonsággal manőverezni. Ezenkívül a három dandár azt is lehetővé teszi, hogy míg két dandár harcol, a harmadikat tartalékban tartsuk, ami nyilvánvalóan növeli a rendelkezésre álló erők számát a döntő lökésnél. Ám 30 dandár, amelyet 10, három dandárból álló hadosztályba formálnak, jobb, mint 15, két dandárból álló hadosztály, ezt a kiváló hadosztályszerkezetet csak úgy érhetjük el, ha egyharmadával növeljük a gyalogságot, vagy háromról kettőre csökkentjük a hadtest hadosztályait, ami viszont nagy problémát jelentene, mivel a hadtestnek gyakrabban kell egyedül harcolnia, mint egy hadosztálynak, tehát a hadtest számára a hármas felosztás a legalkalmasabb.⁸

⁷ Például a rajnai hadsereg jobb szárnyát Lecourbe vezette, és az három hadosztályból állt, középen volt Saint-Cyr szintén három hadosztállyal, a bal szárny Saint-Suzanne vezetése alatt két hadosztályból állt. A fővezérnek emellett még három tartalék hadosztály állt a rendelkezésére, közvetlenül alá beosztva. (Jomini saját megjegyzése.)

⁸ Az egyenként 2-2 dandáros, 15 hadosztályba formált 30 dandárból csak 15 vonulna fel az első vonalban, míg ha ezt a 30 dandárt 10, 3 dandárból álló hadosztállyá formálnánk, 20 dandár állna az első és 10 a második vonalban. De ebben az esetben csökkenteni kellene a hadosztályok számát, és minden hadtestben csak kettő lehetne belőlük, ami kétes eredménnyel járna, mivel a hadtesteknek gyakrabban kell egyedül manőverezniük, mint a hadosztályoknak. (Jomini saját megjegyzése.)

5. ábra. A La Grande Armée hadrendje 1805-ben

Ami a többbit illeti, a hadszíntérre lépő hadsereg lehető legjobb megszervezése megoldásra váró logisztikai problémát fog jelenteni még hosszú ideig, mert a háborús események közepette nehéz lesz fenntartani az állandó rendszereket, már csak a többé-kevésbé szükségessé váló kikülönítések miatt is.

Az imént említett boulogne-i *Grande Armée* bizonyítja a legnyilvánvalóbban ezt az állítást. Úgy tűnt, hogy tökéletes szervezete minden lehetséges viszontagságtól megóvjá. A közép Soult marsall vezénylete alatt, a jobb szárny Davout vezénylete alatt, a bal szárny Ney vezénylete alatt, valamint a Lannes vezette tartalék 13 gyalogoshadosztályból álló szabályos és félelmetes főerőt alkotott – és akkor még nem is említettük a gárdahadosztályt a vele egyesített gránátosokkal. Ezeken kívül Bernadotte és Marmont hadteste is ott állt, jobb felé leválasztva, valamint Augereau hadteste bal felé leválasztva, amelyek mindig rendelkezésre álltak a szárnyakon zajló hadműveletekhez. Ám amint a hadsereg Donauwörthnél átkelt a Dunán, minden felcserélődött és összekavarodott. Ney, akinek hadtestét először öt hadosztályra erősítették meg, végül két hadosztályt irányított, a fősereg szétzilálódott, egy része jobbra tartott, a másik része balra, úgyhogy nem tudtak hasznat húzni ebből a szépséges hadrendből.

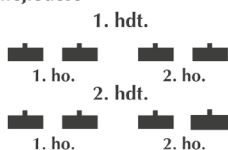
Mindig nehéz lesz valamennyire is szilárd szerkezetet adni a hadseregnek, ugyanakkor az is igaz, hogy nem alakulnak mindig annyira bonyolultan az események, mint 1805-ben. Moreau 1800-as hadjárata bizonyítja, hogy néha fenntartható a kezdeti szervezeti felépítés, legalábbis a hadsereg nagy részét illetően. Arra, hogy megfelelünk ezen követelménynek, a hadsereg négy részre osztása tűnik az egyetlen észszerű megoldásnak, azaz amikor két szárnyra, egy középre és egy tartalékra osztjuk. Ezen részek összetétele a hadsereg erejétől függően változhat, de ahhoz, hogy a hadsereget fenn lehessen tartani, elengedhetetlenül szükséges, hogy bizonyos számú hadosztály álljon készenlétben a harcvonalon kívül is, hogy biztosítani tudja a szükséges különítményeket. Ezek a hadosztályok addig is, amíg különítménybe vezénylik őket, megerősíthetik azokat a csapattesteket, amelyek leginkább ki vannak téve a támadásoknak, illetve amelyikeknek támadást kell indítania. Ilyenkor vagy a derékhad szárnyain, vagy a tartalék megerősítésére alkalmazhatják azokat. A hadsereg négy nagy része részenként vagy egy, 3-4 hadosztály alkotta hadtestből, vagy két, 2-2 hadosztályból álló hadtestből áll. Ez utóbbi esetben hét hadtestünk lenne, ha csak egyet számolunk tartaléknak. De szükséges lenne, hogy a tartalék három hadosztályból álljon, hogy a középnek és a szárnyaknak is meglegyen a saját tartaléka.

Miután így kialakítottunk hét hadtestet, ha nem lenne mindig néhány hadtestünk a harcvonalon kívül, amelyekből különítményt lehetne kialakítani, gyakran előfordulna, hogy a két, szélen lévő hadtest leszakadna. Így mindkét szárnyra csak két hadosztály maradna, amelyből időnként még egy dandárt is le kellene választani, hogy oldalról fedezze a hadsereg menetét, így tehát a szárnyon legfeljebb három dandár maradna, ami meglehetősen gyöngye harcrendet jelentene.

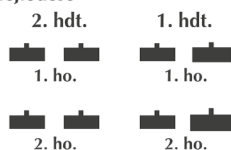
Két gyaloghadttest felfejlődésének különböző lehetőségei

 dandár hdt.: hadtest ho.: hadosztály

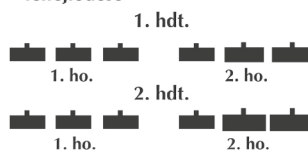
1. A két hadtest egymás mögötti felfejlődése

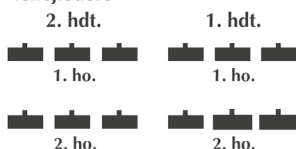
2. A két hadtest egymás melletti felfejlődése

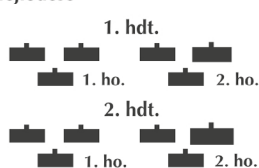
3. A két hadtest egymás mögötti felfejlődése

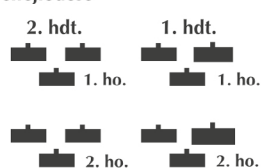
4. A két hadtest egymás melletti felfejlődése

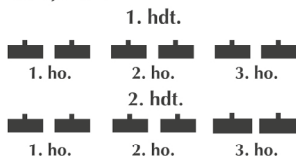
5. A két hadtest egymás mögötti felfejlődése

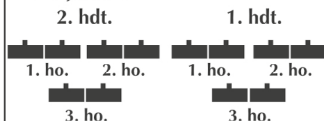
6. A két hadtest egymás melletti felfejlődése

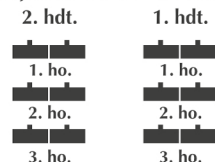
7. A két hadtest egymás mögötti felfejlődése

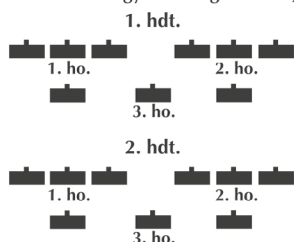
8. A két hadtest egymás melletti felfejlődése

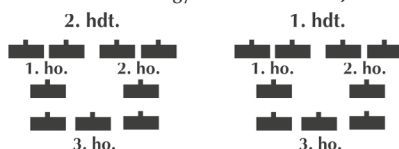
9. A két hadtest egymás melletti felfejlődése három vonalban

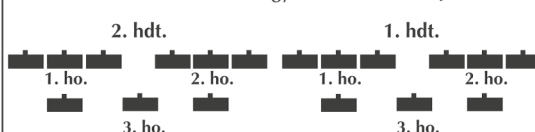
10. A két hadtest egymás mögötti felfejlődése

11. A két hadtest egymás melletti felfejlődése

12. A két hadtest egymás melletti felfejlődése

6. ábra. Két gyaloghadttest felfejlődésének változatai

Ezek az igazságok arra engednek következtetni, hogy a harcvonalt olyan szerveződése, amely négy, három gyalogos hadosztályból és egy könnyűlovas hadosztályból álló hadtestből, valamint három vagy négy önálló különítménynek szánt hadosztályból áll, kevésbé van kitéve a változásoknak, mint a hét, egyenként két hadosztályból álló hadtest alkotó harcvonalt.

Egyébként mivel az ilyen jellegű elrendezéseknél a hadsereg erejétől és a hadsereget alkotó egységek erejétől, valamint hadi vállalkozásaik jellegétől függ minden, számos variáció adódik, amelyek részletezése itt túl sok helyet venne igénybe. Arra szorítkozom tehát, hogy a fenti ábrán bemutassam a főbb kombinációkat, amelyeket egy alakzat mutatna aszerint, hogy a hadosztályok két vagy három dandárból, a hadtestek pedig két vagy három hadosztályból állnak-e. Ezen az ábrán két gyalogos hadtestet állítottam fel két vonalon, egyrészt úgy, hogy egyik a másik mögött áll, másrészt úgy, hogy egymás mellett állnak.

Az ábrát tanulmányozva óhatatlanul is felmerül a kérdés, észszerű-e bármikor is két hadtestet egymás mögé állítani, ahogy Napóleon gyakran megtette, például Wagramnál is. Úgy vélem, hogy a tartalék hadtestek kivételével ez a rendszer csak várakozó hadállásban alkalmazható, de harcrendben soha. Mert sokkal jobb, ha minden hadtestnek van saját második vonala és saját tartaléka, mint ha többféle hadtestet zsúfolunk be különböző parancsnokok vezénylete alá. Bármilyen jó szándékkal szeretné is támogatni a hadvezér valamelyik hadvezér-kollégáját, ahhoz már kevésbé lesz kedve, hogy e célból szétforgácsolja saját haderejét, s ha az első vonal parancsnokában saját gyűlölt riválisát fedezi fel – ami igen gyakran megesik –, valószínű, hogy nem rohan segítséget nyújtani neki. Ezenkívül az olyan parancsnok, akinek túl széles parancsnoklási körzete van, sokkal kevésbé lesz így biztos a hadműveleteiben, mint ha hadművelési arcvonala csak fele hosszúságú és nagyobb mélységű lenne (6. ábra).

Végül, hogy a vázlatot teljessé tegyük, az alábbi számvetésből⁹ kiderül, hogy a legjobb alakzat kérdése mennyire függ a hadsereg erejétől, és mennyire bonyolult.

⁹ Minden hadseregnek két szárnya, egy közepe és tartaléka van, ezek együtt négy fő részt képeznek, melléjük kell számolni még az időnként kialakított különítményeket.

Íme, azok a felállások, amelyeket a gyalogságnak adhatunk:

1. Olyan ezredekben, amelyek egyenként két, 800 fős zászlóaljból állnak.

Négy, két hadosztályból álló hadtest, az 8 hadosztály, valamint egy 3 hadosztályból álló különítmény:

azaz 11 hadosztály vagy 22 dandár vagy 88 zászlóalj = 72 ezer fő.

Négy, három hadosztályból álló hadtest, az 12 hadosztály, valamint egy 3 hadosztályból álló különítmény:

azaz 15 hadosztály vagy 30 dandár vagy 120 zászlóalj = 96 ezer fő.

Hét, két hadosztályból álló hadtest, valamint egy nyolcadik hadtest a különítménynek:

azaz 14 hadosztály vagy 28 dandár vagy 112 zászlóalj + a 8. hadtest vagy 2 hadosztály vagy 4 dandár vagy 16 zászlóalj = 89 600 + 12 800 = 102 400 fő.

2. Olyan ezredekben, amelyek három zászlóaljból és hat zászlóaljból álló dandárokból állnak.

Négy, két hadosztályból álló hadtest, valamint 3 hadosztály a különítménynek:

azaz 11 hadosztály vagy 22 dandár vagy 132 zászlóalj = 105 600 fő.

Alig lehet manapság eligazodni az 1812 és 1815 között bevetett hatalmas haderőkön, ahol egyetlen hadsereg 14 hadtestet alkotott úgy, hogy minden hadtest minimum kettő, de olykor öt hadosztályból állt. Ilyen hatalmas katonatömegek esetén vitathatatlanul a legjobb a három hadosztályból álló hadtestek alapján való szerveződés: e hadtestek közül nyolc a harcvonalon helyezkedne el, és hat hadtest maradna a kikülönítésekre, illetve a harcvonala arra alkalmasnak ítélt pontjainak megerősítésére. Ám mivel ezt a rendszert csak 150 ezer fő, bár attól még igen tekintélyesnek számító hadseregre akarjuk alkalmazni, nemigen használhatunk két dandárból álló hadosztályokat ott, ahol Napóleon és a szövetségesek egész hadtesteket alkalmaztak.

Ugyanis ha kilenc hadosztályt szánunk a fő hadoszlop, vagyis a két szárny és a közép kialakítására, és hat másik hadosztályt a tartalék és az esetleg szükséges kikülönítések számára, akkor 15 hadosztályra, vagyis 30 dandárra lenne szükségünk, ez 180 zászlóaljat jelentene, amennyiben egy ezred 3 zászlóaljból állna. Ez így 145 ezer gyalogost feltételez, összesen 200 ezer harcoló katonából álló hadsereget.

Igaz, amennyiben csak két zászlóaljból álló ezredekkel számolunk, csak 120 zászlóaljra, vagyis 96 ezer gyalogos katonára lenne szükség, ám ha egy ezrednek csak két zászlóalja van, a zászlóaljak erejét 1000 emberre kellene növelni, ami még mindig 120 ezer gyalogost és 160 ezer fős hadsereget jelentene. Pusztán ezek a számítások is azt bizonyítják, hogy a kisebb egységek kialakítása milyen nagy hatással van a magasabb egységek kialakítására.

Ha a hadsereg létszáma nem haladja meg a 100 ezer főt, talán jobb lenne számára az 1800-as, hadosztályok szerinti felállítás, mint a hadtestek szerinti.

Miután megkerestük a legjobb módját annak, hogy a hadtesteknek némileg szilárdabb szerkezetet adjunk, talán azt sem ártana megvizsgálni, hogy kívánatos-e ez a stabilitás, és nem vezetjük-e hatékonyabban félre az ellenséget azáltal, hogy a hadseregen belül gyakran megváltoztatjuk a hadtestek összetételét és beosztásukat.

Ez utóbbi tagadhatatlanul nagy előnyt kínál, de talán megoldható, hogy a változékonyságot némileg összehangoljuk a harcrend viszonylagos szilárdságával. Amennyiben egyesítjük a különítménynek szánt hadosztályokat a szárnyakkal és a középpel, vagyis ha

Négy, három hadosztályból álló hadtest, valamint 3 hadosztály a különítményeknek:

azaz 15 hadosztály vagy 30 dandár vagy 180 zászlóalj = 144 ezer fő.

Nyolc, két hadosztályból álló hadtest:

azaz 16 hadosztály vagy 32 dandár vagy 192 zászlóalj = 153 600 fő.

Ha ezekhez a számokhoz még hozzáadjuk a lovassági, a tüzérségi és a műszaki alakulatokat, amelyek a gyalogság negyedét jelentik, akkor kiszámítható a különböző felállásokhoz szükséges erő.

Mindössze annyit jegyeznék meg, hogy a két zászlóaljból álló ezredek (kétszer 800) egy két-három hónapos hadjárat végére nagyon legyengülnek. Ha nem áll rendelkezésünkre három zászlóalj, akkor legalább 1000 fős zászlóaljakra lenne szükség. (*Jomini saját megjegyzése.*)

ezeket az egységeket nem három, hanem négy hadosztályból állítjuk össze, és időnként egy-két hadosztállyal kiegészítjük azt a szárnyat, amelyre valószínűleg az ellenség főcsapása fog irányulni, akkor a másik szárnyán olyan hadtesteket kapunk, amelyek névlegesen négy hadosztályból állnak ugyan, de a különítmények nélkül csak három, sőt olykor két hadosztályból fognak állni. A másik szárnyon, amelyet a tartalék egy részével is megerősítünk, öt hadosztály fog összegyűlni, s ez már kellően markáns különbség lesz ahhoz, hogy az ellenség soha ne tudja pontosan, mi a valódi ereje a fő hadoszlopnak, amellyel szemben áll. Ezáltal a vezérkar parancsai is egységesebbek lesznek, ami a hadmozdulatok irányát illeti, könnyebben zajlanának a mindennapi manőverek, de mégsem elég szabályosan ahhoz, hogy az ellenség mindig pontosan tudja, hogy kivel is áll szemben. Ám úgy érzem, túl messze kalandoztam egy olyan küzdőtérén, ahová belépnem sem lett volna szabad. Ezekről a kérdésekről, amelyek érett megfontolást igényelnek, a kormányok feladata dönteni, s az ő feladatuk az is, hogy döntésüket a vezérkar számára utasításba foglalják. Ez az utasítás ugyanakkor soha nem láncolhatja le a hadsereg főparancsnokát, akinek mindig meg kell hagyni a lehetőséget, hogy saját nézetei és a maga elé kitűzött hadi vállalkozás volumene szerint vezesse a haderőket.

Végeredményben, függetlenül attól, hogy milyen erős és mekkora létszámú a hadsereg alegysége vagy magasabb egysége, a hadtestek szerinti szervezés valószínűleg minden nagy szárazföldi hatalomnál a szokásos szervezési típus marad, és a harcvonalakat erre az igazságra alapozva kell számítani.

Ha mostanában néha máshogy osztják is be a csapatokat, mint régebben, maga a harcvonala is átesett néhány változáson, amely változások a tartalékok létrehozásában és a különböző gyalogsági hadtestekhez csatolt könnyűlovasságban mutatkoznak meg. Régebben egy harcvonala két vonalból állt – most is két vonalból áll, de egy vagy több tartalékkal. Ám az utóbbi időkben Európában olyan hatalmas létszámúak lettek az egymással szemben álló katonatömegek, hogy a hadtestek, amelyek már maguk is két vonalra voltak felfejlődve, gyakran egymás mögött helyezkedtek el, így négy vonalat alkottak. És mert a tartalékok ugyanígy álltak fel, gyakran hat gyalogsági és még több lovassági vonal alakult ki, amely felvonulási állásnak talán megteszi, de csatához túl mély tagolódásnak számít.

Mindazonáltal a gyalogság esetében továbbra is a két vonalra való felfejlődés lesz a klasszikus alakzat, ha nevezhetjük így. Amennyiben a csatatérnek aránylag szűkös a kiterjedése, és a hadsereg sem elég erős, néha a mélységi felállást kell preferálni. Ez ugyanakkor mindig kivétel kell hogy legyen, vagy nagy, utolsó erőfeszítésnél lehet használni, mert a legszilárdabbnak a két vonalra való felállás tűnik, a tartalékokat nem számítva, és azért is a legmegfelelőbb, mert a hadsereg több egységének közös fellépését is lehetővé teszi.

Amennyiben a hadseregnek van állandó elővédje, ezt a hadtestet a harc vonal előtt is fel lehet állítani, vagy hátra lehet küldeni, hogy a tartalékot gyarapítsa.¹⁰ De mint máshol már említettük, ez ritkán történik meg a jelenlegi alakzatok módja és az abból következő manőverek kombinációja szerint. A hadsereg minden szárnyának megvan a saját elővédje, és a főhadoszlop elővédje természetesen az elől menetelő hadtestek csapataiból alakul ki, és amikor a két hadsereg szembekerül egymással, ezek a hadosztályok visszavonulnak, és ismét elfoglalják helyüket a harcrendben. Gyakran még a lovassági tartalékok is csaknem teljes egészében az elővédnél találhatók, ami nem akadályozza meg őket abban, hogy a csata kirobbanásának pillanatában elfoglalják azt a helyet a harcrendben, amelyet vagy a terep adottságai, vagy a főparancsnok szándéka kijelöl számukra.

Annak alapján, amit e cikkelyben kifejtettünk, olvasóinknak el kell ismerniük, hogy azok a módszerek, amelyeket a hadművészet újjászületésétől és a puszkapor feltalálásától egészen a francia forradalomig követtünk, nagy változásokon mentek keresztül, és csak akkor ítéltük meg helyesen XIV. Lajos, Nagy Péter és Nagy Frigyes háborúit, ha az ő korukban elfogadott rendszerek tükrében vizsgáljuk azokat.

Mindazonáltal a hajdani módszerek egy része továbbra is alkalmazható, és ha például az már nem alapvető szabály, hogy a lovasságot a két szárnyon kell elhelyezni, egy 50-60 ezer fős hadseregnél jó módszer lehet, különösen akkor, ha az a terep, ahol a közép található, kevésbé járható a lovasság számára, mint az, ahol a két szárny helyezkedik el. Általában az a szokás, hogy minden gyalogos hadtesthez egy vagy két könnyűlovas dandárt csatolnak. A középben lévő hadtestek szívesebben helyezik ezeket a dandárokat a harc vonal mögé, a szárnyakon lévő hadtestek pedig az oldalukra. Ami ennek a fegyvernemnek a tartalékait illeti, ha elég erős hozzá, hogy három hadtestet szervezzen úgy, hogy a középnek és a szárnyaknak is meglegyen a maga tartaléka, annál tökéletesebb rendet kívánni sem lehetne. Ennek hiányában ezt a tartalékot két oszlopban is elhelyezhetnénk, az egyiket ott, ahol a centrum a jobb szárnyhoz csatlakozik, a másikat a centrum és a bal szárny között. Ezek az oszlopok így egyforma könnyedséggel érkezhetnének a vonal minden olyan pontjára, amelyet támadás fenyeget.¹¹

A tüzéség, amely manapság már mozgékonyabb, mint annak idején, továbbra is úgy oszlik el az egész fronton, mint korábban, mivel minden hadosztálynak megvan a saját tüzésége. Mivel azonban szervezettsége sokat tökéletesedett, jobban el tudjuk osztani

¹⁰ Mivel az elővédek mindennap szembe kell néznie az ellenséggel, és még az utóvédet is ő adja visszavonulás esetén, méltányosnak tűnik, hogy az összecsapás alatt kevésbé kitett posztot kapjon a harc vonal elején lévőnél. (*Jomini saját megjegyzése.*)

¹¹ Magától értetődik, hogy ez az elhelyezkedés csak a könnyűlovasság számára kedvező terepen valósulhat meg, hiszen a kedvező terep minden jól kombinált hadrend legfontosabb feltétele. (*Jomini saját megjegyzése.*)

a szükségleteknek megfelelően, és mindig nagy hibának számít, ha túl széles fronton osztjuk el. A tüzéség elosztására egyébként kevés határozott szabály létezik, mert például ki merné azt tanácsolni a hadvezérnek, hogy úgy zárjon be egy részt a harcvonalon, hogy a vonaltól meglehetősen távolságban 100 ágyút állít fel egyetlen ütegben – ahogy Napóleon tette ezt oly nagy sikerrel Wagramnál? Mivel most nem térhetünk ki ennek a fegyvernemnek minden részletére, a következő szempontok felsorolására szorítkozunk:

1. A lovas tüzéséget olyan terepen kell elhelyezni, ahol minden irányban tud mozogni.
2. Ezzel szemben a gyalogüteget, különösen a hadállásban lévő nehéztüzéséget szerencsésebb olyan ponton elhelyezni, ahol árkok vagy sövények fedezik, amelyek biztosítani tudják a lovasság hirtelen támadása ellen. Mondanom sem kell, hogy a legnagyobb hatás megőrzése érdekében nagyon fontos, hogy ne túl meredek magaslatokra, hanem inkább sík terepre vagy enyhe lejtésű részsűre állítsuk. Ezt minden tiszthelyettesnek tudnia kell.
3. Bár a lovas tüzéséget elsősorban a lovasság mellé szokták kijelölni, nagyon fontos, hogy minden hadtestnek meglegyen a saját lovas tüzésége, hogy gyorsan meg tudja szerezni azt a pontot, amelyet fontos elfoglalnia. Ezenkívül az sem árt, ha a tüzéségi tartaléknak is van néhány egysége, hogy gyorsabban lehessen a fenyegetett pont megsegítésére irányítani. Bennigsen tábornok okkal lehetett büszke magára, hogy Eylaunál 50 könnyű löveget sikerült a tartalékban egyesítenie, mert ezek nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy helyreállítsa az összeköttetést a közép és a bal szárny között, ahol áttörték a vonalát.
4. Védekezés esetén a nehézágyúkból álló ütegek egy részét a fronton kell elhelyezni, nem szabad tartalékban hagyni, hiszen az a cél, hogy a lehető legtávolabbról találjuk el az ellenséget, megállítsuk a támadás lendületét, és kavargást idézzünk elő oszlopaiban.
5. Még mindig a védelemről szólva: szerencsés, ha a tüzéséget – a tartalékot kivéve – egyenlően osztjuk el az egész vonalon, mivel minden pontról egyformán fontos visszaverni az ellenséget. Ez azonban nem szigorú szabály, ugyanis a terep jellege és az ellenség szemmel is látható szándékai miatt néha szükség lehet rá, hogy a tüzéség nagy részét valamelyik szárnyra vagy a középbe vigyük át.
6. A támadás során az is előnyös lehet, ha a nagyon erős tüzéséget olyan pont ellen koncentráljuk, ahol döntő csapást akarunk mérni az ellenségre. Itt részt üthetünk az ellenséges vonalon, ami megkönnyítené a nagy támadást, amelytől a csata sikere függhet.

Miután itt csupán a tüzéség eszközeinek elosztásával foglalkozunk, a későbbiekben fogunk beszélni a tüzéség harcban való alkalmazásáról.

NEGYVENNEGYESIK CIKKEL:
A GYALOGSÁG FELÁLLÍTÁSÁRÓL ÉS ALKALMAZÁSÁRÓL

A gyalogság vitathatatlanul a legfontosabb fegyvernem, mivel a hadsereg négyötödét alkotja, s a gyalogság foglalja el és védelmezi a hadállásokat. De, bár nem tagadhatjuk, hogy a hadvezér tehetsége mellett a gyalogság a győzelem megszerzésének legfontosabb eszköze, azt is el kell ismernünk, hogy ehhez jelentős segítséget kap a lovasságtól és a tüzérségtől, és hogy ezek segítsége nélkül gyakran kerülne kiszolgáltatott helyzetbe, és csak korlátozott sikereket tudna elérni.

Nem áll szándékunkban felidézni a vékony és mélységileg tagolt harcrend előnyeiről szóló ősrégi vitákat, noha a kérdés, amelyről azt szokás hinni, hogy már sikerült megoldani, még távolról sincs kimerítően megválaszolva. Nem árt tehát olyan nézőpontból is megvizsgálni, ahonnan példák és becslések alapján valódi válaszokat lehetne kapni rá. A Spanyolországban vívott háború és a waterlooi csata felszította azon viták tüzét, amelyek arról szólnak, hogy a tüzelés és a vékony harcrend előnyösebb a támadó oszlopok rohamánál és a mélységileg tagolt harcrendnél. A későbbiekben mi is ki fogjuk fejteni a kérdésről a véleményünket.

A félreértések elkerülése végett: most már nem afféle kérdésekről szól a vita, hogy Lloyd-nak igaza volt-e, amikor a gyalogság három sorához egy negyediket, egy pikás katonából állót akart állítani, hogy a roham során nagyobb csapást mérjenek az ellenségre, vagy hogy tovább kitartsanak a védekezés során. Napjainkban már minden tapasztalt katona elismeri, hogy a három sorban, szorosan felállított zászlóalj mozgását így is elég nehéz összehangolni, a negyedik sor tehát csak növelné ezt a zavart, és egyáltalán nem tenné erősebbé. Meglepő, hogy Lloyd, aki tapasztalt katona volt, mennyire ragaszkodott ehhez az anyagi erőhöz, hiszen nagyon ritkán ütközik össze két hadsereg annyira szorosan, hogy a mechanikus fölényt próbára tegye, és ha az első három sor hátat fordítana, a negyedik sor sem tudja visszatartani. Az egy sorral megnövelt felállítás a védekezés során csökkenti az arcvonal sortüzének hatását, míg a támadás során messze nem hozza azt a mozgékonytságot és átütőerőt, amely a támadó oszlopok legfőbb előnye lehet. Sőt, kijelenthetjük, hogy csökkenti is a lökőerőt, hiszen nehezebb 800 emberrel csatasorban menetelni négy teljes sorban, mint háromban, még ha negyedével rövidebb is az arcvonal. A nehézség, amely a mindkét középső tag egymáshoz szorításából adódik, bőven ellensúlyozza ezt a jelentéktelen különbséget.

Lloyd akkor sem volt sokkal ihletettebb, amikor az a kérdés merült fel, hogy milyen eszközökkel lehetne az arcvonal beszűküléséből fakadó kellemetlenségeket csökkenteni. Olyan mértékben abszurd megoldást ajánlott a problémára, hogy alig hihető, hogy ilyen zseniális ember fejéből pattant ki. Lloyd azt találta ki, hogy 20 zászlóaljat bontakoztatna szét, közöttük 150 méternyi távolságot hagyva, vagyis olyan távolságot, amely megegyezett

az arcvonalkéval. El tudjuk képzelni, mi történne, ha ezek a zászlóaljok szétbontakoztatva, elszigetelve állnának egymástól ilyen nagy távolságban, a köztük lévő résekbe pedig erős lovassági hadoszlopok hatolnának be, hogy oldalról megtámadják őket, és szétszórják, mint homokot a szél.

Mint már említettük, manapság nem az a kérdés, hogy meg kell-e emelni a harcsorokba állítottak számát, csupán azt kell eldöntenünk, hogy a harcvonal szétbontakoztatott zászlóaljakból álljon, amelyek csak a tűzerejüket használják, vagy inkább támadó oszlopokból, amelyek egy zászlóaljból állnak, és csak határozott lököerejükkel hatnak. Számos mai szakíró foglalkozott már e témával igen éles elméjűen, ám egyiküknek sem sikerült komoly következtetést levonnia, ugyanis a taktikában szinte minden a váratlan eseményektől, a hirtelen sugallatoktól, a hadsereg moráljától és a hadvezér egyéniségétől függ. Guibert volt a vékony harcrend és a tűzerő legékesszólóbb apostola, de a legutóbbi háborúk vagy száz győzelme százszor cáfolta meg tanait. Chambray és De Ternay márki érintette ugyanazokat a kérdéseket, azonban csak kétségeket fakasztottak, de nem válaszolták meg azokat. Azonban De Ternay márki taktikai elméletében különösen a harcrendekkel kapcsolatban értékes fejtegetésekre bukkanunk, nem azért, mert a márki abszolút érvényű szabályokat fogalmazott meg, hanem azért, mert megismertet minket néhány olyan kombinációval, amely ezekből a szabályokból következik. Taktikai műtől nem is kell ennél többet elvárunk.¹² Okunjev tábornok a három fegyvernemről szóló átgondolt elemzésében ugyanennyi éleslátást tanúsított, és nem is ért el kisebb sikert, bár talán nem volt igazán meggyőző, és nem oszlatta el a kérdés megoldása felett lebegő bizonytalanságot. Elődeihez hasonlóan ő sem érintette a kérdést, hogy a szétbontakozva vonalban felállt angolok puskatüzei nem azért verték-e szét a francia támadó oszlopokat, mert ezek a hadoszlopok túlságosan mély harcrendben álltak fel, ahelyett, hogy csupán egyetlen zászlóalj hadoszlopaként támadtak volna úgy, ahogy az előbb bemutattuk – ugyanis ez alapvető különbséget jelentett volna.

Összefoglalom a kérdésben felvetett szempontokat. Valójában csak az ellenséggel való összecsapás során ötféle alakzatot lehet felvenni. Lehet támadni:

1. csatárláncban;
2. szétbontakoztatott vonalban, akár összefüggő vonalban, akár sakktáblaszerűen;
3. az egyes zászlóaljok közepe köré záruló harcvonalban;
4. mély harcrendben;
5. kis négyszögekben.

¹² A porosz Decker őrnagy *A három fegyvernem taktikája* címmel írt szintén tanulmányozásra méltó művet, amely csak németül olvasható, ám ez a mű túlságosan tömörnek ábrázolja a katonatömegek rendszerét. Franciaországban Jacquinet szintén jó alapszintű szakkönyvet jelentetett meg. (*Jomini saját megjegyzése.*) Von Decker hivatkozott műve: DECKER 1833–1834.

A csatárláncok pusztán járulékos jellegűek, mivel csak a tulajdonképpeni harcvonalat kell fedezniük a terep kihasználásával. Védelmet nyújtanak a menetelő hadoszlopoknak, kitöltik a hiányzó részeket és megvédelmezik egy állás bejáratait.

Így tehát a különféle alakzatok valójában négy rendszerre redukálódnak:

- a vékony vagy három sorra szétbontakoztatott harcrendre;
- a félmély harcrendre, amely a közép felé támadó több zászlóaljból képzett oszlopokra vagy zászlóaljakból képzett négyszögekre épül;
- a vegyes harcrendre, ahol az ezredek részben szét vannak bontakoztatva, részben oszlopokat képeznek;
- végül a mélységben tagolt harcrendre, amely az egymás mögé felállított zászlóalj-oszlopokra épül.

A két vonalon kibontakoztatott és egy tartalékkal ellátott harcrend hajdan általános használatban volt, és főleg a védelemben bizonyult hasznosnak. Ezek a két vonalon kibontakoztatott sorok lehetnek összefüggőek, elhelyezkedhetnek sakktáblaszerűen vagy lépcsőzetesen is.

Az a harcrend, amely szerint egy harcvonal összes zászlóalja közép felé irányulva alakítja meg támadó zászlóaljoszlopát, koncentráltabb erőt képvisel, valamiképpen kis hadoszlopokból álló sornak fog számítani (lásd 7. ábra 5. rajz).

A jelenlegi háromsoros elrendezés szerint egy zászlóalj¹³ négy osztályból áll. Ez a hadoszlop 12 sornyi mélységű lenne, ami túl sok olyan katonát jelentene, aki nem tudja használni a fegyverét. E kellemetlenségek csökkentésére azt szokás javasolni, hogy valahányszor a gyalogságot támadó oszlopokban kívánják bevetni, két sorban állítsák fel, és minden zászlóaljból csak három osztályt állítsanak egymás mögé, a negyediket pedig csatárláncban állítsák fel a zászlóaljak közé és az oldalukra, ám ha az ellenség lovassága támadásba lendülne, a három osztály mögött kell összegyűjteni (lásd 7. ábra 6. rajz). Ezzel a módszerrel minden zászlóaljnak 200-zal több tüzelni képes katonája lenne, azokon kívül, akik abból kerülnének ki, hogy az arcvonala harmadával meg fog nőni, amennyiben a harmadik sort elosztjuk a másik kettő között. Valójában a harcvonal így csak hat emberrel lenne mélyebb, és egy zászlóalj minden egyes támadó oszlopára 100-zal több elől álló katona és 400 lövész jutna. Ezáltal egyesülhetne az erő és a mozgékonyság.¹⁴ Egy 800 fős zászlóalj, amely

¹³ A „hadosztály” szó négy vagy öt gyalogezredet jelöl, ugyanakkor egy zászlóalj két szakaszának megjelölésére is használjuk. Ez olyan zavart okoz a taktikai nyelvezetben, amelyet fontos lenne megszüntetni. Ám a megszüntetés joga kizárólag a szabályzatnak van fenntartva. (*Jomini saját megjegyzése.*) Ezt elkerülendő az utóbbit a magyar katonai szaknyelv osztálynak nevezi.

¹⁴ Az orosz hadseregben elvonják a lövéseket minden század vagy osztály harmadik szakaszából, amely lépés 18 helyett 8 sorosra csökkenti a hadoszlopot, és nagyobb mozgékonytárat biztosít. De ahhoz, hogy megkönnyítsük a csatárláncban harcolók hadoszlophoz való kötését, talán jobb lenne, ha az egész negyedik

a használatban lévő módszer szerint négy osztályból álló oszlopba rendeződik, körülbelül 60 lövészt kínál minden osztálynak, és mivel csak az első vonal tüzel két sorban, az így sorba állított zászlóaljak mindegyike csak 120 lövést tudna leadni, míg a javasolt módszer szerint 400 lövést lehetne leadni.

Amiközben azt keressük, hogyan tudnánk szükség esetén megnövelni a tűzerőt, azt is fontos szem előtt tartani, hogy a támadó oszlopnak nem rendeltetése a tüzelés, és hogy ezt az eszközt csak vész esetére kell fenntartania, mert ha az ellenség felé menetelve kezdünk tüzelni, a menet megtorpan, elvész a lökőerő, és a támadás megghiúsul. Azonkívül ez az elvékonyított harcrend csak a gyalogság ellen lenne előnyös, mert a lovasság ellen a négy, három sorból álló, egyfajta tömör négyzetet alkotó szakaszokból álló hadoszlop a jobb. Károly főhercegnek Esslingnél és különösen Wagramnál nagy szerencséje volt, hogy ezt az utóbbi harcrendet alkalmazta (amelyet én az 1807-ben megjelent, a háború általános alapelveiről szóló fejezetemben már felvetettem), Bessières bátor lovassága semmit sem tudott tenni e kis katonatömegek ellen.¹⁵

A javasolt hadoszlop megerősítésére valóban visszahívhatnánk a csatárlánc tagjait, és újjáalakíthatnánk a negyedik osztályt, ám így már csak négy sorunk maradna, ami sokkal kisebb ellenállást jelentene egy rohammal, főleg egy oldalról érkezővel szemben. E veszélyek kivédése érdekében kialakíthatunk négyszögeket, de sok katona gondolja úgy, hogy e négyszögek két sorban elhelyezkedve még a hadoszlopoknál is kevésbé lennének stabilak. Ugyanakkor Waterloonál az angol négyszögek csak két sorban álltak fel, és a francia lovasságnak minden hősiessérfeszítése ellenére csak egyetlen angol zászlóaljat sikerült áttörnie.

A folyamat minden részét elmagyaráztam, már csak azt kell hozzátennem, hogy ha a támadó hadoszlopok esetében a kétsoros felállást kívánjuk alkalmazni, a háromsoros felállást nehezen lehetne megtartani a szétbontakoztatott vonalakon, mivel egy hadsereg aligha képes kétféle felállási módot alkalmazni, vagy legalábbis felváltva alkalmazni azokat harc közben. Így hát melyik európai hadsereg kockáztatná meg (az angolokat kivéve), hogy két sorban bontakoztassa ki vonalát? Ebben az esetben mindig csak támadó oszlopban lehetne mozogni.

Ebből én azt a következtetést vonom le, hogy az oroszok és a poroszok kedves rendszere – vagyis hogy a négy osztályból álló oszlopot három sorban sorakoztatják fel, amelyből az egyik osztály szükség esetén csatárláncban is alkalmazható – az a rendszer,

osztályt jelölnénk ki számukra. Így az ellenség gyalogságával szemben kilenc sor vagy három, egyenként három sorból álló osztály állna rendelkezésre, a lovasság ellen pedig a teljes, 12 sorból álló hadoszlop. (*Jomini saját megjegyzése.*)

¹⁵ Úgy tűnik, Wagner úr némileg megkérdőjelezi, hogy nekem is volt némi szerepem abban, hogy a főherceg végül ezt az alakzatot alkalmazta. Maga a főherceg, ő királyi fensége biztosított engem erről utólag, 1814-ben. Ugyanis ezt az alakzatot az osztrák és a francia szabályzatban is csak védelmi állások támadására használták, nem pedig a harcvezetésben. (*Jomini saját megjegyzése.*)

amely általánosan alkalmazható minden helyzetben, míg a másik, amelyről beszéltünk, csak bizonyos esetekben alkalmazható, és kettős felállási módot követelne meg.

A fent említett két harcrendtől függetlenül létezik vegyes harcrend is, amelyet Napóleon a Tagliamento folyónál, az oroszok pedig Eylaunál alkalmaztak. Három zászlóaljából álló ezredeik egyikét az első sorban állították fel, a másik kettőt pedig emögött oszlopokban, a széleken lévő szakaszokon (7. ábra 2. rajz). Ez az elrendezés, amely a félig mély harcrendhez is tartozik, a védelemből támadásba való átmenetnek kedvez, mert az első sorban szétbontakozott csapatok hosszan ellent tudnak állni gyilkos puskarüzükkel, amely mindig nagyon meg tudja rendíteni az ellenséget. Ekkor az oszlopba felállt csapatok ki tudnak rontani az üres szakaszokon, és sikerrel ronthatnak rá az ellenségre. Talán azzal is megnövelhetnénk ennek az alakzatnak az előnyét, ha a szárnyak két zászlóalját a közép zászlóaljával azonos vonalra helyeznénk, amelyet úgy bontakoztatnánk szét, hogy a zászlóaljak első osztályai egy vonalban legyenek. Így az első vonalban minden egyes ezredre fél zászlóaljjal több jutna, ami a tűzerő szempontjából nem lenne elhanyagolható. Ám fennállna az a veszély, hogy amikor ezek az osztályok elkezdik csatártüzüket, az a két zászlóalj, amelyet oszlopban tartottak, hogy megrohamozzák az ellenséget, nem igazán lenne könnyen bevethető. Azonban sok olyan eset van, amikor az ilyen harcrend nagyon is előnyös lehet, csak jól kell felmérni, melyik az az eset.

A nagyon mély tömegekben való elrendezés bizonyára a legkevésbé szerencsés (7. ábra 3. rajz). A legutóbbi háborúinkban láttunk már 12 zászlóaljból álló, egymás mögé telepített és összezsúfolt hadosztályokat, amelyek 36 összezsúfolt és felhalmozott sort alkotnak. Az ilyen tömegek ki vannak téve a tűzérés pusztításának, csökkentik a mozgékonyt és a lökőerőt, anélkül, hogy bármilyen erőt adnának hozzá. Ez volt az egyik oka a franciák Waterloo-nál elért csekély sikerének. Ha MacDonald oszlopának Wagramnál jobban sikerült is, drágán megfizetett érte, és ha Davout és Oudinot támadásai a főherceg bal szárnyán nem lettek volna sikeresek, nem valószínű, hogy győztesen került volna ki abból a helyzetből, amelybe rövid időre belekerült.

Ha úgy döntünk, hogy megkockáztatjuk ezt a tömeget, legalább arra kell ügyelni, hogy mindkét szárnyon egy-egy zászlóalj meneteljen, hogy ha az ellenség esetleg erővel támadna ezekre a szárnyakra, ne kényszerítse az oszlopot megállásra (lásd 7. ábra 3. rajz). Az ellenség felé forduló zászlóaljak védelmében az oszlop legalább a kijelölt cél felé folytathatja menetét, máskülönben ez a gyámoltalan tömeg, amelyet letarol a koncentrált tűz, amellyel még arányos lökőerőt sem tud szembeállítani, szét fog esni, mint a hadsereg Fontenoy-nál,¹⁶ vagy megtörik, ahogy a makedón falanxot megtörte Paulus Aemilius (7. ábra).

¹⁶ Utalás Szász Móric francia marsall legnagyobb győzelmére Fontenoy-nál, 1745. május 11-én. Lásd erről újabban Bois 2012.

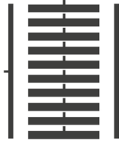
Egy 12 zászlóaljából álló gyaloghadosztály felfejlődésének különböző lehetőségei

1. A kétvonalas harcrend

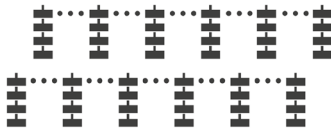

3. Egy nagy oszlopból álló harcrend

Tíz zászlóalj egymás mögött felállítva, két zászlóalj sorban menetelve a szárnyakat fedezi.

5. Tizenkét zászlóalj támadó oszlopa két vonalban, csatárlánc a térközökben

7. Tizenkét zászlóaljnégyszög saktáblaszerűen felállítva

9. Négy ezrednégyszögben felállítva

11. A négyszögeket lépcsőzetesen is fel lehet állítani

2. Három zászlóaljából álló négy gyalogezred felfejlődése, ebből egy szétbontakozva, a kettő másik oszlopban

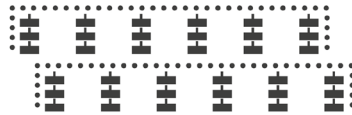

Ahelyett, hogy ezredenként két zászlóalj oszlopba fejlődne az első zászlóalj mögött, a 4. osztályokat az első vonal zászlóaljai mellé helyezhetnénk, így ezredenként 2 osztály szélességével meghosszabbíthatnánk az ezred arcvonalát.

4. A hadosztály dandáronként áll fel

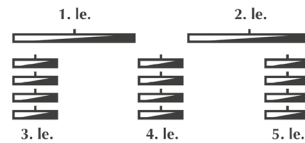
6. Tizenkét zászlóalj két sorban és a negyedik osztályok csatárláncba szétosztva

8. Tizenkét hosszított zászlóaljnégyszög saktáblaszerűen felállítva

10. Öt lovasezredből álló lovashadosztály felállítása

7. ábra. A 12 zászlóaljából álló gyaloghadosztály felfejlődésének különböző lehetőségei

A négyszögek jól használhatóak a síkságokon és a lovassági fölényben lévő ellenség ellen. Régebben nagyon nagyok voltak, de a katonák azóta felismerték, hogy a védekezéshez az ezrednégyszög a legjobb, a támadáshoz pedig a zászlóaljnégyszög. A körülményeknek megfelelően tökéletes négyszögeket vagy hosszú négyszögeket alakíthatunk belőlük, hogy nagyobb arcvonalat mutassunk, és így több tűzerővel rendelkezünk azon az oldalon, ahonnan az ellenséget várjuk (lásd 7. ábra 8. és 9. rajz). A három zászlóaljból álló ezredek könnyen tudnak hosszú négyszöget kialakítani, ha a középső zászlóaljat megtörik, és egyik felét jobbra, a másik felét balra kanyarítjuk.

A törökkel vívott háborúban szinte kizárólag a négyszögeket alkalmazták, mert a harcok Besszarábia, Moldva és Havasalföld hatalmas síkságain zajlottak, és a törököknek hatalmas lovasságuk volt. De ha a hadműveletekre a Balkán-hegységben vagy azon túl kerül sor, s ha hűbéres lovasságuk átadja helyét az európai módon szervezett lovasságnak, a négyszögek jelentősége csökkenni fog, és az orosz gyalogság Ruméliában be fogja bizonyítani teljes fölényét.

Akárhogyan legyen is, az ezrednégyszögekbe vagy zászlóaljnégyszögekbe rendezett harcrend mindenféle támadásra alkalmasnak tűnik, ha nem vagyunk lovassági fölényben, és az ellenség lovassági támadásai számára kedvező sík terepen manőverezünk. A hosszú négyszög – különösen nyolc szakaszból álló zászlóaljra alkalmazva –, amelyből háromnak egymás mellett kell menetelnie és egy-egy szakasznak mindkét oldalon, jobb lenne támadásban, mint egy kibontakozott zászlóalj. Kevésbé lenne alkalmas, mint a fentebb javasolt oszlop, de kevesebb lenne az ingadozás, és nagyobb lökőerőt tudna kifejteni, mint ha felállított sorban menetelne. Ráadásul meglenne az az előnye, hogy a lovasság elleni védelemre is alkalmas állapotban van.

Nemigen állíthatnánk, hogy ezek közül az alakzatok közül bármelyik is mindig jó vagy mindig rossz. Ugyanakkor azt a vitathatatlan szabályt kell ismerni, hogy a támadáshoz olyan módra van szükség, amely egyesíti a *mozgékonytságot*, a *szilárdságot* és a *lökőerőt*, míg a védekezéshez *szilárdságra* van szükség, a *lehető legnagyobb tűzerővel* egyesítve.

Ha ezt az igazságot elismerjük, akkor már csak azt kell eldöntenünk, hogy a legbátrabb támadó csapatok, oszlopokba rendeződve és puskatüzüktől megfosztva, sokáig kitartanak-e olyan csapatok ellen, amelyek 20 ezer lövést adnak le sortüzenként, és öt perc alatt 200–300 ezer lövést képesek leadni. A legutóbbi háborúban gyakran láttunk orosz, francia és porosz oszlopokat, amelyek vállhoz tartott fegyverekkel, egy lövés leadása nélkül foglaltak el védelmi állásokat. Ez a lendület és az általa kiváltott erkölcsi hatás diadala, de az angol gyalogság gyilkos tüzével és hidegvérével szemben az oszlopok nem arattak ugyanilyen sikert Talaveránál, Busacónál, Fuente di Onornál, Albueránál, és még kevésbé Waterloonál.

Mindeközben óvatlanság lenne ebből azt a következtetést levonni, hogy a mérleg határozottan a vékony harcvonat és puskatűz javára billen el. Mivel a franciák ezekben a csatákban túlságosan mély oszlopokba tömörültek – amint azt nemegyszer a saját szememmel láttam –, nem meglepő, hogy a hatalmas oszlopok, amelyek óriási és hullámzó zászlóaljkból álltak, előlről és oldalról is gyilkos puskatűzet kapva, a fentebb bemutatott sorsra jutottak. De vajon ugyanez az eredmény következett volna-e be, ha a támadó oszlopok egyetlen zászlóaljból álló, a szabály szerint a közép felé képzett támadó oszlopok lettek volna? Nem hiszem, s ahhoz, hogy megítélhessük a vékony harcvonaltaktika határozott fölényét a félmély vagy a támadó lököerővel szemben, ismételten tanúja kellene lenni annak, hogy mi történik azzal a felállított vonattal, amelyet az így kialakított ellenség bátran megtámad (7. ábra 6. rajz). Ami engem illet, állíthatom, hogy minden olyan akcióban, amelyben részt vettem, láttam, hogy ezek a kis oszlopok sikerrel jártak.

Rádadásul könnyű-e más támadó alakzatot felvenni egy védelmi állás megtámadására? Lehetséges-e e célból hosszú harcvonatát képezve és közben tüzelve támadni? Azt hiszem, hogy mindenki a nemleges válasz mellett fog dönteni. 20-30 zászlóaljat sorba állítani, soronként vagy szakaszonként tüzet vezényelve, azzal a céllal, hogy egy jól védett állást elfoglaljunk, azt jelenti, hogy rendezetlenül érkezniük oda, mint egy birkanyáj, vagy inkább azt, hogy soha meg sem érkezniük.

Mire kell következtetnünk mindabból, amit az imént mondtunk?

1. Hogy, bár a mélységben tagolt harcrend veszélyes, a félig mély harcrend kiváló a támadáshoz.
2. Hogy a támadó zászlóaljoszlop a legjobb alakzat a védelmi állások elfoglalására, de fontos, hogy amennyire lehetséges, csökkentsük mélységét, hogy szükség esetén több tüzet adhassunk le, és hogy az ellenség tüzének hatását kisebbítsük, továbbá hogy erős csatárlánccal fedezzük, és lovassággal támogassuk.
3. Hogy védelemben a legjobb alakzat, ha az első vonal szétbontakozva, a második sor pedig oszlopban marad.
4. Hogy az egyik és a másik is diadalmaskodhat aszerint, hogy a hadvezér milyen tehetséggel rendelkezik ahhoz, hogy a rendelkezésére álló erőket a megfelelő időben használja, amint azt a kezdeményezés megragadásáról szóló 16. és 30. cikkelyben elmondtuk.

Az az igazság, hogy e fejezet megírása óta olyan sok eszközt találtak fel, amellyel még hatékonyabban el lehet pusztítani az embereket, hogy racionális lenne még a támadásnál is széthúzott vonalat alkalmazni. Tapasztalat nélkül azonban nehéz lenne előre levonni a tanulságokat, és megvallom, mindannak ellenére, ahogy a röppentyűtegek, Shrapnel tarackjai

vagy Bourman, sőt Perkins ágyúí is képesek voltak nagy pusztítást véghez vinni, nehezen tudnék elképzelni jobb alakzatot a gyalogság számára a védelmi állások megtámadására, mint a zászlóaljoszlopot. Talán nem ártana a gyalogságnak visszaadni 15. században viselt sisakjait és páncéljait, mielőtt felfejlődött harcvonalakban megrohanja az ellenséget. Ám ha biztosan visszatérnénk ehhez a harcvonaltaktikához, akkor legalábbis a támadásban a hosszú, széthúzott harcvonalaknál kedvezőbb eszközt kellene találni. Akár úgy, hogy a gyalogság az ellenség védőállásához érve egymástól távol lévő oszlopokba áll fel, akár úgy, hogy sakktáblaszerűen megtört vonalakban. Ezek többé-kevésbé mind kényes hadműveletek olyan ellenféllel szemben, aki tudja, hogyan lehet hasznot húzni belőlük. Ám ahogy mondtuk, az ügyes hadvezér a körülményeknek és a helyi viszonyoknak megfelelően kombinálni tudja a két rendszer alkalmazását.

Bár a tapasztalat már régen megtanított rá, hogy a taktika egyik legnehezebb problémája, hogy megtaláljuk a harcba induló csapatok számára a legjobb alakzatot, azt is el kell ismernem, hogy lehetetlenség ezt a nagy problémát abszolút módon és kizárólagos rendszerrel megoldani.

Először is, az egyes vidékek jellege alapvetően különbözik. Vannak olyan vidékek, ahol 200 ezer emberrel kibontakozva manőverezni tudunk, mint Champagne-ban, és vannak olyanok, mint Itália, Svájc, a Rajna völgye, fél Magyarország, ahol alig tudnánk kibontakoztatni egy 10 zászlóaljból álló hadosztályt. A csapatok mindenféle manőverekben való képzettségi foka, fegyverzetük és nemzeti jellegük is befolyásolhatja az alakzatokat.

Az orosz gyalogságot vasfegyelmének köszönhetően lehetséges hosszú vonalakban mozgatni, egyszerre rendben és összetartó módon, olyan rendszerben, amely a franciákkal vagy a poroszokkal kivitelezhetetlen lenne. Tapasztalatom alapján mindent lehetségesnek tartok ezekben a kérdésekben, ugyanis én nem számítom magamat azokhoz az ortodoxokhoz, akik csak egy alakzatot és egy rendszert tartanak helyesnek minden hadsereg és minden ország számára.

Annak érdekében, hogy a lehető legközelebb kerüljünk a probléma megoldásához, úgy tűnik számomra, hogy meg kell keresnünk:

- a legjobb módját annak, hogy az ellenség látóterében, de még mindig lövéseinek hatósugarán kívül mozogjunk;
- a támadás legjobb módját;
- a legjobb védelmi harcrendet.

Bármilyen megoldást is adjunk ezekre a kérdésekre, úgy gondolom, minden esetben fontos begyakoroltatni a csapatokkal a következőket:

1. A zászlóaljoszlopokban való menetelést, szükség esetén a puskatűz hatótávolságán belüli felfejlődést vagy az ellenség megtámadását zászlóaljoszlopban.
2. Az egyszerre 8-10 zászlóaljból felállított és folyamatos vonalban való menetelést.
3. A *sakktáblaszerűen felállított zászlóaljakban* történő menetelést, amelyek könnyebben mozgatható, megtört vonalakat kínálnak, mint a hosszú összefüggő vonalak.
4. A szakaszokban történő előrenyomulást jobbra és balra fordulattal.
5. Az előrenyomulást zászlóaljnégyszögben, akár egy sorban, akár sakktáblaszerűen.
6. Az arcvonalváltásokat, amelyeknél különböző menetmódokat alkalmaznak.
7. Az arcvonalváltásokat, amelyeket szakaszoszlopok hajtanak végre teljes távolságot tartva, hogy szétbontakozás nélkül képesek legyenek az arcvonal helyreállítására. Ez az eszköz gyorsabb, mint az arcvonalváltás többi módja, s jobban alkalmazkodik mindenféle terepadottsághoz.

Az előrenyomulás összes módja közül a szakaszokban történő oldalmenet lenne a legkényesebb, ha nem járna némi veszéllyel. Sík terepen csodálatosan megfelel, átszegdelt terepen pedig a legkényelmesebb a szakasz számára. Hátránya, hogy sokszorosan megtöri a vonalat, de a parancsnokok és a közkatonák hozzászoktatásával, a szakaszparancsnokok és a zászlótartók jó kiképzésével minden zűrzavar elkerülhető lenne. Egyetlen érvet lehetne felhozni ellene: megvan a veszélye, hogy a szétszórt szakaszok ki lesznek téve a lovassági roham veszélyének. Nem tagadom a veszélyt, de ezt csökkenteni lehet vagy a jó lovassági felderítéssel, vagy azzal, hogy ezt az alakzatot nem alkalmazzuk túl közel az ellenséghez, hanem csak a két hadsereget elválasztó nagy tér első részén való átkelésre. Az ellenség közeledésének legkisebb jelére a vonal egy másodperc alatt újraalakítható, mivel ehhez csak annyi időre van szükség, amennyi ahhoz kell, hogy egy szakasz futólépésben felzárkózzon. Ám nem tagadhatom, hogy bármilyen óvintézkedéseket teszünk is, ezt a manővert csak fegyelmezett és jól begyakorolt csapatokkal lehet alkalmazni, de soha nem a milicistákkal vagy a fiatal katonákkal. Soha nem láttam, hogy ellenséggel szemben használták volna, kizárólag manővereknél, különösen az arcvonalváltásoknál alkalmazták sikerrel. Az éves nagy nyári hadgyakorlatokon mindig kipróbálhattuk.

Láttam már szétbontakoztatott zászlóaljakat sakktáblaszerű vonalban felvonulni. Ezek a felvonulások nagyon jól sikerültek, ezzel szemben a teljes vagy összefüggő harcvonalak mindig nagyon rosszul működtek. Különösen a franciákra jellemző, hogy soha nem tudtak jól menetelni felállított vonalakban. Lehet, hogy ezeket a sakktáblaszerű meneteket veszélyesnek ítélnék a lovasság váratlan támadása esetén, a menet első szakában azonban megkönnyíti a menetelést, majd sakktáblaszerű vonalban rontanánk rá az ellenségre. És ha a sakktáblák között csak kis térközöket alakítunk ki, mindig könnyű lesz a harcvonalat

a roham pillanatában kiegyenesíteni. Nem szabad elfelejteni, hogy a sakktáblavonalak nem két vonalat alkotnak, hanem egyetlen vonalat, amelyet azért osztottunk fel, hogy elkerüljük az összefüggő vonalban való menetelés során bekövetkező zűrzavart.

Nem kevésbé nehéz megállapítani, mi számít a legjobb alakzatnak súlyos támadás esetére. Az általam látott kísérletek közül a 24 zászlóalj két vonalat képező zászlóaljoszlopokban való menetelése tűnt a legsikerültebbnek. Az első sor rohamlépésben közeledett az ellenség vonalához, és két puskalövésnyi távolságban az ellenségtől bontakozott szét. Minden zászlóalj voltizőrszázada csatárláncot képezett, a többiek a harcvonalban maradtak, majd sorban megkezdték a folyamatos tüzelést. A második oszlopsor követte az első, és az azt alkotó zászlóaljak a tüzelést végző csatározó századok térközeiben rohamlépésben az ellenségre rontottak. Valójában mindez hadgyakorlat során, ellenség nélkül történt, de úgy tűnt, nincs, ami ellent tudna állni a puskatűz és a rohamozó hadoszlop kettős hatásának.

Ezek a harcvonalat képző oszlopokon kívül még három másik mód is van arra, hogyan induljon félmélységben tagolt rendben támadásra a gyalogság.

Az első mód a szétbontakozott zászlóaljból és zászlóaljoszlopból felálló vegyes vonalaké (7. ábra 2. rajz). A szétbontakozott zászlóaljak és a zászlóaljoszlopok első osztályai fél puskalövésnyi távolságra az ellenségtől tüzelnek, majd rohamra indulnak.

A második mód az első lépcső szétbontakozott vonalban tüzelve, fél puskalövésnyi távolságig előrenyomulva. Ezt követően a második vonal oszlopai az első vonal térközein keresztül nyomulnak előre.

A harmadik mód a lépcsőzetes harcrend (lásd 7. ábra II. rajz).

Végül az utolsó mód a teljesen szétbontakozott rendben való előrenyomulás és addig tartó tüzelés, amíg a két harcoló fél egyike vissza nem vonul, ami szinte kivitelezhetetlennek tűnik.

Nem tudnám határozottan eldönteni, hogy e módok közül melyik lenne a legmegfelelőbb, mert a csatatéren még soha nem találkoztam hasonlóval. A háborúban ugyanis a gyalogsági harcban soha nem láttam mást, mint szétbontakozott zászlóaljakat, amelyek szakaszonként kezdték a tüzelést, amely fokozatosan sortűzbe ment át. Vagy pedig hadoszlopokat, amelyek keményen az ellenségre rontottak, mire az ellenség vagy az összeütközést meg sem várva elmenekült, vagy pedig a tényleges összeütközés előtt visszaverte ezeket az oszlopokat, akár határozott magatartásával, akár puskatűzével, vagy hogy végül maga kezdett támadásba, az összecsapásig előrenyomulva.¹⁷ Csak falvakban és szűk dűlőkben láttam igazi, oszlopban álló gyalogság közötti közelharcot, amikor az oszlopok élei szuronyokkal támadták egymást. Szabályos csatasorban még soha nem találkoztam hasonlóval.

¹⁷ Gyakran láttam olyan nagy harcokat is, ahol a gyalogság fele szakaszonként, csatározóként vett részt a harcban, de ez az eset a rendetlen sortűzet adó zászlóaljak kategóriájába tartozik. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Ám ez nem is olyan lényeges. Nem ismétellhetem elégszer, hogy abszurd lenne elvetni a puskatüzet, lemondani a fél mélységben tagolt hadoszlopokról, és a taktika abszolút rendszerét megkülönböztetés nélkül előírni minden ország számára, bármilyen nemzet ellen – ez a hadsereg tönkretételét jelentené. Nem igazán az alakzat módja vezet győzelemhez, hanem a különböző fegyvernemek jól kombinált alkalmazása, mindazonáltal elvetném a túl mély hadoszlopokat. Ezeket minden elméletnek tiltania kellene.

Azzal fejezzük be ezt az értekezést, hogy emlékeztetünk arra, hogy a gyalogság harcba vezetésének egyik leglényegesebb pontja, hogy csapatainkat a lehető legjobban megóvjuk az ellenség tüzéségének tüzeitől. De nem úgy, hogy nem megfelelő időpontban visszavonjuk azokat, hanem úgy, hogy a terep egyenetlenségeit vagy más, előttük lévő egyenetlenségeket kihasználva fedezékbe megyünk az ütegek tüze elől. Ha puskatüz hatása alá kerülünk, akkor nem kell számítani a fedezékekre, ha támadásra alkalmas állapotban vagyunk, akkor támadnunk kell. A fedezékek nem erre az esetre vannak, hanem csak a csatározóknak és a védelemben lévő csapatoknak.

Általában elég fontos, hogy az arcvonaltalban fekvő falvakat megvédjük, vagy igyekezzünk bevenni azokat, ha mi vagyunk a támadók. De ugyanilyen fontos, hogy ne tulajdonítsunk ennek túlzott jelentőséget, nem elfeledve a híres höchstädti csatát, amikor Marlborough és Savoyai Eugén észrevette, hogy a francia gyalogság zöme a falvakban van összezúfolva, a centrumra törtek, és 24 zászlóaljat ejtettek fogságba, amelyet feláldoztak, hogy ezeket az állásaikat védjék.

Ugyanebből az okból hasznos a cserjések vagy facsoportok megszállása, amelyek támaszt nyújthatnak a két fél közül annak, aki elfoglalja ezeket. Fedezéket nyújtanak a csapatoknak, elrejtik mozgásukat, védik a lovasságot és megakadályozzák az ellenséget abban, hogy a közelükben fellépjen.

A szkeptikus Clausewitz nem félt fennen hirdetni az ellentétes alapelvet, azzal a különös ürüggyel, hogy aki egy erdőt elfoglal, vakon cselekszik, és semmit sem észlel abból, amit az ellenség tesz, így az erdők védelme taktikai hiba.¹⁸ Valószínűleg a hohlenlinden csata eredményei vakították el, és ezért keverte össze az erdő elfoglalását a csatasorban azzal a hibával, hogy egy egész hadsereget egy hatalmas erdőbe vetnek anélkül, hogy urai lennének az erdő elülső vagy oldalsó kijáratainak. De bizonyára soha nem látott még igazi csatát, aki tagadja az olyan erdő birtoklásának vitathatatlan fontosságát, amely olyan csatavonal közelében fekszik, amelyet védeni vagy támadni akarunk. A Hougomont major

¹⁸ Kissé erős Jomini kritikája. Clausewitz fő műve VI. könyvének 21. fejezetében foglalkozik az erdők szerepével a védelemben. Clausewitz különbséget tesz a sűrű, járhatatlan erdők és a ritkás, számtalan úttal átszelt erdőségek között. Ő azt ajánlja, hogy az utóbbit jobb védelmi vonalunk mögött tudni, mint előtte, mert a védőknek szükségük van arra, hogy jól átlássák maguk körül a terepet.

szerepe a waterlooi csatában nagyszerű példája annak, hogy a jól megválasztott és jól védett állás mekkora hatással lehet a harcban. Clausewitz úr elvének előadásakor elfeledkezett róla, hogy az erdők milyen fontos szerepet játszottak a hochkirchi és a kolini csatában. Ámde már túl sokáig elidőztünk a gyalogság fejezeténél, itt az ideje, hogy más fegyvernemekről is szót ejtsünk.

NEGYVENÖTÖDIK CIKKELY: A LOVASSÁGRÓL

A lovasság felállítása, amely majdnem olyan vitás kérdés, mint a gyalogságé, szintén sok bizonytalanságnak van kitéve, és Bismarck gróf túlságosan dicsért értekezése nem sokat tett a kérdés tisztázása érdekében. Mivel továbbra sem sikerült megállapodnunk a lovasság alkalmazásáról, a vezetéséhez szokott hadvezérek döntéséből indulok ki elméletem felvázolásakor.

Az, hogy a hadvezér milyen módon használja fel a lovasságot, természetesen részben függ az ellenségnek akár számban, akár minőségben megnyilvánuló relatív erejétől. Mindazonáltal bármilyen változásokat idézzenek is elő ezek az eltérések, a gyengébb, de jól vezetett lovasság mindig találhat alkalmat arra, hogy nagy dolgokat vigyen véghez, olyan döntőnek számít a megfelelő pillanat e fegyvernem alkalmazásakor.

A lovasság gyalogsághoz viszonyított számszerű aránya sokat változott. Ez a nemzettek természetes hajlamától függ, amelyek lakói többé-kevésbé alkalmasak arra, hogy jó lovasok legyenek, és erre a lovak nagy száma és minősége is gyakorol bizonyos befolyást. A forradalmi háborúknban a francia lovasság, bár szervezetlen és sokkal gyengébb volt az osztrákokénál, csodálatos szolgálatot tett. Láttam 1796-ban a rajnai hadseregben azt, amit nagyképpen lovassági tartaléknak neveztek, ami alig egy gyenge dandárt alkotott (1500 ló). 10 évvel később ugyanezek a tartalékok 15–20 ezer lóból álltak, annyira megváltoztak az elképzelések és az eszközök.

Általánosságban elmondható, hogy a tábori hadseregnek egyhatodát kell lovasságban tartania, a hegyvidéki országokban az egytized része is elegendő.

A lovasság legfőbb érdeme a gyorsaságában és a mozgékonyságában rejlik, sőt lendületében is, ha nem félnénk attól, hogy ez utóbbi tulajdonságot rosszul alkalmazzák.

Bármilyen fontos is a lovasság a háború hadműveleteiben, nem tudna megvédeni egy állást a gyalogság segítségével nélkül. Fő célja a győzelem előkészítése vagy kihasználása, a győzelem teljessé tétele foglyok és trófeák ejtésével, az ellenség üldözésével, a veszélyeztetett pontra való gyors segítségadással, a megrendült gyalogság megtörésével, végül a gyalogság és a tüzérség

visszavonulásának fedezésével. Ezért van az, hogy a lovasságban hiányt szenvedő hadsereg ritkán ér el nagy sikereket, és ezért olyan nehéz a visszavonulása.

Hogy melyik mód és pillanat a legmegfelelőbb a lovasság bevetésére, az a hadvezér ítélőképességétől függ, a csata tervétől, attól, hogy mit csinál az ellenség, és ezernyi kombinációtól, amelyeket nagy számuk miatt most nem sorolunk fel, inkább ezek főbb jellemzőit fogjuk bemutatni.

Elismert tény, hogy a lovasság általános támadása rendezett védelmi vonal ellen nem kísérelhető meg sikerrel, hacsak gyalogsággal és erős tűzérsséggel nem támogatják, legalábbis bizonyos távolságból. Waterloonál láttuk, hogy a francia lovasságnak milyen sokba került, hogy e szabály ellenében cselekedett, s ugyanezt a sorsot szenvedte el Kunersdorfnál Frigyes lovassága is. Mindazonáltal előfordulhat, hogy csak a lovassággal kell küzdenünk. Ám a legtöbb előnyt általában az ellenséges gyalogsággal harcban álló gyalogság vonala elleni támadástól várhatjuk, amit a marengói, az eyllau, a borogyinói és 10 másik csata bizonyított.

Azonban van egy eset, amikor a lovasság döntő fölényben van a gyalogsággal szemben, amikor sűrű eső esik, vagy hóvihár van, amely megnekedvesíti a fegyvereket, és megfosztja a gyalogságot fegyvere használatától. Ezt bizonyította Augereau hadtestének sorsa Eylounál, és az osztrákok bal szárnya ugyanezt élte át Drezdánál.

A gyalogság ellen akkor is sikerrel hajtanak végre nagy lovasrohamokat, amikor már sikerült azt a tűzérsség félelmetes tüzével vagy más módon megrendíteni. Az egyik legjelentősebb ilyen jellegű támadás a porosz lovasságé volt Hohenfriedbergnél, 1745-ben (lásd az *Értekezés a nagy hadműveletekről* című munkámat). De minden olyan támadásnak, amely nem megrendült gyalogságból álló négyoszög ellen irányul, kudarcot kell vallania.

A nagy lovasrohamokat az ellenség ütegeinek elfoglalására szokás indítani, így megkönnyítve a gyalogság tömegei számára az ellenséges állások elleni rohamot. Ezért nagyon fontos, hogy a gyalogság olyan állapotban legyen, hogy késedelem nélkül ki tudja használni e rohamokat, ugyanis az ilyen jellegű lovasrohamnak csak pillanatnyi hatása van, gyorsan ki kell használni, mielőtt az ellenség a rohamban szétzilálódott lovasságot ismét visszaűzi. Nagyszerű példa erre a franciák remek támadása Gossa ellen a lipcsei csatában, október 16-án. A Waterloonál ugyanezzel a céllal végrehajtott lovasrohamok csodálatra méltóak voltak, de támogatás hiányában eredménytelenek. Ney gyenge lovasságának merész támadása Hohenlohe herceg tűzérssége ellen a jénai csatában¹⁹ szép példája annak, mit lehet tenni ilyen esetben.

Végül általános lovasrohamokat szokás indítani az ellenség lovassága ellen, hogy azt a csatatérről elűzzék, és utána szabadabban fordulhassanak zászlóaljai ellen.

¹⁹ Jomini ennél a rohamnál jelen volt, Ney környezetében.

A lovasságot sikerrel lehetett indítani az ellenséges vonal oldala vagy háta ellen abban a pillanatban, amikor a gyalogság előlről ténylegesen megtámadja. Ha visszaverik, galoppban visszatérhet, ha sikerrel jár, az ellenséges hadsereg pusztulását okozhatja. Ritkán adatik meg a lovasságnak ez a feladat, mindazonáltal nem látom, mi akadály lehetne ennek, mert a jól vezetett lovasságot nem lehet elvágni a seregtől, még akkor sem, ha az ellenség hátában találja magát. Egyébként többnyire az irreguláris lovasságnak szokott jutni ez a szerep.

Védelemben a lovasság ugyancsak hatalmas eredményeket érhet el, ha a megfelelő pillanatban támad olyan ellenséges csapattestet, amely a védelmi vonalhoz közeledve készen áll arra, hogy áttörje azt, vagy már át is hatolt azon. A védelem lovassága ebben az esetben győzelemre fordíthatja az ütközetet, és megsemmisítheti az első vereségtől megrendült és szétszilált ellenfelet. Az oroszok az eylaui rohammal, az angol lovasság pedig Waterloonál szép bizonyítékát adta ennek. Végül az egyes hadtestek külön lovassága adott időben rohamot indít, akár azért, hogy támadást támogasson, akár azért, hogy az ellenség rossz mozdulatát kihasználja, akár azért, hogy veresége utáni visszavonulását teljessé tegye.

Nem olyan könnyű meghatározni a legjobb támadási módot, mert ez függ a kitűzött céltól és más körülményektől, amelyek befolyásolják a pillanat kiválasztását. A lovas-rohamnak csak négy módja van: oszlopokban térközzel, sorokban ügetésben,²⁰ sorokban galoppban, végül szétszóródva. Az oldaltávolság nélküli szoros rohamban a dzsida vitathatatlan előnyöket nyújt, a közelharcban talán a szablya jobb. Innen ered az ötlet, hogy a dzsidát az első sornak adják, amelynek el kell indítania a rohamot, a szablyát pedig a második sornak, amelynek a párharcokat kell vívnia. A pisztolytűz csak előőrsi szolgálatban, rajban végrehajtott rohamban használható, vagy amikor a könnyűlovasság a gyalogságot korai tüzelés leadására akarja rábírni, hogy a később bekövetkező nagy rohamot előmozdítsa. Ami a karabélyok tüzeit illeti, aligha tudjuk, mire jó, mivel a tüzeléshez az egész csapatnak meg kell torpannia, ami biztos vereségnek teszi ki, ha merészen támadnak rá. Csak a csatlánc tagjai képesek futva tüzelni.

Az imént azt mondtuk, hogy minden támadási mód egyformán jó lehet. Ám nem szabad azt hinnünk, hogy a lovasság lovasság elleni harcában mindig a lendületesség a döntő. Éppen ellenkezőleg, a gyors vágta jobb módszernek tűnik számomra a vonalban végrehajtott rohamnál, mert itt a kapcsolattartástól, a szilárdságtól és a rend tartásától függ minden, olyan feltételektől, amelyek a galoppban történő rohamnál nincsenek jelen. Ezek különösen alkalmasak a tüzéség elleni rohamra, mert itt fontosabb a gyors,

²⁰ Amikor itt sorokba rendezett támadásokról beszélek, nincs ellentmondás azzal, amit máshol kifejtettem. Világos, hogy itt nem nagy, szétbontakozott sorokról van szó, hanem legfeljebb dandárokról vagy hadosztályokról. A több hadosztályból álló hadtest a terepen több, lépcsőzetes oszlopba rendeződik, amelyek élén két vagy három lovasezred áll, amely a rohamra van szétbontakozva. (*Jomini saját megjegyzése.*)

mint a rendezett beérkezés. Ugyanezen okból a szablyákkal felfegyverzett lovassággal 200 lépésről, galoppban vethetjük magunkat az ellenséges vonalra, amely állva vár ránk. Ha azonban dzsidával felfegyverzett lovasságunk van, a gyors vágta a megfelelő választás, mert e fegyver előnye mindenekelőtt a rend fenntartásától függ. Amint közelharcra kerül sor, a lándzsa minden értékét elveszti.

Ha az ellenség teljes vágtaban támad ránk, nem tűnik bölcs dolognak galoppban nekirohanni, mert akkor szétszórta támadunk tömör és szorosan összefűzött tömegre, amely át fog haladni felbomlott századainkon. Csak a rohamunk látszólagos merészsége által kiváltott erkölcsi hatás lenne kedvező számunkra, ám ha ezt az ellenség az értékén kezeli, máris veszítettünk, ugyanis az összetartás nélkül galoppozó lovasokkal szemben a fizikai és a természeti törvények szerint a tömör lovas tömegé lesz a siker.

A gyalogság elleni támadásokban a mamelukok és a törökök kellőképpen bebizonyították a lendületesség fontosságát. Ahol a dzsidások vagy a vértess lovasság vágtaban nem tud benyomulni, ott nem fog áttörni semmilyen lovasság. Csak a nagyon megrendült gyalogság ellen, vagy amelynek a tüzelése alábbhagy, lehet előnye a vágtaival szemben a heves rohamnak.²¹ Szilárd négyoszlopos megbontásához ágyúkra és dzsidásokra van szükség, még jobbak a dzsidákkal felfegyverzett vértessék. A rajokban végrehajtott rohamoknál és a szétszórta harcmodornál oly gyakori napi előőrsi összecsapásoknál a törököket vagy a kozákokat kell utánozni. Ők a legjobbak, róluk példát lehet venni, ezért erre a témára még visszatérünk.

Bármilyen rendszert alkalmazzunk is a lovasrohamnál, minden lehetséges támadásra nézve igaz, hogy a siker egyik legjobb eszköze, ha tudjuk, hogyan kell a megfelelő pillanatban néhány lovasszázadot az ellenség arcvonalának oldalára vetni. Ahhoz azonban, hogy ez a manőver teljes sikert érjen el, különösen a lovasságnak a lovasság elleni támadásánál, csak abban a pillanatban szabad végrehajtani, amikor a vonalak összecsapnak, mert egy perccel korábban vagy később a hatás valószínűleg egyenlő lesz a semmivel. Ennek a pillanatnak a pontos és gyors felmérésében áll a lovastiszt legnagyobb érdeme.

A lovasság fegyverzetéről és szervezetéről már sok vita folyt, amelyet könnyű lenne néhány igazságra redukálni. A dzsida, mint az imént mondtuk, a legjobb támadó fegyver

²¹ Wagner őrnagy úr szembeállít a tapasztalt lovasok véleményével, akik a 200 méteren megkezdett galoppot részesítik előnyben a vágtaival szemben. Tudom, hogy sok lovas így gondolja, de azt is tudom, hogy a lovas fegyvernem legkitűnőbb tábornokai a vágtaban történő rohamra hajlanak. Lasalle, e tábornokok egyik legügyesebbike egy napon azt mondta, amikor látta, hogy az ellenség lovassága galoppban rohan: „Ezek elveszett emberek!” És valóban, rövid vágtaban legyűrték azokat a századokat. Ami a többit illeti, a személyes bátorságnak nagyobb befolyása van a párharcokra és a közelharcokra, mint a különböző eljárasmódoknak. A teljes galopp ellen csak az szól, hogy szétszóródáshoz vezet, és a döntő összeütközés közelharcra változik, amit vágtaban el lehet kerülni. Másrészt a sokat emlegetett lendület, a galopp egyetlen előnye csak fantom, amely megijeszti a tapasztalatlan lovasokat. (*Jomini saját megjegyzése.*)

a vonalban rohamozó lovascsapat számára, mert akkor éri el az ellenséget, amikor az nem tudja megközelíteni. De talán jó, ha van egy második lépcső vagy tartalék, amely szablyával van felfegyverkezve, hiszen a szablya könnyebben kezelhető, ha közelharcra kerül sor, és ha a rend felbomlik. Talán még jobb lenne, ha a dzsidások rohamát huszárcsapat támogatná, amely utánuk áthatolva az ellenséges vonalon teljesebbé tehetné a győzelmet.

A mellvért a legkiválóbb védelmi fegyver. A dzsida és az erős bőrből vagy bivalybőrből készült, megkettőzött mellvért tűnik számomra a legjobb fegyverzetnek és felszerelésnek a könnyűlovasság számára, a szablya és a vas mellvért a nehézlovasság számára. Néhány tapasztalt katona még a vértések dzsidával való felfegyverzésére is hajlik, meggyőződve arról, hogy az ilyen lovasság, amely nagyon hasonlít a hajdani páncélos katonákhoz, mindenkit elsodorna maga előtt. Bizonyos, hogy a dzsida jobban illene hozzá, mint a karabély, és nem látom, mi lehet az akadálya, hogy a könnyűlovasságéhoz hasonló fegyvereket kapjon.

Ami a kettős alkalmazású csapatnemet, a dragonyosokat illeti, a vélemények mindig is megosztottak lesznek. Az biztos, hogy hasznos lenne néhány lovasított gyalogászlóalj, amely megelőzhetné az ellenséget egy kanyonban, hogy azt visszavonuláskor megvédje, vagy átfésülhetne egy erdőt. De a gyalogosokból lovasságot vagy olyan katonákat csinálni, akik mindkét fegyvernemben egyaránt ügyesek, nehéz dolognak tűnik. A francia gyalogos dragonyosok sorsa eléggé bizonyította volna ezt, ha a másik oldalon a török lovasság nem harcolt volna ugyanolyan sikerrel gyalogosan, mint lóháton. Azt szokás mondani, hogy a dragonyosok legnagyobb kellemetlensége abból a körülményből ered, hogy reggel azt kell nekik prédikálni, hogy a gyalogosnégyoszög nem állhat ellen a rohamuknak, este pedig arra kell őket tanítani, hogy a puskával felfegyverzett gyalogosnak bármilyen lovas le kell tudni győznie. Ez az érv inkább álságos, mint igaz, mert ahelyett, hogy ilyen ellentmondásos maximákat prédikálnánk nekik, természetesebb lenne azt mondani, hogy ha a bátor lovasok képesek megtörni a négyoszöget, akkor a bátor gyalogság is képes visszaverni ezt a rohamot, hiszen a győzelem nem mindig a fegyverek fölényétől függ, hanem ezer más körülménytől. Hogy a csapatok bátorsága, a parancsnokok lélekjelenléte, egy jól időzített manőver, a tüzéség hatása és a puskatűz, az eső, sőt a sár is hozzájárul a kudarchoz vagy a sikerhez, de általános érvényű igazság, hogy a bátor gyalogosnak vagy lovasnak úrrá kell lennie gyávaságán. Ha ezeket az igazságokat a dragonyosokba sulykoljuk, akkor el tudják hinni, hogy fölényben vannak ellenfelükkel szemben, akár gyalogosként, akár lovasként támadnak. Így járnak el a törökök és a cserkeszek, akiknek lovasai gyakran leszállnak a lóról, hogy puskával a kezükben bevessék magukat az erdőbe vagy a fedezék mögé. De azt sem titkolhatjuk, hogy jó parancsnokok és jó katonák szükségesek ahhoz, hogy a csapatok kiképzését a tökéletesség ilyen fokára emeljék.

Mivel Miklós cár tudta, mire képesek bátor katonái gyalogosan és lóháton, roppant tömegű, 14-15 ezer dragonyost egyetlen hadtestben egyesített, anélkül, hogy számításba vette volna Napóleon rossz tapasztalatait a francia dragonyosokkal kapcsolatban. Nem hagyta magát azon aggodalomtól befolyásolni, hogy eme csapatnem ezredeit gyakran ott kell nélkülözni, ahol a leginkább hasznosak lennének. Egyébként valószínűleg azért rendelte el ezt az összevonást, hogy egységesebbé tegye a dragonyosok kettős, vagyis gyalogos és lovas kiképzését, abban a hitben, hogy háborúban úgyszólván legalább hadosztályonként a hadsereg különböző szárnyaira lesznek szétszórva. Az sem tagadható, hogy vannak olyan körülmények, különösen nyílt csatákban, ahol a lovon gyorsan a döntő pontra szállított 10 ezer gyalogos a mérleg serpenyőjét saját hadserege oldalára képes billenteni. Összevonásuk mindkét rendszerének megvannak az előnyei és a hátrányai is. A középút választását jelentené, ha mindegyik szárnyhoz és az elővédhez (vagy visszavonuláskor az utóvédhez) is egy-egy erős ezrednyi dragonyost csatolnánk, a maradékot pedig hadosztályban vagy lovas hadtestben egyesítenénk.²² De most már itt az ideje, hogy ezt a tárgyat elhagyjuk, és áttérjünk az alakzatokra.

Mindaz, amit a gyalogság felállításával kapcsolatban mondtunk, a lovasságra is alkalmazható, a következő módosításokkal.

1. A sakktáblaszerűen vagy lépcsőzetesen felállított vonalak sokkal alkalmasabbak a lovasság számára, mint a teljes, folyamatos vonalak. Míg a gyalogságnál a sakktáblaszerű szétbontakozás túlságosan töredezett és veszélyes lenne, ha a lovasság behatolna a térközökbe, és oldalba kapná a zászlóaljokat. Ez a sakktáblaszerű alakzat gyalogság esetén csak az ellenséggel való érintkezés előtti előkészítő mozgásoknál megfelelő, vagy a támadó oszlopokból álló vonalaknál, amelyek önállóan képesek minden irányban védekezni a lovassággal szemben. Akár a sakktáblaalakzatot alakítjuk ki, akár az összefüggő vonalakat részesítjük előnyben, a vonalak közötti távolságnak kellően nagynek kell lennie ahhoz, hogy kudarc esetén ne rántsák magukkal egymást, attól függően, hogy milyen gyorsan vonulnak vissza kudarc esetén. Csupán azt lehet itt megjegyezni, hogy a sakktáblaszerű felállításban a távolság kisebb lehet az összefüggő vonalnál. A második vonal semmiképpen sem lehet teljes, folyamatos vonal. Vagy osztályoszlopokban kellene felállítani, vagy legalábbis két lovasszázadnyi térközt kellene hagyni az arcvonalon, utóbbiakat aztán oszlopokban állíthatjuk fel minden lovasezred szárnyain, hogy megkönnyítsük a visszavonuló csapatok átjutását.
2. A közép elleni támadó oszlopoknál a lovasságnak ezredenként, a gyalogságnak pedig csak zászlóaljanként kell felállnia. Hogy e rendnek jól megfeleljenek, hat századból

²² Mindaz, amit itt taglalok, már létező dolgokra vonatkozik. Ragaszkodom ahhoz a véleményemhez, hogy lovassági csapatnemként a dzsidások többet érnek, mint a dragonyosok. (*Jomini saját megjegyzése.*)

álló lovasezredekre van szükség, mert ha osztályokként állnak fel, akkor három egymás mögötti vonalat alkothatnak. Ha csak négy századdal rendelkeznek, akkor csak két vonalat tudnak alkotni.

3. A lovasság támadó oszlopa sohasem lehet olyan zárt, mint a gyalogságé, hanem teljes vagy félszázadnyi térközöket kell hagynia, hogy legyen tér a felfejlődéshez és a rohamhoz. Ez a távolság csak a harcban álló csapatokra vonatkozik. Amikor a vonal mögött készenlétben állnak, ez csökkenthető, hogy kisebb területet foglaljanak el, és hogy csökkentsék azt a távolságot, amelyen át kellene haladniuk harcba vetésükhöz. Fontos azonban, hogy ezek a csapatok fedezékben vagy az ágyúk hatótávolságán kívül legyenek.
4. Mivel a lovasságnak jobban kell tartania az oldalról jövő támadástól, mint a gyalogságnak a gyalogság elleni harc esetén, a lovassági vonal szárnyain szakaszonként fel kell állítani néhány lovasszázadot, hogy azok jobb vagy bal oldali fordulattal fel tudjanak sorakozni az ellenséggel szemben, amely a szárnyakat akarja megzavarni.
5. Amint már elmondtuk, fontos felmérni, hogyan kell néhány lovasszázadot a támadásra készülő vonal szárnyaira helyezni. Ha irreguláris lovasság van jelen, akkor azt kell erre használni, mert erre a célra ugyanannyit, sőt talán többet is ér, mint a reguláris lovasság.
6. Az is fontos megfigyelés, hogy különösen a lovasságnál jobb, ha a főparancsnokság inkább a vonal mélységben elosztva, mint ha az arcvonalon helyezkedik el. Például az olyan két dandárból álló hadosztályban, amely felfejlődik, nem célszerű, ha mindkét dandár egyetlen vonalat alkot a másik mögött. Szerencsésebb, ha minden dandárnak egy ezrede van az első lépcsőn, egy pedig a második lépcsőn. Így a vonal minden elemének saját tartaléka lesz maga mögött, ami jelentős előny, mert a támadásoknál olyan gyorsan történnek az események, hogy lehetetlen, hogy a vezénylő tábornok két felfejlődött lovasezredet irányítani tudjon.

Ennek a módszernek az alkalmazásával minden tábornok rendelkezni tud a tartaléka felett, és szerencsés lenne, ha az egész hadosztályra jutna egy tartalék, tehát hadosztályonként öt lovasezred lenne megfelelő a lovasság számára. Ha vonalanként két lovasezredből álló dandárokkal kívánunk támadni, az ötödik lovasezred általános tartalékként szolgál a közép mögött.

Ha ezzel éppen ellenkezőleg egyes harcrendet kívánunk alkalmazni úgy, hogy egyszerre csak két lovasezred fejlődik fel, a többi pedig oszlopban tartjuk, ebben az esetben is megfelelő harcrendet kapunk, mivel a vonal mögött osztályonként felállított három lovasezred fedezi a szárnyakat és a centrumot, egyúttal elegendő térközöket hagy, amelyeken az első vonal lovassága, ha visszaverik, vissza tud húzódn.

7. A lovasság lovasság ellen folytatott csatái esetében általában két lényeges alapelvet ismerünk. Az egyik, hogy minden első lépcsőt előbb-utóbb visszavernek, mert még abban az esetben is, ha a legszerencsésebb rohamot hajtotta végre, valószínű, hogy az ellenség – amennyiben friss századokat állít szembe vele – arra kényszeríti, hogy a második vonal mögött gyülekezzen újra. A másik alapelv az, hogy egyformán kiváló és erős csapatok és egyformán tehetséges parancsnokok esetében azé lesz a győzelem, aki az utolsó századokat tartalékban tartja, és tudja, hogyan kell azokat a megfelelő pillanatban az ellenséges vonal szárnyára indítani, amely már az övéivel áll teljes harcban.

E hét igazság alapján fogunk tudni pontos képet alkotni azon alakzatok rendszeréről, amelyek a legmegfelelőbbek a nagy lovassági hadtestek harcba vezetésénél.

Bármilyen rendet fogadjunk is el, óvakodni kell attól, hogy a nagy lovassági hadtesteket teljes vonalakban állítsuk fel, mert ezek a tömegek nehezen kezelhetők, s ha az első vonalat az ellenség visszaszorítja, a másodikat is magával ragadja anélkül, hogy az szabályt tudna rántani. Az ezernyi bizonyíték mellett, amelyet a legutóbbi háború erre adott, idézzük fel Nansouty ezredoszlopokban végrehajtott támadását a Château-Thierry előtt felfejlődött porosz lovasság ellen.

A *Kézikönyv* első kiadásában felemeltem a szavam az ellen, hogy a lovasságot több mint két harcvonalra állítsuk fel. Ám soha nem akartam kizárni azt a lehetőséget, hogy sakktáblaszerűen vagy lépcsőzetesen állítsuk fel a harcvonalakat, és a lovasság tartalék hadoszlopban való felállítását sem vettem el. Csupán a vastag falként támadó lovasságról beszéltem, amelynek harcvonalai fölös mennyiségben torlódnak egymás mögött, s amint az első vonal hátat fordít, azonnal magával rántja a többi is.²³

Egyébként a lovasságnál az erkölcsi fölény még többet számít, mint a gyalogságnál. A parancsnok biztos ítélőképessége és hidegvére, a katona intelligenciája és bátorsága, akár közelharcban, akár a gyülekezésnél, gyakrabban biztosítja a győzelmet, mint ez vagy az a formáció. És ha e két előnyt egyesíteni tudjuk, még biztosabbak

²³ Wagner úr ezzel az állítással vitába szállva a ramillies-i csatát idézi, ahol Marlborough nagy lovassági rohamot indított a franciák ellen, harcvonalakban, térközök nélkül, sakktáblaalakzatban. Ám ha emlékezetem nem csal, azt hiszem, hogy a szövetséges lovasság először két vonalból álló sakktáblaalakzatban volt. A siker valódi oka az volt, hogy Marlborough – miután látta, hogy Villeroy megbénította hadseregének Anderkirch és a Gette mögötti felét – gyorsan reagált, és 38 lovasszázadot vont el erről a szárnyról, hogy megerősítse a bal szárnyat, amely így kétszer annyi lovassággal rendelkezett, mint a franciák. Ami a többi illeti, készséggel elismerem, hogy sok kivétel létezik az alól a taktika alól, amelyet nem tekintek abszolútabbnak, mint a lovassági taktika bármelyik másik alapelvét, tehát az olyan taktika alól, amely épp olyan változékony, mint maga a fegyvernem. (*Jomini saját megjegyzése.*)

lehetünk a győzelemben, és semmi sem legitimálhatja, hogy hibásnak tekintett eljárást fogadtunk el.

A legutóbbi háborúk története (1812–1815) szintén felélesztette az ősi vitákat arról, hogy a sorban harcoló lovasság hosszú távon győzedelmeskedhet-e az irreguláris lovasság felett, amely minden nagyobb összecsapást elkerülve a pártusok gyorsaságával szárnyal, és ugyanolyan frissen és élénken tér vissza a harcba, arra szorítkozva, hogy az ellenséget egyéni támadásokkal zaklassa. Lloyd inkább negatívan válaszolt erre a kérdésre, és a kozákoknak a kiváló francia lovasság ellen elkövetett számos hőstette megerősíteni látszik ítéletét.²⁴ Ám nem szabad megtéveszteni magunkat, és azt hinni, hogy ugyanezeket a dolgokat fegyelmezett könnyűlovassággal is végre lehetne hajtani úgy, hogy az rajokban rohamozná meg a zárt rendű lovasszázadokat. Az irreguláris csapatok azért tudják minden egyéni erőfeszítésüket a közös cél felé irányítani, mert hozzá vannak szokva a rendezetlenebb mozgásokhoz. A legjobban edzett huszárok sem fogják soha megközelíteni a kozákok, a cserkeszek vagy a törökök ezen veleszületett ösztönét.

Bár a tapasztalat bebizonyította, hogy a szabálytalan roham a legjobb lovasság vereségét is elhozhatja az egyéni párviadalokban, azt is el kell ismerni, hogy lehetetlen számítani a szétszórt alakzatban végrehajtott rohamok eredményeire nyílt csatákban, amelyeken gyakran az egész háború sorsa múlik. Az ilyen roham kétségtelenül segítheti az egy vonalban végrehajtott támadást, de önmagában semmi lényegeset nem fog eldönteni. Úgy kell tehát tekintenünk ezeket az irreguláris rohamokat mint hatásos segédeszközöket a lovasság mindennapos összecsapásaiban és mint hasznos adalékokat a döntő hadi eseményekben.

Mindabból, ami az előbbieken elhangzott, véleményem szerint azt a következtetést kell levonnunk, hogy a csatákhoz mindig is a hosszú csövű fegyverekkel felszerelt reguláris lovasság, a kisebb háborúkhöz pedig a kiváló pisztolyokkal, dzsidákkal és szablyákkal felszerelt irreguláris lovasság lesz a leginkább megfelelő szervezet, a jó hadsereg e fontos fegyverneme számára.

Egyébként, bármilyen rendszert fogadunk is el, az is vitathatatlanak tűnik, hogy a nagyszámú lovasságnak, bármilyen jellegű legyen is, nagy befolyással kell lennie a háború eredményeire. Képes megfélemlíteni az ellenség sorait, szállítmányokat foghat el, a hadsereget állásaiba zárhatja, megzavarhatja, sőt meg is szakíthatja összeköttetéseit, és megzavarhatja az ellenség kapcsolattartását hadmozdulataival. Egyszóval majdnem ugyanazokat az előnyöket biztosítja, mint a lakosság tömeges felkelése, azáltal, hogy zűrzavart okoz

²⁴ Amikor a kiváló francia lovasságról beszélek, akkor annak lendületes bátorságára gondolok, nem pedig tökéletességére, mert sem lovaglótudományban, sem szervezettségben, sem lóápolásban nem közelíti meg az orosz vagy a német lovasságot. (*Jomini saját megjegyzése.*)

az ellenséges hadsereg szárnyain és hátországaiban, lehetetlenné teszi, hogy az ellenséges hadvezér bármivel is biztosan számolhasson.

Tehát minden olyan felállás, amely háború esetén a lovasság erejének megduplázására törekszik azáltal, hogy a milíciát is bevonja, jó felállásnak számít. Ugyanis ezek a milíciák néhány jó századdal megtámogatva a néhány hónapos hadjáratok végén képesek lesznek arra, hogy jó portyázókká váljanak. Kétségtelen, hogy ezek a milíciák nem fognak rendelkezni mindazokkal a tulajdonságokkal, amelyekkel a harcias és a nomád népesség rendelkezik, amely úgymond lóháton éli le az életét, és amelynek első ösztönei a kisháborús hadviselés ösztönei, de részben pótolni fogják ezeket. Ebben a tekintetben Oroszország nagy előnyben van minden szomszédjával szemben, mind a doni lovak száma és minősége, mind az irreguláris milícia jellege miatt, amelyet egy pillanat alatt fel tud állítani.

A következőket írtam 20 évvel ezelőtt az *Értekezés a nagy hadműveletekről* című művem XXXV. fejezetében ugyanerről a témáról:

„Felbecsülhetetlen az a hatalmas segítség, amelyet a kozákok az orosz hadseregeknek nyújtottak. Ezek a könnyű csapatok, amelyek jelentéktelenek a nagy csatákban (hacsak nem támadják meg a szárnyakat), rettenetesen az üldözésben és az előőrsök összecsapásakor. A hadvezér minden kombinációjának legfélelmetesebb ellenségei, mert a hadvezér soha nem lehet biztos abban, hogy parancsai célba érnek, és végrehajtják azokat, szállítmányai mindig ki lesznek szolgáltatva a veszélynek, hadműveletei bizonytalanná válnak. Amíg a hadseregben csak néhány félreguláris lovasezred van, addig nem is derül ki, mennyire hasznosak. Ám ha 15-20 ezer lovast számlálnak, érezhetővé válik jelentőségük, különösen olyan országokban, ahol a nép nem ellenséges velük szemben.

Ha csak egy szállítmányt is elfognak, az összes szállítmányt kísérettel kell ellátni, és ennek a kíséretnek biztos vezetésre van szüksége. Az ellenség soha nem lehet biztos abban, hogy sikeres lesz a menet, mert nem tudja, honnan fenyegeti veszély. A menet biztosítása jelentős erőket fog lekötni, és a reguláris lovasságot hamarosan használhatatlanná teszi a legyűrhetetlen fáradtság.

Egyébként úgy vélem, hogy a huszárok vagy az önkéntes dzsidások, akiket a háború kitörésekor szerveznek meg, megfelelően vezetnek, és bátor parancsnokaik a megfelelő helyre vezénylik, majdhogynem be tudnák tölteni a félreguláris lovasezredek szerepét. Ám feltétlenül függetlenként kell kezelnünk őket, mert ha a főhadiszállásról kapnának parancsot, többé nem lennének portyázók. Lehet, hogy ezek a huszárok és önkéntes dzsidások nem rendelkeznének a jó kozákok minden tulajdonságával, de megközelíthetnék azokat.”

Ausztria a magyaroknál, az erdélyieknél és a horvátok között is rendelkezik olyan erőforrásokkal, amelyekkel más országok nem. A lovas *landwehrek* nyújtotta szolgálatok

azonban azt bizonyítják, hogy a lovasságnak erre a fajtájára is támaszkodhatunk, akár úgy is, hogy a reguláris lovasságot váltja fel a minden hadseregben bőségesen előforduló kiegészítő szolgálatokban mint kísérő, küldönc, szállítmánykísérő különítmény, oldalvédszolgálat. A reguláris és az irreguláris lovasságból álló vegyes hadtestek gyakran több valódi szolgálatot tudnak teljesíteni, mint ha csak reguláris lovasságból állnának, mert az attól való félelem, hogy súlyos kár esik a reguláris lovasságban, gyakran megakadályozza a sereget, hogy hatalmas eredményekkel kecsegtető merész hadműveletekbe kezdjen.

Nem fejezhetem be ezt a cikkelyt anélkül, hogy ne emliteném meg azokat a túlságosan is szenvedélyes támadásokat, amelyeket Bismarck tábornok úr intézett ellenem, és amelyeket sajnos túl későn ismertem meg ahhoz, hogy úgy válaszoljak rájuk, ahogyan kellett volna. Úgy tűnik, hogy különösen az a rész váltotta ki a tábornok úr haragját, amelyben másokkal együtt én is azt állítottam, hogy a lovasság önmagában nem képes megvédeni egy hadállást. A tábornok, aki kétségtelenül úgy tesz, mintha a lovasság egyedül is képes lenne hadat viselni, és hogy egy állást éppoly jól meg tudna tartani, mint a gyalogság, úgy véli igazolni ezt az állítást, hogy példaként még Hannibál Ticino folyónál lefolyt csatájához²⁵ is eljutott, mintha a puskák, a gránátok és a szórólövegek nem hoztak volna változást e fegyvernem alkalmazásában! A tábornok úr igencsak büszke nagy lovastudására, és mindenkit, aki nem úgy gondolkodik, mint ő, tudatlannak tekint. Nem kell ahhoz Seydlitznek²⁶ vagy La Guerinière-nek²⁷ lennünk, hogy jól tudjunk érvelni a lovasság háborús alkalmazásával kapcsolatban. És bár én nem állítom, hogy lovaskatona lennék, azt mondhatom, hogy napjaink legtapasztaltabb tábornokai osztoztak a lovasságról alkotott elképzeléseimben, és hogy sok csatában gyakran jobban megítéltem alkalmazásuk lehetőségeit, mint azok, akik nagy lovassági tömegeket irányítottak.

Az egyetlen tételem, amely vitákat váltott ki, az a lovasság lovasság elleni harcánál alkalmazott vágásra vonatkozó tétel. Bármit mondtak is erről, még mindig úgy vélem, hogy ebben a pillanatban, amikor ezt írom, a siker nagyban függ a rend fenntartásától a döntő roham pillanatáig; és hogy különösen a dzsidások esetében a jól kézben és egy

²⁵ Hannibál első győzelme tisztán lovassági ütközetben a rómaiak felett Észak-Itáliában, Kr. e. 218. november végén.

²⁶ Friedrich Wilhelm Freiherr von Seydlitz-Kurzbach (1721–1773) porosz lovas altábornagy. Nagy Frigyes háborúiban tüntette ki magát. Lovasrohamai a rossbachi (1757), a leutheni (1757) és a zorndorfi (1758) csatában voltak döntő jelentőségűek.

²⁷ François Robichon de la Guérinière (1688–1751) francia lószakértő. Lovasiskolája, lóképzési módszerei és a helyes lovaglótartásról vallott nézetei úttörő jelentőségűek voltak. Elvetette az erőszak alkalmazását, és az egyes lovakra szabott differenciált kiképzés mellett állt.

tömegben tartott vágózó tömeg döntő rohama győzedelmeskedik a galoppban támadó szétszóródott csapat felett.

Ami a többi kérdést illeti, a lehető legnagyobb mértékben fenn kell tartani a rendet a döntő roham során, és arra kell törekedni, hogy a rohamot a megfelelő pillanatban oldalirányú támadással egészítsük ki. Hogy a csapatnak erkölcsi lendületet adjunk, támogatására a közelben készen kell állni egy másik alakulattal. Ezek a siker olyan elemei, amelyeket mindig is megvalósíthatónak ismertem el a lovasság lovasság elleni rohamában, mert a világ minden szép maximája eltűnik az olyan villámgyors küzdelemben, ahol a legügyesebb professzoroknak is csak arra lenne idejük, hogy kivédjék a szablyavágásokat. Bizony, nemigen kerülhetnének olyan helyzetbe, hogy olyan parancsokat adjanak, amelyeket a katonák meghallának, és végre tudnának hajtani.

Ami a lovasság jó alkalmazását illeti, akár egy csata, akár egy háború egészét tekintve, úgy hiszem, egyetlen tapasztalt hadvezér sem utasítaná vissza azokat a gondolatokat, amelyeket e tárgyban kifejtettem.

Soha nem állítottam, hogy a lovasság ne működhetne közre egy hadállás védelmében, de azt, hogy azt egyedül meg tudja védeni, mindig is tagadni fogom. Ha 100 ágyút állítunk be mögé az állásban, képes lesz ott tartani magát, ha megelégszik az ágyúzással, ahogy a francia lovasság oly bátran tartotta magát Eylaunál. De ha megtámadja a gyalogság, és a tüzéség elhallgattatta ágyúit, nem biztos, hogy az állást meg tudja védeni.

Könnyen megfejthetjük Bismarck tábornok nagy haragjának valódi okát. Nagy vakmerően azt állítottam, hogy a lovasságról szóló értekezése, bár nagyon tanulságos, nem hozott nagy előrelépést ebben a fegyvernemben. Ez az ítélet kétségtelenül szigorúnak tűnt számára, és a tábornok úr részéről elszenvedett sérelmem ellenére elismerem, hogy túl sarkosan mondtam ki ítéletem. Ám miután a tárgyban fontos tanulságokra tettünk szert Seydlitz és Napóleon lovasságának példájából, nem vagyok benne biztos, hogy B. úr elméletei komolyabb eredményhez vezetnének. Mivel én ezt tagadni merészeltem, csakis tudatlan alak lehetek. Na, ez aztán frappáns kritika! Ha a vélemény szabad, nem lehetne sértődés nélkül vitatkozni róla? Ami engem illet, B. úrban sok okosságot és műveltséget ismerek el, talán még túl sokat is ahhoz a témához képest, amelyet tárgyal. Amikor sziporkázik az elme, és a szenvedélyek beszélnek, az ész és az ítélőképesség nyugodni tér. Ami a többit illeti, már az e művet megelőző jegyzetben megjegyeztem, hogy a katonáembernek nem tudós könyvekben kell válaszolnia a vélt személyeskedésre, különösen akkor nem, amikor hat éven át nem vett róluk tudomást.

NEGYVENHATODIK CIKKELY: A TÜZÉRSÉG ALKALMAZÁSÁRÓL

A tüzérség egyszerre támadó és védekező fegyvernem, amely mindkét szerepében egyaránt félelmetes.

Támadó eszközként a jó helyen alkalmazott nagy üteg szétzúzza az ellenséges vonalat, megrázza azt, és megkönnyíti az azt megtámadó csapatok számára az áttörést. Védelmi fegyvernemként pedig megduplázza a hadállás erejét, nemcsak azáltal, hogy már messziről kárt okoz az ellenségnek, és nagy távolságból is képes morális hatást gyakorolni a támadásra induló csapatokra, hanem a helyi védelem révén is, amelyet magának az állásnak a védelmében nyújt, még hozzá kartácstávolságon belül. Nem kevésbé fontos a helységek vagy az elsáncolt táborok támadásában és védelmében, mert a tüzérség a modern erődítés lelke.

Mondtunk már néhány szót a harcvonalon való eloszlásáról, de meglehetősen zavarban vagyunk, amikor arról kell beszélnünk, hogy milyen módon kell harcba vetni az ágyúkat. Itt annyira megsokszorozódik az esetek száma az ügy sajátos körülményei, a terep és az ellenség mozgása miatt, hogy nem mondhatjuk, hogy a tüzérségnek bármilyen, a többi fegyvernemtől független fellépése lenne. Közben láttuk, hogy Napóleon Wagramnál 100 lövegű álló üteget vetett be a Masséna hadtestének kivonása által a centrumában keletkezett résbe, és így az osztrák közép minden erőfeszítését féken tudta tartani. De nagyon veszélyes lenne a tüzérség ilyen alkalmazását maximaként felállítani.

Tehát itt arra szorítkozunk, hogy néhány alapvetést ismertessünk, megjegyezve, hogy ezek a fegyvernem legutóbbi háborúiban (1812–1815, 1820–1831) fennálló állapotán alapulnak. Az új felfedezések alkalmazása, mivel még nincs elegendő tapasztalat ezekkel kapcsolatban, itt nem kaphatott helyet.

1. Támadáskor a lövegek bizonyos tömegének tüzeit arra a pontra kell összpontosítani, ahová főcsapásainkat készülünk irányítani. Először arra fogjuk használni, hogy tüzével megingassa az ellenséges vonalat, hogy elősegítse a gyalogság és a lovasság támadását.
2. Szükség van továbbá néhány lovasütegre, amely az oszlopok támadómozgását követi, függetlenül a könnyű gyalogütegektől, amelyeknek ugyanez a céljuk. Nem szabad azonban túl sok gyalogüteget a támadásnál előre küldeni, inkább úgy kell elhelyezni azokat, hogy a célt az oszlopok követése nélkül is elérhessék. De amikor a trén úgy van szervezve, hogy a tüzérek is ott vannak, akkor könnyen veszélynek tehetjük ki a tüzérséget.

3. Mint már mondtuk, a lovastüzérségnek legalább a felét tartalékban kell egyesíteni, hogy gyorsan oda irányíthassuk, ahol a legnagyobb szükség lesz a szolgálataira.²⁸ Ennek érdekében a legnyíltabb terepen kell elhelyezni, ahol minden irányban könnyen mozgatható.
4. Az ütegeknek – bár általánosságban az egész védelmi vonalon el vannak osztva – tudniuk kell, hogyan irányítsák figyelmüket és tüzüket arra a pontra, ahol az ellenség több előnyt és áttörési lehetőséget talál. Fontos tehát, hogy a tüzérséget irányító tábornok ismerje a csatatér stratégiai és taktikai pontjait, valamint magát a terepet is, hogy a tartalék tüzérség elosztását e két szempont alapján számítsa ki.
5. Mindenki tudja, hogy a sík terepen vagy az enyhén lejtő részsík közepén felállított tüzérség hatása a legfélelmetesebb a közvetlen vagy a felpattanó tüzelés esetén. Azt sem tagadja senki, hogy nincs jobb a koncentrikus tűznél.
6. A csatákban alkalmazott tábori tüzérségnek soha nem szabad elfelejtenie, hogy fő feladata az ellenség csapatainak megsemmisítése, és nem az, hogy válaszoljon az ellenség ütegeinek. Eközben nem tanácsos a csatamezőt szabadon hagyni az ellenséges tüzérség tevékenységére, hasznos néhány ágyút bevetnünk ellene, hogy tüzét magunkra vonjuk. Az elérhető lövegek egyharmadát erre a célra lehet szánni, de legalább kétharmadát a lovasság és a gyalogság ellen kell irányítani.
7. Ha az ellenség szétbontakozott vonalakban nyomul előre, az ütegeknek törekedniük kell tüzelésük keresztezésére, hogy azokat a vonalakat ferdén, kereszttűzbe fogják. Azok a lövegek, amelyeket a szárnyakkal szemben állítottak fel, és a vonalakat lövik, döntő hatást válthatnak ki.
8. Ha az ellenség oszlopokban nyomul előre, azokat előlről, vagyis mélységükben kell lőni. Nem kevésbé előnyös azonban ferdén és különösen oldalról vagy hátulról pásztázni azokat. Felbecsülhetetlen az a morális hatás, amelyet a tüzérség hátulról történő támadása gyakorol a csapatokra. Ritkán fordul elő, hogy akár a legbátrabb katonák is ne lennének megdöbbenve és megrendülve. Ney szép hadmozdulatát Preititz ellen (a bautzeni csatában) Kleist néhány lövege semlegesítette, amelyek oldalról pásztázták a marsall oszlopait, feltartóztatták, és irányváltoztatásra készítették azokat.²⁹ Néhány könnyű löveg, amelyet minden

²⁸ E fejezet első kiadása óta több ország is átvette azt a rendszert, hogy a tüzéreket a trénben helyezik el, ahelyett, hogy lóra ültetnék őket. Ez kíméli a lovakat, és az ütegek tüzelése közbeni kellemetlenségtől is óvja azokat, ám mozgékonyaság tekintetében soha nem ér fel az oroszok kiváló lovastüzérségével, amely minden elképzelést felülmúl, amelyet az ember erről alkotni tud. Azóta sok más tüzérségi találmány is felbukkant, de ezek még nem eléggé ismertek ahhoz, hogy itt helyet kapjanak, még ki kell tapasztalni alkalmazásuk módját. (*Jomini saját megjegyzése.*)

²⁹ Jomini jelen volt Ney vezérkari főnökeként a csatában, saját szemével láthatta ezt az esetet 1813. május 21-én.

kockázatot vállalva a szárnyak ellen vetnek be, hogy hasonló eredményt érjen el, sohasem lesz haszontalan.

9. Ismert tény, hogy az ütegeket állandó gyalogsággal vagy lovassággal kell támogatni, s hogy előnyös, ha azokat megfelelően támogatják a szárnyakon. Ugyanakkor néha adódnak olyan esetek, amikor el kell térni ettől az alapelvtől – az imént említett wagrami példa az egyik legjelentősebb ezek közül.
10. Nagyon fontos, hogy a lovasság támadásakor a tüzérség ne hagyja magát megrémíteni, és előbb vasgolyóval, majd kartáccsal tüzeljen, amilyen hosszan csak lehet.³⁰ Ebben az esetben az ütegek védelmével megbízott gyalogságnak négyszögekbe kell állnia az ütegek közelében, hogy a lovaknak és a tüzereknek menedéket nyújtson. Az ütegek elejének kiterjedésével arányos hosszú négyszögek tűnnek a legmegfelelőbbnek e cél elérésére, ha a gyalogság a lövegek mögött van. Ha oldalt helyezkedik el, előnyösebb a szabályos négyzetalakzat. Egyesek azt állítják, hogy a röppentyűket lehet alkalmazni a lovasság ellen is, mert megijeszti a lovakat, de ismétlem, ez még csak kísérlet, és ilyen bizonytalan adatokra nem alapozhatunk alapelveket.
11. A gyalogság tüzérség elleni támadása során a fent említett esetről még fontosabb, hogy minél hosszabban tüzeljünk, anélkül azonban, hogy túl nagy távolságból kezdenénk a tüzelést. A tüzereknek mindig meglesznek a lehetőségeik a gyalogság védelme alá húzódni, ha megfelelően támogatják őket. Ez az egyik olyan eset, amikor a három fegyvernemet egyszerre kell bevetni, mert miután a tüzérség megzavarja az ellenség gyalogságát, a gyalogság és a lovasság együttes támadása elő tudja idézni annak teljes pusztulását.
12. A legutóbbi háborúkban jelentősen megváltoztak a tüzérség arányai. Napóleon 1800-ban 40-50 löveggel indult Itália meghódítására, és teljes sikerrel járt, míg 1812-ben 1000 vontatott ágyúval támadta meg Oroszországot, és nem járt sikerrel. Ez kellőképpen bizonyítja, hogy semmilyen abszolút szabály nem rögzítheti ezeket az arányokat. Az a közmegállapodás, hogy 1000 katonára három löveg elegendő, ám Törökországban, valamint a hegyvidéki területeken ez is túl soknak bizonyulhat. A nehézüzérség, az úgynevezett tartalék tüzérség és a könnyűüzérség arányai ugyanúgy változnak. Nagy hiba, ha túl sok nehézüzegünk van, mert a csatákban a 6 vagy 8 fontos ágyúk majdnem ugyanazt a hatást váltják ki, mint a 12 fontosak, miközben nagy különbség van a kaliberek mozgékonyasága és járulékos tartozékai között. Egyébként az egyik legjelentősebb bizonyítékot, amelyet a fegyverzet arányainak a hadseregek sikerére gyakorolt hatásának értékelésére fel lehet hozni,

³⁰ Az újonnan feltalált robbanó lövedék, amely lehetővé teszi, hogy ezeket a lövedékeket 2000 méterre, érzékelhetetlen röppályán lőjék ki, szörnyű fegyver lesz a lovasság ellen. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Napóleon adta az Eylau csata után. A szörnyű veszteségek, amelyeket csapatai az oroszok erős tüzéségének tüzetől szenvedtek, arra késztették, hogy növelje saját tüzéségét. Nehezen elképzelhető aktivitással állította munkába összes ágyúműhelyét Poroszországban, a Rajna-vidéken, sőt még Metzben is, hogy növelje lövegei számát, s újakat öntsön, hogy a hadjárat során zsákmányolt löszereket hasznosítani tudja. Három hónap alatt megduplázta tüzésége személyi és anyagi állományát – 400 mérföldre országa határaitól –, amire még soha nem volt példa a háborúk történetében.

13. A tüzéség lehető legjobb alkalmazásának egyik legmegfelelőbb eszköze az lenne, ha e fegyvernem felsőbb parancsnokságát mindig olyan tüzéségi tábornok kapná, aki egyúttal jó taktikus és stratégia is. Ez a parancsnok nemcsak a tüzéségi tartalékkal, hanem akár a különböző hadtestekhez vagy hadosztályokhoz csatolt lövegek felével is rendelkezhetne.

Így azután egyeztetethetne a hadjárat főparancsnokával arról, hogy mikor és hol tudnának a jelentős tüzéséggel a legjobban hozzájárulni a győzelemhez, ám soha nem hajthatna végre tüzéségi összevonást anélkül, hogy előzőleg ne vette volna át a főparancsnok parancsát.

* * *

Abban a pillanatban, amikor ezt a cikkelyt másodszor is közzé akartam tenni, röpiratot kaptam Okunjev tábornoktól a tüzéség fontosságáról. Bármilyen érdekes is ez a röpirat, nem készítetett arra, hogy megváltoztassam, amit erről a fegyvernemről mondtam.

A szerző dicséretes őszinteséggel megvallja, hogy a három fegyvernem alkalmazásáról szóló munkájában nem értékelte eléggé a tüzéség fontosságát, és mintegy kárpótlásul most azt állítja, hogy ezentúl a tüzéség fogja eldönteni a csatákat, és hamarosan az európai hadseregek fő fegyvernemévé válik.

Minthogy én mindenkor tudatában voltam annak, milyen fontos szerepe van a megfelelően bevetett tüzéségnek a győzelemben, a szerzővel együtt készséggel elismerem, hogy még nagyobb lenne a befolyása, ha mindig meg tudná valósítani, amire rendeltetett. Azt is elismerem, hogy néhány új találmánnyal – például a felpattanó lövésekkel vagy a nagy hatótávolságú kartácstűzzel – még jobban meg lehet növelni a hatékonyságát, és nagy segítségére lehet a hadvezérnek, aki élni tud vele.

Okunjev tábornok igencsak fontos eredményt ért el röpiratával, amikor elővezette ezt a hatalmas témakört, és ezt nem is tagadom el tőle. Ám azt sem titkolom, hogy véleményem szerint kissé túllőtt a célon, mert ha minden igaz lenne, amit állít, a hadseregben

nem is lenne szükség másra, mint vértésekre, tüzérekre és emellett a megerősített állások megtartásához szükséges gyalogságra. A gyalogság többi része legfeljebb ágyútölteléknek lenne jó. Ebből a rögeszméből kiindulva Okunjev tábornok azt a számára kézenfekvő következtetést vonja le, hogy a csaták megnyerésének legfőbb eszköze, hogy ágyúlövésekkel megtörjük a centrumot, majd a katonatömegeket az így kialakított hasadékbá irányítjuk. Ezt az eszközt előnyösebbnek tartja azoknál az eszközöknél, amelyeket ő *arcvonal-változtatásoknak* nevez, és amelyeknek saját bevallása szerint is a mai napig nagyon sok győzelmet köszönhetünk.

Ám megvallom, ennek az állításnak az abszolút érvényét már kétségbe vonom. Először is, nem értem pontosan az *arcvonal-változtatás* fogalmát. Nyilván olyan támadásról van szó, amely egy szárny átkarolására irányul, egy időben az *arcvonal* megtámadásával. Ha nem tévedek, az efféle manőverek nem mindig számítanak *arcvonalváltásnak*. Ám ez legfeljebb csak definíciós vita, valójában nincs nagy jelentősége. Én azt a gondolatot nem tartom megalapozottnak, hogy egy kizárólagos manővert egyetemes csodaszerként lehet elfogadni, és hogy le kell mondani minden más taktikáról, például a hatalmas ütegek és nagy tömegek centrumokat lerohanó taktikájáról. Ha ilyen kizárólagos elképzeléseket valló ellenféllel kellene megküzdenem, olyan hadi eszközökhöz folyamodnék, amelyek legyőzték kedvenc támadásait. Először is azt az eszközt alkalmaznám, amelyet Okunjev úr maga idéz a 35. oldalon, vagyis amelyet Liechtenstein herceg sikerrel alkalmazott a wagrami csatában MacDonald híres hadoszlopa ellen. A Hannibál által Cannanál alkalmazott rendszer itt kiváló példa lehetne, mivel az ilyen tömeg, amelyet azonos számú és homorú vonalban elhelyezett tüzéség koncentrikus tüze verne szét, mint Károly főhercegé Esslingnél, nagy veszélybe kerülne. Végül, hogy elkerüljük a hadsereg két részre vágását, ki tudja, nem lenne-e a szerző által elvetett *arcvonal-változtatások* egyike kitűnő eszköz arra, hogy szembehelyezkedjék rendszerével, mivel a harc döntő súlyát nem a centrumra, hanem egészen más pontra irányozná?

Távol álljon tőlem, hogy tagadjam a centrum elleni erős támadás érdemét. Gyakran ajánlottam én magam is, de különösen akkor, ha az *arcvonal* egyik végpontja elleni támadással kombináljuk, vagy ha túlságosan elnyújtott harc vonal ellen kell végrehajtani.

Mindazonáltal úgy érzem, hogy a szerző kissé szem elől tévesztette azt aényt, hogy a csapatok belső tartásának, a parancsnokok jellemének és képességeinek is nagy befolyása van a csaták kimenetelére. Ezek a tényezők kevésbé gyilkos, de nem kevésbé hatékony ütegek. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy nem minden csatát és nem minden ország kínál ugyanazokat az előnyöket a tüzéségnek: Itáliában, Svájcban, Vendée-ban, Németország számos részén, vagyis a nagyobb hegyekkel szabdaltn vidékeken nem találunk olyan csatateret, mint a wagrami és a lipcsei.

Ám ettől függetlenül sok hasznos tanulságot vonhatunk le Okunjev tábornok úr röpiratából. Legfeljebb azt hányhatjuk az író szemére, hogy egyik végletből a másikba esik. Kétségtelenül azokat az ügyvédeket akarta utánozni, akik szép védekezés után eltúlzott következtetésekre jutnak, biztosra véve, hogy a bírák mindig levonják az érvelés felét. A bölcs olvasók képesek lesznek belőle felhasználni azt, amit igaznak és hasznosnak talál-
nak, és aminek hitelt adhatnak.

Azt remélem, hogy az lesz *Kézikönyvem* első eredménye, hogy felkelti azok figyelmét, akiknek az a feladatuk, hogy befolyásolják a hadseregek sorsát – vagyis a kormányokét és a hadvezéreikét. A második talán a tüzérség anyagi és személyi állományának megduplázása lesz, és minden olyan fejlesztés elfogadása, amely képes növelni annak pusztító hatását. És mivel a csatában mindig a tüzérek az első áldozatok, nagyon is szükséges lesz a gyalogságból kiképezni olyan katonákat, akik szükség esetén a lövegek mellé állnak, és átveszik a csatában elesettek helyét. Végül meg kell kísérelni megtalálni azokat az eszközöket, amelyekkel e vérengzés hatásait semlegesíteni lehet. Elsősorban módosítani kell a csapatok fegyverzetét és felszerelését, majd olyan új taktikát kell bevezetni, amely gyors eredményeket hoz. Ám ez a feladat már a felnövekvő nemzedék tagjaira hárul – ők a tapasztalatra támaszkodva ki tudják majd próbálni mindazokat a találmányokat, amelyekkel a tüzérségi iskolákban foglalkozunk. Boldogok lesznek azok, akiknek az első összecsapások során rengeteg Shrapnel-tarackja lesz, és sok hátultöltő ágyúja, amelyek percenként 30 lövést fognak leadni. Olyan lövedékeik lesznek, amelyek embermagasságba pattannak fel, és soha nem tévesztik céljukat a harcmezőn. Végül továbbfejlesztett röppentyűik, nem is beszélve Perkins híres gőzágyúiról, amelyeket a földszancok védelmére tartottak fenn, de amelyek, ha lord Wellington szóbeli nyilatkozatának³¹ hinni lehet, még itt is képesek lesznek kegyetlen pusztítást végezni. Milyen csodás téma ez azok számára, akik az egyetemes békét és a vasutak kizárólagos uralmát hirdetik!

Kérem, bocsássák meg nekem, ha szinte évődő szellemű mondattal zárok le egy ilyen súlyos vitát. De elengedhetetlen, hogy meglássuk annak a jövőnek a derűsebb oldalát is, amellyel oly sok bátor ember fenyeget bennünket, akik kegyetlen előrelátással kombinálják az eszközöket, hogy a háborút a megszokottnál is véresebbé tegyék, abban a reményben, hogy ezáltal biztosítani fogják zászlóik diadalát. Szörnyű, de nélkülözhetetlen ez a vetélkedés, ha egyenrangúak akarunk maradni szomszédainkkal – mindaddig, amíg az emberi jogok nem szabnak határt e találmányoknak.

³¹ Jomini részt vett 1822-ben a Szent Szövetség veronai kongresszusán mint I. Sándor cár katonai tanácsadója. Bemutatták a Nagy-Britanniát képviselő Wellington hercegének, és ekkor volt alkalma beszélgetni vele a különböző taktikai kérdésekről: oszloptaktika, vonaltaktika stb.

NEGYVENHETEDIK CIKKELY:
A HÁROM FEGYVERNEM
EGYÜTTES ALKALMAZÁSÁRÓL

Kézikönyvem összefoglalásaként még beszélnünk kell a három fegyvernem együttes alkalmazásáról, de hány apró eltérést mutatna ez a téma, ha minden részletbe belemennénk, amelyet az egyes fegyvernemeknél feltüntetett általános elvek alkalmazása megkövetel?

Számos munka – különösen a németeké – feltérképezte ezt a feneketlen mélységet, és elfogadható eredményeket értek el, de a végtelenségig szaporítva a legutóbbi háborúk kis részharcaiból vett példákat. Ezek a példák tulajdonképpen maximákat szolgáltatnak, holott a tapasztalat azt mutatja, hogy lehetetlen szilárd irányelvekbe rögzíteni a tapasztalatokat. Ha azt mondjuk, hogy a három fegyvernemből álló hadtest parancsnokának úgy kell alkalmaznia azokat, hogy természetes módon támogassák egymást, az közhelynek tűnik. Mindazonáltal ez az egyetlen igazi alapelv, amelyet fel lehet állítani, mert ha a parancsnoknak elő akarná írni, hogyan kell cselekednie a lehető legkülönbözőbb körülmények között, az kibogozhatatlan útvesztőbe vezetne. Mivel azonban e vázlat tárgya és keretei nem engedik meg, hogy ilyen kérdéseket érintsek, nem tehetek mást, mint hogy a tiszteket azokhoz a szakmunkákhoz irányítom, amelyek a legsikeresebben tárgyalják ezeket.

A különböző fegyvernemeket a terepnek, a kitűzött célnak és az ellenség feltételezett tervének megfelelően kell felállítani, egyidejű működésüket az egyes fegyvernemek jellemző tulajdonságainak megfelelően kell kombinálni – ez minden, amit a hadművészet tanácsolni tud. A háborúk tanulmányozása során és különösen a gyakorlatban a magas rangú tiszt képes lesz elsajátítani ezeket az ismereteket, valamint azt az éleslátást, amely megfelelő alkalmazásukat ihleti. Azt hiszem, teljesítettem a magamra rótt feladatot, és most áttérek az emlékezetes háborúk elbeszélésére – remélem, olvasóim minden egyes eseménynél alkalmat találnak arra, hogy meggyőződjenek róla, hogy a józan kritikával tanulmányozott hadtörténet valóban a háború igazi iskolája.³²

³² Lásd *Nagy Frigyes háborúinak kritikai története, A forradalom háborúi és Napóleon pályafutása* című munkámat! (*Jomini saját megjegyzése.*)

KONKLÚZIÓ

Megpróbáltuk végigkövetni azokat a főbb pontokat, amelyek alkalmasnak tűntek arra, hogy a háború alapvető elveiként jelenjenek meg. A háború azonban a maga egészében nem tudomány, hanem művészet. Ha ugyan a stratégiát – különösen a stratégiát – alá lehet vetni dogmatikus alapelveknek, amelyek megközelítik a pozitív tudományok axiómáit, ez nem azonos a háború műveleteinek egészével, és – többek között – az ütközetek gyakran kibújnak minden tudományos kombináció alól, hogy lényegében drámai cselekményeket kínáljanak nekünk, amelyekben időnként az egyéni tehetség, az erkölcsi inspirációk és ezer más összetevő játssza a főszerepet. A szenvedélyek, amelyek az egymás ellen támadó tömegeket mozgatják, e tömegek harci képességei, vezetőik jelleme, akaraterije és tehetsége, és nemcsak a nemzetek, hanem még egyes korszakok¹ hevesebb vagy lanyhább harci szelleme, egyszóval mindaz, amit a háború költészetének és metafizikájának nevezhetünk, mindig hatással lesz a háború eredményeire.

Ezzel talán azt állítom, hogy nem léteznek taktikai szabályok, és semmilyen taktikai elmélet nem lehet hasznos? Melyik értelmes katona merne ilyen istenkáromlást a száján kiejteni? Vajon ki hiszi úgy, hogy Savoyai Eugén és Marlborough csak ihlettől vezérelve vagy zászlóaljai morális fölényének köszönhetően győzedelmeskedett? Nem találunk-e, éppen ellenkezőleg, a torinói, a höchstädti és a ramillies-i győzelemben olyan manővereket, amelyek hasonlítanak a talaverai, a waterlooi, a jénai vagy az austerlitzi győzők manővereire, amelyek a győzelem okai voltak? Ha pedig egy alapelv alkalmazása és a manőver, amely annak eredménye volt, százszor is győzelemre vezette az ügyes hadvezéreket, és az ő javukra billentette el az esélyeket, kudarcaik esetén valóban kételkednünk kell-e hatékonyságukban, és érdemes-e vitatnunk a hadművészet tanulmányozásának befolyását? Talán hiábavaló lesz egy elmélet attól, hogy csak a siker esélyeinek háromnegyedét biztosítja?

Nem azért lesz-e a hadsereg és vezetőinek morálja befolyással ezekre az esélyekre, mert olyan hadi lépéseket eredményez, amelyek a taktika kombinációjához hasonlóan a katonai

¹ A híres spanyol közmondás: „egyes napokon bátor volt, másokon pedig nem”; egyaránt alkalmazható nemzetekre és egyénekre is. Nem lehetne összehasonlítani a franciák fellépését Rossbachnál jénai felépésükkel, sem a poroszokét Prenzlaunál és Dennewitznél. (*Jomini saját megjegyzése.*)

egyensúlytanban szokásos törvényszerűségeknek vannak alávetve? 20 ezer felvillanyozott és bátor katona lendületes támadása az ellenséges vonal szárnya ellen biztosabban vezet győzelemhez, mint 40 ezer demoralizált ember manővere ugyanezen szárny ellen. Előbbiek ugyanis valódi akciót hajtanak végre, utóbbiak pedig passzívak maradnak, sőt olykor futásnak is erednek.

A stratégia annak a művészete, hogy a hadsereg erőinek legnagyobb részét a hadszíntér vagy a hadműveleti sáv legfontosabb pontjára vezényeljük.

A taktika annak a művészete, hogy ezeket a tömegeket azon a ponton használjuk fel, ahová a jól kombinált menetek vezették ezeket, vagyis annak a művészete, hogy ezek a döntő pillanatban és a harctér döntő pontján lépjenek akcióba, ahol a döntő csapásnak kell történnie. Amikor a csapatok inkább a menekülésre, mint a harcra gondolnak, akkor már nem cselekvő tömegek, abban az értelemben, ahogyan mi ezt a kifejezést használjuk.

Az elméletileg képzett, de a biztos ítélőképesség, hidegvér és ügyesség híján lévő hadvezér készíthet szép stratégiai tervet, mégis hibázhat a taktika törvényeiben, amikor az ellenséggel találja szembe magát, ekkor tervei megghiúsulnak, és veresége valószínűsíthető. Ha erős a jelleme, képes lesz csökkenteni a vereség tragikus következményeit, ám ha elveszíti lélekjelenlétét, egész hadseregét elveszítheti.

És éppen ellenkezőleg ugyanez a hadvezér lehet éppoly jó taktikus, mint amilyen jó stratégia, és lehet, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel előkészítette a győzelmet. Ebben az esetben, ha csapatai és alvezérei kevésbé támogatják is, valószínűleg nagy győzelmet fog aratni, de ha ezzel szemben fegyelmezetlen, rendezetlen és demoralizált csöcselékek parancsol, ha alattomos alárendeltjei irigylik és becsapják,² minden reménye szertefoszlik, és legpompásabb kombinációi is csak a szinte elkerülhetetlen vereség következményeit csökkenthetik. Annál is biztosabb lenne ez a vereség, ha ilyen eszközökkel kellene megküzdenie egy nála talán kevésbé ügyes, de a háborúhoz szokott vagy az ügyükért lelkesedő csapatokkal rendelkező ellenféllel.

Nincs olyan taktikai rendszer, amely garantálja a győzelmet, ha nem megfelelő a hadsereg morális tartása, ám még ha kiváló is, a győzelem olyan eseményektől függhet, mint a Duna-hidak lerombolása Esslingnél. A rendszerező elméjű hadvezér megtilthatná a hadoszlopoknak a vékony vagy tüzelő alakzatot, vagy pedig tisztán védekező eszközre korlátozhatná a tűzerőt, hogy kizárólag a fél mélységű oszlopokat alkalmazza, mégsem lehet biztos a sikerben.

² Gyakrabban megtörténik, mint gondolnánk, hogy a hadvezért megrévesztik alárendeltjei, akik csak önzésükre hallgatva elfelejtik, hogy a legaljasabb féltékenységtől és a legmegvetendőbb becsvágytól hajtva egyszerre árulják el az országot és a hadsereget. A beosztott tiszt ügyetlensége, aki képtelen felfogni az előírt manőver értelmét, és súlyos hibákat követ el a végrehajtásban, ugyanilyen eredménnyel borítaná fel a legszebb kombinációkat is. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Ezen igazságok ellenére léteznek olyan jó hadi alapelvek, amelyek kiegyenlített erőviszonyok mellett alkalmasak arra, hogy biztosítsák a győzelmet, és bár ezek az elméletek nem taníthatják meg matematikai pontossággal, hogy egyes esetekben mi a célszerű tennivaló, legalább rámutatnak azokra a hibákra, amelyeket el kell kerülni. Ez már önmagában hatalmas eredmény, mert az ilyen maximák a bátor csapatokat irányító hadvezérek kezében a siker többé-kevésbé biztos zálogává válnának.

Mivel, gondolom, nemigen lehet vitatni ezt az állítást, nem marad más hátra, mint kitalálni, hogyan különböztethetjük meg a jó alapelveket a rosszaktól. Igaz, ebben áll az egész katonai zsenialitás, ám vannak irányadó elvek e tudás megszerzéséhez. Minden háborús vezérelv akkor lesz jó, ha a megfelelő pillanatban és ponton a hadi cselekvés legjobb eszközeinek alkalmazását biztosítja. A III. fejezetben bemutatottuk mindazokat a stratégiai kombinációkat, amelyek ehhez az eredményhez vezethetnek. Ami a taktikát illeti, e kombinációk közül a legfontosabb mindig a legmegfelelőbb harcrend kiválasztása lesz, figyelembe véve azt a tervet, amelyet szem előtt kell tartanunk. Amikor az adott terepen lévő katonatömegek akciójára sor kerül, ezen akciók eszközei egyformán jók lehetnek, legyen szó megfelelő időben végrehajtott lovassági rohamról, egy álcázott és erős üteg megfelelő pillanatban történő bevetéséről, lendületesen rohamozó gyalogsági oszlopról vagy felfejlődött hadosztályról, amely állhatatosan és hidegvérrel gyilkos sortűzeket ad le. Végül olyan taktikai hadmozdulatokról, amelyek az ellenséget oldalról és hátulról fenyegetik, és minden olyan manőverről, amely az ellenfél morálját megrendíti. E hadi cselekmények mindegyike a körülményeknek megfelelően a győzelem okává válhat, lehetetlen meghatározni, hogy mely esetekben kellene bármelyiknek is elsőbbséget adni.

Akkor tudjuk jól eljátszani ezt a nagy háborús drámát, ha jól kiismerjük a hadszínteret, amelyen játszani fogunk, hogy meg tudjuk ítélni a kettős stratégiai sakktábla előnyeit, amelyen a két félnek mozognia kell – számba véve az ellenség előnyeit éppúgy, mint saját előnyeinket. Ezen ismeretek birtokában meg kell fontolnunk a hadművelati bázis előkészítésének eszközeit, majd ki kell választanunk a legmegfelelőbb sávot, amelyre fő erőfeszítéseinket irányíthatjuk, és ezt a sávot a háború elveinek leginkább megfelelő módon, hadművelati vonalaink és hadművelati arcvonalként jó kiválasztásával kell berendezni. A támadó hadseregnek különösen arra kell törekednie, hogy az ellenséges hadsereget ténylegesen megtörje, e célból megfelelő manőverezési célpontokat kikeresve és a siker érdekében a vállalkozáshoz alkalmas földrajzi pontokat kiválasztva.

A védekező hadseregnek ezzel szemben minden eszközt ki kell számolnia, hogy ellenfelének ezt az első lendületét semlegesítse, azáltal, hogy a hadműveleteket halogatja, amennyire csak lehet. Mindezt anélkül, hogy az ország sorsát veszélyeztetné. A döntő összecsapást elhalasztja arra a pillanatra, amikor az ellenséges erők egy részét a fáradtságtól megtörve

vagy szétszóródva találja a megszállt tartományokban, amikor már az erődítmények körülzárására, az ostromok fedezésére, az összeköttetési vonalak és a raktárak védelmére tartalékolt erőit elhasználta.

Eddig mindaz, amit az imént mondtunk, egy első hadművelleti terv tárgya lehet. Ám egyetlen terv sem vetítheti előre teljes bizonyossággal a döntő összecsapás kimeneteléből és jellegéből eredő következményeket. Amennyiben ügyesen választottuk meg hadművelleti vonalainkat, jól álcáztuk hadmozdulatainkat, miközben az ellenség rossz hadmozdulatokat végez, amelyek lehetővé teszik, hogy hadserege még szétszórót részeire támadhassunk, akkor nyílt csata nélkül, pusztán stratégiai előnyeink kizárólagos érvényesítése révén is képesek leszünk elérni a győzelmet. Ha azonban a két fél egyformán jó állapotban van abban a pillanatban, amikor az összecsapásra sor kerül, akkor a Borogynóhoz, Wagramhoz, Waterloohoz, Bautzenhez és Drezdához hasonló nagy tragédiák egyike következik be, amelyre a IV. fejezetben jelzett magasabb taktikai szabályok minden bizonnyal jelentős hatást gyakorolhatnak.

Ha egyes keményfejű hadvezérek, miután elolvasták ezt a könyvet, és figyelmesen tanulmányozták a nagy mesterek néhány hadjáratának átgondolt történetét, még mindig azt állítják, hogy nem léteznek sem alapelvek, sem jó hadi szabályok, csak szánni lehet őket, és Nagy Frigyes híres mondásával válaszolhatunk nekik: „Ha egy öszvér akár húsz hadjáratban is részt vesz Savoyai Eugén herceg alatt, attól még nem lesz kiváló taktikus.” Véleményem szerint a szilárd elvekre alapozott, az események által igazolt és a kritikai hadtörténettel ötvözött jó elméletek lesznek a hadvezér igazi tanítói. Ha ezek az eszközök nem is formálnak nagy embereket, hiszen azok maguktól formálódnak, amennyiben a körülmények kedveznek nekik, legalább olyan hadvezéreket fognak teremteni, akik elég ügyesek ahhoz, hogy a második vonalat foglalják el a nagy hadvezérek mögött.

Függelék

Bár az alább következő rövid ismertetés csak közvetve kapcsolódik *Kézikönyvem* alap-témájához, mivel igen érdekes, és az első kiadásokban is megjelent, nem éreztem úgy, hogy ki kellene vennem könyvemből. Az volt a szándékom, hogy a nagy szárazföldi inváziókról szóló ismertetést is csatoljam hozzá, de komoly okok ebben megakadályoztak. Amennyiben be tudom fejezni ezt az ismertetést, egy második kiegészítést fogok belőle készíteni, amelyet egy későbbi kiadásban fogok művemhez csatolni.

RÖVID VÁZLAT A LEGFONTOSABB TENGEREN TÚLI HADJÁRATOKRÓL

Azt gondoltam, olvasóim szívesen vennék, ha rövid vázlatot nyújtanék a főbb tengeri hadjáratokról, amivel alátámasztanám a partraszállással kapcsolatos alapelveket (lásd a 40. cikkelyt).

Az egyiptomiak, a föníciaiak és a rodosziak tengeri haderői a legősibbek, amelyek emlékét a történelem meglehetősen zavarosan idézi fel. A perzsák, miután leigázták ezeket a népeket, valamint Kis-Ázsiát, akkoriban a legfélelmetesebb hatalommá váltak mind a szárazföldön, mind a tengeren.

Eközben – nagyjából ugyanebben az időben – a karthágóiak, Mauritánia partjainak urai a gadesi lakosok hívására átkeltek a Gibraltári-szoroson, gyarmatosították Baeticát, elfoglalták a Baleár-szigeteket és Szardíniát, és végül Szicíliában szálltak partra.

A görögök, mint ismeretes, a perzsák ellen harcoltak olyan sikerrel, amelyet nem is remélhettek volna, bár nem volt még olyan ország, amelyet a természet jobban ellátott volna ahhoz, hogy tekintélyes haditengerészettel rendelkezzen, mint amilyen Görögország volt a maga 50 szigetével és számos partvonalával.

Athén jóléte, kereskedelmi flottájának gyümölcse olyan tengeri hatalommá tette, amelynek Görögország a függetlenségét köszönhette. Flottái, amelyek akkoriban a szigetekkel egyesültek, Themisztoklész alatt rémületet keltettek a perzsákban, és döntőbírák lettek Keleten. Ám soha nem hajtottak végre nagy partraszállásokat, mert szárazföldi erőik nem álltak arányban tengeri erőikkel. Ha Görögország a köztársaságok föderációja helyett egységes birodalom lett volna, és ha Athén flottái egyesültek volna Szürakuszai, Korinthosz és Spárta flottáival ahelyett, hogy szüntelenül egymás ellen harcoltak volna, a görögök talán a rómaiakat megelőzve megszerezték volna a világhuralmat.

Ha hinni lehet az ókori görög történetírók eltúlzott beszámolóinak, Xerxész híres hadseregének nem kevesebb, mint 4000 hajója volt, és ez a szám már kevésbé meglepő, ha elolvassuk Hérodotosz felsorolását. Ám azt már nehezebb elhinni, hogy ugyanabban a pillanatban és összehangolt erőfeszítéssel 5000 másik hajóról 300 ezer karthágói szállt partra Szicíliában,

ahol Gelón még azon a napon elpusztította őket, amelyen Themisztoklész Szalamisznál megsemmisítette Xerxész flottáját. Három másik hadjárat során pedig Hannibál, Himilko és Hamilkár vezetésével állítólag egyszer 100 ezer, máskor 150 ezer ember szállt partra, elfoglalták Akragaszt és Panormoszt, megalapították Lilübaiont, ám kétszer is hiába ostromolták meg Szürakuszait. Androklész végül 15 ezer emberrel elmenekülve leereszkedett Afrikába, és még Karthágót is sikerült megrengetnie! Másfél évszázadon át tartott ez a küzdelem.

Nagy Sándor mindössze 50 ezer emberrel kelt át a Helléspontoszon, és mivel hadiflottája mindössze 160 vitorlásból állt, míg a perzsáké 400 hadihajót számlált, visszaküldte Görögországba, nehogy veszélynek tegye ki azokat.

Nagy Sándor hadvezérei, akik fél évszázadon át veszekedtek birodalmán, nem vezettek említésre méltó tengeri hadjáratot.

Pürrhosz a tarentumiak hívására flottájuk segítségével szállt partra Itáliában, 26 ezer gyalogost, 3000 lovast és az első elefántokat hozva, amelyek a félszigeteken megjelentek (Kr. e. 280-ban). Miután a rómaiakat Hérakleianál és Asculumnál legyőzte, ki tudja, miért, Szicíliába ment, hogy a szürakuszaiak kívánságára elűzze a karthágóiakat. Néhány siker után a tarentumiak visszahívták, mire újra átkelt a karthágói tengerészet által ellenőrzött szorosokon. Majd a samnisok vagy a calabriaiak által megerősítve valamivel később fejébe vette, hogy Róma ellen vonul. Ott vereséget szenvedett, és Beneventum felé visszaverték, így 9000 megmaradt emberével visszament Épeiroszba.

Karthágó, amely hosszú ideje virágzott, hasznát húzott Türosz és a Perzsa Birodalom pusztulásából. Az afrikai köztársaság és az Itáliában egyeduralkodóvá vált Római Köztársaság közötti pun háborúk voltak a leghíresebbek az ókor tengeri történetének évkönyveiben. A rómaiak és a karthágóiak fegyverkezése különösen figyelemre méltó volt, mivel előbbieket nagyon gyorsan tökéletesítették, és gyarapították haditengerészetüket. A 488-as évben (Kr. e. 264) még bárkáik is alig voltak, amelyekkel Szicíliába tudtak volna behajózni, nyolc évvel később viszont az Eknomosz-foknál vívott csatában, Regulus alatt 340 nagy gályával látjuk őket, amelyek egyenként 300 evezőst és 120 harcost – tehát összesen 140 ezer katonát – szállítottak. A karthágóiaknak állítólag 12-15 ezerrel több katonájuk és 50-nel több gályájuk volt.

Ez az Eknomosz-foknál kivívott nagy győzelem, amely talán még az actiumi győzelemnél is elképesztőbb volt, a rómaiak első lépése volt a világbirodalom felé. Az utána Afrikába induló hadsereg 40 ezer emberből állt. A hódítók elkövették azt a hibát, hogy e haderő nagyobb részét visszahívták Szicíliába, a maradékot legyőzték, és Regulus, akit fogságba ejtettek, halálával éppoly híres lett, mint híres győzelmével.

A bosszúállásra felfegyverzett és Klüpeánál győzedelmeskedő nagy flotta visszatérésekor egy viharban elpusztult. Az ezt követő flotta a Palinurus-foknál ugyanerre a sorsra jutott. A Drepanonnál (Kr. e. 249) legyőzött rómaiak 28 ezer embert és több mint 100 hajót

veszítettek. Ugyanebben az évben egy másik flotta teljesen elpusztult a Paktürosz-foknál, amikor Lilübaion ostromára indult.

A senatus – elborzadva a sok katasztrófától – eleinte lemondott arról, hogy a tengert birtokolja. Látva azonban, hogy Szicília és Hispánia feletti uralma a tengeri fölénytől függ, újból fegyverkezésbe kezdett, és Kr. e. 241-ben Lutatius 300 gályával és 700 szállítóhajóval Drepanonba indult, megnyerte az Aegates-szigeteki csatát, ahol a karthágóiak 120 hajót veszítettek. Ez az esemény vetett véget az első pun háborúnak.

A második pun háború, amelyet Hannibál indított itáliai hadjáratával, kevesebb fordulatot hozott a tengeri hadműveletekben. Scipio időközben Új-Karthágóhoz vitte a római sasokat, és e hely meghódításával örökre tönkretette a karthágóiak hispániai birodalmát. Végül Afrikába vitte át a háborút olyan hadsereggel, amely még Reguluséval sem ért fel, ám ez nem akadályozta meg abban, hogy Zamánál diadalmaskodjék, Karthágóra gyalázatos békét kényszerítsen, és 500 hajóját felgyújtsa. Később e nagyszerű férfiú testvére 25 ezer emberrel átkelt a Hellész-pontoszon, hogy Magnésziánál kivívja azt a fényes győzelmet, amely a rómaiak kegyelmére bízta Antiokhosz királyságát. E hadjáratnak az a tengeri győzelem is kedvezett, amelyet a rómaiak az ióniai Müonnészosznál arattak (Kr. e. 190) a rodosziakkal egyesülve Antiokhosz flottája ellen.

Ettől kezdve a rómaiak, mivel nem volt több vetélytársuk, a tengeri uralom által biztosított befolyásukkal megnövelték hatalmukat. Paulus Aemilius 25 ezer ember élén partra szállt Szamothrakénál (Kr. e. 168-ban), legyőzte Perszeuszt, és leigázta Makedóniát.

20 évvel később a harmadik pun háború eldöntötte Karthágó sorsát. Miután Utiké fontos kikötője megadta magát a rómaiaknak, hatalmas hadsereg indult el Lilübaionból és azonnal 80 ezer gyalogost és 4000 lovast szállított oda. Karthágót ostrom alá vették, és Paulus Aemilius fiának, akit a nagy Scipio örökbe fogadott, jutott a dicsőség, hogy a rómaiak e kegyetlen riválisának elpusztításával koronázza meg apái győzelmét.

E diadal után Róma Afrikában és Európában is uralkodóvá vált, ám Ázsiában Mithridatész egy pillanatra megingatta birodalmát. A nagy király, miután egymás után elfoglalta a szomszédos kis államokat, nem kevesebb, mint 250 ezer emberrel rendelkezett és 400 hajóból álló flottája volt, amelyből 300 rendelkezett fedélzettel. Három római hadvezért győzött le, akik Kappadókiában parancsnokoltak, átvonult egész Kis-Ázsián, 80 ezer római alattvalót mészároltatott le, sőt hatalmas hadsereget küldött Görögországba.

Sulla 25 ezer főnyi római erősítéssel partra szállt, és visszafoglalta Athént (Kr. e. 86); de Mithridatész egymás után két nagy hadsereget küldött a Boszporuszon és a Dardanellákon át. Az első, 100 ezer fős hadsereg Khairóneiánál semmisült meg, a második, 80 ezer fős hadsereg Orkhomenosznál jutott ugyanerre a sorsra. Lucullus azonban összegyűjtötte a kis-ázsiai városok, a szigetek és különösen a rodosziak összes tengeri haderejét, és Szésztoznál behajózta Sulla hadseregét, hogy Ázsiába vezesse, mire Mithridatész megijedt, és békét kötött (Kr. e. 83).

A második háborúban, amelyet Murena folytatott, és a harmadikban, amelyet Lucullus vezetett, már nem volt több partraszállás. Mithridatész, akit fokozatosan egészen Kolkhiszig szorítottak vissza, és már nem uralta a tengert, azt eszelte ki, hogy a Kaukázuson át visszafordul a Fekete-tengeren, hogy Thrákián át támadja meg Rómát, ami nehezen érthető terv volt annak az embernek a részéről, aki 50 ezer rómaival szemben nem tudta megvédeni saját államait.

Amikor Caesar másodszor szállt partra Angliában, 600 hajója és azokon közel 40 ezer embere volt. A polgárháborúban 35 ezer embert vitt át Görögországba. Antonius Brundisiumból indulva 20 ezer emberrel csatlakozott hozzá úgy, hogy közben Pompeius tengeri haderején is átverekedte magát. Caesar szerencséje éppúgy kedvezett neki, mint alvezérei rendelkezései.

Később Caesar 60 ezer embert vitt át Afrikába, de csapatai csak egymás után, különböző időpontokban érkeztek oda.

Augustusé volt a Római Köztársaság utolsó napjaiban működő legnagyobb hadsereg. Augustus 80 ezer embert és 12 ezer lovat vitt át hajóval Görögországba, hogy megharcoljon Antoniuszal, ugyanis azon a számos szállítóhajón kívül, amelyet ez a hadsereg igényelt, a védelmükre volt 260 hadihajója is. Antonius a szárazföldön erőfölényben volt, és mégis tengeri csatára bízta a világ sorsát. 170 hadihajója volt, a Kleopátrától kapott 60 egyiptomi gályán és az evezősökön kívül 22 ezer válogatott gyalogosa.

Később Germanicus az Ems torkolatához nagyszabású hadjáratot vezetett, amely a Rajna torkolatából induló 1000 hajóból állt, és legalább 60 ezer embert szállított. A visszatéréskor egy vihar elpusztította a flotta felét, és nem igazán érthető, hogy Germanicus, aki a Rajna két partjának ura volt, miért tette ki magát a tenger veszélyeinek egy ilyen rövid útra, amelyet a szárazföldön néhány nap alatt megtehetett volna.

Amikor a Római Birodalom a Rajnától az Eufráteszig terjedt, a tengeri hadjáratok ritkák voltak, és a birodalom felosztása után az északi népekkel folytatott nagy küzdelem miatt az állam minden erejét Germania és Thrákia hatáira irányították. A keleti birodalom mindazonáltal megőrizte nagy tengerészetét, amelyre a szigetvilág szigetei miatt is szükség volt, és biztosította hozzá az eszközöket.

A keresztény korszak első öt évszázada a tengeri háborúk szempontjából kevés érdekességet kínál. A vandáloké volt az egyetlen olyan nép, amely Hispánia uraként Geiserich alatt 80 ezer fővel szállt partra Afrikában. Később Belizár legyőzte őket, és tengeri hatalma, a Baleár-szigetek és Szicília birtokában egy pillanatra uralta az egész Földközi-tengert.

Ugyanabban az időben, amikor a keleti népek előzölönttek Európát, a skandináv népek egyre gyakrabban bukkantak fel Anglia partjain. Hadműveleteiket aligha ismerjük jobban, mint a barbárokét, azok Odin misztériumaiban rejtőznek. A kelta énekmondók szerint a svédeknek 2500 hajójuk volt, kevésbé költői számítások szerint a dánoknak 970, a norvégoknak 300 hajójuk volt, és gyakran léptek fel együttesen.

A svédek természetesen a Balti-tenger partvidékeire törtek be gyakran, a varégek pedig Oroszországot támadták meg előszeretettel. A dánok, akik az Északi-tengerhez közelebb helyezkedtek el, Anglia és Franciaország partjai felé vették az irányt.

Ha a Depping¹ által idézett felsorolás pontos, legalábbis az biztos, hogy e hajók nagyobb része tulajdonképpen egyszerű halászbárka volt, amely körülbelül 20 embert szállított. Voltak knarrok² is, 20 evezőpaddal, ami összesen 40 evezőt jelentett a két oldalon. A vezérek 34 evezőpaddal ellátott drakkárokkal³ közlekedtek. A dánok kisebb támadásai, amelyek messze felhatoltak a Szajnán és a Loire-on, arra engednek következtetni, hogy e hajók nagy része igen kicsi volt.

Hengist azonban 449-ben a breton Wortiger meghívására 5000 szász harcost vitt Angliába, mindössze 18 hajón, ami arra utalhat, hogy voltak nagyobb hajók is, vagy hogy az Elba mentén élők tengerészete felülmúlta a skandinávokét.

527 és 584 között három újabb hadjárat révén Ida és Crida vezetésével Anglia a szászok hatalmába került, akik hét királyságot hoztak létre. Csak három évszázad múltán (833-ban) egyesült ez a hét királyság egyetlen állammá, Egbert uralma alatt.

A vandálokéval ellentétes mozgás révén az afrikai népek sorra meglátogatták hadjárataikkal Európa déli részét. A mórok 711-ben Tárik vezetésével átkeltek a Gibraltári-szoroson. Julianus gróf hívására eleinte csak 5000-en érkeztek, és távolról sem tapasztaltak erős ellenállást, sőt a vizigótok számos ellensége még segített is nekik. Ez volt a kalifátusok szép időszaka, és az arabok az északi elnyomókhoz képest valóban felszabadítóknak tűnhettek. Tárik hadserege, amely hamarosan 20 ezer főre nőtt, Jerez de la Fronteránál legyőzte Roderik királyt, és behódoltatta a királyságot. Fokozatosan több millió mór kelt át a tengeren, és telepedett le Hispániában, és bár vándorlásuk mértéke nem ismerhető meg pontosan a partra szálltak számából, mégis a történelem egyik legimpozánsabb és egyben legkülönösebb képét adja, amely az afrikai vandálok inváziói és a keleti kereszties hadjáratok mércéjével mérhető.

Nem kevésbé fontos és maradandó nyomokat hagyó forradalmi mozgás jelezte északon annak a hatalmas birodalomnak a létrejöttét, amely ma Oroszország nevét viseli. A varég fejedelmek, akiket a novgorodiak hívtak be, és akik közül Rurik volt az első, hamarosan nagy hadjáratokkal adtak hírt magukról.

Oleg 902-ben, mint mondják, a Dnyeperen indult útnak 2000 bárkával. Ezeken 80 ezer ember utazott, átkeltek a folyó nagy vízésésein, elértek a Fekete-tengerig, míg lovasságuk a part mentén haladt. Konstantinápoly előtt bukkantak fel, ahol arra kényszerítették Bölcs Leót, hogy adót fizessen nekik.

¹ Georges-Bernard Depping (1784–1853) francia történész. Hivatkozott műve: DEPPING 1826.

² Középkori északi kereskedőhajó.

³ A vikingek hadihajója.

40 évvel később Igor ugyanezt az utat választotta, olyan fegyverzettel, amelyet a krónikák 10 ezer bárkában határoznak meg. Konstantinápoly közelébe érve flottája a görögtűz⁴ szörnyű hatásaitól megrémülve Ázsia partjaira szorult, ott csapatokat rakott partra, amelyeket visszavertek, és az expedíció hazatért.

Igor egyáltalán nem csüggedt, újra felállította flottáját és hadseregét, partra szállt a Duna torkolatánál, ahová Rómanosz bizánci császár követet küldött, hogy békét kérjen tőle, Igor pedig újabb hadiadót vetett ki rá (943).

Alig telt el negyedszázad, amikor Szvjatoszlav, akinek kapóra jöttek II. Niképhorosz és a bolgár király vitái, 967-ben 60 ezer ember élén a Fekete-tengerre hajóra szállt, felhajózott a Dunán, és elfoglalta Bulgáriát. A Kijevet fenyegető besenyők miatt hazatért, szövetkezett velük, majd visszatért Bulgáriába, megszakította szövetségét a görögökkel, majd a magyarokkal megerősödve átkelt a Balkán-hegységen, és Hadrianopolisz megráadására indult. Konstantinápoly trónját ekkor Tzimiszkész foglalta el, aki méltó is volt rá, hiszen ahelyett, hogy hagyta volna megsarcolni magát, 100 ezer embert toborzott, tekintélyes flottát fegyverzett fel, visszaverte Szvjatoszlavot Hadrianopoliszból, arra kényszerítve őt, hogy visszavonuljon Szilisztriába, és a bolgárok fővárosát rohammal elfoglalja. Az orosz fejedelem az ellenség elé vonult, nem messze Szilisztriától csatát vívott vele, de kénytelen volt visszavonulni erre a helyre, ahol az egyik legemlékezetesebb ostromot állta ki, amelyről a történelem említést tesz.

Egy második, még véresebb csatában az oroszok csodákat műveltek, de ismét kénytelenek voltak megadni magukat a túlérőnek. Tzimiszkész, aki meg tudta becsülni a bátorságot, végül előnyös szerződést kötött velük.

Körülbelül ugyanebben az időben a dánokat a fosztogatás reménye Angliába vonzotta. Utólag biztosak vagyunk benne, hogy Lothar hívta királyukat, Ogier-t is Franciaországba, hogy bosszút álljon testvérein. E tengeri rablók első sikerei csak fokozták kalandvágyukat. Öt-hat évenként olyan rablóseregek árasztották el Franciaország és Bretagne partjait, amelyek mindent feldúltak. Ogier, Hasting, Regner, Siegfried hol a Szajna, hol a Loire, végül a Garonne torkolatához vezényelte ezeket. Állítólag Hasting egészen a Földközi-tengerig eljutott, és a Rhône folyón egészen Avignonig felhajózott, ami legalábbis erősen kétséges. Nem tudjuk, milyen erős volt a hajóhaduk, de legfeljebb 300 vitorlásuk lehetett.

A 10. század elején Rollo, aki először Angliában szállt partra, Alfréd királyban olyan ellenfelet talált, aki kevés reményt hagyott neki a sikerre, szövetkezett vele, 911-ben lecsapott Neustriára, és Rouenon keresztül Párizsba vonult. Más seregek Nantes-ból és Chartres-ből nyomulnak előre. Miután e városból visszaverték, Rollo a szomszédos tartományok felé indult, és mindent feldúlt. Együgyű Károly király nem látott jobb módot arra, hogy

⁴ Bizánci gyújtófegyver, amelyet többnyire tengeri csatákban alkalmaztak.

királyságát megszabadítsa ettől a folyamatos zaklatástól, mint hogy felajánlotta Rollónak, hogy átengedi gyönyörű tartományát, Neustriát, azzal a feltétellel, hogy feleségül veszi lányát, és kereszténnyé válik, amit Rollo buzgón elfogadott.

30 évvel később Rollo unokája, aki tartott Károly utódaitól, a dán királyt hívta segítségül. Ez utóbbi jelentős erővel partra szállt, legyőzte a franciákat, foglyul ejtette királyukat, és örökre biztosította Normandiát Rollo utódainak.

Ugyanebben az időszakban, 838-tól 950-ig a dánok ugyanolyan dühödten rontottak neki Angliának, mint Franciaországnak, sőt még rosszabbul is bántak vele, noha a nyelv és a szokások hasonlósága miatt ekkor közelebb álltak a szászokhoz, mint a franciákhoz. A királyság feldúlása után Ivar Northumberlandben telepedett le embereivel. Nagy Alfrédnak, akit e vezér utódai legyőztek, sikerült visszahódítania a trónt. Ezután arra kényszerítette a dánokat, hogy alá vessék magukat törvényeinek.

Ám hamarosan újból megfordult a helyzet. Sven, aki még Ivarnál is szerencsésebbnek bizonyult, miután lerohanta Angliát, egyrészt pusztítójaként, másrészt hódítójaként kétszer is megvásároltatta a békét, méghozzá aranyért, majd seregének egy részét Angliában hagyva visszatért Dániába.

Ethelred, aki nem túl nagy tehetséggel próbálta visszaperelni tőle a szász hatalom maradványait, úgy vélte, nincs jobb módja annak, hogy megszabaduljon toladó vendégeitől, mint elrendelni a szigeten maradt összes dán lemészárlását (1002-ben). Ám Sven a következő évben ismét hatalmas erővel bukkant fel az országban, három flottával támadt egymás után 1003 és 1007 között, és újból feldúlta a szerencsétlen Angliát.

1012-ben Sven a Humber torkolatánál szállt partra, serege másodszor is áradatként lepte el az országot, és az angolok, akik belefáradtak abba, hogy olyan fejedelmeknek engedelmeskedjenek, akik nem képesek megvédeni őket, elismerték őt az Észak királyának. Fiának, Nagy Knutnak méltóbb riválissal (Vasbordájú Edmunddal) kellett megküzdenie a trónért. Dániából jelentős haderővel visszatérve és az alattomos Edrich által támogatva Knut feldúlta a déli részt, és Londont fenyegette. Újabb felosztásra került sor, de miután Edmundot Edrich meggyilkolta, Knutot végül egész Anglia királyának ismerte el, majd elment, hogy Norvégiát leigázza, visszatért, hogy megtámadja Skóciát, és meghalt. Királyságát a kor szokásainak megfelelően felosztották három gyermeke között.

Öt évvel halála után az angolok visszaszolgáltatták a koronát angolszász fejedelmeiknek, de Edward, akire részben a korona szállt, inkább született szerzetesnek, mint egy olyan ország megmentőjének, amely ilyen belviszályok prédája volt. 1066-ban halt meg, Haroldra hagyva a koronát, amelyet a Franciaországban letelepedett normannok vezére visszakövetelt tőle. Edward állítólag átengedte azt, és Harold szerencsétlenségére ez a vetélytárs nagyraagyó és nagy formátumú ember volt.

Az 1066-os évet egy kétszeresen is érdekes hadjárat jellemezte. Miközben Hódító Vilmos Normandiában félelmetes hajórajt készített elő Harold király ellen, a király bűnei miatt Northumberlandból elűzött testvére Norvégiában keresett támogatást. Az ország királyával és több mint 30 ezer emberrel hajóra szállt – 500 hajóval vágta neki az útnak –, és kikötött a Humber torkolatánál. Harold véres csatában, amelyet York közelében vívott, szinte teljesen elpusztította testvére és a norvég király seregét. Ám ezzel egy időben még veszedelmesebb vihar közelített felé. Vilmos kihasználta azt a pillanatot, amikor az angolszász király a norvégok ellen harcolt, hogy a kor egyik legjelentősebb hadseregével kihajózzon Saint-Valeryből. (Hume⁵ azt állítja, hogy 3000 szállítóhajó volt a hajórajban, mások ezt 1200-ra becsülik, állítólag 60-70 ezer katonát szállítottak.) A Yorkból odasiető Harold király Hastings közelében döntő csatát vívott Vilmostal, amelyben Harold hősi halált halt, és szerencsés riválisa hamarosan uralma alá vont az egész országot.

Ugyanabban a pillanatban egy másik Vilmos, akit Vaskarúnak is hívnak, Robert Guiscard és testvére, Roger egy maroknyi bátor emberrel elindult Calabria és Szicília meghódítására (1058–1070).

Alig 30 évvel eme emlékezetes események után egy lelkes pap, Amiens-i Remete Péter fanatikus rajongásával tűzbe hozta egész Európát, és Ázsiára uszította, hogy meghódítsa a Szentföldet.

Előbb 100 ezer, majd 200 ezer rosszul felfegyverzett csavargó szegődött a nyomába, akik azután részben a magyarok, a bolgárok és a görögök kardja által pusztultak el. Remete Péternek végre sikerült átkelnie a Boszporuszon, és megérkezett Nikaia elé 50-60 ezer emberével, akiket a szaracénok mind elpusztítottak vagy elfogtak.

Ezt a zarándokhadjáratot katonásabb jellegű hadjárat követte. 100 ezer francia, lotaringiai, burgundiai és német indult el Bouillon Gottfried vezetésével Ausztrián keresztül Konstantinápolyba, ugyanennyi ember Toulouse grófjának vezetésével Lyon, Itália, Dalmácia és Macedónia felé vonult. Végül Bohemund, Taranto hercege normann, szicíliai és itáliai harcosokkal hajóra szállt, hogy Görögországot megkerülve Gallipoli felé induljon.

Ez a nagy vándorlás Xerxész mesés hadjáratait idézi. A genovai, a velencei és a görög bérelt flották a Boszporuszon és a Dardanellákon át Ázsiába szállították ezeket a keresztes hadakat. Több mint 400 ezer ember egyesült a nikaiai síkságon, ahol bosszút álltak elődeikért. Bouillon Gottfried Kis-Ázsián és Szírián keresztül győztesként elvezette őket Jeruzsálembe, ahol királyságot alapított.

⁵ David Hume (1711–1776) skót empirista filozófus, történész, közgazdász, esszéista; a skót felvilágosodás egyik legfontosabb alakja. Hivatkozott műve: *The History of England*. 6 kötet. London–Edinburgh: Hamilton, 1754–1762.

Görögország és a virágzó itáliai városi köztársaságok minden tengeri eszközüket igénybe vették, hogy e tömegeket a Boszporuszon túlra szállítsák, vagy hogy Nikaia ostroma alatt ellássák. Itália tengerparti államaiban jelentős fejlődésnek indult a hajózás, ami talán a keresztes hadjáratok legszerencsésebb hozadéka volt.

Ám ez a pillanatnyi siker végül nagy katasztrófák okozójává is vált. Az egymás között is gyakran megosztott muszlimok mindig összefogtak, amikor a hitetlenek elleni harcról volt szó, és ez a megosztottság végül a keresztes lovagok táborára is rányomta bélyegét. Újabb hadjáratra volt szükség a jeruzsálemi királyság biztosítására, amelyet a vitéz Nureddin fenyegetett. VII. Lajos és Konrád császár külön-külön 100 ezer keresztes lovag élén indult útnak, s elődeikhez hasonlóan Konstantinápolyt vették célba (1142-ben). De a görögök, akiket megrémítettek e fenyegető seregek ismételt látogatásai, összeesküdtek a vesztükre.

Konrád, aki magára vállalta az előrenyomulást, a törökök csapdájába esett, akiket Manuél Komnénosz császár figyelmeztetett, és az ikonionai szultán több csatában legyőzte. Lajosnak nagyobb szerencséje volt, legyőzte a törököket a Maiandrosz partján. De hadserege, amely meg volt fosztva Konrád támogatásától, és részben vereséget szenvedett a hegyszorosokon való átkelésük során, mindenben hiányt szenvedve végül beszorult Attaleiánál, Pamphülia partvidékén, ahol hajóra kellett volna szállnia. De a görögök nem tudták kielégíteni szükségleteiket, így alig 15-20 ezer katonának sikerült csak királyukkal együtt Antiokhiába eljutnia, a többiek vagy elpusztultak, vagy a szaracénok kezére kerültek.

Ezeket a gyenge segélyhadakat hamarosan felemésztette az éghajlat és a mindennapos harcok. Ugyanakkor megerősítették azok a kisebb csapatok, amelyeket az itáliai tengerészlet Európából hozott, de hamarosan újra meggyengültek Szaladin csapásai alatt, amikor a római udvarnak sikerült összehoznia Barbarossa Frigyes császárt a francia és az angol királyokkal a Szentföld megmentése érdekében.

A császár, aki 100 ezer német élén indult el elsőként, az akkoriban Iszaakiosz Angelosz császár által kormányzott görögök ellenállása ellenére szabaddá tette az átjárót Thrákián keresztül. A győztes Frigyes Gallipoliba vonult, átkelt a Dardanellákon, elfoglalta Ikoniont, majd meghalt, mert meggondolatlanul megfürdött egy folyóban, amelyről azt állították, hogy az a Küdnosz folyó. Fia, Svábföld hercege, akit a muszlimok és a betegség is legyengített, alig 6000 embert vitt Ptolemaisba.

Ugyanebben az időben a nála sokkal lelkesebb Oroszlánszívű Richárd és Fülöp Ágost⁶ a tengeren indult útnak, Marseille-ből és Genovából két nagy flottával kihajózva (1190). Oroszlánszívű Richárd elfoglalta Ciprust, majd utána mindketten elhajóztak Szíriába,

⁶ Richárd 20 ezer gyalogossal és 5000 lovas katonával indult el Angliából, és Normandiában szállt partra, ahonnan szárazföldön Guyenne-be, onnan pedig Marseille-be vonult. Nem tudjuk, milyen flotta vitte Ázsiába. Fülöp Genovában itáliai hajókkal szállt partra, legalább ilyen jelentős haderővel. (*Jomini saját megjegyzése.*)

ahol valószínűleg győzedelmeskedtek volna, ha nem támadt volna közöttük rivalizálás, amely miatt Fülöp visszatért Franciaországba.

12 évvel később új keresztes hadjáratról született döntés (1203). A keresztes lovagok egy része Provence-ban és Itáliában szállt hajóra, mások Flandria grófia és Montferrat márkija vezetésével Velence felé indultak el azzal a szándékkal, hogy szintén Itáliába menjenek. Montferrat márkia azonban a leleményes Dandolo rábeszélésére egyesítette vele seregeit, hogy megtámadják Konstantinápolyt azzal az ürüggyel, hogy Alexiosz Angelosz jogait támogatják. Utóbbi annak az Iszaakiosz Angelosznak (II. Izsák) a fia volt, aki Frigyes császárral harcolt, és utódja azoknak a Komnénoszoknak, akik megpróbálták Konrád és VII. Lajos seregeit megsemmisíteni.

20 ezer ember indult nagy merészen megtámadni a világ ősi fővárosát, amelynek legalább 200 ezer védője volt. A tengerről és a szárazföldön kettős támadást intéztek ellene, és bevették. A trónbitorló elmenekült, Alexiosz Angelosz, akit a trónra ültettek, nem tudta megtartani azt. A görögök öccse oldalára álltak, mire a keresztesek véres támadást indítottak, elfoglalták Konstantinápolyt, és vezérüket, a flandriai Balduint ültették a trónra. Ez az uralom fél évszázadon át tartott, a görögök birodalmának megmaradt hívei Nikaiában és Trapezuntban találtak menedékre.

Brienne-i János hatodik hadjáratát Egyiptom ellen irányította, és Damietta szörnyű ostromának sikere ellenére kénytelen volt megadni magát a muszlimok egyre növekvő hadi erőfeszítései miatt. Ragyogó hadseregének megmaradt tagjai, akik majdnem belefúltak a Nílus habjaiba, boldogan szálltak hajóra és tértek haza Európába.

A római udvar, amelynek érdekében állt, hogy a keresztények lelkesedését fenntartsa e hadjáratok iránt, amelyekből egyedül ő húzott valódi hasznot, arra ösztönözte a német fejedelmeket, hogy támogassák Jeruzsálem ingatag királyságát. Frigyes császár és Hessen tartománygrófia 1227-ben Brindisinél 40 ezer válogatott katona élén hajóra szállt. Ám mivel a tartománygróf, majd később maga Frigyes is megbetegedett, a flotta Tarantóban kötött ki. A császárt irritálta IX. Gergely gőgje. A pápa ugyanis kiátkozta őt, mert nem engedelmeskedett elég gyorsan a parancsainak. Később 10 ezer emberrel mégis újra útnak indult, mert úrrá lett rajta a pápa haragjától való félelem.

IX. Lajos, akit ugyanez a szellem ösztönözött – vagy akit, ha hihetünk Ancelot-nak,⁷ emelkedettebb politikai indítékok vezettek – 1248-ban behajózott Aigues-Mortes-ba, 120 nagy hadihajóval és 1500 kisebb hajóval, amelyeket a genovaiaktól, a velenceiektől és a katalánoktól bérelt. Franciaországnak ugyanis – bár két tenger mosta partját – még nem volt tengerészete. Ez a király Cipruson szállt partra, ott még összegyűjtött némi erőt,

⁷ Hivatkozott műve: ANCELOT 1819.

és Joinville szerint több mint 1800 hajóval elindult, hogy Egyiptomba hajózzon. Hadseregének mintegy 80 ezer embere lehetett, mert bár a fele szétszóródott, és lerohanta Szíria partjait, néhány hónap múlva Kairó ellen vonult 60 ezer katonával, köztük 20 ezer lovassal. Igaz, Poitiers grófja egy második partraszállást is végrehajtott a Franciaországból érkező csapatokkal.

Eléggé ismert, milyen szomorú sors jutott ennek a ragyogó hadseregnek, ami nem akadályozta meg 20 évvel később ugyanazt a királyt abban, hogy újabb veszedelmes keresztes hadjáratot kockáztasson meg (1270). Ezúttal Karthágó romjainál szállt partra, és megostromolta Tunisz; de a pestis néhány hét alatt elpusztította hadseregének felét, és maga is áldozatul esett neki. A szicíliai király, aki Lajos halálának pillanatában hatalmas erősítéssel szállt partra, és a hadsereg maradványát vissza akarta hozni szigetére, olyan viharba került, amely miatt a tengerbe veszett 4000 ember és 20 nagy hajó. Ez a király hasznos és biztos zsákmányként tekintett a görög birodalom és Konstantinápoly meghódítására. De Fülöp, Szent Lajos király fia és utódja, akit visszarendeltek Franciaországba, elutasította ezt az ajánlatot. Ez volt az utolsó kísérlet a Szentföld meghódítására, a Szíriában magára hagyott keresztények ott pusztultak el az emlékeztetéses tripoli és ptolemaiszi támadásban. A lovagrendek maradványai Cipruson kerestek menedéket, és végül Rodoszon telepedtek le.

A muszlimok 1355-ben Gallipolinál átkeltek a Dardanellákon, és egymás után foglalták el a Bizánci Birodalom európai tartományait, amelyre maguk a nyugati népek mérték az utolsó csapást.

II. Mehmed Konstantinápolyt ostromolva (1453) állítólag a szárazföldön keresztül engedte át flottáját, hogy a csatornába vezesse, és lezárja a kikötőt, sőt, állítólag ez a flotta elég jelentős volt ahhoz, hogy 20 ezer válogatott gyalogost szállítson. A főváros elfoglalása után a görög flotta összes eszközével megerősödve Mehmed rövid időn belül a tengeri hatalmak első sorába emelte birodalmát. Támadásokat rendelt el Rodosz, sőt Otranto ellen is az itáliai félszigeten, miközben Magyarországra ment, hogy hozzá méltóbb vetélytársat keressen (Hunyadit). Miután a szultánt Belgrádnál visszaverték és megsebesítették, nagyszámú flottájával megtámadta Trapezuntot, elfoglalta, és 400 vitorlásával Negroponte szigeténél szállt partra, amelyet rohammal bevett. Rodosz elleni második támadása, amelyet állítólag 100 ezer emberrel hajtott végre egyik legkiválóbb hadvezére, kudarcra vezetett. Mehmed felkészült arra, hogy személyesen menjen oda, hatalmas sereg élén, amelyet Iónia partjainál gyűjtöttek össze, és amely Vertot⁸ szerint 300 ezer emberből állt, amikor utolérte a halál, és megakadályozta terve véghezvitelében.

⁸ René-Aubert Vertot (1655–1735) francia történész. Hivatkozott műve: VERTOT 1726.

Körülbelül ugyanebben az időben Anglia is elkezdte megmutatni félelmetes erejét szomszédjai előtt a szárazföldön és a tengeren egyaránt, és a hollandok, megmentve országukat az óceán hullámainól, a velenceinél is kivételesebb hatalom magvát hozták létre.

III. Edward Franciaországban szállt partra, és 800 hajóval és 40 ezer emberrel megostromolta Calais-t.

V. Henrik kétszer szállt partra, 1414-ben és 1417-ben. Állítólag 1500 hajója volt és csak 30 ezer embere, ebből 6000 lovas katona.

De egészen e korszakig és Konstantinápoly bevételéig a puszkapor feltalálása előtt zajlott le az összes imént felvázolt esemény. Mert ha V. Henriknek volt is néhány ágyúja Agincourt-nál, ahogyan azt állítják, bizonyos, hogy a tengerészetnél még nem használták azokat. Ám ezután a hadihajók felszerelése teljesen megváltozott, és ez a forradalom úgyszólván ugyanabban a pillanatban következett be, mint amikor feltalálták a tengeri iránytűt, felfedezték a Jóreménység fokát és Amerikát. Ettől a tengeri kereskedelem jellege is megváltozott, és teljesen új gyarmati rendszer jött létre.

Itt most nem beszélünk a spanyolok Amerikába irányuló expedícióiról, sem a portugálok, a hollandok és az angolok indiai expedícióiról, amelyeket a Jóreménység foka megkerülésével hajtottak végre. A világ kereskedelmére gyakorolt nagy hatásuk és Da Gama, Albuquerque és Cortés minden zsenialitása ellenére azok a hadjáratok, amelyeket 2000-3000 fős kis csapatok indítottak a tengerek mentén lakó és a tűzfegyvereket nem ismerős törzsek ellen, tengeri hadműveletként nem érdekesek.

A spanyol haditengerészet, amely az új világ e felfedezése nyomán nagy hírnévre tett szert, V. Károly alatt virágzott fel igazán. Eközben a tuniszi expedíció dicsőségét, amelyet ez a nagy uralkodó 500 genovai és spanyol hajó által szállított 30 ezer kiválasztott ember élén szerzett meg, ellensúlyozta az a katasztrófa, amelyet Algírban szenvedett el 1541-ben, amikor Doria admirális bölcs tanácsa ellenére túl későn indította el szintén 30 ezer emberét. Alig szállt partra a császár, 160 hajóját és 8000 emberét már el is nyelték a hullámok, a többbit Doria ügyessége mentette meg. A sereg a Metafuz-foknál egyesült, ahol V. Károly nem kis veszélyek között csatlakozott hozzá.

Ezenközben Mehmed utódai is felfigyeltek azokra az előnyökre, amelyeket a sok szép tengeri tartomány feletti uralom ígért, felismerték, milyen fontos a tengerek fölötti uralom és a megszerzéséhez szükséges eszközök. Ebben a korszakban a török tüzérség és hadművészet fejlettsége elérte az európaiakét, bár talán I. Szulejmán alatt érte el csúcspontját. Szulejmán 1522-ben olyan hajóhaddal ostromolta meg és foglalta el Rodoszt, amely 140 ezer katonát szállított.

1565-ben Musztafa és a híres Turgut partra szállt Máltán, ahol a rodoszi lovagok új telepet hoztak létre. Musztafáék 140 hajója 32 ezer janicsárt szállított. Köztudott, hogy

Jean de La Valette⁹ hogyan szerzett magának örök hírnevet azáltal, ahogy visszaverte ezt a hadsereget.

Musztafának 1570-ben még félelmetesebb, 200 gályára és 55 ezer emberre becsült hajóhadat indítottak Ciprus szigete ellen, ahol bevették Nicosiát, és megostromolták Famagustát. A Musztafa által elküldött szörnyű kegyetlenségek csak fokozták a riadalmat, amelyet hadjárata keltett. Spanyolország, Velence, Nápoly és Málta egyesítette tengeri erőit Ciprus megsegítésére. De Famagusta már elesett Barberiego¹⁰ hősi védekezése ellenére, akit Musztafa végtelen aljasságában élve megnyúztatott, hogy megbosszulja a szigeten két év alatt elpusztult 40 ezer török halálát.

Közben az egyesített flotta, amelyet két hős, II. Fülöp testvére, Don Juan de Austria¹¹ és Andrea Doria¹² vezetett, utolérte a törököket a Lepantói-öböl bejáratánál, ugyanannak az actiumi hegyfoknak a közelében, ahol egykoron Antonius és Augustus között dőlt el a világbirodalom sorsa. Szinte teljesen elpusztították a török hajóhadat, több mint 200 hajót és 30 ezer törököt fogtak vagy süllyesztettek el (1571). Ez a győzelem nem vetett véget az oszmánok erőfölényének, de gátat vetett nyomulásuknak. Azonban Fülöpék olyan sok erejüket áldozták fel a győzelemért, hogy a következő évben az ugyanolyan jelentős török flotta visszaszerezte a tengeri uralmat. Végül a béke szabott határt a rettenetes pusztításnak.

V. Károly Algír elleni balsikerű vállalkozása nem akadályozta meg I. Sebestyén portugál királyt abban, hogy megkísérelje Marokkó meghódítását, ahová egy birtokától megfosztott mór herceg hívta. Az e királyság partjainál 20 ezer ember élén partra szálló fiatal királyt 1578-ban az alcáceri csatában Muláj Abdalmalik megölte, hadseregét pedig szétszórták.

II. Fülöp, akinek a gőgjét a lepantói tengeri csata óta csak tovább növelte az a siker, amelyet machiavellizmusa és a ligapártiak elvakultsága szerzett neki Franciaországban, nem hitte, hogy bármi is ellenállhatna fegyvereinek. Úgy gondolta, hogy lerohanja Angliát. Az erre a célra szánt „legyőzhetetlen armada”, amely oly nagy zajt csapott a világban, Cádizból induló, 137 hadihajóból álló expedícióból állt, Hume szerint 2630 bronz ágyú és 11 ezer matróz mellett 20 ezer katonát szállított. E haderőhöz 25 ezer fős hadsereg csatlakozott volna, amelyet Parma hercegének Németalföldről kellett volna Oostendén keresztül áthoznia. Egy vihar és az angolok legyőzték ezt a korszakhoz képest tekintélyes hadsereget, amely azonban

⁹ Jean Parisot de La Valette (1494–1568) francia johannita lovag, a Jeruzsálemi Szent János Lovagrend 48. nagymestere.

¹⁰ Hajreddin Barbarossa (1476 k. – 1546) korábban Hizr reis, hírhedt földközi-tengeri kalóz, majd az Oszmán Birodalom kapudán pasája, azaz főadmirális.

¹¹ Don Juan de Austria (1547 k. – 1578) spanyol herceg, hadvezér. Életéről lásd újabban Bois 2008.

¹² Giovanni Andrea Doria (1539–1606) genovai admirális.

messze nem érdemelte meg a neki adott „legyőzhetetlen” jelzőt. 13 ezer embert és hajóinak felét elvesztette anélkül, hogy Anglia partjait megközelítette volna.

E hadjárat után először Gusztáv Adolf németországi hadjárata következett (1630). A hadsereg csak 15-18 ezer katonát, a flotta pedig 9000 matrózt számlált, de Ancillon úr kétségtelenül tévedésből állítja, hogy 800 ágyút szállított. A pomerániai partraszállás kevés ellenállásba ütközött a császáriak részéről, és a svéd király a német népben nagy támogatóra talált. Utódja egészen rendkívüli hadjáratot hajtott végre, amelyre a történelemben csak egyetlen más példát találunk. X. Károly svéd király vonulására utalunk, amikor a jégen kelt át a Belt folyón, hogy Fyn szigetén át Koppenhága fölött Schleswigbe vonuljon (1658). 25 ezer embere volt, ebből 9000 lovas és egy velük arányos tüzérség. Ez a vállalkozás annál is merészebb volt, mert a jég nem volt biztonságos, ennek ellenére sok löveg, sőt még a király hintaja is áthajtott rajta.

1645-ben, 75 év béke után Velence és a törökök között újra kitört a háború. Utóbbiak 55 ezer fős sereget vittek 350 gályával vagy hajóval Kandiába,¹³ és elfoglalták a fontos kaneai bázist, mielőtt a köztársaságnak eszébe jutott volna, hogy megvédje. Bár Velence kezdte elveszíteni azokat a tulajdonságait, amelyekre hajdanában nagyságát alapozta, még mindig rendelkezett néhány bátor emberrel. Morosini, Grimani és Mocenigo több éven át küzdött a törökök ellen, akiknek számbeli fölényük és Kanea birtoklása nagy előnyöket biztosított.

A velencei flotta azonban Grimani alatt már éppen kezdett jelentős fölényre szert tenni, amikor egy szörnyű vihar elpusztította a flotta kétharmadát, magával az admirálissal együtt.

1648-ban megkezdődött Kandia ostroma. Juszuf 30 ezer ember élén dühödten támadta, a velenceiek két támadást visszavertek, de egy hatalmas rés lehetővé tett egy harmadik támadási kísérletet, és a törökök behatoltak a helységbe. Mocenigo rájuk vetette magát, fényes győzelem koronázta hősiességét, visszaverte őket, és holttestükkel töltötte fel a várárkokat.

Velence képes lett volna elűzni a törököket, ha 20 ezer embert küld Kandiába, de Európa alig támogatta Velencét, és a Köztársaság összes megmaradt igaz harcosát bevetette a küzdelemben.

Az ostrom valamivel később újraindult, és tovább tartott, mint Trója ostroma. A törökök újabb és újabb kísérleteket tettek, hogy segílyt vigyenek hadseregüknek, a velenceiek pedig egyre-másra aratták a győzelmeket a tengeren. Ugyanis követték a hajózási taktika európai fejlődését, ezért kifejezett fölényben voltak a muszlimokkal szemben, és drágán megfizették velük minden kísérletüket, hogy kijussanak a Dardanellákból. Három Morosini és több Mocenigo is kitűnt hősiességével ebben a hosszú küzdelemben.

¹³ A mai Iráklío, Kréta legnagyobb városa és legfontosabb kikötője.

Végül a híres Köprülü, akit érdemei elismerésül az oszmán kormány élére állítottak, elhatározta, hogy maga fejezi be az oly régóta húzóódó háborút. Visszatért a szigetre, ahová több menetben 50 ezer katonát hoztak, akik élén tevékenyen előmozdította a támadásokat (1667).

A törökök ebben az emlékezetes ostromban több hadművészetet mutattak be, mint addig. Hatalmas kaliberű tüzérségüket jól megőrizték, és először használták az itáliai mérnökök által kifejlesztett ostromárkokat.

A velenceiek a maguk részéről aknákkal tökéletesítették védekezésüket. Soha dühödtebb indulattal nem próbálták ellenségek egymást aknák, rohamok révén elpusztítani. Ez a hősi ellenállás adta meg a helyőrségnek a tél átvészeléséhez szükséges eszközöket. Tavasszal Velence újabb erősítést küldött, La Feuillade herceg pedig néhány száz francia önkéntest hozott.

A törökök, akik ugyancsak jelentős erősítést kaptak, megduplázták erőfeszítéseiket, és az ostrom a végéhez közeledett, amikor 1669-ben Beaufort herceg és Navailles herceg vezetésével 6000 francia katona érkezett az ostromlottak megsegítésére. Egy rosszul végrehajtott kitörés azonban elkedvetlenítette az elbizakodott ifjakat, és Navailles meglegelve az ostrom szenvedéseit serege maradékát két hónap múlva visszavitte Franciaországba. Morosini, akinek ekkor már csak 3000 kimerült embere volt a minden oldalról nyitott hely védelmére, végül egyezmény révén beleegyezett a feladásba, amely hivatalos békeszerződéssé vált. Kandia 25 évnyi erőfeszítésébe került a törököknek, több mint 100 ezer embert vesztettek a 18 támadás és a több száz kirohanás során. Becslések szerint 35 ezer sokféle nemzethez tartozó keresztény pusztult el a hely hősi védelme során.

A XIV. Lajos, Hollandia és Anglia közötti küzdelem nagy tengeri hadműveleteket kínál, de említésre nem méltó partraszállásokkal. II. Jakab írországi hadjáratában (1690) mindössze 6000 francia katona vett részt, holott Tourville flottája 73 sorhajóból állt, 5800 ágyút és 29 ezer matrózt szállított. Súlyos hiba volt, hogy ilyen eszközökkel nem dobtak át legalább 20 ezer embert Írországba. Két évvel később Tourville-t a híres La Hogue-i csatában legyőzték, és a kiürítési szerződés miatt a maradék partra szállt csapatok kénytelenek voltak visszatérni Franciaországba.

A 18. század elején a svédek és az oroszok két nagyon különböző hadjáratot indítottak. XII. Károly, aki a holsteini herceget kívánta megsegíteni, 20 ezer ember élén, 200 szállítóhajóval és egy erős hajóraj védelmében partra szállt Dániában. Igaz, hogy az angol és a holland haditengerészet támogatta, de az expedíció igazán figyelemre méltó volt a partraszállás részletei miatt is. Ugyanez a fejedelem Livóniába indult, hogy Narvát megsegítse, de végül egy svéd kikötőben kötött ki.

Nagy Péter, akinek oka volt neheztelni a perzsákra, és hasznót akart húzni a perzsa viszálykodásból, 1722-ben a Volgán hajózott le. 270 hajóval, 20 ezer gyalogossal a Kaszpi-tengeren behajózott, majd az Agrahan folyón lehajózva a Kojzsu torkolatánál szállt partra, ott várta be

lovasságát, amely 9000 dragonyossal és 5000 kozákkal a Kaukázuson átkelve a szárazföldön csatlakozott hozzá. A cár ezután Derbent elfoglalására indult, megostromolta Bakut, végül tárgyalásba bocsátkozott a Szafavidák birodalmát szétszakító felek egyikével, és megszerezte magának Asztarabadot, a Kaszpi-tenger és valamiképpen az egész perzsa monarchia kulcsát.

XV. Lajos korát csak másodlagos fontosságú hadjáratok jellemezték, nem számítva Richelieu Menorca elleni hadjáratát (1756), amely ostromként nagyon dicsőséges volt, partraszállásként azonban nem igazán érdekes.

A spanyolok azonban 1775-ben 15-16 ezer emberrel megtámadták Algírt, megtorolva az algériai kalózok vakmerő támadásait. A hadjárat azonban kudarcot vallott egyrészt a flotta és a hadsereg tökéletlen együttműködése miatt, másrészt a törökök és az arabok puska-tüze miatt. Ők ugyanis a várost körülvevő bozótosban szóródtak szét. Miután a csapatok 2000 embert elveszítettek, visszamentek a hajókra.

Az amerikai háború (1779) Franciaország legnagyobb tengeri erőfeszítéseinek korszaka volt. Egész Európa álmélkodva figyelte, hogy az uralkodó egyszerre küldte Amerikába d'Estaing gróft 25 sorhajóval, míg Orvilliers Le Havre-ban és Saint-Malóban a 65 francia-spanyol sorhajóval, 300 szállítóhajóval és 40 ezres egyesült haderővel végrehajtandó partraszállást fedezte.

Orvilliers újdonsült armadája két hónapig cirkált anélkül, hogy bármilyen hadi vállalkozásba fogott volna, míg a szél végül kisodorta a kikötőkbe.

A nála szerencsésebb d'Estaing az Antillákon szerezte meg a tengeri fölényt, és Rochambeau vezetésével 6000 francia partra szállt az Egyesült Államokban, akiket később egy másik hadosztály követett, és amely hozzájárult, hogy Cornwallis kis létszámú hadseregét New Yorkban¹⁴ leverjék (1781), és így biztosítsák Amerika függetlenségét. Franciaország talán örökre győzedelmeskedett volna engesztelhetetlen riválisa fölött, ha vezetői a La Manche csatornában való parádézás helyett 10 sorhajóval és 7-8000 emberrel többet küldtek volna Suffren kormányzóval Indiába.

A francia forradalom nem sok példát kínál a partraszállásokra. A touloni tűzvész, az emigráció és az ouessant-i csata elpusztította a francia haditengerészetet.

Hoche tábornok 25 ezer emberrel indította Írorság elleni partraszállási kísérletét, de a szél megzavarta, és a kísérletnek nem lett lényeges következménye (1796).

Később Bonaparte expedíciója, amely során 25 ezer ember hajózott át Egyiptomba 13 sorhajóval, 17 fregattal és 400 szállítóhajóval, eleinte sikeresnek bizonyult, ám ezeket a sikereket hamarosan kegyetlen kudarcok követték. Ismeretes, hogy a törökök abban a reményben, hogy onnan elűzhetik, az Abú-Kíri-öbölben 15 ezer fővel szálltak partra, és annak ellenére,

¹⁴ Valójában Yorktownnál, 1781. szeptember 28. és október 19. között.

hogy e félsziget előnye, hogy sok sáncot kínál, ahol bevárhatták volna az erősítést, végül mindannyiukat vagy beszorították a tengerbe, vagy foglyul ejtették. Mindez emlékezetes példája a hasonló esetekben utánozandó védekezésnek.

Az 1802-ben Santo Domingo ellen indított jelentős expedíció partraszállásként figyelemre méltó volt, ám a sárgaláz pusztítása miatt kudarcot vallott.

XIV. Lajos elleni sikereik után az angolok inkább a rivális flották megsemmisítésére és a gyarmatok meghódítására törekedtek, mintsem nagy partraszállásokra. Azok révén, amelyeket a 18. században Brest és Cherbourg ellen kíséreltek meg 10-12 ezer fős csapatokkal, egy olyan erős állam szívében, mint Franciaország, semmit sem tudtak elérni. Ezután elképesztő módon megszerezték Hindusztn birodalmát, és hódításaik ezután egymást követték. Előbb Kalkutta, majd Bengália urai lettek, és fokozatosan egyre erősebbek lettek különítményeikkel és a szíjok katonákkal, akikből 150 ezer főt soroztak be.

1799-ben közös angol–oros expedíció indult Hollandia ellen 40 ezer katonával, akiket több egymást követő partraszállással juttattak a szárazföldre, e hadjárat részletei miatt mégis érdekes.

1801-ben Abercrombie – miután futólag megrohanta Ferolt és Cádizt – 20 ezer angollal Egyiptomban szállt partra, a vállalkozás eredményét mindenki ismeri.

Stuart tábornoknak, miután Maidánál némi sikert ért el, 1806-os kalábriai expedíciójából vissza kellett térnie Szicíliába. Az ennél még rosszabbul sikerült Buenos Aires elleni hadjárat kapitulációval végződött.

1807-ben Lord Cathcart 25 ezer emberrel bevonult Koppenhágába, ostromolta és ágyúzta, majd birtokba vette a dán flottát, vállalkozásának célját.

1808-ban Wellington 15 ezer emberrel partra szállt Portugáliában. Ismeretes, hogy Vimierónál győzedelmeskedve és egész Portugáliára kiterjedő felkelés által hogyan kényszerítette Junot-t a királyság kiűrésére. Ugyanez a 25 ezer főre felduzzasztott hadsereg, amely Moore parancsnoksága alatt Spanyolországba akart behatolni Madrid megsegítésére, La Coruña-ba szorult vissza, és nagy veszteségek árán kénytelen volt újra hajóra szállni. Wellington némi erősítéssel újból partra szállt Portugáliában, és 30 ezer angol és ugyanennyi portugál katona egyesítésével megbosszulta ezt a vereséget azzal, hogy Portónál meglepte Soult-t (1809 májusában), majd egészen Madrid kapujáig menetelt, hogy Talaveránál legyőzze József spanyol királyt. Az ugyanabban az évben Antwerpenbe indított hadjárat volt a legjelentősebb, amelyre Anglia V. Henrik óta vállalkozott. Nem kevesebb, mint 70 ezer embert számlált, ebből 40 ezer volt szárazföldi katona, és 30 ezer tengerész. Ez a vállalkozás a parancsnok nem kifejezetten zseniális személye miatt nem érte el célját.¹⁵

¹⁵ Utalás John Pitt tábornokra (1756–1835), Chatham 2. earljére.

Volt még egy partraszállás, amely igencsak hasonlított X. Károly svéd királyéhoz: 30 orosz zászlóalj 5 oszlopban, tüzéségével együtt, a jégen kelt át a Botteni-öblön, hogy az Åland-szigetek meghódítására induljon, és alaposan rájesszen Stockholm lakóira, miközben egy másik hadosztály Umeánál haladt át az öblön (1809 márciusában).

Murray tábornok 1813-ban Tarragona közelében jól kombinált partraszállást hajtott végre, hogy elvágja Suchet-t Valenciától, ám kisebb sikerek után végül kénytelen volt visszaszállni hajóira.

Az a hadsereg, amelyet Anglia 1815-ben az Elba szigetéről visszatért Napóleon ellen indított, a hatalmas hadianyag miatt volt figyelemre méltó, amelyet Oostendében és Antwerpenben hajóztak be. A csapatokat 60 ezer angol és hannoveri katona alkotta, ám mivel az egyik csapat a szárazföldön érkezett, a többi pedig egy erős szövetséges földjén szállt partra, ez inkább volt tekinthető fokozatos és békés szállításnak, mint katonai expedíciónak.

Végül ugyanebben az évben, 1815-ben az anglok olyan vállalkozást hajtottak végre, amely igazi különlegességnek tekinthető: az Amerikai Egyesült Államok fővárosa elleni támadásra gondolunk. A világ megdöbbenéssel szemlélte, ahogy a maroknyi, 7-8000 angol megjelent egy 10 millió lelket számláló állam közepén, hogy behatoljon a fővárosba, elfoglalja, és ott minden közintézményt elpusztítson. Mindezt olyan eredménnyel, amelyre hiába keresnénk más példát a történelemben. Szinte kísértésbe esnénk, hogy ezért az említett tartományok lakóinak a köztársasági és hadseregellenes szellemét vádoljuk, ha nem láttuk volna, hogy Görögország, Róma és Svájc milíciái mennyivel jobban megvédték tűzhelyeiket ennél sokkal erősebb támadásoktól, és ha még ugyanabban az évben az előzőnél nagyobb létszámú angol expedíciót nem vert volna le teljesen Louisiana milíciája Jackson tábornok parancsnoksága alatt.

Xerxész és a keresztes hadjáratok meglehetősen mesésen bemutatott fegyverzetét leszámítva semmi nem állja ki az összehasonlítást azzal a kolosszális tervvel és a vele arányos előkészületekkel, amelyeket Napóleon tett, hogy 150 ezer fegyvelmezett veteránt átdobjon Angliába, 3000 könnyű hajóval vagy nagy ágyúnaszáddal, amelyeket 60 sorhajó védelmezett volna.

Azt is látjuk, milyen nagy különbség van a partraszállások között, attól függően, hogy csak néhány mérföldes tengerszoroson kell áthajózni, vagy nyílt tengeren kell nagy távolságokat megtenni. A Boszporusznál végrehajtott műveletek nagy számát ez a különbség magyarázza, amely az ilyen jellegű vállalkozásoknál döntő jelentőségű lehet.¹⁶

¹⁶ Fél évvel e mű első kiadása után 30 ezer francia hajózott be Toulon-ba, szállt partra Algírnál, és V. Károlynál szerencsésebben, néhány nap alatt birtokba vette azt a helyet és az egész régensséget. Ez az expedíció, amelyet a tengeri csapatok éppúgy jól vívtak meg, mint a szárazföldi csapatok, egyaránt becsületére vált a hadseregnek és vezéreinek. (*Jomini saját megjegyzése.*)

KIEGÉSZÍTÉS A HADMŰVÉSZET KÉZIKÖNYVÉHEZ

A hadművészetről szóló *Kézikönyvemet*, amelyet 1836-ban jelentettem meg, hogy a trónörökös nagyherceg¹ katonai képzését szolgálja, olyan konklúzióval zártam, amely végül soha nem jelent meg nyomtatásban, de azt hiszem, hasznos lenne kiegészítésként a művemhez csatolni. Még speciálisabb függelékét illesztettem hozzá arról, hogyan tehetünk szert önmagunktól arra a stratégiai ítélőképességre, amelynek révén biztosan és gyorsan fel tudjuk mérni a harctéri helyzetet.

Olvasóim érteni fogják, hogy ebben az esetben kizárólag olyan eszközöket kínállok, amelyek segítségével bölcsen át tudjuk tekinteni a stratégia és a csaták nagy kombinációit. Arra a tehetségre, hogy a hadsereg vezetője felmérje, milyen esélyeket kínálnak a terep adottságai, és villámgyorsan, mégis hideg fejjel felbecsülje a harc összes váratlan fordulatát, csak hosszú gyakorlat és háborús tapasztalatok révén lehet szert tenni. Azt a néhány alapelvet, amely ebben a tárgyban jelzőkaróként szolgált, már elővezettem *Kézikönyvemben*, amelyhez a következő néhány sor csak kiegészítésül fog szolgálni.

Kizárólag a hadművészet iránti érdeklődésem késztet arra, hogy közvétegyem ezt a két kiegészítést. Az olvasók bizonyára szememre vetik majd, hogy sok bennük az ismétlés, ám olyan művet egészítenek ki, amelyet többen is igencsak hasznosnak találtak – legalábbis a plágiumok nagy számából ítélve. Ezzel a kiegészítéssel mondok utolsó istenhozzádot a dicső nemzedéknek, amelynek oldalán végigharcoltam egy olyan évszázad nagy háborúit, amely ragyogó hadi eseményei miatt örökre emlékezetes marad.

Brüsszel, 1849. február 6.

Jomini tábornok

¹ A későbbi II. Sándor (1818, ur. 1855–1881) cárról van szó.

STRATÉGIAI ÖSSZEFOGLALÓ Ő CÁRI FELSÉGE SZÁMÁRA (1837. MÁRCIUS 20.)

Miután valaki figyelmesen végigolvasta *A hadművészet kézikönyve* című munkámat, remélem, megértette, hogy a hadtudományban, ahogy az élet minden más területén is, a részletek tanulmányozása sokkal könnyebb lesz az olyan ember számára, aki jól megértette az alapvető pontokat, ahonnan minden kiindul. Nekem az volt a legfőbb célkitűzésem, hogy alaposan kifejtsem ezeket a vezérelveket, az olvasónak pedig arra kell törekednie, hogy megértse és megfelelően alkalmazza azokat.

Csak ismételni tudom magamat: a háborúk nagy kombinációinak elmélete önmagában meglehetősen egyszerű dolog; csak némi intelligenciát és elmélyült odafigyelést igényel. Ám egyszerűsége ellenére még az elméletileg képzett katonák nagy részének is nehézséget okoz egészsében megragadni: elméjük a mellékes részletek körül röpdös, helyett, hogy a fő okokra koncentrálna, és valahol a messzi távolban keresik azt, ami pedig ott lenne a kezük ügyében, ha valóban meg szeretnék találni.

Két nagyon különböző adottságból épül fel a hadvezér tehetsége: *hogy képes legyen jól megítélni és kombinálni a hadműveleteket, és hogy ő maga el tudja vezetni azokat a szerencsés végkimenetelig.* Az első tehetség lehet a természet ajándéka is, de tanulás által is megszerezhető és továbbfejleszthető. Ami a második adottságot illeti, az sokkal inkább függ az egyén jellemétől, és bár tanulással ki lehet tágítani és tökéletesíteni lehet, ez soha nem fogja megadni azt *az ösztönös, biztos képességet*,¹ amely egyéni adottság.

Egy uralkodó vagy kormányfő esetében az a legfontosabb, hogy meg tudja ítélni, és kombinálni tudja a hadműveleteket, ugyanis ha hiányzik is belőle a végrehajtás tehetsége, legalább pótolhatja némileg, és felismerheti a neki bemutatott haditervek jó és rossz oldalait. Egyúttal felbecsülheti a terveket bemutató tábornokok tehetségét is, és ha ezeknek

¹ Az ismeretnek mesterségbeli tudássá/képességgé kell válnia. Jomini különbséget tesz az ismeret (*savoir*) és a tudás/képesség (*savoir-faire*) között. Itt természetesen az utóbbiról van szó.

a terveket bemutatóknak az elméleti tehetségéhez határozott és nyugodt jellem is társul, teljes biztonsággal felkínálhatja nekik hadseregei vezetését.

Ám ha az államfőnek kizárólag a végrehajtáshoz van tehetsége, és csak a terepen való harchoz ért ösztönösen jól, de nem adatott meg neki az a természetes képesség, hogy bölcs hadi kombinációkat dolgozzon ki, akkor ki van téve annak, hogy elkövesse az összes olyan hibát, amelyet a leghíresebb katonatábornokok (*généraux-soldats*)² elkövettek, valahányszor rájuk bízta az egész hadjárat vezetését, amely során féktelen bátorságukhoz nem járult elméleti képzettség is.

Az általam lefektetett alapelvek és a híres hadjáratok során bevált alkalmazásuk révén valószínűleg mindenki elismeri, hogy a háborúk nagy kombinációinak elmélete az itt következő igazságokban foglalható össze.

A stratégia tudománya elsősorban abban áll, hogy tudni kell jól előkészíteni saját hadszínterünket, és jól megítélni az ellenségét is. Mind a két hadszíntér esetében meg kell tanulni felmérni a hadszíntér döntő pontjait, ami nem nehéz, ha az általam a 18–22. cikkelyig terjedő részben felsorolt szempontokból indulunk ki.

A stratégia tudományának másik nagy elvárása, hogy megfelelően vessük be haderőnket a védelmi hadszíntéren,³ amennyiben bevárjuk az ellenséget, vagy azon a hadszíntéren, amelyet le akarunk rohanni. Az ezek által a hadszínterek által felkínált esélyeket nem lesz nehéz felbecsülni a 17. cikkely elolvasása után, már csak annyi van hátra, hogy megfelelően alkalmazzuk a rendelkezésünkre álló erőket. A jelen lévő haderők bevetése két fő kombinációt kínál: az egyik, amely a stratégiai alapelv lényege, hogy *a mozgékonyasággal és a gyorsasággal megszerezzük az előnyt úgy, hogy haderőnk zömét egymás után az ellenség harcvonalának csak egyes részei felé irányítjuk*. A másik, hogy *a legdöntőbb irányba vezessük csapásainkat, vagyis olyan irányba, ahol a legtöbb kárt tudjuk okozni az ellenségnek anélkül, hogy veszélyes helyzeteknek tennénk ki saját hadseregünket, például annak, hogy elvágják az összeköttetési vonalainkat*.

A nagy hadműveleti kombinációk egész tudománya ezen a két alapvető igazságon alapul. Ezért a túlságosan szétforgácsolt jellegű manőver, vagy amely kiterjedtebb, mint az ellenségé, tehát minden szétforgácsolt hadállás súlyos hiba lesz, pontosan úgy, mint a fölöslegesen nagy kikülönített haderő. Ezzel szemben *a szépen egyesült, zárt rendszer, a központi stratégiai hadműveleti vonal és az olyan stratégiai hadállás, amely szűkebb, mint az ellenségé, okos hadműveletnek fog számítani*.

Ami az alapelvek alkalmazását illeti, ezek az elvek mind igencsak egyszerűek. Tételizzük fel, hogy 100 zászlóalj áll szemben az ellenség ugyancsak 100 zászlóaljával. Ha mozgékonyan és elsőnek reagálunk, 80 zászlóaljat a hadszíntér döntő pontjára irányítunk,

² Az olyan tábornokokról beszél Jomini, akik csak katonák.

³ Jomini itt és alább is a sakktábla (*échiquier*) szót használja.

a maradék 20 zászlóaljat pedig arra használhatjuk fel, hogy megfigyelje az ellenség felét, vagyis 50 zászlóalj, sőt megrévesztő hadműveletekkel le is kösse a figyelmét. Ezzel a módszerrel 80 zászlóaljat vehetünk be 50-nel szemben ott, ahol a legfőbb kérdésnek el kell dölnie. Ezek után gyors menetekkel és a belső vonalakon való mozgással vagy az ellenség valamelyik szárnyára irányuló általános támadással már el is érhetjük a célt. Művemben korábban meghatároztam azokat az eseteket, ahol vagy az egyik, vagy a másik megoldás a kedvezőbb.

Amikor hadműveleti tervet kell kidolgoznunk, fontos emlékeztetnünk magunkat, hogy „a stratégiai hadszíntérnek, ahogyan minden hadállásnak is, csak egy közepe és két szárnya van”, vagyis a harctérnek így módon három sávja lesz: egy a jobb oldalon, egy középen és egy a bal oldalon.

A legjobb hadműveleti sáv kiválasztása attól függ, hogy:

1. Egyszerre kínál-e biztonságos és előnyös hadállást?
2. Olyan-e, ahol a legkevesebb veszély leselkedik a hadseregünkre, és ahol a legtöbb kárt tudjuk okozni az ellenség hadseregében?
3. Tekintettel vagyunk-e a két szemben álló fél korábbi elhelyezkedésére?
4. Figyelembe vettük-e a hadszíntérrel szomszédos hatalmak politikai szándékait?

A három hadműveleti övezet közül egy mindig kifejezetten rossznak vagy veszélyesnek fog számítani, a másik kettő a körülmények függvényében többé-kevésbé megfelelő lehet.

Miután meghatároztuk a hadműveleti sávot és a bázist, el kell döntenünk, mi legyen az első hadműveletek célja, tehát ki kell választanunk a célpontot. Két nagyon eltérő típusú célról lehet szó. Az egyik, amelyet *területi vagy földrajzi célnak* nevezhetünk, egyszerűen egy ellenséges védelmi vonalhoz viszonyul, amelyet meg szeretnénk kaparintani, vagy egy erődítményhez vagy elsáncolt táborhoz, amelyet el akarunk foglalni. A másik típusú célpontok kizárólag csak az ellenség megsemmisítésének vagy felbomlászásának függvényében léteznek, ezeknél nem kell foglalkozni a földrajzi pontokkal, bármilyenek legyenek is azok. Ez volt Napóleon kedvenc háborútípusa.⁴

Semmit sem tudnék hozzátenni ahhoz, amit a témáról korábban elmondtam, és mivel a cél kiválasztása a lehető legfontosabb a hadműveleti terv kidolgozása során, tárgyában a 19. cikkelyhez utalom az olvasót.

Miután kitűztük a célt, a bázisról egy vagy két hadműveleti vonalon el kell indulnunk a célpont felé, ügyelve arra, hogy ne sértsük meg a hadművészet alapelveit, és hogy ne vágjunk bele kettős hadműveletbe, kivéve azt az esetet, amikor a hadszíntér erre rákényszerít, vagy ha jelentős, akár számbeli, akár minőségi erőfölényünk van az ellenséghez képest. A 21. cikkelyben mindezt maradéktalanul kifejtettem. Amennyiben egyszerre két hadműveleti vonalat követünk,

⁴ A célpont válhat valamiképpen politikai célú is, főleg egy ország belügyeibe való beavatkozás során, ám ebben az esetben is a földrajzi célpont kategóriájába sorolható. (*Jomini saját megjegyzése.*)

az a lényeg, hogy a fontosabbikon haladjon a haderőink jóval nagyobb része, a másodikon pedig csak az egyszerű különítmények haladjanak, amelyek számára, amennyire ez lehetséges, a hadsereg nagyobbik részéhez képest koncentrikus haladási irányt kell kijelölnünk.

Mielőtt a valamilyen célpont felé menetelő hadsereg találkozna az ellenséggel, hogy csatába bocsátkozzon vele, naponként változó vagy átmeneti stratégiai hadállásokat foglal el. Az az arcvonal számít a hadsereg hadműveleti arcvonalának, amelyre kiterjed, vagy amelyen az ellenség rátámadhat. A hadműveleti arcvonal iránya fontos kombinációk tárgya lesz, méghozzá a stratégiai frontok váltakozásaié, amely témát a 20. cikkelyben fejtettem ki.

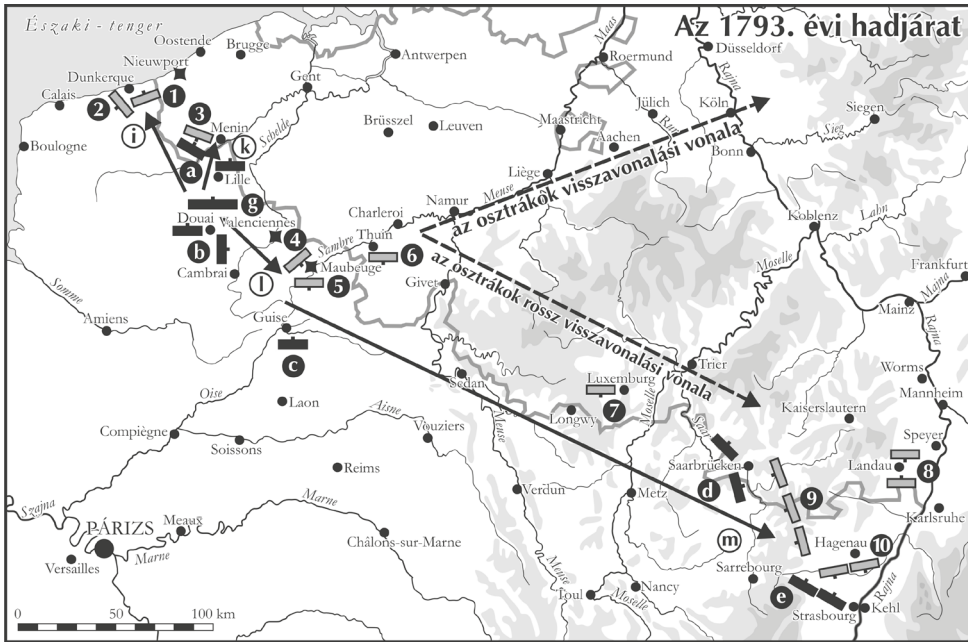
Fontos stratégiai alapelv, hogy még egyenlő haderők esetén is kevésbé széles arcvonalat tartsunk fenn, mint az ellenség, főleg akkor, ha hosszabb ideig maradunk ugyanabban a hadállásban. Ha stratégiai hadállásaink szűkebbek, mint az ellenség hadállásai, nála gyorsabban és könnyebben össze tudjuk gyűjteni haderőinket, ily módon alkalmazva a kijelölt alapelvet. Amennyiben hadállásaink belső vagy központiak, az ellenségnek ahhoz, hogy össze tudja gyűjteni saját haderejét, át kell törnie magát a mi hadosztályainkon, vagy külső, hosszabb köríven meg kell kerülnie. Ekkor szinte képtelenség lesz alkalmaznia az alapelvet, míg mi félelem nélkül megtehetjük.

Ám ha mi jóval gyöngébbek vagyunk a nagyobb létszámú ellenségnél, a központi hadállás, amelyet minden oldalról körülvethet a minden ponton nagyobb haderő, nem tűnik tarthatónak, csak abban az esetben, ha az ellenséges hadtestek nagy távolságban vannak egymástól. Ez a helyzet állt elő a szövetségesek hadseregeivel a hétéves háborúban. Vagy abban az esetben, ha központi sávunkat egy vagy két oldalról olyan természetes akadályok védik, mint például a Rajna, a Duna vagy az Alpok, amelyek meg tudják gátolni az ellenséges erők összehangolt, egyidejű támadását. Ám jelentős létszámhátrány esetén mégis bölcsőbb lesz az ellenséges vonal valamelyik szárnya felé irányítani manővereinket, mint a centrumra támadni, főleg akkor, ha az ellenséges haderő tömegei aránylag közel vannak egymáshoz, és így veszélyt jelentenek.

Fentebb már említettük, hogy a stratégia tudománya, azonkívül, hogy segít kijelölni a hadszíntér döntő pontjait, két kombináción nyugszik:

1. Hogy a haderő zömét egymás után az ellenség szétszóródott töredékei ellen kell vezetni, hogy egymás után megtámadhassuk azokat.
2. Hogy ügyesen kell megszabni erőfeszítéseink irányát, amennyire lehet, a főerőket előbb a kijelölt döntő pontok felé kell irányítanunk, csak utána a másodlagos pontok felé.

Azért, hogy egy kétségbevonhatatlan példával elmagyarázzam ezt az alapelvet, amely minden stratégiának a legfontosabb pontja, újra megidézem a franciák 1793. év végén lezajlott hadműveleteit (14. térkép).

14. térkép. Az 1793-ban vezetett hadjárat

Talán emlékszünk még rá, hogy a koalíciós hadseregeknek 10 fő hadtestük volt a francia határon a Rajnától egészen az Északi-tengerig.

1. York hercege Dunkerque-et támadta.
2. Freytag marsall fedezte az ostromot.
3. Az orániai herceg Meninben volt összeköttetésként.
4. Frigyes coburgi herceg a főhadsereggel Maubeuge erődjét támadta, valamint erős különítményeivel ellenőrzése alatt tartotta az erőd és az Escaut folyó közötti területet.
5. Clerfayt fedezte az ostromot.
6. Benjouski fedezte Charleroi-t és a Meuse folyót Thuin és Charleroi irányában, amelynek újraépítették az erődítményeit.
7. Egy másik hadtest fedezte az Ardenneket és Luxembourgot.
8. A poroszok Landaut ostromolták.
9. Brunswick hercege a Vogézekben fedezte ezt az ostromot.
10. Wurmser tábornok Strasbourg-t és a rajnai hadsereget figyelte.

A franciáknak – azokon a különítményeken kívül, amelyek ezekkel az ellenséges hadtestekkel szemben helyezkedtek el – volt öt nagy egységük a lille-i, a douai-i, a guise-i, a saarlouisi, és a strasbourg-i táborban (lásd a, b, c, d, e). Egy erős tartalék (g), amelyet az északi határ melletti táborok legjobb csapataiból állítottak össze, arra volt szánva, hogy egymás után megtámadja az ellenséges harcvonal összes pontját azokkal a csapatokkal együtt, amelyek már eleve ott tartózkodtak (lásd i, k, l, m).

Ez a tartalék a Dunkerque melletti casseli tábor hadosztályaival támogatva valóban nekilátott megtámadni a York hercege vezette 1. és 2. hadtestet, majd a hollandokét, a 3.-at Maninnél, azután Clerfaytét (5.) a Maubeuge erődnél, végül, csatlakozva a moselle-i hadsereghez Saarlouisnál, megverte Brunswick herceget a Vogézekben, és a rajnai hadsereg segítségével (f) elűzte Wurmsert Wissembourg vonalaitól.

Jól látható, hogy itt megfelelően alkalmazták a legfőbb alapelveket, és minden hasonló hadművelet önmagában is mindig ragyogónak fog számítani. Ám mivel az osztrákok adták a koalíciós erőknak mintegy a felét, és a 4-es, 5-ös, 6-os pontból indultak, megvoltak a visszavonulási vonalaik a Rajna felé (A és B). Tisztán látható, hogy ha a franciák összegyűjtötték volna három nagy hadtestüket, hogy Thuin-nél megtámadják Benjouski tábornok hadtestét (6.), majd hirtelen irányt változtatva megtámadták volna Frigyes coburgi herceget úgy, hogy Charleroi felől bekerítik a bal szárnyát, nekiszoríthatták volna a császári hadsereget az Északi-tengernek, és így hatalmas eredményeket érhetek volna el.

A Közjóléti Bizottság nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy Dunkerque semmiképp se kerüljön az angolok kezére. Ezenkívül, mivel York hercegének hadteste a dűnék között táborozott, könnyen el lehetett volna vágni a visszavonulási vonalát, így beszorítva a tengerbe. A franciák rendelkezésre álló csapatai pedig Douai-ben, Lille-ben és Casselben állomásoztak, ilyenformán ez éppen elég motiváció volt arra, hogy az angolok megtámadásával kezdjenek. De a támadás elvétette legfőbb célját, mert Houchard,⁵ aki nem ismerte fel stratégiai előnyét, nem indított támadást az angol–hannoveri visszavonulási vonal ellen, ezért büntetésül lefejezték, hiába mentette meg Dunkerque-et, nem vágta el az angolok visszavonulási vonalát, pedig megtehetette volna.

Mint látjuk, a franciák öt győzelmet köszönhetek annak, hogy tartalékuk egymás után csapott le az egész harcvonalon, ám ez mégis csak fél eredménynek számított, mert ezek csak frontális támadások voltak. Igaz, a szövetséges hadseregeknek fel kellett adniuk az erődök ostromát, de nem szenvedtek súlyos veszteségeket, és amikor a tartalék másfelé vette az útját, nem lehetett maximálisan kihasználni az elért sikereket. Ha a franciák az öt Meuse melletti erődjükre támaszkodva vakmerő és villámgyors menettel összegyűjtötték volna 100 ezer

⁵ Jean-Nicolas Houchard (1738–1793) francia tábornok.

emberüket, hogy a középén támadják meg ezeket a széttagolt hadtesteket, és Charleroi mellett felmorzszolták volna Benjouskit, majd hátulról megtámadták volna a coburgi herceg hadtestét, leverték és a végsőkig üldözték volna azt, ahogy Napóleon tette Regensburgban, és ahogy Lignyben is szándéka volt tenni 1815-ben, egészen más lett volna a végeredmény.

Azért idézem itt fel ezt az eseménysort, mert ez mutatja be legjobban a főerők stratégiai alkalmazásának két fontos ágát, azaz a főerők egymás utáni és a döntő ponton való bevetését.⁶ Ezért azután azt hiszem, ebből levonhatjuk a következő megállapítást: a stratégiai hadműveletek összes alapelve az általam bemutatott két kombináció kettős alkalmazásában rejlik.

Az ezekkel az igazságokkal tisztában lévő, elméletileg jól képzett katona mindig tudni fogja, hogy a csatában a jó manőverek egy és ugyanazon alapelvtől függenek, vagyis hogy a hadi erőfeszítéseket vagy valamelyik szárnyra, vagy a középére kell irányítani, az ellenséges erők elhelyezkedésétől függően. Ám azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a csatákban a távolságokat a lehető legnagyobb pontossággal kell kiszámolni, hiszen mivel a hatások még közvetlenebbek és még azonnalibbak lesznek, nem szabad esélyt adnunk az ellenségnek a győzelemre, főleg akkor nem, ha szoros felállású szisztémát alkalmaz. Ehhez még azt is hozzátesszük, hogy az akció során mennyire fontos a nyugalom, valamint az, hogy olyan hadállásokat válasszunk, amelyek a legalkalmasabbak arra, hogy védelemből támadásba mehessünk át (30. cikkely). Fontos lesz még a haderők egyidejű alkalmazása a védekezés és a támadás során, a hadvezér azon tehetsége, hogy feltűzelje a katonák tettvágyát, majd megfelelő időben vesse be őket a harcban. Valószínűleg így foglalhatjuk össze mindazt, ami a győzelem záloga lehet, mindazt, ami a végrehajtásbeli tehetséget illeti.

A harcmező döntő pontját szinte mindig nagyon könnyű kijelölni, de azt a döntő pillanatot megérezni, amikor érdemes megindítani a támadást, már sokkal nehezebb. Ezek azok a helyzetek, amikor a természetes zsenialitás és a tapasztalat mindent, az elmélet szinte semmit sem ér.

Fontos, hogy az olvasó figyelmesen tanulmányozza a 42. cikkelyt, amelyből megtudhatja, hogy a hadvezérnek hogyan sikerülhet gyorsan és biztosan felmérnie az összes eshetőséget azáltal, hogy nagyon kis számú feltételezés alapján megítéli, hogy mit akar tenni az ellenség, és neki erre mit kell lépnie, és hogyan tudja előre kijátszani azokat a hadműveleteket, amelyekkel az ellenség megpróbálkozhat.

⁶ Az idézett hadművelet a döntő pontra irányított hadművelet előnyeit mutatja, még hozzá nem azáltal, hogy megvalósult, hanem éppen ellenkezőleg: hogy nem valósult meg 1793-ban. Ha Napóleon lett volna Carnot helyében, ő hadserege teljes erejével Charleroi-ra támadt volna, onnan azután átkanyarodott volna a coburgi herceg bal szárnya mögé, és elvágta volna visszavonulási vonalát. Az olvasó döntésére bízom, hogy össze lehet-e hasonlítani a Szent Bernát-hágónál és a Jénánál végrehajtott bölcs hadműveletet Carnot félig ügyes manővereivel. (*Jomini saját megjegyzése.*)

Az olvasó figyelmébe ajánlom a nagy különítményekről szóló 28. cikkelyt is. A különítmények szükséges rossznak számítanak, de vigyázni kell velük, mert el tudják pusztítani a legkiválóbb hadseregeket is. Kevés ilyen különítményt kialakítani, *gyakran bevetni*, majd amint lehetséges, rögtön visszarendelni azokat a főszerephez, bölcs utasításokat adni nekik, hogy elkerüljük a katasztrófákat, ezek a leglényegesebb alapelvek, amelyeket az óvatos hadvezérnek meg kell fogadnia.

Ebben a rövid összefoglalóban nincs további mondanivalóm a *katonapolitikát* tárgyaló első két fejezettel kapcsolatban, hiszen ezek önmagukban összefoglalják, igaz, röviden, a hadművészet eme részét. Ez a téma elsősorban egy állam vezetője számára lehet fontos, de minden katonának tisztában kell vele lennie. Mindazonáltal felhívom a figyelmet a 14. cikkelyre, amely a hadseregek vezetésével vagy a főparancsnokok kiválasztásával foglalkozik, mert ez a téma megérdemli a bölcs kormányok minden odafigyelését, hiszen gyakran ettől függ az egész ország megmaradása. A jó stratégának teljes bizalmat kell szavazni azáltal, hogy a vezérkar főnökévé tesszük. Ám a hadsereg vezetőjének elsősorban olyan férfiút kell kinevezni, aki tapasztalt, erős jellemű és köztudottan energikus. Ha e két, különböző érdekekkel bíró ember együtt tud működni, elsőrangú nagy hadvezér hiányában is a legragyogóbb eredmények elérésére vezetheti a hadsereget.

Nem tudnék már semmit hozzátenni sem az I. kötetben található összefoglalóhoz, sem a II. kötetben lévő konklúzióhoz anélkül, hogy állandó ismételtetésekbe ne esnék. Most már csak annyi maradt, hogy a következő jó tanáccsal zárjam ezt a stratégiai összefoglalót: minden katona olvasóm próbálja meg a lehető legegyszerűbb módon a gyakorlatban alkalmazni a művembe zárt alapelveket.

RÖVID ÍRÁS ARRÓL, HOGYAN TUDUNK ÖNMAGUNKTÓL BIZTOS STRATÉGIAI ÍTÉLŐKÉPESSÉGRE SZERT TENNI

A stratégia alapelveinek tanulmányozása nem sok gyümölcsöt teremne, ha az olvasó megelégedne azzal, hogy emlékezete valamelyik zugában elraktározza ezeket az alapelveket, és nem akarna elmélyülni az elvek összes kombinációjában. A legjobb, ha úgy próbálja megítélni, ha ő maga is kipróbálja azokat a térképen, akár fikatív háborúkat tervezgetve, akár a nagy hadvezérek legragyogóbb hadműveleteinek vizsgálatakor. Az efféle gyakorlatok segítségével lehet csak szert tenni arra a biztos és gyors stratégiai ítélőképességre, amely a hadvezér legfontosabb erénye, és amely nélkül soha nem tudná gyakorlatba átültetni a világ akár legszebb elméletét sem.

Ha a szorgalmas katona megérti, és beépíti tudatába, hogy milyen előnyökkel jár az olyan haderő mozgékonyasága, amelyet egymás után az ellenség szétforgácsolt egységei ellen indítunk harcba, és főleg, amikor felismeri, hogy mennyire fontos haderőnket folyamatosan és kitartóan a hadszíntér döntő pontjára irányítani, akkor természetesen elsősre ezeket a döntő pontokat kell meghatároznia. A *hadművészet kézikönyvének* III. fejezetében már bemutattam, milyen egyszerű elemzések révén juthatunk hozzá ezekhez az ismeretekhez.

Ugyanis van egy megrázóan egyszerű igazság, amely uralja a nagy háború összes kombinációját: *„bármilyen pozícióban találja is magát a hadvezér, csak azt kell eldöntenie, hogy a jobb szárny ellen, a bal szárny ellen vagy közvetlenül maga előtt, a közép ellen indítja meg hadműveleteit.”*

Hogy meggyőződünk eme állítás igazságáról, nézzük meg először, mit is tesz ez a főparancsnok a dolgozószobájában, a háború elején. Természetesen az lesz az első dolga, hogy kiválasztja azt a hadművelati sávot, amely a legnagyobb esélyt kínálja a sikerre, és a legkevesebb veszélyt tartogatja visszavonulás esetén. Mivel a hadszíntérnek nem lehet háromnál több hadművelati sávja (jobb oldali, középső és bal oldali), és mivel a 17–22. cikkelyt annak a témának szenteltem, hogy hogyan lehet felismerni ezeknek a sávoknak az előnyeit és a hátrányait, ezt a kiválasztást könnyű lesz megoldani.

Miután a főparancsnok véglegesen eldöntötte, hogy a hadszíntér melyik sávjában fogja indítani hadserege főerejét, és miután ezek az erők felsorakoztak ebben a sávban, lesz egy hadműveleti arcvonaluk szemben az ellenséggel, amelynek szintén meglesz a maga hadműveleti arcvonala. Márpedig ezek a hadműveleti arcvonalak maguk is ezt a három irányt fogják mutatni: a jobb oldalt, a bal oldalt és a közepet. Nem marad más hátra, mint megítélni, hogy melyik az az irány, ahol a legnagyobb kárt tudjuk okozni az ellenség hadseregének, mert mindig ez lesz a legjobb irány, főleg ha úgy tudjuk alkalmazni, hogy nem tesszük kockára saját összeköttetési vonalainkat. A *hadművészet kézikönyvében* e tárgyban megmutattam az összes lehetőséget, amelyet meg kell ragadni, vagy el kell kerülni.

Végül amikor a két hadsereg már felsorakozott a harcmezőn, ahol a döntő összecsapásra sor kerül, mind a két hadseregnek lesz egy bal szárnya, egy jobb szárnya és egy közepe, és azt kell megítélniük, melyik ellen előnyös a főcsapást indítaniuk.

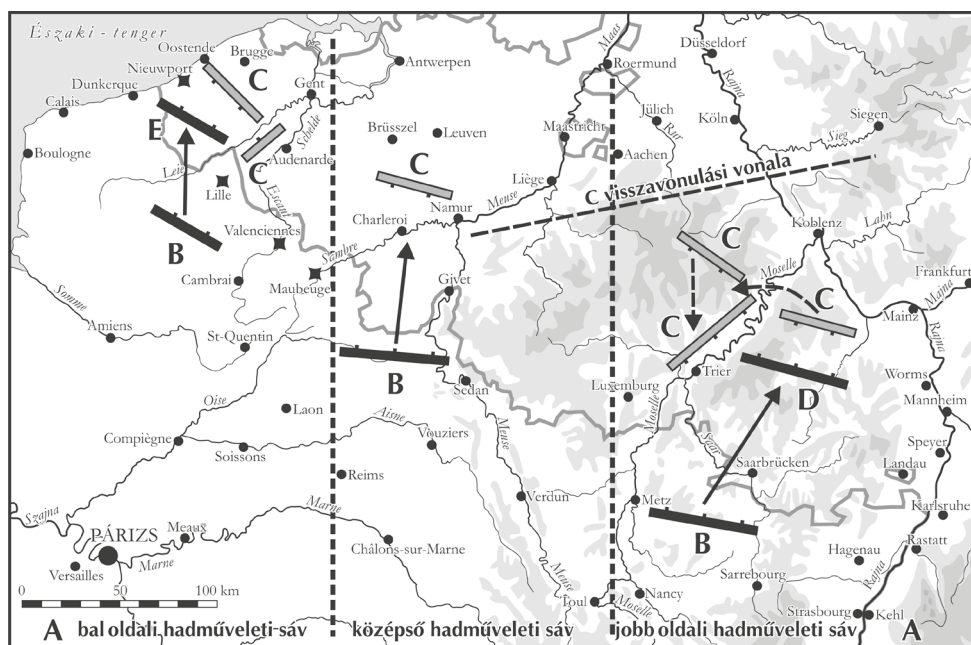
Miután a nagy háború összes hadműveletét három ennyire egyszerű alapkombinációban foglaltuk össze, nem lesz nehéz megállapítanunk, hogy melyik irányt kell választanunk a három közül, és miután kiválasztottuk a legmegfelelőbbet, nagy hiba lenne a másik két irányba elindulnunk a hadsereggel, hiszen akkor önként kitennék magunkat a végzetes veszélyeknek, és lemondanánk a szinte biztos győzelemről.

Mint mondtam, miután meghatároztuk, hogyan kell a hadműveleti sávot kiválasztani, nem maradt más hátra, mint hogy ugyanezt a másik három feltételt alkalmazzuk arra a hadműveleti arcvonalra is, amely felé manőverünket irányítani akarjuk.

Erről az igazságról könnyen meggyőződhetünk, ha újra megtekintjük a Rajna és az Északi-tenger közrefogta hadszínteret, amelyet az imént már elemeztünk (F2 térkép).

Bár ez a hadszíntér négy földrajzi területből áll (a Rajna és a Moselle folyó közötti területből, a Moselle és a Meuse folyó közötti területből, a Meuse és az Escaut folyó közötti területből, az Escaut folyó és az Északi-tenger közötti sávból), attól még az is igaz, hogy az a hadsereg, amelynek a hadműveleti bázisa AA-ban lenne, hadműveleti arcvonala pedig BB-ben, mindig csak három általános irány között választhatna, hiszen a két központi tér mindig is egy központi hadműveleti sávhoz tartozna, mivel attól jobbra és balra is lenne egy-egy sáv.

A BB hadseregnek, ha offenzívát akarna indítani a CC hadsereg ellen, amelynek a Rajnán lenne a bázisa, három irány közül kellene választania. Ha a szélső jobb szárnyán manőverezne, a Moselle mentén (D felé) lefelé, nyilvánvalóan veszélyeztetné az ellenség visszavonulási vonalát azzal, hogy megpróbálja elvágni a Rajnától. Ám ha a CC hadsereg összes haderejét Luxembourg felé csoportosítaná át, ráronthatna a D hadsereg bal szárnyára, arcvonalváltásra kényszeríthetné, és arra, hogy a Rajnával párhuzamosan is csatába bocsátkozzon, ami súlyosabb vereség esetén a hadsereg pusztulását okozhatná.

15. térkép. A hadműveleti sávok a Rajna és az Északi-tenger közötti hadszíntéren

Ám ha ezzel szemben a B hadsereg a bal oldali hadműveleti sávban akarna tevékenykedni, és az ellenkező szélre, az E felé akarná irányítani manővereit, hogy kihasználja azt az előnyt, amelyet a szép lille-i és valenciennes-i erőd nyújt számára ahhoz, hogy az ellenség hadműveleti arcvonalának jobb szárnya felé fordítsa erőfeszítéseit, még több kellemetlenségnek tenné ki magát. Hiszen a CC hadsereg, ha összegyűjtve teljes haderejét Audenarde felé irányítaná erőfeszítéseit, megrohanhatná jobb szárnyát, és az összecsapásban elsöpörve ezt a szárnyat viaszszoríthatná a hadsereget abba a zsákutcába, amelyet Antwerpen irányában az Alsó-Escaut és az Északi-tenger képez. Ebben az esetben nem maradna más számára, mint letenni a fegyvert vagy haderői felének feláldozása árán utat törni magának.

E két igazságból nyilvánvalóan következik, hogy a bal oldali hadműveleti sáv lenne a legrosszabb a B hadsereg számára, de hiába kínálna a jobb oldali hadműveleti övezet némi esélyt a sikerre, annak is jelentős hátulütői lennének. Marad tehát a középső hadműveleti sáv, amely egyesítené az összes lehetséges előnyt, hiszen a B hadsereg, hadereje nagyobbik részét Charleroi felé irányítva – hogy kettévágja az ellenség hatalmas hadműveleti arcvonalát –,

leverhetné a közepét, és beszoríthatná jobb szárnyát az Alsó-Escaut és Antwerpen felé, úgy, hogy egyáltalán nem kockáztatná saját összeköttetési vonalait.

Miután összegyűjtöttük haderőnket a legkedvezőbb hadműveleti sávban, magától értetődően az ellenség hadműveleti arcvonalának azon pontja felé kell irányítanunk, amely összeegyeztethető a tervbe vett hadművelet legfőbb céljával. Így tehát amikor jobb szárnyunkkal elindulunk az ellenség bal szárnyával szemben, azzal a szándékkal, hogy hadserege nagyobbik részét elvágjuk rajnai bázisától, magától értetődik, hogy végig egy irányba kell manővereznünk, mert ha átvisszük erőfeszítéseinket az ellenség hadműveleti arcvonalának jobb szárnyára – miközben eredetileg az volt a célunk, hogy leverjük a bal szárnyat –, akkor természetesen nem tudjuk leszüretelni a legjobban kidolgozott hadműveleti terv gyümölcseit.

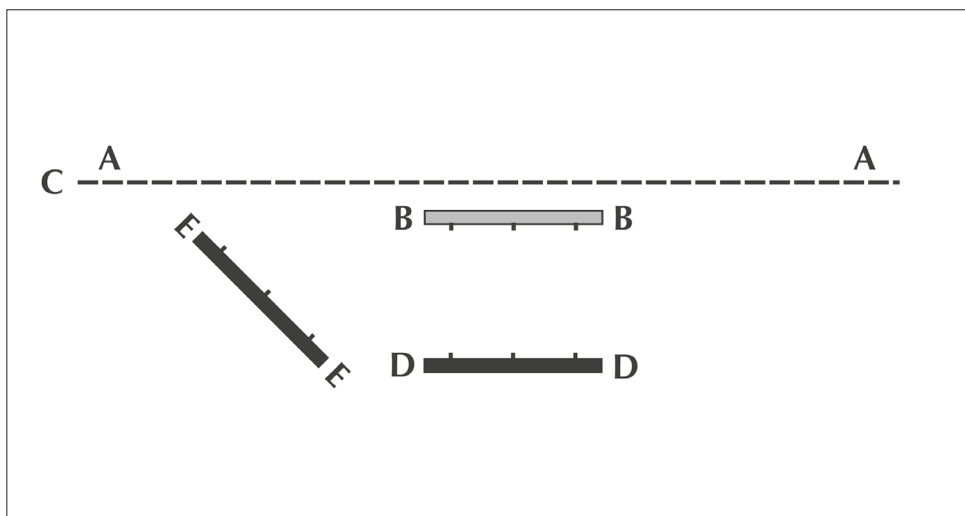
Ám ha ezzel szemben úgy határozunk, hogy a bal oldali hadműveleti sávban manőverezünk, hogy nekiszorítsuk az ellenséget a tengernek, amely ebben az irányban található, nyilvánvaló, hogy mindig a jobb szárnyal kell manővereznünk, mert így szoríthatjuk neki az ellenséget az áthághatatlan akadálnak. Ugyanis ha bal szárnyunkkal manővereznénk, vereség esetén nem az ellenség, hanem mi szorulnánk be a tengerbe.

Ha ugyanezeket az alapelveket alkalmazzuk a marengói, az ulmi és a jénai hadjárat hadszíntereire, mindig hármass hadműveletisáv-kombinációval találkozunk, azzal a különbséggel, hogy ezen hadjáratok során nem a központ felé tartó mozgás volt a legjobb megoldás. 1800-ban a bal oldali hadműveleti sávból vezetett az út egyenesen a Pó folyó jobb partjára, Melas visszavonulási útvonala felé. 1805-ben már megint a bal oldali hadműveleti sávon, Donauwörthön keresztül vezetett a szélső jobb szárnyra és Mack visszavonulási vonalára. Végül 1806-ban éppen ellenkezőleg, Napóleonnak a jobb oldali hadműveleti sávban sikerült elvágnia a poroszok visszavonulási vonalát úgy, hogy Bambergből Gerába sietett hadseregével.

Napóleonnak 1800-ban választania kellett a jobb oldali, a középső és a bal oldali hadműveleti vonal között. A jobb oldali Nizzán és Savonán keresztül a tengerparton vezette volna őt, a középső a Cenis-hágón keresztül Torinóba vitte volna, a bal oldali pedig a Szent Bernát- vagy a Simplon-hágón keresztül Melas tábornok összeköttetési vonalára vezette őt. A két első vonal egyáltalán nem kínált kedvező esélyeket, és főleg a jobb oldali még veszélyesnek is ígérkezett, ahogy végül annak is bizonyult Masséna számára, akit visszaszorítottak Genovába, és bekerítettek. Tehát nyilvánvalóan a bal oldali lett a döntő irány.

Azt hiszem, ennél jobban semmi sem igazolható állításom igazságát.

Ami a csatákat illeti, itt természetesen kettős komplikáció áll fenn, ugyanis a csaták esetén össze kell egyeztetni a stratégiai éleslátást a taktikai éleslátással. Egy harcállásnak, amely szükségszerűen kapcsolatban áll a visszavonulási vonallal és a hadműveleti bázissal, nagyon is szigorúan meghatározott stratégiai iránya van. Ám ezt az irányt meg fogja határozni

8. ábra. A kraszniji csata felállása 1812-ben

a terep jellege is, ahol a csata le fog zajlani, és az is, hogy hol helyezkednek el az ellenséges hadseregek különféle fegyvernemekhez tartozó csapatai, de ezek már a taktikai szempontok közé tartoznak. Ám a hadsereg legtöbbször úgy állítja fel harcvonalt, hogy megőrzi maga mögött a visszavonulási útvonalakat, bár elég gyakran fordul elő az is, hogy kénytelen ezzel a visszavonulási útvonallal párhuzamosan is csatába bocsátkozni oly módon, hogy ez a vonal valamelyik szárny meghosszabbítása lesz. Ebben az esetben nyilvánvaló, hogy ha jelentős erővel nekitámadunk ennek a szárnynak, akár le is verhetjük, sőt meg is semmisíthetjük az ellenséges hadsereget, vagy kényszeríthetjük, hogy karddal a kézben vágja át magát seregünkön.

Példaképpen felidézem a híres, 1757-es leutheni csatát, amelyet Nagy Frigyes háborúinak háborús leírásaiból vettem át, és a híres kraszniji csatát, amely 1812-ben zajlott le, a francia hadsereg Moszkvából történő visszavonulása során. A 8. ábra mutatja a kraszniji csata felállását.

Az AA vonal jelzi Napóleon visszavonulási vonalát. Napóleon a C felé vonult, majd felvette a BB hadállást, hogy fedezze menetét. Nyilvánvaló, hogy Kutuzov DD hadserege főerejének az EE felé kellett volna mozognia, hogy megsemmisítse a franciák jobb szárnyát. A francia hadsereg, amely időközben megérkezett a C pontra, egészen biztosan vereséget szenvedett volna, hiszen mindenki tudja, milyen állapotban volt, 600 mérföldnyire tényleges hadműveleti bázisától.

Ugyanez a manőver bukkan fel a jemmápes-i csatában, ahol Dumouriez az osztrákok bal szárnyát karolta át, ahelyett, hogy jobb szárnyukat lerohanva teljesen elvágta volna őket a Rajnától.

A leutheni csatában Nagy Frigyes leverte az osztrákok bal szárnyát, amely visszavonulási útvonaluk irányában volt, aminek az lett a következménye, hogy az egész jobb szárnynak el kellett menekülnie Breslauba, ahol aztán néhány nap múlva megadta magát.

A hasonló esetekben soha nem szabad habozni, a döntő pont mindig az ellenségnek azon a szárnyán lesz, amely a legközelebb van a visszavonulási vonalához. Ezt a pontot kell megkaparintani, de úgy, hogy ne veszélyeztessük saját visszavonulási vonalunkat.

Amikor az ellenséges harcvonalnak egy vagy két rá merőleges visszavonulási vonala van, akkor tisztán taktikai kombinációk végén kell ezeket leverni, és általában természetesebb lesz megtámadni a közepet vagy a két szárny közül azt, amely a terep akadályai miatt kevésbé lesz kedvező a védekezés számára, mert az a legfontosabb, hogy megnyerjük a csatát – nem kell mindig az ellenség teljes elpusztításra törekednünk. Ez a haderők számszerű arányától is függ, valamint a két hadsereg morális állapotától, csupa olyan körülménytől, amelyet nem lehet abszolút alapelvekre redukálni.

Végül olykor az is megtörténik, hogy a hadseregnek még a csata előtt sikerül elfoglalnia az ellenség visszavonulási vonalát, ahogy Napóleon tette Marengónál, Ulmnál és Jénánál. Amikor ügyes menettel még az összecsapás előtt sikerült elfoglalni a döntő pontot, már csak azért harcolunk, hogy megakadályozzuk az ellenséget, hogy valamiképpen átjusson rajta, és nincs más dolgunk, mint hogy az övével párhuzamos harcvonalat állítsunk fel, ugyanis semmi okunk az egyik vagy a másik szárnyat választani ki a küzdelemre. Az ellenség számára, amelyet elvágtunk visszavonulási vonalától, egészen máshogy áll a helyzet. Csak úgy menekülhet meg, ha felismeri azt a szárnyat, amelynek megtámadásával a lehető leghamarabb visszaszerezheti visszavonulási útvonalát. Ekkor hadereje összes bevethető részét e szárny ellen kell megindítani, hogy legalább a visszavonulási vonal egy részét meg tudja menteni. Tehát minden azon áll, hogy eltalálja-e, hogy a jobb vagy a bal szárnyat kell megtámadnia.

Ám azt is meg kell jegyezni, hogy azok a nagy folyón való átkelések, amelyek az egész ellenséges hadsereg jelenlétében zajlanak le, néha kivételt jelentenek az általános alapelvek alól. Ezekben a nagyon kényes hadműveletekben az a legfontosabb, hogy teljes biztonságba helyezzük hidainkat. Márpedig ha az átkelés után hadseregünk főerőit a jobb vagy a bal szárnyára csoportosítja át, hogy megszerezzen egy döntő pontot, vagy beszorítsa az ellenséget a folyóba, míg az ellenség pontosan az ellentétes szárnyra gyűjti össze erőit, hogy megszerezze a hidat, hadseregünk vereség esetén a lehető legveszélyesebb helyzetbe kerül. Ezt a helyzetet a wagrami csata illusztrálja tökéletesen. A 37. cikkelyben igyekeztem gondosan bemutatni az efféle hadműveletek különféle árnyalatait, amelyek illeszkednek a már bemutatott általános szabályokba is.

A katonának akkor sikerül gyors és biztos ítélőképességre szert tennie, ha magáévá teszi ezeket az igazságokat. Látni fogjuk, hogy a tábornok, aki át van itatva ezekkel az alapelvekkel,

és aki begyakorolta alkalmazásukat, akár hadtörténeti olvasmányain keresztül, akár térképen szimulált hadműveletek során, ritkán tétovázik egy valódi hadműveletben, hogy melyik szárnyat is kell választania. És még akkor is, ha az ellenség hirtelen és váratlan manőverrel lepi meg, mindig tudni fogja, milyen manőverekkel játszhatja ki, mivel biztos elvi alapokra építi hadi kombinációit.

De Isten mentsen attól, hogy a háború fenséges művészetét ilyen parányi elvekre akarjam redukálni! Ki tudhatná nálam jobban, micsoda különbség van egy szobában kigondolt kombináció vezérlő elvei és az elengedhetetlen *mesterségbeli tudás (savoir-faire)* között, amely ahhoz kell, hogy valaki 100 ezer embert egyetlen cél felé vezessen a csaták vihara közepette? Pontosan tudom, milyen erős jellem és micsoda tehetség szükségeltetik ahhoz, hogy valaki egy emberként tudjon mozgatni egy ekkora tömeget; hogy egyetlen döntő pont irányába indítsa el a megfelelő pillanatban, hogy ellássa az összes ellátmánnyal: fegyverekkel, lőszerrel és élelemmel. De, bár mindenekelőtt ez a *mesterségbeli tudás* teszi az igazi hadfit, hogy is tagadhatnánk, hogy a nagy hadvezér egyik legfontosabb erénye, hogy bölcs előrelátással a legjobb stratégiai pontokra tudja vezetni seregét? És hányszor fordult már elő, hogy bátor hadseregek, amelyeket kiváló hadfik vezettek, azért veszítettek el nemcsak csatákat, hanem egész birodalmakat is, mert óvatlanul balra indultak el, holott jobb felé kellett volna manőverezniük? Számos példát találunk erre, elég, ha csak Ligny, Waterloo, Bautzent, Dennewitzet, Leuthent említem.

Ám most már befejezem, mégsem ismételtethetem a végtelenségig önmagam, és hogy előre is igazoljam magam a jogos szemrehányásért, hogy túl nagy fontosságot tulajdonítok a művemben bemutatott néhány alapelv alkalmazásának, emlékeztetném az olvasót, hogy rögtön a művem elején kijelenttem: *a háború valójában szenvedélyes dráma, egyáltalán nem egzakt tudomány*, és hogy a morális tartás, a tehetség, a mesterségbeli tudás (*le savoir-faire*), a hadvezér erős jelleme és a katonatömegek szenvedélye hatalmas befolyást gyakorol egy-egy csata kimenetelére. Ám miután elemző leírását adtam 30 hadjáratnak, és személyesen is részt vettem ezek közül a 12 leghíresebben, engedjék meg nekem, hogy azt is kijelentssem, nem akadtam egyetlen olyan példára sem, ahol a jól alkalmazott alapelvek ne járultak volna hozzá a hadjárat sikeréhez.

Ami pedig azt a *mesterségbeli tudást*, igazságos és átható szellemet illeti, amely a gyakorlatias embert megkülönbözteti attól, aki csak azt tudja, amit mások írtak elő számára, megvallom, nincs olyan könyv, amely ezt a tudást beépítheti az olyan ember agyába, aki meg van fosztva ettől. És meg kell vallanom, elég sok olyan tábornokkal, sőt marsallal találkoztam, aki hamis elismertségre tett szert azáltal, hogy egyremásra idézgetett olyan alapelveket, amelyeket egyáltalán nem tudott a gyakorlatba

átültetni, ennek ellenére főparancsnoki pozícióba került, és az ítélőképesség teljes hiánya és a megmagyarázhatatlan elbizakodottság következtében a lehető legelképesztőbb haditervekkel hozakodott elő.

Én nem az efféle csaló elméknek címeztem munkáimat. A határozott elmék számára akartam megkönnyíteni a háborúk száraz tanulmányozását, leszűrni a jelzőkarókat, és azt hiszem, ebből a szempontból nézve nagy szolgálatot tettem néhány elkötelezett tisztnek, aki arra törekszik, hogy hírnévre tegyen szert a katonai pályán.

Végül egy utolsó igazsággal zárom ezt a rövid összefoglalót: a legelső feltétele annak, hogy jól folytassuk le a háborút, hogy igazán akarjunk harcolni. Ha a hadvezért valóban áthatja a harcos szenvedély, és ezt az érzést át tudja adni katonáinak is, előfordulhat, hogy elkövet néhány hibát, mégis övé lesz a győzelem, és learathatja e küzdelem igaz babérjait.

IRODALOMJEGYZÉK

- ANCELOT, Jacques Arsène Polycarpe François (1819): *Louis IX. Tragédie en cinq actes*. Paris: J.-N. Barba.
- ANCILLON, Jean Pierre Frédéric (1803): *Tableau des révolutions du système politique de l'Europe*. Berlin: Ch. Quien.
- BÉRENGER, Jean (1987): *Turenne*. Paris: Fayard.
- BOIS, Jean-Pierre (2008): *Don Juan d'Autriche, 1547–1578: le héros de toutes les nations*. Paris: Tallandier.
- BOIS, Jean-Pierre (2012): *Fontenoy 1745. Louis XV, arbitre de l'Europe*. Paris: Economica.
- BOIS, Jean-Pierre (2021): *Rosbach 1757. La Prusse devient une puissance militaire*. Paris: Economica.
- BÜLOW, Adam Heinrich Dietrich von (1799): *Geist des neueren Kriegssystems hergeleitet aus dem Grundsatz einer Basis der Operationen auch für Laien in der Kriegskunst*. Hamburg: Hofmann.
- C. von W. [Friedrich Karl Ferdinand Freiherr von Müffling] (1807): *Operationsplan der Preussisch-Sächsischen Armee im Jahr 1806, Schlacht von Auerstädt, und Rückzug bis Lübeck*. Weimar: Landes-Industrie-Comptoirs.
- CASSINI DE THURY, César-François (1789): *Carte géométrique de la France*. Paris: Desaint.
- CHAGNIOT, Jean (1997): *Le chevalier de Folard. La stratégie de l'incertitude*. Monaco: Du Rocher.
- CLAUSEWITZ, Carl von (1944): *Strategie aus dem Jahr 1804 mit Zusätzen von 1808 und 1809*. 4. kiadás. Hamburg: Hanseat. Verlagsant.
- CLAUSEWITZ, Carl von (2013): *A háborúról*. Ford. Szabó Júlia. Budapest: Zrínyi.
- COLSON, Bruno (2006): *Le général Rogniat. Ingénieur et critique de Napoléon*. Paris: Economica.
- DECKER, Carl von (1825): *Der Feldzug in Italien 1796 und 1797*. 2 kötet. Berlin–Poznań: E. S. Mittler.
- DECKER, Carl von (1833–1834): *Taktik der drei Waffen: Infanterie, Kavallerie und Artillerie*. 2 kötet. Berlin–Posen–Bromberg: Mittler.
- DEPPING, Georges-Bernard (1826): *Histoire des expéditions maritimes des Normands, et de leur établissement en France au dixième siècle*. Paris: Ponthieu.
- DURTUBIE, Théodore (1794): *Manuel de l'artilleur contenant tous les objets dont la connoissance est nécessaire aux officiers et sous-officiers de l'artillerie suivant l'approbation de M. Gribeauval*. Paris: Magimel.
- GUIBERT, Jacques de (2000) [1772]: *Essai général de tactique*. Szerk. Jean-Pierre Bois. Paris: Economica.
- HAY DU CHASTELET, Paul (1757): *Politique militaire, ou traité de la guerre*. Paris: Ch. Ant. Jombert.
- HOYER, Johann Gottfried von (1815): *Handbuch für Offiziere, in den angewandten Theilen der Kriegeswissenschaften*. Hannover: Verlage der Helwingschen Hof-Buchhandlung.
- JOMINI, Antoine-Henri (1805): *Traité de grande tactique ou relation de la guerre de sept ans*. Paris: Magimel.

- JOMINI, Antoine-Henri (1811): *Traité des grandes opérations militaires, contenant l'histoire critique des campagnes de Frédéric II, comparées à celles de l'empereur Napoléon, avec un recueil des principes généraux de l'art de la guerre*. Paris: Magimel.
- JOMINI, Antoine-Henri (1820–1824): *Histoire critique et militaire des guerres de la Révolution*. Paris: Anselin et Prochard.
- JOMINI, Antoine-Henri (1827): *Vie politique et militaire de Napoléon, racontée par lui-même, au tribunal de César, d'Alexandre et de Frédéric*. 4 kötet. Paris: Anselin.
- JOMINI, Antoine-Henri (1830): *Tableau analytique des principales combinaisons de la guerre: et de leurs rapports avec la politique des états pour servir d'introduction au Traité des grandes opérations militaires*. Paris: Anselin.
- KARL LUDWIG VON ÖSTERREICH-TESCHEN (1806): *Grundsätze der höhern Kriegs-kunst für die Generäle der österreichischen Armee*. Wien: k. u. k. Hof- und Staats-Druckerey.
- KARL LUDWIG VON ÖSTERREICH-TESCHEN (1814): *Grundsätze der Strategie, erläutert durch die Darstellung des Feldzugs von 1796 in Deutschland*. 3 kötet. Bécs: Strauss.
- KARL LUDWIG VON ÖSTERREICH-TESCHEN (1819): *Geschichte des Feldzugs von 1799 und Deutschland und in der Schweiz*. 2 kötet. Wien: Strauss.
- LA ROCHE AYMON, Charles Antoine (1808): *Über den Dienst der leichten Truppen*. Königsberg: H. Degen.
- LANGENDORE, Jean-Jacques (2019): *Warnery. Un hussard vaudois*. Paris: Infolio.
- LILIENSTERN, Rühle von (1807): *Bericht eines Augenzeugen von dem Feldzuge der während den Monaten September und Oktober 1806 unter dem Kommando des Fürsten zu Hohenlohe-Ingelfingen gestandenen Königl. Preussischen und Kurfürstl. Sächsischen Truppen, nebst 4 Planen und Beylagen*. Tübingen: Cotta.
- LLLOYD, Henry (1781): *The History of the Late War in Germany between the King of Prussia and of the Empress of Germany and Her Allies*. London: S. Hooper.
- MANSEL, Philip (2003): *Prince of Europe. The Life of Charles-Joseph de Ligne, 1735-1814*. London: Weidenfeld & Nicholson.
- MIRABEAU, Honoré Gabriel de Riqueti, comte de (1788): *Atlas de la monarchie prussienne, sous Frédéric le Grand*. 7 kötet. London: Louis Laurent Edme Lejay.
- MONTHOLON, comte de (1822–1825): *Mémoires pour servir à l'histoire de France, sous Napoléon, écrits à Sainte-Hélène sous sa dictée*. 8 kötet. Paris: Didot. Online: <https://doi.org/10.1515/9783112629543>
- PELET-CLOZEAU, Jean Jacques Germain (1824–1826): *Mémoires sur la guerre de 1809, en Allemagne, avec les opérations particulières des corps d'Italie, de Pologne, de Saxe, de Naples et de Walcheren*. 4 kötet. Paris: Roret.
- PRESLE, Jacquinot de (1829): *Cours d'art et d'histoire militaires, à l'usage de mm. les officiers de l'école royale de cavalerie*. Saumur: A. Degouy.
- ROGNIAT, Joseph (1817): *Considération sur l'Art de la Guerre*. Paris: Magimel, Anselin et Pochard.
- SAXE, Maurice de (2002) [1757]: *Mes Rêveries*. Szerk. Jean-Pierre Bois. Paris: Economica.
- SÜLI Attila szerk. (2021): *Jakkó László hadtudományi munkái*. Budapest: Ludovika.

- TEMPELHOF, Georg Friedrich von (1785–1801): *Geschichte des siebenjährigen Krieges in Deutschland*. 6 kötet. Berlin: J. F. Unger.
- TERNAY, Gabriel d'Arsac de (1832): *Traité de Tactique*. 2 kötet. Paris: Ancelin.
- THEOBALD, Joseph von (1817): *Strategische Studien. Ein Beitrag zur Beförderung einer gründlicher Kenntniss der Strategie*. Stuttgart–Tübingen: Cotta.
- TIELKE, Johann Gottlieb (1784): *Beiträge zur Kriegs-Kunst und Geschichte des Krieges von 1756 bis 1763*. Freyberg: Barthel.
- TÓTH Ferenc (1997): A magyar huszárok dicsérete Franciaországban, avagy Lancelot Turpin de Crissé gróf egy magyar vonatkozású, kiadatlan kézírata. *Fons*, 4(3), 253–300.
- VALENTINI, Georg Wilhelm von (1821): *Die Lehre von Krieg II. Abhandlung über den Krieg in Beziehung auf grosse Operationen; mit Rücksicht auf die neuern Kriege*. Berlin: Boicke.
- VENTURINI, Giuseppe (1800): *Lehrbuch der Strategie oder eigentlichen Feldherrnwissenschaft / Lehrbuch der angewandten Taktik oder eigentlichen Kriegswissenschaft*. Schleswig: Röhß.
- VERNON, Gay de (1805): *Traité élémentaire d'art militaire et de fortification*. Paris: Allais.
- VERTOT, René-Aubert (1726): *Histoire des chevaliers hospitaliers de S. Jean de Jerusalem, appelez depuis les chevaliers de Rhodes, et aujourd'hui les chevaliers de Malte*. Paris: Rollin–Quillau–Desaint.
- WAGNER, August (1808): *Grundzüge der reinen Strategie*. Amsterdam: Kunst- und Industrie-Comptoir.
- WAGNER, August (1830): *Betrachtungen und Erfahrungen über den Krieg und dessen Führung*. Berlin: Reimer.
- XYLANDER, J. Ritter von (1821): *Die Strategie und ihre Anwendung*. München: Lindauer.

Antoine-Henri Jomini (1779–1869) svájci születésű tábornok, hadtörténész, katonai teoretikus Svájcban kezdte katonai pályafutását, de később el kellett hagynia hazáját, és Párizsban telepedett le. Érdeklődése Napóleon győzelmeinek hatására fordult a hadművészet felé, és már egészen fiatalon nagy elismertséget szereztek neki a témában írt művei. 1805-től részt vett Napóleon hadjárataiban, és karrierje villámgyorsan ívelt felfelé. Sokan egyenesen a császár látnokaként emlegették, de közben a nehéz természetű Jomini irigyeinek száma is meredeken emelkedett, ezért már Napóleon oroszországi hadjáratát megelőzően is kacérkodott annak a gondolatával, hogy az orosz cár szolgálatába szegődjön. 1813-ban – ekkor már a francia hadsereg tábornokaként és nemzetközileg elismert katonai szakíróként – végül I. Sándor cár szolgálatába állt, és az oroszok oldalán harcolta végig a napóleoni háborúk utolsó időszakát (tettét a legtöbbben árulásnak tekintették, de Napóleon megbocsátott a svájci tábornoknak). Később Miklós cárevics katonai nevelője, majd trónra lépése után tanácsadója lett, és még a későbbi II. Sándor cár katonai nevelését is őrá bízta az uralkodó. Élete hátralévő részében elsősorban katonai szakíróként tevékenykedett, aktív csapatszolgálatot utoljára az 1828–1829-es orosz–török háborúban vállalt, de tanácsadóként még a krími háborúban is részt vett I. Miklós cár, valamint az 1859-es szárd–francia–osztrák háborúban III. Napóleon oldalán. 1855-ben hagyta el Oroszországot, a Párizshoz közeli Passyban halt meg. Az itt közölt fő műve (francia címen *Précis de l'art de la guerre*) két kötetben jelent meg 1838-ban, Párizsban. A hadtudomány Clausewitz *A háborúról* című szintézisével együtt a 19. századi katonai szakirodalom legjelentősebb alkotásaként tartja számon, teljes fordításával és szakszerű kommentálásával ezért régi adósságot törleszt a *Pro Militum Artibus* könyvsorozat.

ISBN 978-963-653-145-4

9 789636 531454